

স্বপ্ন সত্য বাস্তৱ

(মনৰ দাঁপোণ + খবৰ বিচাৰি + বিচাৰৰ বাবে)

পদ্ম বৰকটকী

মিঃ এফেৰিঃ এণ্ড কোং
ভিত্তিকৰীক্ষা : অসম

SWAPNA SATYA BASTAVA : a TRILOGY containing three novels
(i.e. **MANAR DAPON**, **KHABAR BICHARI** and **BIOHARAR BABE** each of
which though in one sense complete, are closely related) written by Padma
Barkatki and published by Narendra Nath Das, on behalf of M/s. MITRA
AGENCY & CO., Tinsukia, Assam. First published in April, 1981.
Price Rupees Twenty five only.

প্ৰথম প্ৰকাশ :

এপ্ৰিল, ১৯৮১ চন ।

বহাগ, ১৯০৩ শক ।

প্ৰকাশক :

ত্ৰীনবেন্দু নাথ দাস

বিজ্ঞ এড্বেকি এণ্ড কোং

ভিমিচুকীয়া : অসম

মুদ্ৰক :

ত্ৰিমতী শিখা চৌধুৰী

কণা প্ৰেছ

২০২এ, বিধান সভা,

কলিকতা-৬

বেটুপাতৰ শিল্পী :

পণেশ বৰু, কলিকতা

মূল্য : পঁচিশ টকা

১৯৮১ চনৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা পুৱা
৮ বাজি ৫ মিনিটত (হৰিবাৰ দেৱানৰ
মৃত্যু-ভাৰিখত) পৰলোক গমন কৰা
অলম-চেতনা বেগুথৰ শৰ্মাৰ বৃত্তি—

লেখকৰ বক্তব্য-লেন্টি ৱ

“বাল্মীকিৰ দৰে মধ্যযুগৰ আৰম্ভণিৰ ভাঙি, ভঙা সমাজক কথাৰ চাবুকৰে কোবাই, উপন্যাস লিখক পদ্মবাবু।” বাণী প্ৰকাশনীৰ মালিক, বসন্তাহী পাঠক হৰিসাধন ভট্টাচাৰ্যই মোক বুজাইছিল ; কলিকতাৰ আমহাৰ্ট ষ্ট্ৰিটত তেখেতৰ দোকানতে। এই আমহাৰ্ট ষ্ট্ৰিট তাহানিৰ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ দিনবেপৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ সেৱাৰ কাৰণে বিখ্যাত (পৰিৱেশে উচঠাৰ?)। মোক তেখেতে বিলম্বত অসমীয়া সমাজখনক পটভূমি কৰি ল'বলৈ কৈছিল—বিলম্বত ভালদিন সংবাদদাতা হৈ আছিলোঁ বুলি জানে কাৰণে। সেয়ে মোৰ “মনৰ দাপোণ” লিখাৰ আদি ; তাৰ আগলৈকে গীত আৰু সংবাদৰ দৰে টুকুৰা বস্তু লিখা লেখকে আছিলোঁ।

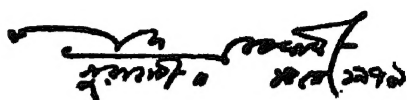
সেই সময়ত অসমীয়া লেখক-পাঠকে এনেকুৱা শালীনতাবোধত ভুগিছিল যে মনৰ দাপোণ ছপা হৈ ওলোৱাৰ পাছতো অসমৰ বজাৰলৈ পঠাবলৈ ভয় লাগিছিল। ইমান নাভৰ বৰ্ণনা শালীন অসমীয়াই সহ্য কৰিব পাৰিব জানো? ‘মোৰ কলমটোৱেও চকু টাকি লোৱা’ বুলি পাতনিতে সেই কাৰণেই লিখিছিলোঁ। কালিদাসৰ মেঘদূতৰ অশ্লীলতাৰ ভুলনাত মোৰ উপন্যাসৰ বৰ্ণনা নগণ্য বুলি বুজাবলৈকে আহাৰ-শাওণৰ শ্বিলং বুলি উপন্যাসখন আৰম্ভ কৰি সবল গছক নাভৰ আকাশৰ বুলি চাই থকা অৱস্থাত পাঠকৰ আগত দাঙি ধৰিছিলোঁ—যাতে প্ৰথম পৃষ্ঠাতে গা-থোৱা-বৰবপৰা প্ৰায়-নাভৰ হৈ ওলাই অহা জানুৱক অকলৈ লগ পাই পাঠক চকু বৰি নুঠে। (এতিয়া তাতকৈ নাভৰকৈ লিখিবলৈও নম্বৰ লেন্টি নামাৰোঁ।)

ভাৱাৰ কালবপৰা অসমীয়াত এই কিতাপতে প্ৰথম শ্বিল (কেক থাকিলে আখৰটো শ্বিল কৰা—অৰ্থাৎ, কৰ্ম, ইত্যাদি) বৰ্ণন কৰা হৈছে। তাৰ পাছত হৈ বুঢ়াহাটী কিশকিয়ালগুৰু।

কোনোৱা অৱিস্ট চাকৰি সৈতে মিল আছে নেকি? লেখকে বহুত একে চিন্তাবশত্ৰা ভিল-ভিলকৈ টৈ ভিলোৱা গঢ়। কোনোৱা ভিনাকিৰ জাল এওঁৰ পালে মোৰ ভিলোৱাতকৈ নগৰন কিয়? কিন্তু লগে লগে চকলোৰ বুঢ়াহাটী চাকৰি? ওহোঁ!

উপন্যাসখনৰ চাৰিওটা চৰিত্ৰ সমাজৰ, শ্বিলঙৰ সমাজৰ, সঁচা-সঁচি
চাৰিটা শতৰৰ প্ৰতিনিধি কৰি গঢ়া। ভেঙলোকৰ দুৰ্বলতাৰ দুৰ্ভোগে
স্নেহ সমবেদনা কাঢ়ি নিছে। আপোনাবোৰে নিব ; পঢ়ি চাওক।

[এই তিনিখন উপন্যাস এইদৰে সজাই উলিওৱাৰ সমস্ত প্ৰস্তাৱ,
নিৰ্বাচন, পৰিকল্পনা শ্ৰীযুত নবেন দাসৰ। এম্বোকোৰা হাঁহিৰে শ্ৰুৱনি
পুৰুষ শ্ৰীদাসৰ কিতাপ প্ৰকাশত নিবৰ্থি আগ্ৰহ আৰু নিৰ্ভাৰি কাম উচ্চ
সৌন্দৰ্যবোধৰ পৰিচায়ক। মানুহজনক সেয়ে প্ৰথম এদিন কলিকতাত
পোহাৰপৰা দিনৌ বেছিকৈ ডাল পাই আহিছোঁ আৰু প্ৰকাশ আৰু
প্ৰদূৰ চোৱা আৰু অংগ-সম্ভাৱ তেখেতৰ প্ৰস্তাৱ মানি আহিছোঁ।
এইখনতো...]

ন. ব. দাস ২৪/৩/২৭৯৯

মনৰ দাপোণ

মনৰ দাঁপোণ

['জাহ'ৰ]

শাওণৰ সেমেকা শিলং। আবেলি তিনিঘান বাজিছিল। সবল গছবোৰে থৰ লাগি নঙঠা আকাশৰ ৰূপ চাইছিল—ডাৱৰৰ আৱৰণ নথকা নঙঠা আকাশ। বতাহো অলৰ-অচৰ। সবল গছৰ চাঁত সমাগত শিলঙী-সন্ধিয়াৰ বোৱাটিক আচ্ছাববোৰে ভোজা বান্ধিছিল।

শোৱনি কোঠাৰ গাতে লগা গা-ধোৱা-ঘৰৰ দুৱাৰখন মেল খালে। গা-ধোৱা-ঘৰত জাহ। তাইৰ গাত কেৱল এটা বুকু খোলা ড্ৰেচিং-গাউন—ডাঙৰ ডাঙৰ গোলাপ ফুলৰ ছবি আঁকা, ভৰিৰ সৰু গাঁঠিলৈকে পৰা চিকৰ গাউনটো। বৃত্তাৰ নথকা সমুখৰ কালৰ পাতলি হুঁটা একেলগ কৰি এহাতেৰে চেপি ধৰিছে জাহুৱে। এই চকল চিকৰ গাউনটোৱে কেতিয়াবা তাইক বিপদত পেলায়—অকণমান সুবিধা পালেই লাজ লগাকৈ পিছলি যায়।

জাহৰ মূৰৰ চুলিবোৰ ভালটক নেদেখি। কোমল বগা টাকিচ টাৱেলেৰে পাণ্ডবিৰ দৰে বন্ধ। গা ধোওঁতে তাই মূৰ তিওৱা নাই, সেইদৰে বান্ধি লৈছিল। গা-ধোৱা-ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা শোৱনি কোঠালৈ অহা দুৱাৰখন খুলি, দুৱাৰডলিত ভৰি এটা দি, তাই খন্তেক ব'ল। নিজৰ তিতা ভৰি দুখন আৰু শোৱনি কোঠাৰ পলিচ্ কৰা মজিয়াখন একেলগে চাই ল'লে। তিতা ভৰি দুখনেৰে মজিয়াৰ চিক্‌চিকীয়া পলিচটো নষ্ট কৰা উচিত হ'ব জানো? ভৰিৰ আঙুলিকিটাৰ ওপৰত দেহাৰ ডবটো দি, জাহুৱে শোৱনি কোঠাৰ মজিয়াত বগলীৰ দৰে খোজ পেলালে।

শোৱনি কোঠালৈ গলোৱা-সোমোৱা দুৱাৰ মাজ এখন। জাহুৱে সেইখন বন্ধ কৰি দিলে। বন্ধ কৰিয়েই, কোনোবা ইংৰাজী কথাছবিৰ নাৱিকাৰ দৰে, তাই আগলৈ খেছভিৰীয়া হ'ল। দেহাৰ মাজভাগ দুৱাৰখনত চেপি ধৰি, কেৱল মূৰটো ঘূৰাই পাচলৈ চালে। পোনে পোনে থকা নিজৰ সমানেই ওখ আইনাখনত তাইৰ নিজৰ প্ৰতিবিম্বটো চহুত পৰিল। শৰীৰৰ মীয়া-বেখা আঁঠুখনে অবিকল নকল কৰিব পাৰে। কিছুপৰ নিজৰ সেই ৰূপকে চাই থাকিল তাই। হঠাতে তাই প্ৰতিবিম্বটোক সৰু ছোৱালীৰ দৰে জিতা উলিয়াই সিঞাৰি দিলে। সিঞাৰি সিঞাৰিয়েই তাই ড্ৰেচিং-টেবুলৰ আঁঠুখনৰ কাষ পালেহি। নাচোনৰ ভংগিৰে আঁঠুখনৰ কাষলৈ আঁঠোতে, তাইৰ অংগৰ প্ৰতিটো নকালন আঁঠুখনে অকণপঙাৱে তাইক দেখুৱাইছিল। হয়তো সেই কাৰণেই, কাষলৈ আহি তাই নিজৰ প্ৰতিবিম্বটোকে এটা চুয়া খাই দিলে।

'হুট ছোৱালী'—হাঁহি হাঁহি প্ৰতিবিম্বটোক তাই ক'লে।

হুটীৰ-শিল্পৰ কাক-কাৰ্য কৰা ওখ মূচাটো টানি ড্ৰেচিং-টেবুলখনৰ সমুখত বহি পৰিল জাহ। প্ৰতিবিম্বটোৰ লগত চহুৱে চহুৱে চাই থকা অৱস্থাতে উমানতে

টেবুলৰ ফ্ৰাৰ এটা থুলিলে ; উমানতে খেণিয়াই খেণিয়াই ফ্ৰাৰটোৰপৰা বটল আৰু টেবো কিছমান উলিয়ালে—সক সৰু পুতলাৰ দৰে নানা গঢ়ৰ, নানা বৰৰ বটল আৰু টেবো ; এটা এটাক উলিয়াইছিল আৰু আইনাখনত প্ৰতিটোৰ প্ৰতিবিম্বটো চাইছিল—ঠিক বিচৰাটোকে উলিয়াইছে নে নাই। ইমান লাহে লাহে উলিয়াইছিল যেন আহতকভকৈ সৰুৰ তাইৰ বহুত বেছি।

এই বটল-টেবোবিলাক প্ৰসাধনৰ সাৰথী—আধুনিকৰ জীৱনৰ অপৰিহাৰ্য অংগ।

কেবাবিধো উলিয়াই থৈ আৰু নো কি লাগিব পাৰে, তাই ভাবি চালে। ভাবোতেই যেন ভাগৰ লাগিল। সাপৰ দৰে দেহাটো কেবাটাও কৰি সমুখলৈ হালি পৰি দীঘলকৈ উপাহ ল'লে তাই।

প্ৰতিবিম্বটোৰ পালত নিজৰ পাল এখন লগাই দিলে। ইমান চেঁচা, ইমান টান। যেন বিচৰা উন্ন থকা পাল এখনৰ সলনি আটোৰ চেঁচা পৰশ পাই, তাই শোন হৈ বহিল। পাউনটোৰ কঁকালৰ ফিভাডাল বান্ধি ল'লে। আটোত দেখিলে, প্ৰতিবিম্বটোৰ দুই বাউলিৰপৰা পাউনটো পিছলি গৈ বাহুত বৈছেগৈ। পাউনটোৱে তাইৰ বুকুত ইংৰাজী “V” আখৰটো লিখিছে। লাজ লগাকৈ দীঘল ‘ভি’টো—বাউলিৰপৰা নাইলৈকে। তাইৰ সোঁফালে থকা খিৰিকীখনেদি সোমাই অহা আবেলি বেগিৰ লাজহুৱীয়া বেঁকা শোহবোৰ, লিহিতে তাইৰ বুকুৰ সোঁফালৰ হাঁটোৰে বাঁওফাল ঢাকিব খুজিছিল।

বয়সৰ লগে লগে বুকুৰ উপত্যকাক ঠেক কৰি অনা জীৱনৰ সত্যটোৱে জাহুক আশোনাশৰা কৰে। হঠাতে তাই বাজহাড় পোন কৰি গহীন হৈ বহিল। দুই হাতৰ খাৰোচাবে নিজৰ কঁকালটো জুখি পেলালে।

মনখোৱাকৈ সৰু তাইৰ কঁকালটো।

হাত দুখন লাহে লাহে কঁকালৰপৰা পিছলাই আনি পেটৰ ওপৰত থ'লেহি। যিহি পেটৰ ওপৰত তপত তলুৱাৰ পৰশটো বৰ ভাল লাগে। ইহি এটাই ওলাবলৈ বাট বিচাৰি নাপাই, প্ৰতিবিম্বটোৰ ঠঠৰ যিহি উজবোৰ কঁপাই দিছিল।

জাহুৱে দীঘলকৈ উপাহ টানি পেটটো একেবাবে পিঠিত লগাই দিলে। দুই হাতৰ তলুৱাবে নিজৰ দেহাটো পেটৰপৰা ক্ৰমাত ওপৰলৈ চেপি আনিবলৈ ধৰিলে। চেপি আনি বুকুৰ নাথনিত হাত দুখন ব'লহি। তাই যেন গোটেই দেহাটো চেপি আনি বুকুখন চহকী কৰিলে। উপাহটো এবি তাই অলপভাৱে বহিল—বাজহাড়ডালেও জিৰনি পালে। হাত দুখন বুকুৰ নাথনিত বৈ থাকিল—হয়তো নতুন আদেশৰ অপেক্ষাত। লাহে লাহে হাত দুখনেৰে চমু পাতি নিজৰ বুকুখনকে ধাতি ধৰিলে তাই—

ছচমু উপচি পৰা বুকু...

আশোনাশৰা হৈ তাই কেঁচুৱা নিচুকোৱাৰি হাত দুখন লৰাবলৈ ধৰিলে। বাহে কপোতা পহৰৰ দৰেই কপি উঠিল বুকুখন। কি এক তীব্ৰ উন্নাদাত গোটেই নৰীকটী নিকাৰ খাই উঠিল। দাব মোৰবোৰে যিৱ হ'বলৈ চেলা-হেচা কৰা তাই পৰ পালে। কিবা এটা অহেতুক পৰবে পাল, দাক আৰু কাপ পৰৰ কৰি দিলে। অহিওৱা

বেলিৰ ছেলনীয়া পোহৰবোৰে, হাত এখনৰ দৰেই সোবাই আহি, তাইৰ কঁপা বুকুত হাঁহ ছবিখন কঁপাই দিছিল। বুকুৰ সোঁহাজৰ ডিলটো উঠা-নৰা কৰিছিল। হঠাতে কাষতে কুঁ কুঁ শব্দ কৰা শুনি তাই উচপ্ খাই উঠিল। খুৰি চাই দেখে—তাইৰ কুকুৰটোৱে উপাধিত দৃষ্টিৰে বেলিৰ চুসাহল লক্ষ্য কৰিছে। তাইৰ লাজ লাগি প'ল। 'অ' ডিয়েৰ' বুলি পিছলি যোৱা গাউনটো। দুই হাতেৰে টানি আনি বুকুত চেপি ধৰিলে। খিৰিকীৰ পৰ্দাখন টানি দি নিলাজ বেলিটোক বাহিৰ কৰি দিলে। কুকুৰটো অবাৰ হৈ বিচনাৰ তলত সোমালগৈ।

এটা আৱেগ-দীঘল উপাহ লৈ তাই খোলা ডুৱাৰটোলৈ চালে। ভেলভেট কাপোৰেৰে কোমলকৈ বেৰিওৱা গহনাৰ কেচুটো খুলিলে। গহনাৰ মাজতে এখন সৰু ফটো। তাইৰ অভয়ৰ ফটো। এই অভয়ৰ চিন্তাই তাইৰ অলস জীৱনৰ বহুখিনি সময় সবল কৰি যায়। কেতিয়াবা তাৰ ভাবনাই মমৰ লগাকৈ বিৰক্ত কৰে। ফটোখনত তাৰ চুলিবোৰ আউল-বাউল। মুখত এটা বিয়পি পৰা হাঁহি। তোলাটোত বৃত্তৰ এটাও নাই। এই ফটোখন তাই বখেট কট কৰি যোগাব কৰিছে। এজনী বান্ধৱীৰ ঘৰত পোৱা এখন গ্ৰুপ ফটোৰপৰা অকল অভয়ক এন্লাৰ্জ কৰাই লৈছে।

আন বহুত প্ৰেৰিকৰ দৰে তাইৰ জীৱনত অভয় হঠাতে নিজে আহি গুলোৱাহি নাছিল। কলিকতীয়া দৈনিক বাতৰি-কাকত এখনৰ বিশেষ সংবাদ-মাত্ৰ হৈ নি খিলঙলৈ আহিছিল আজি ৬ মাহমানৰ আগত হে। সি আহোতে জাহ্নব মনৰ আকাশত আছিল ছালাল। ছালালক তাই ভাল পাইছিল বুলিলে ভুল কৰা হ'ব। তাই তাক 'বয়-ফ্ৰেণ্ড' হিচাপে হে লৈছিল। বয়-ফ্ৰেণ্ড এটা নাথাকিলে কিবা বৰ উকা উকা লাগে। কিন্তু, ছালালৰ কিবা মাইকী মাহুহৰ নিচিনা স্বভাৱটো তাইৰ একেবাৰে ভাল নালাগিছিল। তাৰ দাৰ্শনিক তথ্যেৰে ভৰা, পঢ়ি থাকিলেও শেষ নোহোৱা চিঠিবোৰ তাই নপঢ়িছিল।

এই অভয়টো কিন্তু একেবাৰে বেলেগ ধৰণৰ মাহুহ। বয়সটো তাৰ ২৫।২৬ বেন লাগে। বেচৰ ধোঁৱাৰ দৰেই স্নহ চকল তাৰ চলন-কুৰণ। অক্ষুৰণ প্ৰাণ-শক্তিয়ে তাক বেন এখন্তেকো শাস্তভাৱে থাকিবলৈ নিদিয়ে। অভয় আহিয়েই খিলঙৰ ছোৱালী-মহলত চাকলাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তেতিয়া জাহ্নবে তাক চিনি নাপায়। তাই প্ৰথম অভয়ক দেখে আজি দুবাহমানৰ আগত হে, এখন সত্যত। সঁচাকৈয়ে আচৰিত এই ল'ৰাটো; প্ৰতি বোজত কঁপি উঠে তাৰ ভেল বেদেখা জনৰা চুলিবোৰ।

খিলঙৰ বিশিষ্ট নাগৰিকসকলৰ সেই সত্যখন তাইৰ ভালকৈ মনত আছে। আন কেইজনমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগতে তায়ো আছিল সেই সত্যত। তেতিয়া বে' মাহ আছিল। অসবীয়া মাহটো কি আছিল, তাইৰ মনত নপৰিল। যোৱা বছৰত বানপানীৰ কবলত পৰা তৈয়ামৰ বাইজৰ পুনৰ সংস্থাপনৰ কাৰণে টকা তোলাৰ ব্যৱস্থা কৰাই আছিল এই সত্যৰ উদ্দেশ্য। সত্যই ঠিক কৰিছিল, 'ভেৰাইটি থো' কৰি হে টকা জুলিব পৰা হ'ব। এইবোৰ আলোচনা চলি থাকোঁতেই সি দুৱাৰ-মুখত বিয় হৈছিলহি। সি কথা নিয়মে সোবাই আহি সত্যৰ আগ শাৰীতে বহিছিলহি। নিজেই কাকতে বহি থকা খিলঙিয়েই জাহ্নব কৈছিল—সেইটোৱেই অভয় মন্ত। জাহ্নবে

সেইদিনা অভয়ক ভালকৈ চাই লৈছিল। আনবোৰ সংবাদ-দাতাৰ দৰে সভাৰ আলোচনা আদি টুকি লোৱাৰ চেষ্টা নকৰি, অভয়ে একমনে ওপৰলৈ চাই আছিল। ওপৰত উৰি ফুৰা ঘৰ-চিৰিকাটো যেন সভাখনতকৈ বেছি মন কৰিবলগীয়া। সভাই নাম বাহিছিল—কোনে মাটিব, কোনে গান গাব। কোনো জানো কৈছিল—জলিৰ নাচ দিবই লাগিব, নহ'লে টিকট বিক্ৰী কৰাই টান হ'ব। বোধকৰোঁ ঠিক সেই সময়তে অভয়ে হো-গোটক প্ৰাণ খুলি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ যেন হাঁহি আৰু শেষ হ'ব নোখোজে। ইমান গুরুত্বপূৰ্ণ আলোচনা চলি থকাৰ স্বাক্ষত এইদৰে অভয়ভাৱে ইচ্ছা অভয়টোলৈ সকলোৱে প্ৰথমেই অবাধ হৈ চাইছিল। তায়ে চাইছিল। তাৰ কিন্তু কোনো ফালেই ভ্ৰক্ষেপ নাছিল। তাই অস্থূল কৰিছিল, অভয়ৰ হাঁহিটোৱে গোটেই সভাখনক ভুচ্ছ কৰি দিছিল, ব্যক্তিত্বো দূৰৰ কথা। হাঁহি হাঁহি নিজেই সি ইহাৰ কাৰণটো কৈছিল—

“যই ভাবিছোঁ, বানপানী নোহোৱা খিলঙৰ নিচিনা ঠাইবোৰত নাচ-গান জনা মানুহ নথকা হ'লে বানপানীৰ কবনত পৰা মানুহবোৰ অভয়তে মৰিলহেঁতেন।”

—এই কথাখিটা তাইৰ আঙিও মনত আছে। তাৰ পিচত আৰু সভাৰ কাম আগুৱাব নোৱাৰিনে। সভাৰ প্ৰায়বোৰেই ফুচুচুচাই বিবক্তি প্ৰকাশ কৰিছিল, কিন্তু কোনোও তাৰ সমানেই অভয় হৈ প্ৰতিবাদ নকৰিলে। সভা শেষ হোৱাৰ লগে লগে নিষিকাৰভাৱে সি গুচি গ'ল। সভাৰ শেষত মিনতিয়ে জাহ্নক কৈছিল—সি ডেনেকুৱাই, সি যেন সকলো ফৰ্মেলিটিৰ বাহিৰে ...। আন দুই-এখনে অভয়ক বেয়া বোলাও তাই গুনিছিল। কিন্তু, কচিবোধ আৰু ভয়ভাৰ আইন-কানুন নমনা অভয়টোক তাইৰ মনটোৱে বেয়া পোৱা নাছিল। ভৈয়ামৰ বানপানীৰ কাৰণে অতি ব্যস্ত হৈ অৰ্থ স'গ্ৰহ কৰোঁতাৰূপক ইমান নিৰ্মমভাৱে উপহাস কৰিব পৰা নিৰ্ভয় অভয়টোক তাই মনে মনে প্ৰশংসাই কৰিছিল।

অভয়ৰ সৈতে তাইৰ কথা বিনিময় হৈছিল মিনতিৰ ঘৰত, আঙি এমাহমানৰ আগতে হে।

মিনতি তাইৰ কলেজীয়া বন্ধু, দুয়ো একে শ্ৰেণীতে। মিনতিৰ ককায়েক মহেশ গুৱাহাটীৰে এখন দৈনিক কাকতৰ সংবাদ-দাতা। সেই নুহেই অভয় তালৈ আহে বুলি জাহ্নৱে জানিছিল।

মিনতিৰ লগত কথা পতাৰ চলতে তাই জানি লৈছিল—কোন সময়ত অভয় সিহঁতৰ ঘৰলৈ আহে। কেবাদিনো তাই সময় খুঁজি গৈ বিকল হৈছিল। মিনতিহঁতৰ ড্ৰইং-কমৰতে এদিন তাই মিনতিৰ সৈতে কথা পাতি বহি আছিল। এনেতে বাটৰ-পৰাই কোনোবাই চিঞৰিছিল—মহেশ, মহেশকৈ। তাই ক'ব খুঁজিছিল, কোনো অসভ্যৰ দৰে চিঞৰিছে বুলি। মিনতিয়ে দেখোন লৰালবিকৈ উঠি কৈছিল—অভয় আহিছে। গাঁটকৈয়ে দুবাৰ-মুখত অভয়—ধাঁও হাতত লোৱা কিতাপখিনত পৌ-হাতেৰে ভৰলি বজাই বাবাভাত খিয় হৈছে। মিনতিয়ে পৰ্য্যখন আঁতৰাই দেখা দিয়াৰ লগে লগে সি হুৰিছিল, মহেশ আছে নে নাই। মিনতিয়ে আছে বুলি কৈ মাতি আনিছিল ড্ৰইং-কমৰলৈ। তাইৰ বুকখন কঁপিছিল কেইদিনা—কিয় কঁপিছিল তাই

আজিও নাজানে। মিনতিয়ে তাইক পৰিচয় কৰাই দিছিল। সি থিয় হৈ ভয়ভাৱে প্ৰণাম কৰিছিল। যেন অতি শাস্ত্ৰ, অতি ভয় ল'ৰা এটা। বাটবপৰা চিঞৰা বান্ধুহটো যেন সি নহয়। তাইৰ হাঁহি দিবৰ মন গৈছিল, সেইদিনা সভাত তাৰ অভয় হাঁহিটোৰ কথা মনত পৰি। সেই সময়তে মহেশ আহি উপস্থিত হৈছিলহি।

ইমান হাঁহি উঠা কথা ক'ব পাৰে অভয়টোৱে। সেইদিনা তাইৰ হাঁহি হাঁহি পেট বিষাটছিলগৈ। মাজতে সি এবাৰ মহেশক কি এটা খবৰ খুজিছিল, তাৰ কাগজলৈ পঠিয়াবলৈ। মহেশে নিদিওঁ বুলি কওঁতেই সি সৰু ল'ৰাৰ দৰেই মুখখন আমোলাই পেলাইছিল। অভয়ক গালি পাৰি, গালি পাৰিয়েই মহেশে টাইপ কৰা কাগজ এখন তাৰ হাতত আনি দিছিল। মহেশে যি কোনো খবৰ টাইপ কৰোঁতে নকল এটা বোলে অভয়ৰ কাৰণেও কৰে। কিন্তু, ইমান চুট অভয়টো। কাগজখন ভেপত ভৰাই সি মহেশক কৈছিল—মহেশে সদায় নিজে খবৰ লিখি দি তাক এলেহুৱা কৰিছে, বন্ধুৱে বন্ধুক এনেকৈ উপকাৰ নকৰে। আচৰিত কথা—মহেশৰ গং উঠা নাছিল। মিনতিয়েও হাঁহিছিল।

অভয়ে কোনোবা এজন ভাৰতীয় দেশ-নেতাৰ বক্তৃতাৰ খবৰ লিখিবলৈ গৈ ছবি ঝঁকা ঘটনাটো মনত পৰি তাই অকলেই হাঁহিলে। এই ঘটনাটোও সেইদিনা মহেশেই কৈছিল—অভয় আগত বহি থাকোঁতেই। তাইৰ আগত সি অলপ লাজ কৰিছিল নেকি ? ... বিৰাট জনসভাৰ মণ্ডপৰ ওচৰত সংবাদ-দাতাসকলৰ কাৰণে আছুতীয়াকৈ বগা ঠাইত অভয় বহি আছিল, আনবিলাক সংবাদ-দাতাৰ লগত। সকলোৰে লগতে গিয়ো বোলে লিখিছিল সেই গুৰুত্বপূৰ্ণ বক্তৃতাটো—সি অন্ততঃ লিখাৰ মিনতি কৰিছিল। তাৰ পাচত খবৰ পঠিয়াবৰ সময়ত সি মহেশক কাকূতি-মিনতি কৰিছিল। শেষত মহেশৰপৰা নৈয়েই সি খবৰ পঠিয়াইছিল। মহেশে হেনো সংবাদ পঠিওৱাৰ পাচত টেলিগ্ৰাফ অফিচৰপৰা ওলাই আঠোতে খঙতে অভয়ক কৈছিল—তইনো বক্তৃতা দিয়াৰ সময়ত কাৰ ঘূৰটো কৰিছিলি, একেবাৰে দেখোন ঘূৰ নহুৱাকৈ লিখিছিলি ? অভয়ে তাৰ হাতত থকা চৰ্টহেণ্ডৰ বহীটো মহেশক দেখুৱাইছিল। মহেশে বোলে বহীটোত একো লিখা বিচাৰি নাপালে। তেতিয়া অভয়ে মহেশৰ চাতৰপৰা বহীটো নি খুলি দেখুৱালে—এখিলা পাতত পেনিলেৰে ঝঁকা শব্দত তিৰোতা এগৰাকী বহি থকাৰ ছবি এখন। সি হেনো কৈছিল—সভাৰ প্ৰথম শাৰীত বহি থকা ভয়কা-সুসীয়া সাজ পিন্ধা এগৰাকীক দেখি তাৰ ছবি আঁকিবৰ মন গ'ল। আৰু ছবিখন আঁকি শেষ কৰাৰ লগে লগেই মিটিংখনো শেষ হ'ল। গতিকে বক্তৃতা শুনাৰ সময়ই নাপালে সি। মহেশে বোলে থং পাছৰি হাঁহিছিল। কথাটো মনত পৰি জাহ্নুৱে হাঁহি দিলে। অভয়ৰ এই ল'ৰালি খভাৰ তাইৰ কেতিয়াও আৱশি নালগিব, ভাল হৈ লাগিব—তাই নিজকে নিজে সেইদিনা কৈছিল।

সেইদিনা তাইৰ খবৰ মন গৈছিল, অভয়ৰ লগত কথা পাতিবলৈ—খব 'ফিলি' কথা পাতিবলৈ। কিন্তু, কি বুলি আবদ্ধ কৰিব ? অভয় যে অলপ হ'লেও লাজহুৱীয়া—সেইটো তাই বুজিছিল। সি বিবানেই কথা-চৰকাী নহওক—নতুনকৈ পৰিচিত ছোৱালী এজনীৰ লগত সন্মতাবে কথা পাতিব পৰা নাছিল। এবাৰ কেইকেৰেও-

মানব নিভৃততা ভাঙিব কাৰণেই কথা কোৱাৰি তাই ডাক প্ৰথম কথা সূচিছিল। সেই প্ৰথম কথা-বিনিয়য় আজিও তাইৰ খুব ভালকৈ মনত আছে। তাইৰ ভালকৈ মনত আছে—আঁঠে ফুটাৰি কথা ফুট। তাইৰ মুখখনে সেইদিনা কথা বিচাৰিব লগা হৈছিল। তাই প্ৰথমে সূচিছিল—

“সেইখন আপোনাৰ হাতত কি কিতাপ?”

“আনিছো এখন লাইব্ৰেৰিৰ কথা—” এইবুলি কৈ সি উত্তৰৰ লগে লগে কিতাপখন আগবঢ়াই দিছিল। কিতাপৰ নামটো যেন সি কোৱাতকৈ ডায়েই চাই লোৱা ভাল হ’ব। তাৰ পিচৰ প্ৰশ্নটো তাই সাক্ষ কৰিয়েই ৰাখিছিল—

“আপোনালোকৰ দেখোন খবৰ বিচাৰোঁতেই আহৰি নাই। পঢ়িবলৈ সময় পায় আনো?”

“মহেশেতো ইয়ানপৰে ক’লেই আপোনালোকক, মই কিমান কাম কৰোঁ। গতিকে পঢ়ি সময় কটোৱাব বাহিৰে উপায় নাই।”

এনেতে মহেশে কৈছিল—“তাৰ ঘৰত গৈ চাবগৈচোন, সি কিতাপ কিছুমানৰ ওপৰত হে ভৰি থাকে।”

তাই মনে মনে ভাবিছিল, এই উজ্জ্বল মাহুহটোৰ বিচনাখন চাইগৈ কিমান বেছি বিশৃঙ্খল হ’ব: চাকৰটোৱেনো তাৰ বিচনাখনো ঠিক কৰিব নোৱাৰে নে? হঠাতে অভয়ৰ প্ৰতি তাইৰ পুত্ৰো উপজিছে বুলি অভিযে বৃদ্ধিৰ পাৰিলে তাই লাভতে মৰি যায়—এই কথা মনত পৰিয়েই মনৰ ভাব লুকুৱাবলৈকে তাই অভয়ক সূচিছিল,

“আপোনাৰ ঘৰটো কোনখিনি?”

সি মহেশলৈ চাই হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“ঘৰ ক’ত পাব? আমাৰ খবৰ-কাগজখনৰ ঘিটো অকিচ ইয়াত আছে, তাৰে ঠাতিতে আছে এখন সৰু চালি। বাতি তাতে ভৰি থাকে।”

অপ্ৰাসংগিকভাৱে ডেকা এটাৰ ঘৰৰ খবৰ লৈ তাইৰ লাজ লাগিছিল। কথাটো খুব সহজ কৰিবৰ কাৰণেই তাই গহীন হৈ কৈছিল—

“লাইটুপ্ৰাৰ কালে ভাল ঘৰ পোৱা যায়।”

হাঁহি হাঁহি সি কৈছিল—“ভাল ঘৰ পোৱা যায়, কিন্তু টকা হে নাই। অকিচৰ ভাড়াটো খবৰ-কাগজে দিয়ৈ—গতিকে যোৰ ঘৰৰ ভাড়াটো নিৰিয়াকৈ হয় এতিয়া।”

তাই ওপজাবপৰাই শিকি আহিছে হৰিভক্তাক লুকুৱাই ৰখাটোৱেই ভক্ততা। নিজক হেয় নকৰাকৈ নিজৰ হৰিভক্তাক ইমান সহজভাৱে আনৰ আগত প্ৰকাশ কৰা তাই অভয়ৰ মুখেত প্ৰথম গুনিছিল।

ভাৰ পাচভেই চাহ আহিছিল। চাহৰ ট্ৰেখন থৈ মিনতি ভিতৰলৈ গৈছিল। অভয়ে মহেশৰ কাম চাপি বহি কিবা খবৰৰ বিষয়েই কথা পাতিছিল। অভয়ৰ হাতত এপিয়লা চাহ নিজে দিয়াৰ প্ৰৱণ ইচ্ছাটোক তাই হয়ল কৰিব নোৱাৰিলে সেইদিনা। তাইৰ যেন মনটোৱে জালিৰ খুজিছিল—অভয়ৰ কিমান ওচৰলৈকে তাইৰ হাতখন গৈ সহজভাৱেই উলটি আহিব পাৰে। ট্ৰেখন সৰু ঠি-পৰখৰৰ সৈতে হাত নি তাই মহেশ আৰু অভয়ৰ ওচৰতে থৈছিল। নিহত ভেটিয়াও কথাত ব্যস্ত। তাই চাহ চাৰিছিল—

চেনি কেইচামুচ দিব হুঁহিছিল। অভয় আৰু মহেশে দুয়ো 'খন্ডবাহ' বুলি ডব্বা কৰি কৈছিল—'হুচামুচ'। আকৌ সিহঁতে কথা পাতিছিল। তাই এটা পিয়লা হাতত লৈ অভয়লৈ আগবঢ়াই দি হুঁহিছিল—গাখীৰ দিয় নে ?...সিহঁতৰ কথা বন্ধ কৰি অভয়ে পিয়লাটোলৈ চাই কিবা হতাশভাৱে কৈছিল—

“ইমানখিনি বেতিয়া কৰিলেই, গাখীৰকণো আপোনাৰ ইচ্ছা হওঁতেই দিয়ক।”

তাই একো বুজিব নোৱাৰিছিল। খং উঠিছিল—অসভ্য অভয়টোৰ ওপৰত। পিয়লাটো হালি মাৰি পেলাই দিবৰ মন গৈছিল। সেই সময়তে তাইৰ চকুলৈ একেবাৰে পোনে পোনে চাই সি কৈছিল,—

“মই চাহ নাখাওঁ, কফি হে খাওঁ”, কৈ শেষ কৰিও সি তাইৰ চকুলৈ চাই আছিল—চাই চাই হাঁহি দিছিল। খং উঠা মাকক বেন সক ল'ৰা এটাই ইহুৱাব খুজিছিল। তাইৰ খং কেনিবা উৰি গৈছিল। ইমান ধুনীয়া তাৰ চাবনিটো। তাৰ চুৰকী চকুত আছিল এটা শিশু-সবল অধিযোগ। সক ল'ৰাই ওফোল পাতি মাকক কোৱাব দৰেই তাৰ চকু দুটাই বেন তাইক কৈছিল, 'মই কি খাওঁ তই নাজান, তই দিলে নাখাওঁ বা'... তাই তাৰ চকু দুটাকে চাই আছিল। এনেতে মিনতি সোৱাই আহিছিল এপিয়লা কফি লৈ। তাইৰ যে কি লাজ লাগিছিল। ছিঃ.....

তাইক অশ্রুত কৰিবলৈ খংকা নকৰা অভয়টোক তাইৰ ভাল লাগিছিল। তাইক সন্তুষ্ট কৰিবৰ কাৰণে সদায়ে সাজু হৈ থকা ডেকা তাই বহুত লগ পাইছে। কিন্তু, কোনোওতো অভয়ৰ দৰে তাইক লাজত পেলাবলৈ সাহ কৰা নাছিল। সেইদিনাই অভয়ৰ প্ৰেৰণ তাইৰ মনটোৱে মানি লৈছিল, তাই নকনাকৈয়ে।

এই ঘটনাৰ পাচত প্ৰায়ে তাই অভয়ক লগ পাইছে। অভয়ক নিজৰ প্ৰেমিকৰূপে পাবৰ কাৰণে ছোৱালীবোৰৰ মাজত হোৱা প্ৰতিযোগিতাত কেতিয়া তাই যোগ দিলে—তাই নিজেই নাজানে। বিভিন্ন জানে, সেইদিনা তাই প্ৰতিযোগিতাত প্ৰথম হ'বৰ কাৰণে উঠি-পৰি লাগিছে—কিয় প্ৰতিযোগিতাত নামিল, সেই কথা ভাবাৰ তেতিয়া সময় নাছিল। আজিলৈকে খিলঙৰ কোনো ছোৱালীয়ে প্ৰমাণ সহ 'বোৰ অভয়' বুলি দাবী কৰাৰ চেলু নোপোৱা অভয়টোক ভালকৈ চিনি পোৱাবো এটা পৰ্ব আছে। অভয়ৰ বদনামো তাই ভুলনা নহয়। সকলোতকৈ তাইৰ হাঁহি উঠে, সি ছোৱালী দেখিলেই প্ৰেৰণ পৰে বুলি কোৱা শুনিছে। এইবোৰ বোধকৰোঁ কয় শিয়ালৰ মিচিনা ছোৱালীবোৰে, 'আঙুৰ টেঙা বুলি কোৱাৰ দৰে'। আৰু যে কিছুমানে কয়—“সি গপতে ওফলি থাকে বুলি”। কিন্তু, সি অহংকাৰ নকৰিব কিয় ? তাৰ যে সকলো কথাই অ'বিজিনাল, আন বহুতৰ দৰেতো সি নকল কৰি ফুৰে। নিজকে লৈ সি নিশ্চয় সোঁৱৰ কৰিব পাৰে। খিলঙৰ নাম কৰা প্ৰেমিকা মিনাই বোলে বন্ধ কৰিছিল এবাৰ। এদিন বোলে মিনতিহঁতৰ দৰেতো মিনাই অভয়ক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল সিহঁতৰ দৰত খাবলৈ-বাৰলৈ। সি ভয়ভাৱেই নিয়ন্ত্ৰণ ৰাখিব নোৱাৰিব বুলি কৈছিল। পৰিহাস কৰিবলৈ গৈ মিনাই বোলে ডাক হুঁহিছিল—আন কোনোবা প্ৰেমিকাই শপত খুৱাই থৈছে বেকি তাইৰ দৰলৈ নাৰাবলৈ। সি বোলে-শান্তভাৱেই উত্তৰ দিছিল—তাৰ ডব্বা লাগে মিনাৰ মিচিনা 'বোৰ বোৰ' ছোৱালীবোৰৰ লগত হালি-গালি কৰিবলৈ।

আক বোলে সি কৈছিল, দেখিবলৈ কক্ষি নিচিনা চাহ সি ভাল নাপায়, বেয়া হ'লেও কক্ষিকেই সি ভাল পায়। এইবুলি কক্ষি পিয়লাত ঠঠ লগাই এসোৱাহ খাইছিল। অভয়ে বে কক্ষি আক চাহৰ তুলনাৰে 'মেহ' আক 'মেহৰ-নিচিনা-হ'ব-খোজা'বোৰক তুলনা কৰিলে, সেই কথা নিনাৰ নিচিনা চহুৰ ছোৱালী এজনীয়ে ততালিকে বুজিছিল। তাই বোলে ইংৰাজীতে বহুত গালি পাৰি তাৰপৰা ওচি গৈছিল। অভয়ে হেনো পিচত কৈছিল—গালি পৰা শব্দৰ অভিধান লিখিব লাগিলে, নিনাক কেতিয়াও বাহ দিব নোৱাৰি।

অতি নিশাৰ এই অৱস্থাতে।

এই বনৰীয়া মাছটোক ঘৰচীয়া কৰাব ইচ্ছা। তাইৰ দিনে দিনে প্ৰৱল হৈ আহিছিল। কত দিন তাই তাৰ সৈতে অকলে বহি কথা পাতিছে। কেবাদিনো তাইৰ মটৰ-গাড়ীত তাক লৈ আহিছে। তাইৰ বাহিৰে আন কোনো ছোৱালীয়ে তাক অকলে গাড়ীত লৈ উঠাৰ সুবিধা পোৱা নাই। তাই জানে, বহুত ছোৱালীয়ে ছাইক সেই কাৰণে হিংসা কৰে। কথাটো মনত পৰি গোৱৰত তাইৰ নিজকে নিজতকৈ ওখ বেন লাগিল।

আজি কেইদিনমানৰ আগতে মিনতিৰ ঘৰৰপৰা অৱক অকলে নিজৰ গাড়ীত লৈ অহাৰ কথা তাইৰ মনত পৰিল। দুয়ো পাচৰ 'চিট'ত বহিছিল—মাগত নিৰাশৰ দৃশ্য ৰাখি। ডাইভাৰে গাড়ী চলাইছিল।

কেলেচ ট্ৰেচৰ ডাঙৰ পাকটো ঘূৰোতেই ছটীতে সমুখত এটা খাচিয়া ওলাল—পিঠিত তাৰ এবোজা ধৰি। ডাইভাৰে ত্ৰেক টিপি মটৰখন ৰাখিলে। তাই মোটেই ঘটনাটো দেখি আছিল। নেদেখিলেও, মটৰে কাবোৰাক খুন্দাব বুলি তাই সাধাৰণতে ভয় নাখায়। কিন্তু, সেইদিনা তাই ভয় খোৱাৰ ভাও ধৰি অভাৱ সৌ-বাহটো দুই হাতেৰে চেপি ধৰি চিঞৰি দিছিল। সি দেখোন আমেৰিকান কথাছবিত পিষ্টলৰ আগত 'গেণ্ড্ আপ' কথাৰ দৰে হাত দুখন ওপৰলৈ দাঙি কৈছিল—“নাই, খুন্দাওৱা নাই।” তাই আক কি কৰিব? নিজৰ বুকুত হাত দি কঁপনি বন্ধ কৰাব চেষ্টা কৰিছিল—ভয়ৰ কঁপনি নহয়, কিবা এটা মধুৰ অবটন ঘটাব সন্ধানত উঠা বুকুৰ অবাধা কঁপনি।

এই চমাহৰ চিনাকিৰ মাৰ্গেদি তাই অৱক বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। বিয়ানেই বুজিছে, সিয়ানেই তাক আপোন কৰাব ইচ্ছা বাঢ়ি গৈছে। তাৰ এটা দুৰ্বলতা তাইৰ খুব ভাল লাগে। মুখৰ আগতে তাক প্ৰশংসা কৰিলে সি লজ্জিত শব্দৰ দৰেই বঙা পৰি যায়। তেতিয়া সবল শব্দৰ দৰে তাৰ মুখখন তাইৰ বুকুত লুকুৱাই থ'বৰ মন যায়। তাৰ এই দুৰ্বলতাৰ সুযোগ তাই সেইদিনা লৈছিল। নিজৰ ঘৰৰ আগত অভয় তাইৰ গাড়ীৰপৰা নামিব খোজাৰ লগে লগে, তাই তাক কৈছিল,—

“আপোনাৰ লগত কথা পাতি থাকিলে দয়ৱটে। কেনেকৈ যায় ক'বই নোৱাৰি; সঁচাকৈয়ে আপোনাৰ নিচিনা প্ৰজন্ম হ'বে কথা কোৱা বাহুৰ মট কেতিয়াও লগ পোৱা নাই।”

প্ৰশংসা শুনি বিয়োৰ হৈ উত্তৰ বিচৰা তাৰ মনটো মুখখনত ফুটি উঠিছিল। সি উত্তৰ বিচাৰি নাপাইছিল, তাই সেই স্থবিধাতে আকৌ কৈছিল—“এটা অল্পবোধ কৰাৰ বিষয়ে কেতিয়াবাৰপৰাই ভাবি আছোঁ, আপুনিতো চাঠি নাবাৰিবই আমাৰ নিচিনা ছোৱালীৰ অল্পবোধ।”—এইবাৰ যেন সি উত্তৰ বিচাৰি পাইছিল। তাই শেষ কৰাৰ লগে লগেই সি কৈছিল—“কিয় নাবাখিম আপোনাৰ অল্পবোধ?” তাৰ পিচতে তেতিয়াই তাই তাক মাতিছিল, বৃহস্পতিবাৰে আবেলি ৫ বজাত তাইৰ ঘৰত চাট খাবলৈ। সি আহিবলৈ সন্মত হৈছিল। কিন্তু কৈছিল, ঠিক ৫ বজাতে নোৱাৰিলেও ৬ মান বজাৰ ভিতৰতে আহিব। আক, হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“চাহ নহয়, কফি দ্বেই।” হাঁহি হাঁহিয়েই সি তাইৰ ফালে চাট চাই পিচলৈ গাঁতৰি গুচি গৈছিল।

এটা নোপোৱা বস্ত্ৰ পোৱাৰ আনন্দ লৈ তাই ঘৰ পাইছিলচি। আনন্দতে তাই ঘৰৰ সমুখৰ দীঘল ডালিয়া ফুলছোপা গাড়ীৰপৰা নামিয়েই লাৱটি ধৰিছিল। মাকে কটক পাগলী বুলি কৈছিল। সঁচাকৈয়ে তাইৰ নিজকে পাগলী যেন লাগিছিল।

আজিবেই সেই বৃহস্পতিবাৰ। বোৱা এটা দিন আজিৰ দিনটোৰ কাৰণে তাই অধীৰভাৱে অপেক্ষা কৰিছে। পাঁচ দিনে তাই ডুই-কয়টোত বহুত নতুন বস্ত্ৰৰ অৱতাৰণা কৰিছে—অসমীয়া সংস্কৃতিৰ চিন ফুলকটা জাপি এটাও। ডুই-কয়টো তাই অ'ৰিজিনাল কৰিছে। কেবাটাও সাঙ্গ তাই শিঙি চাইছে। বিহা-মেখেলা তাইৰ তিনিঘোৰ আছে, এঘোৰ গুণাকৰ। এই অসমীয়া কাপোৰবোৰ জ্ঞান যেন লাগে। মাহুহজনী এনেকুৱাকৈ ঢাকি পেলায় যে শৰীৰৰ নোম এডালো ওলাই নাথাকে। সেই কাৰণে তাই 'নাইলন'ৰ শাৰীখনকে পিন্ধিবলৈ ঠিক কৰিছে।

আজিৰ দিনটো বাছি লোৱাৰো কাৰণ নোহোৱা নহয়। আজি মাক বাব 'মৌ-মেল' নামৰ ষ্টিলডৰ স্থানীয় সাহিত্য-সভাখনলৈ। এই সভা মাহেকত এবাৰ বহে আৰু সভাৰ দিনা মুঠিয়ে সভাকিনে অৰচিত গল্প-কবিতা পঢ়ি শুনায়। 'মৌ-মেল' নামটো শুনাতে সকল'বা-ছোৱালীৰ মেল যেন লাগে। সেই কাৰণেই তাই এঘিৰ গৈছিল মাকৰ লগতে। কিন্তু, কি আচৰিত—ভাত কেৱল বয়সৰ মাহুহ হে, বয়সত লক তাত কোনো নাই, সকল'বা-ছোৱালীৰ প্ৰকৃতিপ্ৰাপ্ত বয়সহসকলৰ হে সভা। সেই দাঁত নাইকিয়া বুঢ়া শটকীয়াটোৱে তাইক কেনেকৈ বুকুত সুমুৱাই ধৰম কৰিছিল। তাইৰ খুউ ব ষিণ লাগিছিল। তাৰ পিচত তাই আৰু বোৱা নাই। আজি তালৈকে গৈছে মাক। বাতি আঠ বজাৰ আগতে উলটি নাচে। বাপেকো অকিচৰপৰা বাহিৰে বাহিৰে লাবলৈকে ঘাব। আৰু, সকলো ডায়েক-ভনীয়েক চুটা। মিহঁতে ভক্ততা জানে—মাহুহে কথা পাতিতে কেতিয়াও জুৰি নাচায় বা কথা শুনি নাথাকেহি।

আজি তাই কলেজলৈকে বোৱা নাই। চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ অনাৰ্চ লোৱা ছোৱালীয়ে এনেয়ে কলেজ খতি নকৰে। কিন্তু, কলেজলৈ বোৱা হ'লে যে অস্ত্ৰৰ কাৰণে একো বোপাৰ কৰাৰ সময় তাই নাপালেহেঁতেন। আন কোনো কাৰণতে তাই কলেজ খতি নকৰে। কলেজলৈ যাবলৈ তাই ভাল পায়। ওচৰতে থকা ল'ৰাৰ কলেজৰ ছাজবোৰ শাৰী পাতি বাটৰ দাঁতিত বৈ থাকে—কোনোবা সাৰ্বিক উজ-

পক্ষ বিক্ষয়ক অভিযান জনাবলৈ বৈ থক। সৈন্তবোৰৰ দৰে। ডায়ো সেমা-মায়কে সৈন্ত পৰিদৰ্শন কৰাৰি গভীৰভাৱে সিহঁতৰ মাজেদি আগুৱাই যায়। সিহঁতৰ অৰুজ বিৰবিৰনি আৰু কৰুণ চাৱনি পচকি তাই নিজৰ কলেজৰ গেট পায়গৈ। মনতে ভাব হয়—তাই বেন পৃথিৱীৰ জেষ্ঠা স্তম্ভবী। .. কিন্তু, আজি তাইক সিহঁতৰ অৰ্থহীন প্ৰশংসা নালাগে। আজি তাইক লাগে বহুতৰ সন্নি এজনক। বহুতৰ প্ৰশংসাৰ পাজী হোৱাতকৈ মনে-বিচৰা এজনৰ মনৰ মাজত নিজক বিচাৰি পোৱা শতগুণে বেছি তৃপ্তিদায়ক। তাই আজি এজনক বিচাৰে—অভয়ক বিচাৰে। অভয়ক অভ্যৰ্থন। জনোৱাৰ আয়োজন কৰিয়েই সম্পূৰ্ণ পাচটা দিনৰ প্ৰতিটো মুহূৰ্ত তাই ব্যয় কৰিছে। আজিও তাই ছপৰীয়া ভাত খাই উঠি তিনি ঘণ্টা শুইছে। ছপৰীয়া এঘুৰিট মাৰি আবেলি উঠিলে মুখখন কোমল হৈ ফুলি উঠে। চকুটিও শুপালু হয় ..

হঠাৎ তাই কি এটা মনত পৰি বাঁওফালৰ বেৰখনৰ ওপৰলৈ চালে। কলেজৰ এখনত 'হৰ-পাৰ্বতী'ৰ ছবি আছে—দেখাত 'হৰ'ক কোনোবা ব্যায়াম-বীৰ যেন লাগে। পাৰ্বতীৰ ৰূপো চকুত লগা। সেইবোৰ কিন্তু তাই মন নকৰিলে। পশ্চিমীয়া পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ হেঁচাত চেপেটা। হ'লেও তাইৰ হিন্দু সত্ত্বাটো মৃত হোৱা নাছিল। তাই হাতবোৰ কৰি হৰ-পাৰ্বতীক প্ৰণাম কৰিলে—মংগল বা সফলতা বা তেনে আন কিবা এটা কামনা কৰি।

প্ৰণাম কৰাৰ পিচত তাইৰ চকু পৰিল ঘড়ীটোৰ ওপৰত।

লগে লগে তাই টোপনিৰপৰা উঠাৰি উঠিল। সৰ্বনাশ, চাৰি বাজিল। আৰু মাজ এখনটা বাকী। নিজৰ ভাব-প্ৰৱণতাৰ কাৰণে নিজৰ ওপৰতে থং উঠি তাইৰ কান্দি দিয়ৰ মন গ'ল। কিন্তু এতিয়া আৰু সময় নষ্ট কৰিব নোৱাৰি। তাই খব-খবকৈ প্ৰসাধন কৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰথমেই অৰুণমান এচ্ট্ৰিন্জেণ্ট লোচন লগাই মুখখন কৰকৰীয়া আৰু ষায়েব নোৱাৰা কৰি ল'লে। তাৰ পিচতে এবিধ কেলোমাইন জাতীয় ক্ৰমেৰে মুখখনত প্ৰলেপ দিলে। তাৰ ওপৰত ঈষৎ গোলাপী বঙৰ দামী আমেৰিকান মুখত ব'হা পাউডাৰ। গাল দুখনত কিবা এটা তেজী বঙা বং। চেলাউৰি ছুট। পেঙ্গিলেৰে বৈ পৰাকৈ আঁকি দিলে। চকুৰ পতাৰ নোমকিডালত ক'লা বং লগাই আঙুলিৰে ব্ৰিহিকৈ ধেছতিবীয়া কৰি দিলে। কাজলেৰে চকু দুটাও দীঘল কৰি আঁকিলে। ঠুঠত ওঠ-বঙী লিপ্‌ষ্টিক্, অভয়ে বোলে বেছি বঙা লিপ্‌ষ্টিক্ বেয়া পায়। কপালত কুম্ভুমৰ এটা সৰু কোঁট। এইবাৰ মূৰৰ টাৱেলখন ফুলি পেলালে। চুলিবোৰ অতি ধুনীয়াকৈ আঁচুৰি আপানী খোপা বন্ধা আছে। তথাপি তাই তাৰ ওপৰে ওপৰে আকৌ এবাৰ ত্ৰাচ্ কৰি দিলে। ক্ৰান্ত এজনী নতুন ছোৱাৰ্ছ ছেচাৰ আহিছে। কালি ডায়ে ছবুটাই এই খোপাটো বান্ধি দিছিল। বোৱা বান্ধি তাই সাৱধানে শুইছিল—ঘাতে খোপাটো নষ্ট নহয়।

এইবাৰ তাই খব-খবকৈ ছেচিং-কৰত সোৱাল।

*

*

শোম্বৰ বিক্ৰিমানৰ পিচত আৰু ছেচিং-কৰবপৰা ওলাই আহিল। গাৰ বঙৰ লগত মিলি বোৱাৰি জিঞাৰ পাৰি বেন পাউল কালোৰৰ পেট-ওলোৱা ব্লাউজ আৰু

তাৰ ভলত গাব ছাল বেন হৈ থকা নাইলনৰ বন্ধ-বন্ধনী বা ডাচিৱাৰে চাকিবৰ কাৰণে কৰা চেটাটোক বুকুখনে বেন অনায়াসে বিকল কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। গোলাপী বঙৰ পেটি-কোটাটোৰ ওপৰত নাইলনৰ ইফাল-সিকাল দেখা শাৰীখনৰ এটা আগ মেৰিয়াই মেৰিয়াই আৰু আনটো আগ চোঁচোবাই চোঁচোবাই, জাহ্নু আইনাখনৰ সমুখত ব'লিহি।

প্ৰতিবিম্বটো ইমান আকৰ্ষণীয় হৈছে। জিঞাৰ পাখি বেন পাতল কাপোৰৰ ভিতৰত থকা কোমল বগা দেহাটোৰ ওপত সৌন্দৰ্যৰ উষ্ম, প্ৰসাধনৰ সূহাসৰ লগত মিহলি হৈ, গোটেই কোঠাটোত বিয়পি পৰিছিল। শঁচাকৈয়ে তাই আজি ধুনীয়াতকৈ সাজিছে-কাচিছে। থপি গোলাপৰ ফুল এথোপা তাই খোপাটোৰ ওপৰত জুজি দিলে। আগতেই ঠিক কৰি থোৱা নেকলেচডাল আৰু ইয়াৰিং পিন্ধোতে তাইৰ বেছি পৰ নালাগিল। পিন্ধি উঠি তাই নাচোনৰ লয়লাসেৰে সোহাভৰ আঙুলি হুটা চৰাইৰ ঠোঁটৰ দৰে কৰি শাৰীৰ পাৰি এটা ধবিলে—সেইদৰেই ধৰি আঁচলটো টানি নাচোনৰ ভঙ্গীৰেই যুৰত দিলে। 'খেং পাগলী, কইনা হ'ব খুজিছ?'—তাই নিজকে নিজে ক'লে। উলাহতে তাই কিবা এটা গুণ-গুণকৈ গাই দিলে।

আজিৰ বিশেষ মুহূৰ্তটোৰ কাৰণে তাই সম্পূৰ্ণ সাজু। এইদৰে মনোযোগ দিলে দেৱতাকো পাব পাৰি, অভয়তো দূৰৰ কথা—তাই নিজকে বুজালে। আজি এক মধুৰ কল্পিত অঘটন ঘটাবৰ কাৰণে তাই দৃঢ়সংকল্প। সেই অঘটনে শিলঙৰ ছোৱালী-মহলৰ বহুতকৈ ঈৰ্ষান্বিত কৰিব। কেইদিনমানৰ ভিতৰতে হয়তো গোটেই অসমেই জানিব। অভয়ক চিনি নোপোৱাবোৰেও তাৰ কথা পাত্তিব—জাহ্নুৰ প্ৰেমিক বুলি।

দাঁপোণত আপোন কপ চাই চাই জাহ্নুৱে পুনৰ এবাৰ মনত পেলালে—অভয় আহি পোৱাবপৰাই তাই কি কি কৰিব। একা-বৈকা বাটটোৱেদি সি উঠি আহিব। তাই দূৰপৰাই দেখিব। তেতিয়া তাই সাউংকৰে ডুমিং-কমৰ বেডিঅ'টোৰ ওপৰত থোৱা ডালিয়া ফুলখিনি বাঁও হাতত ল'বগৈ। লগতে বেডিঅ'ৰ হাতটোও অলপ ডাঙৰ কৰি দিব, বাতে বিদেশী সংগীতৰ স্বৰে তাই ক'বলৈ ঠিক কৰি থোৱা কথাবোৰৰ কাৰণে পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। অভয়ে দুৱাৰত টুকুৰিয়াব। তাই কাঠৰ চাং-মজিয়াত শৰু হোৱাকৈ দুপ্-দুপ্-কৈ দৌৰি আহিব, সৰু চোৱালীজনীৰ দৰেই। অভয়ে বাহিবৰপৰাই শুনিব তাই দৌৰাব শৰু। সেই চকল ব্যস্ততা তাৰ ভাল লাগিব। বাঁও হাতত ফুলখিনি লৈয়েই সোঁ হাতেৰে দুৱাৰখন তাই খুলি দিব। সমুখত অভয়ক দেখিয়েই তাই আচৰিত হৈ জোৰেৰে উপাহ টানি ক'ব—“আপুনি?” সি বুজিব, তাই ঠিক সেই মুহূৰ্তত প্ৰস্তুত নাছিল তাৰ আগমনৰ কাৰণে। হাতৰ ফুলখিনিয়ে প্ৰমাণ কৰিব তাই এই মাজ ফুলদানি সজাবলৈ লৈছিল যে। আৰু বুজিব, তাৰ কাৰণে বিশেষ কোনো যোগাব কৰা হোৱা নাই, সাধাৰণতে তাই বেনেকৈ থাকে ঠিক তেনেকৈয়ে আছে। তাই কেনেকৈ উপাহ টানিব, আচীত চাই ঠিক কৰি ল'লে।

সি তেতিয়াও দুৱাৰ-মুখত বৈ থকা দেখি তাই দুই হাতেৰে দুৱাৰখন ফুললৈকে বেলি “আহুক” বুলি মাতিব। দুৱাৰৰ কাৰণে হাত মেলোতেই তাইৰ মিহি শাৰীৰ-

আঁচলটো বাউলিবপৰা পিছলি যাব। আঁচলটোৱে তাইৰ বুকুখন উৎ কৰি দিয়াটো যেন তাই নিবিচাবে—তাকে প্ৰমাণ কৰিবলৈ তাই ছুই হাতৰ ঠাৰিবে শাৰীখন বুকুৰ ঠিক উল্লেতে বেহাৰ লগত চেপি ধৰিব—বুকুৰ ঠিক উল্লেতে, তাতকৈ অকণো ওপৰত নহয়। ইয়াৰ সময় মিলাই সেই কাম কৰিব লাগিব যেন তাতকৈ ওপৰতে বুকু ঢকাইক ধৰিবলৈ তাই ছুবিধাই নাপালে। লাজত তাই বিমোহ হ'ব—হাতৰ ফুলবোৰ ক'ব নোৱাৰাকৈ পৰি যাব। অভয়ে নিশ্চয় কি কৰিব ভাবি নাপাই, পৰি যোৱা ফুলবোৰ বুটলিৰ খুজিব। তেতিয়া তাই লাজ পোৱাৰ দৰে ক'ব—“নালাগে, আপুনি লোকৰ হাতৰপৰা পৰি যোৱা ফুল কিয় বুটলিৰ?” লগে লগে তাৰ বাহুত ধৰিব—আক কোনো উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰি তাক টানি নি ডুইং-কম পোৱাবগৈ। হঠাতে সেইদৰে বাওঁতে সি ফুলবোৰ গচকি যাব লাগিব।

অভয়ৰ ভৰিৰ গচকত পাহি-ভগা ফুল আৰু অভয়ৰ পুৰুষ-মূলত মাংসপেশীৰ মাজত ভাগি-ছাগি ঘোঁৰা তাইৰ আলমুৱা দেহা—এই চৰ্যোটাৰ বিজনি এটা বিজুলীৰ দৰেই তাইৰ মনত খেলি গ'ল। কথাকিটা কিভাৱে ক'ব তাই আকৌ এবাৰ আগবাই চালে।

চাহ অহালৈকে প্ৰায় আধা ঘণ্টা সময় কি কি কথা পাতিব, কেনেকৈ হাঁহিব, তাই ঠিক কৰিব নোৱাৰিলে। সেইখিনি তাই তাইৰ উপৰিত সহজাত বুদ্ধিক বিশ্বাস কৰি বাদ দি থ'লে। ইয়াৰ ভিতৰতে তাই যদি কোনোমতে অভয়ৰ কালৰপৰা সঁহাৰি নাপায়, তেন্তে চাহ দিয়োঁ তাই কিবা এটা বিষয়ৰ তৰ্ক আৰম্ভ কৰিব। তৰ্কত অবাস্তব কথা ক'লে তাৰ খুব খং উঠে। খং উঠি সি গুচি যাব খুজিব। সি যাবলৈ থিয় হ'ব। তায়ো লগে লগে থিয় হৈ ওচৰতে থকা বেডিঅ'টোত আঁউজি চঠাতে হুকুৰকৈ কান্দি মুখ চাকি ধৰিব। বেডিঅ'টোত আঁউজোঁতে তাই চেঁচা কৰিব, গাৰে পিছলাই ডলিউমটো বেছি কৰি দিবলৈ। তেতিয়া বেডিঅ'ৰ মিউজিকে ক্লাইমেক্স সৃষ্টি কৰিব পাৰিব। সি নিশ্চয় অপ্ৰস্তুত হ'ব। লোকৰ ঘৰত তাৰ আগত থিয় হৈ গাভৰু ছোৱালী এজনীয়ে হুকুৰকৈ কান্দি—চাকৰকিটোয়ে বা কি ভাবিব? আৰু যদি যা আহি পৰে?—এইবোৰ ভাবি সি সাক্ষনা দিয়াৰ চেষ্টা কৰিব। হয়তো দুবটো দাঁতি ধৰি 'নাকান্দি' বুলি ক'ব পাৰে। তেতিয়া হ'লে ভালৈ। কিন্তু তাকে লক্ষ্যবলেও নিশ্চয় নিচেই ওচৰলৈ আহি “ঘোষ হৈছে মাক কৰিব” বুলি ক'বহি। হয়তো তাৰ আৰু তাইৰ মাজত দুবছৰ থাকিব প্ৰায় এহাতমান। তাতকৈ ওচৰলৈ সি নহাই সম্ভৱ। সি মাক কৰিব বুলি কোৱাৰ লগে লগে তাই চলচলীয়া চকুৰে মুখ তুলি তালৈ চাব আৰু চাই চায়েই হুকুৰকৈ আকৌ কান্দিব। লগে লগে ভৰিকিটা একেঠাইতে বাখিয়েই কেৱল দেহাটো আগলৈ বেছভৰীয়া কৰি, তাই তাৰ বুকুত ধুপুটকৈ পৰি যাব। সেইদৰে পৰিলে সি আঁতৰি নিদিবে। কাৰণ, সি আঁতৰি দিলেই যে তাই হাটিত মুখ খেঁকেচা খাই পৰিব সেই কথা তাইৰ পৰাৰ ধৰণ দেখিয়েই সি বুজিব।

বুকুত পৰিয়েই হাত দুখনেৰে তাৰ বাউলিত ধৰি ওলমি পৰিব। তাইৰ ঠঁট আৰু তাৰ ঠঁটৰ মাজত ব্যৱধান থাকিব প্ৰায় এবাৰমুঠ। তাইৰ বুকু থাকিব তাৰ

পেটৰ ওপৰত আৰু দেহৰ বাকী অংশ তাৰ দেহৰপৰা আঁতৰত থেঙুভীয়া হৈ থাকিব। হঠাতে ওলমি পৰা তাইৰ দেহাৰ ভৰত, সি এখোজ হ'লেও পাচলৈ গৈ নিজে পৰি নাৰাবৰ কাৰণে চেটো কৰিব। তাৰ পিচতে দুই-তিনি খোজ আগলৈ আহিবহে—বাতে তাই ওলমি থকা এটলীয়া ভৰটো কম হয়। এইখিনি সি নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে তাৰ ভৰি দুখনেই কৰিব। পৰিব খোজা মাত্ৰহ এটাই তাৰি-চিহ্নি খোপনি ধৰিব নালাগে। সি আগলৈ অহাৰ লগে লগে তাইৰ হালি পৰা দেহাটোও ক্ৰমান্ত পোন হৈ আহিব আৰু তাইৰ মুখখন গৈ তাৰ মুখৰ ওচৰ পাবলৈ। কেনেকৈ তাই পৰিব অভিযান কৰি চালে। ঠিক ভবা মতেই পৰি তাই আচীখনৰ দাঁতিত ধৰিলে। পৰোতে হাতখনত অকণমান দুখ পাই তাইৰ চেতনা ফিৰি আহিল। ঘড়ীটো চাই দেখে পাচ বাজে। তাই খব-ধৰকৈ দুৱাৰখন খুলি চাকৰটোক মাতি স্তম্বিলে, বজাৰপৰা কেবু আদি আনিলে নে নাই—দেখনত কি কাশোৰ দিব কৈ দিলে, কোন চোহু কাপ-প্লেট দিব নিৰ্দেশ দিলে। তাই শেষবাৰৰ কাৰণে নিজকে আকৌ এবাৰ আচীখনত চালেগৈ, ডুইং-বমটোও চকু ফুৰাই চালে আৰু বেডিঅ'ৰ ওপৰত থোৱা ডালিয়া ফুলখিনি ছুই চাই বেডিঅ'টো কোনোবা এটা ইংৰাজী সংগীত থকা মিটাৰত লগাই দিলে। ক্ৰতলয়ৰ ইংৰাজী অৰেক্টাৰ য়ুহু হুৰ এটাই নিজৰ ডুইং-কমটো সজীৱ কৰি দিলে। সকলো আয়োজন শেষ কৰি তাই হাতত এখন আমেৰিকান পিক্‌চাৰ মেগেজিন লৈ ডুইং-কমৰ এচুকত থকা চোফাখনত বহিল। সেই চোফাখনত বহিলে সিহঁতৰ ঘৰলৈ কোনোবা আহিলেই পদূলি-মুৰতে দেখা যায়। এচৰতে টেমা এটাত উল আৰু শলা দুডাল, কিবা এটা নোচোৱাকৈ ঠুথি ঠুথি তাই বাটলৈ চাই থাকিল—আমেৰিকান মেগেজিনখন কোলাতে মেলি থৈছিল।

পাঁচ বাজি পাঁচ মিনিট প'ল—

দুহ-বিশ মিনিটকৈ চাবে পাঁচ হ'ল।

পইত্ৰিশ, চল্লিশ, পঞ্চাশ—

ছয় বাজিল।

অভয় নাহিল—এই সত্যটোক উপলব্ধি কৰাৰ শক্তি তাইৰ মনটোৱে যোগাব কৰিব নোৱাৰিলে। বাটলৈ চাই চাই তাইৰ দৃষ্টি ভাগৰি পৰিল। এতিয়াও তাই চাই আছে—কিন্তু চাইছে হে, একো দেখা পোৱা নাই। সেইকালেদি অভয় অহা হ'লেও তাই নেদেখিলেহেঁতেন। অভয়ে ইমান পলয় কৰিছে কিয়? সি হয়তো তাইক বিবস্ত কৰিবলৈকে পলয় কৰিছে। সিত্তো নানানে বেচেৰীৰ এইদৰে বৈ থাকিবলৈ কিমান কষ্ট হয়। 'বেচেৰী' বুলি তাই নিজেই নিজৰ অৱস্থাটোক পূত্ৰী কৰিলে।

চাবে ছয় বাজিল। তাই ডেডিয়াও ভাঙে বহি আছে। বাহিৰত কাপি-মুনি আঁহাৰ। আবেলি সবল পছৰ হাঁত ভোজা বান্ধি থকা আঁহাৰবোৰ ব্ৰটিং কাকতত পৰা চিৰ্ণাৰীৰ চোপালৰ দৰে লাহে লাহে মোটেই বিজ্ঞপনতে বিয়পি পৰিছে। ডুইং-কমটোত অন্ধকাৰবোৰ বেজিৰে বিস্তাৰ পৰা।

হঠাৎ লাইটটো জলি ডুৱি-কয় পোহৰ কৰি দিলে। তাই উচপ্ বাই ঘূৰি চালে। লাইটৰ চুইচবপৰা চাকৰটোৱে হাতখন আঁতৰাই আনিছে। তাৰ হাতত এটুকুৰা কাগজ। কাগজটুকুৰা চাকৰটোৰ হাতবপৰা লৈ তাই একেউপাহতে পঢ়ি পেলালে; চাকৰটো ওলাই গ'ল। এপিঠিত টাইপ কৰা চৰকাৰী বিজ্ঞপ্তি এখনৰ এটুকুৰা অগাধানভাৱে কালি, তাৰ বেলেখা পিঠিত কেইটামান কৰ্কশ, নিচুৰ শব্দ— “মাক্ কবিৰ যিচ হাজৰিকা, কোনো মতেই আপোনাৰ নিয়ন্ত্ৰণ ৰাখিব নোৱাৰিলে— অভয় দত্ত।” পঢ়া শেষ কৰিও কাগজখন তাই চাই থাকিল। কাগজৰ ওপৰত অগাধানভাৱে লিখা আখৰকেইটাই যেন তাইৰ নাবী-সম্বাটোক অভি অৱজ্ঞাৰ দৃষ্টিৰে চাইছে। আখৰকিটাৰ আগত যেন অকণো গোপন কৰিব নোৱাৰাকৈ তাই গোটেই ৰাজহুজনী ধৰা পৰিছে। তাই মৰ্মাহত হ'ল। কেইটামান আখৰে যে ইমান জুৰুটি কৰিব পাৰে, কেইটামান আখৰ যে ইমান নিচুৰ হ'ব পাৰে, তাই কেতিয়াও ভবাই নাছিল।

তাইৰ সকলো আশ্ব-বিশ্বাস মুহূৰ্ততে হেৰাই গ'ল। কাগজটুকুৰা কালি-ছবি তাই মুঠি ৰাৰি ধৰিলে। দাঁত কামুৰি তাই ঘিয়ান পাৰে লিয়ান বল দি মুঠিটো কটুকটীয়া কৰিলে। সোঁতে কঁপোৱা বৰশীৰ পূজাৰ দৰেই তাইৰ হাতৰ ঠাৰি দুটা ঠক্ঠক্ঠক কঁপিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে গোটেই দেহাটো। অভয়ৰ প্ৰতি তাইৰ মনৰ দুৰ্বলতাটোক যেন নেলু চেপি হতা কৰিছে। তাইৰ হাত আৰু ডিঙিৰ নীলা শিৰবোৰ উৰুখি উঠিছিল। বেছি পৰ ধৰি ৰাখিব নোৱাৰি, বন্ধ কৰি থোৱা উশাহটো তাই এৰি দিলে। সমুখত থকা সৰু মেজখন একেগোৰেই বাগৰি পৰিল। একেচাবেই উঠি তাই শোৱনি কোঠা পালেগৈ। শাৰীখনৰ আগটো চুঁচৰি ঘোৱালৈ তাই লক্ষ্য নকৰিলে। দুই হাতেৰে তাই নিজৰ মূৰটো ধৰিলে। মূৰৰ ভিতৰত থকা চিন্তা কৰা বস্তুটো যেন হাতেৰে ধৰি বন্ধ কৰি দিব খুজিছে। তাই খুব খৰকৈ নিজৰ মূৰটো জোকাৰিবলৈ ধৰিলে। জোকাৰি জোকাৰি তাই চাঁচ কৰে ঘিচনাত উৰুৰি থাই পৰি গ'ল। ভৰি-হাত আছাৰি তাই ধৰফৰাবলৈ ধৰিলে। কেঁকুৰি কেঁকুৰি তাইৰ কান্দোন ওলাল। চকুৰ পানীবোৰ গাঁকটোত মোহাৰি তাই ইমান কষ্টকৈ কৰা প্ৰসাধন খন্তেকতে নষ্ট কৰি পেলালে। কাপোৰ-কানিবোৰ কোচ-মোচ খাই কিবা হৈ গ'ল। অভয়ৰ কাৰণে আজি পাচ দিনে কৰা সকলো চিন্তা, সকলো আয়োজন যেন তাই মিচিকি কৰি দিয়—বৰীৰটোৰ ওপৰত এতিয়া কৰা অভ্যাচাৰৰ হাজেৰি যেন তাই পাঁচ দিনৰ আগৰ জাহাজনীক ঘূৰাই পাব। তাৰ কাৰণে এইদৰে আয়োজন নকৰা হ'লেই ইমান আঘাত দিয়াৰ সুবিধা সি নাপালেহেঁতেন। তাৰ কাৰণে কৰা সকলো লাজ-পাৰ তাই নষ্ট কৰিবই। ডেভিডা যেন জৰুৰে কৰা উপেক্ষাক ডায়ে উপেক্ষা কৰিব পাৰিব। মূৰৰ চুলিবোৰ তাই আউল-বাউল কৰি দিলে। মূৰৰ প্ৰসাধনৰ ওপৰত ভাল এবাই বোৱাকৈ হাতেৰে মোহাৰিবলৈ ধৰিলে। শাৰীখন তৰি দুখনেৰে টানি টানি গচকি পেলালে।

ভাগৰ জাগি তাই অলপ শান্ত হ'ল। এতিয়া তাই ক'লা নাই। কিন্তু কৌপাই আছে। কৌপনিৰ উত্তেজনাৰে মূৰি উঠা মুহূৰ্ত্তৰ আৱৰ্জন কিটকিটকি পিন্ধা

ব্লাউজটোৱে সহিব নোৱাৰিলে—কটকটকৈ টিপ বুতাবিলাক খোল খাই গ'ল। বিচনাত বাগৰিও তাই শান্তি নাপালে। কাণকিখন খুব গৰব লাগিছিল। তাই উঠি অন্ধকাৰ গা-ধোৱা-ঘৰটোৰ দুৱাৰখন খুলিলে আৰু পানী কিছুমান চকুৱে-মুখে মাৰি দিলে। শোৱনি কোঠালৈ আহি লাইটটো জলাই দিলে। দীঘল আঁঠুখনত দেখিলে, দেখাত জাহ্নব নিচিনা পাগলী এজনী—এখন সাধাৰণ ভয়লৰ শাৰী পিন্ধি আছে। অভয়ৰ কাৰণে পিন্ধা শাৰীখন তাই গা-ধোৱা-ঘৰতে পানী ঢালি পেলাই থৈ আহিছে। এই মুহূৰ্তত তাইৰ কাৰণে সেই শাৰীখন অতি ঘিণ লগা অভয়ৰ ব্যৱহাৰৰ সন্ধানত ঘিণ লগা।

আইনাত নিজৰ প্ৰতিবিম্বটো চাই চাই তাই আগৰ দৰেই বহি পৰিল। প্ৰতিবিম্বৰ পাগলী জাহ্নবজনীলৈ তাইৰ বৰ দুখ লাগিল। এনেতে ঘৰৰ গাড়ী-বাৰাণ্ডাত গাড়ী বোৱাৰ শব্দ হ'ল।

তাই বড়ী চাই দেখে সাত বাজিছে।

ইমান সোমকালে বাপেক আহিব নোৱাৰে।

নিশ্চয় আন কোনোবা আহিছে।

দুৱাৰত কোনোবাই টুকুৰিয়ালে ?

তাইৰ দুৱাৰ খুলি দিয়াৰ কোনো ইচ্ছা নাই।

তাই পৃথিৱীৰ কাকো এতিয়া লগ পাব নোখোজে।

• এতিয়া তাই অভয় আহিলেও কিবাই দিব।

‘কিন্তু, অভয়ক জানো কিবাই দিয়া উচিত হ'ব ?’—তাই নিজকে নিজে প্ৰশ্ন কৰে। চাকৰটোৱে দুৱাৰ খুলি দিয়া শব্দ তাইৰ কাণত পৰে। “জাহ্ন জাহ্ন” বুলি কোনোবা এজন সোমাই আহিল। হাততে তাই চিনি পালে বক্ৰাক। যি হে উৎপতীয়া জাহ্নহ, একেবাৰে শোৱনি কোঠা পাবহি। তাই শাৰীখন কিছু সংঘত কৰি ডুইং-কম্ব পালেহি। সমুখত থিয় হৈ ৬ ফুট দীঘল বক্ৰা। বক্ৰাই জাহ্নক দেখিয়েই প্ৰশংসা-বাক্যক শব্দ এটা কৰি ক'লে, “সঁচাকৈয়ে জাহ্ন, তোমাক আজিৰ সন্মান ধুনীয়া নহৈ কেতিয়াও দেখা নাই।” পশ্চিমীয়া শিকা পোৱা বক্ৰাই আনে, নাৰীক সন্মান প্ৰশংসা কৰিব লাগে।

“কি যে কৰ আপুনি, ভূতটোৰ দৰে আহোঁ কাৰণে ইতিকি কৰিছে নহয় ?”

বিবুদ্ধিৰ দৰে হাত জোকাৰি বক্ৰাই ক'লে, “তোমাক এতিয়া নহৈ কেনেকৈ বুজাম। এই পাগলী কণ্ড হে কিজানি তোমাক আটাইতকৈ ধুনীয়া দেখি।”

“ধন্তবাদ, এতিয়া আপুনি বহক।”

বক্ৰা কিন্তু বহা নাজাহ্ন নহয়, এই ৪০ বছৰীয়া জাহ্নহজন অনববত ধবকবাই থাকে।

“ব'বা, তোমাৰ বা ক'ত ?”

“বা সেই বৌ-স্নেহৰ বিটিঙত। আজি আপোনাৰ পল্ল জৰিবলৈ হ'লে আৰু এবটা মনে মনে বহি থাকিব লাগিব। ৮ বছৰ আগতে বা নাহে”—জাহ্নয়ে হাঁহিয়েই ক'লে। বক্ৰা সাধাৰণতে আহি জাহ্নৰ মাকৰ লগত বটাব পিছত বটাকৈ বেলে মাৰি থাকে।

কি যে কথা পাতে ভগৱানে হে জানে। মাকৰ মতে কিন্তু বকৱা খুব ভাল যাহুহ ! এনেহুৱা চৰিত্ৰৰ যাহুহ কমেই হে পোৱা যায়।

“মিস্টাৰ হাজৰিকাতো ক্লাবতে নিশ্চয়।”

“হয়।”

“তেজো তোমাৰ লগত থাক কি কথা পাতিয় ? তাতে তোমাবোৰো ৰূপটো আজি কিবা বিবহিনী বিবহিনী।”

“আজি আবেলি কাপোৰ-কানি সলোৱাই নাই—, ক’লৈকো যাবলৈও নাছিল।”

“বাক তেজো এতিয়া সলোৱা, ক্লাবলৈ যাওঁ ব’লা।”

“ক্লাবলৈ নাযাওঁ।”

“বাঃ, এওঁ যি ক’ব সেইটোৱেই হ’ব যেন।”

জাহুক জোৰ কাঁৰ কাপোৰ পিন্ধোৱাৰ অধিকাৰ দাবী কৰা বকৱালৈ চাই জাহুৱে হাঁহি দিলে। চিগাৰেট এটা জলাই জলাই বকৱাই আকৌ ক’লে—“বোৱী, কাপোৰ-কানি পিন্ধি চুঁচি-মাজি লোৱাঁ। ক্লাবলৈ নগ’লেও ঘৰতো এনেকৈ থাকিব নাপায়। মই নাই আন কোনোৱা আহি তোমাক এই ৰূপত দেখা হ’লে, নিজেই লাজ পালোহেতেন।”

“আপুনি বহুচোন বাক।”

“তুমি ভালকৈ মাজি-কাচি নাহিলে মই নবহোঁ।”

“বাক, আপুনি বহু, মই পাঁচ মিনিটতে আহিম, ক্লাবলৈ কিন্তু নাযাওঁ।”

“ক্লাবলৈ তোমাক নি মইনো কি দেশ উদ্ধাৰ কৰিম ? লাভৰ মূৰত তুমি গৈ টোপনি ধৰিছে বুলি ক’বা, আৰু মিস্টাৰ হাজৰিকা সোনকালে ক্লাবৰপৰা ওচি আহিব।”

তাই হাঁহি হাঁহি ওচি গ’ল। চল্লিশ বছৰীয়া ডেকা মিস্টাৰ বকৱা জাহুৰ বাপেকৰ সুৰা-সেৱী বন্ধু। ইংৰাজীত টেবুল-ফ্ৰেণ্ড। অবিবাহিত বকৱা ধনী ব্যৱসায়ী। ইংলণ্ডত বেৰিষ্টাৰি পাছ কৰি আহিও ওকালতিৰ সলনি ব্যৱসায়ত হে মন দিলে। অজস্ৰ টকাৰ মালিক বকৱাৰ ঘৰ ডিএগড়ত। কিন্তু, প্ৰায়ে শিলঙলৈ আহে ব্যৱসায়-সংক্ৰান্ত কামত। বকৱাৰ নতুন মডেলৰ গাড়ীখন শিলঙত এটা মহলৰ সকলোৱে চিনি পায়। কাৰণ, তেনেহুৱা আন এখন গাড়ী শিলঙত নাই। বয়সত বকৱা হাজৰিকাতকৈ সৰু, ওখাপি ছুয়ো অসুখংগ বন্ধু। জাহুহঁতে বকৱাক বহুদৈৰ্ঘ্যক বুলি আনৰ আগত পৰিচয় দিয়ে— নিজেও ইংৰাজীত ‘আংকোল’ বুলি মাতে। আংকোল বকৱা আহিলেই হাজৰিকাৰ ক্লাবত বহুত বাতি হয়। তেতিয়া প্ৰায়ে জাহু বা মাক ক্লাবলৈ গৈ হাজৰিকাক ভোৰ কৰি আনিবলগীয়া হয়। নহ’লে হয়তো বাতি নাহেই—।

শোৱনি কোঠাত জাহুৱে লবাসবিধৈ মূখখন চিনুপ কৰিলে। চুলিবোৰো ছুই-এবাৰ ব্ৰাচ কৰোঁতেই ঠিক হৈ পৰিল। সৰু সৰু অজস্ৰৰ ডিছাইন থকা ব্ৰাউজ এটা পিন্ধিলে। চিৰ নীলা শাৰীখনৰ পাৰিতো অজস্ৰৰ ডিছাইন। কাপোৰ পিন্ধোতে পিন্ধোতে তাই ভাবিলে—ঘৰতে বহি থাকিলে সেই ছুটটোৰ কথাই মনত পৰি থাকিব। ক্লাবলৈকে যাব নেকি ? তাত গৈ অসুখতঃ মেটিল্ডা, বিচ্ ব্ৰেবাৰ্ড, মিড্‌

চাইগল আদিক লগ পাব। সিহঁতৰ সৈতে সময়টো বেচ কটাব পাৰি। আক, বকৱাৰ লগত বোৱাভতো আপত্তি নায়েই। ইয়াৰ আগতে তাই বহুত দিনেই গৈছে। আহোঁতে বাপেকৰ লগত আহে।...একো সিদ্ধান্তলৈ অহাৰ আগতে তাই ভুই-কৰ পালেহি। বকৱাই পিকচাৰ মেগেজিনৰপৰা মূৰ তুলি ক'লে, “বাঃ, এতিয়া হে বাণীজনী যেন চৈছে।”

“বহুচ চাহকে খাওক, মা পাবহি এতিয়া।”

“নাই নাই, আক বহিব নোৱাৰি। এতিয়া চাহ খালে মদ খাব কেতিয়া? ব'লা যাওঁ।”

“মই নাযাওঁ। মাও ঘৰত নাই।”

“ইস, এওঁক যেনিবা মই যাব নে নাযায় স্থিতিহে। যাবতো তুমি লাগিবই, এনেকৈ মন মাৰি ঘৰত বহি থাকিব নোৱাৰা। আক যাব লাগিবই যেতিয়া মই টানি নিয়াতকৈ তুমি নিজে গৈ গাড়ীত উঠা ভাল।”

“আপুনি বৰ উৎপাত কৰে,”—জাহ্নব কণ্ঠধ্বত বিৰক্তি একেবাৰে নাই।

“মই ব্যৱসায়ী মানুহ দেও। সেই প্ৰেমিকক কোৱাৰ দৰে কথা ক'লে মই একো হুৰুজোঁ।” বকৱাই হাঁহি দিয়ে।

“কি ধে কয় আপুনি।”

এইবাৰ জাহ্নবে একো ভাবিবৰ কাৰণে চেষ্টা নকৰিলে। চাকৰটোক হাতি ক'লে, আংকোল বকৱাৰ লগত ক্লাবলৈ যোৱা বুলি মাকক ক'বলৈ। গতাত নিটিঙৰ কাইট-উল আদি লৈ, ভৰিত চেঙেলঘোৰ পিন্ধি পিন্ধি, বকৱালৈ চাই জাহ্নবে স্থিলে—

“যাব লাগিবই নেকি?”

“আক ভাও ধৰিব নালাগে। ব'লা এতিয়া,”—বকৱাই জাহ্নক আগবঢ়াই নিজে পাচ ল'লে। জাহ্ন গৈ বিৰাট গাড়ীখনৰ ওচৰ পালেগৈ। ডাইভাবে দুৱাৰখন খুলি দিলে। জাহ্নৱে গাড়ীত উঠিব খুজিও এবাৰ ভাবি চালে—কিয় তাই ক্লাবলৈ যাবলৈ ওলাইছে। বাপেকক সোনকালে ঘৰলৈ অনাৰ কথাত তাই একেবাৰে গুৰুত্ব দিয়া নাই। বকৱাৰ প্ৰতি অহুগ্ৰহঁৎধুৱাৰ দৰকাৰো অহুভৱ কৰা নাই। ক্লাবত গৈ তাই কি সাক্ষ্য পাব, তাকো সঠিককৈ নাজানে। মনটো ভাল লাগি থাকিলে হে ক্লাবৰ পৰিৱেশ আক তাৰ মানুহবোৰ ভাল লাগে। তথাপি তাই ক্লাবলৈ যাব। কিয় যাব তাই নিজেই নাজানে। “কিন্তু কিয় নাযাব?”—এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ তাই বিচাৰি নাপালে। নোহোৱাৰ কোনো কাৰণ নাই কাৰণেই তাই যাব—বোৱাৰ কাৰণ বিচাৰি অশান্তি বঢ়োৱাৰ ইচ্ছা তাইৰ একেবাৰে নাই—ধৈৰ্য্যও নাই।

গাড়ীৰ পাচৰ চিটত তাই বহি পৰিল। কোমল সোপোকা চিটটোৱে ডাইক লৈ এবাৰ নে দুবাৰ হেঁতালি খেলিলে। গাড়ীৰ শব্দ এটাৰ লগে লগে গাড়ীৰ সমুখৰ লাইট জলি উঠিল। এটা চিগাৰেট জলাই বকৱাও পাচ-চিটৰ আনখন দুৱাবেদি সোমাই বহিল। সন্ধানী হেড্-লাইট দুটাই আন্ধাৰৰ মাৰ্জে মাৰ্জে একাৰেকা বাট বিচাৰি বিচাৰি গাড়ীখন টানি নিবলৈ ধৰিলে। বাট বিচৰা লাইট দুটাৰ লগে লগে তাইৰ চকু দুটাৰো বাটৰ মানুহবোৰ চাবলৈ ধৰিলে—কিজনী ক'ববাত অভয়ক দেখা পায়।

কিন্তু কিয় তাই অভয়ক লগ পোৱাৰ কথা ভাবিছে ? তাই কি নিজাক্ষৰ হ'বে গাড়ী বখাই সুখিব—সি কিয় নাছিল ? কেতিয়াও নোৱাৰে, তাই নিজকে সিমান সৰু কৰিব নোৱাৰে। তথাপি যেন মনটোৱে অভয়ক এবাৰ দেখা পালেও ভাল পালেহেঁতেন।

হঠাতে ডাটৰ মনত খেলালে, আজি নহাৰ কাৰণে অভয়ক দোষী কৰা উচিত নহ'বও পাৰে। হয়তো সি কিবা বিশেষ কামত গাঁটকৈয়ে ব্যস্ত হৈ পৰিল। কিন্তু, অভয়ভাৱে ফটা কাগজত সি লিখি পঠিওৱা কথাটিটা ? এটা নিয়ন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ অপাৰগ হোৱাৰ দোষত দোষী ভুললোকে এনে কচি বহিৰ্ভূত কাম কেতিয়াও নকৰে, বিশেষকৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰোঁতা যদি নাৰী হয়। কিন্তু সেই সভ্যত কৰ। অভয়জীৱ কাৰণেই তাই তাক প্ৰথম নিজৰ মনত ঠাই দিছিল। আজিৰ এই অভয়মিতো তাৰ তুলনাত নগণ্য। তেন্তে তাই বেয়া পাইছে কিয় ? সি যদি ইমান সহজলভ্যই হ'লহেঁতেন, যি কোনো ছোৱালীয়েই তাক নিজৰ কৰি ল'লেহেঁতেন। তাইৰ তাক ভাল লাগে সিমান 'ইঞ্জি' নহয় কাৰণে হে। অভয় অভয়ৰ বস্ত্ৰ স্বাধীন চৰিত্ৰটো কিমান মুক্ত, কিমান নিৰ্ভৰ। তাই নিজৰ লগত আৰু নিজেই জীয়াই থকা সমাজখনৰ লগত আজি প্ৰথম অভয়ক তুলনা কৰি চালে। বাপেকৰ পশ্চিমীয়া আদৰ-কাৰদাৰ মাজত তাই ডাঙৰ-দীঘল হৈছে। জীৱনত লগ পাইছে এক শ্ৰেণীৰ মানুহ—যিবিলাকে নাৰীক টুপি খুলি সন্মান দেখুৱাই নাচিবলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে, যিবিলাকে পশ্চিমীয়া কচিবোধৰ সন্তীয়া অহুকৰণ সংস্কাৰ হিচাপে মানি লৈছে, যাৰ কাৰণে নিজ-দেশীয় সকলো বস্ত্ৰ বিদেশী-বোধভকৈ নিকট, যাৰ জিভাই নিজৰ ভাষাতকৈ বিদেশী ভাষাত জুতি পায়। জাহ্নব মনত পৰি গ'ল, তাই প্ৰায়ে অভয়ৰ সৈতে কথা পাওঁতে ইংৰাজী শব্দ মিহলাই হে অসমীয়াতে কথা কয়। অভয়ে কিন্তু নিৰ্ভুল অসমীয়াতে কথা কয়। বাপেকে কোৱা কথা তাইৰ মনত পৰে,—“অচমীয়া ভাচাটো poor, চব কথা একচেপ্ৰেচ কৰিব নোৱাৰি—”, অভয়ে তেন্তে কেনেকৈ পাৰে ? তাইৰ ধং উঠিল বাপেকে ডাটক সৰুৰপৰা অসমীয়া নিশিকোৱাৰ কাৰণে। মনে মনে তাই ঠিক কৰিলে, অভয়ৰ লগত কথা পাতিবৰ কাৰণেই তাই অসমীয়া শিকিব। তাইৰ নিজৰ পোছাক, নিজৰ ঘৰ, নিজৰ শিক্ষা, সকলোবোৰৰ ওপৰতে বিতৃষ্ণা উপজিল। এইবোৰৰ বন্ধনৰপৰা যেন তাই মুক্তি বিচাৰিলে। তাই যেন অভয়ৰ দৰেই মুক্ত হ'ব। কোনো বাধ্য-বাধকতা, কোনো বন্ধন নাই। এই সমাজখনৰপৰা তেতিয়া তাই আঁতৰত থাকিব—তাইৰ গাঁৱত থকা হইনাটোৰ ওচৰলৈ উৰি ফুৰা চবাইবোৰ নহাৰ দৰেই, তায়ো বাপেক-মাকৰ ওচৰলৈও নাহে...। ছিঃ, কি যে তাই। তাই দেখোন অভয়ৰ চিন্তাধাৰাৰ লগত মিলি এই কথাবোৰ ভাবিছে। ‘পশ্চিমৰপৰা ঘাৰ কৰা সভ্যতা’ বুলি ভাবিবলৈ তাই অভয়ৰপৰা হে শিকিছে। আগেয়েতো কেতিয়াও এনেকৈ ভবা তাইৰ মনত নপৰে ?

পাচে পাচে আহি থকা গাড়ী এখনৰ লাইটৰ পোহৰ জাহ্নবতৰ গাড়ীখনৰ পাচকালৰ আইনাখনত পৰে। গাড়ীৰ ভিতৰখন পোহৰ হৈ যায়। জাহ্নবে দেখে, বকুৱাই নিশ্চিন্তমনে চুবট খাই আছে। ঘোঁৱা এসোপা কেঁচু এডালৰ দৰে তাইৰ কালে আহিছে। তাইৰ ধং উঠি যায়। চুবটৰ ঘোঁৱা তাই এনেদৰে বেয়া পায়, তাকে কেঁচুৰ দৰে বগাই অহা ঘোঁৱা।

তাই হঠাতে আদেশৰ স্বৰত ক'লে, "চুৰট নাখাব।"

বকুৰাই "আই এম চৰি" বুলি চুৰটটো হুমাই পেলালে। এইদৰে নিৰ্দেশ মানি চুৰটটো হুমাই পেলোৱা দেখি, বকুৰাটোৰ ওপৰত তাইৰ খং উঠিল। ইয়ান দুৰ্বল। ইহঁতে যাতোন টকাৰ বলত সাহ দেখুৱায়। অভয়ে চুৰট নাখায়। খোৱা হ'লে হয়তো এনেকৈ কেতিয়াও নিৰ্দেশ মানি হুমাই নখ'লেহেঁতেন।

জাহ্নুইতৰ পাচে পাচে অহা গাড়ীখন সিহঁতক পাচ পেলাই আগবাঢ়িল। এখন জীপ গাড়ী। জীপ গাড়ীখনৰ পাচফালে থকা দুৰ্বল বঙা লাইট দুটা তাইৰ চকুত পৰিল। বঙা লাইটে বিপদ বুজায়—তাই ভাবে। তাইৰ চিন্তাখাবা বঙা লাইটত সীমাবদ্ধ হয়। ছেড্-লাইটৰ পোহৰ পাই গাড়ীখন গৈ থাকে কোনো শংকা নকৰি। পাচ ফালে থকা বঙা লাইটে দিয়া সৱধানী ইংগিতৰ আভাসো গাড়ীখনে নাপায়—গাড়ীৰ আবোহীসকলেও নেদেখে। এতিয়া যোৱা এই জীপ গাড়ীৰ চালকজনে জানো কোনো বিপদৰ কথা ভাবিছে? কেতিয়াও নাভাবে। ঠিক সেইদৰেই মাহুহৰ মনটোৱেও মাহুহক লৈ যায়—বিপদে পাচৰপৰা বিড়িয়ালেও হুঙনে।

বকুৰাৰ লগত এনেকৈ ওলাই আহি তাই বেয়া কৰিছে নেকি?

গাড়ীৰ লাইটৰ লগত জীৱনৰ দাৰ্শনিক তথা মিলাবলৈ তাই কেতিয়া শিকিলে?

এইদৰে গধুৰ ভাবতো তাইৰ মনলৈ কেতিয়াও অহা নাছিল।

কি যে ভাবিছে তাই?

প্ৰেমে মাহুহক দাৰ্শনিকো কৰে নেকি?

সিহঁতৰ গাড়ীখন ক্লাবত ব'লহি। শাৰী শাৰীকৈ নিজীৱ হৈ পৰি থকা গাড়ীবিলাক চাই তাইৰ কিবা এটা ভাবিবৰ মন গৈছিল। কিন্তু ক্লাবৰ চকীদাৰটোৱে সেই সুবিধা নিদিলে। সি গাড়ীৰ দুৱাৰখন খুলি, বুটজোতা পিন্ধা ভৰি দুখন খটকৈ মাৰি চালাম দিলে। তাই আক বকুৰা গাড়ীৰপৰা নামিল। বিজুলীৰ দৰে তাইৰ মনত খেলি গ'ল—অভয়ৰ লগত গাড়ীত যোৱা হ'লে সিহঁত হয়তো কোনোবা নিৰ্জন ঠাইত নামিলগৈহেঁতেন, য'ত থিয় হৈ ইচ্ছামতে ভাবি থাকিলেও চকীদাৰে আমনি নকৰে, য'ত বিজুলী চাকিৰ টেলেকা চাবনিৰ সজনি আকাশৰ ভৰাই চকু টিপিয়াই মাতে...।

তাই বকুৰাৰ লগতে বাপেক থকা সুৰা-সেৱন কৰুলৈ গ'ল। সকলোৱেই তাত গিলাচৰ বঙা পানীৰপৰা দৃষ্টি আঁতৰাই তাইৰ কালে চালে। বাপেকে বকুৰাক এগিলাচ মদ দি তাইক ক'বু ড্ৰিংক খাবলৈ ক'লে। তাই খাবৰ মন যোৱা নাই বুলি যেটিল্ডাক বিচাৰি ভাবপৰা ওলাই গ'ল। লোলুপ দৃষ্টিৰে মদৰ বটলবোৰ চাই থকাৰ দৰেই তাইলৈ মদপীবোৰে চোৱা তাই ভাল নাপালে। সেই বিষয়ে আন একো নভবাটকৈয়ে তাই তাত খেলা কোঠাটোতে লোমাল। চুৰটৰ ধোঁৱাৰে কোঠাটো ধূৱলী-ধূৱলী। প্ৰায়বোৰেই একাণপতীয়া হৈ খেলাত ব্যস্ত। যেটিল্ডাৰো খেলি আছে। তাই অহা দেখাই নাই। এনেদৰে হয়তো তাই যেটিল্ডাৰ ওচৰতে থিয় হ'লহেঁতেন। কোনোবা এজনে নিজৰ চকীখনকে আনি তাইৰ পাচফালে দিলেহেঁতেন। তাই ধন্তব্য বুলি বহি পৰিলহেঁতেন; কিন্তু আজি চুৰটৰ ধোঁৱাই তাইৰ খাল বন্ধ কৰি দিয়া যেন লাগিল। কেবাকনো দৰ্শকে নিজৰ চকী এৰি তাইক বহিবলৈ দিলে। তাই 'নো,

খেক্ ইউ' বুলি ওলাই আহিল। য়েগেজিন-কমত গৈ কিবা এখন আলোচনীৰ পাত লুটিয়াই বহি থকাটোকে তাই ঠিক কবিলে। য়েগেজিন-কমত দুৱাৰ খুলিয়েই তাই দেখে, কেপ্টেন ক'হলিয়ে মিচেচ্ বৰাৰ হাতখন নিজৰ কোলাত লৈ বহি আছে। তাটক দেখিও এৰি দিয়াৰ কথা নাভাবিলে। মিচেচ্ বৰাই তাইক মাতিলে। তাই আন কাবোৰাক বিচাৰিছে হে বুলি কৈ ওলাই গ'ল।

কিন্তু তাই বাব ক'লৈ ?

ক্লাবটো তাইৰ কাৰণে অতি দক যেন লাগিল।

ইয়াত অকলে বহিবলৈ ঠাই একেবাৰে নাই। এনেতে মিষ্টাৰ ত্ৰিপাঠী আহি তাইক তাৰ লগত নাচিবলৈ অহুৰোধ কৰিলে। তাই ভদ্ৰভাৱে তাৰ অহুৰোধ প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে। সকলোৰে অহুৰোধবোৰ প্ৰত্যাখ্যান কৰি তাই ভাগৰি পৰিছিল, আৰু যেন প্ৰত্যাখ্যান কৰাৰ শক্তিও তাইৰ নাই।

জাহ্নু লাহে লাহে ক্লাবৰ পাচফালে গৈ খটখটীয়েদি নামি নিমজ্জ বাহনিডৰা পালেগৈ। আৰু অকণমান আঙুৱাই গ'ল। তিনিজোপা কেৰেঙণি মেলা গছে ওপৰত চাৰি দিয়া ঠাইটুকুৰাত তাই অৱশ্যেই বহি পৰিল। ক্লাবৰ অহুৰোধবোৰে ইয়াত যেন তাটক আৰু বিচাৰি নাপায়।

দূৰৰ পুলিচ থানাত ৯টা কোব মাৰি সময়ৰ সংকেত দিয়া তাইৰ কাণত পৰিল। ৯ বাজিৰ বুলি নিজেই নিজক তাই ক'লে। বাপেকতো ১২ বজাৰ আগতে কেতিয়াও নাযায়। আৰু তিনি ঘণ্টা সময়। জাহ্নুৱে মনে মনে ঠিক কৰিলে, তাই তাতে বহি তিনি ঘণ্টা ইচ্ছামতে ভাবিব। ১২ বজালৈকে ভাবিব। তাইৰ আজি খুব ভাবিবৰ মন গৈছে। সদায় তাই দেহাটোৰ কাৰণেই প্ৰায়ধিনি সময় ব্যয় কৰে। আজি তাই দেহাটোক বাদ দি মনটোৰ কাৰণে সময় খৰচ কৰিব। ইমান বেছি ভাব যে নানা অৱস্থাতে মনত থুপ খাই আছে, তাই আগেয়ে কেতিয়াও জনা নাছিল। ভাবে কেতিয়া তাটক আপোনপাহৰা কৰি দিলে তাই নিজেই নাজানিলে।

*

*

*

নিশা ১২ বজাৰ পিচত হাজৰিকাৰ গাড়ীখন আহি নিজ ঘৰৰ সমুখত বৈ গুজৰি দিলে। টোপনিয়াই থকা চাকৰটোৱে চকু মোহাৰি ওলাই আহি গাড়ীৰ দুৱাৰ খুলি দিলেহি। এডালো কেঁচা চুলি চকুত নপৰা বৰফ-বগা ঘূৰটো প্ৰথমেই বাহিৰলৈ উলিয়াই হাজৰিকা গাড়ীৰপৰা নামিল। নামিয়েই চাকৰটোৰ কাৰুত ধৰিলে, পৰি মাৰাৰ কাৰণে। অতিপাত মূৰ ধোৱাৰ কাৰণে হাজৰিকাৰ মূখখন বঙা হৈ কপালৰ দিম্বোৰ উপহি উঠিছিল। জাহ্নুও নামিল। নামিয়েই এহাতেৰে শাৰীখন আঁঠুৰ ওচৰলৈকে দাঙি ধৰি আন হাতেৰে বাপেকৰ বাহুত ধৰিলে। তাৰ পিচত বাপেকক ধৰি ধৰিয়েই খটখটীয়েদি বাৰাণ্ডাত উঠিল। বাপেক চল-পলকৈ গৈ ধোৱা-মেজৰ সৰুৰ চকীখনত বহালৈকে জাহ্নুৱে চাই আছিল। তাৰ পিচত চাকৰটোক ভাত আনিবলৈ কৈ নিজে শোৱনি কোঠাত সোৱাই লাইটটো জলাই দিলে। তাই গৈ আঁঠুখনৰ সমুখত বহিলগৈ। আঁঠুত তাই দেখিলে—দেখিবলৈ তাইৰে নিচিনা পাপলী এজনী। এইখন আঁঠুত বিভৰে কেতিয়াও এবেহুৱা কণত দেখা তাইৰ

মনত নপৰিল। আউল-বাউল চুলি, ইজি নটে হোৱা কাণোপ, বুডাৰ ছিগা ব্লাউজ, ছিঃ। ক্লাবৰ পাচফালৰ প্ৰকৃতিৰ শাস্ত পৰিৱেশত কটোৱা অশান্ত সময়খিনিৰ কথা তাইৰ মনত এতিয়াও দৈ বান্ধি স্থতি হোৱা নাই—তপত বাস্তৱ হৈছে আছে। সেই অশান্ত সময়খিনিৰ প্ৰতিবিম্বহে তাই আটীখনত দেখিছে। সেইটো যেন তাইৰ আচল প্ৰতিবিম্ব কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে।

কথাছবিৰ চিত্ৰৰ দৰেই কীৰ্ত্ত গতিৰে তাইৰ মনৰ পটত সেই সময়খিনিৰ ঘটনা-বোৰ এটাৰ পিচত এটাকৈ ওলাই যাবলৈ ধৰিলে। আটীখনতে দেখিলে তাই—নিজে আপোনপাহৰা হৈ কিবা ভাবি সেই ক্লাবৰ পাচফালে বহি থকা। কেতিয়া বকৰা আহি তাইৰ ওচৰত বহিছিলহি তাই নাজানে। হঠাতে তাইক কোনোবাই মতা যেন শুনি তাই ঘূৰি চাইছিল। ঘূৰি চাই তাই দেখিছিল—আধা-আন্ধাৰ, আধা-পোহৰত দেখিছিল—বকৰাৰ দুচকুৰ জিজ্ঞাসু দৃষ্টি; লগে লগে অন্ধভৱ কৰিছিল তাইৰ নিজৰ গালত নিলাজৰ দৰে চকুপানী লাগি থকাৰ কথা। তাই কেতিয়া কান্দিছিল, তাই নিজেই নাজানে। কিন্তু তেতিয়া আক লুকুউৱাৰ উপায় নাছিল। বকৰাই ইতিমধ্যে নিশ্চয় দেখিছিল। বকৰাই খুব মৰম কৰি সুধিছিল, তাইৰ কি হৈছে। তাই কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল—উত্তৰ দিয়াৰ কথা ভবাও নাছিল। তাইৰ মনত আছে বকৰাৰ উপস্থিতি তাইৰ ভাল লগা নাছিল। বকৰাই অহুন্নয়-বিনয় কৰিছিল। কৈছিল—আন এজনক ক'লে মনৰ দুখ পাতলে, বুজাইছিল,—বকৰা বয়সত ডাঙৰ হ'লেও তাই বকু বুলিয়েই ভাবিব পাৰে, আশ্বাস দিছিল—তেওঁ আনৰ গোপনীয় কথা গোপন কৰিয়েই ৰাখে। কোন আপদীয়া মুহূৰ্তত যে তাই বকৰাক অভয়ৰ কথা ক'লে, কি ভৌণল কৰি বকৰাই তাইৰ মুখৰপৰা অভয়ৰ কথা উলিয়ালে, এতিয়া তাইৰ মনত নপৰে। খুব বেছি কথা তাই কোৱা নাছিল, কিন্তু যি কৈছিল সেয়ে তাইৰ মনৰ আঘাতটো বকৰাক বুজাবৰ কাৰণে যথেষ্ট আছিল, তাৰ পিচত—বকৰাই তাইক কৈছিল—নিচেই কাষতে বহি লৈ কৈছিল—“তোমাৰ কথাৰপৰা অভয়টো খেচ ভাল ল'ৰা যেনেই লাগিছে, কিন্তু সি তোমাক ইমান আঘাত দিয়া উচিত হোৱা নাই”...। তাইৰ বকৰাক ভাল লাগি গৈছিল অভয়ক প্ৰশংসা কৰাৰ কাৰণে, আৰু ভাল লাগিছিল, তাইৰ আঘাতটোও অন্ধভৱ কৰাৰ কাৰণে। বকৰাই তাইৰ চকুপানী মচি দিছিল। তাৰ পিচত তাইক আধা-শোৱা অৱস্থাপৰা তুলি পোনকৈ বকৰাই দিছিল—তাইৰ দুই বাউলিত ধৰি। কিন্তু তাই বহাৰ পিচতো বকৰাৰ এখন হাত তাইৰ বাউলিৰ ওপৰতে আছিল। তাইৰ অস্থি লাগিছিল। তাই নিজে আঁতৰি দিছিল, বকৰাৰ হাতখন বাউলিৰপৰা আঁতৰাবৰ কাৰণে। কিন্তু হাতখন একে ঠাইতে থাকিল, এইবাৰ বকৰা হে আৰু অলপ ওচৰ চাপি বহিল।...বকৰাই অনৰ্গল কথা কৈ গৈছিল বুজনিৰ স্তৰত। তাই কিন্তু একো শুনা নাছিল। তাই মাত্ৰ ভাবিছিল কেনেকৈ হাতখন আঁতৰাব। কেনেকৈ যে বকৰাই ইমান সাহ পাইছিল—তাই ভাবি পোৱা নাছিল। মাকৰ ওপৰত থং উঠিছিল, বকৰাক খুব আপোন কৰি লোৱাৰ কাৰণে। নহ'লে সি ইমান সাহ নাপালেহেঁতেন। “কিন্তু ‘মা’ৰ ওপৰত থং উঠিয়েই বা কি হ'ব?”—তাই কেতিয়া ভাবিছিল। দেউতাকে সেইবাৰ ১০ ছোৱাৰ টকা

বকরাবপৰা ধাবলৈ লোৱাৰ পিচৰেপৰা সিহঁতে বকৱাক আংকোল বুলি স্বাভিছিল, তেওঁৰ লগত চিনেমালৈ গৈছিল, বকৱাক ভয় নকৰা হৈছিল...।

তাই অল্পভৱ কৰিছিল, তাইৰ বাউসিত থকা বকৱাৰ হাতখনৰ আঙুলি দুটা নে এটা ইতিমধ্যে তাইৰ বুকুৰ ফালে আঙুৱাই আহিছিল। ইমান লাহে লাহে আহিছিল যে আঙুৱাই অহা বুলি তাই ঠিৰাতকৈ ভাবিবও পৰা নাছিল, কিন্তু তাই অল্পভৱ কৰিছিল, ভয়ো খাইছিল। বকৱালৈ এনেয়ে কেতিয়াও তাই ভয় কৰা নাছিল, কিন্তু চোৰৰ দৰে লুকাই-চুৰকৈ, বাধা দিব নোৱাৰাকৈ অহা হাতখনলৈ তাইৰ ভয় লাগিছিল। অতি বেছি ভয় লাগিছিল। নিজৰ হাতখনৰ অসভ্যাম্বিৰ কথা যেন বকৱাই একেবাৰে নাজানিছিল, তেওঁ মাথোন তাইক বুজনি দি কথা কৈয়ে আছিল।

তাই কি কৰিব ভাবিছিল—বিবৃদ্ধি হৈছিল। হাতখন জোৰকৈ একৱাই দিয়াৰ কথাও ভাবিছিল এবাৰ। কিন্তু বকৱাইতো সেইদৰে মাক-বাপেকৰ আগতো তাইৰ বাউসিত হাত দিয়ে। হাতখনৰ এটাইতকৈ দীঘল আঙুলিটো আঙুৱাই আহি বৰ লাজ লগা ঠাই পাইছিলহি বুলি তাই অল্পভৱ কৰিছিল। উপায় নাপাই বকৱাটো এবাৰ অসাৱধান বুলিয়েই ভাবিছিল তাই। এই কাৰ্য্য বকৱাৰ ইচ্ছাকৃত বুলি ভাবিবলৈও তাইৰ লাজ লাগিছিল। হাতখন এনেকুৱা ঠাইত আছিল যে আঁতৰাই দিলেই বকৱাই বুজিব তেওঁৰ হাতখন ক'ত আছিল। বকৱাৰ হাতখনৰ অসভ্যাম্বিৰ কথা তাই জানিছে বুলি বকৱাক জনাই দিবলৈও তাইৰ লাজ লাগিছিল। সেই কাৰণেই দেখা-দেখিকৈ তাই বকৱাৰ হাতখন আঁতৰাই দিবলৈ লাজ পাইছিল। বকৱাৰ হাতখনে যেতিয়া সকলো সীমা অতিক্ৰম কৰিছিল, তেতিয়া তাই লাজতে মৃতপ্ৰায়। তাৰ পিচৰ ঘটনাবোৰ তাই সুকিয়াৰ নোৱাৰে। সেই সময়ত হয়তো তাইৰ ভাল জ্ঞান নাছিল। কিন্তু তাই অল্পভৱ কৰিছিল নাৰীৰ দেহাটোত এনে কিছুমান ঠাই আছে, য'ত পুৰুষৰ পৰশ পৰিলে নাৰীৰ সকলো আত্ম-সংযমৰ বস্ত্ৰ কিছু সময়ৰ কাৰণে হ'লেও অকামিলা হৈ পৰে। ছিঃ লাজ, ভয়, খং, অভিমানত তাই নিজকে নিজে পাহৰি গ'ল—তাই পাহৰি গ'ল সেই ঘটনা হৈ যোৱা এঘণ্টাবোৰে বেছি হ'ল বুলি। সুখত বকৱা বৈ থকা যেন লাগি তাই খুব জোৰেৰে নিজৰ চেঙেল এপাট দলি মাৰি পঠিয়ালে। আচীত খুন্দা খাই চেঙেলপাট ঘূৰি আহি তাইৰ মুখেতে লাগিলহি। তাই সচেতন হৈ এটা হুনিয়াহ কাটিলে। ঠিক, মই নিজেকে জোতাৰ কোব খোৱা উচিত—নিজকে নিজে তাই ক'লে। তাইৰ চকুৱেদি ধাৰাসাবে চকুপানী পৰিবলৈ ধৰিলে। শুধৰাব নোৱাৰা ভুলবোৰ চকুৰ পানীৰে ধোৱাৰ বাহিৰে উপায় নাই।

কালি কালি তাই ড্ৰয়াবটো খুলি অভয়ৰ ফটোখন উলিয়ালে। চকু দুটা যোহাৰি ফটোখন চকুৰ খুব ওচৰলৈ আনি চাবলৈ ধৰিলে। খন্তেকতে ঘিণ লগা বকৱাটো তাইৰ মনৰপৰা পৰীয়া তৰাৰ দৰেই পৰি পৰিল। ফটোত থকা অভয়ৰ হাঁহি ভবা মুখখন একেবাৰে চাই চাই বুকুত সাৱটি ধৰিলে। ফটোৰ আউল-বাউল চুলিবোৰ ঠিক কৰি দিয়াৰ কথা চোঁৱ কৰি তাই ডাঙৰকৈয়ে ক'লে—‘বেচেৰা অভয়’...।

শাওণ মাহ। দুগ্ধবীয়াৰ শিলং। একমান বাজিছিল। সবল গছবোৰ বতাহৰ সৈতে জেদ ধৰি ওফোন পাতি বহি আছিল। চেৰচেৰীয়া 'ব'দটো মূৰত লৈ অভয় তলমূৰকৈ আহি আছিল।

সি তাৰ খোজবোৰ লেখিছিল।

এই মাজ ১০০০ খোজ পাৰ হৈ গৈছে। হঠাতে ব'দটো নাইকিয়া হ'ল। ১০৮৮ খোজ হৈছিল,—আক ১২ খোজ আগুৱাই আহি সি ১১০০ খোজ কৰি সংখ্যাটো মনত ৰাখিবলৈ স্থবিধা কৰি ল'লে। সেইখিনিতে থিয় হৈ সি ওপৰলৈ চালে। এলেহুৱা ক'লা ডাৱৰ কিছুবানে বেলিক মুখ ঢাকি শুৱাই ধোৱাৰ চেষ্টা কৰিছে। কোনোবাই যদি তাকো তেনেকৈ মৰম কৰি শুৱাই থ'লেহেঁতেন? এই মুহূৰ্ত্তত তাৰ এলাহ কৰি দীঘল দিবৰ মন গৈছে।...সি আকৌ ঘাবলৈ ধৰিলে। ১৫০০ খোজ হোৱাৰ লগে লগে হৰহৰকৈ বৰষুণ পৰিবলৈ ধৰিলে। সি কেইখোজমান খৰকৈ গৈ বাটৰ পাতিৰ জোপোশা সবল গছজোপাৰ তলত থিয় হ'লগৈ। ১৫১২ খোজ হ'ল—সি কেবাবাৰো সংখ্যাটো ডাঙৰকৈ কৈ মনত ৰখাৰ চেষ্টা কৰিলে।

সি সচিবালয়ৰ আগ পাইছিলহি। বাটটোৰ সিপাৰেই সচিবালয়টো। তালৈকে লব মৰা হ'লে সি একেবাৰে নিতিতাকৈ কোনোবা এটা অকিচত বহি থাকিবগৈ পাৰিলেহেঁতেন। বৰষুণে-বতাহে বেচ নিৰাপদ এই বিৰাট পকী ঘৰটো। প্ৰায় পাঁচ হেজাৰ ফুট ওখ শিলঙৰ ওপৰত এই সচিবালয়টো—বানপানীয়েও ঢুকি নাশাৱ। ভৈয়ামৰ অবুজ চিঞৰ-বাধবেও আমনি নকৰে ইয়াৰ ভিতৰত নিৰাপদে থকা অকিচ-বিলাকক। সিয়ো তাতে বৰষুণ দিয়া সময়খিনি নিৰাপদে থাকিবগৈ পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু, তাকে কৰা হ'লে তাৰ ধৈৰ্য্য কংচিটকৈ কম বুলি প্ৰমাণ হ'লেহেঁতেন।

আজিৰ ভৰতুপবীয়াৰ ব'দত এনেকৈ খোজ লেখাৰ আৱশ্যকতা তাৰ নিজৰ মগজে আৱিষ্কাৰ কৰা নাছিল। সি কালি কিবা এটা ভাবি ইফালৰপৰা লিকাললৈ ঘৰৰ ভিতৰতে খোজ কাঢ়ি ফুৰিছিল। কংচি আহি তাকে দেখি তাক অধৈৰ্য্য বুলি কৈছিল। আক কৈছিল—তাইব হেনো ধৈৰ্য্য তাতকৈ বহুত বেছি, তাইৰ বোলে ইঠাইৰপৰা সিঠাইলৈ চাহ দিবলৈ বাওঁতে নিজৰ খোজ লেখি যোৱাৰ ধৈৰ্য্যও আছে। আজি সি সেই কাৰণে তাৰ ধৈৰ্য্য জুখি চাইছে।

কংচিৰ আচল নাম নালী লিংডো। খাচিয়া ভাষাত কং মানে বায়েক যদিও ভৈয়ামৰ মাজুহে সকলো খাচিয়া ভিবোতাকে কং বুলি মাতে। সেই কাৰণেই নালী লিংডোৰ নাম হৈছিলগৈ কং নালী। অভয়ৰ জিতাত উজনি অসমৰ বুনিয়াদী এলাহ আছে—বি এলাহে 'দাবাৱণ'ক 'সেবাৱণ' কৰে, 'বাস্তা'ক 'বেস্তা' বোলে। সেই

কাৰণে সি নালীৰ 'চি' টো লৈ 'কংচি' কৰি তাইৰ নামটো উচ্চাৰণ কৰোঁতে জিভাই ছুখ নোপোৱা কৰি লৈছিল।

তাৰ ওঁঠতে এটোপাল বৰষুণ পৰিল। তপত ওঁঠত চেঁচা টোপালটো বৰ ভাল লাগিছিল। সি ওঁঠে ওঁঠে ঘঁহাটো টোপালটোৰে ওঁঠ ছুটা তিয়াই ল'লে। বৰষুণৰ টোপালটোৱে তাক মনত পেলাই দিলে তাৰ পিয়াহ লাগিছে।

সচিবালয়টোত আকৌ চকু পৰি তাৰ খ' উঠি গ'ল। ইমানবোৰ মাছৰ খাকে ইয়াৰ ভিতৰত—অথচ ইমান নিমাত-নিটাল। কিন্তু তাৰ কংচিৰ সেই সৰু ঘৰটো— তাৰ ভিতৰত মাজ চাৰিটা প্ৰাণী থাকে—কিয়ান গৰম। ঘৰটোৰো যেন প্ৰাণ আছে। তিনি মহলীয়া গুখ সচিবালয়টো সি চাৱনিৰে ওপৰৰপৰা তললৈ জুখি, তাৰপৰা চকু আঁতৰাই আনিবলৈ।

হুখন চিটি বাচ তাৰ আগেদিগৈ গ'ল।

কেবাখনো টেঞ্জি।

হুজনী খাচিয়া ছোৱালী একেটা ছাতিৰ তলত সোমাই ছাতিটো টনা-গাঁজোৰা কৰি কৰি গুচি গ'ল। সিহঁতৰ খিল-খিল ঠাঁহিয়ে সচিবালয়টোত বোধকৰে। প্ৰতিধ্বনি তুলিছিল।

এটা মাৰোৱালী বিৰাট মটৰ-গাড়ী এখনৰপৰা নামি সচিবালয়ত সোমাল।

অভয়ৰ নাকটো পিৰপিৰাইছিল। হাতেৰে মোহাৰি দিলে। এটোপাল বৰষুণৰ পানী ঘূৰৰপৰা নাকেদি বৈ আহি পিৰপিৰাই দিছিল। জেপত কমাল বিচাৰি নাপাই চোলাৰ হাতেৰে নাকটো মোহাৰি দিলে। মূৰত হাত দি চালে, সি আধা ভিত্তা হৈছে।

বৰষুণ এবাৰ কেইমিনিটমানৰ পিচতে অভয় আহি তাৰ নিজৰ অফিচৰ সমুখ পালেহি। জপনাখন খুলি সোমাব খোজোঁতেই তাৰ মনত পৰিল—তাৰ খোজ লেখা নহ'ল। তাৰ ধৈৰ্য্য কম বুলি সি মানি ল'লে। "কিন্তু কিনো কৰিম ধৈৰ্য্য লৈ?"— সি নিজকে নিজে ক'লে। জপনাখনত ধৰি সি তাৰ অফিচটো চাই ল'লে। কোনোমতে ভিতৰত এটা কুঠৰি থকা এই সৰু আধা পুৰণি ঘৰটো। সমুখত তাৰ বাতৰি কাগজখনৰ নাম লিখা ডাঙৰ নতুন চাইনব'ৰ্ড এখন—ঘৰা মাছৰে দাঁত নিকটাই থকা যেন লাগে। তাৰ পাচ ফালে থকা টিনৰ চালিখনৰ তলতে সি বাতি শোৱে। দিনত তাত সোমাবৰ মন নাযায়। ইমান সৰু। তাৰে দাঁতিতে টিন এচলা তৰি বাপধনে তাত বাঁহিবলৈ লৈছে। বাপধন শোৱে অফিচ-কুঠৰিটোত। দিনত বিচনাখন সামৰি থয়। গুৰুত্বপূৰ্ণ ধৰৰ যোগান ধৰা অফিচটোৰ ছৰৱহা দেখি তাৰ বেয়া লাগিল। ঘৰটোৰ ছৰৱহাই তাৰ নিজৰ ছৰৱহা পাহৰাই দিলে। নাম কৰা দৈনিক বাতৰি কাকতৰ সংবাদপত্ৰৰ গান্ধীৰ্য্য লৈ সি ভিতৰ সোমাল।

সোমানেই সি হাতত থকা কাগজসোপা হালিয়াই বেজখনৰ ওপৰত পেলালে। নিজৰ চকীখনত সি বহিল। গোটাই অনা বাতৰিকিটা লিখি এতিয়াই পঠিয়াব লাগিব। সি ব্যস্তভাৱে কাগজ-পত্ৰ গোটাই ল'লে। কোনটো থবৰ কেনেকৈ সজাব ভাবি ভাবি, পদা নথকা বিবিকীখনেহি সি বাহিবলৈ চালে। আকৌ ব'হ ওলাইছে।

বতাহে আমনি নকৰা সবল গছ এজোপাই শান্তিৰে টোপনিয়াইছে। তাৰো যেন বৰ টোপনি ধৰিছে। বতনাই লোৱা কাগজ-পত্ৰ মেজৰ ওপৰতে পৰি থাকিল। হাত দুখনেৰে মেজৰ পাতিত ধৰি সি চকীখনৰ আগ ঠেং দুখন দাঙি পাচৰ ঠেং দুখনত ভৰ দি চকীখন পাচলৈ হেলনীয়া কৰি দিলে। সেই অৱস্থাতে বহি ভৰি দুখন এখন এখনকৈ মেজৰ ওপৰলৈ তুলিলে। আঁঠুৰ তলৰপৰা গোবোহালৈকে ভৰি দুখন মেজৰ কাগজবোৰৰ ওপৰতে সমান্তৰালভাৱে পৰিল। মেজৰ পাতিৰপৰা হাত দুখন এৰি চকীখন চাৰি ঠেঙৰ ওপৰত ব'বলৈ এৰি দিলে। “কিতাপ-কাগজবোৰৰ ওপৰত ৰি ধোৱা দেখিলে ক'চিজনীয়ে গালি পাৰিবহি”—সি ভাবিলে। তাৰ পাচত ঠিক কৰিলে, ক'চি গাখীৰ দিবলৈ অহাৰ আগতে সি উঠিবই। চকীৰ থিয় পিঠিৰ বাউসিত গলখনটো থৈ সি আৰাম কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে। ভৰি লাগি কলম নে পেন্সিল এডাল মাটিত পৰিল। দোৱাতটোও বাগৰি পৰিছে নেকি? —সেইবোৰ ভাবিবলৈ তাৰ মনটো বাজি নহ'ল। ভৰিৰ ভিজা জোতাৰোৰে আৰামটো একেবাৰে নষ্ট কৰিছিল। সেই অৱস্থাতে থাকি সি ইটো ভৰিৰে সিটোক গুৰিয়াই জোতাৰোৰ খুলিলে। মেজৰ সিঁদাঁতিয়েদি জোতা দুপাট ধপচ ধপচকৈ সৰি পৰিল। হাতেৰে ঢুকি পোৱা কাগজ কিছুমান আনি গলখনটোৰ ওপৰত দি ল'লে—নহ'লে চকীৰ পিঠিৰ ওপৰৰ সিৰ থকা কাঠডালত সি দুখ পাইছিল। বাঃ, বেচ আৰাম লাগিছে। সি চকু দুটা মুদি দিলে। বাপখন অহা গম পালে, কিন্তু সি চকু নেমেলিলে। চকু মেলিলেই যেন ইমান কষ্ট কৰি ব্যৱস্থা কৰা আৰামটো নোহোৱা হ'ব। বাপখনে অভয়ক ভালকৈ চিনি পায়। গতিকে ওচৰতে গিয় হৈ সি তাৰ কৰ্তব্য কৰি গ'ল—

“৩১ নম্বৰোৰপে ফোন কৰিল, আপুনি আইহুসেই তাকে লগি ফোন কৰা কৈছিল দৃক।”

চকু মুদিয়েই অভয়ে ক'লে, “ওঁ। মনে মনে সি ভাবিলে—৩১ মানে সেই আপুৰীয়া প্ৰচাৰ বিভাগৰ অফিচটো। নিশ্চয় কিবা এটা খবৰ আছে—যিটো খবৰ কাগজত ছপা হোৱা সিহঁতৰ কাৰণে অতি আৱশ্যক। নহ'লে বাতৰি কাকতৰ কাৰণে দৰকাৰী খবৰ দিবলৈ সিহঁতে ফোন নকৰে।

“আজি ভাটী বেইলা চাটৰ বাজাত লেডিচ্ বেড্‌মিষ্টে। কাইনাল খেলা আছে। কোন কবি কৈছিল আপুঁক যেনে-ভেনে বাবা।”

অভয়ে হুগুনাৰ ভাওখৰি চকু মুদি থাকিল। মনে মনে কিন্তু ভাবিলে,—সেইডাল খবৰ কাইলৈকে পঠিয়াব লাগিব। সেই বৃত্তীকিজনীয়ে গা নচুওৱা চাবলৈনো মাজুৰ ধায় নে?

“সাঁজ বেইলা ছয় বাজাৰপে লাবানোত বুলে ডেবাইটি খো আছে। আপীকেইটোৱেন আহি মাতি গৈছি।”

কোনো সন্নিধান নিদি অভয়ে মনে মনে ছোৱালীবোৰক উদ্বেজ কৰি ক'লে, “কিয়ানো ডেবাইটি খো কৰইক, আমনি লাগিছে আক’।

“প্ৰচাৰ বিভাগোৰপে আহা প্ৰেচ্‌নোট গিলা আপুঁৰ ভৰিৰ ভিহাৰ ডলভে আছে।”

মুখেৰে কোনো উত্তৰ নিহিলেও তাৰ মনটোৱে মনে মনে বাপধনক কৈছিল—‘হৈছে আক, কিমাননো কৈ থাক।’

বাপধনে মাটিত পৰা কলয়টো মেজৰ একোণত তুলি থ’লে, দোৱাতটো তুলি মেজত পৰা চিৰ্মা’হীত ব্লটিং কাগজ এখন দি দিলে। মেজৰ সিমূৰে পৰি থকা জোতাৰোৰ আনি অভয়ৰ ভৰিৰ তলত থ’লেহি। বাপধনে অভয়ক ভালকৈ চিনি পায়। এনেকৈ সি বেছি সময় বহি থাকিব নোৱাৰে। অলপ পাচতে তাৰ এই আৰাম অসহ্য হৈ উঠিব। উঠিয়েই সি চিঞৰ-বাখৰ লগাব—জোতা, কলয় আদি কোনে নিলি বুলি। এনেকৈ চিঞৰ-বাখৰ কৰিলে বাপধনে কোনো উত্তৰ নিদিয়ে। কাৰণ বাপধনে জানে যে অভয়ে সেইদৰে চিঞৰে বস্তাবোৰ কোনোবাই চুৰ কৰিলে বুলি ভাবি নহয়, সি সেইদৰে চিঞৰাৰ অৰ্থ হৈছে, বাপধন গৈ সেইবোৰ ঠিক কৰি থ’ন লাগে। সেইদৰে চিঞৰি অভয়ে হয়তো প্ৰমাণ কৰিব খোজে—সজ্ঞানে সি সেইবোৰ ‘বেয়া কাম’ কৰা নাই। ..শোৱাৰ ভাও ধৰি থকা অভয়লৈ চাই চাই হাঁহি এটা লুকুৱাবৰ চেষ্টা কৰি বাপধনে আকৌ ক’লে,

“কং একবাৰ আহি ফিৰি গৈছিল। যোক হুঁছিল আপ্নি ক’ক গৈছিল।”

এইবাৰ অভয়ে চকু মেলিলে, “পিচে ভই কি ক’লি?”

“মই কৈছলু কিবা কামত ওলে গৈছিল বুলি। কঙে হ’লি বিশ্বাস নকৰাক।”

অভয়ৰ মুখত বেয়া-কাম-কৰি-ধৰা-পৰা ল’ৰাৰ ভাব এটা ফুটি উঠিল,—“তোৰ আক শিকা নহ’ল। মই আহি সোমালেই এহেজাৰ এশটা কামৰ হিচাপ দিব পাৰ, অথচ কংচিয়ে বিশ্বাস কৰিব পৰাকৈ ক’ব নোৱাৰ, মই কি কামত গৈছোঁ।” খঙতে সি চকু মুদি দিলে। মনটোৱে কিন্তু নিজকে কংচিৰ গালি শুনিবৰ কাৰণে সাধু কৰিলে। এইবাৰ খংটো তাৰ কংচিৰ ওপৰত উঠিলগৈ। নিজকে নিজে সি ক’লে—“মই কংচিৰ তলত চাকৰি কৰোঁ নে কোনোবা খবৰ কাগজৰ চাকৰি বৰোঁ?” কিন্তু এই যুক্তিয়েও তাক শাস্তি দিব নোৱাৰিলে। কংচিৰ ওচৰত সি বৰ দুৰ্বল হৈ পৰিছে। এই ছোৱালীজনী..। ইমানতে সি বুৰবপৰা সকলো চিন্তা আঁতৰ কৰি এক, দুই কৰি সংখ্যা গণিবলৈ ধৰিলে।

বাপধন অভয়ৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰি গৈ আগফালৰ বাৰাণ্ডাত বহিলগৈ। তাৰ অকণো খং উঠা নাছিল। অভয়ৰ খং উঠাবৰ কাৰণেই সি কং নালীৰ কথা কৈছিল। আন কাৰো কথা কৈ অভয়ক কোনো কামৰপৰা বিৰত কৰিব নোৱাৰি—এই কথা সি জানে।

আজি প্ৰায় পাঁচ মাহ সি অভয়ৰ লগতে আছে। তাৰ ঘৰ নামনি অসমত। পেটৰ ভাত মুঠিৰ অভাৱত নৱম মান শ্ৰেণীতে পঢ়া-শুনা এৰি সি ভাত মোকোলোৱাৰ চেষ্টা কৰে। তিনি-চাৰি বছৰ গাঁৱতে হাল বোৱা, কোৰ মৰা কাম কৰি সি ভাগৰি পৰে। দিগৰ বিনটো কাম কৰিও দেখোন দুবেলা দুমুঠি খাবলৈ নাপায়। এবাৰ এজন বাৰ্ত্তনৈতিক নেতা লিইডৰ গাঁৱলৈ গৈছিল। গাঁৱৰ নাম-ধৰত এখন সভা বহিছিল। তাত সেই নেতাজনে লিইডৰ গাঁওখনক প্ৰশংসা কৰিছিল। চহকী গাঁও বুলি কৈছিল। তাৰ ভূমি ভূমি খণ্ডে বুৰৰ চুলি পাইছিলগৈ। সভাৰ শেষত সি নেতাজনৰ ওচৰলৈ

গৈ কৈছিল, তাৰ অৱস্থাৰ কথা। নেতাজনে তাক কৈছিল—সি শিলঙলৈ আহিলেই ডেওঁ তাক চাকৰি দিব। সেই আশাতে সি শিলঙলৈ আহিছিল। সি নেতাজনৰ ঘৰলৈ গৈছিল কেবাদিনো। প্ৰথম তিনি দিন লগেই নাইপাছিল। চতুৰ্থ দিনা লগ পাইছিল। কিন্তু ডেওঁ চিনি হে নাপালে। সি সকলো কথা চমুকৈ কৈছিল। নেতাজনে খঙেৰে কৈছিল—“তোমাৰ কাৰণে চাকৰিটো ৰোগাৰ কৰি থৈছো নে ? কিছুদিন থাকা—খবৰ-খাতি কৰা..।” তাৰ পিচত সি শিলঙতে থাকিল—থাকি ভাল পাইছিল কাৰণে নহয়, ঘৰলৈ উলটি আহিবলৈ তাৰ লাজ লাগিছিল কাৰণে হে। সি আহিবৰ সময়ত মাকে ইমান আশীৰ্বাদ দি পঠিয়াইছিল। কিমান চাটগৈ আশা কৰিছিল, সি খুব ভাল চাকৰি পাব বুলি..।

ছয় দিন নে সাত দিন শিলঙত থাকিহে সি বিপদত পৰিছিল। এদিন পেটত দুদিনীয়া লঘোন লৈ পুৱা ৯ মান বজাত সি এটা বাটৰ দাঁতিত বৈ ভাবিছিল—কি কৰিব, ক'লৈ যাব, ক'লৈ গ'লে এমুঠি ভাত পাব। তাৰ ২০ বছৰীয়া ডেকা দাঁতৰ মনটোক হতাশানীয়া ভোকটোৱে চেপি-খুন্দি সৈমান কৰাইছিল ভিকা কৰিবলৈ। ভোকৰ কষ্টতকৈ ডাঙৰ কষ্ট পুখিৰীত আন একো নাই বুলি সি মানি লৈছিল। কিন্তু কাৰ ওচৰত হাত পাতিব ? কাকনো সি চিনি পায় ? যিমানবোৰ মানুহ সি বাটেদি যোৱা দেখিছিল, সকলোবোৰেই যে ভাঙ খাবলৈ পোৱা মানুহ। পেট ভৰাই ভাত খাই অফিচলৈ কাম কৰিবলৈ যোৱা এই মানুহবোৰ কিমান সুখী—সি ভাবিছিল। নাই আৰু যেন সি ভোকটো সহিব নোৱাৰে কিন্তু কাক ক'ব তাৰ কষ্টৰ কথা ? খৰ-কাছটি এৰি অফিচলৈ দৌবা এই বাবুবোৰক কেনেকৈ ক'ব সি ? তাৰ কথা শুনিবলৈ সিহঁতৰ সময় আছে জানো ? আৰু, কাৰোবাক অকলে পালে হে ক'ব পাৰি। বহুত মানুহে শুনাকৈ সি যেন তাৰ কথাটো ক'ব নোৱাৰে। এজনৰ ওচৰত হে মনে মনে হাত পাতিব পাৰি। এনেতে অলপ দূৰত সি এটা মানুহ দেখিছিল—বাটৰ শিলঙটি এটা গুৰিয়াই লৈ আহিছিল সেই মানুহটোৱে। তাৰ খোজে-কাটলে কোনো ব্যস্ততা নাই। তাৰ যেন সময়বোৰ যাবই নোখোজে—শিলঙটিটোৰ দৰে গুৰিয়ালেহে যায়। অফিচলৈ যোৱা বাবুবোৰে তাক পটু পেলাই গুচি গৈছিল; তালৈ একোবাৰ প্ৰত্যেকেই চাই গৈছিল। এই মানুহটোৰ কিন্তু কোনো ফালে মূৰ তুলি চোৱাৰ আজৰি নাই। বাটৰ আন শিলঙটিৰ মাজত সি গুৰিয়াই অনা শিলঙটিটো হেৰাই নাযাবৰ কাৰণেই হয়তো, সি তলমূৰ কৰি চাই চাই আহিছিল। মানুহটো বাপধনৰ ওচৰ পাইছিলহি। ধনী মানুহ যেন নালাগে। কপোৰ-কানিবোৰ দেখি দুখীয়া যেনেই লাগে। কিন্তু তাৰ ল'ৰামতীয়া মুখখন দেখি বাপধনে ভাবিছিল—এই মানুহটোৱে তাক নিশ্চয় এবেলা হ'লেও খাবলৈ দিব—অন্ততঃ বাপধনৰ দুখৰ কথা শুনাৰ সময় এই মানুহটোৰ নিশ্চয় আছে। ভোকটোৱে তাক মানুহটোৰ ওচৰলৈ টানি লৈ গৈছিল। শিলঙটিৰ লগত ব্যস্ত মানুহটোক কীণ মাতেৰে বাপধনে কৈছিল—“বাবু, এটা কথা আছিল।” মানুহটোৱে যেন এটা কাম পাই শিলঙটিটোক এৰি দিছিল। সি মূৰ তুলি পৰীক্ষাভাৱে দেখিছিল—“কি কথা ?”

“আজি দুদিন মই ভাত খোৱা নাই...” আৰু কি কি কৈছিল তাৰ মনত নাই। আজি ভাবিবলৈও লাজ লাগে, এদিন সি পেটৰ ভোকত ভিকা কৰিছিল। মানুহটোৱে

কোনো কথা নোকোৱাকৈ জ্ঞেপত হাত ভৰাই যি পালে তাকে উলিয়াই আনি তাৰ চাতত দিছিল। তাৰ হাতত সি গম পাইছিল কিছুমান ভঙা পইচাৰ পৰণ—এটকামানো হ'ব পাৰে—কমো হ'ব পাৰে। মাল্লহটোৱেও চোৱা নাছিল কিমান পইচা—সিও নাচালে। দুয়ো বেন লাভেই নাচালে। আনৰ দুখ বুজা মাল্লহ পৃথিৱীত একেবাৰে নোহোৱা নহয়—সকলো মাল্লহেই তাক চাকৰি দিয় বুলি কোৱা নেতা নহয় ..। সি মাল্লহটোক—মাল্লহটোক নহয়, মাল্লহটোৰ স্বমিয়াল ক্ষয়খনক—সেৱা এটা কৰি কেইখোজমান গৈছিল হে। এনেতে মাল্লহটোৱে হঠাৎ তাক পিচকালৰপৰা মাতি হুঁহিছিল—এটকেইটা পইচাবে এমাজ খাই তাৰ পিচত সি কি কৰিব। সি কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল। মাল্লহটোৱে তাক হুঁহিছিল, তাৰ ঘৰত গৈ ভাত-পানী বন্ধা চাকৰি কৰি থাকিব নে? দৰমহাৰ কথা সি নভবাকৈয়ে বাজি হৈছিল—কেইদিনমানলৈ খোৱাৰ চিন্তা স্বৰাৰ আশাত। মাল্লহটোৰ লগতে তেতিয়াই সি গৈ বাটৰ দাঁতিত বৈছিলগৈ চিটি বাচৰ কাৰণে। বাচত উঠি বাচ-ভাড়া দিবলৈ মাল্লহটোৱে নিজৰ জ্ঞেপত পইচা বিচাৰি নাপাই, তাৰপৰাই চাৰি অনা ধাৰ কৰিছিল। সি মাল্লহটোৰ এই ব্যৱহাৰত অতি আচৰিত হৈছিল। সি আচৰিত হৈছিল—এজন বাবুৱে এইদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে বুলি জানি। জীৱনত সি সেইদিনা প্ৰথম ভাবি পাইছিল, নিজৰ কাৰণে এপইচাও নৰখাকৈ যি আনক দিব পাৰে, সি দৰকাৰ হ'লে আনকো নিসংকোচে খাবিব পাৰে। এজন মাল্লহে নিজৰ বাচ-ভাড়াৰ পইচাও নৰখাকৈ আনক দিব পাৰে বুলি সেইদিনাই সি প্ৰথম জানিছিল। তাৰ পিচত মাল্লহটোৰ লগত সি বাচৰপৰা নামি সৰু খাচিখা হোটেল এখনত সেই মাল্লহজনৰ সৈতে একেলগে ভাত খাইছিল—ভোক পলুৱাই নি খাইছিল। মাল্লহটোৱে নিজৰ খোৱা এবি একেবাহে তাৰ খোৱা চাই আছিল। সেইদিনা সি ভাবিছিল মাল্লহটোৰ কিবা চকুৰ বেমাৰ আছে বুলি। তালৈ চাই থাকোঁতে সি দেখিছিল—মাল্লহটোৰ চকু দুটা উথহাৰ নিচিনা হৈ বড়া পৰিছিল—কেইবাৰমান মাল্লহটোৱে চকু দুটা মোহাৰিছিল নে খজুৱাইছিলও। তাৰ কিছুদিন পিচত সি জানিছিল—কোনো নোকোৱাকৈয়ে জানিছিল, সেইদিনা মাল্লহটোৱে কান্দিছিল হে। ভাত খাই উঠি মাল্লহটোৰ লগতে সি ওলাই আহিছিল। সি বুজিছিল মাল্লহটোৱে তাতেই সদায় বাকীকৈ খায়। ওলাই আহি সিহঁত যিটো ঘৰত সোমাইছিলহি, সেই ঘৰটোৰ সমুখৰ দুৱাৰ-মুখত লিখি থোৱা নামটো পঢ়ি সি জানিছিল, মাল্লহটোৰ নাম অভয় দত্ত। তাৰ লগতে সি আজিলৈকে আছে।

অভয়ৰ আৰামটো একেবাৰে উপভোগ্য হোৱা নাছিল। দেহুখনৰ দৰে বেকা হৈ থকাৰ কাৰণে কঁকালটোত দুখ পাইছিল। ভৰিব বুঢ়া আঙুলিটো খজুৱাইছিল। সেই আৰাম কৰা অৱস্থাতে থাকি হাতেৰে খজুৱাবলৈ ভৰিটো সি চুকি নাপায়। ইটো ভৰিব আঙুলিবেট খজুৱাই দিছিল। স্বাধি এটা অব্যক্তিভাৱে তাৰ গালত পৰিছিলহি, খেদি দিলেও বাৰে বাৰে হুঁৰি আহি একে ঠাইতে পৰেহি। চকীৰ দিব থকা কাঠভালে গলখনটো কাটিছিল বেন লাগিছিল। টোপনি আহিব খুজিলেই ফুৰটো। একালে ৰাগৰি গৈ ওলমি পৰে, আকৌ পোন কৰি ল'বলগীয়া হয়। শুখাপি সি চকু বেজা মাই, বেলিলেই বেন ধৰি ৰখা টোপনিটো ওলাই যাব। চকু হুঁদিয়েই

সি ভাবিছিল—‘এই গৰু বাপধনটোৱে কম দামী আৰামী চকী এখন কিনি আনিব পাৰে, দেখিছেই সি মোৰ কিমান কষ্ট হয়।’ বাপধনক মাতি সি গালি পাৰিব খুজিলে, কিন্তু কালিৰ কথা এটা মনত পৰি সি মনে মনে থাকিল।…… কেইদিনমান তাৰ হাতত পইচা নাছিল। সেই কাৰণে সি বাপধনকো বজাৰ-সমাৰ কৰাৰ বিষয়ে একো সোধা নাছিল। স্থিতিহেই কিবা এটা নাই বুলি ক’ব আৰু তেতিয়া মহা বিপদ হ’ব। কালি সি কংচিৰপৰা দহ টকা ধাৰ কৰিছিল। টকাকিটা হাতত লৈয়েই সি বাপধনক মাতি আনি ধমকি দি স্থিতিছিল—কিয় বাপধনে তাৰপৰা বজাৰৰ পটচা নিয়া নাই। বাপধনে উত্তৰ দিছিল, “আপোনাৰ হাতত নাই বুলি জানো কাৰণেই খোজা নাছিলোঁ।” সি আৰু ডাঙৰকৈ ধমকি দি কৈছিল—“বজাৰত বাকী কৰি সৰ্বনাশ কৰিবি তই।” বজাৰত বাকী কৰা নাই বুলি বাপধনে সৈ কঢ়াত সি বাপধনক জেৰা কৰিছিল—ক’ৰপৰা সি চাউল, ডাইল কিনিবলৈ পইচা পাইছে বুলি। বাপধনে সহজভাৱে উত্তৰ দিছিল, কং নালীয়ে তাৰ হাতত পাঁচ টকা দিছিল বুলি। …‘ইয়াৰ পিচত আৰু আৰামী চকীৰ কাৰণে কথা শুনাৱ নোৱাৰি’—সি নিজকে নিজকে ক’লে। মাথিটো খেদাই সি আকৌ গোৱাৰ চেষ্টা কৰিলে।

“কিং, আই, ক্লট” (কিং, হোঁ, ল বেগেতে)।

চাহৰ পিয়লাৰ ঠুং ঠুং শব্দৰ লগত চন্দ্ৰ মিলাই কোৱা টুকুৰা টুকুৰা শব্দ তিনিটা কাৰ মুখৰ, সি জানে। চকু মেলি দেখে তাৰ আগত পিয়লা এটা। ওচৰতে থিয় হৈ কংচি।

কংচিয়ে তাক কিং বুলি মাতে—এনেয়েই। কংচিৰ মাকে সিহঁত দুটাক একেলগে কিংকং বুলি মাতে।

চুপৰীয়াৰ ব’দত ওলাই যোৱাৰ কাৰণে কংচিয়ে গালি পৰা শুনিবলৈ সি কাণকিখন সাজু কৰিলে। তাৰ পিচত সন্মুখত থকা পিয়লাটোত মূখ দি থাব খুজি তাৰ খং উঠি গ’ল। সি পিয়লাটো টেলা মাৰি আঁতৰাই বহি থাকিল।

“এম্ (নাখাওঁ)। ছুৰ নাহি খায়েগা।”

কংচিয়ে তাৰ লগত বিটো ভাষাত কথা পাতে সেইটো এটা অদ্ভুত ভাষা। ডাঙা ডাঙা হিন্দী শব্দ, কেইটামান খাচিয়া শব্দ আৰু কেইটামান অসমীয়া শব্দ মিলোৱা এই ভাষাটোত ব্যাকৰণৰ নিয়ম অচল। ভাষা বহি ভাব প্ৰকাশৰ কাৰণেই হয়, ভেন্চে সিহঁতক এই ভাষাই কেতিয়াও বিপদত পেলোৱা নাই। অজন্মে ভাষাটো কংচিৰপৰাই শিকিছে। সি মাত্ৰ কেইটামান অসমীয়া শব্দ তাতে নতুনকৈ লগাই দিছে। শিক্তৰ মুখৰ আধা ফুটা টুকুৰা টুকুৰা শব্দৰ দৰেই এই ভাষাটো। আনমনা হৈ গিটাৰৰ তাঁৰত আঙুলি বুলাই থাকিলে বেনেহুৱা শব্দ হয়—ঠিক তেনেহুৱা লাগে কংচিৰ মূখত এই ভাষাটো। ছুৰ হয়তো নাই—কিন্তু সিহঁত বে স্তব্ধি স্তব্ধ বাহক, সেই কথা বেচ বুজা যায়।

“খুবসেই চিব্বন চিব্বন কিং” (বহুত সেৱা কৰিহোঁ তোকে, কিং), তুম্ কেতনা কেতনা আছা ছেৰ”.. তাই হাতঘোৰ কৰি তাক অহুৰোৰ কৰিলে থাকিলে।

“হাম হুধ নাই খায়েগা—ককি খায়েগা”—পিচৰ শব্দ ছুটা সি প্ৰায় চিঞৰিয়েই ক’লে। কংচিয়েও চিঞৰিয়েই উত্তৰ দিলে—“ককি খাইকে খাইকে তোম্ মৰেগা।”

“মৰেগাতো তোম্হাৰা ক্যা ছেয়।”

“হামাৰা ক্যা ছেয়—তোম্হাৰা মা হাইবাণ হোগা।”

সেই কথাৰ উত্তৰ নিদি অ ভয়ে নিজকে নিজে কোৱাদি অসমীয়াতে ক’লে—
“আজিৰপৰা বাপখনকে ককি কৰিবলৈ ক’ব লাগিব।”

“ক’ব লাগিব—হাম ভি জানতা হে, লেकिन, আজ খাও জনদি। মা বখাৰ ছেয়, হাম আজি ঘৰ আয়েগা, জনদি কিং”—কথা কৈ শেষ কৰাৰ লগে লগে তাই হাতৰ ককিদ্ধামীটো মেজখনত থৈ, তাৰ জপৰা চুলিবোৰ লুৰফুৰাই দিলে। সি যেন শাস্ত হৈ গ’ল—

“কবচে বখাৰ ?”

“কালচে।”

“ভব্ আগে বলা নেই কিউ”—তাইৰ ওপৰত তাৰ অভিমানটো একেবাৰে এৰি দিব লুখুজিলে। যি হওক—আজি তেও কংচিয়ে গালি পৰাৰ সুবিধা নাপালে। সি ঔষধ খোৱাদি গাখীৰখিনি খাই তাইক পিয়লাটো দি দিলে।

“ভুম্ কাল গিয়া নেই—মা বলা হে”—তাইৰ মূখত এটা হাঁহি—যি হাঁহিয়ে পুৰুষৰ সকলো গৰ্ব জুয়ে বিউ গলোৱাদি গলাব পাৰে। “টা টা মঃ” (ঘাওঁ দেই) বুলি কৈ তাই ওলাই গ’ল। কি এটা কথা ক’বলৈ অ ভয়ে ঘূৰ তুলি চালে। কংচি নাই। তাৰ নিজৰ ওপৰতে বৰ খং উঠিল—তাই মাকৰ বেমাৰ বুলি কোৱাৰ পিচতো সি একো বিশেষ খবৰ নোলোখাৰ কাৰণে। ছিঃ, ইমান অকৃতজ্ঞ সি। সেইবাৰ এদিন তাৰ জৰ হৰ্ণতে বুঢ়ী নিজে ওলাইছিলহি। কথাটো মনত পৰি তাৰ লাজ লাগিল। তাৰ খংটো গৈ বেমাৰটোৰ ওপৰত পৰিলগৈ। নিজকে নিজে সি ক’লে—বেমাৰো কম নহয়। কালি মই নোযোৱাৰ সুবিধা লৈ হে হ’বলৈ পালে। নহ’লে তাক কংচিয়ে কাসি নোযোৱাৰ কথাটো সোঁৱৰাই লাজ দিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। মাকে মাটিখনকে দোবী কৰি এডুক মাৰিলে উজুটি খাই পৰা শিশুৱে কান্দিবলৈ পাহৰাৰ দৰে—অ ভয়েও বেমাৰটোকে দোবী কৰি নিজৰ দোষটো পাহৰি পেলালে।

কিন্তু এই কংচিজনীয়ে বৰ চল পাই গৈছে—সি মনে মনে ভাবিলে। তাৰ ককি খাবৰ মন বাৰ, তাই দিবহি গাখীৰ, এনেয়ে বহি থাকিলে তাই ক’বহি—ডেকা হাজুহ এটা এইদৰে কাম নকৰাকৈ বহি থাকে নে ? ক’ববাৰপৰা এপাক মাৰি আহি পোৱাৰ লগে লগে তাই ক’ব—দিনটো গৰুৰ দৰে ঘূৰি ফুৰাটোকে কাম কৰা নোবোলে। সকলো কথাতে তাই কিবা নহয় কিবা এটা ক’বই। “পৃথিৱীত যি কাৰো আদেশত কাম কৰিবলৈ ওপজা নাই”—সি যেন ঘোষণা কৰিলে—“যি নিজ ইচ্ছা মতে চলিব ; কাৰো সহায়, কাৰো উপদেশ যোৰ দৰকাৰ নাই· · ·” আন কিছুমান কথা মনত পৰি তাৰ ঘোষণাটো সি নিজেই অৰ্ধহীন বুলি মানি ল’লে। ভাত খোৱা, কাপোৰ যোৱা আদি বহুত কামেই যে বাপখন নহ’লে সি কৰিব নোৱাৰে। আক, কংচিয়ে ককি খাবলৈ নিদিয়ে সঁচা ; কিন্তু ককি নিদি দোবাকৈ গাখীৰ খুউৱাটোকে সি মনে মনে

নিবিচাৰে জানো? মহেশ নথকা হ'লে তাৰ খবৰ কাগজৰ চাকৰি কেতিয়াবাই গ'লহেঁতেন। কংচি নথকা হ'লে ..। নাই, পৃথিৱীত মাত্ৰহ অকলে থাকিব নোৱাৰে।

“দাদা, মই পুলিচ বাজাবোক বাব নী?”

বাপধনৰ হাতে তাৰ চিন্তাধাৰা ছেদেলি-ভেদেলি কৰি দিলে। সি এনেয়ে নথকাটো প্ৰমাণ কৰিবলৈ কাগজ-পত্ৰ যতনাই লৈ লিখিবলৈ বহিল। কাগজৰপৰা যুৰ নোতোলাকৈয়ে সি উত্তৰ দিলে,

“এতিয়া পুলিচ বজাবলৈ কিয়?”

“কঙৰ মাকক লগি ওমুখ এটা কিনি দি আইহু বা লাগে। বেচেৰী দাঁউবা-দাঁউবিকে দাবা লাগা হ'ল।”

হঠাতে অভয়ৰ মনত খেলাই গ'ল—কংচিৰ মাকৰ কাৰণে ঐশ্বৰ্য্য কিবলৈ বাপধনক সি নিজে পঠিওৱা উচিত আছিল। কংচিক সি কোৱা উচিত আছিল, বাপধনক লৈ যাবলৈ। নিজৰ যুৰটোক সি ক'লে—‘ভাগ হৈছে, আবৰ কিছুমান ভাবি কৰিবলগীয়া কাম নকৰিবি। তই নিজে যিটো কৰা উচিত আছিল, তাকে বাপধন-কংচিয়ে তই নজনা কৈয়ে কৰি, তোৰ গালত জোতা মাৰি গ'ল।’ তাৰ প্ৰতি এই অৱজ্ঞা তাৰ অসহ হ'ল—তাৰ বেন কোনো কথাই নবজিল, সিহঁতে যেনেকৈ বিচাৰে, সিয়ো তেনেকৈ হে চলিছে। খঙে তাৰ যুৰৰ চুলি পালেগৈ। বাপধনক তেতিয়াই যাবলৈ নিদিয়াৰ সি এটা কন্দি বিচাৰি উলিয়ালে। কংচিৰ কথা মতে সি বাপধনক যাবলৈ নিদিয়ে, পিচত নিজে পঠাব। তাৰ গৰ্বটোৱে তাৰ মনটোক সন্মৰ্থন কৰিলে,—

“ঐশ্বৰ্য্য দিবলৈ বে যাবলৈ ওলাইছ, মোক আবলি জলপান দিব কোনে? আজি কংচিও নাই আৰু ডাকৰবলৈ কোন যাব?”

বাপধনে একো উত্তৰ নিদিলে। সি জানে, অভয়ৰ কোনবোৰ আপত্তিৰ অৰ্থ নাই। আৰু সি জানে, কংচিৰ দৰকাৰৰ আগত অভয়ৰ আপত্তিৰ কোনো অৰ্থই নাই।

“ঠবড়া হৈ বৈ থাকিব নালাগে, বাওক—অমুগ্ৰহ কৰি লোনকালে আহে যেন”—সি ইতিকিঙৰ দ্বৰত কথাকিটা কৈ লিখিবলৈ হাতত কলম ল'লে।

“ভাটী বেইলাৰ জলপান মই লৈ আহিম”—বাপধনে বাব খুজি ক'লে। অভয়ে হুঙুৰ ভাও ধৰিলে। বাপধনে আকৌ ক'লে—“কঙে কৈ গৈছে—তাইৰ ঘৰৰপে মোৰ হাতোত পঠে দিবো।”

অভয়ৰ ইচ্ছা হৈছিল বাপধনক কৈ পঠিয়ায়—সি ‘এনেয়ে’ এতিয়া কোৱা কথাবোৰ কংচিক নক'বলৈ। কিন্তু সি সিমান সৰু হ'বলৈ লাজ পালে। তাৰ বৰ বেয়া লাগিল—কংচিজনীক সি বিছাকৈয়ে গালি পাৰে।

সকলো চিন্তা মনৰ চুকত আবৰ দ'মোৱাদি দ'মাই থৈ সি সংবাদ লিখিবলৈ ল'লে। ১০ বিমিটমান লিখি সি এটা সংবাদৰ শেষৰ শাৰীটো লিখিলে—

“লকীৰপুৰ জিলাত হৈ বোৱা প্ৰলয়ংকৰ বানপানীত দুৰ্ভিক্ষাত লোকসকলক সহায় কৰিবৰ ব্যৱস্থা কৰোঁতে এইবাৰ দি চৰকাৰী তত্ত্বপৰতাব পবিত্ৰ পোৱা গৈছে, সি নিসন্দেহে প্ৰশংসনীয়।”

ইমানলৈকে লিখি অভয়ে লিখা কাগজবোৰৰ ওপৰতে তাৰ কলমটো খেঁকেচা মাৰি ধোৱাদি থ'লে। তিনি দিন সি একো খবৰ পঠিওৱাই নাছিল। আৰু, কি খবৰনো সি পঠিয়াব? আজিয়েইবা এইটো সি কি খবৰ লিখিলে? ক'ৰ লক্ষীমপুৰ জিলাত কেনেকুৱা বানপানী হৈছে, তাৰ মাহুহবোৰৰ কি অৱস্থা হৈছে, চৰকাৰে কেনেকুৱা তৎপৰতাৰে সাহায্য কৰিছে—সেইবোৰ সি একো দেখা নাই। সি খিলঙত থকা চৰকাৰৰ উচ্চ বিষয়াক সুধিছে, আৰু তেওঁ কোৱা মতেই লিখিছে। আৰু, সেই বিষয়াজনে জানো দেখিছে? নাই দেখা। আনকি খিলঙত হোৱা বৰষুণতো তেওঁৰ জোতাৰ গোবোহাটোও নিতিতে। নিজ ঘৰৰ আগ-চালিৰ তলত বৈ থকা গাড়ীত উঠি তেওঁ আহি বিৰাট অফিচৰ সমুখত থকা আগ-চালিৰ তলত গাড়ীৰপৰা নামে। জোতাৰ গোবোহাত পানী নলগা মাহুহজনৰপৰা বানপানীৰ দুৰ্ভোগৰ খবৰটো ল'বলৈ বেনেকুৱা লাগে। তাৰ ইচ্ছা হয় সি বানপানী হোৱা ঠাইলৈ যাব। বানপানীৰ গবাহত পৰা মাহুহবোৰৰ ওচৰলৈ যাব—সিহঁতৰ লগতে কষ্ট কৰি থাকিব—সি অহুভৱ কৰিব কষ্টটো, দেখিব বানপানীৰ ভয়াবহ ৰূপ। তেতিয়া সি এতিয়াৰ দৰে এটা বাক্য লিখি পিচবটোৰ কাৰণে ভাবিব নালাগে। তাৰ অভিজ্ঞতাই তাৰ কলমক জিৰণি দিবলৈ টান পাব।

“ভয়ে। এটা গৰু”—সি নিজকে ক'লে, “তোৰ দ্বাৰা একো কাম নহয়। তোৰ ওচৰতে এজনী বুঢ়ীৰ বেমাৰ, যি ডোক নিজৰ ল'ৰাৰ দৰেই মৰম কৰে, তাইৰ খবৰ ল'বলৈকে তোৰ মনত পৰা নাই। তই আকৌ বানপানীত দুৰ্ভাগ্যবশত ওচৰলৈ যাবি। এলেহুৱা, সোৰোপা, কানীয়া অসমীয়া। গৰুৱে ঘাঁহ পাণ্ডুলি থকাৰ দৰে ভাব পাণ্ডুলি বহি থাক—”

সংবাদ লিখা সিয়ানতে এৰি সি কংচিৰ কথা ভাবিবলৈ ল'লে। আচৰিত মাহুহ কংচিজনী, গৰু-গাড়ীৰ ছৈৰ দৰে চাৰিৰে চালি দিয়া সেই গৰু চাহৰ হোকানখন। তাৰ উপাৰ্জনবেই তাই তাইৰ বেমাৰী মাকৰ ঔষধ-পথ্য যোগায়, ১৩।১৪ বছৰীয়া ভায়েককো স্থলত পঢ়ুৱায়। পুৱা ৯ বজাতে তাই ঘৰৰপৰা আহে। দুই হাতত চাহ-দানী আৰু পিঠিত আৰি লোৱা বোনাটোত চাহৰ পিয়লা, চেনি, চাহ-পাত, কণী, বিস্কুট আদি। দিনটো তাই চাহ বিক্ৰী কৰে। সেই চালিখনৰ তলত ফু মাৰি ভাত খাব পৰাকৈ বখা ঠাইকণ—হুফালে দুখন ডালি কাঠেৰে সজা বেঞ্চ। বেঞ্চ নথকা কোণটোত জ্বালখন আৰু তাৰ ওচৰতে মাটিৰে ওখকৈ সজা ভেটিটোত পিয়লা, চেনিৰ টিং, চাহ-পাতৰ বোনা, দুটা বহল কাচৰ পেটুৱা বটলৰ এটাও কণী আৰু আনটোত বিস্কুট। ঐডোক ঐাহকৰ সৈতে তাই হাঁহি হাঁহি কথা পাতে—চাহ যি চুপতি যাবে। তাই আন এজনী খাচিয়ানীও ৰাখিছে। তাই অকিচে অকিচে পৈ চাহ দিয়ে। ভাই বোলে দিনে ৫০০ কাপ চাহ বিক্ৰী কৰে। ইমান কাম কৰি তাই বাক কেনেকৈ হাঁহি থাকে? আঁহৰ দেখোন বান্ধনি ঘৰৰপৰা ওলাই অহা গৰাকীৰ মুখলৈ চাবলৈ ভয়েই লাগে—কাপোৰ-কানিলৈডো চাবই নোৱাৰি। হালধি, ছাই আৰু কত কি বস্ত্ৰ খেলা। কিন্তু এই কংচিজনীৰ ক'তো চাহ এটোপাও নপৰে। তিনি-চাৰি ভৰপীয়া কাপোৰেৰে তাইৰ সৰ্বাংগ ঢকা। দেহৰ গঢ় অহুমান কৰাও টান। ভৰিবিটা নক পাঠিৰপৰা ওলাই

“ঐদিল মোৰ খুব ছুখ লাগিছিল চোনাবাবু। ডোক নাবলিয় ডো কাক বলিয়।”

হঠাৎ বৈ মেঘুৱে অভয়ক আগভেটি আকৌ কৈছিল—“চোনাবাবু, মাহুচক গাছ লাগে, বহুত লাগে। আমি জানো চোনাবাবু। আমাক নাই বলিলেও আমি গাছ লাগাব।”

“তথাপি মেঘু, আমাক গছ বেছিকৈ লগা হৈছে। নহ’লে দেখিছই, গছ কটাৰ ফলতে আমাৰ দেশত বৰষুণ কমি গৈছে”—খিনঙত চৰকাৰে নিৰ্ভৰভাৱে কটা গছবোৰৰ কথা মনত পৰি অভয় বৈ গৈছিল।

এটা বহল হাঁহি মাৰি মেঘুৱে কৈছিল,

“চোনাবাবু, গাছ লাগাবৰ নিমিত্তে আমাৰ ডাংগৰ ডাংগৰ বাবু আৰু চাহাববোৰ আহিছে কিয় ? ..আমাক খাবলৈ দে, আমাকো। মাহুচৰ মতন বুলিয়া ভাব, দেখিবি—চাৰা পৃথিৱী গাছ হৈ যাব। ..গাছতো আমাৰ দৰকাৰ। আমি চাটী। গাছ কিয় নালাগাম বাবু ? গাছ লাগাবলৈ কি তইতে আমাক চিখাবি ? . ঠা ঠা ঠা।”

অভয় নিকন্তৰ।

“তই ক চোনাবাবু”—অভয়লৈ চাই মেঘুৱে উত্তৰ বিচাৰিলে—অভয়ক যেন সি জেৰা কৰিছিল। মেঘুৰ চকুৰ প্ৰশ্নৰ হাত সাৰি অভয়ৰ চাৱনি দ্বলৈ গুচি গৈছিল। শাৰী পাতি থকা গছ, কেৱল গছ—দূৰত দেখা পাহাৰৰ একেবাৰে ওপৰলৈকে। ওখ ওখ গছবোৰে দৈত্যৰ দৰে চেপি ধৰিছিল—দূৰত, বহুত দূৰত দেখা কুলীৰ সৰু সৰু জুপুৰীবোৰ। মনৰ ভিতৰত থকা তাৰ প্ৰাণটোৱে চিঞৰি উঠিছিল—“মাহুহ, আক মাহুহ লাগে, মাহুহৰ মৰম লাগে, মাহুহৰ হিয়া লাগে, মাহুহ বুলি মাহুহক সৱটি ল’ব পৰা মাহুহ লাগে। গছে পৃথিৱীত শান্তি আনিব নোৱাৰে—গছত দৈত্যৰ ৰাজনীতি আছে।’...সি ভয়ত জিকাৰ খাই উঠিছিল। দৈত্যৰ স্তুতি ধৰি বহুত গছ তাৰ ফাললৈ লৰি আহিছিল। ভয়তে সি থাপু মাৰি মেঘুৰ হাতত ধৰিছিল। “কি হ’ল চোনাবাবু ? ভয় খাইছ ? বাঘ নাই ইয়াত। ”

সি নিজকে সংযত কৰি কৈছিল—“এনেয়ে ধেমালি কৰিছিলো মেঘু।” মনে মনে ভাবিছিল—মেঘুৰ হাতত ধৰাৰ বাহিৰে, মেঘুহঁতৰ লগলৈ অহাৰ বাহিৰে, আমাৰ গতি নাই নেকি ?

“তই এইবোৰ কথা ক’ত শিকিছ মেঘু”—অভয় গঁটাকৈয়ে আচৰিত হৈছিল। সি জানিবলৈ বিচাৰিছিল।

“মোৰ চুল পাকিছে চোনাবাবু। দেখিছ, হনিছ, বুজিছ। এক একটা চুলি পাকিছে চোনাবাবু, এক একটা ধাক্কা লাগি।”

অভয়ৰ মেঘুলৈ ভয় লাগি আহিছিল। সি যেন আক কথা স্মৰিবলৈ সাহ কৰা বাছিন। সি নিজেই যেন মেঘুৰ চুলি পকোৱা দলটোৰ প্ৰতিনিধি।

সিহঁত আহি এখন চাহ-বাগিচাৰ সীমাত লোৱাইছিলহি। বগা-চাহাবৰ বাগিচা। তালৈকে ডাক লৈ গৈছিল মেঘুৱে—বাগিচাৰ ভিতৰৰ কুলী-সাইন দেখুৱাবলৈ।

ধন-সেউজীয়া মিজৰ দলিচাৰ দৰে ৰেল খাই থকা চাহ-গছবোৰৰ শিপাৰেই খেৰ বৰষ এটা শাৰি। ছুইকালে নিৰুহ হৈ বহি থকা চাহ-গছবোৰৰ মাজে মাজে থকা বটক

যোৱা বাটটোৱেদি অভয় গৈ আছিল মেঘুৰ লগত। কথা কোৱা নাছিল—যেন সিও বিয়ুত হৈ গৈছিল।

চাহ-গছৰ মাজৰপৰা বহুৱাবোৰ ওলাই আহিছিল—ডেকা, বুঢ়া, ল'ৰা, ছোৱালী, বুঢ়ী। যুৱত একোটা বেতৰ টুকুৰী। সিহঁতৰ জীৱনৰ এটা দিনৰ মূল্য সেই টুকুৰীত, কেই সেৰ হয় ওজন কৰি উলিয়াব।…… চাহ-বাগিচালৈ যাওঁতে অভয়ৰ মনত বহুত সপোন আছিল। 'এটি কলি দুটি পাত'ৰ সপোনপূৰী চাহ-বাগিচা। তাত কুলী-গাভৰুৰ উন্নত ঘোঁৱনে সন্মাসীকো বলিয়া কৰে, কুলী-ডেকাৰ চকুৰ চাৱনিয়ৈ কুলী-গাভৰুৰ মূখৰপৰা যুঁমুৰ গানৰ স্তব আনি যতাহ বলিয়া কৰে…… আৰু কত কি? কিন্তু ক'ত। সি আচৰিত হৈছিল। এক, দুই, তিনি…… দহ…… বিশ…… ত্ৰিশ…… চল্লিশ…… কিমানবোৰ গ'ল, বেছি ভাগেই ডেকা-গাভৰু। সিহঁতৰ মুখত হাঁহি নাছিল, আছিল অৱসাদ। সিহঁতৰ যুঁমুৰ গান কি হুমুনিয়াহবোৰ। শিঠিত বন্ধা কেঁচুৱাবোৰে, কান্দি তাল বাধে নেকি। যুৱত কেঁচা চাহ-পাতৰ টুকুৰী লৈ তাৰ ভৰত হেঁচা খোৱা কঁকাল আৰু ডিঙিৰ বেঁকা-বেঁকিয়েই কি যুঁমুৰ নাচ। আৰু গাভৰু? ঘোঁৱনে দিয়া বুকুৰ বোজাটো ঢাকি নলয় কিয় বাক? খুব সাৱধানে প্ৰতিজনী গাভৰুৱে যুঁমুৰ ওপৰৰ টুকুৰীটো দুই হাতেৰে ধৰিছিল। হাত দাঙি টুকুৰী ধৰোঁতে একেখন শাৰীৰে মেৰিওৱা বুকুখন অনাদৰত ওলাই পৰিছিল। কোনো কুলী-ডেকাই সেই অনাদৃত বুকুবোৰক চাৱনিৰেও ঢাকিবলৈ চেষ্টা কৰা নাছিল। কি যে ছোৱালীবোৰ। সিহঁতৰ যুঁমুৰ ওপৰত থকা চাহ-পাতৰ বোজাটো তেনেহঁলে বুকুৰ ঘোঁৱনতকৈ বেছি মূল্যবান? কুলী-গাভৰুবোৰ গৈ আছিল। সিহঁতৰ দৃঢ় বুকু সিহঁতৰে পেটবোৰৰ ওপৰত বোজা হৈ ৰূপি আছিল—লাজত, অৱহেলাত, অনাদৰত। বৰচাহাবৰ গাড়ীখন সিহঁতৰ মাজেদি পূৰ্ণবেগে গুচি গৈছিল। কোনেও ঘূৰি চোৱা নাছিল। ক'লা চিক্‌চিকীয়া গাড়ী—ব'দে পোৰা সিহঁতৰ দেহাৰ প্ৰতিবিম্ব পৰিয়েই ইমান চিক্‌চিকীয়া হোৱা নাই তো? জীৱনত সেইদিনা অভয়ে প্ৰথম ভাবি চাইছিল—ঘোঁৱনৰ উত্তেজনাৰ প্ৰশ্ৰয় দিয়াৰ আহৰি নোপোৱা এইবোৰ বহুৱা-গাভৰুৰ দ্বিনটোৰ খাটনিৰ বিনিময়ত, কিমান শোৱনি কোঠাৰ এলেছৱা সময়বোৰ চাপৈ আসন্ন সন্ধ্যাৰ অন্ধাৰ অভিনয়ৰ কাৰণে প্ৰতি দিনে অপেক্ষা কৰে।

নেউজীয়া ঘাঁহনিৰ মাজে মাজে ষ্টৰ-গাড়ীৰ দুটা বঙা লিক্। বঙা ইটা দিয়া বঙা লিক্। অভয়ৰ মুখত কথা নাই। এবাৰ সি মুখ তুলি মেঘুলৈ চাইছিল—যেন মেঘুক স্থিৰ খুজিছিল, এই লিকুবোৰ বঙা কিয়! যেন স্থিৰ—কুলীবোৰ যাওঁতে ভৰি ফুটি ভেঙ পৰি বঙা হোৱা নাইতো। সি বঙা লিকুৰ ওপৰেদি গৈ আছিল। হঠাতে, এইবোৰ কথা মনত পৰিয়েই, সি লিক্ এবি ঘাঁহৰ ওপৰত খোজ পেলাইছিল। তন্ন লাগিছিল, যদি এই বঙা ইটাৰ বঙৰ লগত মিহলি হৈ কাষোৰৰ ভেজ পৰি থাকে, তেন্তে তাৰ ওপৰত ভৰি পেলালে পাপ হ'ব।

সিহঁত কুলী-লাইনৰ ডিভৰত সোৱাইছিলগৈ। সঁচাকৈয়ে লাইন। এটা দীঘল, ফুটুমান বহল আৰু ডেৰ ফুটমান ব দীঘল পকী বৰ্দ্ধা আৰু তাৰ দুফালে কুলীলাইন লক্ষ লক্ষ জুপুৰী। পুৱা বৰবুৰ হৈছিল। বৰ্দ্ধাৰ দাঁতিৰপৰা বৰৰ পিৰাজিলৈকে

বোকা। চাৰিটামান ঘৰ পাব হৈ গৈ এটা ঘৰৰ সমুখত বৈ মেঘুৱে ভায়েকক মাতিছিল। ভায়েক ওলাই আহিছিল। অভয়ক দেখিয়েই যেন সি ভয় খাই গৈছিল। মেঘুৱে তাক চিনাকি কৰি দিছিল, নিজৰ পুতেকৰ নিচিনা ‘চোনাবাবু’ বুলি। লাইনলৈ বাবু আহিছে বুলি ইটো-সিটোকে কুৰিটামান গোটে খাইছিলহি। অভয়ৰ অস্বস্তি লাগিছিল। সেই মুহূৰ্ত্তত সি ‘বাবু’ নহৈ সিহঁতৰ লগত মিলি যাব পৰা হ’লে সকলো দিবলৈ প্ৰস্তুত আছিল। সকলোৰে চকুত যেন তাৰ প্ৰতি এটা সন্দেহ। সি যেন সিহঁতৰ কোনোবা শত্ৰু-পক্ষৰ মাহুহ।...উপায় নাপাই সি বেৰ-চাল চোৱাত লাগিছিল। পিৰালিৰপৰা বেৰলৈকে কেঁচা মাটিৰে মিহিকৈ লিপা, মাটিৰ নিজৰ বঙৰ বাহিৰে তাত কোনো মিহল নাই। দুৱাৰৰ দুই কাষে বেৰত দুটা অপটু হাতেৰে অঁকা ছবি। এটা সিংহ নেকি? এটা বাঘ বোধকৰোঁ। অভয়ৰ ভয় লাগিছিল। দুইটা যেন তাৰ গাতে জঁপিয়াই পৰিব।

কিছু সময় কথা পতাৰ পিচত সি বৃজি পাইছিল সিহঁতৰ চকুত সন্দেহৰ কাৰণটো। বিধুৱেই কৈছিল। দুদিনৰ আগতে বোলে এটা বাবু আহিছিল লাইনলৈ। আগৰ মাহত জৰ হৈ হৰিছিল বডন। তাৰে জীয়েকক বহুত দৰমহাৰ লোভ দেখুৱাই লৈ যাব খুজিছিল। সি বোলে কন্ট্ৰেক্টাৰ। পিচত তাৰ অভিপ্ৰায় বৃজিৰ পাৰি ৰাতি মাৰ-কিল কৰি পঠিয়াই দিয়া হ’ল। অভয় তো সেইবিধ ভদ্ৰলোকৰ লগৰে। গতিকে তাক সন্দেহ নকৰিব কিয়? তথাপি অভয়ে স্থিতিছিল—এটা মানুহ বেয়া হ’লেই সকলোকে ভয় কৰিবলগীয়া হয় জানো? ভাগকৰা হাঁহি এটা মাৰি মেঘুব ভায়েকে উত্তৰ দিছিল, “কেতনা দেখিছ বাবু। চাহাব আহিল, বাবু আহিল, এক একটা চুকৰীক খুপচুৰত বলিলে, বংগলাত কাম দিলে, ইজ্ঞত লহিলে। কেতনা দেখিছ, তবুতো বলিছ বাবু।” অভয়ৰ মুখত আক কোনো কথা নাছিল। চাহ-গছবোৰলৈ সি চাইছিল—স্বাভাৱিক বং। মাটি লিপা বেৰখনলৈ চাইছিল—স্বাভাৱিক বং। সিহঁতৰ মুখবোৰলৈ চাইছিল—স্বাভাৱিক বং। পকী নৰ্দমাৰ দুই কাষে অস্বাভাৱিকভাৱে ঘৰবোৰ লাইন কুৰাব বাহিৰে ইহঁতৰ সকলো স্বাভাৱিক—বং, খং, ভয়, অভিযোগ, উত্তৰ।

সেইদিনা তালৈ গৈ হে অভয়ে প্ৰথম বৃজিছিল, মেঘু সিহঁতৰ চৰ্দাৰ—ওচৰে-পাঁজৰে থকা ১৫।২০ খন বাগিচাৰ কুলীবোৰৰ নেতা। সকলোৱে তাৰ পৰামৰ্শ লয়। অভয়ে তাতে লগ পাইছিল মংগলাক। ধুনীয়া ডেকা ল’ৰাটো। বয়স ২২।২৩ হ’ব নেকি? গাৰ বং তাৰ বগা বুলিবই পাৰি। ধুনীয়া চকু দুটাত বহুত কিবা কৰাৰ হেপাহ। সি অসমীয়া স্কুলত পঢ়িছিল। অতি ভালকৈ অসমীয়া কৈছিল। ওচৰৰে এখন বড়িত থাকে, দাকৰ লগত। ইমান ধুনীয়াকৈ অসমীয়াত কথা কৈছিল যে অভয়ে প্ৰশংসা কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল—

“মংগলা, তই যে একেবাৰে অসমীয়া। তোক তো কোনেও অসমীয়া নহয় বুলি ক’ব নোৱাৰে।”

চকুত বহুত দেখনা লৈ সি বহুতাবে কৈছিল,—“বাবু, মই কুলী হে। অসমীয়া নহয়। হ’ব খুজিছিলোঁ। আপোনালোকৰ গাঁও এখনতে আছিলগৈগৈ এটা ঘৰ

লাজি। বহুত দিন। কিন্তু, কোনেও বোক অসমীয়া বুলি নল'লে। গাঁৱৰ সকলোৰে কাৰণে মই অসমীয়া জনা কুলী হৈ থাকিলোঁ। তাৰ পিচত উঠি আহি বস্তিত আহোঁহি।

“ঐচব নক'বি বুলিচোঁ নহয় বে মংগ্লা। তুই-মই অচমীয়া নহয় কোন বে ? জীৱনভৰ থাকিচোঁ, থাইচোঁ, মৰিচোঁ—এই মাটিয়ে জানে”—মেঘুৱে খঙেৰেই মংগলাক সোৱবাই দিছিল, মাটিৰ পিৰালিত ঢকা এটা মাৰি। মংগলাই পিতৃতুল্য মেঘুৰ আদেশ মানি লৈছিল।

এবছৰমানৰ ভিতৰত সেই বাগিচাবোৰত ধৰ্মঘট হৈ গৈছিল। কাগজে-পজে বহুত বতৰা। সেই দিনাও সিহঁতে কথাই কথাই উলিয়াইছিল কোনোবা এখন বাগিচাত ধৰ্মঘট কৰাৰ কথা। অভয়ে অসহায়ৰ দৰে মংগলাইতৰ লগতে সিহঁতৰ আশেচিনাতে যোগ দিছিল—সি যেন সিহঁতৰপৰা বেলেগ এটা অস্তিত্ব অমুভৱ কৰিব নোৱাৰা হৈছিল। তথাপি, হঠাতে এবাৰ সাংবাদিকৰ দস্ত লৈয়েই সি স্থিতি পেলাইছিল—“আচ্ছা, স্বাধীন ভাৰতত সকলোৰে বাবে চৰকাৰী আইন আছে। কিন্তু, তাৰ ওপৰতো যদি ষ্টাইক কৰইক, কাম বন্ধ হৈ তহঁতৰো লোকচান নহয় জানো মেঘু ?”

“হয় বাবু”—মেঘুৰ মুখত হাঁহি—চালুকীয়া পুতেকৰ অজস্র শ্ৰমৰ উত্তৰ দিবলৈ বাধ্য হোৱা বাপেকৰ মূৰ হাঁহি। অভয়ৰ লাজ লাগি গৈছিল। “মূৰটোৰ কি হৈছে ? শিক্ষা-দিক্ষা কি সকলো অহুৱামে গ'ল ?”—সি নিজৰ মূৰটোৰ কথা ভাবিছিল।

“তহঁতৰো উন্নতি হ'লে হে বাগিচাৰ উন্নতি। এই কথা আজি-কালিৰ মালিকবোৰেও জানে”—অভয়ে উপদেশৰ স্বৰতে কৈছিল।

ঘৰৰ চাললৈ চাই ‘আয় আয়’ বুলি পাৰকিটাক মাতি মেঘুৰ ভাই-বোৱাৰীয়েকে এখন খালৰপৰা কিছুমান ভাত চোতালত সিঁচি দি সোঁ হাতখন চেলেকিছিল। তাই আবেলিৰ ভাত খাইছিল ভিতৰত—কামৰপৰা আহি। বাকী ভাতকিটা পাৰকিটাক সিঁচি দি তাই ভিতৰলৈ সোমাই গৈছিল। উৰি আহি পাৰকিটা পৰাৰ লগে লগে কুকুৰ এটাই সিহঁতক খেদাই ভাতকিটা জিভাবে চেলেকি খাবলৈ ধৰিছিল। মেঘু উঠি গৈ কুকুৰটোক খেদাই পাৰকিটাক খাবলৈ দিছিল আৰু অভয়ৰ ফালে নোচোৱাকৈয়ে কৈ গৈছিল—তাৰ চাৱনিৰ সীমাৰ ভিতৰত ভাত খোৱা পাৰকিটা আৰু সন্মুখৰ চাহ-গছবোৰ বাধি :

“চোনাবাবু, তই বাগিচাত কাম কৰা নাই। তোৰ বাগিচাও নাই। তই কি বুজিবি ? এই চাহ-গছবোৰ দেখিছ চোনাবাবু ?”—এইবাৰ তাৰ ফালে চাই মেঘুৱে ষাণ্ডহাতখন মেলি চাহ-গছবোৰলৈ আঙুলিয়াইছিল। অভয়ে বুজাব দৰে মূৰ হোকাৰিছিল।

“এই বে চাহ-গছবোৰ—ইহঁতক আমি়য়েই ঠিক বতন খাবলৈ দিওঁ। মেনেজাবেই আমাক দিবলৈ কয়। চম্যান চম্যান দিওঁ।……আচ্ছা চোনাবাবু, গাছক চম্যান চম্যান খাবলৈ দিব আপে বুলি মালিকবোৰে বুজে, কিন্তু,……” মেঘুৰ ভিত্তিত যেন শোকে খুন্দা মাৰি কথা বন্ধ কৰি দিছিল। অভয়ে নিজৰো ঊশাহ বন্ধ হোৱা বেনে পাইছিল।

সি নিজেই সৰুৰৈ কাহ এটা মাৰিছিল—যেন মেঘৰ বহু হোৱা মাত উলিয়াই দিবলৈকে।

“কিন্তু চোনাবাবু, আমি মাছচ, এই মালিক-মেনেজাৰৰ দৰে মাছচ—আমি মাছচৰ দৰে খাবলৈ-পাকিবলৈ বিচাৰোঁ। বুলি এই মালিকবোৰে কোনো দিন নাই বুজিলে বাবু।”—মেঘৰ দৃষ্টি বহুত দূৰত মাৰ বাৰ খোজা বেজিটোৰ ওপৰত। বেজিটোৱে যেন এই অভিযোগ সল্ল কৰিব নোৱাৰি পাহাৰৰ সিপাৰে লুকাবলৈ ঠাই বিচাৰিছিল। অভয় বাক ভেটিয়া ক’ত লুকাব ?

মেঘৰ কথাৰ স্তবতে মংগলাই স্তব মিলাইছিল—“বাবু, এখন বাগানৰ চৰ গছৰ কাষৰে যোগাৰ কৰা সাৰ এজোপা চাহ-গছতে দিলে বাকীচৰ গছ নমৰিব জানো ? সাৰ দিয়া চাহ-গছটোও মৰিব—সাৰ বেছি হৈ।”

আন এদিনৰ কথা। সেইদিনাও সি বহি আছিল মেঘৰ ভায়েক বিধুৰ দৰৰ পিৰালিতে। দিনত হোৱা বৰষুণত গোটেই চোতালখন হাল বাই খোৱাৰ নিচিনা হৈ আছিল। মাছচবোৰে ঘাতে ডাক চাহাব বুলি নাভাবে, তাৰ কাষৰে যথেষ্ট বহু কৰি অভয় বহুত কৃতকাৰ্য হৈছিল ইতিমধ্যে। সাধাৰণভাৱে কাপোৰ শিকিবলৈ লৈছিল—যেন তাৰ কাপোৰত ধোবাই ধোৱা ভুল্ললোকৰ চিন নাথাকে। সিহঁতো কিন্তু তাৰ ওচৰত সহজ হৈ পৰিছিল। মন খুলিয়েই কথা কৈছিল।

সেইদিনাও লগত মেঘ আছিল। চাহাবে কুলী-ছোৱালী কুলীয়ে সি সৰ্বনাশ কৰাৰ কথা কৈ আছিল বিধুৱে। অভয়ে স্মৃতিছিল—“তইতৰ মাজতো এইদৰে ছোৱালী পলুৱাই নিয়া নহয় জানো ?” মেঘুৱে উত্তৰ দিবলৈ মুখ মেলোঁতেই এপাল জাকজুৰা গৰু আহি চোতালত হাজিৰ—এজনী গৰু আৰু সাতোটা মান দমৰা। জঁপিয়াই যেন গাতে উঠিব। ওচৰতে থকা লাঠিডালেৰে গৰুবোৰ খেদাই দি মেঘুৱে চিন্তা কৰি কোৱাদি কৈছিল, “আমাবো এৰকম হয় চোনাবাবু। ভবু, চাহাববোৰৰ লগত আমাক মিলাব নোৱাৰ। সিহঁতৰ বহুত টকা, বহুত ছুটা। সেই কাষৰে মাইকী আৰু বহু লৈয়ে থাকে সিহঁত। আমাৰ চময় নাই। আমি ভগাই নিওঁ, চাদি কৰোঁ।” বাঁহ-খোৱাৰ বাহিৰে কাম নথকা গৰুটিটাই গৰুজনী খেদি জুৰালৈ চাই চাই মেঘুৱে কৈছিল। তাৰ লাজত মুখখন লুকাই থ’বৰ মন গৈছিল। মেঘুৱে কিন্তু কৈ গৈছিল, ‘আমি চাদি কৰোঁ চোনাবাবু, বাচ্চা-বাচ্চি হয়। কিন্তু চুখ নাই বাবু, কেতিয়াবা মনত হয়, কিয় চাদি কৰিলোঁ। মাইকীক এটা চাবী দিব নাই পাৰোঁ, একদিন কাম ছুটা ল’ব নাই পাৰোঁ, ... মাখা খাবাপ হৈ যায় বাবু। তথাপি চাদি কৰোঁ। দুমিয়াৰ নিয়ম চোনাবাবু, চৰ জন্তু-জানোৱাৰৰ মতন আমিও কৰোঁ।’ এজনী গাহৰিয়ে এপাল পোৱালি চাৰিওফালে লৈ চোতালৰ বোকাবোৰ নেকানেক কৰিছিল। পাতিহাঁহজনীক খেদি খেদি হাঁহটো জঁপ মাৰি মৰ্দমাটোত পৰিছিল। মতা-পাৰটো ক’ব দি মাইকী-পাৰজনীৰ ওচৰ চাপি গৈছিল—পিৰালিটোৰ ঠাতিয়েদি। মেঘুৱে কৈছিল—‘আমাৰটো ভগৱানৰ নিয়ম চোনাবাবু।’

“কি ভাবিছ চোনাবাবু……।”

মেঘুব হাতত অভয় টক্ খাই উঠিল। জুই নজলোরা চিম্‌নিটোব ওচবত—সেই মেঘুব আগতে—আজিও সি বহি আছে। মনটো যে কেতিয়া পলাই গৈছিল, সেই চাৰি বছৰৰ আগৰ দিনবোৰলৈ।

“মেঘু, চিম্‌নি জ্বলায় ?”

“নালাগে চোনাবাবু। হস্পিটালত যাম এতিয়া। তাৰপৰা আহি তোৰ লগত কথা পাতিম।”

“হস্পিটালত ?”

“হাঁ চোনাবাবু। আমাৰ বস্তিৰ এটাৰ খুব খৰাপ ব্যাৰাম হৈছে। তাকে লৈ আহিছোঁ ইয়াৰ মিনচন হস্পিটাললৈ। তাৰ ডাক্তৰে লৈ আহিবলৈ ক’লে।”

“ভড়ি কৰিছ হস্পিটালত।”

“কালি কৰিছোঁ চোনাবাবু।”

“কি বেমাৰ ?”

“নাজানো বে। আমাৰ ডাক্তৰ বলিব নোৱাৰিলে।”

“কেতিয়া আহিবি তেজ্ঞে ?”

“সাত বজাত।”

“তই ক’ত থাকিছ, মেঘু ?”

“হোটেলত।”

“আজিৰপৰা মোৰ ইয়াত থাকিবি।”

“তই নাই বলিলেও থাকিম”—মেঘুৱে হাঁহি দিলে।

“আচ্ছা, লচ্মীৰ খবৰ কি মেঘু ? তাই তো মোক চাহাব বুলি ষিণ কৰিয়েই থাকিল। ভালকৈ এদিন নামাতিলেও”—অভয়ে অভিযোগ কৰিলে। হাঁহি হাঁহি সি মেঘুব মুখখনলৈ চাই হঠাতে বৈ গ’ল। “মেঘু, কি হ’ল ?”

“লচ্মীৰ কথা তই কি হুনিবি চোনাবাবু……লচ্মীক এৰি দিলোঁ।”

“এৰি দিলি ? ক’লৈ গ’ল তাই ?”

“বহুত কথা চোনাবাবু। পিচত চুনিবি।”

“খেং মেঘু, কৈ যা। তোৰ হস্পিটাললৈ যাবলৈ বহুত সময় আছে। তই মোৰ লগত ভাত খাই বাবি।”—অভয়ে মেঘুব হাতত ধৰিলে। কিয় জানো তাৰ খুব শুনিবৰ ইচ্ছা হৈছিল,—সেই ‘জীৱন্ত-মুম্ব-নাচ’জনীৰ কথা।

এটা হুমুনিয়াহ এৰি মেঘুৱে আবদ্ধ কৰিলে—‘তই বগিচাত বাওঁতে চোনাবাবু, ভোক একটা কথা বলা নাছিলোঁ। লচ্মীভি হীৰাখনিৰ বাংলাত কাম কৰিছিল, মূয়ো কৰিছিলোঁ—তই বোৱাৰ এক চপ্তাহ আগত ছাৰি দিছিলোঁ। একদিন তোৰ বন্ধু—চোটা চাহাব—লচ্মীক খুব খৰাপ কথা বলিছিল……।’

“ৰাজীৱে ?” অভয়ে আচৰিত হৈ ছুৰিছিল।

“হাঁ চোনাবাবু। তাই আহি বাংলাত কাম নাই কবিলে বুলিলে। মূয়ো ছুটী দিলোঁ। শুনিবোঁ, দোহোবা আগত কাম লিৰ। লচ্মী কাম লিলে পাতি ভোলাব হাজিৰা

কাৰ—একটা চাহাবৰ বাগিচাত। তই এই চৰম পেছিলি। তেওঁৰ বন্ধুৰ বাবেই চোনাবাবু, লচমী তাকে ভাল কৰে কথা না বলিলে। লচমীৰ ভাব হৈছিল—চব চাহাব এই চোটা চাহাবৰ মত।”

অভয়ে বেন আজি হে বুজি পালে লচমীৰ ব্যৱহাৰ। তেখেত তাৰ কোনো দোষ নাছিল। লচমীও তেখেত অহংকাৰী নাছিল। অভয়ে উৎসুক হৈ স্থধিলে—‘তাৰ পাচত মেঘু?’

মেঘুৱে তাৰ পাচত কৈ গ’ল—অভয়ৰ চকুলৈ নোচোৱাকৈ। দিন্মণিৰ (মানে ৰাজীৱৰ ভনীয়েকৰ) বিয়াৰ সময়ত সকলো ঘোৰহাটলৈ গৈছিল বিয়াৰ প্ৰায় এয়াহ আগতে। বাগিচাত ৰাজীৱ অকলে আছিল। তিনি দিনমানৰ পিচতে ৰাজীৱৰ খুব জৰ হৈছিল। খবৰ পাই মেঘু গৈছিল। ল’ৰাটোৰ অৱস্থা দেখি মেঘুব বেয়া লাগিছিল। সি পিচদিনা লচমীকো লৈ গৈছিল—ইটো-সিটো কৰি দিবলৈ। প্ৰথমতে লচমী বাবলৈ অমান্তি হৈছিল। মেঘুৱেই তাইক বুজাইছিল—বিপদত পৰিলে মাহুহক সহায় কৰিব লাগে বুলি। মেঘুৱে মনে মনে ভাবিছিল, ৰাজীৱে এদিন হয়তো লচমীৰ লগত বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিছিল, ভুল কৰি। তাৰ হাতত ডাঙৰ হোৱা ল’ৰা ৰাজীৱ, পিচত নিশ্চয় অসুস্থতাই হৈ নিজৰ ভুল বুজিব পাৰিছে।

ঘোৰহাটলৈ খবৰ দিবলৈ নহ’ল। ৰাজীৱেই নানাগে বুলি ক’লে। তিনি দিনৰ পিচতে ভাল হৈ আহিল ৰাজীৱ। কিন্তু খুব দুৰ্বল। পঞ্চম দিনাৰ কথা। ৰাজীৱক কি কি পথ্য দিব ঠিক কৰি থৈ মেঘু পুৱাই গুচি আহিছিল। লচমীক কৈ আহিছিল তাক ভালকৈ খুৱাই দিবলৈ আহিবলৈ। ৰাজীৱৰ শাস্ত অৱস্থা দেখি লচমীও তাৰ ওচৰত আকৌ সহজ হৈ পৰিছিল কাৰণে মেঘুৱে ভাল পাইছিল। বেনে হ’লেও লচমী আৰু ৰাজীৱ দুইটাই তাৰ আপোন। দিনৰ এক বজালৈকে লচমী নহা দেখি তাৰ চিন্তা হৈছিল। তাত-পানী ৰান্ধি থৈ সি লচমীক আনিবলৈ বাবলৈ ওলাইছিল। সন্দেহো হৈছিল—আকৌ ৰাজীৱৰ জৰ বেছি হোৱা বুলি।

এনেতে আহি লচমী ওলাইছিলহি। ভাগৰি আহিছিল। হাতত তাইৰ বহুত ভাল ভাল নতুন কাপোৰ আৰু এখন হাতৰ মুঠিও বহুত টকা। তাই সোপাকে মেঘুব হাতত দিছিল। মেঘু আচৰিত হৈছিল। স্থধিছিল—“কোন দিছে বে?”

“ছোটা চাহাব।”

বুজিব নোৱাৰি হাঁহি দিছিল মেঘুৱে। হাঁহি হাঁহি বন্ধুবোৰ চাই কৈছিল—“ইমানবোৰ কিয় লৈ আহিছ। পাগুলাই দিছে। লিডো দিয়াত ওত্থা।”

“মুই ভি দিছ ছোটা চাহাবকে”—লচমীৰ উত্তৰ শুনি মেঘু বৈ গৈছিল। কিবা আনিবলৈ বিচাৰি তাইৰ চকুলৈ চাইছিল। তাই মাত্ৰ এটা শব্দ কৈছিল—“ইজ্ঞত”...

মেঘুব হাতৰপৰা কাপোৰ-পইচাবোৰ পৰি গৈছিল। তাৰ লগে লগে তাই খোজ কৈছিল—“ৰাগ, মই নাৰাও বুলিলো। তই ক’লি, বিপদত সহায় কৰিব লাগে। সজাৰ কৰিলো। ইৰাকবোৰ টকা আনিলো। মাজ ইজ্ঞত দিলো। তেওঁৰ ছোটা চাহাব ‘আজ্ঞা আৱৰী।’ তই তাক দৰ কৰিবি...” —হঠাতে তাই বোলে মৈ গৈছিল।

মেঘৰ আৰু শুনাৰ ধৈৰ্য নাছিল। সি হাডড লাঠিডাল লৈ দৌৰিছিল, বঙলালৈ। পিচে পিচে তাৰ বস্ত্ৰৰে আন ছুটা মাহুহ।

কোনো কথা নোকোৱাকৈ মেঘুৱে বঙলালৈ গৈ বাজীৰক মাৰিছিল—মুখেদি ভেজ ওলাই নোবোৱালৈকে মাৰিছিল। তাৰ পিচত তাৰ লগত ঘোৱা মাহুহ ছুটাই তাক টানি আনিছিল। বাজীৱে কিন্তু সেই কথা কাকো নক'লে। গা ধুবলৈ বাওঁতে পৰা বুলি ডাক্তৰক ক'লে। বাপেক-মাকে সেই কথা কোনো দিনেই নাজানিলে।

‘লচমীক কি কৰিলি মেঘু’—অভয় অৰ্ধৰ্ষ হৈ পৰিল। মেঘুৱে নিৰ্বিকাৰভাৱে কৈ গ'ল :

খঙৰ ভয়কতে বাজীৰক এখন্দা দি মেঘু ভাগৰি পৰিছিল। ঘৰলৈ ঘূৰি আহিবলৈও তাৰ বেয়া লাগিছিল। লচমীজনীৰ এই সৰ্বনাশৰ কাৰণে নিজকে দোষী বুলি ঠাৱৰ কৰি নিজৰ প্ৰতি ভীষণ বিগ্ন লাগিছিল তাৰ। ভাবিছিল—যদি মংগলাই লচমীক এইবোৰ শুনি চাহি কৰিব নোখোজে? আকৌ নিজকে প্ৰবোধ দিছিল সি, কেনেকৈনো জানিব বাক সি? বাজীৱ তাৰ পুতেকৰ নিচিনা, লচমী জীয়েক—ইয়াত সি কি খাৰাপ কথা ভাবিব পাৰে। এইবোৰকে ভাবি ভাবি সি আহত গছজোপাৰ তলত শুই টোপনি গৈছিল। আবেলি উঠি খুব ভয়ে ভয়ে সি ঘৰলৈ আহিছিল। লচমীলৈ তাৰ লাজ লাগিছিল। জপাই খোৱা বাঁহৰ দুৱাৰখনৰ ওচৰত থিয় হৈ সি শব্দ নোহোৱাকৈ খুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তথাপি কেৰেকটকৈ শব্দ এটা হৈছিল। খিৰিকী-বন্ধ জুপুৰীটো অন্ধকাৰ। তথাপি সেই আন্ধাৰতো সি দেখিছিল—মজিয়াত সি পেলাই যোৱাৰ দৰেই পৰি থকা কাপোৰ-পইচাবোৰ আৰু একেদৰে থিয় হৈ থকা লচমীক। ছয়ো ছয়োকো একো কথা কোৱা নাছিল। চাকি জলাবলৈ জুই-বাহটো বিচাৰি নাপাই মেঘুৱে খিৰিকী এখন খুলি দিছিল—বাঁহৰ জাপ-খিৰিকী। তথাপি জুই-বাহটো বিচাৰি নাপাই লচমীলৈ চাইছিল—লাহে লাহে ভৰিবপৰা ওপৰলৈ। মাটিৰপৰা তিনি আঙুল ওপৰত ভৰি দুটা, ওলমি পৰা জিভাখন, বাঁহৰ চ'তিৰপৰা ডাইৰ ডিঙিলৈকে বহীৰ দৰে মেৰিওৱা গামোচাৰ ফিটফিটীয়া বান্ধ.....।

অভয়ৰ চকুৱেদি পানী বাগৰি আহিল। মেঘু কিন্তু অকণো বিচলিত হোৱা নাই। সি ক'লে, “নাকান্দিবি চোনাবাবু। তাই মৰোঁতেও মই কন্দা নাই। তাই ঐ বকম মৰাত ঘোৰ বাগ হৈছিল। তাই মাৰিব লাগিছিল ঐ চুঁৱৰক, আবু মাৰিলে আপু নাকে। আঘাৰ ছোৱালী এই বকম হ'লে নিজে নমৰে। পাৰিলে মাহুচটোক মাৰে, নাইলে জোৰ কৰি তাক চাহি কৰে।”—অভয়ে যেন মেঘুব চহুত জুই দেখিলে। সি ভয়ে ভয়ে ক'লে “তইতৰ ছোৱালী হ'লেও লচমী বেলেগ আছিল মেঘু। ডাইৰ আন্ধ-সন্ধান বেছি আছিল...”।

‘এচৰ ডইতৰ চন্দ্ৰানৰ বাত আমি নানুজোঁ। চোনাবাবু’—ভাস্কৰ কৰে জুইকুৰা জমাৰি মেঘুব মুখৰপৰা কথাফিটা ওলাই আহিল—‘কিন্তু, লচমী মোৰ মজা দেখিলে, মোকে চান্দি দিলে। আঘাৰ চুকী ঐ বকম নাই কৰে, চোনাবাবু।’ মেঘুক বে

লচৰীয়ে সঁচাকৈয়ে শান্তি দিলে, তাৰ মুখখন চাই যি কোনো যাহুহেই বুজিব পাৰিলেহেঁতেন। সি যেন অতি কষ্ট কৰি কথাকিটা ক'লে।

‘লচৰী তো তোৰেই ছোৱালী মেঘু!...চব ছোৱালী তো আৰু একে নহয়’—
অভয়ে মেঘুক বুজাবৰ চেষ্টা কৰিলে।

কি যেন ভাবিলে খন্তেক মেঘুৱে। তাৰ পাচত শাস্তভাৱে অভয়লৈ চাই ক'লে,
‘তোক বহুত বাত বলা নাই চোনাবাৰু।’

মেঘুৱে কি ক'ব খুজিছে, তাকেই বুজা নাই অভয়ে। অবাৰ হৈ তাৰ ফালে চাই আছে মাথোন। জেগৰপৰা চাখা-ধঁপাত অলপ উলিয়াই মুখত ল'লে মেঘুৱে। জিভাখনেৰে ঠেলি নি ধঁপাতলোপা দাঁত আৰু ঠুঠৰ মাজত খ'বলৈ মেঘুৱে চেষ্টা কৰা অভয়ে চাই আছে। মনে মনে সি ভাবিছে—ইমান নো বেয়া কথা ক'ব নে মেঘুৱে—
যি কথা কোৱাৰ আগতে মুখবোচক কিবা এটা খাই ল'ব লাগে! মুখখন হাতেৰে মোহাবি মেঘুৱে কৈ যায়—

তেতিয়া সি প্ৰথম হীৰাখনি বাগিচাৰ বঙলাত কাম কৰিবলৈ লৈছিলহি, আজি প্ৰায় ২৫ বছৰৰ আগতে। হীৰাখনি বাগিচাৰ মালিক তেতিয়াও আছিল ৰাজীৱৰ বাপেকেই। ৰাজীৱ তেতিয়া এবছৰীয়া—মাক-বাপেকৰ প্ৰথম সন্তান। বৈবাহিক জীৱনৰ মাজ তিনিটা বছৰৰ প্ৰথম সঞ্চয় ৰাজীৱ—খুব আদৰৰ। মেঘু প্ৰায়খিনি সময় থাকিবলগীয়া হৈছিল চাহাবৰ লগত। মাজে মাজে বৰচাহাবে তাক কৈছিল, ভিতৰৰপৰা পুতেক ৰাজীৱক তেওঁৰ ওচৰলৈ আনিবলৈ। সি আনিছিলগৈ। কিন্তু, সি আচৰিত হৈছিল এটা কথা ভাবি—চাহাব নিজে ভিতৰলৈ গৈ পুতেকক নাচায়গৈ কিয়। সেই সময়ত মেঘুৰ ডেকা বয়স। বৈবাহিক-গিৰিয়েকৰ সৰুছটো তাৰ কল্পনাত স্বৰ্গীয় হৈ আছিল। কিন্তু চাহাব-মেমক ভালকৈ কথা পতাও নেদেখি সি আচৰিত হৈছিল। আনকি মদ খাই খাই বাতি বেতিয়া চাহাব বেহুচ হৈ পৰি গৈছিল, তেতিয়াও চাহাবক সি হে নি বিচনাত শুৱাইছিলগৈ। মেমচাহাব সদায় বহুত আগতে নিজৰ দুৱাৰ বন্ধ কৰি শুই থাকিছিল। সি সদায় চাহাবৰ বিচনাৰ ওচৰত মজিয়াতে শুবলগীয়া হৈছিল।

দুই সপ্তাহমান বোৱাৰ পিচতে সি চাহাবৰ বঙলাৰ প্ৰায়বোৰ খবৰ গোটাই পেলাইছিল। চাহাবৰ বাহুনি, চাকৰ-বাকৰ আদিয়ে বহুত খবৰ তাক দিছিল। কিন্তু, এটাইতকৈ বেছি খবৰ দিছিল চাহাবে নিজে। বাগিচাৰপৰা ছমাইল আঁতৰত থকা স্কুল এটাৰ হাটবগী এজনীলৈ তাক মনে মনে চিঠি দি পঠিয়াওঁতে সি বুজিছিল, চাহাব-মেমৰ মাজত সেই হাটবগী গৰাকীও আছে। তাৰ পাচত, লাহে লাহে চাহাবে তাক বহুত কথাই কৈছিল। মাজে মাজে উপদেশ দিছিল, বিশ্বাস ৰাখিবলৈ। বহুত হাটবগী আহি হঠাতে বঙলাত থাকিবলৈ লোৱাত সি অকণো আচৰিত হোৱা নাছিল। বৰকৈ তাৰ কাম কৰিছিল। কাৰণ, তেতিয়া বাতি মদ খাই বেহুচ হোৱা চাহাবক হাটবগীয়েই টানি নি বিচনাত শুৱাইছিল। প্ৰতি বাতি হাটবগীৰ শোৱা কোঠাৰপৰা চাহাবৰ শোৱা কোঠালৈ খবৰ বাহিৰেদি হোৱা অহা-বোৱাবোৰৰ সি সাক্ষী আছিল। চাহাবে তাক কৈছিল, বিশ্বাস ৰখাটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ ধৰ্ম। সি যেন মেম-চাহাবক এইবোৰ কথা মক্কা। সি বিশ্বাস ৰাখিছিল। কিন্তু মেমচাহাববো দুটা চকু

আছিল। এদিন হঠাৎ মেঘচাহাব বাজীৰক লৈ চাহাবক নোসোধাকৈ বোৰহাটৰ বৰলৈ গৈছিল। তিনি দিন চাহাব আৰু মাটৰগী নিৰ্বিবাদে আছিল।

সেই তিনি দিনৰ যুৰুত আহি ওলাইছিলহি চাহাবৰ এজন বন্ধু। থাকিছিল ৫ দিনমান। দেখিবলৈ ধুনীয়া মানুহজন। দিনত চাহাব কামজাৰিলৈ বাওঁতে মাটৰগীৰ লগত সেই বন্ধুজনৰ ব্যৱহাৰ তাৰ প্ৰথম দিনাই ভাল লগা নাছিল। পিচদিনা সি দুপৰীয়া দুয়োটাকে বৰ বেয়া অৱস্থাত দেখি আঁতৰি আহিছিল। মাটৰগীয়ে তাক মাতি নি মনে মনে বক্চিচ্ দি কৈছিল—সি বেন কাকো একো নহয়। যিবোৰ কথা ক’লে আনৰ বিপদ হ’ব পাৰে, তেনেকুৱা কথা কোৱা পাপ বুলি বুজাইছিল। তাক শপত দিছিল, বিশ্বাস ৰাখিবলৈ। সি মাটৰগীৰ বিশ্বাস ৰাখিছিল। কিন্তু, বঙলাতে কাম কৰা কুলী-ছোৱালী দুগুনিয়েও দেখিছিল কিবা। কাৰণ, তাই আহি তাক কৈছিল, নতুন মেঘচাহাব নতুন চাহাবটোৰ লগত পলাই যাব বুলি। আৰু, বিশ্বাস ৰাখিব পাৰিলে আন বহুত কথাও ক’ব বুলি কৈছিল। সি মান্তি হৈছিল। নতুন চাহাবটো অহাৰ চতুৰ্থ দিনাৰ কথা। নতুন চাহাবটোৱে তাক মাতি নি খুব প্ৰশংসা কৰি কৈছিল—মাটৰগীয়ে তাক খুব বিশ্বাসী বুলিছিল বোলে। তাৰ পিচত কৈছিল, ৰাতি খুব সাৱধানে তেওঁৰ সকলো বস্তু আৰু মাটৰগীৰো কিবা-কিবি, তেওঁৰ গাভীত নি মনে মনে তুলি থ’বলৈ—যাতে চাহাবে গম নাপায়। সি সেই বিশ্বাস ৰাখিছিল। ইপিনে সেইদিনা ৰাতিয়েই বহুত মদ খোৱাৰ পাচত চাহাবে তাক মনে মনে কৈছিল—নতুন চাহাবটোৰ খাৰাপ মতলব দেখিলে কৈ দিবলৈ। সি কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল।... পিচদিনা নতুন চাহাব আৰু মাটৰগীক চাহাবে শুই উঠি দেখিবলৈ পোৱা নাছিল। নাই বুলি জনাৰ পাচত চাহাবে তাক একো সোধা নাছিল।

তাৰ এদিন পাচৰ কথা। দুগুনি আহি তাক হাঁহি হাঁহি কৈছিল, মাটৰগী নোবোৱা হ’লে তায়ে কাটিলেহেঁতেন বুলি। তাই মাটৰগীক ইমান বেয়া পাইছিল বুলি সি জনা নাছিল। কিন্তু সিও ভাল পাইছিল, বহুত বিশ্বাস ৰাখি নিজে অশাস্তি ভুগিবলগীয়া অৱস্থাটোৰ অৱসান হোৱাৰ কাৰণে। সেইদিনা ধুনীয়াকৈ কাপোৰ পিন্ধি দুগুনি ধুনীয়া হৈ আছিল। আৰু, কি অৰ্ডাৰ তাইৰ? বেন তাই হে বঙলাৰ মেঘচাহাব। ৰাতি চাহাবে তাক মাতি নি বিশ্বাস কৰি বিটো কথা কৈছিল, সেইটো সি হৰ্ষম কৰোঁতে টান পাইছিল। চাহাবে তাক কৈছিল, দুগুনৰ হেনো পেটত বাচ্চা—গ্ৰাভ দুমাহ। সেইদিনা হে বোলে তাই চাহাবক কৈছিল। চাহাবৰ হেনো কোনো মতলব নাছিল। তথাপি যি হ’ল হ’ল। এতিয়া তাইক বঙলাৰপৰা নি আন ক’ববাত থৈ আহিবগৈ লাগে। নহ’লে তাৰ বহুত ৰাখি ঔষধ খুৱাই বাচ্চা নষ্ট কৰিব লাগে। নহ’লে বৰ বদনাম হ’ব। তাৰ কাৰণে চাহাবে টকা দিব বুলি কৈছিল।...তাৰ পাচত যেবুৱে তিনি দিন ভাবিছিল। চতুৰ্থ দিনা সি চাহাবক কৈছিলগৈ, দুগুনিক বিয়া কৰাব বুলি। চাহাব কিন্তু মান্তি নহ’ল। কৈছিল, প্ৰথমে বাচ্চা নষ্ট কৰিব লাগিব। মন্থন হুঁকিল আছে পিচত। সি বাচ্চা নষ্ট কৰিবলৈ ঔষধ খুৱাই বুলিয়েই সিদ্ধাকৈ কৈছিল। তাৰ বিৰূদ্ধ চাহাবেই সকলো কৰচ দিছিল। লচৰী ওপজাব দিনাই নাক দিছিল—লচৰীৰ খুব বেখাৰ আখতে

হৰিছিল। নিৰপৰাধ শিশুক সি ডাঙৰ-দীঘল কৰিছিল। সকলোৱে জানিছিল তাৰ সন্তান বুলি। চাহাবেও। কাৰণ, চাহাবে জানিছিল ঔষধ খাই বাচ্চা নষ্ট হোৱা বুলি। চাহাব এদিন গৈ যেমচাহাবক বোৰহাটৰপৰা লৈ আহিছিলগৈ। আগৰ দৰেই বঙলাত দিন-ৰাতি হৈছিল। চাহাব, চাহাবৰ বন্ধু, মাটৰণী আদি সকলোৰে পৰাম্পৰৰ প্ৰতি থকা অবিশ্বাসবোৰ সি বিশ্বাসেৰে হজম কৰি লুকাই ৰাখিছিল। ইমানবোৰ অবিশ্বাসৰ মাজত এই চাহাববোৰ কেনেকৈ জীয়াই থাকে, সি কেতিয়াবা ভাবি চাইছিল। সিমানবোৰ অবিশ্বাসৰ মাজত জন্ম হোৱা লচ্‌মীৰ বাপেকৰ নাম পৃথিৱীত তাৰ আৰু লচ্‌মীৰ মাকৰ বাহিৰে কোনেও নাজানিছিল। ইমানলৈকে কৈ এটা হুমুনিয়াহ কাটি মেথুৱে স্থধিছিল :

‘আচ্চা, বল্‌ চোনাবাবু, লচ্‌মী যদি মোৰ বেটা, ৰাজীৱ মোৰ বেটা নহয় ? আৰু ৰাজীৱকে ত মই মাছচ কৰিছ।’

‘ৰাজীৱক তই তাৰ পাচত দেখিছিলি মেথু, মানে লচ্‌মীক তেনেকুৱা কৰাৰ কাৰণে তই গৈ বঙলাতে মৰাৰ পিচত ?’

‘নাই। মই মনৰ দুখতে দোছোৰা একটা বাগিচাত গৈ থাকিছিলোঁ। তাত ধৰ্মঘট হৈ আছিল। মই কিছু কৰা নাছিলোঁ। লেकिन, চেই বাগিচাৰ মেনেজাৰ আছিল ৰাজীৱ শ্বালাৰ বন্ধু। ৰাজীৱ তাকে কি বলিলে, আৰু মোক পুলিচ ধৰিলে। ছুই বছৰ জেল। ছুই বছৰ বাদ আহি চুনিলু, চব ৰাজীৱৰ মতলব। প্ৰতিচোধ লিলে। ত কি হ’ব ? চুনিছ, ৰাজীৱ এ মাচ বিলাত চলি গ’ল। আৰু বচ। মেম চান্দি কৰিছে। আৰু না কি নাই আচিবে।’

‘তই জেল খালি মেথু ?’

‘হাঁ চোনাবাবু। গান্ধী মহাৰাজ বলি গৈছে জেল ত তীৰ্থ। পুইনা কৰিলোঁ বাবু।’

এইবোৰ মেথুৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ কথা নে সমাজৰ ইতিহাস ?—অভয়ে এবাৰ দাৰ্শনিক দৃষ্টিকোণৰপৰা যেন ভাবি চাব খুজিলে।

‘কিমান চুনিবি চোনাবাবু ? আৰু তই বলিছ, মোৰ চুলি কেইচে পাকিছে...’—মেথুৱে ইহি দিলে। অভয় কিন্তু সিমান সহজ হ’ব নোৱাৰিলে। ইমানবোৰ কথা হজম কৰা সহজ নহয়। প্ৰায়বোৰ কথাই জানো সি সত্য বুলি ভবা সমাজখনক চাবুৰৰ দৰে কোবোৱা নাই। সি ভেস্তে কেনেকৈ ইহিবি ? হঠাতে সি মেথুক স্থধি পেলাজে কিবা এটা সন্দেহ কৰিয়েই,

‘আচ্চা মেথু, তই সেই তেতিয়াই, মানে মই স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতেই, কি কি কৈছিলি বনত আছে ?’

‘ভোব আছে ?’—মেথুৱে ইহি স্থধিলে।

‘ওঁ ; তই বে কৈছিলি তই প্ৰথমতে শোণাবালি বাগিচাৰ চাহাবৰ বঙলাত আছিলি...?’

‘ঠিক চোনাবাবু।’

‘কিন্তু, তই কেতিয়াও নক’লি, কিয় তাৰপৰা গুচি আহিছিলি—তাৰ পিচত কাৰ
বিচাৰি ঘূৰি ফুৰিছিলি ..’

‘তখন তই ছোট আছিলি চোনাবাৰু !’

‘আজ্ঞা, সোণাবালি এই যুগলৰ বাগিচাখনেই নহয় আনো ?’

‘হয় বে। তখন যুগলৰ বাবা আছিল, .. এঃ, কি দুৱাৰা আছিল নামটো .. ?’

‘হেমন্ত দুৱাৰা ?’

‘হাঁ হাঁ, হেমন্ত’

‘ক না যেমু...তই বহুত কথা লুকাই থৈছ।’

‘বলিয় বে বলিয়। তই ভাত নাই খাবি আজি ?’

ঠিকতো ? ভাতৰ কথাটো পাহৰিছিলেই সি।

দুপৰীয়া একমান বজাত অভয় আৰু যেমু গৈ ওচৰতে থকা খাচিয়া হোটেলটোত
ভাত খাই আহিলগৈ। খাচিয়া হোটেলত ভাত খোৱাটো অভয়ৰ এটা চখ। আজি
অৱশ্যে খোৱাৰ দৰকাৰো হৈছিল। বাপখন তো নাই। যিবা নেপালী ল’ৰা এটা
ৰাখিছিল ‘বখাৰ’ বুলি ৰাতিপুৱাই তাৰ ঘৰলৈ গুচি গ’ল। বাহিৰত একেদৰেই
চোচা ফেৰ্ফেৰীয়া বতাহ—ব্ৰহ্ম তালুৰ পোনে পোনে সূৰ্য আছে বুলি ঘড়ী চাই হে
অহুমান কৰিব পাৰি। খাই উঠি যেমু গ’ল হস্পিটাললৈ বুলি। তাৰপৰা আহি সি
হোটেলৰ পইচা-পাতি দি অভয়ৰ ঘৰলৈকে কাপোৰ-কানি লৈ আহিব। বাকী যি
কিদিন থাকিব লাগে, অভয়ৰ ঘৰতে থাকিব। আৰু, খাই থাকোঁতেই দুইটাই ঠিক
কৰিলে, হোটেলত খোৱাতকৈ দুয়ো লগ লাগি ভাত ৰান্ধি খাব। খাই উঠি, খাচিয়ানীৰ
জুহালৰ ওচৰত বহি যেমুৱে যুগলৰ বাপেকৰ যি কাহিনী ক’লে, সেই কাহিনী
বিশ্বাসেৰে হজম কৰিব নোৱাৰি এতিয়াও তাৰ ডিঙিতে লাগি আছে। সঁচা
কথাবোৰেই বোধকৰোঁ বিশ্বাস কৰিবলৈ এটাইতকৈ টান।

যেমুক বিদ্যায় দি আহি অভয় নিজৰ ঘৰত সোমালহি। ওলাই বাওঁতে ভুলতে
দুৱাৰখন মেলি থৈয়ে গৈছিল। ঘৰৰ ভিতৰত খবৰ-কাগজ চোবাই থকা ছাগলী
পোৱালি ছুট। দেখাৰ আগলৈকে অভয় নিশ্চিন্ত মনেই সোমাই গৈছিল। খেদিব-
লগীয়া হোৱাৰ আগতে ছাগলী পোৱালি দৌৰি পলাল—মুখত দুই-এটুকুৰা পুৰণি
কাগজ লৈ। ছাগলীয়ে সিঁচি যোৱা কাগজসোপা ভৰিৰে গোটাই আনি চিম্নিৰ ওচৰ
পোৱালেহি। কাগজৰ বন্ধা-ঘৰপৰা জুইশলাৰ বাহ এটা আনি কয়লা দি খোৱা
চিম্নিটো জলায়ে দিলে—দিনতে। তাৰ পাচত চিম্নিটোক নিজ ইচ্ছামতে জলিবলৈ
দি সি যেমুৱে কোৱা কথাবোৰকে ভাবিবলৈ ধৰিলে :

যেমু বোলে তেতিয়া চফল ডেকা। বঙলাত সাধাৰণ কাৰ কৰে। ভাল
কাপোৰ-কানি পিন্ধে। ভাল খায়। দৰমহাৰ কথা নাই। চাহাব-মেমৰ আলুপৈচান
ধৰা, ডাঙৰ ডাঙৰ চাহাব আহিলে চাহ, বহু আহি দিয়া কাৰত যেমু পঠি। যেম
চাহাব বজাবলৈ বাওঁতে যেমুক নিয়েই। কোনোবা এজনে চাহাব-মেমক জোকাই-
ছিলো বোলে, যেমুক একেদৰে বৰপুত্ৰক কৰি ৰখা বুলি।

১৯৩৪ নে '৩৫ চনৰ কথা বোলে। চাহাব-মেম ওলাইছিল কলিকতালৈ। লগতে মেমু চিতা নামৰ এজনী সৰু কুলী-ছোৱালী আৰু বাগিচাৰ ছোট-কেৰেণী। ডাক্তৰক দেখুৱাবলৈ—চাহাবৰ কিবা অসুখ বোলে। আটন পোৱা মেমচাহাবক কেবামিনো সুখিও সি উলিয়াব পৰা নাছিল, কি অসুখ। কলিকতাৰ এটা বিৰাট চাহাবী হোটেলত আছিল চাহাব-মেম, আৰু সেই হোটেলৰে চাকৰ থকা ঘৰত সি আৰু চিতা। কেৰেণীজন কোনোবা আন হোটেলত আছিল। বাহিৰলৈ বাওঁতে চাহাব-মেমে প্ৰায়ে তাক লগত নিছিল আৰু চিতা আৰু কেৰেণীজন ঘৰ-বৰীয়া হৈছিল। একেজন ডাক্তৰৰ ওচৰলৈকে দুদিন বোৱাৰ পিচত তাৰ বিশ্বাস হৈছিল, অসুখৰ কথাটো সঁচা বুলি। তৃতীয় দিনা ডাক্তৰ হোটেললৈকে আহি মেমচাহাবকো চাইছিলহি। বহুত সময় পৰীক্ষা কৰিছিল। চতুৰ্থ দিনাই সি গম পাইছিল, অসুখ তাৰ চাহাবৰ নহয়, মেম-চাহাবৰ হে। কিছুদিন চিকিৎসা কৰিব লাগিব। এসপ্তাহৰ পিচত চাহাব বাগিচালৈ গুচি আহিছিল। অহাৰ আগতে তাক ভালকৈ বুজাই থৈ আহিছিল, মেমচাহাব এমাহমান থাকিব লাগিব বুলি। সি, চিতা আৰু কেৰেণীজনৰ বাহিৰেও মেমচাহাবৰ বুঢ়ী মাহীয়েক এগৰাকী চাহাব গুচি অহাৰ আগতেই কলিকতা ওলাইছিলগৈ—লগত ডেকা পুতেকক লৈ। পুতেকে কলেজত পঢ়িছিল, হোটেলত থাকি। বুঢ়ী মেমচাহাবৰ লগতে আছিল। চাহাব গুচি আহিছিল। ডাক্তৰ নিয়ম মতে প্ৰায় আহিছিল। তাৰ খুব দুখ লাগিছিল, মেমচাহাবে সদায় মন মাৰি থকা দেখি। কি বেমাৰ বুজিব নোৱাৰি তাৰ বেছি বেয়া লাগিছিল।

সেইদিনা বুঢ়ী কালীঘাটলৈ গৈছিল—মেমচাহাবৰ কাৰণে পূজা কৰিবলৈ। সি ঠিক কৰি থৈছিল, ডাক্তৰ আহিলেই সুখিব, মেমচাহাবৰ কি বেমাৰ। ডাক্তৰ আহিছিল, কিন্তু সি সুখিবলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰিলে। মৰোঁ-জীওঁকৈ সি ডাক্তৰৰ পিচে পিচে মনে মনে ভিতৰ সোমাই চোকাৰ দাঁতিতে কোনেও নেদেখাকৈ শুই আছিল—কি জানি ডাক্তৰে কোৱা কথাৰপৰা বুজিব পাৰিয়েই। দুই-এটা ইংৰাজী শব্দ মিহলাই বঙালীতে কোৱা ডাক্তৰৰ কথাৰপৰা সি বুজিছিল। কিন্তু, বুজিও বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল।

পিচদিনা ডাক্তৰৰ ঘৰলৈ সিয়েই মেমচাহাবক লৈ গৈছিল। তাৰ পিচদিনাও। সেইদৰেই দুদিন। মেমচাহাবৰ মুখৰ বেজাৰৰ ভাব আঁতৰিছিল। মেমচাহাবে ইহিছিল। এদিন আবেলি বুঢ়ীয়ে মেমচাহাবক কৈছিল—“মই আকৌ শুনিয়েই ভয় খাই গৈছিলোঁ। এনেকুৱা কথা কেনেকৈ হ'ব পাৰে। ল'ৰা-ছোৱালী নোহোৱা বাঁজী ভিবোতাৰ চেহেৰাই বেলেগ। অৱশ্যে সৰু-সুৰা দোষ কেতিয়াবা থাকে।” মেমচাহাবে কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল। বুঢ়ীয়ে আকৌ সুখিছিল—“কিবা হৈছে নেকি ?”

“ডাক্তৰে কৈছে, এতিয়া কোনো দোষ নাই...হ'ব বুলি”,—মেমচাহাবে লাজ কৰি কৈছিল।

এই কথাখিনি শুনাৰ লগে লগে তাৰ মনত পৰিছিল—চোকাৰ ভলত সোমাই মনে মনে জনা ডাক্তৰৰ কথাবোৰ। ডাক্তৰে যে কৈছিল, মেমচাহাবৰ চৰ ঠিক আছে, ফেৱল চাহাবৰ দোষ। চাহাবৰ জীৱনত ল'ৰা-ছোৱালী নহয়। কিন্তু, চাহাবৰ সকলো

ঠিক আছে বুলি ডাক্তৰে চাহাবক কৈছিল কিয় ? সি তেতিয়া লকলোবোৰ কথা লগ লগাই পেলাইছিল। চাহাবক সকলো ঠিক আছে বুলি কৈ মেমচাহাবক চিকিৎসাৰ কাৰণে ৰাখিছিল। তাৰ পাচত মেমচাহাবক সঁচা কথা কৈছিল। সেই কাৰণে মেমচাহাবে কিছুদিন দুখ কৰি আছিল।...তাৰ পাচত নিজৰ ঘৰত কৰা দীঘলীয়া চিকিৎসাবে ডাক্তৰে মেমচাহাবক স্বাস্থ্য দিছিল।

তাৰ দুদিনৰ পাচতে চাহাব আহি ডাক্তৰক অশেষ ধন্যবাদ দি মেমচাহাবক লৈ গৈছিলহি। বাগিচালৈ। লগতে সিহঁতো।...এই অদ্ভুত চিকিৎসাৰ বিষয়ে জনাৰ পিচত মেথু অলপ হতভম্ব হৈ গৈছিল। সি বুজিব পাৰিছিল, বিয়াৰ পাঁচ বছৰৰ পিচতো মেমচাহাবৰ কিয় ল'ৰা-ছোৱালী হোৱা নাছিল। কলিকতাৰপৰা অহাৰ ঠিক সময়ৰ পিচত মেমচাহাবৰ এটি ল'ৰা হৈছিল। যুগল উপজিছিল। বঙলাত তিনিচাৰি দিন উৎসৱেই চলিছিল। ..

যুগলৰ জন্মৰ প্ৰায় তিনি বছৰৰ পাচৰ কথা। ইতিমধ্যে কলিকতালৈ সিহঁতৰ লগত যোৱা চিতাজনী গাভৰু হৈ পৰিছিল। তাই অৱশ্যে বঙলাত কাম নকৰিছিল। কিন্তু মেথুক লগ পাবলৈ প্ৰায়ে আহিছিল। তাই মেথুৰ ওচৰলৈ অহা দেখি মেমচাহাবে ভাল নাপাইছিল। মেমচাহাবৰ মতে মেথুৱে কুলী ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগত মিলিবলৈ যোৱা উচিত নহয়। মেথুক মাতি নি তেওঁ এদিন বুজাইছিল—সি কুলীতকৈ বহুত বেছি ভদ্ৰ হৈছে। গতিকে কুলী-ছোৱালীৰ লগত 'সেইচৰ' কৰা ঠিক হোৱা নাই।

এদিন দুপৰীয়া। চিতা মনে মনে আহি বঙলাৰ দাঁতিত থিয় হৈ মেথুৰ স'তে কথা পাতিছিল। দুইটাই সেইদিনাই প্ৰথম ঠিক কৰিছিল, তাই ৰাতি আহিব—মনে মনে। মেথুৱে কোনো বিপদ নাই যেন দেখিলে তাৰ দুৱাৰ খুলি চাকি এটা জ্বলাই থ'ব। তাই অহা গম পালেই জ্বলাই দিব। আৰু তাই সোমাই আহিব। কিন্তু, কিবা বিপদ থকা যেন পালে, সি চাকি নজ্বলায়। তাই তেতিয়া ঘূৰি যাব। আৰু তাই কৈছিল বাপেকে কোৱা বুলি—সেই সপ্তাহতে সিহঁতৰ ঘৰ হৈ যাব। মেথুক মেমচাহাবে বঙলাত নাৰাখিলে সি ওচৰৰে বস্তিত থাকিবলৈ চিতাৰ বাপেকে ঘৰ ঠিক কৰিছিল। এইবোৰ কথা পাতি থাকোঁতেই হঠাৎ এবাৰ সি ঘূৰি চাই দেখিছিল, সিহঁতৰ নিচেই ওচৰতে থকা খিৰিকীখনৰ সিকালে থিয় হৈ মেমচাহাব—মুখখন খঙেৰে বঙা। সি কি কৰিব হতভম্ব হৈ বৈ আছিল। চিতাও। কিন্তু মেমচাহাবে ইহি মাৰি হুখিছিল—“চাদি তেন্তে হৈ গৈছে নেকি ?” তাৰ তেতিয়া হে সন্দেহ হৈছিল, মেমচাহাবে বহুত কথা শুনি থকা বুলি। তাৰ খুব লাজ লাগিছিল। চিতাই শাৰীৰে মুখ ঢাকিছিল। মেমচাহাবে আকৌ কৈছিল—খুব ভাল কথা হৈছে বুলি। আৰু কৈছিল—জাবেলি চিতা মেমচাহাবৰ লগত বজাৰলৈ যাব লাগিব। মেমচাহাব গুচি গৈছিল। মেথু আচৰিত হৈছিল, হঠাৎ এই পৰিৱৰ্তন মেমচাহাবৰ কিয় হ'ল বুলি ভাবি। খুচিও হৈছিল। এতিয়া তেন্তে চিতা তাৰ ওচৰলৈ অহাত কোনো বাধা নাই। চিতাৰ মাক-বাপেকেতো বাধা নিদিয়েই। কাৰণ, চিতাৰ ঘৰুৱে যেনে মনে সিহঁতৰ বিয়া হৈ গ'ল আগদিনাই। নিম্নৰ মতে চিতা তাৰ লগত থাকিবলৈয়েই পাবে সেইদিনা। কিন্তু, মেথুৱে ভয় কৰে মেমচাহাবলৈ। সেই কাৰণে

চিতা লুকাই আহিব। চিতাইডৰ ঘৰত গৈ থাকিবলৈও ঠাই নাই। এটা সৰু কোঠা। চিতাৰ মাক-বাপেক থাকে। আৰু, আনক কথাটো জানিবলৈও দিয়া নাই। ঘৰ এটা গৈ সকলোকে খুৱাই-বুৱাই এদিন লগৰ মাজহৰোৰক জানিবলৈ দিব খুলি ঠিক কৰিছিল—এসপ্তাহমানৰ পিচত।

জীৱনত এই প্ৰথম এজনী গাভৰু ছোৱালী বাতি অকলৈ তাৰ ওচৰলৈ আহিব— এই চিন্তাতে মেঘু বলিয়াৰ নিচিনা হৈছিল। কাম-কাজত ভুল হৈ গৈছিল। বাতিলৈ অধীৰ হৈ অপেক্ষা কৰিছিল।

ধুনীয়াতকৈ সাজি-কাচি চিতা আহি আবেলি মেমচাহাবৰ লগত মটৰত উঠি বজাৰলৈ যোৱা চাই, মেঘুৰ বুকুখন গণত ফুলি উঠিছিল। সন্ধিয়া মেমচাহাব বেতিয়া ঘূৰি আহে, তেতিয়া নি চাহাবক কিবা ফাইল এটা দিবলৈ অফিচলৈ গৈছিল।

চাং-বঙলাটোৰ তলত এটা মটৰ-খোৱা-ঘৰ আৰু তাৰ দাঁতিতে ড্ৰাইভাৰ আৰু মেঘুৰ দুটা সৰু কোঠা। বেলেগ বেলেগ। ড্ৰাইভাৰৰ টোপনি নাছিলেও দুৱাৰ বন্ধ কৰি শুই আছিল। চাহাব-মেমচাহাবৰ খোৱা ২ বজাতে হৈছিল। চাহাবৰ অস্থখ কাৰণে চাবে ন বজাত শুইছিলেই। সি ভাত-পানী খোৱা বাদ দি লৰালৰিকৈ আহি নিজৰ ঘৰৰ দুৱাৰখন খুলি চাকিটো জ্বলাই দিছিল। বুকুখন খুব কঁপিছিল তাৰ। ভিতৰৰ আন্ধাৰত থিয় হৈ বাহিৰলৈ চাই চাই বৈ আছিল। কিবা-কিবি ভাবি আছিল। ওপৰত বঙলাত কোনো শব্দ নাই। ভীষণ অন্ধকাৰ বাতি। ইমান অন্ধকাৰত আহিবলৈ চিতাই ভয় কৰিলে কি হ'ব, সি ভাবিছিল। এনেতে সি দেখিছিল, ঠিক কৈ যোৱা মতেই বঙলাৰ পিচকালৰ ফুলনিখনৰ মাজৰপৰা চিতা ওলাই আহিছিল। সি চাকিটো জ্বলাই দিছিল। চিতা আহি সোমাইছিলহি। সি মুখেৰে একো নকৈ আঙুলিৰে ড্ৰাইভাৰৰ কোঠাটোৰ ফালে দেখুৱাই কথা নক'বলৈ ইংগিত দিছিল। দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিছিল। ইমান মিহি শাবী শিঙি আহিছিল চিতাই—মেমচাহাবৰ সমান দীঘলকৈ—ভৰিৰ সৰু-গাঠিত পৰাকৈ। আন্ধাৰত বগা শাবীখনেৰে তাইকো বগা ঘেন লাগিছিল। মেঘুৱে তাইক সাৱটি ধৰিছিল।... অতি সাংঘাতিক ছোৱালী। মেঘুৱে লাজ কৰিছিল যদিও, তাই সেইদিনা বাতিয়েই..... ..। তাৰ পাচতে লৰালৰিকৈ কোনো শব্দ নকৰাকৈ তাই ঘাবলৈ ওলাইছিল। সি কিছুদূৰ আগুৱাই দিবলৈ ওলোৱা দেখি তাই হাতেৰে বাধা দি নিজে বাহিৰ ওলাই দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিছিল। খন্তেক পিচতে সি দুৱাৰ খুলি দেখিছিল, তাই বহুত দূৰ গৈছে—আন্ধাৰত বগা শাবীখন গৈ আছে। কিন্তু কোনকালে গৈছে?...সেইকালে গ'লে যে বঙলাৰ খটখটী পাবগৈ। সি নিজেই ওলাই গৈছিল—তাই বাট ভুল কৰা বুলি। গৈ কিন্তু তাইক আৰু নোদেখিলে। ঘূৰি আহি গোটেই বাতি চিতাৰ চিন্তা কৰি শেষ কৰি দিলে। পুৱা লৰালৰিকৈ চাহাব-মেমক বেড টি দি সি কাশোৰ শিঙিবলৈ আহিল—এবাৰ চিতাৰ ঘৰৰপৰা আহিবলৈ। কিন্তু, চাহাবে ভৰি হালিচ কৰিবলৈ বডাত দি ঘাবলৈ সময় নাপালে। ২ মান বজাত আহি পাই আহি দেখে, তিনি বছৰীয়া শূণ্যলৈ তাৰ কোঠাত বস্তু লগ-লগ কৰি আছিল। বস্তু কৰি সি আন্ধাৰ দাঁতি শূণ্যলৈ পঠিয়াই দিছিল। বস্তুবোৰ লাবলৈ

খুজি দেখিছিল—স্বপ্নালে পুতলা, জোতা, আনকি মেমচাহাবৰ চুলিৰ ফিতা-কাঁটা আদিও ভাত পেলাই থৈ গৈছে। সেইবোৰ সি বঙলাত থৈ আহিছিলগৈ। বিচনাখন ঠিক কৰিব খুজি দেখে, এপাত কাণৰ ঢুল। বাতি পৰি বোৱা চিতাৰ ঢুল—ইমান ধুনীয়া! এটা চুমা খাইছিল সি ঢুলপাটক। তাৰ পাচত সি ঢুলপাট হাতত লৈ চিতাইতৰ ঘৰ পাইছিলগৈ। চিতাৰ বাপেক-মাক কামলৈ গৈছিল। তায়ে আহি তাক বহিবলৈ দিছিল। কিন্তু, হঠাতে তাই কেনেকুৱা গহীন হৈ গৈছিল। সি ঢুলপাট উলিয়াই দিছিল। তাই স্মৃতিছিল—ইমান দামী ঢুল ক'ত পালি বুলি। সি বাতিৰ লাজ লগা কথাখিনি বাদ দি তাইক স্মৃতিছিল—মেমচাহাবৰ লগত আগদিনা তাই কি বজাৰ কৰিলে। তাই দুখ কৰি কৈছিল, মেমচাহাবে তাইক ভুলতে বজাৰতে এৰি থৈ আহিছিল বুলি। অকলে পাচ মাইল বাট আহিবলৈ ভয় লাগি তাই লাইনৰে এটাৰ আগত বাপেকক মাতি পঠিয়াই বজাৰৰ ওচৰতে থকা তাইৰ মাহীয়েকৰ ঘৰত বহি আছিল। বাপেক গৈ তাইক আনোতে বাতি দহ বাজি গ'ল। সেই কাৰণেই বাতি তাই মেঘৰ ওচৰলৈ বাব নোৱাৰিলে। ..মেঘে লপোন দেখা মানুহৰ দৰে কিছুপৰ ভাত বহি থাকি গুচি আহিছিল। তাৰ মূৰত এটা নতুন বুদ্ধি খেলাইছিল। সি আহি আয়াজনীক ঢুলপাট দেখুৱাই স্মৃতিছিল, কাৰ হ'ব পাৰে। আয়াই কৈছিল, মেমচাহাবে ঢুল হেৰুৱাই গোটেইখন বিচাৰি ফুৰিছে আৰু সেইপাতেই মেমচাহাবৰ। তাই দৌৰ মাৰি মেমচাহাবক দিবলৈ গৈছিল। মেঘ গক নাছিল। আগদিনা মেমচাহাবে সি চিতাৰ লগত কথা পতা শুনি থকা, চিতাক বজাৰত এৰি থৈ অহা, তাৰ কোঠাত সি ফুচুচুচাই কোৱা বহুত কথাৰ উদ্ভবতো তাই একো নোকোৱা, ওলাই যাওঁতে তাক বাবলৈ নিদি অকলৈ গৈ তাই বঙলালৈ উঠা খটখটীৰ ওচৰত নেদেখা হোৱা, পুৱা নিজৰ কোঠাত মেমচাহাবৰ চুলিৰ ফিতা-কাঁটা আদি পোৱা আৰু এই মেমচাহাবৰ ঢুলপাট—সকলো একেলগ কৰি সি বুজিছিল, বাতি তাৰ ওচৰলৈ অহাজনী চিতা নহয়। আৰু সেইজনী কোন সি জানিও মুখ ফুটাই উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰিছিল। লগে লগে তাৰ মনত পৰিছিল, চিতাজনীয়ে বাতি আহোঁতে মেমচাহাবৰ দৰে শাবী পিন্ধি অহাৰ কথা, চিতাৰ গাটো খুব কোমল কোমল লগাৰ কথা—মেমচাহাবক গ্ৰায়ে মালিচ কৰি দিওঁতে বিমান কোমল লাগিছিল, সিয়ান কোমল। আৰু, চিতাৰ নাকৰ ফুলটো যে তাৰ এবাৰো হাতত লগা নাছিল। সেই আত্মবৃত্তো চিতাজনীক মেমচাহাবৰ সমান বগা বগা যেন দেখিছিল সি। আৰু, চিতা অহা কথা আছিল গোটেই বাতি থাকিবলৈ! বহুত কথা ভাবি সি বুজিব পাবিছিল, জীৱনত প্ৰথম একেখন বিচনাতে আত্মবৃত্ত পোৱা মাহুজজনী কোন হ'ব পাৰে, সেই কথা ভাবি চাবলৈ তাৰ জ্ঞান নাছিল। সেই নিশা অন্ধকাৰত অহা মাহুজজনীৰ হাতত সি একপ্ৰকাৰ আত্ম-সমৰ্পণ কৰিছিল। কলিকতাত মেমচাহাবৰ চিকিৎসাৰ বিষয়েও সি কোনো দিন কাকো ক'ব পৰা নাছিল। সেইদিনাও নক'লে। লাজ, খং আৰু ঘিণত সি চিতাৰ মায়াক ড্যাগ কৰিছিল। আৰু, কাকো নোকোৱাকৈ সোণাবালি চাহ-বাগিচা চিৰদিনৰ কাৰণে এৰি আহিছিল—ভয়ত, লজ্জাত, বিতৰ্কত।

মিচেচ্ বৰাব মনত পৰি গ'ল, প্ৰথম বিদিনা তেওঁ বীৰেনৰ ভনীয়েক মীৰাব লগত ক্লাবলৈ গৈছিল—ডাঙৰ ডাঙৰ মাল্লহৰ, বহুত চাহাব-মেয় থকা ক্লাবটোলৈ। অৰাক হৈ তেওঁ চাৰিওফালে চাইছিল। ইয়াত মতা মাল্লহ দেখি মাইকী মাল্লহে লাভ নকৰে, ভৰি দিলেই দলিচাখন সোপোকা হৈ সোমাই যায়, কোনেও কালেকো লক্ষ্য নকৰে, সকলোৱে ইংৰাজীতে কথা কয়। তেতিয়া তেওঁ দশমমানৰ ছাত্ৰী। কিন্তু, ইমান থবকৈ ইংৰাজীত কথা পতা মীৰাজনীৰ কথাবোৰ তেওঁ বুজিব পৰা নাছিল। সেইদিনা মিচেচ্ বৰাব খুব ভাল লাগিছিল। কেবাগীৰ জীয়েক হোৱাতকৈ ডাইবেক্টৰৰ জীয়েক হোৱা কিমান সুখৰ ভাবিছিল। ক্লাবটো, ক্লাবৰ জীৱনটো এনেয়ে নহ'লেও বিয়াৰ পিচত পাবলৈ মিচেচ্ বৰাই মনে মনে সংকল্প কৰিছিল। হয়তো সেই কাৰণেই সেইদিনাই প্ৰথম বিয়া কৰোৱাৰ কথা ভাবিছিল,—বীৰেনকে বিয়া কৰোৱাৰ কথা ভাবিছিল। লগে লগে ভাবিছিল, ডাইবেক্টৰৰ পুতেকলৈ কেবাগীৰ জীয়েকক সামাজিকভাৱে বিয়া দিয়া অসম্ভৱ। সেই কাৰণে হয় বাপেকে কিবা ভাগ্যৰ গুণ্ড ডাইবেক্টৰৰ পদবী পাব লাগিব, নহ'লে বীৰেনে তেওঁক ভাল পাই জোৰকৈ বিয়া কৰাব লাগিব। বীৰেনৰ লগত পলাই গৈ নাটকীয়ভাৱে গোটেই অসমতে চাকল্যৰ সৃষ্টি কৰাৰ সপোন এটাৰ বামথেকুৱে সেইদিনা তেওঁৰ মনটো জুৰি পেলাইছিল। তাৰ পিচত—ক্লাব, চোকা, আৰ্ডালি, গাড়ী, স্পেনিয়েল, শাৰী,……আৰু কত কি ভাবিছিল তেওঁ। চাওঁতে চাওঁতেই বীৰেনৰ বিয়া হৈ গৈছিল। সেই সময়ত তেওঁ বীৰেনৰ কাৰণে বেজাৰ কৰিবলৈ শিকা নাছিল, বৰঞ্চ ভাল পাইছিল বীৰেনৰ বিয়াত বং-ধেমালি কৰি।

তাৰ এবছৰমান পিচতে তেওঁ যুটুক-বানাককৈ শুনিছিল নিজৰ বিয়াৰ কথা—হেমন্ত বৰাব লগত। বৰাক তেওঁ আগেয়েও দেখিছিল—বি-এ পাছ কৰি আহি বৰাই প্ৰথম চান্দ্ৰাই চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টৰ চাকৰি পোৱাৰ কাৰণে খুউৱা মিঠায়ো খাইছিল নহ মাহমানৰ আগতে। তেওঁৰ বয়স তেতিয়া ১৬ বছৰমান হ'ব। উল্, কি যে বয়স সেইটো! দেহাটো ইমান গধুৰ যেন লাগে। কাৰোবাৰ গাত সদায় ওলমি থকাৰ ইচ্ছা হয়। কিতাপে-কাগজে দেখা ধুনীয়া ডেকাৰ ছবিয়েও যেন বুকুত চেপি ধৰি উশাহ ল'ব নোৱাৰা কৰি দিয়ে। তেওঁ মনে মনে বৰাকেই ভাল পাই পেলাইছিল—প্ৰথমত নপৰাকৈ যেন বিয়া কৰাব নোৱাৰি।

মিচেচ্ বৰাই এদিন বুজিলে যে বিশেষ কোনো ৰূপ বা গুণৰ দ্বাৰা আকৰ্ষিত হৈ তেওঁ খিষ্টাব বৰাক প্ৰথম ভাল পোৱা নাছিল, ভাল পাবৰ কাৰণে অৰ্ধেক হৈ পৰা নিজৰ মনটোক সন্তুষ্ট কৰিবৰ কাৰণেই, হাতৰ মুঠিৰ মাজত নিজৰ কৰি পাব পৰা প্ৰথম মাল্লহজন হিচাপেই,—তেওঁ খিষ্টাব বৰাক ভাল পাই পেলাইছিল। কিন্তু, এই কথা তেওঁ বুজি পালে বহুত পলৰকৈ—তেওঁৰ বৈবাহিক জীৱনৰ তৃতীয় বছৰৰ কোনোবা এটা গতাল্পগতিক দিনত হে। সেইদিনা খিষ্টাব বৰাব প্ৰতীকাত তেওঁ অভ্যাগমপতঃ দৰৰ আগফালে বৈ আছিল। বৰা বাতি দৰলৈ খুৰি আহোতে বহুত পলৰ হৈছিল। মিচেচ্ বৰাব বুকুখন চিৰিংকৈ উঠিছিল—জীৱনৰ উপচি পৰা বয়ল তিনিটা এসেয়ে বোৱা বেল লাগিছিল। বিয়াৰ আগৰ সপোনবোৰ সেইদিনা মনত

পৰিছিল। সেইবোৰ সপোন দৃষ্টকণ্ঠ পৰিণত হোৱা দুবৰ কথা—সপোনবোৰকে তেওঁ মনত সজাব নোৱাৰিছিল। প্ৰেমত পৰাৰ প্ৰয়োজনত তেওঁ বৰাৰ প্ৰেমত পৰিছিল, আৰু এতিয়া প্ৰয়োজন হ'লেও বৰাৰ লগত প্ৰেমিকাৰ উদ্ভাৱনা লৈ অভিনয়ো কৰিব নোৱাৰা হৈছিল। বুকুখন কিবা বৰ বিড়া বিড়া লাগিছিল। আশ্চৰ্য্য বিচাৰি তেওঁ বাধা-কুৰুৰ ক্ষটোখনৰ আগত কৰবোৰে কিবা এটা মিনতি কৰিছিল।

দিনবোৰ বাগৰিছিল গতাঃগতিকভাৱে। মন আৰু শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি মিচেচ্ বৰাই গিৰিয়েকক 'ঘৰত-মন-বহা' কৰিব খুজিছিল। নিজৰ সকলো আকৰ্ষণী শক্তি কামত লগাইছিল। সকলোকে বিফল কৰি গিৰিয়েক ফাইল আৰু ফটিকাৰ সংগ স্মৃতিত একেদৰেই থাকি গৈছিল।

সেইদিনা—বিয়াৰ তিনি বছৰৰ পিচত—এটা সম্ভাৱনৰ মাক হোৱাৰ পিচত—মিচেচ্ বৰাই বৈৱাহিক জীৱনৰ হিচাপ কৰিছিল। পোৱা-নোপোৱাৰ হিচাপ কৰিছিল। তেওঁ যে মিষ্টাৰ বৰাৰ কাৰণে বাটলৈ চাই বৈ আছিল, তাক পাহৰি গৈছিল। সেই হিচাপত পোৱাৰ ঘৰত তেওঁ পাইছিল—চৰকাৰী ওখ খাপৰ বিষয়াৰ বৈশিষ্ট্যক হিচাপে বিভাগীয় চকীদাৰ-চাপ্ৰাটী আৰু আন আন সহ-পৰ্ধ্যায়ৰ বিষয়াবপৰা লাভ কৰা মৌখিক মান-সন্মান, এটি সম্ভাৱন আৰু আন কেবাটিবো। অজ্ঞানিত সম্ভাৱনা, মিষ্টাৰ বৰাৰ ক্ৰমবৰ্ধমান অমনোযোগ আৰু আনক বুজাব নোৱাৰা এবিধ অৱজ্ঞা, পৰিৱৰ্তনৰ সম্ভাৱনা নথকা ভৱিষ্যতৰ ছবিইত্যাদি। বাকীৰ ঘৰত আছিল—স্বথ, শাস্তি, তৃপ্তি আৰু কত কি? এইবোৰ ভাবি ভাবি সেইদিনা তেওঁ ক'ব নোৱাৰাকৈ টোপনি গৈছিল। দুৱাৰ খোলাৰ শব্দত চকু মেলি দেখিছিল, স্তৰাৰ বাগিত থিয় হ'ব নোৱাৰা 'বৰা'ক। ভাত-পানী নোখোৱাকৈ, কোনো কথা নোকোৱাকৈ কাপোৰে-কানিয়ে, জোড়াই-মোজাই শুই পৰিছিল বৰা। এই ঘটনা গতাঃগতিক ধৰণৰ। নতুনকৈ তাত নাছিল। কিন্তু, মিচেচ্ বৰাৰ সেইদিনা অসহ্য লাগিছিল। অতি অকলশৰীয়া যেন লাগিছিল। বৰাৰ টোপনি ভাঙিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। বৰাৰ সৈতে বহুত কথাৰ মীমাংসা কৰিব খুজিছিল। কিন্তু, নাকৰ শব্দৰ লাম্বান্ত পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ বাহিৰে বৰাৰ কোনো সাৰ-সিকতি তেওঁ নাপাইছিল। মিচেচ্ বৰাবো আৰু ভাত খোৱা নহৈছিল। ৰাতি-তেওঁৰ চকু-পানীবোৰ বৰাৰ বুকুৰ নোমৰ মাজেদি ব্যৰ্থভাৱে বৈ গৈছিল—কোনো প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি নকৰাকৈ।

এই দৰেই ৰাতি আৰু দিনৰ লুকা-ভাকু খেলাৰ মাজেদি মিচেচ্ বৰাৰ দিনবোৰ পৈ আছিল। "দিন" মানে 'কেঁকো-কেঁকোঁকৈ কঢ়িয়াই নিয়া বোজা'। পৃথিৱীখন জেৰেঙা পথাৰ যেন লাগিছিল।

নিজৰ সকলো ৰূপ-বোৱনেৰে, আনকি গোটেই জীৱনটোৰেও, মিষ্টাৰ বৰাক ঘৰবুঢ়া কৰিব নোৱাৰি লাহে লাহে মিচেচ্ বৰাৰ অন্তৰত প্ৰতিশোধৰ ভাবে শক্তি লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিছিল। সেই প্ৰতিশোধ চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ গৈয়েই কিছুদিনৰ ভিতৰতে মিচেচ্ বৰা হৈ পৰিছিল ক্লাবৰ নিয়মীয়া সভা, ঘৰৰ কাৰ-কাৰুৰ কাৰণে লক্ষ্য নোপোৱা আধুনিকা, নিজে আদৰ-সাধৰ কৰি লৈ নকৰি 'আদা'ৰ শাসনত সম্ভাৱক গড় ল'বলৈ দিয়া ৰজৰ অজ্ঞামিনী আৰু 'এড'ৱাৰ্ডাৰ' পৰিৱেশিত 'বিটটী'।

পাৰ্টিলৈ বোৱা আৰু পাৰ্টি দিয়া, চিনেমাৰ আলোচনা আদি হৈ পৰিছিল দৈনন্দিক প্ৰধান কৰ্তব্য। মিঠাৰ বৰাৰ কাৰণে চাহ-অলপান গোঠাই, ডাঙ পৰমৰ্কে বাথি বৈ থকাৰ নিচিনা কামবোৰৰ অৱসান হৈছিল। ৰাজনীতি চৰ্চাৰদ্বাৰা ৰাজনৈতিক মেতাৰ ব্যক্তিগত চৰিত্ৰ-চৰ্চাত বৰাৰ লগত যোগ দিয়া হৈছিল। বিয়াৰ আগতে ডাইবেট্টৰৰ পুতেক বীৰেনৰ লগত ক্লাবলৈ প্ৰথম দিনা ধাওঁতে বিবোৰ ভৱিষ্যৎ কল্পনা কৰিছিল, বৰাৰ লগত বিয়া হোৱাৰ পিচত বৰাক 'মাহুহ' কৰাৰ চেষ্টা কৰোঁতে বিবোৰ কল্পনা পাহৰাৰ উপক্ৰম হৈছিল—সেইবোৰেই সেইদিনা মিচেচ্ বৰাৰ জীৱনত বাস্তৱ হৈ দেখা দিছিল। বিয়াৰ আগৰ জীৱনৰ অন্ততঃ এটা সপোন দীৰ্ঘক হোৱাৰ আনন্দত তেওঁ আত্মহাৰা হৈছিল। ধৰ্মাস্তৰ গ্ৰহণ কৰি ত্যাগ কৰা ধৰ্মটোক ঘিণ কৰাৰ দৰে তেৱেঁ ইয়াৰ আগতে কটোৱা জীৱনটোক ঘিণ কৰিবলৈ ধৰিছিল। প্ৰতিশোধৰ ভাবে অনা মানসিক বিকৃতিয়েই তেওঁৰ প্ৰকৃতিত পৰিণত হৈছিল—অশান্তিকেই শান্তি বুলি সাৱটি লৈছিল। 'ক্লাবৰ একমাত্ৰ আকৰ্ষণ' বুলি বিদিনা এজন ক্লাবদ্বালাই তেওঁক ভোতামোদ কৰিছিল, সেইদিনা মিচেচ্ বৰাৰ সৰুতে ভূগোলত পঢ়া পৃথিৱীৰ মাধ্যাকৰ্ষণ শক্তিৰ কথা মনত পৰিছিল। তেওঁৰ চাৰিওফালে থকা কোনোৱেই যেন তেওঁৰ আকৰ্ষণ উপেক্ষা কৰি আঁতৰি যাব নোৱাৰিব।

বহুতৰ লগতে তেওঁৰ চিনাকি হৈছিল—দেঙ্গী-বিদেঙ্গী ডেকা-বুঢ়া, মতা-জিৰোতা আদি সকলো মাহুহ। তেওঁৰ মনটো ক্লাবৰ ব্ৰিজ-কমত পৰা কাৰ্পেটখনৰ নিচিনা হৈ পৰিছিল—প্ৰতি নৱাগতৰ পৰশত সোপোকা হৈ সোৱাই যায়, কিন্তু পৰিচয় বা সখ্যৰ পদ-চিহ্ন চিৰস্থায়ীকৈ নাৰাখে; আকৌ আগৰ দৰে নিমজ সমান হৈ পৰে। দুই-এজন পুৰুষৰ লগত সখ্য কেতিয়াবা গাঢ় হৈ পৰিছিল। সেই আটাইকেইজনেই আছিল অনা-অসমীয়া, বিদেঙ্গী। বিদেঙ্গীৰ বিষয়ে জনাৰ ইচ্ছা আৰু বিদেঙ্গীক অসমীয়া ছোৱালী কিমান 'ফ'ৰাৰ্ড' বুজাবলৈ ধাওঁতেই মিচেচ্ বৰা এইবোৰ পাকত পৰিছিল। দুই-এজনৰ লগত সখ্য ইমান গাঢ় হৈছিল যে বিবাহিত স্বামী আৰু বন্ধুৰ মাজত থকা পাৰ্থক্যৰ সীমা-ৰেখা উদ্ধাৰ কৰোঁতে তেওঁ কষ্ট কৰিবলগীয়া হৈছিল—কেতিয়াবা হয়তো নজনাকৈ চেবাই বোৱা সীমালৈ লাজে-ভয়ে উভতি আহিবলগীয়া হৈছিল।

বয়সক বাধা দিব নোৱাৰি, কিন্তু লুকুৱাব পাৰি। জীৱ-পাউডাৰ আৰু লাজ-পাৰেৰে মিচেচ্ বৰায়ে বয়স লুকুৱাইছিল। জুলুকায়ে উপায় নাছিল। কাৰণ, বয়স বাঢ়িলেও তেওঁৰ মনৰ মাহুহজনী গাভৰু হৈ আছিল—ভূপ্তিৰ আশা সেউজীয়া হৈ বৈছিল—গাৰ খোজা বোৱনটোক বেছি ভালকৈ উপভোগ কৰি লোৱাৰ বাসনা বৃদ্ধি পাইছিল। বোৱনৰ লগতে যেন জীৱনৰো শেষ। কেতিয়াবা সন্ধ্যা হৈছিল, অৱলাৰ আহি পৰিছে বুলি। সন্ধ্যা অমূলক নাছিল। সেই কাৰণেই তেওঁ ভয় খাইছিল। নিম্বক, নিজৰ ৰূপক চিৰস্থায়ী কৰাৰ কাৰণে প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিছিল—শিল্পীজ্ঞত আন্তৰিকতাবে।

টিক সেই সময়তে তেওঁ অন্তৰ্জক হৈছিল। যেন মাহুহ মহুহ এটা অদৃশ্য প্ৰাণ-শক্তিৰ আধাৰ হৈ। আনক প্ৰাণৱন্ত কৰাৰ কাৰণে বিলাবলৈও যেন ডাৰ প্ৰাণ-শক্তি

আছে। কিন্তু নি যে সাধারণ ধব-কাগজৰ বিপোটাৰ! মনটোৱে বাধা দিছিল। কিন্তু, যিদিনা তেওঁ জানিছিল যে কেবাজনীও অভিজাত পৰিয়ালৰ ‘মনীৰ পুতলা’ তাৰ কাৰণে বলিয়া, সেইদিনা তেওঁ অভয়ৰ সামাজিক স্টেণ্ডাৰ্ডৰ কথা পাহৰি পেলাইছিল। নিজে বুঢ়ী হৈ যোৱা নাই বুলি প্ৰমাণ কৰিবৰ কাৰণেই সেই গাভৰুইতৰ লগত প্ৰতিযোগিতাত যোগ দিবৰ কাৰণে নিজে নজনা কৈয়ে সাহু হৈছিল।

অভয়ৰ সৈতে চিনাকি হ’ল। প্ৰথমতে তাক বেয়া লাগিছিল। তাৰ পিচত সিমান বেয়া লগা নাছিল। তাৰ পিচত ভালোই বেন লাগিছিল। কিন্তু, যিদিনা তাক ভাল লাগিছিল, সেইদিনা তালৈ ভয়ো লাগিছিল। অতি ভয় লগাকৈ ভয় লাগিছিল। কিন্তু, ই বেন কিবা আচৰিত ধৰণৰ ভয়। এই বুজিব নোৱাৰা অকাৰণ ‘ভয়’টোৱে অভয়তকৈও বেছি ভয় লাগিছিল। সেইবিধ ‘ভয়’ৰ সীমাৰ লগত ভাল পোৱাৰ সীমা চিনিব নোৱাৰাকৈ মিলি থাকে। জীৱনত আগেয়েও এবাৰ তেনেকুৱা ভয় লাগিছিল বুলি মিচেচ্ বৰাৰ মনত পৰিছিল। তেওঁৰ মনত পৰি গৈছিল, বিয়াৰ দিনা বাতি নতুন আচবাব-পত্ৰেৰে সজোৱা কোঠালিটোত সোৱাই তেওঁৰ ঠিক একেটা ভয়েই লাগিছিল। এই কথা মনত পৰি তেওঁৰ আক বেছি ভয় লাগিছিল। তেওঁৰ দৌৰি পলাবৰ মন গৈছিল। কিন্তু, এনেতে মনৰ ভিতৰৰপৰা কোনোবাই তেওঁক কৈছিল—‘অভয়ে তোক পাচে পাচে খেদি নগ’লে তই সেইমূৰে পলাই গৈ স্বখ পাবি জানো’। ভয়ত মিচেচ্ বৰা জিকাৰ খাই উঠিছিল। সৰুৰপৰা শিকি অহা অভ্যাসৰ কাৰণেই ব্ৰাউজটো দাঙি বুকুত থুৱাই দিছিল।

বহুত দিন তেওঁ ভাবি চাইছিল, কিয় অভয়ক এইমূৰে ভয় কৰে। তেওঁ জানো বৰাক এৰি অভয়ৰ লগত গুচি যাব পাৰিব? সামাজিক প্ৰথায়তে বিয়া কৰোৱা গিৰিয়েক বৰা, ভাল হওক, বেয়া হওক গিৰিয়েক। আনকি, আন কাৰোবাৰ লগত প্ৰেম কৰিবলগীয়া হ’লেও তেওঁ বৰাৰ সৈতে সকলো সম্পৰ্ক শূন্য কৰি প্ৰেমত পৰিব নোৱাৰে—বৰাক গিৰিয়েক ৰূপে মানি লৈ তাৰ পিচত হে লুকাই-চুৰকৈ প্ৰেম কৰিব পাৰে। আক, ইমান দিনে এজন মাজুহৰ স্বখ-দুখৰ ভাগী হৈ একেলগে থকাৰ মাজেদিও এটা সৰু গঢ়ি উঠিছে, মোহ লাগিছে—বি মোহৰ কাৰণেই বেয়া হ’লেও বহুত দিন থকা পুৰণি ভাড়া-ঘৰ এৰি নতুন ভাল এটালৈও যাবৰ মন নাৰায়। আক, একমাজ সন্তান বগী, সি যে তেওঁৰ বৰাৰ লগত নিজক পাহৰি কটোৱা কেইটামান মুহূৰ্তৰ কেঁচা চিন...তাক তেওঁ কেনেকৈ এৰি যাব? সেইদিনা মিচেচ্ বৰাই প্ৰথম অল্পভয় কৰিছিল, বৰাক তেওঁ বহুত কথাতে বেয়া পালেও মুঠতে ভাল পাবলৈ বাধ্য আক নিজে বহুত বিষয়ত বৰাক বেয়া বুলি মত প্ৰকাশ কৰিলেও আনে বেয়া বোলা তেওঁ সহ কৰিব নোৱাৰিব।

ইমানবোৰ বুজি-সুজিও অভয়ৰ নামটো কিন্তু মিচেচ্ বৰাৰ হিয়াৰ ভিতৰত তেজৰ দৰে নিষাতে চলাচল কৰি আছিল। তেওঁ গৰ পাইছিল, কিন্তু বন্ধ কৰিব নোৱাৰিছিল। মিচেচ্ বৰাই গৰ পাইছিল,—তেওঁৰ মনটোৱে অভয়ক যেমোক আপোন কৰিব খুজিছিল, তেনেকৈ আপোন কৰিবলৈ তেওঁৰ হিয়াত ঠাই আছিল। সেইবিধ আপোনৰ কাৰণে থকা সকলো ঠাই বৰাই অধিকাৰ কৰি আছিল। কিন্তু, অভয়ৰ সৈতে চিনাকি হোৱাৰ দিনৰপৰাই তেওঁৰ মনটোৱে অভয়ৰ কাৰণে হিয়াৰ

মাজত ঠাই উলিওৱাৰ চেষ্টা কৰি থকাও তেওঁ অভয় কৰিছিল। প্ৰথম বিদ্ৱিহা তেওঁ জানিব পাৰিলে যে তেওঁৰ হিয়াত অভয়ৰ কাৰণে যথেষ্ট ঠাই আছে, সেইদিনা তেওঁ অতি আচৰিত হৈছিল—নিজে হঠাতে এখন সাম্ৰাজ্যৰ সম্ৰাজী হোৱা হ'লে বিদ্বান আচৰিত হ'লেইহেঁতেন, তাতকৈও বেছি আচৰিত হৈছিল। বনটোৱে কৰা ঘোণাৰ-বয় তেওঁ মনে মনে লক্ষ্য কৰিছিল। তেওঁ দেখিছিল—বৰা নিজৰ ঠাইতে আছে। দ্বাৰী হিচাপে তেওঁ পাবলগীয়া সকলোখিনি একেদৰেই পাই থাকিব। মাজ এটুকুৰা ঠাই অলাগতিয়াভাৱে খালী পৰি আছে—বিটুকুৰা ঠাইত বিদ্বানৰ আগতে ভাল পাওঁতে বৰাক বহুৱাইছিল। তাতে এতিয়া থাকিব অভয়। ঘৰ-সংসাৰ, বগী, আনকি যিচেহু বৰা নিজেও মিস্টাৰ বৰাৰ হৈয়ে থাকিব। কিন্তু, কোনেও নেদেখা সেই এনেয়ে পৰি থকা হিয়াৰ মাজৰ ঠাইকণত থাকিব 'অভয়'।

সেইদিনা তেওঁ খুব ধুনীয়াটক ভাবিছিল অভয়ৰ কথা। দম-খৰিয়াল নকৰিবৰ কাৰণে সকলো-ছোৱালীক দিয়াৰ দৰে নিজৰ মৰমখিনি মনে মনে ভাগ কৰি দিছিল বৰা আৰু অভয়ৰ মাজত। ভাগ তেওঁ এইদৰে কৰিছিল :—বৰা গিৰিয়েক—অভয় 'কৈচা-সোণ'। যেতিয়াই বিচাৰে তেতিয়াই তেওঁ বৰাৰ কাষত—কিন্তু, নিবিচৰা সময়খিনি অভয়ত বুকুত। বৰাৰ গাত হাত দি তেওঁ শুই থাকিব—অভয়ক মনে মনে মনত ৰাখিব। বৰাৰ লগতে তেওঁ সংসাৰ কৰিব—অভয়ৰ লগত পলাই ঘোৱাৰ কল্পনা কৰিব। বৰাৰ লগত বাহিৰত ফুৰিবলৈ যাব—অভয়ৰ লগত ঘৰৰ ভিতৰতে বৰাই ধৰিব নোৱাৰাকৈ চকুৰে কথা পাতিব। কিবা কথাত খং উঠিলে বৰাক তেওঁ হুকুৰে বুজাব—অভয়ক বুকুত জ্বৰাই মৰম কৰি 'খং কৰিব নাপায় নহয় সোণটো' বুলি ক'ব। সম্ভাৱন বাপেক হ'ব বৰা—কিন্তু দেখাত অভয়ৰ নিচিনা হ'বলৈ ভগৱানক খাটিব...

এইবোৰ ভাবি ভাবি তেওঁ সেইদিনা নিজৰ ওপৰতে বিশ্বাস হেৰুৱাই পেলাইছিল। বাতিপুৱা উঠি তেওঁ বৰাক কৈছিল—“কিয় জানো, যোৰ আৰিকালি খুব ভয় ভয় লাগে।” সপোন ৰাজ্যৰপৰাই বাস্তৱলৈ চকু জ্বৰাই তেওঁ দেখিছিল—অভয়ৰ লগতে আছে কলংক, অশান্তি, বদনাম আৰু কত কি ?

কেইদিনমানৰ ভিতৰতে তেওঁ অতি কঠোৰ হৈ পৰিছিল। অভয়ৰ বিপক্ষে সঁচা-মিছা বহুত কথা ভাব খবৰ-কাগজৰ সম্পাদকলৈ লিখিছিল। তাক খিলঙৰপৰা আঁতৰাই নিনিলে কাগজৰ বদনাম হ'ব বুলিও লিখিছিল। অভয়ৰ বহুত দোষৰ বিষয়ে মন্ত্ৰী আৰু ওখ খাপৰ বিষয়াসকলকো কৈছিল—বাতে সকলোৱে চেষ্টা কৰি অভয়ক খিলঙৰপৰা বেগতে পঠিয়াই দিয়ে। অভয় আঁতৰি গ'লেই যেন তেওঁৰ সকলো ভয় দূৰ হ'ব—অভয়ক পাহৰি যাব পাৰিব। গিৰিয়েককো তেওঁ আদেশৰ জ্বৰত কৈছিল, অভয়ক বাতে বৰলৈ অনা বন্ধ কৰে। বেচ গহীনভাৱেই তেওঁ কৈছিল, “বিপোঁটাৰক ভোৱাৰোহ কৰি কিবা নিউজ বা নিজৰ নাম বহি ছপা কৰিব খোজা, ভেঙে অকিডে কৰিবা। বৰলৈ অনাৰ কোনো দৰকাৰ নাই। সেইপাটক যোৰ দেখিবৰ মন নাথায়।” বৰাই ইহি ইহি উত্তৰ দিছিল—“কেনেকৈ জানিবা, সি কিমানি ভোৱাৰ কাৰণেই আছে।” যিচেহু বৰাৰ বুকুখন কঁপি উঠিছিল। সুখখন

বড়া পৰি গৈছিল—ববাই অভয় ডেওঁৰ কাৰণে অহা বুলি কোৱাৰ কাৰণে নহয়, ববাব লগত কথা পাতি থাকোঁতেই মনটোৱে অভয়ক বিচাৰি হাত ছুখন বেলি দিয়াৰ কাৰণে। “ছিঃ—কেমেবাকৈ যদি ধৰা পৰি যাওঁ”—সেইদিনা ডেওঁ ভাবিছিল, উপভোগ কৰিছিল।

কিন্তু, কি বিপদ—কাগজৰ সম্পাদকেও কোনো কাগসৰ নকৰিলে, যন্ত্ৰী-সচিব আদিয়েও অভয়ক পঠিয়াব নোৱাৰিলে, ববায়ো কোনো গুৰু নিদিলে। মিচেচ্ ববাব খুব খং উঠিছিল। মিষ্টাৰ ববাক কৈ দিবৰ মন গৈছিল—“চাবা, পিচত কিবা এটা হ’লে মোক দোষ নিদিবা। মনটোক মই বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰোঁ।” কিন্তু, এইবোৰ কথা চেপি ৰাখি ববাক ডেওঁ কৈছিল, “মই কোৱা কথাবোৰত তুমি আজিকালি একেবাৰে গুৰু নিদিয়া।”

দুৱাহমানৰ ভিতৰতে অভয় ডেওঁৰ বহুত ওচৰ চাপি অহা মিচেচ্ ববাই গম পাইছিল। কিন্তু, কোনো উপায় নাছিল নিজক আঁতৰাই ৰখাৰ। যিমানেই আঁতৰি যোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল, সিমানে ওচৰ চাপি হে গৈছিল। যিমানে বেয়া পাবৰ চেষ্টা কৰিছিল, সিমানে ভাল পাই আহিছিল। ই যেন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পলসত পৰাৰ নিচিনা কথা। ডেওঁ ভাবি চালে—প্ৰথমে অভয় আহিছিল, চাকৰে চাহ দিছিল। তাৰ পিচত নিজে দিছিল। তাৰ পিচত গল্প কৰিছিল। তাৰ পিচত শাসনৰ স্বৰত চুলিত ডেল নঈহাৰ কাৰণে ‘টান কথা’ কৈছিল। তাৰ পিচত কিয় বিয়া কৰোৱা নাই স্মৃতিছিল... এইবোৰ সদায় ডেওঁ বৰা আগত থাকোঁতেই কৰিছিল। কাৰণ, সাধাৰণতে সি বৰা থাকোঁতে হে আহিছিল। দ্বিতীয় কাৰণ হ’ল, ববাই জনাতকৈ কথা কামবোৰ দোষগীৰ হ’ব নোৱাৰে আৰু সেই সন্ধান লৈ অভয়েও সাহ পাব নোৱাৰে। কিন্তু, বৰা আগত বহি থাকোঁতেও ডেওঁ এনে কিছুমান কাম কৰিছিল, যিবোৰ ববাব চকুত পৰা নাছিল। যেনে, ওচৰেদি যাওঁতে অভয়ৰ গাত গাটো ধুই দি গৈছিল, আকলুৱা দৃষ্টিৰে তালৈ চাইছিল, চাদৰৰ আঁচলটো উৰি গৈ তাৰ মুখত লগাটক এৰি দিছিল। লাহে লাহে অভয়ক অকলে লগ পোৱাৰ ইচ্ছা ডেওঁৰ প্ৰবল হৈ আহিছিল। আনকি, সেই আশাতে ডেওঁ ক্লাবলৈ যোৱা কৰাই দিছিল—কিজানি অভয় হঠাতে ওলায়হি। ক্লাবৰ কোনো মানুহকে ডেওঁৰ ভাল নলগা হৈছিল। আন কাৰোবাক অকণমান ভাল লাগিলেও যেন অভয়ৰ ভাগৰ বৰম হৈ নিৰ্ভৰভাৱে কাঢ়ি আনি দিবহি লাগিব।

নিজৰ মনৰ দুৰ্বলতাৰ কথা ডেওঁ ভালকৈ জানিছিল। সেই কাৰণেই ডেওঁ কেবাদিনো ববাক ক’ব খুজিছিল—“মোক ধৰা, মই পৰিব খুজিছোঁ, তোমাৰপৰা আঁতৰি যাব খুজিছোঁ, নিজক বান্ধি ৰখাৰ শক্তি মোৰ নাই।” কিন্তু, এইবোৰতো আৰু ক’ব পৰা কথা নহয়। এইবোৰ কথাৰ অৰ্থটো বুজাবলৈকে ডেওঁ ববাক কেবাদিনো কৈছিল—“মোক তুমি আজিকালি ধৰম নকৰা হৈছা। এনেকৈ ধৰম নকৰা হ’লে মই কিন্তু ভটি যাম।” ববাই “পাগলী” বুলি গভীৰভাৱে হাঁহিছিল।

ইয়াৰ পিচৰ এদিনৰ কথা। ডুইং-কমত বহি বৰা আৰু অভয়ৰ সৈতে ডেওঁ ৰাজ্যৰ কত কথা পাতি আছিল। হঠাতে ডেওঁ যিৰ হওঁতে দাবীখন ক’বাত লাগি থকাৰ

কাৰণে পৰি ধাব খুজিছিল। ওচৰতে থকা অভয়ে থাপ্, হাৰি ডেওঁৰ হাতখন ধৰিছিল। তেওঁ উপাহ-নিশাহ বন্ধ হৈ ইমান বডা পৰি গৈছিল যে দৌৰি শোৱনি কোঠালৈ গৈ আচীত নিজৰ মুখ চায়ে নিজেই লাজ পাইছিল। কপালত বিৰিঙি উঠা দামবোৰ আঁচলেৰে মচি দিছিল। কিবা এক অহেতুক আনন্দত অভয় বোৱাৰ পিচতে বৰাক জোৰকৈ ধৰি দীঘলীয়াকৈ চুমা খাই দিছিল।

তাৰ পিছত আজি পোন্ধৰ দিনমান আগৰ ঘটনা। মিচেচ্ বৰাই মূৰ কামুৰিছে বুলি কোৱাৰ পিচতো বৰা অকিচলৈ গুচি গৈছিল। মূৰ যে বেছিকৈ কামুৰিছিল ক'ব নোৱাৰি। কিন্তু মূৰ কামোবাৰ লগে লগে মূৰত আক এটা চিন্তা সোমাইছিল। বৰাৰ ডেওঁৰ প্ৰতি থকা মৰম জুখি চাবৰ মন গৈছিল। ডেওঁৰ গা বেয়া লাগোঁতেও বৰা যেতিয়া দৈনন্দিন গতানুগতিক কামলৈ একেদৰেই ওলাই গৈছিল, তেতিয়া তেওঁ মৰ্মাহত হৈছিল। ভাবিছিল—তেওঁ মৰিলেও বৰাৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয়। বৰ ছখ লাগি চকুকীটা সেমেকিছিল। ভাত-পানী নোখোৱাকৈ তেওঁ বিচনাতে পৰি আছিল। এনে সময়তে দিনৰ প্ৰায় বাৰমান বজাত—দুৱাৰত কোনোবাই টুকুৰিয়াইছিল। চাকৰটো আহি খবৰ দিছিল, অভয় আহিছে। তেওঁ আচৰিত হৈ গৈছিল। সঁচাকৈ তেওঁ সেই সময়ত অভয়ৰ কথাই ভাবি আছিল। কোনো কথা নভৰাকৈ চাকৰটোক তেওঁ আদেশ দিছিল, অভয়ক শোৱনি কোঠালৈকে লৈ আহিবলৈ। ভয় কৰিব নজনা অভয়টো ভয়ে ভয়ে সোমাই আহিছিল। আনৰ শোৱনি কোঠাত লোমোৱা বিষয়ত অনভ্যস্ত অভয়ৰ মুখখনৰ দোবী দোবী ভাবটো অতি আকৰ্ষণীয়, অতি পৱিত্ৰ বেন লাগিছিল। ইচ্ছা কৰিয়েই অতি ক্লীণ মাতেৰে মিচেচ্ বৰাই “বহক” বুলি শিতানৰ ফালে বিচনাতে লাগি থকা চকীখনলৈ আঙুলিয়াই দিছিল। অভয় বহিছিল। তেওঁ একো নোসোধাকৈয়ে অপৰাধীৰ দৰেই নি জবানবন্দি দিছিল—“এই কালেদি বাওঁতে বৰ পিয়াহ লগাত পানী এগিলাচ খাই বাওঁ বুলি সোমালোঁ। বেয়াৰী গাত আপোনাকো মিছাকৈ বিৰক্ত কৰিলোঁ।” মিচেচ্ বৰাই তাক চেপি ধৰাৰ সকলো উদ্গাঢ়না সংঘত কৰি উদ্ভৱ দিছিল—“আপুনি আহি বৰ উপকাৰ হৈ কৰিলে; অকলে অকলে ইমান বেয়া লাগিছিল। বিশেষ কাৰ্য নাই যদি অকণমান বহিলে বৰ ভাল পায়।” অপৰাধৰ হাত মাৰি নিশ্চিন্ত হোৱা অপৰাধীৰ দৰে অভয়ে প্ৰাণবৰণা ওলোৱা ভৃগুৰ ইংহিটো চেপি ধৰি ঠুঠত মিলাই দি উৎসাহেৰে কৈছিল—“আপুনি দাবলৈ আদেশ নকৰালৈকে বহিয়।”

তাৰ পিচত কথা পাতিছিল—বহত কিবা-কিবি কথা পাতিছিল। এনেতে চাকৰটোৱে অভয়ৰ কাৰণে কফি আক মিচেচ্ বৰাৰ কাৰণে বাগি আনিছিল। নিজৰ অল্প হোৱা বুলি বুজাবৰ কাৰণেই তেওঁ চাকৰটোক বাগি দিবলৈ কৈছিল। অভয়ে কফি খাই শেষ কৰিলে, কিন্তু তেওঁ তেতিয়ালৈকে বাগি খাবলৈ আবন্তই কৰা নাছিল। এবাৰ তেওঁ অতি কষ্ট পোৱা বেন কৰি মূৰটো দাঙি এসোৱাহ খাই ভই পৰিছিল—ভাগৰ লগা বেন দেখুৱাইছিল। অভয়ে চাই আছিল বুলি তেওঁ আনিছিল। সি “কি হ'ল” বুলি সুধিছিল। তেওঁ কৈছিল, “চামুচেৰে খাওঁ, মূৰটো দাঙিলে পৰি বাওঁ বেন লাগে।” তেওঁ ভই ভই চামুচেৰে খাব বোজোঁতে পৰি গৈছিল বিচনাতে। থেকোতা

হাৰি নাখাওঁ বুলি থৈ দিছিল তেওঁ। অভয়ে নিজে চামুচখন হাতত লৈ খুৱাই দিছিল। ভবা মতেই অভয়ে খুৱাই দিয়া দেখি তেওঁৰ বে কিমান আনন্দ লাগিছিল। অভয়ে তেওঁক খুৱাই দিছে ?—তেওঁৰ ভাবিব নোৱাৰাকৈ ভাল লাগিছিল। সাদ-সোৱাদ নথকা বাগিচোপা ওও পৰম তৃপ্তিৰে খাইছিল। আক খাব যেন লাগিছিল। হাজে হাজে দুই-এবাৰ চামুচখন কামুৰি খিছিল—অভয়ৰ হাতৰ আঙুলিত কামোৰা যেন লাগিছিল। ধোৱাৰ শেষত অভয়ক তেওঁ কৈছিল—“আপোনাৰ নিচিনা নাওঁ পালে বি কোনো বোগী ঔষধ নোখোৱাকৈয়ে ভাল হ’ব। মোৰ যে বাগিখিনিও অমৃত যেন লাগিছিল।” অভয়ে প্ৰশংসা শুনি লাজ পাইছিল—হাঁহিছিলেও।

ধোৱাৰ শেষত তেওঁ গামোচাখন লৈ যুৰত বান্ধিব খুজিছিল—এনেয়েই। কিয় তেনে কৰিছে বুলি অভয়ে সোধোঁতে তেওঁ অতি কষ্ট পোৱা যেন দেখুৱাই যুৰ কামুৰিছে বুলি কৈছিল। অভয়ে নিজে গামোচাখন বান্ধি দিব খুজি ভয়ে ভয়ে স্থিছিল—“যুৰটো পিটিকি দিয় নেকি।” এনে অযাচিত দান তেওঁ কল্পনাও কৰা নাছিল ...। উস, কপালত তাৰ হাতৰ প্ৰথম তপত পৰশটো...সেইটো তেওঁ জীৱনত পাহৰিব নোৱাৰে। কপালত অলুভৱ কৰা হাতৰ পৰশটোৰ কাৰণে গোটেই দেহাটো ব্যাকুল হৈ পৰিছিল। কিন্তু, কি আচৰিত, তাৰ হাতখন কপালৰ সীমাৰপৰা অকণমানো বাহিৰ ওলোৱা নাছিল। কপাল পিটিকি থকাৰ মাজতে তেওঁ অভয়ক “তুমি” বোলাৰ অলুহাতি বিচাৰিছিল। অভয়ে কৈছিল, “বাঃ, যুৰ ভাল কথা।” সি নিজেও তেওঁক তুমি বুলি নাম কাটি মাতিবলৈ মান্তি হৈছিল। তেওঁ তাক অলুবোধ কৰিছিল প্ৰথম এবাৰ মাতি চাবলৈ। সি নিসংকোচে কৈছিল, “অণু, ভাল পাইছা নে? পৃথিৱীত তেওঁতকৈ জুখী মাছহ নাই বুলি মিচেচ্ ববাই সেইদিনা বিশ্বাস কৰিছিল। পৃথিৱীৰ কোনো গানেই সেই শব্দকিটাতকৈ ভাল হ’ব নোৱাৰে বুলি তেওঁ ঠিৰাং কৰিছিল। অভয়ে যুৰ পিটিকি আছিল।

চাকৰটো সোমাই আহিছিল, হাতত ‘টিকিন কেবিনাৰ’ৰ বাটিত অকিচত বৰাক দি আহিবৰ কাৰণে দুপৰীয়াৰ ধোৱা লৈ। তেওঁ চকুৰে ইংগিত দিছিল যাবলৈ। অভয়ে যুৰ পিটিকি আছিল।

“ডোৱাৰ চাটৈ আহনি লাগিছে।”—তেওঁ স্থিছিল। অভয়ে কৈছিল—“ইমান সোনকালে আহনি নালাগে।” সি যুৰ পিটিকি আছিল।

গোটেই শৰীৰত তেওঁ এটা তীব্ৰ উন্মাদনা অলুভৱ কৰিছিল। অভয়ে যুৰ পিটিকি আছিল।

বাহিৰত বতাহ। শোৱনি কোঠাৰ একমাত্ৰ দুৱাৰখন বতাহত বাবে বাবে লগৰে বেল খাইছিল আৰু বন্ধ হৈছিল। অসহ্য লাগি তেওঁ অভয়ক দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিবলৈ কৈছিল। অভয়ে তাকে কৰিছিল। আকৌ অভয়ে যুৰ পিটিকি আছিল।

মিচেচ্ ববাব গোটেই শৰীৰটো উত্তেজনাত কঁপিছিল। কপালত অভয়ৰ হাতৰ কোৱল বৰষ।

তেওঁৰ স্বৰ্গাংগ অব বৰাহি খাৰিছিল। অভয়ে যুৰ পিটিকি আছিল।

তেওঁৰ বুকুখন বৰকৈ ধবফৰাইছিল—উশাহ বন্ধ হৈ যাব যেন লাগিছিল। তেওঁ খুব ধবকৈ উশাহ লৈছিল। অভয়ে খুব পিটিকিয়েই স্থিতিছিল—“কি হৈছে।”

তেওঁ বুকুত হাত দি সেহাই সেহাই কৈছিল—“বুকুখন খালী খালী লাগিছে।” নিজৰ মূৰত থকা অভয়ৰ হাতখন টানি আনি বুকুৰ মাজত ৰাখি চেপি ধৰিছিল নিজৰ দুইখন হাতেৰে। অভয়ে বুকুৰ ধবফৰণি নিজ হাতত অতুল কৰি স্থিতিছিল—“আপোনাৰ, অ’ তোমাৰ খুব বেয়া লাগিছে নেকি?” তেওঁ মাজ সেহাই সেহাই কৈছিল—“ধৰি থাকা।” অভয়ে ধৰি আছিল।

গোটেই পৃথিৱীখন তেওঁ পাহৰি গৈছিল। অভয়ে তেওঁৰ বুকুত হাত দি কঁপনি বন্ধ কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল।

ঘৰত কোনো নাছিল। অভয়ৰ হাতখন তেওঁৰ বুকুৰ কাপোৰৰ ওপৰত সোঁ-মাজত আছিল।

কেবাবাৰো তেওঁ চটফটোৱাৰ নিচিনা কৰি গাটো লৰাই দিছিল, অভয়ৰ হাতখন ৰখাৰ ঠাই সলনি কৰিবলৈ। কিন্তু, কি আচৰিত, তাৰ হাতখন একে ঠাইতে আছিল। সি তাৰ হাতখন খুব সাদৰানে ৰাখিছিল—যাতে নপৰিবলগীয়া ঠাইত নপৰেগৈ।

বাহিৰৰ দুৱাৰত কোনোবাই তুকুৱাইছিল। লগে লগে “হা” বুলি মাতিছিল। বগী স্কলৰপৰা আহিছিল। অভয়ৰ হাত দুখনৰ এখন তেওঁৰ বুকুত আক আনখন তেওঁৰ কপালত আছিল। দুৱাৰত তুকুৱাৰ লগে লগে সি হাত দুখন আঁতৰাই নিব খুজিছিল।

তেওঁৰ আক ধৈৰ্য নাছিল। থাপ্ মাৰি হাত দুখনত ধৰি তাক কাৰলৈ টানি আনিছিল। সি বিবুন্ধি হৈ হতভম্ব হৈছিল। দুৱাৰত বগীয়ে তুকুৱাইছিল।

তেওঁ চকু মুদি মৰোঁ-জীওঁকৈ নিজৰ মুখখন অভয়ৰ ওচৰলৈ লৈ গৈছিল। তেওঁৰ ওঁঠ দুটা অভয়ৰ কপালৰ চুলিবোৰত লগা তেওঁ গম পাইছিল। অভয়ৰ নাক-চকুৰ ওপৰেদি তেওঁ ওঁঠ দুটা পিছলাই আনিছিল তাৰ ওঁঠ দুটা বিচাৰি। দুৱাৰত বগীয়ে ভোৰকৈ তুকুৱাই “হা হা”কৈ কান্দোনাৰ স্বৰত চিঞৰিছিল।

হঠাতে তেওঁৰ হাতৰ বান্ধবপৰা মুকলি হৈ অভয় দৌৰি গৈছিল। দুৱাৰ খুলি দিছিল। বগীয়ে দৌৰি সোমাই আহি তেওঁৰ কোলাত খুব গুজি দিছিল। এহাতেৰে বগীক ধৰি থিৰিকীয়েদি বাহিৰলৈ জ্বৰি চাই তেওঁ দেখিছিল—অভয় খুব দৌৰি গুচি গৈছিল। ভাগবত তেওঁ লাল-কাল হৈ পৰিছিল। লাজত তেওঁৰ মৰিবৰ মন গৈছিল...।

খুব দীঘলকৈ এটা উশাহ লৈ ৰিচেচ্ বৰা চকীখনত পোন হৈ বহিল। বান্ধৱলৈ ঘূৰি আহি তেওঁ দেখিলে, বাৰাণ্ডাত তেওঁ বহি আছে প্ৰায় দুঘণ্টা। চাকৰটোৱে একাপ চাহ আনি ওচৰতে দি ক’লে—“পাঁচ বাজিল, চাহাব এতিয়াও অহা নাই। বজাবৰপৰা ঘূৰি আহোঁগৈ নেকি? তেওঁ কোনো উত্তৰ নিদিলে। মনে মনে তেওঁ ভাবিছিল, আজি পোন্ধৰ দিনৰ আগৰ তেওঁৰ অৰ্ধৰ্ষ যুৱত কেইটামানৰ কথা। ছিঃ...তাৰ পিচত তেওঁ আক অভয়ক দেখা নাই—লগ পোৱা নাই। কেবাবাসো

তেওঁ ভাৱে চিঠি লিখাৰ কথা ভাবিছিল, তাৰ ওচৰলৈ যোৱাৰ কথা ভাবিছিল। কিন্তু, তেওঁ সেইটোও কৰিব পৰা নাছিল—ভেটিয়া হয়তো অভয়ে তেওঁক আক বেছি সত্ৰা-
তিবোতা বুলি ভাবিব। এতিয়া হয়তো সেই কেইদিনটিমানৰ ঘটনাটো কণিকৰ
উদ্ভেজন বুলি ধৰিছে—তেওঁ নিজকে নিজে প্ৰবোধ দিলে।

* * *

‘কিৰিবিং—কিৰিবিং—কিৰিবিং..’

টেলিফোনটোৰ বিবক্তিকৰ শব্দটো বন্ধ হৈ নোযোৱা দেখি অভয়ৰ খঙে ঘূৰৰ চুলি
পাইছিলগৈ। খঙতে সি ঘড়ীটো চাই দেখে চাবে দহ। খিলঙত বাতি চাবে দহ
বজা মানে প্ৰায় হাজৰিশা। এই সময়তনো কোনে ফোন কৰিব পাৰে সি ভাবি চালে।

‘কিৰিবিং—কিৰিবিং—কিৰিবিং..’

উপায় নাপাই সি বিচনাত দীঘল দি থকাৰপৰা উঠি থিয় হ’ল। মনে মনে
পাবেমানে গালি পাৰিলে বাপধনক। ‘কাণৰ ওচৰতে ইমানপৰ ফোনটো বাজি
থাকোঁতেও তাৰ মৰ-টোপনি নাভাগে’—এই বুলি বাপধনৰ উদ্দেশ্যে মূৰৰ ভিতৰতে
ভোৰ-ভোৰাই সি ফোনটোৰ ওচৰ পালেগৈ। এই মাজ সি ‘কংচি’ৰ চিঠিখন পঢ়ি শেষ
কৰিছে। কংচিৰ চিঠিখনে তাক কোনোবা এখন সপোন-ৰাজ্যলৈ লৈ গৈছিল—স’ত
তাৰ পত্নীও আছে। সেই সপোনটো নষ্ট কৰাৰ কাৰণেই তাৰ খং উঠিছিল
ফোনটোৰ ওপৰত। খঙতে সি ফোনৰ বিচিভাৰটো দাঙি কাণত লগালে।

মহেশে ফোন কৰিছে। তাৰ বোলে অস্থখ। বৰ বজাৰত বোলে কিবা এটা
বহুস্ত্ৰজনক হতাৰ ঘটনাৰ সূত্ৰ ওলাইছে। এটা মৰা দেহ পোৱা গৈছে—খাচিয়া
ছোৱালী এজনীৰ। ফোনত এনে খবৰ ধৰনাৰপৰা পোৱা টান। গতিকে অভয় গৈ
ধানাৰপৰা খবৰটো আনি মহেশৰ কাগজলৈকে পঠিয়াব লাগে।

ফোনটো থৈ সি ভাবিলে। কথাটো তাৰ বেয়া নালাগিল। আজি তিনি দিন
ধৰি তাৰ খবৰ পঠোৱা হোৱা নাই। কাপোৰ-কানি পিন্ধাই আছিল। সেইদৰেই সি
ওলাই গ’ল।

জন-প্ৰাণীহীন আলিয়েদি অভয় হলং হলংকৈ দাবলৈ ধৰিলে—পুলিচ ধান
অভিমুখে। কিৰকিৰীয়া বতাহে গালে-মুখে হাত ব্লাই গৈছিল। সি গৈ আছিল।

দুকাৰপৰা অহা দুখন টোন্ধ সন্ধ্যা-সন্ধ্যী হৈ চকু টিগিয়াই অভিবাধন জনাইছিল।
সি বোৱা নাছিল।

কোনোবা এজন সূৰা-সেৱীয়ে নিজক বাস্তব বাঁওকালে বখাৰ চেঠা কৰিছিল।
সি গৈ আছিল।

কোনোবা নাৰীৰ ভিকা-কাডৰ আৱেগৰ সূৰ ৱাৰ্ড-লেকৰ একোণৰপৰা ভাহি
আহিছিল। সেই আৱেগন এবাৰ নোৱাৰিয়েই বেন ৱাৰ্ড-লেকৰ পাৰত আন্ধাৰবোৰ
গাঢ় হৈছিল। সি খোজবোৰ লাহে লাহে পেলাইছিল।

পুলিচ বজাৰত ভেটিয়াও জনচেৰেক সাহু ইকাল-সিকাল কৰি আছিল—অভিনয়ৰ
শেষত মঞ্চৰ লম্বত অনাৱস্তকভাৱে অভ্যাসবশতঃ বৈ থকা দৰ্শকৰ দৰে। সি পাচ
পেলাই গৈ আছিল।

কাগজ লগুণ য়েৰিয়াই ছুই-এজন মাৰোৱাৰীয়ে নিজ দোকানৰ সমুখত থিয় হৈ দেহাৰ ভৰটো ভৰি দুখনে বাধিব পাৰে নে নোৱাৰে পৰীক্ষা কৰিছিল। সি চাই চাই গৈ আছিল।

হঠাতে টেলি এখন আহি অভয়ৰ ওচৰতে ব'লহি। ড্ৰাইভাৰটো মাৰি বাটত শুই থকা গৰু দুজনী নেগুৰত ধৰি তুলি খেদাই দি আকৌ গুচি গ'ল। গৰু দুজনীয়ে বাটটো বন্ধ কৰি থৈছিল।

জেল-বোডৰ দাঁতিতে থকা ধোবাটোৱে পজাটোৰ আগচালিত কাপোৰ ইঙ্গি কৰিছিল। জুইৰ ওপৰবপৰা ইঙ্গি এটা আনিবলৈ ধৰা ধুনীজনীৰ মুখখন জুইৰ পোহৰে ইমান ধুনীয়া কৰিছিল। অভয়ৰ খঙেক বৈ চাবৰ মন গৈছিল।

আক কেইথোজমান যোৱাৰ পিচতে থানাৰ অফিচাৰ-ইন-চাৰ্জৰ কৰ্কশ স্বৰ অভয়ৰ কাণত পৰিল। থানাৰ বাৰাণ্ডাত পহৰা দিয়া পুলিচটোৰ লোহাৰ গোবোহা লগোৱা বুট-জোতাৰ যান্ত্ৰিক শব্দই অভয়ৰ কাণৰ পৰ্দাত কোবাইছিল; অভয় পোনে পোনেই থানাৰ মালিক শইকীয়াৰ সমুখত থিয় হ'লগৈ।

কাপৰে ধৰা মোটা কলমটোৰী জোড়া গুৰিটো নিজৰ থবঙা গাঁফৰ ওপৰত পিছলাই পিছলাই শইকীয়াই অস্বাভাৱিক গম্ভীৰভাৱে মেজৰ ওপৰত থকা আধা-ময়লা, আধা-লিখা কাগজ এখন চাই আছিল। অভয়ক দেখিয়েই তেওঁ হাঁহি এটা মাৰি 'বহক' বুলি ক'লে। তাৰ পিচতে শইকীয়া চকুত পৰাকৈ অতি ব্যস্ত হৈ পৰিল। কোনোবা এটা পুলিচক মাতি মেজত ভুৰুৱাই গালি পাবিলে। মেজত পৰি থকা কাগজ কিছুমান অতি থবকৈ চহী কৰিলে। কেবাজনো চাব-ইন্সপেক্টৰ আৰু পুলিচক বিভিন্ন বিষয়ৰ প্ৰশ্ন কৰি বিতৰ্ত কৰিলে। সি নিৰ্বিকাবভাৱে সমুখত বহি থাকি সকলো লক্ষ্য কৰি গ'ল। অভয়ে শইকীয়াক ভালকৈ চিনি পায়। এনে ব্যস্ততা দেখুৱাই শইকীয়াই সাধাৰণতে প্ৰমাণ কৰিব খোজে যে তেওঁ এক মিনিট থবৰ মোৱা বন্ধ কৰিলে গোটেই ষিলংখন বসাতললৈ বাব। এনে অভিনয়ৰ মাজেদি নিজৰ গুৰুত্ব বঢ়াই আত্ম-তৃপ্তি লাভ কৰা শইকীয়াৰ সমুখত অভয় সদায় মুখ দৰ্শকৰ দৰে বহি থাকে। নহ'লে কাম নিসিজে।

বহুত কাম কৰি অলপ আজৰি পাই বন্ধা পোৱাৰ দৰে হাতৰ কলম-কাগজ আঁতৰাই থৈ দীঘলকৈ উশাহ ল'লে শইকীয়াই। তাৰ পিচত কিলাহুটি মেজত দি হাত দুখনেৰে কেপীয়া পাতি তাৰ ওপৰত হুঁতৰি থৈ, অলপ আগলৈ হালি শইকীয়াই অভয়ক অভ্যৰ্থনা কৰিলে—

“আপোনাক বহুত সময় বহুৱাই থ'লোঁ। দেখিছেই নহয়, এই বাতি এঘাৰ বজাতো কাৰৰ শেষ নাই। পিচে, হঠাৎ বাতিখন যেনো ?”

“আপোনাক আক ক'ব লাগিছে নে শইকীয়া ? আজি দিনটো একো থবৰ পঠিওৱাই নাই। আপোনাৰ ওচৰভঙো থবৰৰ অভাৱ নাই। সেই কাৰণেই..”

“আপোনালোকক থবৰ বিও কেনেকৈ ? অৱশ্যে থবৰ নাই বুলিলে মিছা কোৱা হ'ব। কিন্তু, যি আছে সিও বৰ 'চিক্ৰেট' থবৰ। সেইবোৰ 'ডিচক্ৰেড' কৰিব নোৱাৰি।”

“আজি বোলে বৰ বজাবৰ ফালে কোনোবা ছোৱালী এজনীৰ ঘৰা প এটা পাইছিল ?”—অভয়ে হঠাতে স্থধি পেলালে।

“আও, আপোনালোক দেখোন সববজান। কোনে ক’লে আপোনাক ?”—শইকীয়া অতি আচৰিত হ’ল।

অভয়ে জানে শইকীয়াৰ কাৰণে সকলো খবৰেই ‘চিক্ৰেট’। ডেও সংবাদ-দাতাক খবৰ দি যেন অহুগ্ৰহ হে দেখুৱায়। গোটেই খিলঙে জনা ঘটনাও ডেওক স্থধিলে ‘চিক্ৰেট’ হৈ পৰে।

“অহকাণে-পহকাণে শুনিছোঁ আক।”

চকু মুদি হাত জোকাৰি শইকীয়াই চিঞৰিয়েই ক’লে, “নাই নাই, সেই বিষয়ে মই এতিয়া একো ক’ব নোৱাৰোঁ। কাইলৈ আহিব।”

কাগজত, ছপাব আখৰত নিজৰ নামটো দেখাব কাৰণে দুৰ্বলতা আন প্ৰায়বোৰ শাস্ত্ৰৰ দৰে শইকীয়াৰো আছে বুলি অভয়ে জানে। সেই কাৰণেই সি এইবাৰ ক’লে—

“আপোনাৰ অস্থবিধা হয় যদি কাইলৈকে আহিম। কিন্তু, খবৰটো আজি মই যি জানো তাকে পঠিয়াবই লাগিব। আপুনি তদন্ত কৰিছে বুলিও লিখিব লাগিব। আপুনি তদন্ত কৰা কেচু এটাৰ ইমান পৰেও কোনো উৱাদিহ ওলোৱা নাই বুলি লিখিবলৈ বেয়া পাই হে আপোনাক স্থধিবলৈ আহিলোঁ।”

শইকীয়াৰ মুখত এইবাৰ এটা আশ্ব-প্ৰসাদৰ হাঁহি। সোঁহাতেৰে বাঁও বাহৰ মাংসপেশীত ধপৰিয়াই ধপৰিয়াই শইকীয়াই ক’লে—

“আপোনালোকে যে মোৰ নামটো লৈ কিয় ইমান টনা-আজোৰা কৰে ক’ব নোৱাৰোঁ। বাক, নেবে যেতিয়া ক’বই লাগিব...”

এনেতে ফোনটো বাজিবলৈ ধৰিলে। শইকীয়াই গহীনভাৱে ফোনটো তুলি লৈ ক’লে—“পুলিচ ষ্টেচন, ও. চি. স্পিকিং”

শিফালবপৰা উত্তৰ অহাৰ লগে লগে শইকীয়াই ধৰমধৰকৈ বহাৰপৰা থিয় হৈ বুট-জোতা খটকটকৈ মাৰি ফোনত ক’লে—“ইয়েচ চাব, ওড্ ইভিনিং চাব...ইয়েচ চাব...বুজিছোঁ। চাব...বাম চাব...হয় চাব...এতিয়াই বাম চাব...ওড্ নাইট চাব।”

ফোনটো থৈয়েই শইকীয়াই “লিংডো, জলদি আও” বুলি চিঞৰ মাৰিলে—যেন এমাইল আঁতৰত থকা শাস্ত্ৰহ এটাক হে চিঞৰিছে। কাষতে থকা ‘লিংডো’ নামৰ পুলিচজনে চালাৰ মৰাৰ লগে লগে শইকীয়াই একে উশাহে কৈ গ’ল—

“ড্ৰাইভাৰকো ডুবুৰ্ গাড়ী স্টাৰ্ট কৰনে বল, আমাৰাৰকো বল এক ডজন বিলাৰ্ড পুলিচ—ডুবুৰ্—”

শইকীয়াৰ হাব-ভাববপৰা অভয়ে বুজিলে, ক’ববাত কিবা এটা হৈছে আক তালৈকে শইকীয়া সদলবলে বাবলৈ ওলাইছে। একো উৱাদিহ নাপাই অতঃপৰ বৰ অৰুচি লাগিছিল। সি যেনে যেনে ঠিক কৰিলে—কিবা এটা উপায় ৰুবি শইকীয়াৰ মুখবপৰাই কথাটো উলিয়াব লাগিব। সেই কাৰণেই প্ৰথমবাৰ দৃষ্ট অভয়ে শইকীয়ালৈ চাই ক’লে—

“ভাল হাল্হুৰ এইটোৱেই বিপদ। বিয়ানে কাম কৰে, লিয়ানে হুবৰ ওপৰত কামৰ বোজা বেছিকৈ পৰে। পিচে যি কোনো সাধাৰণ ‘ও-চি’য়ে দিলঃ থানাখন চলাব নোৱাৰে দেই।”

“নক’ব আক। এই মাজৰাতি এতিয়া যাব লাগে সেই ইষ্টাৰ্ন হোটেললৈ।”—
শইকীয়াৰ কঠম্বৰত প্ৰশংসা পোৱা হাল্হুৰ সজ্জাট।

“ইষ্টাৰ্ন হোটেল?”

“তাকেইতো কৈছোঁ। বোলোঁ, কাকনো বুলিবা ককা, আটাইবোৰ দাঙি-চুলি পকা। সেই হোটেলত সাধাৰণ হাল্হুৰ সোমাবলৈ সাহ নকৰে, অথচ তাতে বোলে কোনোবা এগৰাকীক কোনোবাই চুৰি মাৰি পেলাই থৈছে। এই মাজতো পুলিচ চাহাবে তাকে ক’লে কোনেত।”

কথা কৈ কৈ শইকীয়া গৈ ক’লাকৈ নীলা দীঘলীয়া পেৰাটোৰ দৰে পুলিচৰ মটৰ-গাড়ীখনৰ ওচৰ পালেগৈ। গাড়ী স্টাৰ্ট কৰাই আছিল। “ভাল যাওঁ” বুলি অভয়ক কৈ শইকীয়া জাঁপ মাৰি ড্ৰাইভাৰৰ বাঁওফালে উঠি বহিল। অভয়েও আগ-পাচ নাভাবি কিনি৷ হয় চোৱা যাওক বুলি পাচফালেদি উঠি বাইফোল লোৱা পুলিচ-বিলাকৰ লগতে বহি পৰিল। ‘ও-চি’ চাহাবৰ আদেশ অলুসবিয়েই উঠিছে বুলি ভাবি পুলিচবিলাকে একো নক’লে।

ইষ্টাৰ্ন হোটেলৰ সমুখত আহি গাড়ীখন বোৱাৰ লগে লগে পুলিচবিলাকৰ লগতে সামৰিক কায়দাবে অভয়ে জাঁপ মাৰি নামিল। নাৱিয়েই দেখে ইতিমধ্যে শইকীয়া গৈ হোটেলৰ মেনেজাৰৰ লগত কথা পাতিছে। হোটেলৰ কেবাটাও বগা সাজ শিঙা চাকৰ আৰু কেবাখনো হোটেল-নিবাসী জুৰ বান্ধি সেইখিনিতে বৈ আছে। অভয় ওচৰ চাপি গ’ল। কথা-বতৰাৰপৰা বুজিলে, ২ নম্বৰ কোঠাত কেঁকনি গুনি হোটেলৰ চকীদাৰ গৈ দেখে এগৰাকী তিবোতা মজিয়াত পৰি আছে—মুখত ভেজ। তিবোতাগৰাকী হোটেলত থকা তিবোতা নহয়। সেই কোঠাত থকা পন্ডিৱীয়া ভৱলোকজনক বিচাৰি পোৱা নাই। তিবোতাগৰাকীক ইতিমধ্যে হস্পিটাললৈ পঠিয়াই দিয়া হৈছে।

এনেতে হোটেলৰ বাৰাণ্ডাৰপৰা এজন ওখ-দীঘল হাল্হুৰ এগৰাকী তিবোতাৰ সৈতে নাৱি অহা অভয়ে দেখিবলৈ পালে। লগে লগে শইকীয়াৰ চিঞৰ অভয়ে আশা কৰা মতেই গুনিলে—“গোট্টেই হোটেল বেৰাও কৰ। কোনো বেন হোটেলৰপৰা ওলাই নাযায়।” পুলিচবোৰ বেৰাও কৰিবৰ কাৰণে ইফালে-সিফালে দৌৰি গ’ল। অভয়ে কি কৰিব ভাবিছিল—কাৰণ, তাত থিয় হৈ থাকি আৰু লাভ নাই। হঠাতে কাণৰ কাষতে পাচফালৰপৰা কোনোবাই ‘অভয়’ বুলি বজা গুনি হুৰি চাই দেখে, মিচেচ্ বৰা। ইমান বাতি এনেকুৱা ঘটনা ঘট। হোটেল এটাৰ সমুখত মিচেচ্ বৰাক অকলে দেখি অভয়ে ভয় খাই গৈছিল। এনেতে মিচেচ্ বৰাই অলপ হুৰত আধা-আদ্ধাবত বৈ থকা ভৱলোক এজনক উকলি ইংৰাজীতে ক’লে, —“জাকিলি, মই বৰৰ হাল্হুৰ এজনকে পাইছোঁ। এওঁৰ লগতে যাব পাৰিয়। আপোনাক অপৰে বজাব।” পন্ডিৱীয়া কায়দাত আন্দল হালি অভিযান কৰাই

ভুল্লোকজন গুটি গ'ল। অভয়ে হালুহজনক চিনি পালে। কেন্দ্রীয় চৰকাৰৰ এজন গুৰু মহলাৰ বিষয়া। খুব কাৰতলৈ আহি মিচেচ্ ববাই অভয়ক অতি সহজভাৱেই স্মৃছিলে—

“এই বাতিখন ইয়াত কি কৰিছা ?”

—বাতি সেই হোটেলৰ সমুখত সি থকাটো। আচৰিত নে মিচেচ্ ববা থকাটো আচৰিত, সেই কথা ঠিক কৰিবলৈ অভয়ে ভাবিবলগীয়া হ'ল। আক, তাক ইমান সহজভাৱে তুমি বুলিছে কিয় ? মিচেচ্ ববাই হাঁহি ক'লে—

“কি হ'ল, চতুৰ হ'লা দেখোন ?”

অভয়ৰ চেতনা ফিৰি আহিল। সি লৰালবিকৈ উত্তৰ দিয়াৰ চেষ্টা কৰিলে—

“নাই, এই...মানে আপোনাক হঠাতে ইয়াত পায় বুলি নাজানিছিলোঁ..”

“বেচ ক্ৰমা, ব'লা, যোক ঘৰত থৈ আহাটৈ। আক, হঠাতে ‘ভুম্বি’ৰপৰা ‘আপুনি’ কবলা দেখোন ? অচিনাকিৰ ভাও ধৰিব খুজিছা নেকি ?”—মিচেচ্ ববাই হাঁহি দিলে।

“কিন্তু মইতো এতিয়া ঘাব নোৱাৰিম”

“কিয় ?”—মিচেচ্ ববাৰ মাতত আদেশৰ স্বৰ।

“কিন্তু, ইমান বাতিখন ..যোক লগ নোপোৱা হ'লে...?”—অভয়ে তুমি বুলি সন্ধান কৰিবলৈ জিজ্ঞাসনক বাজী কৰাব নোৱাৰি একে সন্ধান নকৰাকৈ কোৱাৰ চেষ্টা কৰিলে।

“মিষ্টাৰ ববা ক্লাবৰপৰা আহোঁগৈ বুলি ওলাই গ'ল, এমক্টাৰ আগতে। যোক এৰি থৈ গ'ল ইয়াৰ ‘বাৰ্-কম’তে। ইমান পলয় কৰিছে, তাতে এইখন গণ্ডগোল। ড়য়ো লাগিছিল। মিষ্টাৰ পণ্ডিতকে কৈছিলোঁ। যোক ক্লাবত থৈ আহিবলৈ। এনেতে তোমাক দেখা পাই বন্ধা পালোঁ।—আক কিবা ক'ব লাগিব নেকি ? ব'লা এতিয়া।”—মিচেচ্ ববাই অভয়ক নিজৰ ভেনিটি বেগটোৰে পিঠিত হেঁচা দি খোজ কটাই দিলে। দুয়ো হোটেলৰ কম্পাউণ্ডৰপৰা ওলাই টেক্সি-স্টেণ্ডৰ ফালে খোজ দিলে।

পকা বাস্তৱত মিচেচ্ ববাৰ জোতাৰ শব্দই নিশ্চয়তা ভাঙিবৰ চেষ্টা কৰিলে কেইমিনিটমান। অভয় নিমাত।

“বিত্তা কবোৱা হালুহক তুমি বিণ কৰা নেকি ?”

অভয় নিমাত।

“ভুম্বি ইমান লাজহুৱীয়া কিয় ?”—মিচেচ্ ববাই শিন এটা উলুটুয়াই অভয়ৰ বাহুত ধৰি স্মৃছিলে।

“ছোৱালীৰ আগত বড়া-চড়া পৰি তোমাৰ মুখৰ দি নিকপাৰ অৱস্থা ওলাই পৰে, সি কিন্তু জড়ি বিপজজনক”—গহীমভাৱে মিচেচ্ ববাই আকোঁ ক'লে।

“কি আক বিপজটো...” অভয়ে এনেয়ে ক'লে। তাৰ বাহুত মিচেচ্ ববাৰ হাতৰ পৰা—যেন তাৰ বিবেক-বুদ্ধিক অচেতন কৰিবৰ কাৰণে এনেচ্‌হেটীয়া দিছিল। তাৰ শিত্ত তাৰ শবীকটোৰ ওপৰত বিবেকৰ কোনো শাসন নাথাকিব...।

“নিপদ ডাঙৰেই। এনেকুৱা লাভ-হুহলীয়া মুখ দেখিলে যি কোনো ছোৱালীৰে খাই শেলাবৰ মন যায়।”—

অভয়ে কথাটো নাই শুনা বুলি প্ৰমাণ কৰিবৰ কাৰণেই কেইখোজমান আগুৱাই গৈ টেক্সি এখনক মাতিলে। দুয়ো টেক্সিত উঠি বহিল। মিচেচ্ বৰাই ড্ৰাইভাৰক ক্লাবলৈ যাবলৈ নিৰ্দেশ দিলে।

ক্লাবৰ সমুখত গাড়ীখন ব'লহি। মিচেচ্ বৰাই গাড়ীৰপৰা নামি অভয়ক ক'লে,

“অকণমান ব'বা মই মিষ্টাৰ বৰাক মাতি আনো।”

ক্লাবৰ আগৰ আহল-বহল ঝাঁহনিডৰাৰ মাজে মাজে থকা বঙা ইটাৰ বাটটোৱেহি গৈ মিচেচ্ বৰা ক্লাবত সোমালগৈ। অভয়ে অকলে টেক্সিত বহি ভাবিছিল—মিষ্টাৰ বৰা আহিলে সি বন্ধা পৰিব। অকলে মিচেচ্ বৰাৰ লগত বৰ ভয় লাগে, নিজক বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰাৰ সন্ধান ভয় লাগে। হঠাতে তাৰ মনত পৰি গ'ল—আজি শোন্ধৰ দিনৰ আগতে মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰৰপৰা দৌৰি পলোৱাৰ কথা। ইস্ বাম! কাণ দুখন গৰম লাগি গ'ল। সেইদিনা সি দৌৰিছিল—খুব দৌৰিছিল—বাটত কোনোবাই চোৱালৈ লক্ষ্য কৰিবলৈ পাহৰি গৈছিল। কিন্তু, পিচত তাৰ বেয়া লাগিছিল—নিজকে ভীক যেন লাগিছিল। সি এইবোৰ কথা ভাবি থাকোঁতেই মিচেচ্ বৰা অকলে আহি গাড়ীত উঠিলহি। বাটৰ লাইটৰ পোহৰত সি চকামকটকৈ দেখিলে ডেওঁৰ মুখত যেন কান্দোনৰ ডাৱৰ। মিচেচ্ বৰাৰ মুখৰ কোনো হাত নাই। অভয়ৰ অসহ লাগিল। সি সুধি পেলালে,—

“মিষ্টাৰ বৰা নাহিল দেখোন।”

“আক পলম হ'ব বোলে। মোক অকলৈ যাবলৈ ক'লে।”

“ডেছে...”

মিচেচ্ বৰাই কোনো উত্তৰ নিদিলে। ড্ৰাইভাৰে গাড়ী স্টাৰ্ট কৰি ক্লাবৰ পাকটো ঘূৰি বাজ-আলিত উঠিলহি। হঠাতে মিচেচ্ বৰাই হুকুহকটকৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে। অভয় অবাক। গাড়ী মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰ পাওঁতে বেছি পৰ নালাগে। দুবছৰ আধা মাইলমান হে। কিন্তু, সেই আধা মাইলো অভয়ৰ কাৰণে এশ মাইল যেন লাগিছিল। তাৰ বৰ দুখ লাগিছিল ‘বেচেৰী’ বৰাজনীলৈ। ভিতৰি ভিতৰি ইমান দুখ বেচেৰীৰ। সি নাকান্দিব বুলি কেবাবাবো ক'লে। এবাৰ নিজৰ জেপৰপৰা কয়াল উলিয়াই চকুপানী মচি দিলে। তথাপি কান্দোন বন্ধ নহয়।

দুই হাতেৰে মুখ ঢাকি মিচেচ্ বৰাই কান্দি আছিল। অভয়ে জোৰেৰে ডেওঁৰ হাত এখন একৱাই খণ্ডেৰে কোৱা দিয়েই ক'লে—“নাকান্দিব”। এনেতে টেক্সিখনে মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰলৈ যোৱা ঠেক আলিটোৰ ডাঙৰ পাকটো ল'লে। মিচেচ্ বৰাই সেই সময়তে বঁকা হৈ হঠাতে অভয়ৰ বুকুত পৰি হুকুহকটকৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে। অভয়ে জোৰেৰে মিচেচ্ বৰাৰ মুখখন তাৰ বুকুৰ ওপৰৰপৰা এঠা লাগি থকা টিকট একৱাৰি একৱালে। চকুৰ পানীৰ টোপাল এটা তাৰ বুকুৰ মোৰৰ মাজেদি বৈ যোৱা সি পৰ পালে। অভাৱনীয় উদ্ভাৱনাত তাৰ দেহাত দুইটকৈ আহিছিল। বনচোৱে

তাক বাবে বাবে 'বেয়া কথা' কৈছিল। গিৰিয়েকৰ অকণমান মনোযোগৰ অভাৱত লাজ-কাজ এৰি কৰ্মা বৰাজনীলৈ তাৰ মৰমো লাগিছিল।

মিচেচ্ বৰাৰ মুখখন দুই হাতেৰে বুকুৰপৰা তুলি ল'লে অভয়ে। তুলি লৈ নিজৰ মুখৰপৰা শিহৰণ তুলিব পৰা দূৰত্বৰ ব্যৱধান ৰাখি একেথৰে চাই থাকিল। তেতিয়াও চকুৰপৰা পানী বাগৰিছে—ওঁঠ দুটা কঁপিছে।...

কিবা এটা বৰ আৱেগ-কাতৰ চিঞৰ শুনি টেক্সিৰ ড্ৰাইভাৰটোৱে 'বিন্নাৰ ভিউ' (পাচফাল প্ৰতিবিম্বিত হোৱা) আঁচৰখনত চকু পেলাইছিল। শিলঙত আজি সাত বছৰে টেক্সি চলোৱা জীৱনত সি বহুত ঘটনা দেখিছে। এই বুঢ়া টেক্সিখনত তাৰ সমুখত আৰি থোৱা পাচফাল-দেখা লক আইনাখনত সি বহুত প্ৰেমৰ পাতনি, বহুত প্ৰেমৰ সায়ৰণি দেখিছে। আজিও সি আঁচৰিত নহ'ল।

হয়তো এক মিনিট—দুই মিনিটো হ'ব পাৰে। তাৰ পিচতে টেক্সিখন আহি মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰৰ সমুখত ব'লহি। মিচেচ্ বৰাই অভয়ক এৰি দি তাৰ মুখলৈ এবাৰ চালে। ৰীও হাতেৰে তাৰ হুঁতৰিটোত ধৰি জোকাৰি দাঁত চেপি ক'লে—“সোণটো মোৰ, তোক কোনেও মোৰপৰা কাটি নিব নোৱাৰে”..... মিচেচ্ বৰা গাভীৰপৰা নামিল। অবিচলিত কাপোৰবোৰ সামৰাৰ চেষ্টা কৰি এটা হাত জোকাৰি অভয়ক বিদায় দিলে।...

টেক্সিখন আহি অভয়ৰ ঘৰৰ সমুখত ব'লহি। নামিব খুজি সি দেখিলে তাৰ চোলাৰ বুকুত সেন্দূৰ আৰু লিপ্‌ষ্টিকৰ চেকা। সি কোটটোৰে ঢাকি ল'লে। কয়ালেৰে ওঁঠ দুটা মোহাৰি দিলে। তল-ওঁঠটো চেলেকি চালে।

গাভীৰভাৱে নামি সি ড্ৰাইভাৰক সোধিলে—“কোত্‌না?”

“এক কপয়া জী”

অভয়ে এখন পাচ-টকীয়া নোট উলিয়াই ড্ৰাইভাৰক দিলে। ড্ৰাইভাৰে টকাটো জেপত ভৰাই অভয়ৰ মুখলৈ চাই থাকিল। অভয়ে খঙেৰে ক'লে—

“কাহা?”

অভয়ে তাৰ পাবলগীয়া ভাঙনি বিচাৰি ড্ৰাইভাৰলৈ হাতখন আগবঢ়াই দিলে।

“জী, আপুকা আজ বহুত আচ্ছা নচিব হয়। কুচ বক্‌চিচ...”

.....অভয় প্ৰায় দৌৰিয়েই ঘৰৰ ভিতৰ সোমালগৈ।

নিশাৰ শিলং । ১২ মান বাজিছিল । কৃষ্ণ-পঙ্কজীৰ জোনটো পাহাৰৰ নিশাবে লাজে-ভয়ে শোঁতা হৈ ওলাইছিল—ঠিক যেন ঘণ্টা পৰাৰ পিচত উপস্থিত হোৱা সুলীয়া ছোৱালী এজনীৰ মুখখন, ক্লাচৰ দুৱাৰ-মুখত প্ৰৱেশৰ অসুস্থতি বিচাৰি বৈ আছে ।

অভয়ে থিৰিকীয়েদি দূৰ-দিগন্তলৈ চাই আছিল । সি যেন তাৰ চাৱনিৰে কিমান দূৰলৈকে দেখে জুখিহে চাইছিল ।

এইয়াত সি টেক্সিৰপৰা নামি দৌৰি আহি ঘৰ লোমাইছেহি । দুৱাৰ খোলাই আছিল—দুৱাৰ-মুখত বৈ আছিল বাপখন । বাপখনে ডাক শাসনৰ স্বৰভে সুধিছিল—

“ইমান বাতি যে অকলে গৈছিল, মোকো লৈ নেগাল কিয়ো ?”

সি কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল । বাপখনৰ চকুলৈ চোৱাৰ সাহো সি যোগাৰ কৰিব নোৱাৰিছিল । সি যেন এটা মহাপাপী । বাপখন যেন তাৰ তুলনাত দেৱতা । খৰখৰকৈ আহি সি বিচনাখনৰ ওচৰ পাইছিলহি । বাপখন পাচে পাচে অহা গম পাই সি লাজতে থিৰিকীয়েদি দূৰ-দিগন্তলৈ চাই আছিল । বাতি খাবৰ কাৰণে এগিজাচ পানী থৈ বাপখন ওলাই যোৱাৰ পিচত হে সি উশাহ লৈছিল ।

টেক্সিৰ ড্ৰাইভাৰটোলৈ এতিয়া হে তাৰ বৰ লাজ লাগিল । “ছিঃ, সি চাপৈ কি ভাবিছে।”—মনে মনে সি ভাবিলে । টেক্সিৰ ভিতৰত কটোৱা অশান্ত সময়খিনিত সি আন কাৰো অস্তিত্ব অনুভৱ কৰা নাছিল । তাৰ নিজৰ ওপৰতে খুব খং উঠিছিল । কিন্তু, বাধা সি দিয়া নাছিল—দিব পৰা নাছিল । এতিয়া সি ভাবি চাই দেখিলে, সেই সময়ত সজ্ঞানে থাকিও সি অজ্ঞান হোৱাৰ ভাও ধৰিছিল । “ছিঃ, মিচেচ্, বৰাৰ সেইদিনা ছুপৰীয়াৰ ভাও ধৰা মূৰ্খ কামোৰণিতকৈও মোৰ এই অজ্ঞান হোৱাৰ অভিনয় অমার্জনীয় দুৰ্বলতা”—সি নিজৰ আগতে নিজেই লাজ পালে । সুবটো সি থিৰিকীৰ কাঠডালত হঠাতে থুলা মাৰি ক’লে, “হঁঃ, আক কবি নে কিবা ?” এই প্ৰশ্ন সি তাৰ মনটোক কৰিছিল । টেক্সিৰ ঘটনাটো ভাবি ভাবি নিজকে দোষ দি থাকোঁতে মনটোৱে ডাক কৈছিল, “কিয় মিছাকৈ ভাবিছ ? একো বেয়া কাম কৰা নাই তই ।” বান্ধনি উচটাই জ্বোল খোৱা মনটোক এশিকনি দিবৰ কাৰণেই সি সুবটো কাঠত খুন্দিয়াইছিল । থুলা থাই তাৰ মনটো মনে মনে থাকিল । সি নিজেও শান্ত হ’ল । নিৰপেক্ষভাৱে চিন্তা কৰি সি শেষত বুজি পালে যে এনে কিছুমান বিপদ আছে, বিৰোধত পৰিলে দেহাটোক বিবেকে সহায় কৰিব নোৱাৰে । তাৰ মনত পৰি গ’ল, টেক্সিৰ ওপৰত কটোৱা অশান্ত দুই মিনিটমান সময় সি তাৰ বিবেকটোক পৰামৰ্শৰ কাৰণে বিচাৰি পোৱা নাছিল । সি নিজকে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে, “বুজিছ গক, দেহাৰ বিপদত বিবেক পলায় ।”

খিৰিকীৰ কাঠডালত কিল্লাটুটি ধৈ সি অকণমান আগলৈ হালি দিলে। এটা ভৰিৰ ওপৰত দেহাৰ ভৰটো এৰি দি আনটো ভৰিক জিৰণি দিলে। সি গোটেই ঘটনাটো আগবঢ়াবা গুৰিলৈকে ভাবি চাবলৈ সাহসেৰে সাজু হ'ল।

“আচ্ছা, মইতো প্ৰথমতেই মিচেচ্ বৰাক ‘মাক কৰিব’ বুলি কৈ আঁতৰি পৰিব পাৰিলোহেতেন। বাতি এধাৰ বজাত তেনেকুৱা এটা হোটেলৰ সমুখত যি তিবোতা বৈ থাকিব পাৰে, তেওঁ ঘৰলৈও অকলৈ আহিব পাৰে। তেন্তে, মই তাকে নকৰিলো কিয়?”

ভাবি চাই দেখিলে, সি প্ৰথমতে আপত্তি কৰি দেখুৱালেও, মিচেচ্ বৰাক ঘৰত থ'বলৈ বোৱাৰ ইচ্ছা তাৰ আছিল। সেয়ে সি জোৰকৈ আপত্তি কৰা নাছিল। তাৰ মনৰ মাহুহটোৱে ‘এডভেঞ্চাৰ’লৈ লোভ কৰিছিল। সেই কাৰণেই সি নিজক ফাকি দিছিল,—তিবোতা বিপদত পৰিলে সহায় কৰিব লাগে বুলি, কেৱল ঘৰত থৈ অহাত দোষ নাই বুলি, নগ'লে অস্তায় কৰা হ'ব বুলি। কিন্তু মনে মনে সি মনত পৰিও পাহৰি পেলাইছিল, আজি পোন্ধৰ দিনৰ আগৰ যুৰ পিটিকা দিন-দুপৰীয়াৰ কথাটো। দিন-দুপৰীয়া জিমান দুৰ আগবাঢ়িব পৰা মাহুহজনী বাতিৰ অন্ধকাৰত কিমান দুৰ আগুৱাব পাৰে, সেই হিচাপ কৰাৰ মগজু তাৰ আছিল। কিন্তু, তেনে কথা ভবা পাৰ বুলি সি নিজকে কৈ মনে মনে সাজু হৈছিল কিবা এটাৰ কাৰণে। ‘দেখা যাওকচোন বাক’—এই বুলিয়েই ভাবিছিল সি তেতিয়া।

তাৰ পিচত মিচেচ্ বৰাৰ সি চকুপানী মচি দিছিল। সেই সময়তে টেক্সিৰপৰা বাহিৰলৈ চাই সি বুজিছিল, মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰ পাবলৈ আক হয়তো দুই মিনিট লাগিব। একো অঘটন ঘটাব ভয় নাই বুলি সি নিজকে নিজে সেই সময়ত কৈছিল। কিন্তু, সি অল্পভৱ কৰিছিল, একো অঘটন নঘটাকৈ মিচেচ্ বৰাক ঘৰত থৈ বোৱাত যেন কোনো বাহাদুৰী নাই। তাৰ পিচত আৱেগৰ অত্যাচাৰত ব্যাকুল হৈ কঁপি থকা মিচেচ্ বৰাৰ মুখখন সি চাই আছিল। আক চাই আছিল, তাৰ মুখৰ নিচেই ওচৰতে থকা তেওঁৰ মিনতি-স্নেহকো চকুহাললৈ। সেই সময়তে তাৰ সংঘৰ্ষে যুৰ-পোলোকা হিছিল। সেই অৱস্থা তাৰ অসহ্য লাগিছিল। মনটোৱে যেন কৈছিল, আক অকণমান যদি ওচৰলৈ আহে, নহ'লে আক সময় নাই, আক এক মিনিটমানৰ পিছতে টেক্সি ব'ব, মিচেচ্ বৰা নামি যাব লাগিব...। তাৰ পিচতে সি নিৰ্দোষীৰ ৰূপে আত্মসমৰ্পণ কৰিছিল। লিপুটিকৰ সোৱাদটো ভাৱ লাগিছিল। তাৰ ঠুঠৰ ওপৰত থকা অকণমান বতাহকে মিচেচ্ বৰা আক তাৰ নাকে বুকুৰ ভিতৰলৈ নিবলৈ টনা-আঁহোৱা কৰা সি গম পাইছিল। পৃথিৱীৰ আন কতো যেন বতাহ পাবলৈ নাই। তাৰ বুকুখনে এটা কোমল হেঁচা অল্পভৱ কৰিছিল। সেইটো হেঁচাই উশাহ বন্ধ কৰি তাক মাৰি পেলালেও সি হয়তো ডালেই পালেহেতেন।

থুৰ থবকৈ উশাহ লৈ খিৰিকীৰ বেজিংডালত নিজৰ মূৰটো সি চেপি ধৰিলে। মাথৰে ধৰা লোহাৰ খহটা-চোঁচা পৰশত সি সাৰ পোৱাৰি পালে।

পুনৰ খিৰিকীয়েদি বাহিৰলৈ চাই দেখিলে জোৰটো আগুৱাই আহি আকাশৰ ভিতৰত লোৱাল। সবল গছবোৰে জোৰৰ পোহৰত সেউজী দাঙি কিবা-কিবি

ছবি আঁকিছিল—বতুন প্ৰেক্ষিকাই প্ৰেক্ষিকলৈ চিঠি লিখিবলৈ লৈ কি লিখিব ভাবি ভাবি অঁকাৰ দৰে। অলপতে কিনকিনীয়া বৰষুণ দিছিল। ভিত্তি থকা পিছল সবল গছৰ পাতবোৰত জোনাকবোৰ ব'ব নোৱাৰি পিছলি পিছলি পৰিছিল। অভয়ৰ মনটো বৰ উদ্বাস উদ্বাস লাগিছিল। সি যেন নিশাৰ নিশ্চলতাটোতকৈও অকলশৰীয়া।

এটা অৰ্থহীন হুমুনিয়াহ কাটি সি খিৰিকীৰ কাষৰপৰা আহি বিচনাৰ ওচৰ পালেহি। বিচনাখন গৰু-গোহালি যেন হৈ আছিল, কিতাপ-কাগজ কিছুমান ডলত হুমুৱাই সি চেপেটা হোৱা গাঁক ছুটা ওখ কৰি ল'লে। কাপোৰ-কানি, জোতা আদি একো নোথোলাকৈয়ে সি বিচনাত লাং খাই পৰিল। মুখখন গাঁকত ঝুঁজি দিলে। মিচেচ্ বৰাৰ প্ৰদাখনৰ স্ৰগন্ধ তাৰ নাকত তেতিয়াও লাগি আছিল। হয়তো সেই কাৰণেই, গাঁকটো ঘিণ লগাকৈ ঘাম ঘাম গোছোৱা যেন লাগিল। গাঁকটোৰ ওপৰত খবৰ-কাগজ এখন মেলি ল'লে।

তাৰ মনটো বৰ বেয়া লাগিল। ঘৰলৈ মনত পৰিল। সৰুতে হাতত জেওবা-খুঁটি লৈ দাঁতিত গজা কচু কাটি কাটি যোৱা সেই চিনাকি বাটটোৰ কথা মনত পৰিল। হঠাতে খুব ভয় লাগি গ'ল তাৰ। যদি এই সময়তে পত্নী আহি ওলায়হি, তেন্তে সি তাইৰ চকুলৈ কেনেকৈ চাব? তাই যদি সকলো কথা জানি যায়? তাৰ বৰ ভয় লাগিল পত্নীলৈ। লৰালবিকৈ ঠুঠ ছুটা কমালেৰে মোহাৰি কয়ালখন দূৰলৈ পেলাই দিলে। সেন্দূৰ লাগি থকা চোলাটো খুলি পেলালে। কিন্তু, টেক্সিৰ সেই 'দুৰ্বল মাহু' অভয়টোৰ সকলোবোৰ চিন এইদৰে হেৰাই যোৱাকৈ পেলাই দিও তাৰ অলপ বেয়া লাগিছিল—ই যেন ট্ৰেনত চিনাকি হোৱা অচিনাকিক এৰি যাবৰ সময়ত বেয়া লগাৰ নিচিনা কথা। এনে ক্ষণস্থায়ী হঠাতে-আপোন-হোৱা চিনাকিবোৰ জোনাকী পৰুৱাৰ দৰেই সৰু সৰু। জোনাকী পৰুৱা ভাল লাগে, কিন্তু সিহঁতক চাই থাকিবৰ কাৰণেই বাতিটে দীঘলীয়া কৰিবৰো মন নাযায়।

মেজৰ ওপৰত থকা বড়ীটোৱে নিয়ম মতে টিকটিকাই আছিল। টিনৰ চালিবপৰা কেতিয়াবা খৰকৈ আৰু কেতিয়াবা লাহে লাহে টোপাল সৰিছিল। টিনৰপৰা সৰা টোপালে যেন বড়ীৰ সময়ৰ হিচাপ ভুল কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল। বড়ী চলি আছিল, কিন্তু অভয়ৰ সময়ৰ হিচাপ ভুল হৈ গৈছিল। সি ভাবি আছিল।

আজি তিনি বছৰৰ আগৰ কথা তাৰ মনত পৰিছিল।

* * *

অভয়ৰ দেউতাকে তেতিয়া জিলাৰ কাচাৰিত চাকৰি কৰিছিল। কেবাগীৰ চাকৰি। বিবিধ চাকৰি কৰিলে চৰকাৰী চাকৰি বুলিয়েই গাঁৱত সন্মান আছে, কিন্তু পেট ভৰাই ভাত খোৱাৰ দৰমহা নাপায়। দেউতাকে তাক কৈছিল, তেখেতে টকাৰ অভাৱতে পঢ়িব নোৱাৰিলে বুলি। সেই কাৰণেই অভয়ক বিহান পাৰে পঢ়োৱাটোৱেই দেউতাকৰ ইচ্ছা। বেন নিজৰ অসম্পূৰ্ণতা অভয়ৰ হাজেদী সম্পূৰ্ণ কৰিব। সেই কাৰণেই বাটী-বাৰী বন্ধকত দিও তাক কলিকতালৈ পঢ়িবলৈ পঢ়োৱাৰ বোগাৰ কৰিছিল। বহুত আশা কৰিছিল...পুতেক হাকিম, ফিল্ড, আৰু কত কি হ'ব?

শোভাবাদী, সত্য আদি কবি হুবা। বাজনৈতিক দলৰ মাহুহবোৰক ডেখেতে দেখিব নোৱাৰিছিল। ভয় কৰিছিল—কিজানি সিহঁতে অভয়ৰ মূৰটোও বোলা কৰি দিয়ে।

যাত্ৰা কৰাৰ দিনটোৰ কথা অভয়ৰ মনত পৰিল। দিন-বাৰ চাই সময় ঠিক কৰা আছিল। সেই দিনা পুৱাই তাৰ মাকে গা ধুই আহি ভিতা গাৰেই গোঁসাই ঘৰত কিবা এটা আগ কৰিছিল। মাক ওচৰতে বহি তাক ভাত খুৱাইছিল। অৰুণমান দৈ দিছিল। যাত্ৰাৰ আগতে বোলে দৈ খোৱা ভাল। ঘৰৰ আগকালে দুকলহ পানী দৈছিল। আগ-চোতালত গৰু-গাড়ী আহি দুঘণ্টাৰ আগবেপৰা বৈ আছিল। তাৰ বন্ধুবোৰ বাপেকেই গাড়ীত তুলিছিল—মৰাপাটৰ ৰচিবে বন্ধা এখন বিচনা, এটা ক'লা টিনৰ বাকচ, এবটল পানী। মাকে টোপোলা বান্ধি হাতত দিছিল কেইটামান নাৰিকলৰ লাক, কেইখনমান লুচি আৰু অলপ পাতলকৈ চকলিগুৱা আলুগুটিৰ ডক্কা। বাপেকে দুশ টকা কাপোৰ এখনত মেৰিয়াই তাৰ কঁকালত বান্ধি দিছিল। জেপত ভৰাই দিছিল ত্ৰিশ টকা। এইবোৰ কৰাৰ মাজে মাজে বাপেকে তাক উপদেশ দি আছিল—টেনত সৱধানে ৰাৰি, নোটোপনিয়াৰি। গৈ পালেই খবৰ দিবি। ভালকৈ পঢ়া-শুনা কৰিবি—তোৰ ওপৰতে সকলো আশা। ব'তে-ত'তে বিহকে-তিহকে নাখাবি। .. মাকে কিন্তু সেইবোৰ একো কোৱা নাছিল। মাত্ৰ সি খাই থাকোঁতে কৈছিল—দেহা-ভগা কষ্ট নকৰিবি বোপাই। ডালে-কুশলে ঘূৰি আহগৈ।

অভয় কলিকতালৈ পঢ়িবলৈ যাব। সেই বুলিয়েই চুবুৰীয়া মানুহ আহিছিল। আৰু আহিছিল বহুত সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী। কোনোটোৰ পেট নাই, কোনোটোৰ চোলা নাই, কোনোটোৰ কঁকালত এখন গামোচা।

যাবৰ সময় হৈছিল। সি ভাত গোট খোৱা সকলোৰেপৰা বিদায় লৈছিল। কাৰো চকুলৈ সি চাব পৰা নাছিল। তাৰ ভৱিষ্যৎ উন্নতিৰ কাৰণে সকলোৰে আগ্ৰহ দেখি সি আচৰিত হৈছিল। 'ইমানবোৰ মানুহৰ শুভেচ্ছা যাৰ সহায়, তাৰ কাৰণে পৃথিৱীত অসম্ভৱ একো নাই'...সেই দিনা সি নিজকে নিজে কৈছিল। গ্ৰাইমাৰী স্কুলত তাক পঢ়োৱা হেড্ পণ্ডিতে গালে-মুখে মৰম কৰি কৈছিল—বোপাই, বিজ্ঞাৰ বৰপুত্ৰ হৈ ঘূৰি আহিবি। গাওঁবুঢ়াই কৈছিল—আমি এখন বাইজ আছোঁ। তই ঘৰলৈ চিন্তা কৰিব নালাগে। কেৱল পঢ়ি-শুনি গাঁৱৰ মুখ উজল কৰাৰ চেষ্টা কৰিবি। বুঢ়ী আইতাকক সি সেৱা কৰিছিল। আইতাকে আশীৰ্বাদ দিওঁতে চকুৰপৰা পানী এটোপ তাৰ মূৰত পৰিছিল। তাৰ পিচত দেউতাকক সেৱা কৰিছিল। শোকে চেপি ধৰা মাতেৰে দেউতাকে "হ'ব হ'ব" বুলি তাৰ মূৰত ধৰি তুলি দিছিল। মাকক সেৱা কৰিবলৈ গৈ সি সৱাটী ধৰিছিল। মাকৰ লগতে সিও কান্দি দিছিল অভয়ে বিচনা-চামৰখনত নিজৰ চকু ঢুটা মচি ল'লে। সেই শুভ মুহূৰ্তটোৰ কথা মনত পৰিলেই সদায় তাৰ চকুশানী ওলায়।

আজি অভয়ে ভাবি চালে, তিনি বছৰৰ আগতে গৰু-গাড়ীত তুলি তাক পঢ়িবলৈ পঠিয়াবলৈ গোট খোৱা বাইজৰ আন্তৰিকতাৰ ছবিখন। প্ৰত্যেকখন মুখেই যেন কৈছিল—“তুমি বোৱা, পলম নকৰিবা। আমি বাব পৰা নাই। এদিন আমিও বাব পাবিব। আমি সদায় পাচ পৰি নাথাকোঁ। আমাৰ জ্ঞানৰ অন্ত নাই। ছবিখান

অভাৱ যিদিনা আঁতৰিব, সেইদিনাই আমিও ওলায়।” প্ৰতিবাত প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ দৰে তাৰ ওপৰত যেন প্ৰাণৰ আশা স্থাপন কৰিছিল এখন গাঁৱৰ বাইজৈ। এখন গাঁৱৰ বাইজৰ শিক্ষিত হোৱাৰ বাসনা, এখন গাঁৱৰ বাইজৰ প্ৰগতিৰ দুৰ্বাৰ স্পৃহা, তাক পঢ়িবলৈ পঠিওৱাৰ মূলতে যেন যুঁজিমন্ত হৈ আছিল। এই স্পৃহা, এই বাসনা, কিহবাই চেলি ৰাখিব পাৰিব নে?—সি উদ্বেজিত হৈ বিচনাত উঠি বহিল।

সেইদিনা গাড়ীত উঠাৰ আগতে সি চাৰিওফালে চাইছিল—পছমীকো চাইছিল। দেখা পোৱা নাছিল।

গাড়ীখন চলিছিল। গোট খোৱা সকলো মানুহ কিছুদূৰ পাচে পাচে আগুৱাই আহিছিল। তাৰ বুকখন চিৰিংকৈ উঠিছিল। উল্—ইমানবোৰ মানুহৰ আশা পূৰ কৰিব লাগিব। মনে মনে ঠিক কৰিছিল, সি খুব ভালকৈ পঢ়িব। গাড়ী গৈ আছিল।

সক ভায়েক দুটা জাঁপ মাৰি গাড়ীত উঠিছিলহি। সিহঁতে স্টেচনলৈ যাব। গাতে গাটো লগাই বহিছিল—যেন তেনেকৈ নবহিলে বহাই নহয়। একো ক’ব পৰা নাছিল। চকুবোৰ বড় পৰি আছিল। সি দুইটাকে ডিঙিত সাৱটি ধৰিছিল। কৈছিল—বৰ ব’দত ঘূৰি হুহুৰিবি দেই। মাৰ কথা শুনিবি। এটাই তাৰ চুৰিয়াত লগা বনগুটিকটা একৰাই দিছিল। সকটোৱে ডিঙিত ওলমি কৈছিল—“দেউতালৈ চিঠি দিবি, তোৰ অকলে বেয়া লাগিছে বুলি। তেতিয়া মোক পঠিয়াই দিব।”... গাড়ী আহি স্টেচন পাইছিলহি।

ট্ৰেনত উঠি তাৰ মনত পৰিছিল ঘৰলৈ—পছমীলৈও। পছমী গাঁৱৰে ধনবৰ মাউতৰ জীয়েক। ধনবৰ গাঁৱৰ মৌজাদাৰৰ মাউত। মহাভাৰতৰ দিনত ভগদত্তই কুকৰ্কে যুদ্ধত হাতী লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ যোৱা দিনৰেপৰা পৃথিৱীত বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছে। হাতী কামত লগোৱা বিষয়তো বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছে। কিন্তু, ধনবৰক দেখিলে মনত হয় যেন হাতীৰ মাউতৰ জীৱন সেই তেতিয়াৰেপৰা একেদৰেই চলি আছে—কোনো পৰিৱৰ্তন নাই।

ধনবৰ চহকী নহয়—হোৱাৰ আশাও নাই। দিনে-নিশাই সি হাতীৰ ওপৰতে। সাজৰ পৰত গাঁৱৰ চৰায়ে পোৱালিলৈ বুলি মুখত টোপ লৈ বাহলৈ যুবে, মানি নিছিগা জড়ি-পকৱাৰ মুখতো একোখুদ আহাৰ থাকে গাঁতলৈ ঘূৰাৰ সময়ত। কিন্তু, ধনবৰ সদায়ে যুবে শুকা হাতে—হাতীৰ পিঠিত উঠি। ঘৰৰ আগ-চোতালত গধূলি পৰত সি হাতীটো থিয় কৰায়হি। তাৰ উকখা পজাতকৈ হাতীটো ওখ। হাতীৰপৰা নাখিয়েই সি বৈলীয়েকৰ গালি ৰাইছিল সদায়।

সেই দক্ষ-খৰিয়ালৰ মাজতে পছমীৰ জন্ম হৈছিল প্ৰায় পোন্ধৰ বছৰ আগতে। সিহঁতৰ ঘৰৰ বাৰী আৰু অভয়হঁতৰ বাৰীৰ চাপ একেটা। সিহঁতে অভয়হঁতৰ পুখুৰীৰে পানী খায়। অভয়হঁতে সিহঁতৰ কাজলী গৰুজনী ধনবৰৰ বাৰীতে এৰাল দিয়ে। বিহুত পছমীৰ মাকে অভয়ক এখন গামোচা দিয়ে। অভয়ৰ মাকে পছমীক কাপোৰ এলাক দিয়ে। পছমীৰ মাকে দুপৰীয়া অভয়ৰ মাকৰ হুবৰ ওকণি চাই দিয়ে। ধনবৰৰ অল্পখণ্ড অভয়ৰ বাপেকে উৰুৰ আনি দিয়ে। অভয়ৰ ভনীয়েক নাই। বায়েকৰ

কেতিয়াবাই বিয়া হৈ গৈছিল। পহুৱীয়ে নিজৰ ছোৱালীৰ দৰে অভয়ৰ হাকৰ ইটো-সিটো কৰাত হাত ধৰি দিয়ে। অভয়ে পহুৱীক পটোৱাৰ নামত চুলি জোকাৰে। তাই তেতিয়া গাঁৱৰ ছুলৰ তৃতীয় মানত পঢ়িছিল।

লাহে লাহে তাৰ চকুত পৰিছিল, সাধাৰণতে কাপোৰ-কামি পিন্ধিব নাজানি আধা নাৰ্জট হৈ থকা পহুৱীজনীয়ে কাপোৰ পিন্ধিবলৈ শিকিছিল। তাৰ আগত কেতিয়াবা অসংখ্য হোৱা কাপোৰখনত তাইৰ নিজৰে চকু পৰি তাই চকু খাই উঠিছিল— সংখ্যত কৰি লৈছিল। লাহে লাহে তাইৰ অভাৱটো সি অল্পভৱ কৰিছিল। এবাৰ তাই বোম্বায়েকৰ ঘৰলৈ তিনি দিনৰ কাৰণে যাওঁতে, তাৰ তিনিও দিনেই বৰশী বোৱা নহৈছিল। ঘূৰি আহি সেই কথা শুনি তাই হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“ভাল হৈছে, মই থাকিলে দন্দ কৰি থাকিব।” সি খঙেৰে কৈছিল, “তোৰী যুৰ।” তাই চকুকটা টেলেকা কৰি ডাক ভয় খুৱাব খুজিছিল।

অভয় কলিকতালৈ যাবৰ আগদিনা। সেইদিনা পুখুৰী-পাৰত সি গা ধুবলৈ গৈছিল। এনেতে পহুৱীও পানী নিবলৈ আহিছিল। সিয়েই প্ৰথমে কথা কৈছিল,— সি তাইক বেড়ী বুলি মাতিছিল—

“বেড়ী, মই কাইলৈ যাম নহয়।”

“আকৌ আহিবাই দেখোন।”

“তোৰ বেয়া নালাগিব?”

“বেয়া অকণমান লাগিবই, কিন্তু তুমি পঢ়ি-শুনি ডাঙৰ মানুহ হৈ আহিলে বহুত বেছি ভাল লাগিব যে।”

“ভই মোলৈ চিঠি দিব দিহে।”

“ইস, মোৰ আৰু কাম নাই নহয়।”

কথাকিটা মনত পেলাই তাৰ ভাল লাগিল। সেইদিনা পুখুৰী-পাৰতে হঠাতে ডাক সেৱা কৰি দিছিল পহুৱীয়ে। থিয় হৈ কৈছিল—ডাঙৰ মানুহ হৈ আহিব। দেই। ঘটনাটো কি হৈছে, সি ডাবি ঠিক কৰিব পৰাৰ আগতে তাই পলাইছিল। বহুত দূৰবৰষা কৈছিল—“কাইলৈ বহুত মানুহৰ আগত লাজ লাগিব কাৰণেই আজিয়েই হাত লগালোঁ। বেয়া নাপাবা-আকৌ।”...

কথাটো মনত পৰি তাৰ ভাল লাগিল। সি আকৌ বিচনাত দীঘল দিলে।

* * *

কলিকতালৈ আহি অভয়ে প্ৰথম ঘৰবৰষা পোৱা চিঠিখন ‘বিয়েৰিং’ হৈ আহিছিল। সকলোৱেই একোখনকৈ মিথি এজাপ চিঠি ডবাই দিছিল—পহুৱীৰ বাহিৰে সকলোৱে। ডাঙৰ ভায়েকটোৰ চিঠিবৰষা সি বুজিব পাৰিছিল, সি অহাৰ দিনা পহুৱীয়ে কান্দি কান্দি ধনবৰকো কন্দুৱাই দিছিল। ধনবৰে উপায় নাপাই বাতি আহি তাইক তাৰ হাকৰ ওচৰত থৈ গৈছিলহি। বাতি তাই তাৰ হাকৰ লগতে জুই আহিল।

কলিকতাত তাৰ বৰ আচৰিত আচৰিত লাগিছিল। অলম্বত সি গোক পাইছিল পথাৰৰ ঘাটৰ, বাঁহ-বনৰ আৰু কুলৰ। কলিকতাত সি পাৰিছিল মানুহৰ বোন্ধ।

তাক যেন কোনোবাই কৈছিল—পৃথিৱীখন প্ৰকৃতিৰ নহয়, মানুহৰ হে। মানুহৰ বাবে হে প্ৰকৃতিৰ দৰকাৰ, প্ৰকৃতিৰ বাবে মানুহৰ নহয়। অসমত যেন প্ৰকৃতিয়ে কয়—
শান্তিৰে শুই থাক, তোমাক কোনেও আয়নি নকৰে। কলিকতাত যেন মানুহৰ অসীম ব্যস্ততাই কয়—গৈ থাক, কিয় বৈ আছা? যোৱা, গৈ থাক, দৌৰি যোৱা।...‘লোকাৰণ্য’ বোলা শব্দটোৰ অৰ্থ আছে বুলি সি কলিকতাত স্বীকাৰ কৰিছিল। সঁচাকৈয়ে ই এখন মানুহৰ হাবি।

অভাৱৰ বিকট ৰূপ দেখি সি জিকাৰ খাই উঠিছিল। কলিকতাত মানুহে অভাৱত পৰি দ’মাই খোৱা জাবৰৰ মাজত খোৱা বস্তু বিচাৰে, অজুত্বৰ অভাৱত মৰা মানুহ দেখি হাঁহে, ঘৰৰ অভাৱত ৰাজ-আলিৰ দাঁতিত শোৱে, সময়ৰ অভাৱত দৌৰে, মৰণৰ অভাৱত বাচি বৈকে।

ভিনি মাহৰ পিচত কলেজ বন্ধ হোৱাৰ লগে লগে সি অসমলৈ ঘূৰি আহিছিল। স্টেচনত নামিয়েই সি বাপেক আৰু ভায়েক দুটাক পাইছিল। সিহঁতলৈ কলিকতাৰপৰা অনা বস্তুবোৰ সি তাতেই খুলি দেখুৱাইছিল। তাৰ পিচত গৰু-গাড়ী। গৰু-গাড়ী গৈ আছিল। সিহঁতে কথা পাতি গৈছিল।

ওপৰেদি এখন আকাশী জাহাজ সশব্দে উৰি গৈছিল। সিহঁতে ডিঙি মেলি চাইছিল। গৰু-গাড়ী গৈ আছিল। ..

ঘৰত গৈ সি এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি বিতৰ্ক হৈছিল। “বোপাই, ইমান ঈশালি কিয়?”—এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ সি কেনেকৈ দিয়। সি যে ঈশোৱা নাই, সেই কথা বাবে বাবে কৈয়ো ছাৰ মানিলে। সকলোতকৈ সি আচৰিত হৈছিল, তাক দেখিয়েই পছমী লাজ কৰি আঁতৰি যোৱা যেন দেখি। তাৰ পিচত ৰাধনি-ঘৰত চাহ-জলপান খাবৰ পৰত পছমীক দেখি সি স্তম্ভিত পেলাইছিল—

“তই দেখোন বেড়ী, মোৰ খবৰেই কথা নাই। চিন পাহৰিলি নেকি?”

তাই কিন্তু একো উত্তৰ দিবলৈ নাপালে। মাকে হে তাক মিছা-খং দেখুৱাই কৈছিল—

“তই এতিয়া তাইক ‘বেড়ী বেড়ী’ নকৰিবি। তাই এতিয়া ডাঙৰ হৈছে।”

“তাই ডাঙৰ হ’লে কিবা বেড়ী নহৈ ৰূপছৰী হ’ব নে?”—সি উত্তৰত কৈছিল।

এইবাৰ তাই উত্তৰ দিছিল—“তোমাতকৈ বহুত ধনীয়া বুজিছা : নেদেখিছা—
কেনেকুৱা শুকাই হাড়-ছাল লৈ আহিছে।”

সি প্ৰমাদ গণিছিল। সেইকেইটা ওনাত হ’টা শব্দৰ মাজত লুকাই থকা বেথাখিনিৰ সোৱাদ সি বুজি পাইছিল।...

সেইদিনা ৰাতি ভাত খাই উঠি ভামোল খোৱাৰ পৰত মাকে তাক আন কথাৰ মাজতে কৈছিল, পছমীহঁতৰ কথা। এদিন পছমী বোলে মোজাহাৰৰ ঘৰলৈ গৈছিল, কিবা সকাবত। মোজাহাৰ বুঢ়াই বোলে তাইৰ হাত চাই ভাগ্যৰ কথা কৈছিল। এবাৰ বোলে বুঢ়াই হাতখনত টানি ধৰি বৰ ‘তুলিগেও-পাশ-লগা’ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পছমী বোলে কোনোমতে ভাব হান্ধৰপৰা এবাই দৌৰি আহিছিল। তাৰ পিচতে বোলে খবৰৰ মাউতৰ চাকৰিটোও গৈছিল। ‘সিহঁতৰ এতিয়া ভাত মুঠিৰে অজুত্বা

হৈছে’—সেইবুলি যাক বৈ গৈছিল। অভয়ৰ ইচ্ছা হৈছিল, যোজাঘাৰক নদীত উঠাই দিয়েগৈ। অকণমান বৈ যাকে হুমুনিয়াহ কাটি কৈছিল,—“তাই বোৱাৰ পিচৰপৰা তাইৰ পঢ়া-শুনাও হোৱা নাই।”...

পিচদিনা পুৱা সি চাহ-জলপান খাই উঠি বাৰীৰ পাচফালে থকা কঠীয়াতলীখন চাবলৈ গৈছিল। গৈ দেখিছিল, পছমীয়ে অকলে কঠীয়া তুলি থকা। তাই গম নোপোৱাকৈ সি ফুটুকোপোৰ আঁৰত থিয় হৈছিলগৈ—তাইৰপৰা দুন্দলমান আঁতৰতে।

তাইৰ সোণবৰণীয়া দেহত পুৱাৰ বগ পৰিছিল। কঠীয়াবোৰ বতাহত হালিছিল-জালিছিল। সি চাই আছিল।

কঁকালত তাইৰ এখন আঁঠু-ঢকা মটীয়া বৰণৰ কপাহী মেখেলা। খালী গাটোত একে বঙৰ এখন কপাহী বিহা—একে পাকতে বাউসিয়েদি দেহাটো ঢাকি আনি কঁকালত টঙালি বান্ধি লৈছিল। জোকাৰ মাৰি কঠীয়া উঘালোতে তাইৰ বাহুৰ বঙহবোৰ কঁপিছিল। জালি টিয়ঁহ যেন কঁকালটো ভাগি পৰিব যেন লাগিছিল। সি বহুশুধৰ দৰে চাই আছিল।

এমুঠি কঠীয়া হাতত লৈ তাই কঁকালটো পোনাই লৈছিল। কঠীয়াৰ আগেৰে গালৰ ঘামবোৰ মচি দিছিল। সি চাই চাই তাইৰ ওচৰ চাপি আহিছিল আৰু ভাবিছিল—ঘাম মচাৰ কাৰণে পৃথিৱীত ইয়াতকৈ ভাল কিবা আছে জানো।

আকৌ এমুঠি কঠীয়া তুলি তাই সোঁ ভৰিটো সামান্য দাঙিছিল। এইবাৰ তাই নোদেখিলেও অভয় তাইৰ বহুত ওচৰত। তাইৰ বগা কলাফুলত হঠাতে চকু পৰি অভয়ে দেখিছিল, জিলিকি থকা এডাল নীলা সিৰ—তাইৰ তেজৰ সোঁত বৈ থকা নীলা সিৰ। জিকাৰ খাই উঠি সি দূৰৰ আকাশলৈ চাই পঠিয়াইছিল। আকাশখনো নীলা। নীলা আকাশ, নীলা সিৰ...। সি ভাবত অভিভূত হৈছিল। বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ নীলাৰ লগত মিলি গৈছিল তাইৰ সিৰৰ নীলা—আৰু, একে নীলা সিৰেদি বৈ থকা জগতৰ একে মানুহৰ একে তেজৰ সোঁত। সি সেইদিনা গোটেই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডকে দেখা পাইছিল পছমীৰ মাজত। হঠাতে সাৰ পোৱাৰ দৰে পাই সি নিজকে প্ৰকৃতিত কৰিছিল।

পছমীয়ে আপোনমনে কঠীয়া তুলি আছিল। কোমল সেউজীয়া কঠীয়াৰ মাজত তাইৰ কৈচা সোণ যেন হাতৰ মিহি আঙুলিবোৰ জিলিকি পৰিছিল। বতাহে কঠীয়াতলীত ঢৌ তুলিছিল। তাৰ মনত ঢৌ তুলিছিল পছমীৰ চিন্তাই। পছমীজনী পুৱাৰ ব'হুত জিলিকি পৰিছিল—যেন সৃষ্টিৰ প্ৰথম পুৱাত কৃষ্টিৰ পাতনি মেলা সময় কৃষক-সমাজ তাইৰ মাজতে সেইদিনাও জীৱন্ত হৈ উঠিছিল।

তাই কঠীয়া তুলি আছিল। বাও ভৰিটোৰ তলুৱাত আলফুলে কঠীয়াৰ মূঠি আছাৰি মাটিবোৰ একতাইছিল। লগে লগে তাইৰ বুকুত অহা সৃষ্টিৰ লভাৱনাৰ কঁপনি উঠিছিল—গলধনত ওলোৱাই বন্ধা খোপাটোৱে এবাৰ ইফালে এবাৰ নিকালে গৈ ভাল বাখিছিল। সি আৰু ব'ব নোৱাৰিছিল। মাতি দিছিল,—“পছমী ..”

“ভুমি ?”—তাই লাজ পাইছিল। গোটেই দেহাটো ভালকৈ ঢকাৰ কাৰণে যথেষ্ট কাপোৰ তাইৰ পাড নাছিল। তাই কাপোৰবোৰ ইফালে-সিকালে এনেদৰে টানি লাজ কৰি হাঁহিছিল।

সেইদিনাই আবেলি। সি পুৰণি বাৰীখন চাবলৈ গৈছিল। পহুৱীয়ে তাতে খৰি লুৰি আছে বুলি সি মাজানিছিল। এনেতে দেখিছিল, এবোজা খৰি যুৰুত লৈ তাই এডাল সাঁকো পাৰ হ’ব খুজি বৈ আছিল। সি লাহে লাহে ওচৰ চাপি গৈছিল। তাই নজনাকৈ পিচকালবপৰা সি খৰিবোজা দাঙি লৈছিল। তাই অতি আচৰিত হৈ তাৰ ফালে চাই কিবা এটা ক’বলৈ জিভাখন বিচাৰিছিল। সি মাথোঁ কৈছিল—“তই পাৰ হৈ ল।” ছুডাল সৰু বাঁহেৰে দিয়া সাঁকোডাল তাই ভয়ে ভয়ে পাৰ হৈছিল। সি তাইৰ পিচতে পাৰ হৈ খৰিবোজা তাইৰ যুৰুত আকৌ তুলি দিছিল। তাই তাৰ ফালে চাই আছিল। সেই চাৱনি সহ কৰা শক্তি তাৰ নাছিল। সি লৰালবিকৈ কৈ পেলাইছিল—“বা, যুৰুত খৰিবোৰ লৈ থিয় হৈ থাকিব নালাগে।” তাই গুচি গৈছিল। পৰি থকা শুকান পাতৰ ওপৰত তাই খোজ কঢ়াব মৰমৰণি লাহে লাহে দূৰলৈ গৈ ছুটনা হৈছিল। সেইদিনা সি ভাবিছিল—তাৰ স’তে কথা পতা হ’লে ভাল আছিল। কিন্তু, পিচতেই ভাবি চাইছিল—কি কথা সি পাতিলেহেঁতেন? তাইৰ চাৱনিয়ে যে এটা জীৱনৰ কথা খন্তেকতে কৈ গৈছিল। তাৰ বাহিৰে আৰু কি কথা তাৰ পাতিলৈ থাকিব পাৰে? সেইদিনা সি বুজিছিল, মুখৰ কথাতকৈ চকুৰ চাৱনিৰ প্ৰকাশ-শক্তি বহু হাজাৰ গুণে বেছি।

তাৰ কলিকতালৈ যাবৰ সময় হৈ আহিছিল। বিয়ানে সময় ওচৰ চাপি আহিছিল, সিয়ানে তাৰ কলিকতাতখন বৰ বেয়া যেন লাগিছিল। তিনি দিনমানৰ পিচতে তাৰ বোৱাৰ দিন। ভৰ দুপৰীয়াৰ ব’দ। দূৰত কপোৱে ফুকলিয়াইছিল। সি ঘৰৰ আগচালিৰ তলত কঠ এখন পাৰি দীঘল দি আছিল। বিচনীখন ওচৰতে পৰি আছিল। নিজে বিচিবলৈ এলাহ লাগিছিল। এনেতে পহুৱী আহি তাক এখন খুৰিয়া তামোল দিছিলহি। তামোলখন হাতত লৈ সি কৈছিল—

“হঠাতে দেখোন তামোল দিবলৈ মনত পৰিল ?”

“যাবাটৈ নহয়। সেই কাৰণে দিছো।”

সি তামোলখন মুখত ভৰাইছিল। ওচৰতে বহি তাই বিচনীখনেৰে নিজক বিচাৰ ফলেৰে তাকো বিচি দিছিল।

“কলিকতাতখন তামোল কেনেকুৱা লাগে ?”

“ভাল লাগে।”

“বৰলৈ মনত পৰে নে বাক ?”

“ভোলৈ নপৰে।”

“বই কিবা যোৰ কথা সুধিছো নেকি ?”

এনেতে বাক আহি কাষতে বহিছিলহি। তাই কৈছিল—“চাওকচোন, কথা এটা সুধিলে ভালকৈ উত্তৰ নিদিয়ো।”

তাব মাকে কৈছিল, “মুখৰ খজুৱতিটো ইয়াতে মাৰি লৈছে। কলিকতাতনো কাক পাব?”...

মাকে তাক সুধিছিল—“হয় নে বোপাই, আকৌ বোলে যুদ্ধ লাগিব? তেনেকুৱাখন হ’লে তই কিছ গুচি আহিব।”

“মাহুহবোৰে বাক নিজৰ মাজতে কিয় যুদ্ধ কৰে। আমাৰ দেখোন কাৰোবাক চৰ এটা মাৰিও বেয়া লাগে”—পছমীয়ে সুধিছিল।

“হুঁজ নিজে কোনেও নকৰে, বজাই বা চৰকাৰে লগাই দিয়ে, এজাই কটা-কটি কৰি যাবে।”—সি বিজয়ৰ দৰে কৈছিল।

“জানো বোপাই, পৃথিৱীখন মানে দেখোন এখন ডাঙৰ গাঁৱৰ নিচিনা কথা। এনেকৈ একেখন গাঁৱৰ মাহুহকে উইতেনো কেনেকৈ মাৰে, কেনেকৈ কাটে।”—মাকে নভবাকৈয়ে কৈছিল। সি ভনিছিল। বিশ্ববিখ্যাত লেখকে ‘এখন পৃথিৱী’ পঢ়াৰ বিষয়ে দার্শনিক তথ্যেৰে ভৰাই লিখা কিতাপবোৰ তাৰ পুৰি পেলাবৰ মন গৈছিল।

“জানে আই, হুঁজ লগাই দিয়ে ছৰীয়াৰ মুখৰ ভাত মুঠি কাটি নিবৰ কাৰণেই। তেহে সিহঁতে চৰা দামত বস্তু বিকি পকী ঘৰ সাজিব পাৰিব”—পছমীয়ে তাৰ মাকক বুজাইছিল। অভয়ে মনে মনে নিজকে ‘মুখ’ বুলি গালি পাৰিছিল। অৰ্থনীতি শিকিবলৈ ডাঙৰ ডাঙৰ কিতাপবোৰ এনেয়ে পঢ়িলে যেন লাগিছিল। ভাবি ভাবি তাৰ টোপনি আহিছিল। মাকে ক্লক নাম গাইছিল। পছমীয়ে বিচি আছিল। সি টোপনিতো গম পাইছিল।

বাতি ভাত খাওঁতে মাকে তাক কৈছিল—পছমীজনীৰ বিয়াৰ বয়স হোৱা বুলি আক কৈছিল—“তাই ওলাই গ’লে বৰ বেয়া লাগিব।” মাকে তাক সুধিছিল—

“ভোৰ আক ডেৰ বছৰতে পচা শেষ হ’ব নহয়। তোৰে বিয়াখন পাতিব লাগিব।”

বাতি তাৰ টোপনি অহা নাছিল।

*

*

কলিকতাত সাতোটা মাহ খুব ভালকৈয়ে কাটিছিল তাৰ। বাপেকে কষ্ট কৰি তাৰলৈ পঠিওৱা টকাৰ অপব্যৱহাৰ নকৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হৈয়ো সি চিনেমা চাবলৈ গৈছিল। বিলাসিতাৰ দুই-এটা বস্তুও সি কিনি পেলাইছিল। চিপাৰেট খোৱাটো বেয়া কাম নহয় বুলি ভাবিছিল। তেইশ বছৰীয়া ডেকা সি তেতিয়া। মেহাটো ইমান পাতল পাতল লাগে—যেন তুলাৰ দৰে উৰি হে ফুৰে। ঘৰৰ কথা ভাবিও তাৰ ভাল লাগিছিল তেতিয়া। সি পঢ়ি-শুনি ডাঙৰ কিবা কাম পাব, বহুত টকা পাব। মাক-মেউাকক এনেকুৱাকৈ বাধিব যে তেওঁলোকে পৃথিৱীখন জুখৰ ঠাই বুলি ক’বলৈ বাধ্য হ’ব। ভায়েক দুটাক খুব পঢ়াব—বিমান পঢ়িব খোজে লিমান পঢ়াব। পছমীজনীক...পছমীক কি কৰিব সি একো ঠিক কৰিব পৰা নাছিল।

সেই সময়ত তাৰ ভাল লাগিছিল নিজক, নিজৰ মেহাটোক, নিজৰ ভৱিষ্যতক, নিজৰ মাক-বাপেকক, বন্ধু-বান্ধৱক, সংসাৰখনক আৰু পছমীক। জীৱনৰ এতি

খোজতে যেন তৃপ্তি উপচি পৰিছিল। অতৃপ্তি, অভাৱ, অনাটনো যেন উপভোগৰ হে বস্তু। জীৱনটো যেন এখন শেষ নোহোৱা বিয়া, আৰম্ভ নোহোৱা সংসাৰ।...

প্ৰায় সাতমাহমানৰ পিচত সি পুৱা উঠিয়েই এখন চিঠি পাইছিল। বাপেকৰ চিনাকি হাতৰ আখৰকিটা লেকাকাব ওপৰত দেখি সি মৰম কৰি চিঠিখন খুলিছিল। খোলাৰ আগতে সি ভাবিছিল, ভিতৰত কি কি আছে। বাপেকৰ উপদেশ আৰু আশীৰ্বাদ, মাকৰ মৰম আৰু ডায়েক ছুটাৰ কলিকতাৰপৰা পঠিয়াবলৈ লিখা বস্তুৰ তালিকা। সি চিঠিখন খুলিছিল। মাত্ৰ এখন চিঠি—তাৰ মাকে লিখিছিল। সি পঢ়িছিল। চিঠিৰ কথাবোৰ সি যেন বুজি পোৱা নাছিল। আকৌ পঢ়িছিল। এইবাৰ সি বুজিছিল—কিবা অচিন ৰোগ হৈ ধনবৰ একেদিনাই মৰি থাকিল। পছমীহঁতৰ অৱস্থা বৰ বেয়া। সাঁচতীয়া পইচা এটাও নাই। “এতিয়ালৈকে শড়ুৱে হাঁহিব নোৱাৰাকৈ একেখন ঘৰ চলাব দৰে চলি আছে। আমাবোতো অৱস্থা উভৈনদী নহয়। সেই কাৰণে তোলৈ লিখিলো। এই মাহত কিছু কয় টকা পঠিয়ালে চলিব পাৰিব নে লিখিবি।”

ভালকৈ কথাটো অহুভৱ কৰোঁতে তাক কিছু সময় লাগিছিল। তাৰ মনটো লাহে লাহে বৰ বেয়া লাগি আহিছিল। দুখ লাগিছিল। সৰুতে তাক বোকাচাত লৈ ফুৰা দেখেহা শকত ধনবৰটো, চকু টেলেকা কৰি ভয় দেখুওৱা ধনবৰটো,—সিনো হঠাতে এনেকৈ মৰিব পায় নে? পছমী আৰু পছমীৰ মাকৰে বা এতিয়া কি অৱস্থা হ’ব...? ভাবি ভাবি সি বহি আছিল। কেবাঘণ্টাও। চিঠিখন আকৌ এবাৰ পঢ়িছিল। ইমান বেজাৰতো কিন্তু চিঠিখনৰ এটা কথা তাৰ বৰ ভাল লাগিছিল। সংসাৰৰ সমস্তাৰ বিষয়ে এই প্ৰথমবাৰ মাকে তাক সূচিছে। সি যেন দায়িত্ব ল’ব পৰা হৈছে। সেইদিনাই তাৰ প্ৰথম মনত খেলাইছিল—সি দেখোন পঢ়ি থাকোঁতেও আজৰি পৰত কৰা কিবা চাকৰি কৰিব পাৰে। কলিকতাত তেনেকুৱা কত চাকৰি পোৱা যায়। তেতিয়া দেখোন সি ঘৰৰপৰা টকা ননাকৈয়ো চলিব পাৰিব। হয়তো পছমীৰ মাকলৈও পঠিয়াব পাবিব দুটকামান। সেই ভাব অহাৰ লগে লগেই তাৰ চাকৰি পোৱা যেনেই লাগিছিল। চকু মেৰি বহি থাকোঁতেই সি চকুৰ আগত দেখিছিল তাৰ চাকৰি জীৱনৰ ব্যস্ততা।...

খুব বেছি কষ্ট নকৰাকৈয়ে সি এখন দৈনিক বাতৰি-কাকতৰ অফিচত চাকৰি পাইছিল। চাব্-এডিটৰ কাম—সন্ধিয়াৰপৰা ৰাতি একমান বজালৈ কৰিব লাগে। কলেজত পঢ়ি থাকিবও পাৰিব। প্ৰথমে মাহে ১০০ টকাকৈ দৰমহা। আনন্দত সি হাৰাশান্তি হৈছিল। আনন্দটো প্ৰকাশৰ কাৰণে উপযুক্ত মাহুহ বিচাৰি নাপাই সি কলিকতাতখন জন-প্ৰাণীহীন মৰিশালি বুলি ভাবিছিল। সেই কাৰণে সি পাবেমানে চিঠিকৈ লিখিছিল—মাকলৈ, বাপেকলৈ, ডায়েক ছুটালৈ দুখন আৰু এখন পছমীলৈও। তাইলৈ সি লিখিছিল বিপদত ধৈৰ্য ধৰাৰ উপদেশ দি। সেইদিনা সি ভাবিছিল—লিভো সাধাৰণ ছাত্ৰ নহয়, সি উপাৰ্জনক্ষম মাহুহ। সি আনক উপদেশ দিব পৰা হৈছে। এইবোৰ ভাবে তাক পাহৰাই দিছিল ধনবৰৰ কাৰণে তাৰ দুখ। বাপেক মৰি নিষ্ঠকৰা হোৱা পছমীৰ মনৰ অৱস্থাটো বুজিবৰ চেষ্টাও সি কৰা নাছিল সেইদিনা।...

—এই কথা মনত পৰাৰ লগে লগে তাৰ খুব অস্বস্তি লাগিল। বিচনাৰ ওপৰতে চটফটাই নিজকে পাবে বানে গালি পাবিলে সি। সুখৰাৰ নোৱাৰা ভুলবোৰ মনত পৰাৰ সমান কষ্ট পৃথিৱীত আন একো নাই।...

বাডবি-কাৰুতৰ অফিচত চাকৰি কৰি তাৰ বৰ ভাল লাগিছিল। গোটেই পৃথিৱীখনৰপৰা একেবাহে খবৰ আহি থাকে। নিশা-দিনৰ ছেদ-ভেদ নাই, সকলো টুকুৰা-টুকুৰ খবৰবোৰ তাৰ খুব ভাল লাগিছিল। সেইবোৰ যেন গোটেই পৃথিৱীৰপৰা গোটাটাই অনা অলেখ মুক্ত। তাৰে ভাল ভাল বিলাক বাছি গাঁথোৱাৰেই তাৰ কাম। আক, প্ৰতি মুহূৰ্ততে পৃথিৱীখনৰ খবৰ পাই থকাটো কেনেকুৱা কেনেকুৱা লাগিছিল। পৃথিৱীখন যেন নিচেই সৰু। গোটেই পৃথিৱীখনৰ লগত যেন সি অনবৰত কথা পাতি আছিল। প্ৰত্যেকখন দেশৰ খবৰ যেন সি গাঁওতাই গাঁৱৰ প্ৰত্যেকখন মাছুহৰ খবৰ লোৱাৰ লৈ আছিল। ক'ৰবাত অকণমান বিপদৰ ইংগিত পালেই গোটেই পৃথিৱীকে সাৱধান কৰি দিয়াৰ গুৰুভাৰ যেন তাৰ হাতত। গোটেই পৃথিৱীখনেই যেন তাৰ নিজৰ। এইবোৰকে ভাবি ভাবি সি আৱশ্যকতকৈও বেছি সময় কাম কৰিছিল—কামত তাৰ আন্তৰিকতাবোৰ উপচি পৰাকৈ ঢালি দিছিল। সম্পাদকৰ সি প্ৰিয়পাত্ৰ হৈ পৰিছিল। এমাহমানৰ ভিতৰতে সম্পাদকৰ প্ৰশংসা পাই সি নিজকে নিজে প্ৰশংসা কৰিছিল। মাকৰ আশীৰ্বাদসনা হাতৰ পৰশ যুৰত অলুভৱ কৰিছিল, বাপেকৰ তৃপ্তি-ভৰা মুখখন চকুৰ আগত ভাহি উঠিছিল, ভায়েক দুটাই 'আমাৰ ককাইদেউ' বুলি তাৰ কথা কৈ কোনোবা সমনীয়া ল'ৰাৰ আগত গৰ্ব কৰাৰ দৃষ্ট এটা চকুৰ পৰাত প্ৰতিবিম্বিত হৈছিল, গোটেই গাঁৱৰ বাইজৰ শুভেচ্ছাবোৰে আহি তাক আগলৈ ঠেলি নিছিল।

—অভয়ে বিচনাত দীঘল দি ভাবি আছিল। দীঘলকৈ এটা হুমুনিয়াহ কাটি সি তাৰ চিন্তাৰ আঁত আকৌ বিচাৰি ল'লে।

সেই সুখ-শান্তিৰ অত্যাচাৰত জিৰণি ল'বলৈ আহৰি নোপোৱা সময়তে ঘৰৰপৰা অহা এখন চিঠিয়ে তাক একেবাবে স্তব্ধ কৰি দিছিল। ঠিক যেন বিজয়ী বাহিনীৰ বিজয় অভিযানৰ বাধাহীন পথত যুদ্ধ-বিৰতিৰ সংবাদ। বাপেকে লিখিছিল—প্ৰথম দৰমহা পাই সি পঠিওৱা ২৫ টকা পাই মাকহঁতে খুব আনন্দ পাইছে। তাৰে ১০ টকা সি লিখা বতৰেই পছৰীৰ মাকক দিছে। বাকী টকাৰে মাকে এদিন গাঁৱৰ বাইজক মাতি খুৱালে। কিন্তু, এই আনন্দৰ ভাগ পছৰীয়ে হে নাপালে। "বিলঙত ডেপুটি ডিবেক্টৰৰ চাকৰি কৰা মোজাঘাৰৰ ডাঙৰ পুতেকে এইবাৰ বৈশীয়েককে বিলঙলৈ লৈ গ'লহি, আজি এসপ্তাহৰ আগতে। বৈশীয়েক নতুন ঠাইত অকলশৰীয়া হ'ব বুলি সি 'হাতৰ পাচ' হিচাপে পছৰীক লৈ গ'ল। পছৰীৰ মাকলৈ তাৰ বিমিশ্ৰিত মোজাঘাৰৰ পুতেকে মাছে ২০ টকাকৈ পঠিয়াব। তাইৰ অকণো বাবৰ ইচ্ছা নাছিল। কিন্তু, মগ'লেও মাকৰে সৈতে তাই খাব ক'ৰপৰা? গঞা বাইজেও তাইক বাবলৈকে পৰামৰ্শ দিলে। তাৰ পিচত আক বহুত কথা। সেইবোৰ পঢ়াৰ তাৰ বৈৰ্ধ নাছিল।

জীৱনত সেইদিনা ৰাতিয়েই সি প্ৰথম অলুভৱ কৰিছিল, পছৰী যুৰত থাকিলেও তাৰ জীৱনৰ কোনোবা এটুকুৰা খালী ঠাইত বনে বনে পৰিশুবক হৈ বহি আছিল—সি

নিজে নজনাটকয়ে। সেইদিনা সি অল্পভৱ কৰিছিল, পছমী চাকৰী হোৱা বাবে যেন তাৰেই অপমান। ভাবি ভাবি সি সেইদিনা ভাবিব নজনা হৈ গৈছিল। পছমীক তেন্তে সি বিয়া কৰাব খুজিছিল নেকি? নাই খোজা বুলি তাক লাজটোৱে কৈছিল। কিন্তু, আনৰ হাতত এৰি দিবলৈও তাৰ মনটো ৰাজী হোৱা নাছিল। সেইদিনা সি ভাবি ভাবি পাইছিল, তাৰ মনটোৱে প্ৰকৃততে কি বিচাৰে। মনটোৰ মতে—পছমী পছমী হৈয়ে থাকিব, তাৰ মাকৰ ওচৰত থাকিব, তাৰ মনত থাকিব। যদি তেনেকৈ থকা অসুবিধা হয়, তেন্তে সি লাগে বিয়া কৰায়েই ল'ব। বিয়াৰ কথা মনত পৰিয়েই সি সেইদিনা জিকাৰ খাই উঠিছিল। গোটেই গাটোত কেঁচা হালধিৰ গোন্ধ সি পাইছিল। আত্ম-পাতৰ পৰশ অল্পভৱ কৰিছিল।…… এই কথা ভাবি ভাবিয়েই সি বাতৰি-কাকতৰ অফিচত তাৰ নিজৰ ঠাইত বহি আছিল। এনেতে তাক সম্পাদকে মাতি পঠিয়াইছিল। তাৰ বৰ বিৰক্তি লাগিছিল। এই সময়ত হে, তাৰ ইমান বেজাৰৰ সময়ত হে, তাক সম্পাদকে মাতিব পায় নে? সি সম্পাদকৰ কমৰ ফালে গৈছিল। বাওঁতে কিন্তু ভাবি গৈছিল,—কিবা নতুন কাম দিলে এতিয়া কৰিব নোৱাৰোঁ বুলি সি কণ্ডভাৱে ক'ব। সেই কাৰণে যদি তাৰ চাকৰি যায়, বাওক।… সম্পাদকে তাক কৈছিল, খিলঙলৈ এজন স্টাফৰ মালুম পঠিওৱাৰ কথা তেখেতে ভাবিছে—বিশেষ সংবাদ-দাতা হিচাপে পৰীক্ষামূলকভাৱে প্ৰথমতে ছমাহমানৰ কাৰণে। আৰু সুধিছিল, সি যাব পাৰিব নে। অফিচৰ বাবতীয় খৰচ লৈ সি ডেতিয়া মাহে আঠশমান পাব, যদিও তাৰ মূল দৰমহা ১০০ টকা হৈয়ে থাকিব। বিজুলীৰ দৰে তাৰ মনত পৰি গৈছিল, পছমী খিলঙতে আছে। সি ৰাজী হৈছিল। পিচদিনাই যাব নেকি সি সম্পাদকক সুধিছিল। সম্পাদকে হাঁহি হাঁহি কৈছিল—‘দেশে যাবে বলে কালকেই যেতে চাও, না?’…… পাঁচ দিনৰ পিচত সি খিলঙলৈ বুলি ৰাওনা হোৱা ঠিক হৈছিল।

সেইদিনা বাতৰি-কাকতৰ অফিচৰপৰা ঘূৰি আহি সি ভাবিছিল—কলিকতাৰপৰা ওচি গ'লে তাৰ পঢ়া আৰু নহ'ব। আকৌ সিয়েই নিজকে নিজে বুজাইছিল,—কিয় নহ'ব? সিতো ছমাহৰ পিচতে ঘূৰি আহিব কলিকতালৈ। বাপেকলৈ খবৰটো দিব নে নিদিয়ে ভাবিছিল। ভয় লাগিছিল। মৰসাহ দি সি বাপেকলৈ এখন চিঠি লিখিছিল, সেই বাতিয়েই। সি লিখিছিল, ছমাহৰ কাৰণে খিলঙলৈ চঠাতে যাবলগীয়া 'হোৱাৰ কথা। আৰু লিখিছিল, কিতাপ-পত্ৰ সি লগত লৈ যাব। ঘূৰি আহি কলিকতাতে বি. এ পৰীক্ষা দিবহি। আৰু, লোভ লগাকৈ লিখিছিল, সি কিমান বেছি টকা পাব।

—সেইদিনা গোটেই বাতি তাৰ টোপনি অহা নাছিল—আজিব হবেই। আজিব বাতিটোৰ লগত তাৰ সেই দিনাৰ বাতিটো ভুলনা কৰি চাই ভাল লাগিল। চিন্তাৰ ঝাঁডু হেৰাই যায় বুলি লাইটটোৰপৰা চকু ঝাঁতবাই আনি গাঁকৰ ওপৰত পৰা কাপড়খনেৰে ঢাকি ধৰিলে। আজি তাৰ সঁচাকৈয়ে ভাবিবৰ মন গৈছে।

সেইদিনা বাতি সি ভাবিছিল খিলঙত গৈ কি কৰিব। প্ৰথমেই সি তাক ইমান সহায় কৰা বাতৰি-কাকতখনৰ কাৰণে কবিলগীয়া দেখা-সাক্ষাৎ কৰি ল'ব এদিনৰ

ভিড়বতে। পিচদিনা পুরাই সি মৌজাদাবৰ পুডেকৰ ঘৰলৈ বাব। গৈ ক'বটৈ, তাক পঠিয়াই দিছে পছমীক নিবলৈ। পছমীৰ মাকৰ অস্থখ। কুকুৰে হয়তো লাজ পাব—যি পছমীক সি সুবিধাত পাই চাকৰণী কৰিছিল, সেই পছমীক ধৰব কৰা মাহুহৰ অভাৱ নাই। সি হয়তো অস্থুৰ কৰিব—পছমী চাকৰণী হোৱা ছোৱালী নহয়।

তাৰ পিচত পছমীও আচৰিত হ'ব। তাইক সি লৈ আহিব। এনে অভাৱনীয় ঘটনা দেখি তাই হতভম্ব হ'ব। কিন্তু, সি তাইক আনি ক'ত ৰাখিবহি? অকলে তাৰ লগত পছমীৰ নিচিনা ভয় লগা যৌৱন থকা গাভৰু এজনী ৰখা ঠিক নহ'ব। তাইক সেইদিনাই সি ঘৰলৈ লৈ বাব। কিন্তু হুদিনীয়া বাট, সি অকলে পছমীক লৈ কেনেকৈ বাব? গাঁৱৰ মাহুহে বা কি বুলিব?—সি নিকপায় হৈছিল। সেই সময়তে তাৰ মনত পৰিছিল, তাৰ গাঁৱৰে মহেশ আৰু তাৰ ভনীয়েক মিনতি খিলঙত থকাৰ কথা। তাৰ খুব ভাল লাগি গৈছিল। সি ভেসে পছমীক প্ৰথমতে আনি মিনতিহঁতৰ ঘৰতে থ'বহি। দুই-এদিন খিলংখন দেখুৱাব আৰু তাৰ পিচত এদিন মিনতি আৰু মহেশক লৈ ঘৰত থৈ আহিবগৈ। পছমীৰ মাকে তাক আশীৰ্বাদেৰে পুতি পেলাব। এইবোৰকে ভাবি ভাবিয়েই সি প্ৰায় ছমাহৰ আগৰ সেই এটা ৰাতি কলিকতাত শেষ কৰি দিছিল—এই ১৯৫৫ চনৰে কাণ্ডন মাহৰ এটা বলিয়া নিশা।

—অভয়ে বিচনাত দীঘল দি ভাবি আছিল।

সন্ধিয়া খিলঙত উপস্থিত হৈ সি মহেশৰ ঘৰ পাইছিলগৈ। মহেশ আৰু মিনতি দুয়ো আচৰিত হৈছিল হঠাতে তাক দেখি। সি তাতে ৰাতিটো কটাইছিল। সেইদিনা ৰাতিয়েই সি মহেশ আৰু মিনতিক তাৰ চাকৰিৰ লগতে থকা গোপন উদ্দেশ্যৰ কথা কৈছিল। মহেশে বৰ দুখ কৰিছিল, ধনবৰ মাতুত মৰা বুলি শুনি। পছমী চাকৰণী হ'বলগীয়া হোৱা শুনি মিনতিয়ে কান্দি পেলাইছিল। পিচদিনা পুৱা সি তাৰ বাতৰি-কাকতে ঠিক কৰি থোৱা অকিচ-ঘৰটোলৈ আহিছিল। বাস্তৱিৰ অভাৱত সি এটা খাচিয়া হোটেলত ভাত খাবলৈ ঠিক কৰি লৈছিল।

—অভয়ে বাগৰ সলাই দীঘলকৈ উশাহ টানিলে। সেই দিনবোৰৰ কথা যেন ভাবি থাকিলেও শেষ নহ'ব। বুকুত অসীম আশা লৈ সি খিলং পাইছিলহি। কত তাৰ আশা—পছমীক উদ্ধাৰ কৰিব—দাসঘৰপৰা মুক্তি দিব—নিজস্ব উপলব্ধি কৰাব সুবিধা দিব। কি তাৰ উদ্ধাৰ—সি যেন সমগ্ৰ মানৱ কৃষ্টিটোক হে কৃত্ৰিম দাসঘৰ কৰাল গ্ৰাসৰপৰা মুক্ত কৰিবলৈ ওলাইছিল।

খিলঙখন তাৰ কিবা কিবা লাগিছিল। ই যেন তাৰত স্বাধীন হোৱাৰ পিচতো নিৰাপদে থাকি যোৱা ইংৰাজী কৃষ্টি-সভ্যতাৰ উপনিৱেশ। ইয়াত যেন যুটীচৰ আহিত ভাবতীয়া আদৰ্শই গঢ় লয়। হাড়ে-হিমজুৰে ভাবতীয়াবোৰক ইয়াত বিদেশী বিদেশী যেন লাগে। কিন্তু, সেইবোৰৰ কালে মনোবোগ দিয়াৰ সময় তাৰ নাছিল। প্ৰথম সি পছমীক বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। নহ'লে তাৰ শাস্তি নাই।...

একেদিনাই সি মৌজাদাবৰ পুডেকৰ ঘৰটো বিচাৰি উলিয়াইছিল। কিন্তু তাত গৈ কোনটো লাঞ্জেৰে সি পছমীৰ কথা সোধে। কেবাহিনো সি ৰাখিৰে ৰাখিৰে

খবৰ লোৱাৰ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু, নতুন মাহুহ। কোনে তাক এজন অফিচাৰৰ ঘৰৰ ভিতৰুৱা খবৰ আনি দিব? এদিন সি নিজে গৈ মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰত ওলাইছিলগৈ। মাহুহটো আচৰিত হৈছিল অভয়ক দেখি। স্থিতিছিল—কিয় কলিকতাৰপৰা গুচি আহিল। চাহ দিছিল—বৈপ্লৱকে চাহ দিছিল। অভয়ে ভেথেকত স্থিতিছিল—খিলঙত অকলে বেয়া নালাগে নে? তাৰ উদ্দেশ্য আছিল কিবা উপায়ে পছমীৰ খবৰ লোৱা। কিন্তু তেওঁ উত্তৰ দিছিল—“প্ৰথমতে বেয়া লাগিছিল। এতিয়া বহুতৰে সৈতে চিনাকি হৈ গৈছে।” সি পছমীৰ কোনো খবৰ নোপোৱাকৈয়ে গুচি আহিছিল।

আন উপায় নাপাই সি বন্ধত পেট পেলাই পঢ়া গোয়েন্দা-গল্পবোৰ কামত লগোৱাৰ কথা ভাবিছিল। সি ঠিক কৰিছিল, দুৰে দুৰে থাকি সি মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰৰ ওপৰত চকু ৰাখিব। যাতে প্ৰথম জানি ল'ব পাৰে, পছমী তাত আছে নে নাই। এই উদ্দেশ্যেই সি প্ৰথম কংচিৰ চাহৰ দোকানত বহিছিলহি। কংচিৰ দোকানৰ সোঁফালে কোণত বহিলে মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰৰ পিচফাল বৰ ভালকৈ দেখা পায়। কিন্তু, সেইদৰে কংচিৰ দোকানত বহুত দিন ঘণ্টাৰ পিচত ঘণ্টাকৈ বহিও পছমীৰ হাঁটোও সি দেখিবলৈ নাপালে। সেই সময়ত সি ভাবিছিল—“বেচেৰীক কুৰুৰইতে বাহিৰলৈ ওলাবলৈকে নিদিয়ে।”

মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰলৈও সি প্ৰথম সেই সময়তে গৈছিল। প্ৰথম দিনা মিষ্টাৰ বৰাৰপৰা কিবা এটা খবৰ আনিবলৈ, দ্বিতীয় দিনা পুতেকৰ জন্ম-দিনৰ নিয়ন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ। নিজৰ মূৰৰ ভিতৰত থকা পছমী হেৰোৱাৰ ধুমুহাটো বাহিৰত যে সি কেনেকৈ কোনেও মুৰুজাকৈ ৰাখিব পাৰিছিল, আজি ভাবিবও নোৱাৰে সি। বৰাৰ ঘৰখন তাৰ ভাল লাগিছিল। অতি বেছি ভাল লাগিছিল ৰগীৰ সংগ। সি প্ৰায়ে গৈছিল। তিবোতাই তিবোতাৰ খবৰ ৰাখে। খিলঙত থকা চাকৰিয়ালৰ ঘৰৰ তিবোতাই আমনি লগা সময়বোৰ অভিবাহিত কৰিবলগীয়া হয়, আন তিবোতাৰ দোষৰ কথা আলোচনা কৰি। এদিন কথাৰ মাজতে সি মৌজাদাৰৰ পুতেকক চিনি পোৱাৰ কথা মিচেচ্ বৰাক কৈছিল। আৰু কৈছিল, মৌজাদাৰৰ পুতেক আৰু বৈপ্লৱক ভাল মাহুহ নহয় বুলি। কাৰণ, সি জানিছিল, সি বেয়া বুলিলে হে মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰৰ বেয়া কথা মিচেচ্ বৰাই তাক ক'ব—অৱশ্যে যদি হে কিবা জানে। তাৰ বুদ্ধিয়ে কাম কৰিছিল। মিচেচ্ বৰাই কণ্ঠ-মকণ্ঠকৈ কৈছিল—লিহঁতৰ ঘৰত চাকৰী এজনী থকাৰ কথা—ভাইৰ লগত মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ বদনাম ওলোৱাৰ কথা—ভাইক মাৰি-কিলাই বৈপ্লৱকে খেদাই দিয়াৰ কথা...

সি সেইদিনা মিচেচ্ বৰাৰ ঘৰৰপৰা পোনে পোনেই মহেশৰ ওচৰ পাইছিলগৈ। সেইদিনা মহেশক গৈ সি সকলো কথা কৈছিল—পছমীক উলিয়াবই লাগিব বুলি কৈছিল। মহেশে তাৰ অৱস্থা দেখি তাক সকলো ধৰণেৰে সহায় কৰিবলৈ পাত লৈছিল। মহেশৰ পৰামৰ্শ মতেই সি সেইদিনাই মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰ পাইছিলগৈ। কোনো পাতনি নেবেলাকৈ সি মৌজাদাৰৰ পুতেকক স্থিতিছিল পছমীৰ কথা। মৌজাদাৰৰ পুতেকে আচৰিত হৈ তাৰ কালে চাই আহিল। সি ভেতিয়া কৈছিল—

মিছাইকে কৈছিল,—পছমীৰ মাকৰ অস্থখ, তাইক ঘৰলৈ পঠিয়াই দিব লাগে। পছমীৰ মাকৰ অস্থখ বুলি শুনি মৌজাদাৰৰ পুতেকে বেজাৰ কৰিছিল। লগে লগে কৈছিল—“নক’বা আৰু আজি-কালিৰ গাঁৱৰ ছোৱালীবোৰৰ কথা। তাইক মই আনিছোঁ। সংহান এটা হওক বুলি। পোন্ধৰ দিন নোহওঁতেই কোনোবা এটাৰ লগত পলাই গ’ল। এস, এতিয়া বাক তুমি মাকজনীলৈ কি লিখিবা—” তাৰ আৰু বক্তৃতা শুনাৰ ধৈৰ্য নাছিল। সেইদিনালৈকে সি ভাবি আছিল পছমী আছে। মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ লগতে আছে। মাজ এদিন তাইক আনি ঘৰলৈ পঠিয়াই দিয়াই কথা। মিচেচ, বৰাই কওঁতেও সি বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। ভাবিছিল—মাইকী মাছহে মাইকী মাছহৰ বদনাম কৰেই। কিন্তু এতিয়াতো বিশ্বাস নকৰি উপায় নাই! সি লাহে লাহে মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ ঘৰপৰা ওলাই আহিছিল। খোজ কাঢ়িবলৈ সি আঠুবোৰত একেবাৰে শক্তি পোৱা নাছিল। বুকুখনত কিবা এটাই হেঁচা মাৰি থৰিছিল। চকুৰেও কম দেখিছিল বোধকৰোঁ। কেতিয়া কেনেকৈ আহি সি মহেশৰ ঘৰ পাইছিলহি ক’ব নোৱাৰে। হঠাতে সাৰ পোৱাৰ দৰে পাই সি দেখিছিল—সি নিজে মহেশৰ বিচনাত শুই থকা। সি চকু মেলা দেখি মহেশে স্থিতিছিল—গা বেয়া লাগিছে নেকি? যুৰ ঘূৰাইছে নেকি?...সি বুজিব পাৰিছিল কিছু সময়ৰ কাৰণে সি অজ্ঞান হৈ যোৱা বুলি।

মহেশৰ বুদ্ধি মতেই পিচদিনা পুৱা সি মহেশৰ লগতে থানালৈ গৈছিল। থানাত থবৰ দিছিল এজনী ছোৱালী হেৰোৱা বুলি। পছমী সংক্ৰান্ত সকলো ঘটনা ভাঙি-পাতি কৈছিল। ডেকা চাব্-ইন্সপেক্টৰ দস্তই খুব আগ্ৰহেৰে শুনিছিল। চাকৰি জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰে মৌজাদাৰৰ পুতেকেই সকলো জানে বুলি ভাবিছিল। মৌজাদাৰৰ পুতেকে সঁচা কথা কোৱা নাই বুলি দস্তই সন্দেহ কৰিছিল। তাৰ মনটোৱেও কৈছিল, পছমী কেতিয়াও পলাই যাব নোৱাৰে। পলাই যোৱা ছোৱালী পছমী নহয়।...

থানাৰপৰা ওলাই সি সেইদিনা কিবা নিবাস হৈ পৰিছিল। মহেশ গুচি গৈছিল আনফালে কিবা কামত। সি বাটৰ শিলগুটি এটা গুৰিয়াই ভাবি আহিছিল বহুত কিবা-কিবি কথা। শিলগুটলৈ অহা প্ৰায় এমাহ হ’ল বুলি মনত পৰি সি ভয় খাই উঠিছিল। এই এমাহেও পছমীক বিচাৰি নোপোৱাৰ কাৰণে তাৰ নিজৰ ওপৰতে খুব খং উঠিছিল। ভয় খাইছিল—পছমী যদি সঁচাকৈ হেৰাই গৈছে। নিজকে প্ৰবোধ দিয়াৰ চেষ্টাও কৰিছিল।...সেইবোৰ ভাবি-চিন্তি বাটৰ শিলগুটি গুৰিয়াই আহি থাকোঁতেই সেইদিনাই প্ৰথম সি বাপধনক লগ পাইছিল।...সি ভাত খোৱা খাচি, হোটেলটোত তাক নি ভাত খুৱাইছিলগৈ। বাপধনে ভাত খোৱা চাই চাই তাক চকুপানী বাগৰি গৈছিল। সি ভাবিছিল, এই ভাতমুঠিৰ কাৰণেই পছমীৰ আজি চাপৈ কি অৱস্থা হৈছে? ভগৱানে দিয়া ভাতমুঠিৰ অভাৱৰ কাৰণে অভাৱীবোৰেই ঘোৰী নে? বাপধনে আগ্ৰহেৰে ভাত খোৱা দেখি তাৰ ভাল লাগিছিল। দুখান্ধৰ বাপধনক ভাত দি বেন সি ভগৱানক সন্তুষ্ট কৰিছিল। সেই সন্তুষ্টৰ কাৰণেই বেন ভগৱানে পছমীক নি কোনোবা দয়ালু লোকৰ হাতত পেলাই দিবলৈ। বাপধনৰ সবল মুখত পছমীৰ মুখখন সি দেখা পাইছিল।...

প্ৰথম এমাহমান খবৰ বিচাৰোঁতেও তাৰ কৰ্ম সময় বোৱা নাছিল। প্ৰত্যেকটো খবৰকে ভালভাৱে জানি লোৱাৰ দৰকাৰ হৈছিল। কিন্তু লাহে লাহে সি বুজিছিল, খবৰৰ কাৰণে হাবাখুৰি খোৱাৰ দৰকাৰ নাই। কাগজৰ খবৰ অতি সাধাৰণ কথা। চৰকাৰী খবৰবোৰ চৰকাৰে নিজে আহি দিয়ে। চৰকাৰৰ দৌৰ-ভুলৰ খবৰ কাগজে বৰ ভাল নাপায়। সেইবিধ খবৰ বিচৰাবো কোনে অৰ্থ নাই। মন্ত্ৰী আদিৰ বক্তৃতাৰ ছপা নকল বহুত দিন আগতে পোৱা যায়। সঁচাকৈয়ে মাহুহৰ বুকুৰ যিবোৰ সংবাদ—যিবোৰ বোগাৰ কবিতলৈ বুদ্ধি, জ্ঞান আৰু প্ৰাণৰ দৰকাৰ—সেইবোৰ ছপা কৰা কাগজ পৃথিৱীতে খুব কম। এমাহমানৰ পিচৰপৰা খবৰ বিচৰা কাম সি বাদ দিছিল। গতানুগতিক খবৰখিনিকে পঠিয়াবলৈ ধৰিছিল। ষোল্লভট এটা মাহ কেনিবাৰি কুঁৱলীৰ দৰে উৰি গৈছিল।………খানাত খবৰ দি অহাৰ পিচৰ তিনি দিন কেনেকৈ বে গৈছিল! প্ৰতি মুহূৰ্ততে সি আশা কৰিছিল, খানাবৰপৰা কিবা এটা খবৰ পোৱাৰ। প্ৰতি মুহূৰ্ততে সি টকু খাই উঠিছিল, হঠাতে পছমী আহি তাক মতা যেন লাগিছিল। তিনি দিনৰ পিচত চাব্‌ইলপেক্টৰ দস্ত তাৰ অফিচত নিজে ওলাইছিলহি। বেজাৰ কৰি কৈছিল,—তেওঁ নিজে গৈ কলিতাক (মোজাদাৰৰ পুতেকৰ নাম কুছুম কলিতা।) অডয়ে কিন্তু কেতিয়াও তাক নামটোৰে সৈতে মনত পেলাব নোৱাৰিছিল। সি তাক মোজাদাৰৰ পুতেক বুলিয়েই চিনি পাইছিল। তাৰ নামটো যেন মনত ৰাখিবলগীয়াটো দৰকাৰী মাহুহ সি নহয়) দেখা কৰিছিল। জেৰা কৰিছিল। জেৰাত ওলাই পৰিছিল, সি মাৰি-কিলাই খেদি দিয়া কথাটো। ইয়াৰ ফল বৰ বেয়া হ'ব বুলি দস্তই তাক বুজাইছিল। সোনকালে ছোৱালীজনী উলিয়াই দিবলৈ কৈছিল। কিন্তু, তাৰ পিচদিনাই দস্তই বদলি হোৱাৰ অৰ্ডাৰ পালে। দস্তৰ বিশ্বাস, তেওঁ অফিচৰ এজনৰ পাচত লগাৰ কাৰণেই এই বদলিৰ অৰ্ডাৰ।

দস্ত নৰকাৰ কৰি গুচি গৈছিল। অডয়ে কিছু সময় একো ভাবিব পৰা নাছিল। লাহে লাহে সমস্তাটো সি পৰিষ্কাৰকৈ দেখা পাইছিল। ইমান দিনে সি উম্মাদৰ দৰে বিচাৰি ফুৰিছিল। সেইদিনা সি বুজিব পাৰিছিল, পছমীক বিচাৰি উলিওৱাটো কাৰো বাবে দৰকাৰী কথা নহয়। নগণ্য পছমী, কোনে তাইৰ কথা ভাবিব? আৰু, ভবাৰে বা স্থবিধা ক'ত? বেচেৰা দস্তটোৱে বস্ত কৰিছিল। তাক ষোল্লভৰপৰাই আঁতৰাই পঠিয়ালে। কিন্তু এখন সভ্য সমাজৰ মাজৰপৰা এজনী ছোৱালী জীয়াই জীয়াই নোহোৱা হৈ যায়—ই কি সম্ভৱ?

সেইদিনা ৰাতিয়েই সি গোটেই সমস্তাটোকে নিজৰ কৰি লৈছিল। কোনেও তাক সহায় কৰিব নালাগে, সি নিজেই পছমীক বিচাৰি উলিয়াব।—এই ভাব মজলৈ অহাৰ সময়ত সি পছমীক ভাল পোৱাৰ কথা ভবা নাছিল, পছমীক কিয় বিচাৰিছে ভবা নাছিল। পছমীক পাই সি কি কৰিব ভাকো ভবা নাছিল। সি তাৰ মাক-বাপেকৰ কথাও সেইদিনা ভবা নাছিল। সি যেন জেদ ধৰিছিল—সত্য বুলি পৰ্ব কৰা সমাজখনৰ লগত জেদ ধৰিছিল,—‘কেনেকৈ পছমীক হেৰুৱাই পেলাব বই চাব।’

তাৰ কৰ্ম-পৰা সি ঠিক কৰি পেলাইছিল। সভ্য সমাজখনৰপৰা সি লাহে লাহে আঁতৰি পৰিছিল। নিতান্ত এবাৰ মোৱাৰা কাংবাৰিক ৰেল চুই—এখনৰ বাহিৰে দি

চৰকাৰী উন্নয়নকৰণক লগ নোপোৱা হৈছিল। লাহে লাহে সি মহেশ-মিনডিকে বাধ দিছিল। আটাইতকৈ বেছি তাৰ আপোন হৈ পৰিছিল মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ চাপ্ৰাচিটো। বকচিচ্ দি দি সি চাপ্ৰাচিটোক একেবাবে হাত কৰি পেলাইছিল। তাৰ মূখে সি শুনিছিল পহুৰীৰ বিষয়ে আচল ঘটনাটো।

*

চাপ্ৰাচিটোৱে ডাক মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ বিষয়ে বহুত কথাই কৈছিল। কোনোবা এজনী কাকিৰ বোলে এটা সন্তান আছে মৌজাদাৰৰ পুতেকৰ কালবপৰা। সি মাহে মাহে টকা দি থাকে। তাইক প্ৰথম বিয়া কৰাব বুলিয়েই সি নিছিল। কিন্তু, কিছুদিনৰ পিচত সি ঘৰত গৈ বিয়া কৰাইছিলগৈ। কাকিৰ ভেতিয়া সন্তানটোৰ বয়স আছিল মাত্ৰ চাৰি মাহ। বাপেক-মাকে তাইক ঘৰত সোমাবলৈ নিদিলে। তাই অনাই-বনাই ফুৰিছিল। এনেতে তাই এটা মাহুহ লগ পাইছিল। সেই মাহুহটোৱেই তাইক এজনী বুঢ়ীৰ লগত ৰাখিছিলগৈ। বুঢ়ীক তাই “মাই” বুলি মাতিছিল। লাহে লাহে তাই বুলি আহিছিল তাই কি ঠাইত পৰিছিলহি। কিন্তু, ওলাই যোৱাৰ উপায় নাছিল। প্ৰথমতে তাই চিঞৰি-বাখৰি দেখুৱাইছিল। কোনোবা মতা মাহুহ আহিলেই পলাব খুজিছিল। মৰগী দেখিলে ভয় খাইছিল। কিন্তু, পেটৰ ভোকে জীৱনৰ আন সকলো দাবী ভল পেলাই দিয়ে। তাই দেহৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিছিল।…… মৌজাদাৰৰ পুতেকে সন্তানটোৰ কাৰণে টকা দি গৈছিল। এতিয়াও বিয়ে। তাৰ চাপ্ৰাচিটো আহি দি যায়।……

পহুৰীক এদিন বোলে মৌজাদাৰৰ পুতেকে বলেৰে ধৰিছিল—বৈণীয়েক ঘৰত নাখাকোঁতে। তাই বোলে খুব চিঞৰিছিল। এনেতে বৈণীয়েক আহি পাইছিল। বৈণীয়েকক দেখি উবাই-ঘুৰাই মৰিয়াই পহুৰীক ধৰবপৰা সি উলিয়াই দিছিল। বৈণীয়েকক কৈছিল—এইব চৰিত্ৰ অতি বেয়া। বৈণীয়েকে ভাল পাইছিল। গাভৰু চাকৰীৰ ঘৰত ৰখাটো নিৰাপদ নহয় বুলি স্বস্তব্য কৰিছিল। পহুৰীয়ে কোনো আগন্তিক কৰা নাছিল। চাপ্ৰাচিটোৰ বেথা লাগিছিল—বাটত আহি তাইক লগ ধৰিছিল। এটা চকুৱেদি তাইৰ ডেজ ওলাইছিল। সি তাইক স্বধিছিল—‘ক’লৈ বাবিনো?’ তাই একো উত্তৰ দিয়া নাছিল। চাপ্ৰাচিটোৱে তাইক আনি কাকিৰ ঘৰতে থৈ গৈছিলহি।

হুৰ্ভগীয়াই আনৰ হুৰ্ভাগ্য দেখি সকাহ পায়। নিজৰে নিচিনা হুৰ্ভগীয়া আন কিছুমান আছে বুলি জানিলে নিজৰ হৃদয় বহুত পাভলে। কাকিয়েও প্ৰথম তাইক পাই ভাল পাইছিল। সেই বাতিয়েই কাকিয়ে পহুৰীক বুজাইছিল। দেহাৰ বেপাৰেই সকলোতকৈ স্বৰূপ বুলি কৈছিল। স্বাধীন ব্যৱসায় বুলি কৈছিল।

সেই বাতিয়েই পহুৰী পলাই গৈছিল। ক’লৈ গৈছিল কোনেও নাজানে। তাৰ পিচত তাইৰ আক কোনো খবৰ পোৱা নাই।……এই ঘটনা শুনিয়েই সি চাপ্ৰাচিটোক লগত লৈ কাকিৰ ঘৰ পাইছিলগৈ। কাকিয়ে পহুৰীৰ কাৰণে হৃদয় কৰিছিল—চাপ্ৰাচিটোৱে কোৱা ঘটনাটোকে আকৌ কৈছিল। তাৰ সেইদিনা খুব ভয় লাগিছিল, গাঁটকৈয়ে বহি পহুৰী এতিয়া ক’ববাত অতি বেয়াভাৱে জীয়াই আছে।

সি যেনে যেনে ভগ্নমানক খাটিছিল—পছৰী যেনে তাৰ আগতে যি বায়। পছৰীৰ অধঃপতনতকৈ পছৰীৰ বৃত্ত্য সি যেনে সহজে সহ্য কৰিব পাৰিব।

সময়ৰ লগে লগে পছৰীক বিচাৰি ফুৰোঁতে, সি লাহে লাহে ‘ভদ্ৰ’ সমাজৰপৰা হেৰাই গৈছিল—সুৰা, জুৱৰী আৰু জুৱাৰে গৰম নিশাৰ খিলঙখনত সোমাই পৰিছিল—নিজৰ নজনাটকয়ে। ‘ভদ্ৰ সমাজ’ বুলিলেই তাৰ খিণ লগা হৈছিল। নিশাৰ পোপন খিলঙখন তাৰ ভাল লাগিছিল। লাহে লাহে সি বাতিও ঘৰলৈ মহা হৈছিল। বহুত ভদ্ৰলোকেই তাক চিনি নোপোৱাৰ ভাও ধৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। পোপন খিলঙত লগ পোৱা বহুত মদপী, বহুত জুৱাৰী, বহুত বায়াচাৰীক সি দ্বিগৰ খিলঙত ভদ্ৰলোকৰ বেশত দেখি হাঁহিছিল। সিহঁতৰ অভিনয় ভাঙি দিবৰ মন গৈছিল। একমাজ সি ভয় কৰিছিল মহেশ আৰু মিনতিক। সিহঁতৰপৰা সি পলাই ফুৰিছিল। বাপখনৰ মুখৰ হতাশ ভাবটো সি লক্ষ্য কৰিছিল। কিন্তু, সেই সময়ত কোনো স্তুতিতাই তাক আহনি কৰিব নোৱাৰিছিল। পানীত পৰা ফুটা কলহৰ দৰে সি লাহে লাহে তললৈ গৈ আছিল—ওপঙাৰ কোনো ব্যৰ্থ চেষ্টা নকৰাকৈ। ছপৰীয়াৰ ভাতসাজ খোৱাৰ বাহিৰে বাপখনৰ লগত তাৰ প্ৰায় দেখা নোহোৱা হৈছিল। কেইদিনমান সেই সময়তে মহেশে তাক খবৰ কৰাৰ কথা জানিব পাৰি সি সময় সলনি কৰি আহিবলৈ লৈছিল। পৃথিৱীখনকে সি পাহৰি গৈছিল। একমাজ পছৰীৰ কথা তাৰ মনত আছিল। সিও কিন্তু পুৰণি বোগৰ দৰে তাৰ সহ্য হৈ গৈছিল। পছৰী হেৰোৱাটো যেন সি মানি লৈছিল। তাৰ আৰু খবৰ কৰিবলৈ ভয়ো লাগিছিল, কিজানি তাই একেবাৰে অধঃপতনে গৈ জীয়াই আছে। সেই খবৰ সি পাবলৈ নিবিচাৰিছিল। পছৰী সলিয়ানে হৰিল বুলি সি ধৰি লৈছিল।

দিনৰ খিলঙৰপৰা আঁতৰি বাতিৰ খিলঙত সোমাই সি এটা মাহ কটাই দিছিল। কিন্তু, তাৰ ভাতো আমনি লাগি আহিছিল। সমায় সন্ধিয়া সি ওলাই গৈছিল চুবকৈ কাকিয়াং বিক্ৰী কৰা সেই বৃত্তীজনীৰ ঘৰলৈ। চাপৰ দুৱাৰখনেদি মূৰ দৌৱাই সি সোমাইছিল—সৰুৰা-জালেৰে ভৰা, এটা কেৰাচিনৰ চাকিৰে শোহৰ কৰিব খুজি আঁহাৰ কৰা সেই গন্ধেয়ে গৰম কোঠাটোত। কেতিয়াবা হয়তো পাইছিল, কেবাকনেও ইতিমধ্যেই কাকিয়াং খাই থকা। সিও আবদ্ধ কৰিছিল। প্ৰথমতে গহীন হৈ থাইছিল, তাৰ পিচত ঠাডিতে বহা এজনৰ লগত কথা পাতিছিল। আৰু কাকিয়াং খাইছিল। ডাঙৰ থকা সকলোৰে সৈতে কথা পাতিছিল। আৰু খাইছিল। ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা পাতিছিল। দন্দ কৰিছিল। কেতিয়াবা হাতে চলাইছিল। কেতিয়াবা হাবো খাইছিল। পুণিচ আহিছিল। এটকাৰান সিহঁতৰপৰা আদায় কৰি গুচি গৈছিল। ওলাই আহিছিল। আন এটা ঘৰত জুৱা খেলিছিল। পইচা বেধ হৈছিল। বাতি ঘৰ পাইছিলহি ২, ৩, ৪ বা পুৱা ৫ বজাত। বাপখনৰ মুখখন দেখি ছুখ লাগিছিল। দিনটো গুইছিল; আবেলি কেইটামান খবৰ পঠিয়াইছিল। আকৌ সন্ধিয়া ওলাই গৈছিল...

হিঃ, কি বে আহনি লগা—আজি সি ভাবি চালে। সেই জীৱনত একমাজ সি আনৰ পাইছিল, সেইবোৰ ঠাইত নিজৰ ৰূপত ভদ্ৰলোকসকলক পাই। দিনৰ সমাজক

এটা নতুন কণ্ড দেখি সি প্ৰথমে আচৰিত হৈছিল। অগ্ৰকাশিত প্ৰথম প্ৰেমে গঢ়ি তোলা তাৰ চৰিত্ৰটো হেৰাই গৈছিল পছমীৰ লগতে—মিশাৰ অবৈধ খিলঙৰ প্ৰবোচনাত। তাৰ দিনবোৰ বৈ আছিল নে মদ খাই ক'ববাত পৰি আছিল—সি গৰ পোৱা নাছিল। সি যত নে মাহুহ পাহৰি গৈছিল।

এটা দিনৰ কথা মনত পৰি আজি তাৰ অলম্বৰ লাজ লাগিল। কথাটো পাহৰিবৰ কাৰণে সি তাৰ যুৰটো গাঁকটোৰে ঢাকি ধৰিলে। 'ছিঃ, ইমান লাজ মই কোনো দিন পোৱা নাই'—সি নিজকে ডাউনকৈয়ে ক'লে।

এজনী সুখ্যাত ভিবোতাৰ বৰত বহি সি সস্তীয়া খাচিয়া মদ খাই আছিল। কিমান খাইছিল সি নাজানে। কিন্তু, কলহৰপৰা ঢালিলে যেনেকৈ কলকলকৈ পানী ওলায়, তেনেকৈ তাৰ মুখৰপৰা কথা ওলাই আছিল। এনেতে এজন মাহুহ সোমাই অহা যেন দেখি সি অলপ বৈছিল—মাহুহজন বহিলেই কথা আৰম্ভ কৰিবৰ কাৰণে। মাহুহজন ভালেখিনি পৰ থিয় হৈ থকা দেখি সি যুৰ তুলি মাহুহজনলৈ চাইছিল—কোন ব'ৰক' আহিছে বুলি। চাই সি মদৰ নিচাত কিবা ভুল দেখিছে বুলি ভালকৈ চকু হুটা মোহাৰি লৈছিল। আকৌ চাইছিল। হে প্ৰভু। তাৰ সমুখত থিয় হৈ সেইটো মহেশ। মদদূতক আগতে দেখাতকৈও সি বেছি ভয় খাইছিল সেইদিনা।

কোনো কথা নোকোৱাকৈ মহেশে তাক হাতখনত ধৰি তুলিছিল। মদমুগ্ধৰ দৰে সি মহেশে টানি নিয়াৰ কালে গৈ আছিল। মহেশে নি তাক এখন বৈ থকা টেক্সিৰ খোলা দুৱাৰেদি ঠেলা মাৰি ভিতৰলৈ সুমাই দিছিল। মহেশে নিজেও তাৰ দাঁতিতে বহিছিল। মহেশক দেখিয়েই তাৰ নিচা ভালেখিনি কাটি গৈছিল। টেক্সিত বহি মহেশৰ চকুৱে চকুৱে পৰাৰ ভয়ত সি টেক্সিখনৰ মহেশ নথকা কালে একেথৰে চাই আছিল। কেইচেকেওমান চাই থকাৰ পিচতে সেই আন্ধাৰতো সি অহুভৰ কৰিছিল সি চাই থকা কালে কোনোবা বহি আছিল। কিন্তু, কোন সি ধৰিব নোৱাৰি অতিষ্ঠ হৈ উঠিছিল। মদপীৰ মৰসাহ ধোঁগাৰ কৰি সি জেপৰপৰা চিগাৰেট এটা উলিয়াই মুখত দিছিল। তাৰ উদ্দেশ্য আছিল, চিগাৰেট জলাওঁতেই চাই ল'ব, সেই অন্ধকাৰত আত্মগোপন কৰা মাহুহজননো কোন। জুইশলাৰ পোহৰত মুখখন দেখিয়েই সি টেক্সিৰপৰা জাঁপ মাৰি দিব খুজিছিল। ইমানবোৰ মদ খোৱা নিচা তাৰ একেবাৰে নাইকিয়া হৈ গৈছিল। সেইজনী মিনতি। সি জুইশলা জলাই তাইৰ মুখ চোৱা দেখি তাই খঙেৰে কৈছিল,—'অসভ্যামি কৰিছা কিয়? মনে মনে বহি থাক।' সি বহি আছিল। হুটা পিটল লোৱা পুলিচৰ মাজত বৈ থকা ডকাইতৰ দৰে অলম্ব-অচৰভাৱে বৈ আছিল। টেক্সি চলিছিল। টেক্সিৰ জোকাৰণিয়েও তাক জোকাৰিব পৰা নাছিল।

টেক্সিখন বৈছিল। মহেশে তাক নবাই নি মহেশৰ ঘৰৰ পাচফাল পোৱাইছিলগৈ। কাশাৰ ভিত্তি বোৱাকৈ তাৰ যুৰত এক বাস্‌টি পানী ঢালি দিছিল। এসোপা নেমুটেঙা চেপি বিনতিয়ে তাক জোৰকৈ খুৱাই দিছিল। সি কোনো প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল। 'সেই সময়ত এমোনহাৰ টোপনি সোৱাই তাৰ যুৰটো গধুৰ কৰি দিছিল—ভিত্তিটোৰে যুৰটো পোমকৈ বাখিব নোৱাৰা হৈছিল। মিনতি আৰু মৰ্হেংগে কথা

পড়া সি শুনিছিল—কিন্তু, কি কথা পাতিছিল বুঝি পৰা নাছিল। তাৰ পিচত বাতিটোৰ কথা সি ক'ব নোৱাৰে।

পিচদিনা বাতিপুৰা সি সোনকালে সাব পাইছিল। যুৱটোৱে একো কাৰ কৰিবলৈ অমান্তি হৈছিল। সি উঠি বিচনাৰ ওপৰতে বহি আছিল। সি যেন এমাহমানৰ যুৱত জ্ঞান পাইছিল। এমাহমান—এমাহ কিয়, দুমাহমান—সি যেন মদৰ বাগিত আছিল। গোটেই দেহাটো তাৰ বৰ দুৰ্বল যেন লাগিছিল। কোনোবা অহাৰ ভৱিৰ শব্দ শুনি সি তলযুৱ কৰিছিল। মেখেলাখনৰ স'তে ভৰি দুটা দুৱাৰ-মুখত দেখিয়েই সি বুজি পাইছিল, সেই ভৰি দুটাৰ ওপৰত থকা মাহুজনী মিনতি। সি যুৱ দৰা নাছিল। বিচনাৰ ওপৰতে কিবা কাগজ এখনৰ ওপৰত চাহ একাপ থৈ তাই কৈছিল—‘চাহ খোৱা।’ সি তাৰ চহুৰ চাৱনি মজিয়াত গৌজ পোতাৰি পুতি থৈছিল।

সি চাহ খাবলৈ লোৱাৰ আগতেই মহেশ সোমাই আহি তাৰ সমুখৰ চকীখনত বহিছিলহি—হাতত চাহৰ পিয়লা এটা লৈ। সি যুৱ তুলি চোৱা নাছিল। খন্তেক পিচতে হাতত এখন কিতাপ লৈ মিনতি আহি বহিছিলহি মুচাটোত। গৌজ পোতাৰি মজিয়াত পুতি খোৱা তাৰ চাৱনিকো সেইদিনা সি মনে মনে কৈছিল—‘খবৰদাৰ, লৰচৰ নকৰিবি, বিপদ আছে।’ সঁচাকৈয়ে তাৰ বিপদ আছিল। মহেশৰ কঠম্বৰ শুনি সি ভয়ত ৰূপি উঠিছিল—

“চাহবোৰ নাখাৰ কেলেই?”

চাৱনিকো ঠিক মজিয়াৰ একে ঠাইতে ৰাখি সি মনে মনে আছিল।

“এইবোৰনো তই কি বলিয়ালি আৰম্ভ কৰিছ? বলিয়ালিতো নহয়, অসভ্যালি হে। ইমান সোনকালে তই অধঃপতনে ৰাৰি বুলি মই ভবা নাছিলোঁ।”

সি মনে মনে ভাবিছিল,—এটা মাহ পলাই লুকাৰা হ'লে, একে দিনাই ইমানবোৰ কথা শুনিবলগীয়া নহ'লহেঁতেন।

“তোমাৰ কাৰণেই ক'তো মুখ উলিয়াব নোৱাৰা হ'লোঁ। সকলোৱে তোমাৰ নামটো শুনিলেই নাক কোঁচায়। তোমাৰ বন্ধু-বান্ধৱক এনেদৰে কট দিয়াটো কি উচিত হৈছে?”—মিনতিৰ মাতত মিনতিসনা ধং।

সি ভাবিছিল, তাৰ কাণকিখন অতি বিশ্বাসঘাতক। তাৰ অহুৰোধ উপেক্ষা কৰিও, তাৰ বিপদ হ'ব বুলি জানিও, তাৰ কাণে তাৰেই বেয়া কথা কাণপাতি শুনিছিল কাৰণে।

“হঁ, বন্ধু-বান্ধৱ! ইমান সাদৰী মাক-বাপেকৰ কথা সি পাহৰি গৈছে; তাৰ আকৌ বন্ধু-বান্ধৱ!...এইবোৰ চা। তই কি কৰিছ বুজিব চেষ্টা কৰ”—মহেশে দুখন চিঠি তালৈ দি ৰাখি দিছিল। খোলা চিঠি। ওপৰত তাৰে নাম-ঠিকনা লিখা।

এখন মাকৰ চিঠি। সি মহেশৰ কথাৰ উত্তৰ দিয়াতকৈ চিঠি পঢ়াৰ সুবিধা পাই ভালৈ পাইছিল। সি পঢ়ি গৈছিল। মাকে লিখিছিল—

“যেয়ে-যেয়ে তোৰ বাবেহুৰি বহুমান কৈ আৱাৰ ঘৰখনতে অশান্তিৰ ছাঁ লগাইছে। মোৰ পেটৰ পোৱালি মৰিলেও অধঃপতনে নাৰাৱ বুলি মোৰ এটা

বিবাস আছে। আশাকৰী সেই বিবাস ডই বাখিবি। কালি এজনে আহি নিজ চকুৰে দেখা বুলি বহুত কথাই কৈছিলহি—তোৰ বিষয়ে। তোক মই মৰম কৰিয়েই বেয়া কৰিলোঁ বুলি কৈছিল। তোক মৰম কৰা অজ্ঞায় বুলি কৈছিল। মইনো বাক কি ক'ব ? মই যাজ কৈছিলোঁ—সি মোৰ ল'ৰা বুলিয়েই মই মৰম কৰোঁ, ভাল ল'ৰা বুলি নহয়। তাতে ভয়ো দেখোন চিঠি-পত্ৰ দ্বিধলৈ এৰিলি....।”

আনখন চিঠিও বাপেকে লিখিছিল,—“তোৰ বিষয়ে কথা শুনি শুনি মোৰ আশনি লাগিছে ? কিবা এটা সত্য নাথাকিলে এনেয়ে কথা নোলায়। মূঠতে সোনকালে ডই এবাৰ আহি বা।”

ডাঙৰ ভায়েকটোৱে লিখিছিল—“তোমাৰ বিষয়ে বুঢ়া শইকীয়াটো খিলঙৰপৰা আহি এনেকুৱা কথা কৈছিলহি যে মোৰ তাক ঘোচা মাৰি দাঁতৰ আলুবোৰ সৰাই দ্বিধৰ মন গৈছিল। কিন্তু, দেউতা আগত থকা কাৰণে মনে মনে থাকিলোঁ।”

চিঠিবোৰ সি পঢ়ি গৈছিল, একো ছুবুজাকৈয়ে। পতা শেষ হোৱাৰ লগে লগে হে সি তাৰ অৰ্থ যেন বুজি পাইছিল। বহুত দিনৰ মূৰত যেন তাৰ মাক-বাপেক-ভায়েকহঁতলৈ মনত পৰিছিল। জীৱনত প্ৰথম সি অহুভৱ কৰিছিল, সংসাৰত সি অকলশৰীয়া নহয়। অকলে সি একো কবিব নোৱাৰে। তাৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ প্ৰতিক্ৰিয়া তাৰ বংশ-পৰিয়াল, তাৰ বন্ধু-বান্ধৱৰ ওপৰত পৰে। হঠাৎ তাৰ মগজটোৱে বহুত দিনৰ মূৰত কাম কৰা সি গম পাইছিল। কোনোবাই যেন তাক মগজৰ ভিতৰৰপৰা মনে মনে স্তুৰিছিল—“তোৰ এই এমাহৰ জীৱন যাজাৰ নিচিনা উশ্বংসলভায়েই বহুভৱ, বহু পছন্দীৰ পতন সম্পূৰ্ণ নকৰে জানো ?” ভয়ত সি ভাবিব নোৱাৰা হৈছিল—কিবা যেন সহায় বিচাৰি মহেশ্বৰ চকুলৈ হঠাতে সি চাই পঠিয়াইছিল।

“বুৰুকৰ দৰে চকুলৈ চাই থাকিব নালাগে। এতিয়া কি কৰিব কি। যদি সেইদৰেই থাক, তেন্তে ইয়াৰপৰা গুচি গৈ য'তে মৰিব খুজিছ মৰগৈ। কিন্তু ইয়াত নোৱাৰ। তোৰ মাৰ-বাপেৰক মই সদাই কাকি দি থাকিব নোৱাৰোঁ।”

“ইমান ভাল ল'ৰাটো তুমি। এনেকুৱা হ'বা বুলি কেতিয়াও সপোনতো ভবা নাছিলোঁ।” —মিনতিয়ে অভিযোগ কৰিছিল।

সেইবাবেই সি খঙতে মিনতিক ক'ব খুজিছিল,—ডইতৰ ভুললোকবাবে জীয়াই জীয়াই হালুহ এজলী হেৰুৱাই পেলাব পাৰে, আৰু মই হে তাইক বিচৰাটো দোষৰ কথা। কিন্তু, সি একো কোৱা নাছিল।

“সি পছন্দীক বিচাৰিয়েই তেনেকুৱা হ'ল বুলি ক'ব এতিয়া। ইস, সি যেন কোনোবা প্ৰেমিকৰ অভিনয় হে কৰিছে। ইপিনে অভিনয় কৰোঁতে কৰোঁতে পছন্দীক কেতিয়াবাই পাহৰি নিজে বলাডললৈ গ'ল। আজ্ঞা, ক'চোন ডই, সেই জঘন্ত ঠাইবোৰত ঘূৰি ক'ত পছন্দীক বিচাৰিছিলি ?”

সি সেই সময়ত ভাবি পাইছিল—বহুশেই গাঁ। সি পছন্দীক বিচৰা নাছিল। পছন্দীক পাহৰিবৰ হে চেষ্টা কৰিছিল। হুহুভাৱে পছন্দীক কিবা এটা বেয়া পৰিণতি জাগিবলৈ তাৰ মনৰ বল নাছিল। সেই কাৰণেই সি কাকিব দৰৰপৰা পছন্দী ক'ঠলৈ

গ'ল জাৰিবলৈ বন্ধ কৰা নাছিল। তাৰ আগতে যেন সি তাৰ মনজটোক বিকৃত কৰি ল'ব খুজিছিল। তাৰ দুৰ্বলতাক সি মনে মনে স্বীকাৰ কৰিছিল। কিন্তু, একো কোৱা নাছিল।

“আগেয়ে তুমি যোক দেখোন খুব উপদেশ দিছিলো—জীৱনৰ দুখ-কষ্টবোৰ সাহেলেৰে গ্ৰহণ কৰিব লাগে। এতিয়া নিজে তুমি কি কৰিছা?”—মিনতিৰ কণ্ঠত বুজনিৰ স্তব। তাৰ দুখ লাগিছিল।

“আজি ইয়াতে বহিয়েই মাৰ-দেউতাবলৈ লিখি দে—তেখেতসকল দুখে-শোকে মৰি গ'লেও তোৰ ভাবিবলৈ সময় নাই। তোৰ বাতে আক খবৰ নকৰে।”

তাৰ বুহুখন চিৰিংকৈ গৈছিল। ভয় লাগিছিল, দুখে-শোকে মাক-দেউতাকৰ বৰি কিবা এটা হয় বুলি। ছিঃ, কিমান যে নিৰ্দয় সি। তাক শোকে খুন্দা মাৰি থৰিছিল।

“তোমাৰ কি কাৰো প্ৰতি কোনো দায়িত্ব নাই?”—মিনতিৰ প্ৰশ্নত ফুৰ্গী টাটাইছিল অভয়ৰ দায়িত্বজ্ঞান থকাৰ বিশ্বাস। সেই বিশ্বাসে তাৰ বুহুলৈ যেন এবোজা শোক দলি মাৰি দিছিল।

“দায়িত্ব আকৌ কি? সি পছমীক বিচৰাৰ দায়িত্ব লৈছে নহয়। বাকী সংসাৰখন তাৰ কাৰণে একো নহয়। পছমীক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ গৈ সি হাজাৰ হাজাৰ পছমীক অধঃপতনৰ বাটলৈ নিয়া দলৰে এটা হৈ পৰিছে।”

সকলো দোষ সি মূৰ পাতি লৈছিল। শোকে তাৰ বুহুত খুন্দিয়া-খুন্দি কৰিছিল।

“তোৰ মাৰলৈ মই এই মাহত টকা পঠিয়াই দিছোঁ। চিঠি লিখিলেও আখৰ চিনি পাব, একো খবৰ নিদিলেও চিন্তা কৰি মৰিব। উপায় নাপাই টকাকে তোৰ নামতে পঠিয়ালোঁ।”

উত্তৰ সি দিয়া নাছিল। খুব দুখ লাগিছিল তাৰ—সি জীয়াই থাকোঁতেও তাৰ মাকৰ খবৰ আনে হে ল'বলগীয়া হোৱা কাৰণে।

“তই বাক ইমান অধঃপতনে কেনেকৈ গ'লি? ধাৰ্মিক, সত্যনিষ্ঠ বাগেৰ তোৰ, সাধবী মাৰ—সং বংশৰ তেজ তোৰ আছে। শিকা তই পাইছ। তথাপি তই ইমান তললৈ কেনেকৈ নামি গৈছ? তই কি গক?”

প্ৰতিটো কথা তাৰ সেইদিনা বুহুত বাজিছিল। সঁচা কথা, সিতো গক নহয়, মানুহ হে। মানুহ বুলিয়েই তাৰ বুহুত বেথা লাগে, মানুহ বুলিয়েই সি পছমীৰ কাৰণে বলিয়া, মানুহ বুলিয়েই সি প্ৰলোভনত পৰে, মানুহৰ দুৰ্বলতা আছে কাৰণেই সি সত্যক মুখামুখিকৈ পাবলৈ সাহ নকৰি মদৰ বাগিত নিজ চিন্তা-শক্তিক বিকল কৰে। স্বহ মগজৰ কষ্টৰ হাত সাৰিব খোজে। কিন্তু কিন্তু...তাৰ মাক, বাপেক, ভায়েক, তাৰ গাঁও—সকলোৰে আশাক কি সি একেবাৰে পাহৰি থাব? তাৰ কাৰণে বিসৰলৈ ভাবে, সেইসকলৰ প্ৰতি কি তাৰ কোনো দায়িত্ব নাই?

“ইমান নিষ্ঠুৰ তই কেনেকৈ হ'লি অভয়?”

নিষ্ঠুৰ শব্দটোৱে তাৰ সেইদিনা শোকৰ বৰষুণ জুই লগাই দিছিল। নিষ্ঠুৰ বাস্তৱক পাহৰাৰ চেষ্টা কৰি বাতিৰ আন্ধাৰত সি সুকান্দি পৰিছিল...মদৰ নিচাবে

দুৰটোক অকাৰিলা কৰিছিল। কিন্তু, ভাৰদ্বাৰা যে সি আৰু বেছি নিৰুৎসাহে হাক-বাপেক, বন্ধু-বান্ধৱক আৰাধা দিছিল। অল্পভাণ্ড সি শেষ হৈ খাব খুজিছিল। সি সেইদিনা প্ৰথম বুজিছিল—যৌৱনৰ উন্নততাক একলীয়া কৰি থৈ সি প্ৰথম অল্পভৱ কৰিছিল,—মাল্লহৰ সকলো স্বাভাৱিক দুৰ্বলতা থকা সি এটা সাধাৰণ মাল্লহ।

“ইমান ভললৈ তই কেনেকৈ নামিলি অভয় ?”

শোকবোৰে তাৰ উশাহ নিশাহ বন্ধ কৰি দিছিল। হাৰাশাস্তি হৈ সি সহায় বিচাৰি মহেশ্বৰ চকুলৈ চাইছিল। চাই চাই সি হুকুৰকৈ কান্দি দিছিল। কান্দি কান্দি সি গৈ মহেশ্বৰ সৱটি ধৰিছিল। মহেশ্বৰে তাক কিবা-কিবি বুজনি দিছিল। সি শুনা নাছিল। কান্দি কান্দি সি মহেশ্বৰ কৈছিল—‘মই যে মাল্লহ... ..মাল্লহ, মহেশ্বৰ। মই হু...’ আৰু বহুত কোৱাৰ তাৰ ইচ্ছা আছিল। কিন্তু, সি শব্দ বিচাৰি পোৱা নাছিল। তাৰ ক’বৰ মন গৈছিল—‘মই মাল্লহ—মাল্লহৰ দুৰ্বলতা লৈয়ে মই ভললৈ নামো। মাল্লহৰ অল্পভাণ্ড লৈয়েই মই আকৌ উঠিম। তইত যেতিয়া আছে, তইতৰ শুভ ইচ্ছা যেতিয়া আছে, মই সহায় তলত কেনেকৈ থাকিম ? মই উঠিম মহেশ্বৰ, তইতৰ হাতত ধৰিয়েই উঠিম।’ কিন্তু, এইবোৰ সি ক’ব পৰা নাছিল। উঠুপি উঠুপি কান্দি কান্দি সি নিজক পাতল কৰি পেলাইছিল। মহেশ্বৰ হাতটো তাৰ পিঠিত থকাটো অল্পভৱ কৰি সি নিজে বৰ নিৰাপদ অৱস্থাত থকা যেন পাইছিল।

—হঠাতে অভয়ে সাৰ পোৱাদি পালে। পিঠিত যেন এতিয়াও সি মহেশ্বৰ হাতখন অল্পভৱ কৰিছে। তাৰ দুই গালেদি চকুপানী বৈ গৈছে। তাৰ অতি ভাগব লাগিছিল। চকুপানীবোৰ মোহাৰিবৰ মন নগ’ল তাৰ। চকু মেলি সি ওপৰলৈ চাই থাকিল। চিন্তাৰ আঁত ধৰি সি আকৌ চিন্তা-জগতলৈ ঘূৰি গ’ল। ..

সেই ঘটনাৰ তিনি দিনমানৰ ভিতৰতে সি নিজক সম্পূৰ্ণ নিজৰ দখললৈ আনি লৈছিল। আচৰিত কথা, বাপখনটো একেদৰেই আছিল। তাৰ দীঘলীয়া অল্পপছিত্তিৰ কথাও বাপখনে তাক কেতিয়াও সোঁৱৰাই দিয়া নাছিল। আজি এমাহ যে বলিয়াৰ দৰে ঘূৰি ফুৰিছিল, সেই কথা বাপখনে তাক কেতিয়াও বুজিবলৈ দিয়া নাছিল; সহজে আগৰ মাল্লহটো হৈ পৰাত বাপখনেই তাক সহায় কৰিছিল সকলোভকৈ বেছি।

আকৌ আগৰ মাল্লহটোৰ দৰেই সি ঘৰলৈ চিঠি লিখিছিল, নিয়ম মতে খবৰ পঠিয়াইছিল। বাপখনৰ লগত অভিমান কৰিছিল। মহেশ্বৰ মুখ ভেঙুচাই কোকাইছিল, মাইকীৰ এপোৱা মগজ বুলি মিনতিক কৈ পাবেমানে গালি খাইছিল।

এদিন এই গতামূল্যগতিক দিনবোৰৰ মাজতে মহেশ্বৰে তাক বহুত কিবা-কিবি কথাৰ মাজত কৈছিল পছমীৰ খবৰ। সি বলিয়ালি কৰি কটোৱা সময়খিনিৰ ভিতৰতে মহেশ্বৰে বোলে ডলে ডলে পছমীৰ খবৰ লৈ আছিল। মোকাদাৰৰ পুতেকৰ চাপ্ৰাচিয়ে অল্পমান কৰি পছমী পলোৱাৰ বিটো ভাৰিখ দিছিল, সেই ভাৰিখটোকে ধৰি সি অল্পসন্ধান আৰম্ভ কৰিছিল। কাকিব ঘৰৰপৰা সেই ৰাতিয়েই পছমী পলোৱাৰ সূত্ৰ লৈ সি থানাত খবৰ কৰিছিল—সেই দিনৰ পিচৰ কেইদিনমানৰ ভিতৰত তেনে কোনো

ছোৱালীৰ কিবা অৰ্দ্ধৰূপ খবৰ থানাই পাইছে নেকি? ইতিমধ্যে যাকে তালৈ লিখা চিঠি এখন খুলি বহুশেষে খবৰ পাইছিল, পহুৱীৰ যাকৰ মৃত্যু হোৱা বুলি।…… তাৰ কিছুদিন পিচতে থানাৰ গৈ বহুশেষে পহুৱীৰ খবৰ পাইছিল। চাৰাটিটোৱে পহুৱী বিদিতা কাকিৰ ঘৰৰপৰা পলাইছিল বুলি কৈছিল, তাৰ এদিনৰ পিচতে পহুৱীৰ খবৰ থানাৰ বহীত লিখা হৈছিল—এজনী নাম নজনা গাভৰু ছোৱালী বুলি, অসমীয়া সাজ-পাৰ পিন্ধা বুলি, এটা চকুত দুখ পোৱাৰ দাগ থকা বুলি, হাতত ‘পহুৱী’ লিখা এটা ৰূপৰ আঙঠি থকা বুলি। থানাৰ তাইৰ এই খবৰ লিখা বহীখন আছিল আশ্চৰ্য্যত্যা কৰা সকলৰ নাম লিখা বহী।

অভয়ে ভাগৰ লাগি এটা উশাহ ল’লে। এই ঘটনাটো শুনাৰ দিনা সি কন্দা নাছিল। আজি সেই ঘটনাৰ কথা ভাবিও সি নাকানিলে। পহুৱীৰ মৃত্যু-খবৰ পাই সি শাস্তি পাইছিল। তাই যেন বিপদৰ হাত সাৰিল। ‘মনে মনে সি পহুৱীৰ শাস্তি প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।

বিচনাৰপৰা উঠি সি এগিলাচ পানী খালে। ঘড়ীটোলৈ চাই ক’লে—“তিনি-ডালনো এতিয়াই বাজিল নে?” লাইটটো এনেয়ে জ্বলি আছিল। দুখাই দিলে। জোনটোৱে জোনাক এগজমান খোলা খিৰিকীয়েদি আনি তাৰ লেতেৰা গাঁকটোৰ ওপৰত ঢাকনীৰ দৰে মেলি দিছিলহি। জোনৰ মৰমটো তাৰ ভাল লাগিল। খিৰিকীয়েদি সি আকাশলৈ চালে। পহুৱীৰ কলাফুলৰ নীলা সিৰডাল তাৰ মনত পৰিল। ‘পহুৱীৰ সিৰৰ নীলা লৈ চহকী হোৱা আকাশখন একেদৰে আছে’—সি নিজকে নিজ ক’লে।

আকাশখন চাই চাষেই সি বিচনাৰ আকৌ দীঘল দিলেহি। আকাশখনে তাক টোপনিৰ কথা পাহৰাই দিলে। আকাশখনে তাক মনত পেলাই দিলে আজি এমাহমানৰ আগৰ ঘটনা এটা—পহুৱীৰ শেষ খবৰ পোৱাৰ এমাহমানৰ পিচৰ সেই লাজ লগা ঘটনাটো। কংচিহঁতৰ ঘৰৰ পাচকালে নিৰ্জন জুৰিৰ পাৰত কংচিক সাৱটি থকা সেই দুৰ্বল মুহূৰ্তটোৰ কথা। “ছিঃ”—লাজতে সি জোনৰ পোহৰৰপৰা মুৰটো আঁকাবলৈ আনিলে। কংচিক তাৰ ভাল লগাটো সঁচা কথা—সি জোৰকৈ ভাল লগাবৰ চেষ্টাও কৰিছিল। কংচিৰ ওচৰত থকা সময়খিনিৰ তাক পহুৱীৰ চিন্তাই যেন জুকলা কৰিব নোৱাৰিছিল। মনত পৰিলেও যেন ভাল লগাকৈ হে মনত পৰিছিল। পহুৱীৰ কথা কিন্তু কংচিক ক’বলৈ সি সাহ কৰা নাছিল। কিন্তু জানো তাৰ ভয় লাগিছিল।

সেইদিনা দেওবাৰ আছিল। আবেলি সি কংচিৰ লগত গৈ সিহঁতৰ ঘৰৰ পাচকালে থকা জুৰিটোৰ পাৰত বহিছিলগৈ। প্ৰকৃতিৰ সেই শান্ত পৰিৱেশৰ মাজত কঠোৱাভাৱত বৈ থকা পহুৱীজনীৰ কথা তাৰ মনত পৰিছিল। আকাশৰ নীলাবোৰে যেন তাক কৈছিল—‘তই বিকালেই হাত মেলিবি সেইকালেই পহুৱীকে পাবি।’ গিটাবৰ উঠি অহা মূৰটো পহুৱীয়ে লাজ কৰি কাণে কাণে কোৱা কথা যেন লাগিছিল। পহুৱীয়ে যেন কৈছিল—‘মোক ধৰা, নহ’লে মই আকৌ পলায়।’ কংচিৰ অন্তৰ সি পাহৰি পৈছিল। পহুৱী বুলি কংচিকে সি ধাপ মাৰি ধৰিছিল। ধৰিয়েই সি

তাৰ তুল বুজিব পাৰিছিল। এৰি দিছিল। ক'চিয়ে তাৰ মুখত ধুৱাই দিছিল। সি তাৰ সেই অপমান প্ৰাপ্য বুলি মানি লৈ গুচি আহিছিল। ক'চিব লগটোও হেৰুৱাব বুলি তাৰ খুব দুখ লাগিছিল। পিচদিনা পুৱাই সি ক'চিৰ দীঘল চিঠিখন পাইছিল। সেই চিঠি পঢ়ি ক'চিৰ জীৱনৰ বেদনাময় ইতিহাস জানিও বেজাৰৰ লগতে সি আনন্দও পাইছিল—ক'চিক সি চিৰজীৱনৰ কাৰণে ভনী হিচাপে পোৱাৰ আনন্দ। সেইদিনা তাইক সি বেয়া উদ্দেশ্যেই সৱটি ধৰিছিল বুলি তাই তুলকৈ ভবাৰ কাৰণে তাৰ বেয়াও লাগিছিল। সেই তুল ভাঙিবৰ কাৰণে সি তাৰ আচল ঘটনাটো কেতিয়াও কোৱা নাই তাইক। তাই এতিয়াও নানানে, সি সেইদিনা তাইক পছমী বুলি হে সৱটি ধৰিছিল বুলি। ক'চিয়ে সেইকণ তুল বুজাৰ কাৰণেই ক'চিক সি ইমান আপোনকৈ পোৱাৰ সুবিধা পালে। সেই উপকাৰী 'তুল-বুজা'-কণলৈ তাৰ খুব মৰম লাগে—ক'চিৰ সমানেই মৰম লাগে।...

কিন্তু, মিচেচ্ বৰাক তাৰ কিছুদিনৰ পিচতে মূৰ পিটিকি দিয়া ঘটনাতো মনত পৰি তাৰ কিবা লাগি গ'ল। সি সেইদিনা মিচেচ্ বৰাক ঘৰত সোমাইছিল, এটা বিশেষ উদ্দেশ্য লৈ। পছমীৰ চিন্তাবোৰ বুকুত লুকাই থোৱাটো তাৰ অসহ্য হৈ উঠিছিল। মহেশ আৰু মিনতিকেনো কিমান ক'ব। আৰু যেন কাৰোবাক ক'লে তাৰ বহুত দুখ পাতলিব। সেইদিনা সি মিচেচ্ বৰাক কথাত চমতে পছমীৰ কথাই ক'ব বুলি সোমাইছিল। ভাবিছিল—প্ৰথমতে অলপ কৈ চাব কেনে পায়, যদি মন দি শুনে, তেন্তে বহুত কথা কৈ পেলাব।

মিচেচ্ বৰাক মূৰ পিটিকিবলৈ পাই সি ভাল পাইছিল। ভাবিছিল, সেই সুযোগতে সি ক'ব,—‘এইদৰেই এদিন সি পছমীৰ মূৰ পিটিকি দিছিল।’ মিছাকৈয়ে ক'ব।...মূৰ পিটিকি পিটিকি সি ভাবিছিল, কেনেকৈ কথাতো আৰম্ভ কৰে।...ভাবি থাকোঁতেই তাৰ হাতখন নি মিচেচ্ বৰাই বুকুৰ কাশোৰৰ ওপৰত চেপি ধৰোঁতে সি অলপ আচৰিত হৈছিল। তাৰ পিচত তাক সৱটি ধৰোঁতে সি বিবুদ্ধি হৈছিল।... আজি নিজকে বিচাৰ কৰি সি বুজিছে, সেইদিনা সিমানখিনি অপৰ্যাপ্ত অধাচিত্ত মৰমক অনাধৰ কৰি ভীকৰ দৰে সি পলাই গৈছিল—তাৰ সজ-চৰিত্ৰ আৰু পছমীৰ প্ৰতি থকা ভাল পোৱাৰ কাৰণে নহয়, নিজে ভেনে এটা পৰিস্থিতিৰ কাৰণে অনভিজ্ঞ আৰু অগ্ৰস্ত হোৱাৰ কাৰণে হে। মাহুহ বহুত সময়ত চৰিত্ৰজ্ঞান হৈ থাকে চৰিত্ৰজ্ঞান হোৱাৰ সুবিধা আৰু সাহস নথকাৰ কাৰণেই—সি নিজকে নিলাজৰ দৰে ক'লে।

হঠাতে তাৰ আজি কেইঘণ্টামান আগতে টেক্সিৰ ওপৰত ঘটা ঘটনাটো মনত পৰি গ'ল। সেই ঘটনা হৈ যোৱাৰ প্ৰায় ৭৬ ঘটাব পিচত এতিয়া সি প্ৰথম অল্পভৱ কৰিলে, দেহাৰ দাবীৰ চিক্কাৰ-বাখৰ আৰম্ভ হ'লে মনটোৱে কোনো কথা কোৱাৰ সুবিধা নাপায়—দেহাৰ আদেশ মতে চলিবলৈ বাধ্য হয়। যি কোনো নাবীৰ প্ৰাণৰ আকৃতিৰ আগত পুৰুষৰ সংসৰ জুইৰ ওপৰত বখা দিউব দৰে। ছি, নিজৰ দুৰ্বলতা, নিজৰ অলংঘনৰ কাৰণে নিজলৈকে তাৰ বৰ বিপ লাগিল। সি নিজকে সংসৰহীন পণ্ড বুলি গালি পাবিলে। আত্মবিদ্ৰাৱৰ অভ্যাচাৰত অসহ্য হৈ তাৰ বিবেকটো প্ৰতিবন্ধাৰ কাৰণে থিয় হোৱা গম পাই নিজকে নিজে সি প্ৰম কৰিলে—

‘আজি টেক্সিড ছুই মিনিটৰ কাৰণে আধিপত্য বিস্তাৰৰ সুবিধা পোৱা যোব
 দুৰ্বলতাই যোব প্ৰকৃত পৰিচয় নে? এনে দুৰ্বলতাৰ বিপক্ষে নিজক সদায় সাজু কৰা
 যোব ভিতৰৰ মাহুতটো—তাৰ কি কোনো দাম নাই? মই পৰি যোৱাটোৱেই কি
 সত্য—পৰি গৈ পুনৰ উঠাৰ কি কোনো সত্যতা নাই?’ মইতো পৰিবৰ কাৰণে
 ছুটো, উঠিবৰ চেষ্টা কৰোঁতে হে পৰোঁ। সি ঠিক কৰিলে, এদিনৰ, এমাহৰ বা এবছৰৰ
 বিকৃতি—পাৰিপাশ্বিক অৱস্থাই আপি দিয়া বিকৃতি—কাৰো প্ৰকৃত পৰিচয়
 হ’ব নোৱাৰে।

হঠাতে তাৰ মনত পৰিল, তেখেত সি মিচেচ্ বৰাক দোষ দিয়ে কেনেই? সি
 নিজৰ ভুলৰ কাৰণে মনে মনে মিচেচ্ বৰাৰ ওচৰত কমা বিচাৰিলে। অসতৰ্ক মুহূৰ্তৰ
 উল্লাস অৱস্থা কাৰো প্ৰকৃত পৰিচয় হ’ব নোৱাৰে, মিচেচ্ বৰাৰো নহয়। বুকুত
 লুকাই বখা অলেখ দুখ, অসংখ্য অভৃষ্টি মিচেচ্ বৰাৰ। তাৰ ওপৰত গিৰিয়েকৰ
 অৱহেলা। সেই অসতৰ্ক অৱস্থাত পৰি বিকৃত হোৱা সংঘৰ্ষে যদি গা এৰা দিয়ে,
 তেখেত সেই দোষ কি মিচেচ্ বৰাৰ? ক্লাবৰ প্ৰলোভনৰ মাজত থিয় কৰাই সীতাৰ
 অগ্নি-পৰীক্ষাৰ দৰে মিচেচ্ বৰাৰ সত্যিক পৰীক্ষা কৰা গিৰিয়েকৰ কি এই ক্ষেত্ৰত
 কোনো দোষ নাই? মিচেচ্ বৰাক সমাজে গঢ়িছে, প্ৰলোভনে বাট দেখুৱাইছে,
 অস্তৰৰ মাহুতজনীক অস্তঃসাৰশূন্য কৰি পেলাইছে। একেই অৱস্থা জাহ্নব। দেশৰ
 মাহুতৰ জীৱনতকৈ, আনকি নিজৰো জীৱনতকৈ নাইলনৰ শাৰী, মটৰ-গাড়ী বা
 পশ্চিমীয়া আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ দাম বেছি বুলি জাহ্নবকতো তাইৰ পাৰিপাশ্বিকতায়ৈ
 শিকাইছে। নহ’লে পছমী, জাহ্নব আৰু মিচেচ্ বৰাৰ ভিতৰৰ মাহুতজনী একেই।
 মোজাদাৰৰ পুতেকৰ হয়তো বিকৃতিয়েই প্ৰকৃতিত পৰিণত হৈছে। মৰীচিকা হে
 ভাল লগা হৈছে। দূৰবটো যেন বেছি ভাল।

জাহ্নব, মিচেচ্ বৰা, মোজাদাৰৰ পুতেক, পছমী, আনকি তাৰ নিজৰ কাৰণেও
 নিজৰে দুখ লাগিল। ছুই চকুৱেদি সৰু-সৰুকৈ পানী ববলৈ ধৰিলে। সকলোৱেই
 সিহঁত একে অমৃতৰ সন্ধান, একে প্ৰগতিৰ পথিক, একে সমাজৰ আৱৰ্জনাৰ বোজা বৈ
 হাৰাশাস্তি হোৱা একোটি পৱিত্ৰ প্ৰাণ আৰু একেবোৰ দুৰ্বলতাক পৰাজয় কৰিবৰ
 কাৰণে দিনে-নিশাই যুঁজি থকা ভেজ-মঙহৰ কেঁচা মাহুত। মিচেচ্ বৰাবিলাক,
 জাহ্নববিলাক আৰু আন বহুত ‘বিলাক’লৈ তাৰ বৰ দুখ লাগিল। ‘বেচেৰাহঁত’ বুলি
 কৈ সি সিহঁতৰ কটোটা অহুভৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে। সিহঁতক যেন সি গৈ কৈ দিব,
 সিহঁতৰ অধঃপতন হোৱা নাই। সিহঁতে যেন নিজক ভুল বুলি নাথাকে...

তাৰ নিজৰ সাংবাদিক জীৱনটোও তেলৰ ঘানী যেন লাগিল। কিমান একে
 খবৰকে সি পঠিয়াব? তাৰ নিজৰ জীৱনৰে আটাইতকৈ ডাঙৰ খবৰটো—তাৰ
 পছমীয়ে আত্মহত্যা কৰা খবৰটো—ধানাৰ কোনোবা এটা বহীতে থাকি গ’ল।
 বাইজৰ মুখত ফুটি উঠা বুকুৰ সংবাদ, পেঁতা ঠুঁতৰ জিলিকা পেটৰ ভোক, কোটৰত
 লোমোৱা চকুত জিলিকা প্ৰগতিৰ স্পৃহা, শুকান চুলিত টৰি ফুৰা দৰিদ্ৰতা, সাজ-পাৰ
 ছিৰলা-ছিৰলি কৰি আত্মপ্ৰকাশ কৰা ছবৰহা—এইবোৰ কি খবৰ-কাগজত ছপা
 হোৱা খবৰ? হয়তো সেইবোৰো ছপা হয়, কিন্তু সিহঁতক বেলেগ ৰূপত সজাই দিয়া

হয়। খবৰ-কাগজত কাম কৰা মাহুহবোৰলৈ আজি তাৰ বেয়া লাগিল। গোটেই জীৱন সিহঁতে আনৰ খবৰ বোগাব কৰি যায়—কম্পোজ কৰে, ছপা কৰে। বেন একোটা বন্ধ। নিজৰ জীৱনৰ খবৰবোৰ সিহঁতে আনৰ খবৰৰ মাজত হেৰুৱাই পেলায়। যিদিনা চাকৰিবৰপৰা ওলাই যায়, সেইদিনা হে অহুতৰ কৰে—নিজৰ জীৱনৰ কোনো খবৰ লোৱাই নহ'ল। ভেটিয়া কিন্তু খবৰ লোৱাৰ সময়ো আৰু নাথাকে। সিহঁতৰ জীৱনৰ বাতৰি-কাকতবোৰ তাৰ বহুত আগতে ছপা হৈ ওলাই যায়—অসংখ্য ভুলেৰে ভৰা অৰ্থহীন কিবা একোটা হৈ। কেনেকৈ সেই ভুল শুধৰাব বুলি ভাবি থাকোঁতেই সিহঁতৰ জীৱনৰ খবৰ-কাগজৰ আয়ুস শেষ হয়। চিত্ৰগুপ্তই সিহঁতৰবোৰ আঁতৰাই নতুনৰ কাৰণে বাট চায়। সিহঁতৰ জীৱনবোৰ পুৰণি খবৰ-কাগজৰ দৰে হৈ পৰে। টেবুলৰপৰা সৰি পৰিলেই জাবৰৰ দ'মত পৰাৰ দৰে, কাগজৰ অক্ষিচৰপৰা সিহঁত ওলালেই—সিহঁতৰ নিজৰ কাৰণেই জীৱনটো আৱৰ্জনা হৈ পৰে। হঠাতে সি ভাবি চালে, সৰুলো মাহুহৰ জীৱনবোৰেই দেখোন এনেকুৱা। কৰ্ম-জীৱনৰপৰা অৱসৰ ল'লেই মাহুহ আৱৰ্জনা নহয় জানো? সি মানি ল'লে,—অকৰ্মণ্য হৈ জীয়াই থকা দিনকিটা চিটি-বাচৰ কাৰণে বৈ থকা মিনিটকিটাৰ সৈতে একে। বাধ্য হৈ বৈ থকা।

তাৰ চিলমিলকৈ টোপনি ধৰি আহিছিল। খুলি খোৱা খিৰিকীখনেদি সোমাই অহা চৈচা বতাহে তাৰ মূৰত হাত বুলাই দিছিল। চিলমিল টোপনিত সি দেখিলে, বহুত দূৰৰপৰা এখন পথাৰৰ মাজে মাজে পছমী দৌৰি আহিছে। তাহাঁতৰ গাঁৱৰ সেই চিনাকি পথাৰখনৰ মাজেদি। সপোনতে সি চহু মোহাৰি ল'লে, ভালকৈ চাবলৈ। অতি আচৰিত হৈ সি চাই থাকিল—সপোনতে চাই থাকিল—সৰল গছৰ মাজৰপৰা, বৰনৈৰ পাৰৰপৰা, পথাৰৰ মাজে মাজে, হাজাৰ হাজাৰ পছমী দৌৰি আহিছে। তাক মন মাৰি বহি থকা দেখি সিহঁত আটাইবোৰেই বেচি ধৰি তাক কৈছে,—“আহা, বৈ আহা কিয়? আমাৰ লগত আহা। আমি নতুন যুগ, নতুন সমাজৰ বোধনলৈ যাওঁ। তুমিও বাবা, আহা।... এজনী পছমী মৰিছে বুলি বেজাৰ নকৰিবা। বহুত পছমীক মাৰিছে, বহুত জাহ্নু, বহুত যিচেচ্ বৰাক কোড়া কৰি সিহঁতৰ দলত বাখিছে—পুৰণিক ধৰি বাখিব খোজা এটা দলে। আমাক সিহঁতে আগুৱাই যাবলৈ দিহিয়ে। নতুন সমাজখনত সিহঁতৰ আধিপত্য, সিহঁতৰ অধিকাৰ হেৰাই যাব বুলি সিহঁতে জানে। সিহঁতে সদায় চেষ্টা কৰি আহিছে আমাৰ হাতৰপৰা ছলে-বলে এটা বন্ধ কাঢ়ি নিবলৈ। কি জানা নে? নতুন সমাজখনৰ তোৰণ-দুৱাৰৰ গাঁচৰ কাঠটো—সেইটো আমাৰ হাতত আছে বুলি সিহঁতে জানে।”..

দূৰৰ মচ জিহ্বৰপৰা পুৱাৰ আজানৰ স্বৰ ভাহি আহিছিল। চিলমিল ভাগৰুৱা টোপনিত সেই স্বৰ তাৰ কাণত পৰিছিল। আধা-সপোনত সেই আজানৰ স্বৰটোকে সি কাণ পাতি শুনিছিল—ভাবিছিল, হাজাৰ হাজাৰ পছমীয়ে ন-সমাজৰ বোধন-শংখ বজোৱাৰ স্বৰ বুলি। শংকা কৰি বৈ থকা জাহ্নুবোৰক, যিচেচ্ বৰাবোৰক পছমীহঁতে যবন কৰি হাতত ধৰি লৈ গৈছিলহি। মেলা সমাজৰ বোকাত লাগি ধৰি ওখ পোৰোহাৰ জোতাৰোৰ আপোনা-আপুনি খোল খাই থাকি গৈছিল; বেন সেই

ভোভাব লগতে সিহঁতে এবি গৈছিল, সন্ধ্যাৰে ঘূৰত আশি বিনা হাঁহাব যুগৰ
আৱৰ্জনা...

পছমীহঁতে সকলোকে আপোন কৰি লৈ বোৱা চাই চাই তাৰ চকুত কৃতজ্ঞতা
উপচি পৰিছিল। উলাহতে সি আকাশৰ গোটেইসোপা নীলাকে পছমী বুলি সাৱটি
ধৰিছিল—সপোনত।

বাতি পুৰাইছিল—পূব আকাশত
—বাস্তৱত।

অসমীয়া সাহিত্যত নতুন দিশৰ সম্ভাৱন দিয়া
 প্ৰথম উপন্যাস, যুগান্তকাৰী উপন্যাস, কেবা দশ-
 কৰো গ্ৰেষ্ঠ উপন্যাস, সাহিত্যত নতুন Rebel,
 আদি প্ৰশংসাৰে সংবাদপত্ৰই মোৰ “মনৰ দাপোনক”
 আদৰি ল’লে। বন্ধু-বান্ধৱে সুধিবলৈ ল’লেঃ
 অভং অভয়টো শ্বিলঙত ‘season flowers’ ফুলাদি
 এবাৰ ফুলিয়ে শেৱ হ’বনে? সেয়ে ‘“খবৰ
 বিচাৰি”ৰ উহ।

নীলাজনিৱে অভয়ক মৰা চৰটো কিমান
 আকস্মিক, কিমান মৰমৰ, কিমান আকৰ্ষণীয়, সেই
 কথা আপুনি পঢ়ি চাওক। কিন্তু চাহপাতৰ দৰে
 নিজৰ দেহা চেপি চাহ-খেতিয়কক চহকী কৰা মেঘদূৰ
 মেহনতত কিনা উজ্জ্বল ভৱিষ্যতৰ লগত মধ্যবিস্তৰ
 সমাগত অন্ধকাৰ তুলনা কৰি আপুনি জিকাৰ খাই
 উঠিলে মই নিৰুপায়।

এইখন উপন্যাসকে পঢ়ি এসময়ৰ নাম কৰা
 সমালোচক শ্ৰীজ্ঞানেন্দ্ৰ শৰ্মা পাঠকে লিখিছিলঃ
 আপোনাৰ “খবৰ বিচাৰি” পঢ়ি উঠি অসমীয়া
 সাহিত্য চলাঞ্চ কৰিলোঁ। লৰেণ্ডে দিছিল, আপুনিও
 দিছে। উপন্যাসখনিৰ প্ৰথম প্ৰকাশ ওঠৰ দিনতে
 শেষ হৈ অসমীয়া উপন্যাস বিক্ৰিৰ ৰেকৰ্ড স্থাপন
 কৰিছিল।

খবৰ বিচাৰি

‘থবৰ’ শব্দটোও কিবা কিবা লাগিছে নহয়? বাতৰি, বা-বাতৰি, বতৰা—এইবোৰৰ কিবা এটা মনত পৰিছে নিশ্চয়? কিন্তু, আপোনাৰ মনত পৰা শব্দ তিনিটাৰ সমান মিঠা, শাস্ত আৰু স্তব্ধ সংবাদ ইয়াত নাই। একেবাৰে জীয়া থবৰ। আৰু, আমি জানো এতিয়া চোতালত কঁঠালৰ গীৰাত গাটো থৈ চিলনীয়ে জীয়েকলৈ বতৰা অনা চাই চাই তামোলৰ সেলেঙী বোৱাই বহি থাকে? আমি এতিয়া ওপৰেদি বিদ্যাপুৰে ঘোৱা ‘এৰোপ্লেন’খনো নোচোৱাকৈ ‘টাইম’ কিমান হ’ল বুলি কামলৈ ওলাই যাওঁ? সময়ৰ দাবী। আপুনি-মই কি কৰিম। গেলা গপ মাৰি পুৰণিকে ধৰি থাকিব পাৰোঁ অৱশ্যে। তেতিয়া পৃথিৱীৰ বাকীবোৰে আহি ক’ব—‘ভাল ডাঙৰীয়া, ডাঙৰীয়ানী—আপোনালোক বহক তেস্তে। আমি আহিলোঁ।’ আৰু পিচত এৰি থৈ গ’ল বুলি কান্দিব লাগিব। আপোনাক মনে মনে হে কৈ থওঁ, বৰ্তমানৰ সত্যিক প্ৰতি খোজতে সন্দেহ কৰিলে সীতাৰ দৰে বৰ্তমানো আই বহুমতীক প্ৰাৰ্থনা কৰি আমাৰপৰা আঁতৰি যাব।

খবৰ বিচাৰি

..... } ... বাৰ . তাৰিখ, ১৯৫৯ চন {

‘ডাবোল-বেড’ৰ চোৰাং খবৰ

ব্যক্তিৰ মনত সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি

(বিশ্বস্তত্বে গোটেৱা)

শ্বিলং, ১৫ ফেব্ৰুৱাৰী, ’৫৯ (পুৱা) —নিয়ৰ টোপালবোৰে সেউজীয়া ঝাঁহনিবোৰ তেতিয়াও ঢাকি আছিল—যেন নিশাৰ শ্বিলঙৰ অসংখ্যৰ চিন থকা ঝাঁহনিবোৰে পুৱাৰ পোহৰত মুখ ঢাকিছিল, লাজতে। ছয়মান বাজিছিল। নিৰ্জন জাৰ। সেই নিৰ্জনতাত অকলৈ ওলাই আহিছিল বেলিটো, মনে মনে কঁপি কঁপি আহিছিল, আলমুলে ওখ ওখ সবল গছবোৰৰ ঘুমটি ভাঙিছিলহি—পাতল চূমাবে। দুই-এটা ঘৰৰ চিমনিৰপৰা ওলোৱা কেঁচা-কয়লাৰ আন্ধাৰ-ধোঁৱাই বেলিক বাধা দিছিল। ভিতৰত শুই থকা মাহুহবোৰৰ কামনাৰ ধোঁৱাও তাৰ লগতে ওলাই আহি বেলিক যেন তিবন্ধাৰ কৰিছিল—‘ইমান সোনকালে’ অহাৰ কাৰণে। বেলিটোৱেও জনা উচিত—শ্বিলঙত জাবকালিৰ বাতিৰ দীঘল বাটটো চুটি হয়, হুৰা-হুন্দৰী আৰু সংগীতৰ ঘোঁৰা-দোৰ লাগি। স্বৰ্ঘৰ উত্তৰায়ণ বা হৰ্ষিকায়েনে শ্বিলঙত দিন-বাতি চুটি-দীঘল কৰিব নোৱাৰে। কোনেও সন্দেহ কৰিব নোৱাৰাকৈ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ মুখা পিন্ধি লুকাই থাকে কৃত্ৰিম শ্বিলং। নিখুঁত camouflage।

নেপালী চাকৰটোৱে সশলৈ ড্ৰয়িং-কমৰ দুৱাৰ-খিৰিকী খুলি লবন-সংকেত দিয়াৰ লগে লগে এহাল ঘুমটি-কোমল চকুৰ পতা লাহে লাহে মেল খালে—কোমল-ক’লা-দীঘল নোমেৰে দহি বটা চকুৰ পতা। আগদিনাৰ পুতলাটোকে পিচদিনা চকুৰ আগত দাঙি ধৰিলে নতুন এটা বুলি চাই থকা শিশুৰ চাৰনিৰ দৰেই স্তম্ভ হুটা চকুৰ মণি—বাইশ বছৰৰ কৃষ্ণপক্ষৰ নিশা গোটে মাৰি ক’লা কৰা চকুৰ মণি। চকুৰ পাতিত হয়তো সেই ঘন-ক’লা চকুৰ মণিৰে প্ৰতিবিম্ব পৰি পাতল-ক’লা বেধা এটি জিলিকি পৰিছে। বাঁওফালে কাতি হৈ শুই আছিল। সোঁ-পালখনৰ মাজতে এটা সেৱা পতা যেন বঙা দাগ—পালত হাত দি শোওঁতে দাগাশাট বহি গৈ সেৱা পাতিছিল। বাতি লপোনে খেলি-মেলি কৰি বোৱা চুলিবোৰ এতিয়াও তাইৰ মূখতে পৰি আছে—লপোন্ধৰ

পৰ্দাখনৰ দৰে। এলাহ কবিয়েই তাই এটা লাগি ধৰা ঠঠ ছুটা জিভাখনেৰে চেলেকি একৱাই সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ দৰে তপালিলে। চুলি কেইডালমান ঠঠৰ ওপৰতো। কোনোমতে হাত এখন লেপৰ তলৰপৰা উলিয়াই আনি মুখৰ ওপৰত পৰি থকা চুলিবোৰ পৰ্দা আঁতৰোৱাদি এটা আঙুলিৰে আঁতৰাই দিলে। লগে লগে বাতিৰ লপোনৰ পৰ্দাখনো ঘেন আঁতৰি গ'ল। চকু দুটাৰ ওপৰত আঙুলিকিটা এবাৰ বুলাই দিলে। অকণ অকণ সেন্দূৰৰ বঙচুৱা চিন থকা শেঁওতাৰ ওপৰেদি আঙুলিৰ নখকিটা শাৰী পাতি, পিছলাই নি, আধা-খোলা খোপাটো ছুই চালে। সেই অৱস্থাতে মূৰটো পিচলৈ বেকা কৰি এটা টোপনি-ভগাৰ হামি মাৰিলে। খোপা পৰীক্ষা কৰা হাতখনে বুকুৰ ওচৰত লেপখন দাঙি ধৰি নিশা-পিন্ধা-কাপোৰৰ অসংখ্য ধৰা পেলাইছিল। বুকুত ঠাণ্ডা লগা গৰু পালে তাই। ভয় কিন্তু নাথালে। কাৰণ, সেই অসংখ্য উদ্বেজিত কৰিবলৈ ওচৰত কোনো নাছিল। দীঘলকৈ উশাহ লৈ লেপখন গাললৈকে টানি তাই নিজেই এবাৰ মৰমৰে চালে—ধুনীয়া বগা বুকুৰ একেবাৰে ওখত চকুৰ ক'লা মণিৰ দুটা পাতল ক'লা প্ৰতিবিম্ব। লাজতে লেপখনেৰে ঢাকি অতি মৰমৰে তাই ছুই হাতৰ বাহুৰে চেপি ধৰিলে—সৃষ্টিৰ বাসনাৰে উপচি পৰা দুঃশোণ বুকু। বাধা পাই গুল্কি উঠা বুকুৰ কোমলবোৰ ঢৌৰ দৰে আগুৱাইছিল ডিঙিৰ ফাললৈ। কিহৰ যেন এটা জোৱাৰ তাইৰ মনৰ সাগৰখনতো। যেন কাষতে পোৱা পৃথিৱীখনক এৰি জোনৰ দেশলৈ যাব।...আজি বাতিপুৱাই বাক তাইৰ কি হৈছে ?

কাতি হৈ শুই থকা অৱস্থাতে চালে—চকুৰ পোনে পোনে থকা চাৰিওফালে কাঠৰ বেজিঃ দিয়া সৰু বিচনাখন খালী। আধা-আধি কাপোৰ মজিয়াত পৰি আছে। আগদিনা কিম্বা অনা চেলুলয়েডৰ ধুনীয়া পুতলাটো চেপেটা হৈ বিচনাতে পৰি আছে। এই আটো বছৰীয়া ছোৱালী বাণুজনীয়ে বাক ইমান বাতিপুৱাই সাৰ পায় কেনেকৈ। কেতিয়ানো মনে মনে উঠি ৰান্ধনি-ঘৰ পায়গৈ, কোনেও ক'বই নোৱাৰে। আবে নালাগে নে বাক ?

বাণুৰ বিচনাখনৰ ঠিক ওপৰতে কেলেণ্ডাৰখন। সদায় চোৱাদি আজিও চালে তাই। তাৰিখটো বিচাৰি উলিয়ালে—১৫ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৫৯ চন—যেন বিশেষ দৰকাৰ। প্ৰজাৰ কথা শুনি ৰামে সীতাক ত্যাগ কৰা ছবি থকা এই কেলেণ্ডাৰখন আজি তাইৰ অলপো ভাল নালাগিল। কিবা ভয় ভয় লাগিল। কাতি হোৱাৰপৰা ঘূৰি তাই ওপৰলৈ মুখ কৰিলে। সোঁ-গালখনত কিবা গৰম বতাহ লাগিছে নেকি ? তাই ঘূৰি চালে। গৰম বতাহেই, হয়। তাইৰ গাতে গা লগাই শুই থকা মাল্লহটোৰ নাকৰ নিশাহৰ গৰম বতাহ। ইমানপৰে তাই ইমান ওচৰতে শুই থকা এই চিনাকি মাল্লহটোৰ কথা পাহৰিয়েই আছিল। লাগ বুলিলেই ড্ৰাইভাৰে আনি হাজিৰ কৰা 'পট্টমা' গাড়ীখন থকাৰ বিষয়ে তাই যেনেকৈ ভাবিবলগীয়া নহয়, এই মাল্লহটো তাইৰ ওচৰত থকাৰ বিষয়েও তাই বিশেষ নাজানে। থাকিবই। উশাহৰ লগে লগে মাল্লহটোৰ নাকৰ পাহি ছটাও কঁপিছে। কেনেকুৱা বিকট শব্দ কৰে নাকটোৱে ! তাই ইমান পৰে কিয় শুনা নাছিল বাক ? হয়তো শুনি শুনি বিৰক্ত হৈ তাইৰ কাণ দুখনে স্থবিধা পালেই সেই শব্দ দুখনৰ ভাও জোৰে। তাই হাত এখন বেগি মাল্লহটোৰ

মুৰটো লবাই দিলে। নাকৰ শব্দ কিছু কমিল। মাহুহটোৰ দৃঢ় মুখখনত বয়সে কটা-কটি খেলিছে। কেইটামান আঁক বেচ দ। কাণৰ ওচৰত কেইডালমান পকা চুলি। গালত এদিনতে গজা সৰু সৰু জোঁড়া ক'লা ডাটি। তাই হাতখনেৰে ছুই চালে। থহুটা পৰশটো ভাল লাগে—এতিয়াও। চাৰে তিনি বছৰৰ ভিতৰতে মাহুহটোৰ কপালখনে মুৰত দুটা দীঘল অন্তৰীপ আঁকিছে। বাকী থকা চুলিকিডালো ইমান শুকান। জীৱনৰ সকলো বস শেষ হৈ যোৱা নাই তো? তাই ভাবি চালে, বস শেষ নহ'লেও আকৰ্ষণৰ তীব্ৰতা হেৰাইছে। তাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিছে, কোনো অজ্ঞানৰ এহাল যুটীয়া সম্পাদকৰ দায়িত্বই গঢ় দিয়া বন্ধুত্ব। আৰু হয়তো বিশ্বাস আৰু নিৰাপত্তাৰ সোৱাদ কমিছে—কোনো ভয় বা আক্ৰমণৰ আশংকা নকৰাকৈ দুয়ো ওচৰা-উচৰিকৈ নিশ্চিন্ত মনে শুই থাকিব পৰা বিশ্বাস আৰু নিৰাপত্তা।... আজি বাতিপুৱাই তাইৰ মনটোত বাক কি সোমাল?

নাই—উঠি যোৱাই ভাল। বাগুজনীয়ে চাগৈ কাঞ্চাটোক উৎপাত কৰিছেগৈ। কাঞ্চাই আজি বেড্-টি দিওঁতে ইমান পলম কৰিছে কিয়? বাগুক গৰম কোটটো পিন্ধাই দিছে নে নাই। ঠাণ্ডা লাগিলে আকৌ গা অস্থখ হ'ব। ইমান দুষ্ট হৈছে ছোৱালীজনী।

উঠিবলৈ বৰ এলাহ লাগে দেখোন। আজি তাইৰ একো কৰিবৰে মন যোৱা নাই। কালি বাতিৰ এটা সৰু ঘটনাই তাইৰ বয়সটো চাৰি বছৰ কমাই দিলে। হঠাতে লগ পোৱা এজন মাহুহে, হঠাতে লগ পোৱা এজন মাহুহৰ চাৱনিৰে, তাইক ওঠৰ বছৰীয়া কৰি দিব পাৰে বুলি তাই কেতিয়াও ভবা নাছিল। সেই ওঠৰ বছৰীয়া উদ্গাৰ মনটো—কেৱল বিলাই দিবলৈ, সমৰ্পণ কৰিবলৈ, নিঃশেষে নিবেদন কৰিবলৈ উদ্গীৰ হৈ এবোজা গধুৰ ঘোৱন লৈ বৈ থকা মনটো—তাই যেন আকৌ পাইছে। কোনো বিশেষ গুৰুত্ব নিদিয়াকৈ তাই বাতি শুৱলৈ আহোঁতে এবাৰ ভাবি চাইছিল—বাগুৰ জন্ম নোহোৱা হ'লে, বৈধভাৱে লগাই লোৱা বৈৱাহিক জীৱনৰ চিনবোৰ তাই একবাই-পেনালেহেঁতেন—বাতিপুৱা গা ধোওঁতে চিকুটি একউৱা কুমুম্বৰ কোটটোৰ দৰে। কিন্তু, উপায় নাই। চাৰে তিনি বছৰীয়া বিয়া কৰোৱা জীৱনটোত তাই বহুবাৰেই অজুৰ কৰিছে, অতি অসহায়ভাৱে অজুৰ কৰিছে—গা-খোৱা, ভাত-খোৱা, বাগুক চোৱা, গিৰিয়েকক অকিচলৈ পঠিওৱা আদি দৈনন্দিন কামবোৰ অতি বিতৃষ্ণাবে হ'লেও কৰি ৰাব লাগে। যন্ত্ৰৰ দৰেই তাই কৰিও ৰায়।

বৈৱাহিক জীৱনটোৰ বিষয়ে কত সপোনাই যে নাছিল তাইৰ। মনত পেলাবৰ মন যোৱাকৈ স্তম্ভৰ তাইৰ সেই দিনবোৰ। সেই সময়ত তাই ভাবিছিল—এটি পাতল চুৰাই বুমটি ভাঙি দিব প্ৰতি বাতিপুৱাই; চহু মেলিয়েই সন্ধ্যা দেখিব, এহাল সবম-কোৱল চহু; পোটেই পৃথিৱীত নিহত সুৰি ছবিব—বাটে-বাটে, মটৰে-জাহাজে আন মাহুহৰ জঁৰাৰ পাত্ৰ হৈ; অভাৱ নো কি বস্তু, আন মাহুহক সুখি বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিব; মিছা-অভিমানৰে বেছি দৰম আদায় কৰি হাঁহি দিব, হাঁহি হাঁহি আনন্দতে কান্দি দিব, কান্দি কান্দি পাগলাবি কৰিব, তাৰ পাচত ভাগবি কোলাত সুব খে শুই পৰিব।.....আৰু কত কি সপোন! লগতে তাই ভাবিছিল, প্ৰথম ছবুছব ৰাতে

সিঁইতৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নহয়, তাৰ কাৰণে বস্তু কৰিব। সন্তান হোৱাৰ পিচত যেন জীৱনত বহুত বাধ্য-বাধকতা আহি পৰিব। কিন্তু, বিয়াৰ প্ৰথম এঘাৰ মাহৰ ভিতৰতে বাণুব জন্ম হোৱাৰ পিচত তাই বুজিছিল, অসংখ্যক বৈধ কৰা বৈৱাহিক জীৱনৰ 'ডাবোল-বেড'ত সকলোপৰা তাই শিকা। সকলো সংঘৰ্ষেই অৱৈধ হৈ পৰে। আৰু তাই বুজিছিল, সন্তান জন্মৰ ওপৰত মাল্লহৰ হাত নাই, মানে দেহৰ দাবীৰ আগত মাল্লহৰ আন কোনো স্বত্ব অস্তিত্ব নাই—বিশেষকৈ বেতিয়া এহাল ডেকা-গাভৰুৱে সমাজৰ অম্লমোদন পাই একেলগে থাকিবলৈ লয়।

নাই, উঠিব লাগিল। মনটোৱে আজি কিবা-কিবিবোৰ ভাবিবলৈ লৈছে। লেশৰ তলতে হাত ভৰাই পিন্ধা-কাপোৰবোৰ বিচাৰি লৈ উঠাৰ কথা ভাবিলে তাই। খুব মনে মনে বিচাৰিব লাগিব—নহ'লে আকৌ শ্ৰীমানে সাৰ পাই যাব। ৰাতিপুৱাই টোপনি ভাঙি দিলে মাল্লহটোৱে দিনটো খেং-খেঙাই থাকে। এনে জখলা হৈ শোৱে মাল্লহটো। কাপোৰবোৰ যে টানি-টুনি কি কৰে। ঘূৰি চাই দেখিলে, মাল্লহটোৰ চকুৰ কোণত বগা বগা ফেচ কুৰি। চাদৰৰ আগটো টানি আনি লাহে লাহে ফেচ কুৰি একৱাই দিলে। এই মাল্লহটোক তাই ভাল পায়েই বিয়া কৰাইছিল। তেতিয়া তাৰ চকুৰ কোণত মকৰা-জালৰ ৰেখা নাছিল, গালত ডাঙিৰ ফুটাবোৰো ইমান ডাঙৰ ডাঙৰ নাছিল—মিহি আছিল। এ ৰাম, সাৰেই পালে হ'বলা। এটা এডামুৰি দি বেচেৰা আকৌ গুই থাকিল—তাইৰ কঁকালৰ ওপৰতে হাত এটা ধৈ।

জীৱনৰ বহুত নজনা তৃপ্তি আৰু স্বপ্ন পোৱাৰ আশাৰে এই মাল্লহটোক এদিন তাই বিয়া কৰাইছিল। ভাবিছিল, তাই দিয়া মৰম আৰু ভাল পোৱাৰ উচিত প্ৰতিদান দিবলৈ অপাৰগ হৈ সি চিৰদিন তাইৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হৈ থাকিব। কিন্তু, ইমান দিনে কটোৱা বৈৱাহিক জীৱনৰ বহুত উজাগৰ নিশাৰ চকুৰ পানীত অতীতৰ প্ৰায়বোৰ কল্পনাকে উটুৱাই দি, এতিয়া তাই হে তাৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হৈ আছে—একেবাৰে দেখা-দেখিকৈ সতিনী আনি ঘৰত নৰখাৰ কাৰণে। বাহিৰত মাল্লহটোৰ গতি-বিধিৰ বিষয়ে আজিকালি তাই জানিবলৈ নিবিচাৰে। জানিলেই নিজকে কাটি পেলাবৰ মন যায়। অভিজ্ঞতাৰে দীঘলীয়া বৈৱাহিক জীৱনত সিঁইত দুয়ো দুয়োকো ভালকৈ চিনি লৈছে। তাই বুজিছে—এই বিশ্বৰ মতা-মাল্লহবোৰে বিচাৰে, বিৱাহিতা বৈধীয়েকৰ মাজত কিবা এটা নতুন বহুত, নতুন সোৱাদ সদায় পাবলৈ। নহ'লে সিঁইত ওলাই যায়—অচিনাকি কোনোবা নাৰীৰ অৱৈধ সোৱাদ বিচাৰি। এই কথা বুজাৰ পাচত তাই সাৱধান হোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল—কিন্তু বহুত পলমকৈ। তাই তাৰ আগত একো লুকুওৱা নাছিল। বিয়াৰ আগৰ জীৱনৰো ক'ব পৰা বহুত কথাই কৈ পেলাইছিল। বৈৱাহিক জীৱনটোত সন্দেহৰ হাঁ মপৰাকৈ শাস্তিৰে কটোৱাৰ গাঁ-হেঁপাহটোক চৰিতাৰ্থ কৰিবৰ কাৰণে লুকাবলগীয়া দুই-এটা কথা হৈ তাই লুকুৱাইছিল—যিটো সকলো ছোৱালীয়ে কৰে।

গিৰিয়েকক তাই এতিয়া ভাল পায় নে নাপায় ক'ব নোৱাৰে, কিন্তু গিৰিয়েক বুলি মানি আহিছে। কোনো পৰ-পুৰুষৰ কথা তাই বিয়াৰ পিচত ভবাও নাই বুলিলে কুল হ'ব—কিন্তু কেতিয়াও তাই গা-এবা দিয়া নাই। আধুনিক অবিৱাহিতা

ছোৱালীৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে বহুত কথাই মাথুহে কয়। তাই কিন্তু সম্পূৰ্ণ কুমাৰী দেখা এটা তাৰ হাতত ভুলি দিছিল। প্ৰথম নিশা সেই কাৰণে তাই সঁচাকৈয়ে ভয় খাইছিল। ওথাপি মাথুহটোৰ সন্দেহ প্ৰথমৰপৰাই। তায়ো যদি গিৰিয়েকৰ দৰেই বাহিৰা মৰম বিচাৰিয়েই ফুৰিলেহেঁতেন, তেতিয়া দৰখন কি হ'লহেঁতেন বাক ? কিন্তু, মনটো কেতিয়াবা তাইৰ কিবা কিবা লাগে। বিয়াৰ পিচত তাই বহুত কিবা-কিবি পাইছে। এখন সংসাৰৰ কৰ্ত্তা, বাণুৰ মাক, এজন অফিচাৰৰ বৈপ্লৱিক। কিন্তু, এটা সম্ভাৱনৰ মাক হৈও তাই যেন জীৱনৰ সোৱাদটো পোৱা নাই। নিশ্চিন্ত মনে গিৰিয়েকৰ লগত শুই থকাত কোনো উত্তেজনা তাই অনুভৱ নকৰে। তাতকৈ চুবকৈ বিয়াৰ আগতে একেটা মাথুহকে খোৱা চুমাবোৰত বহুত উত্তেজনা আছিল—বহুত বেছি . . .।

হঠাতে তাইৰ কালি ৰাতিৰ দুৰ্বলতাৰ কথা মনত পৰি গ'ল। সেই কথা জানিব পাৰিলে গিৰিয়েকে তাইক ক্ষমা কৰিব পাৰিব নে বাক ? আৰু, লগতে যদি জানে, কালি হাস্পিটালত লগ পোৱা অভয়ক বিয়াৰ আগতেও তাই লগ পাইছিল—বিশেষভাৱে ? হয়তো ক্ষমা নকৰে। এই বিষয়ত মতা মাথুহ বৰ অবুজ। সিহঁতে এই বিষয়ত তিবোতাবো মন এটা আছে বুলি পাহৰি গৈ সমাজে দিয়া অধিকাৰটোক প্ৰাধান্য দিছে। বাকী প্ৰায়বোৰ বিষয়তে সিহঁতে সমাজক উপলুঙা কৰে। সঁচাকৈয়ে কালি তাই দুৰ্বল হৈ পৰিছিল। এনে দুৰ্বলতাৰ কাৰণে তাই কেতিয়াও সাজু নাছিল। তাই নিজে নজনাকৈ তাইৰে মনটোৱে যে এনেকুৱা এটা আশা লুকাই ৰাখিছিল, তাই নাজানিছিল। এদিনৰ উত্তেজনাই খন্তেকৰ কাৰণে আপোন কৰা মাথুহটো যে তাইৰ মনত সোমাই আছিল, তাই বাক কেনেকৈ জানিব ? অতি সাধাৰণ ঘটনাৰ দৰেই অভয়ক তাই পাহৰি গৈছিল। কিন্তু, কালি তাক হঠাৎ দেখি তাই আচৰিত হৈ গৈছিল। ইমানবোৰ দিনে—যিবোৰ দিনে তাইক আঁচ বহুৱায় ছোৱালী এজনীৰ মাক কৰিলে—তাক একেদৰেই থৈ দিছে ! মাথোন কপালৰ আগৰ চুলি ছুঁতালমান সৰিছে। অতি মৰমেৰেই তাই ভগৱানক খাটিলে—অভয়ৰ চুলিবোৰ সৰি বাওক, পকক, মুখখন বুটা মাথুহৰ নিচিনা হওক। ৰাতে আন কোনো ছোৱালী তাৰ প্ৰেমত নপৰে। তেতিয়া তাইৰ কথাই তাৰ মনত পৰি থাকিব, তায়েই একমাত্ৰ তাইক আপোন কৰি পাব। এতিয়াৰ সন্ধান ধুনীয়া হৈ থাকিলে যে তাক জীৱনৰ সকলো দি যি কোনো ছোৱালীয়ে আপোন কৰি ল'ব। তাইৰ খুব দুখ লাগিল, অভয়ক বিয়া কৰোৱাৰ কথা কেতিয়াও নভবাৰ কাৰণে। ভবা হ'লে হয়তো.....। এতিয়াতো অভয় তাইৰ আপোন হ'ব নোৱাৰে ? অভয়ক যে তাই ইমান আপোন কৰি বিচাৰে, সেই কথা তাই আগেয়ে জনা নাছিল কিয় ? নিজৰ ওপৰতে খুব খং উঠিল তাইৰ। এতিয়াতো তাই এই সংসাৰখন এৰি অভয়ৰ ওচৰলৈ বাব নোৱাৰে ?...কিন্তু কিয় নোৱাৰিব ? তাইডো কোনো 'পাপ' কৰিব খোজা নাই ! তাই মাজ বিচাৰে হিয়া শুৰি থকা বহুত মৰম অভয়ক দি তাৰ পৰিৱৰ্তে কিছু সমবেদনা, কিছু কৃতজ্ঞতা আদায় কৰিবলৈ। এই সলনা-সলনি কৰিবলৈ তাইৰ কাৰণে যে অভয়কক আন কোনো বিশ্বাসী পাজ নাই। আৰু, সেইবোৰ যে তাই

একেবাৰে পোৱাই নাই—সকলো দিয়াৰ গৰাকী বুলি গোটাই লোৱা গিৰিয়েকে সেইখিনি তাইৰ প্ৰাপ্য বুলিও ভবা নাই। তাইৰ যে দেহৰ বাহিৰে মন এটাও আছে, যিটো মনক কেৱল দৈহিক তৃপ্তিৰে তৃপ্ত কৰিব নোৱাৰি—সেই কথা বুজাৰ সময়ান ওখ মন তাইৰ গিৰিয়েকৰ নাই। গিৰিয়েক-বৈয়াকৰ দৈহিক সম্বন্ধটো কিমান ঘিণ লগা। ছিঃ, যেন ভগৱানৰ ইচ্ছামতে একেলগে কাম কৰা দুটা বস্তু। . . সেই মনটোৰ সন্তুষ্টিৰ কাৰণেই তাই এতিয়া অভয়ক বিচাৰিছে। কিন্তু, কেৱল মনটো দি অভয়ৰ প্ৰতি আত্মায় কৰা নহ'ব জানো? আত্মায় হ'লেও তো উপায় নাই? তাই যে বিৰাহিতা? আক, মনটো পোৱাৰ পিচতে অভয়ে যদি জোৰ কৰে? ধেং, অভয় তেনেকুৱা নহয়। আক, জোৰ কৰিলেনো তাই কি কৰিব? মতা-মাছুহৰ লগত আক বলেৰে পাৰি নে? ...কিন্তু কিমান মধুৰ হ'ব সিহঁতৰ সম্বন্ধটো। তেতিয়া তাই গিৰিয়েককো বেছি মৰম কৰিব পাৰিব। তাইৰ বুকুখন কিমান মৰম-চহকী তেতিয়া হে গিৰিয়েকে বুজিব পাৰিব। হঠাতে তাই সাৰ পোৱাদি পাই ঘূৰি গিৰিয়েকলৈ চালে। মাছুহটো টোপনিত লালকাল। কিমান চিন্তাহীনভাৱে শুই আছে। কালি ৰাতি তাইৰ মনৰ যি অৱস্থা হৈছিল, সেইটো জনা হ'লে কেতিয়াও এইদৰে তাইৰ ওচৰত শুই নাথাকিলহেঁতেন। মনৰ দুৰ্বলতাক প্ৰশ্ৰয় দি তাই গিৰিয়েকৰ প্ৰতি আত্মায় কৰিছে নেকি বাক? তাইক ইমান বিশ্বাস কৰা মাছুহটোৰ প্ৰতি অবিচাৰ কৰা হোৱা নাই তো? গিৰিয়েকে যিহকে নকৰক, তাই তো আক তাকে কৰিব নোৱাৰে। নাই, আজিৰপৰা কেইদিনমান তাই গিৰিয়েকক বেছি মৰম কৰিব। যদি কিবা পাপ হৈছে, তেন্তে তাৰ প্ৰায়শ্চিত্ত হৈ যাব। খুব সাৱধান কিন্তু। কিবা সন্দেহ কৰাৰ সুবিধা পালেই বাগুৰ যুৰত ধৰি শপত খাবলৈ ক'ব। তেতিয়া মহা বিপদ হ'ব।

হাতৰ পিঠিৰে চকু দুটা মোহাৰি চুৱাৰখনৰ ফাললৈ চাওঁতে তাইৰ চকু পৰিল ডেচিং-টেবুলখনৰ ওপৰত। টেবুলখন বাগুৱে একেবাৰে চাব নোৱাৰা কৰি থৈছে। ক'ৰ বস্তু ক'ত পেলায়, তাৰ তো ঠিক নায়েই। কালি আকো কাঞ্চাটোৰ হতুৱাই কুঞ্জলতাৰ সৰু পুলি এটা আনি লেক্টোজেনৰ টিন এটাত বোকা ভৰাই কইছে—আক বোকাৰে লেটি-পেটি সেই টিনটো থৈছেহি ডেচিং-টেবুলৰ ওপৰত। বগাবলৈ কিবা গছৰ ডাল এটাও পুতি দিছে। কালি ডালটোত মেৰিয়াই দিয়া লতাডাল আজি আঁতৰলৈ ওলমি পৰিছে। শুকান ডালটোত কেঁচা লতাডাল জোৰকৈ লগাই থ'লেই থাকিব নে বাক? বাগুৰ মৰমখিনিয়েই, বাগুৱে পুতি দিয়া শুকান ডালটোৰ শক্তি-খিনিয়েই, এডাল লতা বাঢ়িবৰ কাৰণে যথেষ্ট নহয় জানো? বাগুৰ লতাডালৰ প্ৰতি মৰমটো বাপেক-মাকৰ জীয়েকৰ প্ৰতি থকা মৰমৰ সৈতে একে নহয় তো? ...আঁতৰি পৰিব খোজা লতাডাললৈ চাই চায়েই, নিজৰ কঁকালৰ ওপৰত পৰি থকা গিৰিয়েকৰ গধুৰ-নোমাল হাতখনৰ নোমবোৰ জিৰিকি-বিৰিকি থাকোঁতেই, তাইৰ মনটো উৰি গ'ল—এবি অহা দিনবোৰ বিচাৰি। ...

বহুত দিনৰ আগৰ কথা—এতিয়া ভাবিলেও আৱৰ্ণ্য উপভাসৰ সাধু যেন লাগে। ডেডিয়া বাগু নাছিল। মিল্টাৰ সলিল চৌধুৰী আছিল, পৃথিৱীৰ তাই চিনি নোপোৱা কোটি কোটি মানুহবোৰৰে এজন। অভয়ে নাছিল। তাইৰ পৃথিৱীখন ডেডিয়া বহুত

সক আছিল। সমান হৈ থকা চাহ-গছবোৰৰ ওপৰেদি তাইৰ মনটো বাগৰি বাগৰি গৈ দূৰৰ পাহাৰবোৰত উঠিছিলগৈ। চাহ-বঙলাৰ কাঠৰ বেৰিংডালত বুকুখন হেঁচি ধৰি তাই বুকটো চুলিবোৰ মুখৰপৰা আঁতৰাই লৈছিল—যেন সঁচাকৈ তাই পাহাৰত উঠোঁতে হেঁচা চুলিবোৰ আউল-বাউল হৈছিল। চাহ-খেতিয়ক বাপেকৰ একেজনী ছোৱালী তাই। মাক-বাপেকে যেন আকাশৰ চক্ৰটো লাগে বুলিলেও আনি দিব। ককায়েক বাজীৰক তাই 'জীৱ' বুলি নাম কাটি মাতিছিল। ঘৰতে থাকি তাই পঢ়িছিল। এদিন হঠাতে তাই গম পাইছিল—তাই ডাঙৰ হোৱা বুলি। সেইদিনা মেনেজাৰৰ ভেৰ বহুৰীয়া পুতেক হেমন্তৰ লগত তাই বেড্‌মিণ্টন খেলি থাকোঁতে হঠাতে পিছলি পৰি গৈছিল। আঁঠুত ছুখ পাইছিল। হেমন্ত আহি ক্ৰক্‌টো দাঙি আঁঠু মালিচ্ কৰি দিছিল। হঠাতে তাই জিকাৰ খাই উঠি তাৰ মুখলৈ চাইছিল। লাহে লাহে ক্ৰক্‌টো টানি আঁঠুটো ঢাকি ধৰি তাই গুচি আহিছিল। পিচত বুজিছিল, সেইদিনাই প্ৰথম তাইৰ ডাঙৰ ছোৱালীৰ দৰে লাজ লাগিছিল।

ইয়াৰ পাচত বতাহবোৰলৈকো তাইৰ লাজ লগা হৈছিল। খুব কম কাপোৰ শিকি হাঁহি হাঁহি পাত তুলিবলৈ যোৱা কুলি-গাভৰুৰ দেখি, তাই লাজতে কাপোৰকে ঠিক কৰি লৈছিল। পুৱা শুই উঠি থহি যোৱা কাপোৰ ঠিক কৰোঁতে নিজৰ দেহাটোৰ কাৰবাৰবোৰ দেখি নিজেই লাজ পাইছিল তাই। এইবোৰ, ইমানবোৰ, ই-মা-ন অসমানবোৰ তাই বাক কাপোৰেৰে কেনেকৈ লুকাব? কাপোৰৰ ওপৰতো দেখোন লাজ লগাকৈ বুজিব পৰা হৈ থাকে? পুৱা উঠি বাপেকৰ বুকুত সোমাই শুৱলৈ যোৱা অভ্যাসটো তাই লাজতে এৰি পেলাইছিল। ক্ৰক্‌ শিকিবলৈ এৰি দিছিল। কাষলতিৰ তলত নতুনকৈ গজা নোমবোৰ ছুই চাই জিকাৰ খাই উঠিছিল। বাপেকৰ মদৰ টেবুলৰ বন্ধুবোৰে এক বিশেষ ধৰণেৰে অবাৰ হৈ তাইৰ ফালে চাবলৈ নোৱা দেখি, কোনেও নোকোৱাকৈয়ে তাই বুজিছিল—তাইৰ লাজ কৰিবলগীয়া বয়স হৈছে। এদিন যে তাই দৌৰি এপাহ ফুল ছিড়িবলৈ গৈ আধা বাটতে বৈ গৈছিল। 'আজিকালি দৌৰিলে বুকুখন বৰ লাজ লগাকৈ লৰে'—তাই সেইদিনা বুকুত হাত দি মনে মনে ভাবিছিল।

সেই যে সেইদিনা মৰ্ণিহঁতৰ গাড়ীত হেঁচা-হেঁচিকৈ বহি সিহঁত শিক্‌নিক্‌ খাবলৈ গৈছিল। তাইৰ বুকুখন মণিৰ ককায়েকৰ পিঠিত লাগি আছিল। মটৰৰ জোকাৰণিত মনত হৈছিল, কোনোবাই যেন তাইৰ বুকুখনত হাত বুলাই দিছিল। কেনেকুৱাকৈ ভাল লাগিছিল—সিৰসিৰাই গৈছিল। কিন্তু, লাহে লাহে অসহ্য হৈ আহিছিল। নাক, মুখ, কাণবোৰ খুব গৰম লাগিছিল। উশাহ ল'ব নোৱাৰা হৈছিল। এ-কে-বা-ৰে—উস্—গোটেই গাটো কঁপিছিল। ইমান ভাল লগাকৈ অসহ্য হোৱা, ইমান অসহ্য ভাল লগা তাই জীৱনত প্ৰথম অহুভৱ কৰিছিল। লাজ-কাজ পাহৰি বুকুখন জোৰেৰে মণিৰ ককায়েকৰ পিঠিত হেঁচি ধৰি তাই আঁতৰাই আনিছিল। সেইদিনা মণিয়ে তাইক স্মৃতিছিল—'ইমান খবৰকৈ উশাহ লৈছ কিয়।'...এই অসহ্য ভাল লগাৰ কথা মনত পৰি বহুত দিন তাই নিজকে নিজে স্মৃতি দিছিল—ৰাতি বিচনাতে।

মেক্টিকলৈকে ধৰত পঢ়িছিল তাই। ইচ্ছা কৰি নহয়, বাপেকৰ ইচ্ছা। অজস্ৰণ কৰি হে। ডেভিডা বাপেক-মাকে কোৱা কথা এতিয়াও তাইৰ মনত আছে—'এই

বাৰেবিহলি ছোৱালীবোৰৰ লগত পঢ়িবলৈ গ'লে কেৰেঙাবেই নষ্ট হ'ব।' তায়ো ডেউয়া ডাকে ভাবিছিল। ঘৰৰ সীমাৰ বাহিৰত থকা পৃথিৱীখন অতি চৰিত্ৰহীন বুলি ভাবিছিল। চাহ-বাগিচা নথকা মাল্লহবোৰ কিবা কিবা যেন লাগিছিল। চাহৰ নাম নজনা মাল্লহবোৰ অশিক্ষিত যেন লাগিছিল। চাহ-বাগিচাৰ মালিকৰ যি দুই-এটা ল'ৰা লগ পাইছিল, সিহঁতকো তাইৰ ভাল লগা নাছিল। ডেউয়া তাই ভাবি আচৰিত হৈছিল—পৃথিৱীখনত ভাল মাল্লহব ইমান অভাৱ।

প্ৰায় এবছৰৰ পাচত শ্বিলঙত মিচনাৰী কলেজত নাম লগাই তাই হোষ্টেলত থাকিবলৈ লৈছিল। হোষ্টেলত থকা প্ৰথম ৬ মাহমানৰ ভিতৰতে তাই বহুত নতুন কথা শিকি পেলাইছিল। ছিঃ, প্ৰথমতে তাইৰ যে কি লাজ লাগিছিল। লাজ লাগি আৰু বেছি আনিবলৈ বিচাৰিছিল, লাজ লাগি আৰু বেছি শুনিবলৈ বিচাৰিছিল, তাৰ পাচত মনটোৱে অভিজ্ঞতা বিচাৰিছিল। নিজ নিজ জীৱনৰ প্ৰেম-কাহিনী কোৱা ছোৱালীবোৰলৈ হিংসা হৈছিল। সিহঁতক ভাগ্যৱতী যেন লাগিছিল।

সেই সময়তে তপতী আহি নতুনকৈ হোষ্টেলত সোমাইছিলহি। তপতী পঢ়িবলৈ আহিছিল বিয়া কৰোৱাৰ দুমাহৰ পিচত—গিৰিয়েক বিদেশত পঢ়িবলৈ যোৱা সময়খিনি কটাবলৈ। ইস্ বাম, তাইলৈ যে দিনে দিনে ইমান দীঘল চিঠিবোৰ আহিছিল। তপতীয়ে তাইক আকৰ্ষী বুলি মাতিছিল। সঁচাকৈয়ে তাই আকৰ্ষী আছিল। সঁচাকৈয়ে তাই বহুত 'জানিবলগীয়া কথা' ডেউয়াও জনা নাছিল। ফুল-শয্যাৰ নিশাৰ প্ৰথম অভিজ্ঞতাৰ কথা তপতীয়ে যিদিনা তাইক কৈছিল, সেইদিনা তাই অৰাক হৈ স্তম্ভৰ গল্প শুনাৰি শুনিছিল। তাইৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত যে তপতীয়ে কৈছিল—“ক'ৰ সময়টো পালোঁ? একে টানে ব্লাউজ কাটি ছুটুকা হ'ল...।” কিমান তৃপ্তি উপচি পৰিছিল তপতীৰ সেই কথাখিনিত। সেইদিনা ৰাতি তাই শুই শুই অহুভৱ কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল, অকলশৰে এটা আঁহৰ কোঠাত এজন নতুন পুৰুষৰ উন্নত উদ্বেজিত বন্ধনত নিজক এৰি দিয়াত কিমান এড্‌ভেকাৰডৰা তৃপ্তি আছে। এজন ডেকাৰ মন-প্ৰাণ-দেহাৰ সকলো কামনাৰ একমাত্ৰ কাম্য হোৱাৰ যি গৰ্ব, এটা দুৰ্দান্ত পশুক হেলাৰঙে অকলে বশ কৰাৰ যি ক্লান্তিভৰা সুখ, আন সকলো ছোৱালীয়ে অকলে লগ পাবলৈ ভয় কৰা এটা ডেকাক আপোন ইচ্ছামতে চলোৱাৰ যি সাহস—সেই গৰ্ব, সেই সুখ, সেই সাহসৰ অধিকাৰিণী হোৱাৰ এটা দুৰ্বাৰ ইচ্ছাই তাইক এলেছৱা কৰি পেলাইছিল।

হামিদ্দাজনীৰ কথা মনত পৰাৰ লগে লগে ইহি এটাই তাইৰ ঠঠত পিৰ-পিৰাই দিলে। ইমান চুটু আছিল হামিদ্দাজনী। কেতিয়াবা একেখন বিচনাতে শুই কি যে উৎপাতখন কৰিছিল। অকণমান মৰম কৰি দিওঁ বুলি বুকুৰ বিষ তুলিছিল। একেবাবে ল'ৰাৰ নিচিনা হামিদ্দাজনী। ল'ৰাৰ দৰেই বুকুত সাৰটি লৈ সদায় তাইক মৰম কৰিছিল। সেই হামিদ্দাজনীয়েই তাইক কৈছিল—“আচলতে যিবোৰ মিঠা-ল'ৰা, সেইবোৰ বৰ লাজহুৱীয়া হয়। ছোৱালীয়ে লাজটো ভাঙি নিদিলে সিহঁত সদায় দুৰে দূৰে থাকে। তেনেকুৱা ল'ৰাক সুবিধাত পালে জোৰকৈ এটা চুমা খাই দি পিচত তাৰ বলিয়ালি চাবলৈ ভাল হয়। পাহৰি থকা কাৰ এটা মনত পেলাই দিয়াৰ দৰে সি লগ এৰিব নোখোজা হয়। ডেউয়া শুই বিবানে আঁতৰিবি, সি সিবানে তোৰ

পাচ ল'ব। এনেকুৱা ল'বাবোৰক প্ৰেমিকৰূপে ৰোৱাত বেছি সোৱাদ আছে। সিহঁত গোটেই জীৱন কৃতজ্ঞ হৈ থাকে।”

তাইৰ ভেটিয়া ১৬।১৭ বছৰ—সেই এলেকুৱা বয়সটো—যিটো বয়সত উপভাস এখন পঢ়ি পঢ়ি লেপৰ তলত চাটি-ফুটি কৰি থকাটোৱেই এটাইতকৈ বেছি স্ব্থ যেন লাগে, উপভাসৰ নায়কজন লেপৰ তলতে নিচেই কাষতে আছে যেন লাগে। তাইবো লাগিছিল। কেতিয়াবা হামিদাই বৰ্ণনা দিয়া ল'ৰা এটাৰ স্বপ্ন তাই দেখিছিল। কিন্তু, এটা বছৰৰ ভিতৰতো তাই মনে-বিচৰা ল'ৰা এটাক কাষত নাপালে। ছোৱালীৰ হোষ্টেলত থাকি ডেকা ল'ৰাক লগ পোৱা কম কথা নহয়। কি যে কষ্ট ছোৱালী-বোৰৰ। দুবত বাটত বৈ থকা প্ৰেমিকক লোহাৰ গেৰ ভিতৰৰপৰা আকুলভাৱে চাই থাকিবলগীয়া হয়, দলিয়াই দলিয়াই চিঠি দিওঁতে ভাগৰি পৰে, কেতিয়াবা বাটে-পথে লগ পাইতেও লগৰ ছোৱালীবোৰৰ আগত লাজ লাগি যায়। তায়ে দুই-এটাক দেখিছিল। দুই-এটা ল'ৰাৰ কৰণ চাৱনিৰ অৰ্থ বুজি নিজক চহকী যেন লাগিছিল। কিন্তু সিমানেই। এটা 'ডেবাইটি খো' চাবলৈ গৈ ঘূৰি আহোঁতে নবীনে তাইক সেইদিনা ইংগিত দিয়াৰ বাহিৰে তাই কাৰো মন পোৱা নাছিল। নবীন তাইৰ কলেজৰ বন্ধু মিনাৰ ককায়েক। মিনায়েই তাইক কেবামিনো কৈছিল, নবীনৰ তাইৰ প্ৰতি 'উইক্‌নেচ্' হোৱা বুলি। সেইদিনা 'ডেবাইটি খো'ৰপৰা ঘূৰি আহোঁতে গাড়ীত সিহঁত হেঁচা-ঠেলাকৈ বহিছিল। নবীনে গাড়ী চলাইছিল। মিনাই বুজি কৰি তাইক নবীনৰ ওচৰতে বহুৱাই দিছিল। গিয়েৰ সলাওঁতে হাতখন তাইৰ কৰঙনত লাগিছিল, ষ্টিয়েৰিং ঘূৰোঁতে তাৰ কিলাকুটি তাইৰ বুকুত লাগিছিল, বাঁওফালে মুখ ঘূৰাই মিনাক কিবা এটা ক'ব খোজোঁতে তাৰ মুখ তাইৰ চুলিত লাগিছিল। খুব হেঁচা-ঠেলাকৈ বহাৰ কাৰণেই তেনে হৈছিল বুলিয়েই নিজকে বুজাইছিল তাই। তাইৰ ভালও লাগিছিল। কিন্তু, হোষ্টেলৰ দুৱাৰ-মুখত গাড়ীৰপৰা নামিবৰ সময়ত তাইৰ হাতখন কাষলতিৰ তলত চেপি ধৰি দীঘলকৈ হুমুনিয়াহ কঢ়া নবীনলৈ চাই তাই বুজিছিল—নবীনৰ মনটোক বুজিছিল। তাইবো কিবা এটা সমিধান দিয়াৰ ইচ্ছা হৈছিল। কিন্তু, লাজ লাগিছিল। সেইবোৰ লৈ কলেজৰ দীঘলীয়া বন্ধত তাই ঘৰ পাইছিলহি।

সেইবাৰ আহি ঘৰখন কিন্তু নতুন নতুন লাগিছিল। বাপেক-মাকৰ লগত তাই বহুত ডাঙৰ ডাঙৰ কথাৰ বিষয়ে 'ক্লি' আলোচনা কৰিছিল। জীৱ কোনোবা এজনী ছোৱালীৰ প্ৰেমত পৰাৰ কথা শুনি তাক জোকাইছিল। এদিন বাপেকৰ লগত তাই ক্লাবলৈ গৈছিল। ক্লাবত সকলোৱে তাইক 'লেডি'ৰ সন্মান দিছিল। কিন্তু, তথাপি ঘৰখন ভাল লগা নাছিল। কিবা যেন বন্ধ বন্ধ। হোষ্টেলত বহুত ভাল আছিল যেন লাগিছিল। ককায়েক দিনটো ঘূৰিয়েই ফুৰিছিল। বাপেকৰ বন্ধুবোৰ বুঢ়া আছিল। সিহঁতৰ কথাত তাই অলপো বল নাপাইছিল। মাক-বাপেকৰ মাজে মাজে লগা খুট-খাট কাজিয়াবোৰো ভাল নাপাইছিল তাই। বাপেকৰ মদ খোৱাটো কমাবলৈ তাই অৱশ্যে চেষ্টা কৰিছিল। মদপী হ'লেও বাপেককে তাই ঘৰখনৰ ভিতৰত বেছি ভাল পাইছিল। বাপেকৰ তাই বেয়া শোৱা দোষবোৰ খাম দি, বাপেকৰ সন্মানেই মৰমিয়াল

মাছুহ এটা তাই পিৰিয়েক হিচাপে কল্পনা কৰি ভাল পাইছিল। বোধকৰোঁ সকলো ছোৱালীয়ে তাকে কৰে।

সেই সময়তে এদিন পুৱা চাহৰ টেবুলত তাই অভয়ক দেখিছিল। আগদিনা ৰাতিয়েই বোলে ককায়েকৰ লগত আহিছিল। তাই তেতিয়া টোপনিত।... ককায়েকেই চিনাকি কৰি দিছিল—তাৰ ক্লাচ ফ্ৰেণ্ড বুলি। খবৰ-কাগজৰ খবৰ বিচৰা বিপোৰ্টাৰ বুলি শুনি তাই তাক ভাললৈক চাইছিল। তাই বিপোৰ্টাৰবোৰ বৰ আচৰিত আচৰিত পায়। ক’তনো সিহঁতে খবৰবোৰ পায় তাই ভাবিবই নোৱাৰে। কিন্তু, অভয়টোৰ মাজত তাই বিশেষত্ব একো দেখা নাছিল। সাধাৰণ মাছুহ। ল’ৰামতীয়া মুখখন অৱজ্ঞে নিৰীহ আৰু মৰম লগা। বৰ দুষ্ট যেন লাগিছিল কিন্তু। কাৰণ, তাৰ চকু দুটাই হাঁহি থাকে। ককায়েকে তাইক কৈছিল—‘ইয়াৰ লগত ‘কমেণ্টিং’বোৰ নকৰিবি। মোক মতা দিয়েই মাতিবি।’

‘তোক তো নাম কাটি মাৰ্চো?’—তাই প্ৰশ্ন কৰিছিল।

‘মোকো নাম কাটি মাতিবা’—অভয়ে হাঁহি কৈছিল। তাই মনে মনে নিজকে কৈছিল, ‘ইস, তেওঁক নাম কাটি নামাতি যেন কিবা সন্মান হৈ দেখুৱায়। তেওঁক মতাৰেই বা আমাৰ কি দৰকাৰ।’ কিন্তু, প্ৰথম দিনাই তো আৰু কড্ হ’ব নোৱাৰি। তাই একো উত্তৰ দিয়া নাছিল। মাজে তাই লক্ষ্য কৰিছিল—অভয়ৰ মুখৰ হাঁহিটো, তাইৰ সমৰ্থন নাপাই, তাৰ মুখেতে নাইকিয়া হৈ গৈছিল।

বিশেষ কোনো বিশেষত্ব নথকা সাধাৰণ ডেকা এটা আছিল অভয়। জপৰা চুলিবোৰেৰে সৈতে মাছুহটোক খোঁৱোৱা যেনেই লাগিছিল। নীলা-মুগা চকু দুটাৰ মাজত দীঘল নাকটোৰ প্ৰাধাত্য চকুত পৰে। বডা ঠুঠ দুটা কিন্তু বৰ দুষ্ট যেন লাগিছিল। অতি সাধাৰণভাৱে টাউন্সমাৰ আৰু হাৱাইন্ চাৰ্ট পিন্ধা এই অভয়টোৰ লগত কথা পাতিলে কিন্তু খং উঠে। সকলো সময়তে হাঁহি হাঁহি এনেকুৱা একোটা উত্তৰ দিয়ে—যেন সকলো বিদ্ভা-বুদ্ধি তাৰ মূৰটোৰ ভিতৰতে। জীৱে অৱজ্ঞে কৈছিল, ক্লাচত অভয় সকলো বিষয়তে চোকা আছিল।...সকলো আলোচনাতে জিকি গৰ্বৰ হাঁহি মৰা অভয়টোৰ গৰ্ব খৰ্ব কৰাৰ ইচ্ছা এটাই তাইৰ মনত ঠাই লৈছিল। কিন্তু, স্তম্ভিত পোৱা নাছিল। কাৰণ তাই কথা ক’লেই সি সকলো সমৰ্থন কৰি গৈছিল—যেন তাইৰ কথাত গুৰুত্ব দিয়া উচিতহেই নহয়। ভাল নলগা হৈছিল। একোটা আচৰিত কাম কৰি বা আচৰিত ধৰণৰ উৎপাত কৰি তাক ‘চক্’ খুৱাই তাই খুব আনন্দ পাইছিল। একে দিন প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা খণ্ডে তাৰ ঠুঠ দুটা কঁপোৱা চাই চাই তাই গভীৰ হৈ বহি আছিল—গৰ্বেৰে।

দিনটো নো ক’ত ৰে ঘূৰি ফুৰে মাছুহটো। স্তম্ভিত জীৱে কয়, খবৰ বিচাৰি বোৱা বুলি। সন্ধ্যাৰ পিছত আৰু কেতিয়াবা ৰাতি গুলাইহি—ভাগৰি-জুগৰি। তেতিয়া কিন্তু তাৰ মুখখন দেখিলে বেয়া লাগে। কিবা খাবলৈ দিলে বৰ আগ্ৰহেৰে খায় আৰু অপৰাধীৰ দৰে ভয়ে ভয়ে কয়—‘তোমালোকক খুব দিগ্ৰ দাৰি দিছো নহয়।’ সঁচাকৈয়ে মৰম লাগে তাৰ সেই অসহায় অৱস্থা দেখি। সাধাৰণ আবেলিৰ খোৱা বস্তু টেবুলত সজোৱা থাকে—সন্ধায়ে—তাৰ কাৰণে। তাকে সি খাওঁতে তাই তাৰ গুৰুত

বহিছিল—ভয়ভা কৰি। সেই ভয়তাই ডাৰপৰা আঁহাৰ কৰা কৃতজ্ঞতাখিনি সঁচাকৈয়ে তাইৰ কাৰণে বেছি হৈছিল। এনেকুৱা সৰু-সুৰা কামত মুখেৰে বহুতেই তাইক ‘খেংকিউ’ কোৱা তাই পাইছিল, কিন্তু প্ৰায়ে একো নোকোৱাকৈ চকুৰে কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰা তাই অভয়ৰ বাহিৰে পোৱা নাছিল। ডাৰ শিছৰপৰাই তাই তাৰ সৰু-সুৰা আন দুই-এটা কাৰো কৰি দিছিল। কিবা দেখোন ভাল লাগিছিল। কেবাদিনো সি মাক আৰু তাইক লৈ দিখৌৰ পাবত ফুৰিবলৈ গৈছিল।...বুৰঞ্জীৰ কথাবোৰ ইমান ধুনীয়াকৈ সাধু কোৱাদি ক’ব পাৰে সি।

চাবপ্ৰাইজ্ এটেকু কৰি তাৰ খং তুলি তাইৰ সদায় খুব ভাল লাগিছিল। কিয় জানো তাইৰ তাক এসেকা দিবৰ মন সদায় গৈছিল। কেতিয়াবা নিজৰ খঙো উঠিছিল। তেনেকুৱা খং উঠিলে তাই নিজকে ছোৱালী বুলিয়েই পাহৰি গৈছিল। সেইদিনা দিখৌৰ পাবত ফুৰোঁতে তাই এটা আয়বলি পৰুৱা পাই তাৰ চাৰ্টটো দাঙি পিঠিকালে স্মুৱাই দিছিল। বেচেৰাই পিচত কামোৰত বন্ধা নাপাই চাৰ্ট খোলা চাবলৈ বৰ ভাল হৈছিল।

এটা অপমান তাই বহুত দিনলৈকে পাহৰিব পৰা নাছিল। প্ৰথম দিনা তাক পুৱা চাহৰ টেবুলত লগ পাওঁতে তাই চাহ ঢালি যে দিছিল। সি বি নাখাওঁ বুলিলে, নাখালেই। চাহ বোলে নাখায় সি। তাই ইতিকিং কৰিয়েই কৈছিল—‘চাহ বাগিচালৈ আহি চাহ নাখাওঁ বুলি নিজৰ ওৰিজিনেলিটি প্ৰমাণ কৰিব খুজিছে।’ সি টপ্ কৰে মাত লগাইছিল—‘জনা কথা আৰু কি প্ৰমাণ কৰিব লাগিছে।’ সেই সময়তে জীয়ে মাত লগাইছিল, ‘তই তাইক তোৰ পইণ্ট্ এপ্ৰিচিয়েট কৰাব নোৱাৰ। তাইৰ লগত তৰ্ক কৰি লাভ নাই।’ ইস, সি যে কি গম্ভীৰ হৈ কৈছিল, ‘তই নাজান ৰাজীৱ, ৰামকৃষ্ণক ভাও ধৰা সন্ধ্যাসী বুলি ধৰা পেলাবলৈ বাৰ্ততেই বিবেকানন্দ শিষ্য হ’ল।’ ‘গৰজ পৰিছে মোৰ’ বুলি তাই চাহৰ কাপটো খেকেচা মাৰি থওঁতে তাইৰ কাপোৰে-কানিয়ে পৰিছিল। সি তাকে দেখি হাঁহি হাঁহি কৈছিল, ‘মনটোৱে ভবা কথাটো তল পেলাই—মুখেৰে আন কথা ক’লেই এনেকুৱা হয়। আচলতে গৰজ পৰিছেই, বুজিছ ৰাজীৱ।’ তাইৰ ইচ্ছা হৈছিল, তাৰ মুখলৈ চাহৰ কাপটো মাৰি পঠিয়ায়। কিন্তু, প্ৰথম দিনাই তো আৰু নোৱাৰি। পিচত এদিন তাৰ কাপোৰত চাহ ঢালি দি তাই সেই অপমানৰ প্ৰতিশোধ লৈছিল।

এদিন হঠাতে তাই তাক হুঁচি পেলাইছিল, সি বিয়া কৰোৱা নাই কিয়। সোধোঁতে অৱন্তে বিশেষ কোনো উদ্বেগ নাছিল তাইৰ। কিবা ভাল লাগিছিল সেই সময়ত বিয়াৰ কথা পাতি। সি কৈছিল ছোৱালী পোৱা নাই বুলি। তাই হুঁচিছিল, ‘কেনেকুৱা ছোৱালী লাগে, মই বিচাৰি দিম।’ তেতিয়া সি ভাবি ভাবি কৈ গৈছিল—এটা এটাকৈ, ‘কাপোৰ বৰ নজনা আৰু ভাত ৰান্ধিব নজনা, দৌৰিব পৰা, প্ৰায়বোৰ গানৰ প্ৰথম শাৰীবোৰ মনত ধৰা অথচ ভালকৈ গান গাব নজনা...’ আৰু যে কত কি আচৰিত আচৰিত কথা। পিচত সি কৈছিল, ‘ভাত ৰান্ধিব আৰু কাপোৰ বৰ জানিলে অলসীয়া ছোৱালীয়ে জানিবলসীয়া সকলো কাম জনা হ’ল বুলি ভাবে। সেইকিটা ৰাজানিলে আন কাৰো শিকাৰ আগ্ৰহ থাকে। সেইদিনা হঠাতে তাই নিজক অভয়ে

বৰ্ণোৱা ছোৱালীজনীৰ লগত বিলাই চাব খুজিছিল। কিয় যে সেই ভাব সেইদিনা হৈছিল, তাই এতিয়াও নাজানে।

আঠ দিনমান থকাৰ পাচত মাজতে চাৰি দিন সি পুৱাই ওলাই গৈ বাতি হে আহিছিল—ভাব নিজৰ কামত বোলে। এদিন বন্ধ-বাহানি লৈ গুচি বাবই খুজিছিল। কিন্তু, তাইৰ উৎপাততে বাব নোৱাৰিলে সেইদিনা।

সেই চাৰি দিন ভাব অল্পপৰিণতি তাই শঁচাকৈয়ে অল্পভৰ কৰিছিল। ভাবিছিল, জোকাই থাকিবলৈ হ'লেও মাহুহ এটা থাকিলে ভাল লাগে বুলি। নহ'লে সময়বোৰ নাযায়-মুপুৱায় হয়।

জীৱেও 'কিল' কৰিছিল অৱশ্যে। কিন্তু, তাৰ বেলেগ কাৰণ আছিল। অভয় খুব ভাল ল'ৰা বুলি জীৱে কৈ কৈ অভয়ৰ কথাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিবলৈ বাপেকক প্ৰায় বাধ্য কৰাইছিল। সেই কাৰণেই অভয় সিহঁতৰ ঘৰত অতি আদৰৰ হৈ পৰিছিল। জীৱৰ উদ্দেশ্য আছিল, জীৱ বিলাতত পঢ়িবলৈ গ'লে বৰ ভাল হ'ব বুলি বাপেকক বুজোৱা। নহ'লে ভাব নিচিনা 'গাধ' এটাক বাপেকে পঠিয়াব খোজা নাছিল। মূঠতে, অভয়ে ক্লাচ ফ্ৰেণ্ড হিচাপে জীৱ কিমান বৃথিক আছিল, সেই বিষয়ে নিঃসন্দেহ প্ৰমাণ দি তাক বিলাতলৈ পঠিয়াবৰ কাৰণে বাপেকক ৰাজী কৰাব—এয়ে আছিল চুক্তি।

অভয় দিনত ঘৰত নথকাৰ তৃতীয় দিনা হঠাৎ জীৱ কোনোবা এটাৰ লগত শ্বিলঙলৈ বুলি গুচি গৈছিল। বাবৰ সময়ত কৈ গৈছিল—অভয়ক জোৰ কৰি ৰাখিবলৈ। আক কৈছিল, সি পিচদিনাই ঘূৰি আহিব। পিচদিনা অভয় বাব খুজিছিল। কিন্তু, তাইৰ কথা ৰাখি জীৱৰ কাৰণে দুদিন অপেক্ষা কৰিলে। তৃতীয় দিনা কিন্তু যোৱা ঠিক হৈছিল। কাৰণ, ভাব দুদিনৰ পাচতে শ্বিলঙৰপৰা সি ক'ববালৈ যোৱাৰ কথা। যোৱাৰ কথা আছিল লোণাবালি বাগিচাৰ মৃণালৰ লগত। মৃণাল ওলাইছিল শ্বিলঙত ছোৱালী চাবলৈ—নিজৰ কাৰণে।

মনটো বাতিপুৰাৰপৰাই তাইৰ বেয়া লাগিছিল। কিয় জানো তাইৰ মনত হৈছিল, অভয় যোৱাৰ পিচত তাই আকো অকলশৰীয়া হ'ব। অভয়ক পাই এই কেইদিন যেন তাই উশাহ লৈছিল। বাগিচাৰ সীমাৰ মাজত, বাগিচাৰ মাহুহবোৰৰ চিন্তা আক কথাৰ সীমাৰ মাজত, তাইৰ যেন উশাহ বন্ধ হ'ব খোজে। আনকি শ্বিলঙৰ হোষ্টেলত থাকোঁতেও তাই চাহ-বাগিচাৰ সীমাৰ কথা পাহৰিব পৰা নাছিল। কাৰণ লকলোৱেই জানিছিল তাইক টি-শ্বেটাৰৰ জীয়েক বুলি।

অভয়ৰ ওপৰতো তাইৰ খং উঠিছিল। ইমান আদৰ-সাদৰ পোৱাৰ পিচতো সি কিয় বাওঁ বাওঁ কৰে? এই অৰ্ডিনেৰি মাহুহবোৰে আচল সুখ বুজি নাপায়। আক, ভাব উপৰি হয়তো এটা সদায় টকাৰ চিন্তা। অভাৱতে শেষ হয় এই মাহুহবোৰৰ জীৱন।

পুৱা পাঁচ বজাতে মৃণালৰ লগত মৃণালৰে গাড়ীত অভয় যোৱাৰ কথা। মৃণাল আহি লৈ যোৱাৰ কথা। আগদিনা অভয় ক'লৈকো ওলাই যোৱা নাছিল। পুৱা চাহ খাওঁতেই ঠিক হৈছিল, আক আক অভয়ৰ লগত তায়ো বিধৌৰ পাৰত কুৰিবলৈ বাব। অতি আচৰিত কিছুমান ভাব আহিছিল তাইৰ মনলৈ। সিহঁতৰ চাহ-বাগিচাৰ

বঙলাটো যেন এটা ছাগলীৰ গড়াল। তাৰ ভিতৰতে বন্দী হৈ থাকি তাই যেন অসহ্য হৈ উঠিছিল। তাঁবেৰে বেৰ দিয়া গোটেই বাগানখনেই কিবা চিৰিয়াখানা যেন লাগিছিল তাইৰ। অভয়ৰ কথাত কিন্তু চাহ-পাত, ফুলী, কলম্বৰ, ক্লাব আদি শব্দ নাই; শাক-পাৰভ হাক-পেট, গাম-বুট, হাণ্টাৰ আদি নাই। বাগিচাৰ মাছবোৰতকৈ অভয় যেন বেলেগ।

অভয়ৰ ওপৰতো অৱশ্যে তাই শেষলৈকে সন্দেহ নাছিল। তাৰ বৰ বৰ কথা, কাকো গুৰু দিব নোখোজা তাৰ মনোভাৱ, তাহাঁতৰ ঘৰত থাকিও অকণো কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিব নজনা তাৰ অসত্যামি—এই সকলোবোৰ তাই সহ কৰিছিল জীৱই বেয়া পায় বুলি। মাকজনীয়ে আকৌ এনেয়ে তাক ভাল পাইছিল। কিয় জানো?... এইবোৰ ভাবি ভাবি তাইৰ টোপনি আহিছিল। আবেলি সাৰ পাই দেখিছিল ঘৰত কোনো নাই। কোন ক'লৈ গ'ল বুলি চাকৰক স্মৃতি আনিব পাৰিছিল—মাক আৰু অভয় খোজকাটি ফুৰিবলৈ যোৱা বুলি। অতি অসহ্য খং উঠিছিল। ইমান নীচ, এবাৰ তাইক মাতি নিয়াৰ কথাও নাভাবিলে। বাতিপুৱা আকৌ যি হে লেন ধৰি কৈছিল—‘তুমিও ওলাবা দেখে।’

সেই খণ্ডেই তাইৰ মূৰটো গৰম কৰিছিল। সেই মূৰৰ গৰমত তাই কি কৰিছিল, আজি ভাবিব নোৱাৰে। খঙৰ প্ৰতিশোধ ল'বলৈ গৈ তাই যে কি কৰিছিল! ছিঃ। তাৰ পিচত কিন্তু তাই বুজিছিল—তাইৰ মনটোৱে মনে মনে কি বিচাৰিছিল।..... অভয় পিচদিনা পুৱাই মৃগা লৰ লগত গৈছিল। তাক থাকিবলৈ ক'বৰ মন গৈছিল। হয়তো কোৱা হ'লে সি থাকিলহেঁতেন। কিন্তু, কোৱা আৰু নহ'ল। বহুত নজনা লাজে তাইক হেঁচা মাৰি ধৰিছিল। তাই ভাগৰি পৰিছিল। আৰু, তাই আশা কৰিছিল, নক'লেও অভয় নাযাব বুলিয়েই।

ভাবিছিল, অভয়ে চিঠি দিব। নিহিলে। ভাবিছিল, অভয় আকৌ আহিব। নাহিল। খঙতে ভাবিছিল, অভয় মৰিব। নমৰিল। অসহ্য হৈছিল তাইৰ। তাই যেন মুক্তি বিচাৰিছিল—বাগিচাৰপৰা, মাক-বাপেকৰপৰা, পঢ়া-শুনাৰপৰা, সংসৰৰপৰা।

পাহৰা কামটো যে মলটোৱে কেনেকৈ কৰে, তাই আজিও নাজানে—ছবুজে। প্ৰায় এসপ্তাহৰ ভিতৰতে অভয়ক আকৌ লগ পোৱাৰ কথা ভাবিবলৈ তাই পাহৰি গৈছিল। কেৱল মনত ৰাখিছিল, কেনেকৈ তাই তাক বশতা স্বীকাৰ কৰাইছিল।

অভয় যোৱাৰ বোধকৰোঁ দহ-বাৰ দিনমানৰ পাচতে বাপেক কলিকতালৈ চহু দেখুৱাবলৈ যাবলৈ ওলাইছিল। তাইক স্থলভূত হোটেলত থৈ যাব খুজিছিল। কিন্তু, তায়ো জোৰ কৰি কলিকতা পাইছিলগৈ কিবা এটা মুক্তিৰ আশাত। নহ'লে তাইৰ বৰ অশান্তি লাগিছিল। সেই সময়লৈকে তাই লগ পোৱা—খুব ইন্টিমেটভাৱে লগ পোৱা—বহুত ডেকাৰ ভিতৰতে অভয়ক থৈ দিও তাই শান্তি পোৱা নাছিল। মনে মনে ভাবিছিল তাই—বহুত টকুৱা হয় যদি, অভয়ে নিশ্চয় ভাল ছোৱালী পাব। আৰু ভাবিছিল—তাই যিটো মাছহক দিয়া কৰাব, সেই মাছহটো লগায় তাইৰ বশ হৈ থাকিব লাগিব। তাৰ সংসাৰৰ ডায়ে হ'ব সুবন্দী। তাইৰ কথা মতেই সকলো চলিব।

ঠাইৰ পৰিৱৰ্তনে তাইৰ মনলৈও আনিছিল এক অভাৱনীয় পৰিৱৰ্তন। কলিকতাত আহি প্ৰথমতে কেইদিনমান তাইৰ বাগিচালৈ খুব মনত পৰিছিল। অভয়লৈ চিঠি লিখিবৰ মন গৈছিল। কিন্তু, আকৌ ভাবিছিল—‘বলিয়াটো বা আছে ক’ত ?’ আক ভাবিছিল, তাই সৰু হৈ তালৈ কিয় চিঠি দিব। মনে মনে তাইৰ তথাপি খুব বিশ্বাস আছিল, অভয় ওলাবহি—বলিয়া হৈ ওলাবহি—দোষীৰ প্ৰাৰ্থনা ভৰা চাৱনি লৈ ওলাবহি—তাইক জোৰ কৰি বুকুত লুয়াই ল’বহি ……। ইমানবোৰ কথা ইমান সোনকালে সি পাহৰিব নোৱাৰে। এখন চিনাকি গাভৰু হিয়া আপোন কৰাৰ চেষ্টা কোনো ডেকাই এৰি দিব নোৱাৰে—হামিদাই তাইক কৈছিল।

আজি তাই পৃথিৱীত এটাইতকৈ বেছি অবিখাল কৰে তাইৰ মনটোক। কিন্তু, সেই সময়ত কলিকতাত বাপেকৰ চকু দেখুৱাবলৈ যোৱা সময়ত, এই সত্য তাই জনা নাছিল। আজি তাই বেছিকৈ বৃদ্ধ, কাৰোবাৰ হাতত যৌৱনৰ জ্ঞানলটো গতাই দিয়াৰ ইচ্ছাৰ সোৱাদ পোৱা গাভৰুৰ বাহু ছুটাই বহুত সময়তে সাৱটি ধৰে এজনক—সেইজন নো কোন ভাবি নোচোৱাকৈয়ে। তাইবো সেয়ে হৈছিল। কলিকতাৰ ডিক্টেৰিয়া মেমোৰিয়েলৰ ওচৰত চৌধুৰীৰ লগত গধূলি ফুৰোঁতে অসমক পাহৰি গৈছিল, হোটেলৰ বাৰাণ্ডাত বহি থাকোঁতে প্ৰৱাসী মনটোত আগি উঠিছিল দ্বায়ী নিৱাসৰ অভিজ্ঞতা, গংগাৰ পাৰৰ বতাহে অতীতবোৰ উৰাই নিছিল, বেড্‌ ৰোডৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে, ইডেন গাৰ্ডেনৰ গছৰ তলে তলে দেখা প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ অভিনয়ে তাইৰ মনটো বৰ আঁহৰ কৰি তুলিছিল।

মনৰ সেই খেলি-মেলি অৱস্থাত মাজে মাজে আহি আমনি কৰা অভয়ৰ চিন্তাখিনিৰ কাৰণে আহৰিও নোহোৱা কৰিবলৈ বিদিনা চৌধুৰী সিহঁতৰ হোটেলৰ কমত উপস্থিত হৈছিলহি, সেইদিনা তাইৰ ভালেই লাগিছিল। ওখ-দীঘল, বুকু বহল নিকা মাগুহ চৌধুৰীৰ লগত বাপেকে প্ৰথম চিনাকি কৰাই দিওঁতে তেওঁৰ মূখৰ হাঁহিৰ প্ৰভাৱত ডায়ে হাঁহিবলৈ বাধ্য হৈছিল। তাৰ পাচত তাইৰ সাক্ষা-ভ্ৰমণৰ সংগী হিচাপে চৌধুৰীক তাই গ্ৰহণ কৰিছিল। দেশ-বিদেশ ঘূৰি, উচ্চ শিক্ষা লৈ অলপতে উভতি আহি চৌধুৰীয়ে ভাল চৰকাৰী চাকৰি পাইছিল—দুমাহৰ পিচত জইন কৰাৰ কথা আছিল। দিল্লীৰপৰা ঘূৰোঁতে কলিকতাত হঠাতে এদিন তাইৰ বাপেকক লগ পাইছিল, সেই হোটেলটোত। চৌধুৰীৰ বাপেক তাইৰ বাপেকৰ বৰ বন্ধু, গুৱাহাটীৰ ধনী ব্যৱসায়ী।

হোৱালীৰ জীৱনত একোটা দুৰ্বল মুহূৰ্ত আহে বুলি এতিয়া যদিও তাই জানে, তেতিয়া জনা নাছিল। বাস্তৱত নাথাকিলেও কল্পনাৰ প্ৰেমিকৰ অনাদৰ-অৱহেলায়েই যেতিয়া মনটোক নিঃসংগ আৰু বেদনা-কাঁতৰ কৰি তোলে, সেই সময়তে—সেই দুৰ্বল মুহূৰ্ততে, হিয়া ওপচোৱা মৰমৰ প্ৰতিজ্ঞা লৈ নতুন কোনোবা ডেকা আহি হোৱালীৰ মনত সহজে সোমাব পাৰে। কান্দি কান্দি মাকক বিচাৰি আপাই সৰু ল’ৰা-হোৱালী বেনেকৈ ওচৰত বেয়ে হাত মেলে তাৰ কোলাতে উঠে, ঠিক তেনেকৈ মনে বাছি লোৱা ডেকাটোৰ মৰমৰ অভাৱত নিষ্ঠুৰতা হোৱালীয়ে সমজেনা জনাই কাষ চপা আন ডেকাৰ মৰমৰ আশ্ৰয় লয়। এনেকুৱা এটা সন্ধিক্ষণতে হোৱালী বোধকৰোঁ আটাইতকৈ সহজে প্ৰেৰণ পৰে।

অতি অভাৱবীৰ্য্যভাৱে চৌধুৰীটো তাইৰ মনৰ মাজত মোহাই পৰিছিল খুব কম সময়ৰ ভিতৰতে। তাইৰ বে মনটো কেনেকৈ কেনেকুৱা হৈ গৈছিল, এতিয়া তাই মুকিয়াই ভাবিব মোৱাবে। আচলতে তাই নাজানেও। মজ্জমেন্টৰ তলৰ ময়দামত বাহাৰ ভজা খাই চৌধুৰীৰ লগত অকলে আবেলি ফুৰোঁতে, বহুত মাছহৰ মাজত অহুভৱ কৰা নিৰ্জনতাত তাই এদিন কৈ পেলাইছিল—অভয়ক কেন্দ্ৰ কৰি তাই গঢ়া আশাৰ মজ্জমেন্টটোৰ কথা। অৱশ্যে তাইৰ বেছিখিনি কথাই আছিল কেৱল কল্পনা। তথাপি বহুত কথা সাজি সাজি কৈ ভাল লাগিছিল। চৌধুৰীয়ে কোনো মতামত নিদি আপোন ইচ্ছাবে কৈ গৈছিল তেওঁৰো জীৱনৰ বহুত বেদনা, বহুত প্ৰভাৱণা, বহুত প্ৰৱৰ্ণনাৰ ইতিহাস। আৰু কৈছিল, পৃথিৱীৰ সকলো সুখ, সকলো সম্পত্তি, সকলো আনন্দৰ বিনিময়তো তেওঁ যদি অকণমান সঁচা-মৰম পালেহেঁতেন, তেন্তে পৃথিৱীৰ সকলো কষ্ট তেওঁৰ কাৰণে সুখ হ'লহেঁতেন, জীৱনটো জয়ী হ'লহেঁতেন, সেই সঁচা-মৰম দিয়া ছোৱালীজনীৰ ওচৰত তেওঁ চিৰজীৱন কৃতজ্ঞ হৈ থাকিলহেঁতেন। চিৰিংকৈ তাইৰ মনত পৰি গৈছিল, অভয়ৰ অকৃতজ্ঞতাৰ কথা।

হোটেলৰ বাৰাণ্ডাত চৌধুৰীৰ সৈতে তাই এদিন বহি আছিল। মাক-বাপেক মাৰ্কেটিং কৰিবলৈ গৈছিল। চৌধুৰীয়ে নিজ জীৱনৰ বহুত সঁচা-মিছা বেদনাৰ ইতিহাস তাইৰ আগত প্ৰকাশ কৰি সজিয়াটো গধুৰ কৰি পেলাইছিল। এই 'সবল' মাছহটোক প্ৰভাৱণা কৰা ছোৱালীবোৰলৈ তাইৰ খং উঠিছিল। আৰু, অতি সতীয়া ছোৱালীৰ দৰে সেইদিনাই তাই প্ৰথম ভাবিছিল, চৌধুৰীয়ে বিয়া কৰোৱা ছোৱালীজনী সদায় বাপীৰ দৰে থাকিব।

বিদিনা দুপৰীয়া খোৱাৰ টেবুলত বাপেকে তাইক প্ৰথম সুধিছিল—'চৌধুৰীক কোঁৱাই কবিলে তই আপত্তি কৰিব নেকি'—সেইদিনা তাই কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিল। আচৰিতো হোৱা নাছিল তাই। চৌধুৰীৰ প্ৰতি তাইৰ ইতিমধ্যেই পুঠো জন্মিছিল। কিন্তু, তেতিয়া তাই জনা নাছিল, পুঠো ভাল পোৱাবে প্ৰথম খোজ বুলি। তাই নিজকে প্ৰশ্ন কৰিছিল 'ইয়াক আকৌ বিয়া কৰাব কেনেকৈ? অভয়ে মোক কি বুলি ভাবিব?' সেই প্ৰশ্নক-অৰ্থ বুজি তাই ভয় খাইছিল। অভয়ে কিবা ভাবিব কাৰণেই তাই চৌধুৰীক বিয়া নকৰাব নে নিজেও অভয়কে বিচাৰে?...দুৰছৰ শিচত তাই বুজিছিল, সেইদিনা অভয়লৈ মনত পৰাৰ কাৰণ। কিমানক বিমুখ কৰি তাই চৌধুৰীৰ হাতত নিজক তুলি দিলে?...চৌধুৰীৰ এই তুলনামূলক প্ৰেৰণা প্ৰকাশ কৰিবলৈ, আৰু, লগে লগে এই বিষয়ত তাইৰ আত্মত্যাগৰ গৰ্বৰ অধিকাৰী হ'বলৈ, তাইৰ মনটোৱে বিচাৰিছিল। লবালবিত অভয়ৰ নামটোৱেই মনত পৰি গৈছিল।...

এদিন লিহত গংগাৰ পাৰত ফুৰিবলৈ গৈছিল—অক্টোবৰ মাহৰ এটা হিম-সেৱেকা সজিয়াৰ বোমাষ্টিক সময়ত। অতি প্ৰভাৱক এই সময়টো—বেলিৰ অল্পপৰিহিতৰ সুবিধা লৈ পৃথিৱীখনে সেই সময়তে অন্ধকাৰক নিবিড়ভাৱে সাৱটি ধৰে। দুখন ঘোঁৰা-বান্ধি। এখনত বাপেক-মাক আগে আগে আৰু আনখনত চৌধুৰীৰ লগত তাই—পিচে পিচে। ঘোঁৰাৰ চকল পদক্ষেপত সজিয়াৰ চকলতাই আত্ম-প্ৰকাশ কৰিছিল। কোনো কথা নাই। বাটৰ পাতিৰ পেচ-লাইটবোৰ এটা এটাকৈ

আগুৰাই আহিছিল ; কিবা যেন স্থিতি থুজিছিল ; আকৌ পাচলৈ গুচি গৈছিল। জিহ্বাবিন্ধ্যা মেমোবিয়েলৰ গুৰুত দুইখন ঘোঁৰা-বাগী বৈ গৈছিল, এখন যটবক বাৰলৈ দিবলৈ। এখন, দুখন, তিনিখন—কেবাখনো যটব গুচি গৈছিল। ঘোঁৰা-বাগী বৈ আছিল। বাপেক-মাকে এবাৰ ঘূৰি চাইছিল। কিবা এটা স্থিতিছিল, তাই হুতনিলে। চৌধুৰীৰ চকুলৈ চাই তাই আচৰিত হৈছিল। হুটা ককণ ডিক্কাৰী চকুৱে অপলক দৃষ্টিৰে তাইলৈ চাই আছিল। পুৰুষৰ চকুত এনেকুৱা ডিক্কাৰী দৃষ্টি তাই প্ৰথম দেখিছিল। তাই চহু ঘূৰাই আনিব পৰা নাছিল। কেনেকুৱা লাগিছিল। ওচৰতে এটা ডিক্কাৰীয়ে থিয় হৈ চিঞৰিছিল “মা, একুটি পইচা ..”। চৌধুৰীলৈ চাই চায়েই তাই ডেনিটি-বেগবপৰা এটাইকিটা ভঙা পইচা উলিয়াই হাত মেলি ডিক্কাৰীটোক দিছিল। ডিক্কাৰীক ডিকা দিয়া হাতখন কেতিয়া কেনেকৈ চৌধুৰীৰ হাতৰ মুঠিত সোমাই পৰিছিল, তাই জানিও জানিব নুখুজিছিল। চৌধুৰীৰ ডিকা-কাতৰ আৰ্হেদন তাই উপেক্ষা নকৰিলে। ইমান দুখীয়া তাই নাছিল। ঘোঁৰা-গাড়ী আকৌ চলিছিল। এইবাৰ বাটৰ দাঁতিৰ লাইটবোৰ দূৰে দূৰে মুখ নুফুৰাই লাজতে আঁতৰি পৰিছিল। জোপোহা গছবোৰৰ মাজেদি সৰকি অহা লাইটৰ টুকুৰা-টুকুৰ পোহৰবোৰ বাটত পৰি আছিল। নিইতৰ ঘোঁৰা-বাগী সেই পোহৰবোৰৰ ওপৰেদি আগলৈ আগুৱাই গৈছিল। তাইৰ মনৰ ভূপ্তিৰ আনন্দত বলিয়া হোৱা সেই টুকুৰা-টুকুৰ পোহৰবোৰ জঁপিয়াই জঁপিয়াই আগ ফালৰপৰা ঘোঁৰা-গাড়ীত উঠি, সিইতৰ গালে-মুখে পোহৰ সানি, পিচফালে নামি গৈছিল। উঠিছিল, পোহৰ সানিছিল আৰু নামিছিল। ঘোঁৰা-বাগী গৈ আছিল। তাইৰ গলখনত চৌধুৰীয়ে চেপি ধৰা ঠুঠকিটাই তাইক ইলেকট্ৰিক হিটাৰৰ দৰেই গৰম আৰু বজা কৰি দিছিল। সেই উত্তাপতে পুৰি ছাৰখাৰ হৈছিল তাইৰ অতীতটো।

বিয়াৰ আয়োজনতো এটা বাহু-মুগ আছে। বিয়াৰ কাৰণে আয়োজন কৰিবলৈ গোট খোৱা বাহুহৰ কথা-বাৰ্তা, ধুনীয়া দৰা পাইছ বুলি বান্ধৱী আৰু বংশ-পৰিয়ালৰ বাহুহে কৰা প্ৰশংসা, বভাৰ কাৰণে কটা কেঁচা বাঁহৰ গোল, তাইক পিন্ধাই পৰীক্ষা কৰা গহনাৰ চিকমিকনি, বিয়াৰ কাৰণে আগতীয়াৰকৈ কিনা নতুন কাপোৰৰ প্ৰদৰ্শনী, নিয়ন্ত্ৰিতৰ তালিকা, নিয়ন্ত্ৰী চিঠিত ঠিকনা লিখাৰ ব্যস্ততা—আদিয়ে এনেকুৱা এটা পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ সৃষ্টি কৰে যে প্ৰায়বোৰ ছোৱালীয়েই নিজৰ মনটোৰ কথা পাহৰি গৈ সেই মহৎ আয়োজন সকল কৰাৰ কাৰণে সাহু হৈ পৰে। এনে এক যোগাৰ-বস্ত্ৰৰ বাহু-মুগৰ দ্বাৰা বন্ধীভূত হৈয়ে হয়তো প্ৰায়ে বিয়া কৰাবলৈ অমান্তি হোৱা বহুত ছোৱালীয়েই ঠিক সময়ত কন্ডা হৈ হোমৰ গুৰিত বহেগৈ। আৰু, সকলো ছোৱালীয়েই বোধকৰোঁ বৈবাহিক জীৱনৰ এটা সময়ত বৃদ্ধিৰ পাবেগৈ, প্ৰেম আৰু বিয়া একে বিষ বস্তু নহয়। বিয়া বোলা শব্দটোৰ উচ্চাৰণত ছোৱালীৰ প্ৰাণত জিলিকি উঠে এটা বন্ধীয়া থকা নিৰাপদ শান্তিৰ ঘৰ, বৈবাহিক ভূপ্তিৰ কাৰণে সজোৱা চাৰিটা গাঁকৰে এখন নতুন আৰু বৈধ বিচনা, আৰ্থিক নিৰাপত্তা আৰু সামাজিক স্বীকৃতিৰ আশা, আৰু হয়তো মাহুৰ। কিন্তু, ভাল পোৱা বুলিলেই প্ৰাণত উথলি উঠে সৰাজক উলংঘা কৰাৰ দুৰ্বাৰ হেপাহ, প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাৰ নিবিচনাকৈ উজাৰি থিৰ পৰা থবৰ, কণিকৰ

চুব কৰা পৰশন্ত বোম্বাফিড হ'ব পৰা উল্লাহ, আৰু হয়তো এটা অৰবী ডেকাক বৰচীয়া কৰাৰ মোহ। সেই কাৰণেই হয়তো আধা-পাপল ল'ৰাবোৰৰ প্ৰেমত ছোৱালী সহজে পৰে। এতিয়া তাই বুজিব পাৰিছে, বিয়াৰ এবছৰৰ পিচতে তাই বুজিব পাৰিছিল,—চৌধুৰীক তাই বিয়া কৰাবলৈ বিচাৰিছিল—ভাল পাবলৈ নহয়।

সংগ আৰু সান্নিধ্যৰ নিচা, চৌধুৰীৰ প্ৰেম-ভিকাৰী চকুৰ চাৱনি, বাপেক-মাকৰ ঘাৰা বিয়াৰ যোগাৰ-বন্ধ,—এইবোৰৰ যি কোনো এটা নথকা হ'লেই চৌধুৰীক হয়তো তাই চিৰজীৱনৰ কাৰণে নল'লেহেঁতেন।

আনকি, চৌধুৰীলৈকে বিয়া দিবলৈ বাপেকে মনে মনে আগবেপৰা ঠিক কৰি থৈছিল বুলি জনা হ'লেও তাই হয়তো চৌধুৰীৰ প্ৰতি কোনো দুৰ্বলতা প্ৰকাশ নকৰিলেহেঁতেন। যাৰ লগত বিয়া ঠিক হৈ থাকে, তাৰ জানো প্ৰেমত পৰিব পাৰি? কিন্তু ..

কিন্তু কি হৈছে তাইৰ আজি বাতিপুৱাই?

কিয় তাই অভয়ৰ কথা ইমান বেছিকৈ ভাবিছে?

আজি হঠাতে তাই কিয় ধৰি লৈছে, অভয় তাইৰ ইমান আপোন আছিল বুলি, অভয়ক তাই ভাল পাইছিল বুলি, অভয়ক তাই মনে-প্ৰাণে বিচাৰিছিল বুলি?

আজি এইদৰে ভাবি তাই নিজকে প্ৰভাৱণা কৰা নাই জানো?

বাগিচালৈ অহা আন বহুত আলহীৰ দৰেই অভয়ো অহা নাছিল জানো?

আন বহুত আলহীক সিহঁতৰ অতিথি-সেৱাৰ আভিজাত্যৰ বিষয়ে বুজাবলৈ গৈ জোৰকৈ দুই-এদিন বখাৰ দৰে অভয়কো বখা নাছিল জানো?

কবায়েকৰ মুখে অভয় ছখীয়া মাহুহৰ ল'ৰা বুলি জানি তাক পুতৌ দেখুৱাই নিজকে গৌৰৱান্বিত কৰা নাছিল জানো?

অভয়কো এটা এডুয়াৰাৰ হিচাপে পোৱাৰ আশাবেই, তাক কিছু লাইচেন্স দিয়া নাছিল জানো?

অভয়ৰ নিচিনা অভিনেৰি মাহুহৰপৰা কোনো বিপদৰ আশংকা নাই বুলি জানিয়েই এদিন এখন্তেকৰ কাৰণে দুৰ্বল হোৱাৰ ভাও ধৰি তাৰ বচাব খোলা নাছিল জানো?

অভয়ৰ যুৰটো বোলা কৰাই তাইৰ উদ্দেশ্য নাছিল জানো?

কলিকতাত নতুনকৈ লগ পোৱা ধুনীয়া ডেকা চৌধুৰীক জেলাচ্ কৰি আকৰ্ষণ কৰিবলৈকে অভয়ৰ লগত ইন্টিমেচি থকাৰ কথা মিছাকৈ মাজি কোৱা নাছিল জানো?

পৃথিৱীৰ কোনো ধুনীয়া ছোৱালীৰে ৰাইডেল-নথকা-অকলশৰীয়া প্ৰেমিক এটা নাথাকে বুলি ভেটিয়া তাই ভবা নাছিল জানো?

অভয় শুচি যোৱাৰ পাচত তাৰ কথা কেতিয়াবা তাইৰ মনত পৰিছিল জানো?...

অৱশ্যে এটা সঁচা কথা। একমাত্ৰ এদিন নে দুদিন তাই ভাবিছিল, অভয়ৰ নিচিনা মাহুহে তাইক বিয়া কৰালে চিৰজীৱন পূজা কৰি থাকিব। বাকীবোৰৰ বে সৰলো তাইৰ কল্পনা। এনেকৈ নিজকে নিজে কাকি যি তাই এইবোৰ কৰা কেৱলকৈ

তাবে থাক ?.....আক কালি লগ পাওঁতেও তাই কি হঠাতে তাৰ হাতত নিজৰ জীৱনটো তুলি দিবলৈ বিচাৰিছিল ? কেতিয়াও নহয়। তাই হাজ বিচাৰিছিল, তাৰ নিচিনা ডেকা এটাক নিজৰ এডুয়াৰাৰ কবি ৰাখিবলৈ—তাক বলিয়া কৰিবলৈ। এনেকুৱা কথা দুই-এটা বন্ধুত্বলত ওলালে ভাল লাগে। কোনোবাই জোকালে, আন কি গিৰিয়েকে অভিবোধ কৰিলেও, ক'বলৈ ভাল লাগে—'হই নো বাক কি কবিতা ? হাজহটো একেবাৰে বলিয়াৰ দৰে পিচে পিচে ঘূৰি ফুৰে।' কলংক আছে কাৰণেই চক্ৰটো বেছি ধুনীয়া হেনো। তাইৰ ঠঠত থকা তিলটো এটা বিউটি-শাই নহয় আনো ? সক সক অনিষ্ট নকৰা কলংকৰ তিলবোৰেই নাৰীৰ সৌন্দৰ্য আৰু আকৰ্ষণ শতগুণে বৃদ্ধি নকৰে আনো ? তেনেকুৱা এটা কলংকৰ তিল হিচাপে অভয় কি বেয়া চিলেকচন ?..... সকলো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ হিচাপে তাই নিজকে নিজে বুজালে—সান্নিধ্যৰ দৰে সত্য হৈ সক ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়া কিতাপৰ সাধু হোৱাতকৈ, ক্লিপেপেট্টাৰ দৰে কলংকিনী হৈ যুগে যুগে ডেকা-গাভৰু বুকুৰ উমত জীয়াই থকাত বেছি তৃপ্তি, বেছি গৌৰৱ আছে।

আইতাকে সৰুতে তাইক পঞ্চসতীৰ নাম শিকোৱা হঠাতে মনত পৰিল। বিয়াৰ পিচত তাই সেই সতীসকলৰ বিষয়ে পঢ়িছে। পঢ়ি তাই বুজিছে, অহল্যা-দ্রৌপদী-কুন্তী আদি সতীসকলতকৈ তাই একো বেয়া কাম কৰা নাই—আনকি তাই নিজেও ইচ্ছা কৰি পাহৰি যোৱা বহুত দুৰ্বল মুহূৰ্ত এই সতীসকলৰ দুৰ্বলতাৰ আগত নগণ্য। সেই কাৰণেই তাই বুকু ডাঠি কয়—তাই সম্পূৰ্ণ কুমাৰী দেহা এটা গিৰিয়েকক দিছিল—বিয়াৰ দিনা ৰাতি। বিয়াৰ পিচতো তাই কেতিয়াও গিৰিয়েকৰ দৰে মৰম বিচাৰি ওলাই যোৱা নাই। কোনোবা যদি কেতিয়াবা আহিছে, ডিকাৰীৰ দৰে আহি তাইক ৰাখিব সন্মান দিছে, তাই সেই সন্মান গ্ৰহণ কৰি কৃতজ্ঞতা আদায় কৰিছে। তাই দিয়া দানতকৈ বহুত বেছি দানৰ আশা দেখুৱাইছে আৰু তৃপ্তিৰে গ্ৰহণ কৰিছে, দানৰ পৰিমাণতকৈ হাজাৰ গুণ বেছি কৃতজ্ঞতা আৰু বক্ততা—ঠিক কুলীবোৰক বাপেকে মিছা-মৰম দেখুৱাই হাত কৰাৰ দৰেই। আচলতে তায়ো তো বাপেকৰে জীয়েক। দিয়াতকৈ দিয়াৰ আশা দেখুৱাই হে যে হাজহক নিকিনা গোলায় কৰিব পাৰি, সেই কথা তাই বেচ বুজে।.....

হুৱাবত কেইবাবাৰমান টুকুৰিয়াই কাকা সোমাই আহিল। বিচনাৰ ওচৰতে থকা 'টিপন'খনত ঢুকপ চাহ থৈ সি সদায় ৰাতিপুৱা কোৱা শব্দ হটাকে ক'লে,

'ৰেবচাহাৰ, চাহ।'

তাই চকু বেলিলে।

হুপহুপকৈ দৌৰি আহি বাথু বগাই বগাই বিচনাত উঠি থিয় হ'ল। মাকৰ হাত এখন বাপেকৰ বুৰ চুলিত থকা দেখি তাই ভাল নাপালে। তাইৰ ভাগৰ মৰম মেনে তাইৰ অল্পপছিত্ত মাকে বাপেকক দিছে। জাঁপ মাৰি বাপেক-মাকৰ মাজত পৰি তাই মাকক সাৱটি ধৰিলে,

'মা, হই ভাল ?'

ডাই জীয়েকক আঁকোৱালি ল'লে।

ইহান সময়ে কৰা চিন্তাবোৰ কেনিবাৰি উৰি গ'ল।

কল্পনাডকৈ বাস্তৱ কিমান সঁচা।

‘বোৱা সোধ, কাৰ্কাই গাৰীৰ দিব, ধোৱাটৈ।’

—চুমা এটা থাই তাই বাগুক এৰি দিলে।

‘ইস, এওঁৰ হিংসাটো চোৱা।’

—বাগুৰ গালত আঙুলিৰে চেপি চৌধুৰীয়ে জীয়েকৰ ঝং তুলি ঝং চাব খুজিলে।

‘মোৰ মা।’

—বাগুৱে মাকক সাৱটি ধৰি বাপেকলৈ কেৰাহিকৈ চালে।

আক এটা চুমা ধোৱাৰ পিচত বাগু নামি গ'ল। ড্ৰেচিং-টেবুলখনৰ ওচৰলৈ গৈ বাগুৱে ক'লে,

‘মা, চা, লভাডাল পৰিব খুজিছে।’

বাগুৱে কুজলভাডাল ভালটোড মেৰিয়াই লগাই দিলে। কাৰ্কাই তাইক টানি লৈ গ'ল গাৰীৰ থুৱাবলৈ। বাওঁতে তাই মাকলৈ চাই কৈ গ'ল—

‘চা, মই লভাডাল লগাই দিলোঁ।’

সঁচাকৈ, বাগুৱে লভাডাল ধুনীয়াকৈ মেৰিয়াই দিলে শুকান ভালটোড।

চৌধুৰীৰ গালে-মুখে হাত ফুৰাই তাই ক'লে—

‘উঠা, চাহ খোৱা।’

চৌধুৰীয়ে চাহ খোৱাৰ কোনো চেষ্টা নকৰি তাইক জোৰেৰে সাৱটি ধৰিলে।

‘চাওঁ, এৰি দিয়া।’

—তাই ছুই হাতেৰে ঠেলি চৌধুৰীৰ মুখখন আঁতৰাই দিবলৈ জোৰ কৰিলে।

চৌধুৰীয়ে জোৰকৈ তাইৰ বুকুৰ মাজত মুখখন লুকাই দিলে।

‘এৰি দিয়া না। কাৰ্কা ওলাবহি এতিয়া।’

—তাই চৌধুৰীৰ বাহু-বন্ধনৰ মাজৰপৰা মাছৰ দৰে পিছলি ওলাবলৈ ঘেন যত্ন কৰিলে।

‘কেলেই আহিব কাৰ্কা?’

—চৌধুৰীৰ ডাঙিবোৰে তাইৰ বুকুত পিৰ-পিৰাইছিল।

‘লাজ নালাগে। বাতি মদ কিছুমান থাই মৰা-গক পৰাদি পৰি থাকিবহি। বাতিপুৱা তেওঁৰ প্ৰেম আগে।’

—চৌধুৰীৰ হাতখন একৱাবলৈ তাইৰ সাধ্য নাই।

‘এৰি দিয়া না।’

—তাই উপায় নাপাই কাপোৰখনকে ঠিক কৰি ল'ব খুজিলে।

‘কালি বাতি নো কোনজনীৰ ওচৰলৈ গৈছিল।’—চৌধুৰীৰ আগবাঢ়ি অহা মুখখন ছুই হাতেৰে ঢাকি ধৰি তাই সদায় কোৱা দিয়েই ক'লে।

চৌধুৰী কাবৰ মাজত। ভিৰোভাব এইবোৰ লেন্ ধৰা কথাব উত্তৰ দিয়াৰ কোনো প্ৰয়োজন অহুতঃ নকৰে—বিশেষকৈ বৈপ্লৱিক।

বিদ্যামকণ বাবা মিহিলে পূৰ্বে ভিৰোডাক মূল্য দিবলৈ টান পায়, সিদ্যামকণ বাবা আৰু 'না না' আহি সহযোগিতা প্ৰকাশ কৰা ব্যাকৰণ-বিকল্প শব্দেৰে তাই কোঠাটোৰ বেৰবোৰ স্পৰ্শ কৰি পেলালে—গভাৱুগতিক অভ্যাস মতেই।

তাইক ধৰি থকা অৱস্থাতে চৌধুৰীয়ে বিচনাৰ দাঁড়িলৈ আহি ভৰিৰে গোৰ ঘাবি ছৰাবখন বন্ধ কৰি দিলে।

বাহিৰত ডেডিয়া ঘাঁহনিবোৰ ঢাকি থকা পোট মৰা নিয়ববোৰ গলি পৃথিৱীখন নাওঁঠ কৰি পেলাইছিল। কেৱল ডেডিয়াও বেলিয়ে জনা নাছিল, ঘোৱা নিশাৰ দিলীপী অসংসৰ কথ।

সন্ধিয়াৰ অন্ধকাৰৰ মাজত হেৰাই যাবলৈ বাতিপুৱাটো আগ বাঢ়িল—বলিৰ কাৰণে টানি সিয়া ছাগলীৰ দৰে। বাহিৰৰ পোহৰৰ সাৱধানী ইংগিত আওকাণ কৰি, ডেডিয়াও ছৰাব-খিৰিকী বন্ধ শোৱনি কোঠাবোৰত বাক্য কৰা কামনাৰ অন্ধকাৰে, পালেওক কন্দুৱাইছিল।

এটা জীৱন্ত বুধুৰ-নাচৰ পৰিণতি

[চাৰি বছৰৰ আগৰ]

শ্বিলং, ১৫ ফেব্ৰুৱাৰী '৫৯ (দিৱস ১১ বজাত)—পুৱাতে হাঁহি মাৰি ওলোৱা বেলিটো ক'ববাত মুৰে-গায়ে লেপ লৈ শুই আছে বোধকৰোঁ। সামৰিক কায়দাত অলৰ-অচৰ হৈ বৈ আছে সবল গছবোৰ—ৰাজ্যপালৰ প্ৰাণাদৰ সমুখত বৈ থকা দাৰ-বন্ধীটোৰ দৰে। বোম্বাৰ্-কানন শিলঙৰ সিহঁত যেন চিৰদিনীয়া প্ৰহৰী।

নতুন সচিবালয়ৰ তিনি-মহলাৰ ওপৰৰপৰা অভয় চুপ-চুপকৈ নামি আহিল—হাতত থকা ছাম্বাৰ বেগটো আপুৰুগীয়া সম্পত্তিৰ দৰে কামলতিৰ তলত চেপি ধৰি। বেগটোৰ ভিতৰত একো নাই, কেইখনমান অদৰকাৰী কাগজৰ বাহিৰে। তথাপি কোৰেবে চেপি ধৰিছিল সি—কিবা যেন ওলাই যাব। অতীতৰ পাহৰণিৰ মাজৰপৰা কিছুমান অদৰকাৰী কথা ভাব সজ্ঞান মনলৈ ওলাই আহিব খুজিছে নেকি ? কি কথা ? ভাব ঠিক মনত নপৰিল। খটখটীৰ মাজতে বৈ সি ভাবি চালে—কি কথা, ছাম্বাৰ বেগটো দুই হাতত লৈ কপালত টুকুৰিয়াই দিলে। 'অ বুজিহোঁ, খেং বাদ দে সেইবোৰ।' আধা খোল খাই থকা জিপ-শিকলিডাল টানি ভালকৈ বন্ধ কৰি দিলে বেগটো—খঙেৰে। মনৰ ভিতৰতে অতীতৰ কথাবোৰো পাহৰণিৰ মাজতে থাকিল। হাঁহি এটাৰে সি মনৰ অৱস্থাটো ঢাকি লৈ প্ৰায় নাচি নাচিয়েই আকৌ নামি আহিল। তলৰপৰা উঠি অহা এজন মুখ-চিনাকি চাকৰিয়ালে তাক ক'লে—“মিষ্টাৰ দত্ত, আপুনি সদায় হাঁহিয়ে থাকে।” ... দু-মহলাত আহি সি কয়ালখনেৰে মুখখন মচাৰ চমতে মুখৰ হাঁহিটোও মোহাৰি লৈ গভীৰ হ'ল। সদায় হাঁহি থকাটো পগলাৰ স্বভাৱ—নিজকে সি বুজালে। খোজবোৰো সি গহীন গহীনকৈ দিলে। বাঁওফালে থকা অফিচটোৰ দুৱাৰখন খোলা আছে। এনেৰে সি জুৰি চালে। প্ৰায়বোৰ কেৰেণীয়েই নিজ নিজ চকীত বহি, টেবুলত বেলি লোৱা ফাইলত মূৰ ধৈ টোপনিয়াইছে। ২ বজাতে লবালবিকৈ খাই অহা ভাতৰ এইটো নিচা। চাহৱালীজনী আহি এপিয়লা চাহ আৰু এখন্তেক মুখ-চুপতিৰ সুবিধা নিদিলে এই টোপনি ভাঙিবলৈ বৰ টান। বেচেৰাইতৰ এতিয়া চাটৈ সেই শুকান ফাইলটোৱেই কোনোবা কোমল কোলা যেন লাগিছে। দীঘলীয়া কৰিডোৰটোৱেদি সি পৰিৱৰ্তকৰ দৰেই ইফালে-সিফালে চাই আগুৱাই গ'ল। এটা চাপ্ৰাচিয়ে তাৰ ফালে পিঠি দি বেকখনৰ ওপৰত ভৰি-হাত জুলি টোপনিয়াই আছিল। কাষৰে অফিচটোত চাহ দি ওলাই অহা খাচিয়া ছোৱালীজনীয়ে হাতত থকা চাহদানীটোৰে কেইটোপামান চাহ চাপ্ৰাচিটোৰ মূৰত দি শিলখিলকৈ হাঁহি দিলে। চাপ্ৰাচিটোৱে থকুৰকৈ লাব পাই তাইক খেদা মাৰিব খোজোঁতেই, তাই পিচলৈ যাবলৈ ধৰিলে। 'আবে...আবে...সে—ই—হা।' ছোৱালীজনী অভয়ৰ গাতে পৰিলহি। মাজ পাই বত্ৰা পৰিল। শিকা-বিতাপৰ

বয়সিগাল সচিবজনে সেই সময়তে সেই ফালে যাওঁতে অভয়লৈ কেবাহিঁকৈ চাই গ'ল। ডেকা চাপ্ৰাচিটো কবিডোৰত আক দেখা নগ'ল। পৰি বোৱা চাহবাৰীটো ডাইব হাতত অভয়ে তুলি দিলে। বডা পৰি ঠুঠ ভুকাই বোৱা মুখখনত পিৰিক-পাবাক কৰি থকা চকু দুটাৰে এবাৰ তালৈ চাই ছোৱালীজনী দৌৰ মাৰিলে। তাক গহীন দেখি বেন আনন্দবোৰ ভাব ওচৰবপৰা ভয়ে ভয়ে দৌৰি পলাল। সি মনে মনে ঠিক কৰিলে, ছুল-কলেজৰ শিক্ষক, তও তপস্বী আৰু শ্ৰেয়ত পৰা ডেকা-গাভৰুৱাক-বাপেকবোৰৰ বাহিৰে আন মানুহ গহীন নোহোৱাই উচিত। আন এটা টোপনিয়াই থকা দেছোৱালী চাপ্ৰাচিৰ খুঁতৰিটোত হাত ভুকাই সলাব পোৱাই দিলে। চাপ্ৰাচিটোৱে সেনেনা-সেনেনি কৰা দেখি সি হুখিলে—“তোমলোককো বালিচ নহি”... ..; আধা কোৱা হওঁতেই সি ওচৰৰে অফিচটোলৈ চালে। টাইপিষ্টজনীয়ে সৰু আঁঠী এখন লৈ ঠুঠত লিপ্‌ষ্টিক লগাইছে। বেচেৰী নিশ্চয় আজি ক'ৰবালৈ যাব। এডুন চিনাকি কেবেগীৰ চকুৱে চকুৱে পৰাত সি এথোজ সোমাই গ'ল। “কি চাইছে দত্ত”—কেবেগীজনে হুখিলে। “এনেয়ে হে, অফিচটো দেখোন খালী খালী লাগিছে?”—সি সঁচাকৈয়ে খালী খালী দেখিছিল। বহুত চকীতে মানুহ নাই। “কেলেই, চকীয়ে চকীয়ে কোটবোৰ ওলমি থকা দেখা নাই?”—কেবেগীজনে হাঁহি ক'লে। “অ”—হাঁহি মাৰি সি ওলাই আহিল। ডেকা ল'ৰাবোৰে অফিচত সোমাই চহীটো কৰিয়েই ওলাই যায়—নিজৰ চকীখনত কোটটো থৈ। এবাৰ বোলে এজনে এটা পুৰণা কোট আনি স্বায়ীভাৱে নিজৰ চকীত থৈ দিছিল। কিছুদিনৰ পিচত বোলে ডেওঁ গুৱাহাটীৰ এটা অফিচলৈ বদলি হৈ গুচি গ'ল—কিন্তু কোটটো নিবলৈ পাহৰিলে। এদিন বোলে চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টজনে ওচৰৰে কেবেগীজনক হুখিছিল—“এওঁ দেখোন কেডিয়াবাই গৈ গুৱাহাটীত ‘ব্ৰুইন’ কৰাৰ কথা—এতিয়াও ইয়াতে আছে নেকি?”

কবিডোৰত পাৰি দিয়া লিনোলিয়াম কাৰ্পেটত ভৰি চৌচোৰাই চৌচোৰাই অভয় আহি আই-জি-পি অফিচৰ ফালে নামিব পৰা ঋতুটোটা পালেহি। স্ত্ৰিং লগোৱা দুৱাৰখন খুলি সি বাহিৰ ওলাল। ইস্, ব্ৰহ্ম জাৰ। কানৰ ওপৰত পেলাই খোৱা ওভাৰকোটটো পিন্ধি ল'লে। উন্ বাম। ওপৰলৈ চাই বুজিলে, বেলি ওলোৱাৰ আশা নাই। এই এঘণ্টা সি নতুন সচিবালয়টোৰ ভিতৰত থাকোঁতে জাবৰ কথাটো পাহৰি আছিল। ইমান সময় সি বহি আছিল উন্নয়ন বিভাগৰ সচিবৰ অফিচত। কৃত্ৰিম উপায়েৰে গৰম কৰি বখা সচিবালয়ৰ কোমল দলিচা পৰা অফিচত বহি থাকিলে সঁচাকৈয়ে বাহিৰৰ জাবটোৰ কথা মনত নপৰে। “হই দেখোন এঘণ্টা আবাসত বহি থাকোঁতেই বাহিৰৰ জাবটোৰ কথা পাহৰি গৈছিলোঁ। মন্ত্ৰী-সচিববোৰে বছৰৰ পাচত বছৰকৈ এই সচিবালয়ত বহি থাকি যদি বহুত দূৰত থকা ভৈয়ামখনৰ কথা পাহৰে, তেন্তে ডেওঁবিলাকক দৌৰ দিব নোৱাৰি। বেচেৰাহঁতো মানুহ; নিজে ভাল অৱস্থাত থাকিলে আনৰ দুখৰ কথা ক'বো মনত নপৰে”—নিজকে নিজে সি বুজালে। এইবাৰ খবৰকৈ খোজ কাঢ়ি গৰম ডোলাৰ বাহিৰে উপায় নাই। দীঘল দীঘল খোজ পেলাই সি চৰকাৰী ছাপাখানাৰ দাঁতিয়েদি সৰু পিচ্‌নিয়া বাটটোৱালৈ

জঁপ মাৰি দিলে। ছাপাখানাৰ দাঁতিতে টাবিৰে চান্দি দিয়া চাহৰ দোকানখন—
যেথিয়েই ডাব দৌব মাৰি গৈ বহিবৰ মন প'ল। ধুনীয়া খাচিয়া পাডকখনীয়ে
হাতকিখন জুইত গৰম কৰি গালত লগাইছে। 'নোৱাল বুকুৰ উম বিচৰা গাল দুখন
জুইৰ তাপে নষ্ট কৰিব এতিয়া'—সি নিজকে নিজে ক'লে। ছোৱালীজনী থিয় হৈ
যেহাটো খেছভিৰীয়া কৰি পোনাই ল'লে। সঁচাকৈয়ে ধুনীয়া ছোৱালীজনী; সুখখন
যে পিছল-ধুনীয়া—ইমান পিছল যে ডাব চাৱনিটো বাবে বাবে তাইৰ সুখৰপৰা
পিছলি আহি লোভনীয় বুকুত পৰেহি। সি চাই থকা দেখি তাই কাপোৰখন ঠিক কৰি
ল'লে। তামাখি খন আনি মেৰিয়াই ল'লে। পৃথিৱীৰ সকলো পাডককে 'ভনী' বুলি
ভবা 'চৰিত্ৰবান' ডেকাৰ গাভীৰ লৈ সি চাৱনিটো আঁতৰাই আনিলে—যেন ফুলত
হে ডাব চাৱনিটো লেই ফালে গৈছিল।

নাই, এতিয়া আক পলম কৰা ঠিক নহ'ব। ১২ বজাৰ আগতে ইস্টাৰ্ন হোটেল
ৰাপালেগৈ চাহাবসকল ভাঙ খাই শুই থাকিব। সি বেগা-বেগিকৈ খোজ পেলালে।
কাপকিখনত বৰ জাব লাগিছিল। ওভাৰকোটৰ কলারটো দাঁড়ি সি ভাত কাছৰ
দুবে মূৰটো স্তম্ভুৱাৰ চেঠা কৰিলে। এই কেবকেৰীয়া বতাহবোৰ নথকা হ'লে
ইমান জাব নালাগে। ডাক-বিভাগৰ অফিচৰ গেটখনৰ ওচৰতে চাপ্ৰাচি কেইটাবায়ে
কিছুমান থৰি গোটাই জুই জলাই হাত সেকিছে। নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে সিও
ওচৰতে থিয় হ'লগৈ। "তুই মিনিট হাতকিখন গৰম কৰি ল'ম। ডাব পাচত
মৌৰ"—মনে মনে ভাবি ঠিক কৰি ল'লে। 'আস, কি আৰাম'—জুইৰ কাষত সি
থিয় হ'ল।

ইস্টাৰ্ন হোটেললৈ নো কেইমিনিট লাগিব? ৰাজ-ভৱনৰ পাকটো ঘূৰি আক
নো কেই খোজ? বৰ বেছি পাঁচ মিনিট। খবৰো যে কিবা বিশেষ পাব, সি আশা
কৰা নাই। আজি কিছু দিনৰপৰা শ্বিলংখন চাহ-বাগিচা চাহ-বাগিচা গোন্ধাইছে।
অসমৰ সকলো চাহ-বাগিচাৰ মালিক, মেনেজাৰ, এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰ আৰু সিইডৰ
পৰিয়াল, বন্ধু, বান্ধৱী, গাড়ী, লড়ী, কুকুৰ আদিৰে শ্বিলংখন ভৰি পৰিছে। প্ৰায়বোৰেই
অৱজ্ঞে দেশী চাহাব—মানে অসমীয়া। খুঁটমাচ বুলি ডিচেম্বৰৰ শেষতে শ্বিলঙলৈ
আছিল। এতিয়াও যোৱা নাই। এজনো বোধকৰোঁ খুঁটান নহৰ—আন বি ধৰ্ম
বুলি ফুলত নাম লগাওঁতে লিখিছিল, সিও উদ্ভবাধিকাৰী নৃত্তে হে পোৱা। কিন্তু,
চাহাবী ধৰ্মৰ সকলো উৎসৱতে এওঁলোকে আয়োদ উপভোগ কৰে। চাহাবসকলে
'ছোম-লিভ' লৈ ইংলণ্ডলৈ গৈছিল, এওঁলোকে ছুটীৰ দিনকিটা শ্বিলঙত কটায়। অভয়ৰ
খব উজনি অসমত। ফুল-কলেজত সহপাঠী হিচাপে লগ পোৱা চাহ-বাগিচাৰ ল'ৰা
কেবাজনকো এইবাব সি লগ পাইছে। চুটি চুটি খাকী হাক-পেণ্ট আৰু বগা হাক-চাৰ্ট
লিভি সিহঁতে হাক-ইংৰাজীত কথা কয়, ডবা কোবোৱাদি হেঙচেক কৰে। ভাল
মাগে। কিবা বেলেগ এজাত বান্ধুহ যেন লাগে। আন কোনোবা গ্ৰে-উপগ্ৰহত
কৰি বান্ধুহ আছে, ভেস্তে সেইবোৰক ইহঁততকৈ বাক কিমান বেলেগ যেন লাগিব?...
গ্ৰে-উপগ্ৰহ বিচাৰি সি দুখৰ আকানখনলৈ সোঁ-ফালে চাই পঠিয়ালে। বাস্তৱটোৰ
শিশাবেই কিংচ্ ক্লাবটো জৰাজীৰ্ণ অৱস্থাত বৰা-গক পৰাধি পৰি আছে। শ্বিলঙত

ক্লাব বানে এটা অৰ্ধ—মুদ পোৱা ঠাই। মগত অৱস্তা তাত-জুৱা আদি খেল আৰু
 ক্ৰী-সংসৰ্গৰ আশা আছে। অৱস্তা লাভানৰ অসম ক্লাবটোৰ বাহিৰে। তাত এইবোৰ
 নাই—মাহুৰো নাথায়। বিহুৱে-সংক্ৰান্তিয়ে সভা-সমিতি হৈ হয়। এই কিংগ্‌চ্
 ক্লাবটোৰ নাম আছে। অৱস্তা বজা-মহাবজাব ক্লাব নহয়—মুদ খাই বজা হোৱা-
 সকলৰ সত্তীয়া ক্লাব হৈ। দেশী মুদ ইয়াৰ বিশেষত্ব। চাহাবী ক্লাবৰ অলুকাৰণতে
 ইয়াত সকলো আছে। বিলিয়াৰ্ড, পিং-পং আছে, বল-ডালৰ কাৰণে সংগিনী কমে
 পোৱা যায় দিনৰ পোহৰত লুকাই থকা বাতিৰ কপহীসকলক। চাহাবী ক্লাবৰ অতি
 অলুকাৰণ অলুকাৰণ বুলিয়েই অভয়ৰ এই ক্লাবটো ভাল লাগে। কিন্তু, চাহাবী ক্লাবৰ
 ব্যয় বহন কৰিব নোৱাৰাসকলৰ কাৰণে কিংগ্‌চ্ ক্লাব খিলঙত বিখ্যাত। বিভূকাৰে
 চাৱনিটো সি ক্লাবটোৰপৰা আঁতৰাই আনি নামনিদৈ বগবাই দিলে। কিছুমান
 লক লক টিঙৰ ঘৰ—সি বহি থকা ঠাইৰপৰা চাওঁতে মাটিত চেপেটা লাগি থকা বেন
 লাগে। সেইবোৰ চৰকাৰী অফিচ—শিক্ষা, জনস্বাস্থ্য, গাঁও-উন্নয়ন আদিৰ অদৰকাৰী
 অফিচবোৰ ইয়াত। ‘সেইবোৰ অফিচ ধুনীয়া তিনি-মহলীয়া নতুন সচিবালয়লৈ বি
 জ্ঞান নবঢ়াই চৰকাৰে ভালৈ কৰিছে’—সি নিজকে বুজালে! এই লক লক
 ঘৰবোৰত কুজিৰ উত্থাপন ব্যৱস্থা নাই। প্ৰতিটো ঘৰৰ ওপৰত থকা চুঙাইদি অবিৰাম
 ওলাই থকা কেঁচা ধোঁৱাই তাক মনত পেলাই দিছিল, ভিতৰত জলি থকা কেঁচা
 কয়লাৰ জুইৰ সোৱাদটো। গধূলি অফিচ ছুটাৰ পিচতে ধোঁৱাবোৰ নাইকিয়া হয়।
 জুই জুমায়। সকলো ঘৰা-ঘৰি যায়। মাত্ৰ প্ৰত্যেকেই ধোঁৱাৰ লগতে উকৰাই দি
 যায়, অৰ্থহীন জীৱনৰ এটা দিন। তাৰ খুব দুখ লাগে, জুইৰ তাপেৰে জুলাই এই
 ধোঁৱাবোৰে চুব কৰি নিয়া হাজাৰ কেবেগীৰ জীৱনৰ দিনবোৰৰ কথা ভাবি। সদায়ে
 তাৰ দুখ লাগে, যেতিয়া সি দেখে, অফিচৰ শেষত বিৰক্তিক অস্ত পৰা বুলি বত্থিৰ
 নিশ্বাস পেলাই ওলাই বোৱা কেবেগীবোৰ। সেই বিৰক্তিক লগতে সিহঁতে জলাজলি
 দি যায় একোটা দিন—যি দিনটো জুৰিহা আৰু জুৰোগ পোৱা হ’লে প্ৰথম প্ৰেমৰ চুৰাৰ
 হৰেই মধুৰ হ’লহেঁতেন। বেচেৰাইতে নাজানে—জানিবৰ কাৰণে, ভাবিবৰ কাৰণে,
 অৱলম্ব নাই। বাতিৰ খোৱাৰ চিন্তা আছে, দেশী-চাহাবক অলুকাৰণ কৰি, অতীত
 খিলঙৰ ঐতিহ্য বাখি, সন্ধ্যাৰ খিলঙক সন্তোষে উপভোগ কৰাৰ উপায় উলিওৱাৰ চিন্তা
 আছে। মাহৰ পহিলা তাৰিখৰপৰা আনটো মাহৰ পহিলা তাৰিখলৈ অধীৰভাৱে
 অপেক্ষা কৰিয়েই বছৰৰ পাচত বছৰ পাৰ হৈ যায়। জীৱনৰ শেষত গম পায়,
 আৰু দৰমহা পাবলৈ নাই—এইবাৰ মৰণক জীৱনেৰে দৰমহা দিব লাগিব। অলুকাৰণ
 আছে, নতুন এচামে বুঢ়াসকলৰ এই অলুকাৰণক বাৰ্ৰকাৰ দুৰ্বলতা বুলি ইতিহাস
 কৰি একেদৰেই দৰমহা ল’বলৈ পহিলা তাৰিখ গণনা কৰে। চৰকাৰৰ শাসন-ব্যৱ চলে,
 খাচিয়ানীৰ চাহাব বিজী নকমে, কাবুলীৰ ধাৰ বিচৰা ধৰৱাৰ অভাৱ নহয়, ল’ৰা-
 ছোৱালী ওপজে, সদায় বাতি বৈদ্যুতিকক ভাল পায়—যদি বাহিৰত কিনা প্ৰেমৰ
 সোৱাদ ল’বলৈ জেপত পইচা নাথাকে। খিলঙৰ পত্নীপতিসকলক স্পৰ্শ নকৰাকৈয়ে
 জগৎ আগুৱাই যায়। হুনিয়াহবোৰ যদি একোটি লক জুৰি হ’লহেঁতেন, তেন্তে
 খিলঙৰ কেবেগীৰ হুনিয়াহে পোটেই অসম উঠুৱাই দিব পৰাকৈ বাৰ দ্বাৰে বানপানীৰ

সৃষ্টি কৰিয়েহেঁতেন। বৰদলৈ নানব এজন মনটো-কেৰেণী-মোহোৱা কেৰেণীয়ে কোৱা কথা এটা তাৰ মনত পৰিল—‘বুইছে দস্ত, এই যে শাসন-বস্ত্ৰটো—ইয়াত এতিয়া থকা সকলো মানুহ আঁতৰাই নতুন এচাম ভৰাই দিলেহিও একেদৰেই চলিব। বৃষ্টিচ চৰকাৰৰ এই অতুত সৃষ্টিক ভাৰত চৰকাৰেও অনাদৰ নকৰি কাষত লগাইছে।’ আৰু কৈছিল, ‘দস্ত, আপোনালোকৰ প্ৰগতি শুলী যাবক। আগতে বস্ত্ৰটো বৰলাই লগক। নহ’লে ইয়াত পৰিলে আপুনিও বাৰু হ’ব।’—সি সেইদিনা এটা অপ্ৰিয় লভ্য হজম কৰাৰ হাঁহি ৰাৰি আঁতৰি পৰিছিল।……

…এখন মটৰ-গাড়ী সেই বাটেদি সোমাব খুজি হৰ্ন দিয়াৰ লগে লগে সি’সাব পোৱাদি পালে। জাবত কঁপি কঁপি সবল গছৰ দৰে থব লাগি কথা পাঙলি থকাৰ কাৰণে তাৰ নিজৰ ওপৰতে খব থং উঠিল। গাড়ীখনক বাটটো এৰি দিলে সি। লগে লগে এৰি দিলে শিলংখনক—নিজ ইচ্ছামতে চলিবলৈ।

“চোনাবাবু…”

টক খাই উঠিল অভয়। ঘূৰি চাই সি আৰু বেছি আচৰিত হ’ল। সপোন দেখা নাই তো? হাতৰ বেগটো পেলাই সি সারাটি ধৰিলে—হাঁহিৰে গঢ়া এখন মুখ, পৰিষ্কাৰে গঢ়া এটা আটল দেহ।

“তুকেই বিচাৰি আহিছিলু চোনাবাবু…”

“মেষু…উ…উ”—অভয়ে ক’বলৈ কথা বিচাৰি নাপালে। মেষুক এৰি দি অভয়ে তাৰ মুখলৈ একেধৰে চাই থাকিল।

“তোৰ ঘৰ খুজি খুজি আহিছ।”—কথা নহয় যেন একোটুৰা হাঁহি হে মেষুৰ মুখৰপৰা ওলাই আহে।

অভয়ৰ পৰি যোৱা বেগটো মেষুৱে তুলি ল’লে। কোনো কথা কোৱাৰ অৱসৰ নিদি অভয়ে তাক নিজৰ ঘৰৰ ফাললৈ টানি লৈ গ’ল।

মেষুৰ লগত অভয়ৰ প্ৰথম পৰিচয় ঘোৰহাটত। সেই সময়ত সি সপ্তমমানৰ ছাত্ৰ। বাজীৰো আছিল তাৰ ক্লাচত। ক্লাচত কি যে ছবৰছা আছিল বাজীৰৰ। সি সদায় কোৰ্ট-পেণ্ট পিন্ধি চাহাবটো অহাদি আহিছিল স্কুললৈ। কাৰো লগত কথা নকয়—ভালকৈ অসৱীয়া নাজানে। সদায় মেষুৱে থৈ গৈছিলহি। ল’ৰাবোৰে তাক বহুৱা বোলে সদায়। পানী-খোৱা চুটাত তাক মাজত লৈ ল’ৰাবোৰে বান্দৰ নচুৱাদি নচুৱায়। বেচেৰাই কান্দি দিয়ে। সদায় তাৰ শিক্কা কাপোৰত ল’ৰাবোৰে বোকা লগাই দিয়ে। কেবাদিনো সি হেড্, হাল্টৰক লগাই কেবাটোকো বেত খুৱাইছিল। এদিন সেইদৰে বেত খোৱা ল’ৰা চুটাই পানী-খোৱা চুটাত তাক ৰাৰি-কিলাই নগুৰ-নাগতি কৰিছিল। সি যেন বগা কাউৰী হে। বেৱা লাগি অভয়ে তাক একৱাই দিছিল। সেইদিনা সি ভয় কৰা দেখি অভয়েই তাক ঘৰত থ’বলৈ গৈছিল। তাৰ শিচত প্ৰায়ে গৈছিল। ল’ৰাবোৰৰ উৎপাতত লাহে লাহে বাজীৰে চাহ-খেতিয়কৰ পুতেকৰ ভেমবোৰ এৰি পেলাইছিল। ঘোৰহাটৰ ঘৰত তেতিয়া বাজীৰ, মেষু আৰু বাজীৰৰ বোৱায়েক এজন আছিল। মেষুৰ তদাৰথাকত আছিল বাজীৰ। এই দৰেই

বাজীৰৱ বোণেদি মেঘৰ লগত চিনাকি হৈছিল তাৰ। বুজিব পৰাকৈ অসমীয়াত কথা কৈছিল মেঘুৱে। মেঘক লগ পোৱাৰ পিচত অভয়ে ভাবিছিল, বাগিচাৰ কুলীবোৰে অসমীয়া কথা কয়।

ইমান ধুনীয়াকৈ বাগিচাৰ সাধু কৈছিল মেঘুৱে। ইমান মৰম কৰি তাক খাবলৈ দিছিল। সি এয়ে গৈছিল বাজীৰৱ ঘৰলৈ—শনি আৰু দেওবাৰৰ বাহিৰে। সেই দুটা বাৰত বাজীৰৱ মাক-বাপেক আহিছিল। মাক-বাপেক দুটাই ভালে এদিন কেনেকুৱা অৱজ্ঞাবে চাইছিল। তাক স্থিতিছিল, 'তুমি জোতা নিপিতাকৈ ফুললৈ আহা কিয়?' সি উত্তৰ দিছিল—'ক্লাচত আন কোনো ল'ৰাই নিপিত্বে।'—কৈয়ে সি গুচি আহিছিল। তাৰ পিচত বহুত দিনলৈ সি বাজীৰৱ মাক-বাপেকক লগ পোৱা নাছিল—ইচ্ছা কৰি।

বাগিচাৰ কথাবোৰ মেঘৰ মুখৰণৰা শুনি তাৰ খুব ভাল লাগিছিল। সি যেন বহুত নজলা কথা জানিব পাৰিছিল। মেঘক লগ পাই সি যেন বহুত জ্ঞানী হৈছিল। মেঘৰ কথা শুনি শুনি সি ভাবিছিল—বাগিচাৰ 'চাহাববোৰ' নিশ্চয় আইতাকে কোৱা সাধুকথাৰ অস্তৰৰ বংশধৰ।... কেনেকৈ চাহ হয়, সি মেঘৰণৰাই শুনিছিল। বাজীৰৱ ঘৰৰ আগ-চোতালত বেড্‌মিণ্টন খেলিছিল, অভয়ে মেঘৰ ওচৰত বহি বাগিচাৰ বিষয়ে 'তথ্য সংগ্ৰহ' কৰিছিল। বহুত প্ৰশ্নৰ মাজত অভয়ে এদিন স্থিতিছিল—'মেঘ, সেউজীয়া চাহ-পাতবোৰৰ চাহ বঙা হয় কিয়?' সি উত্তৰ দিছিল,—'নোনাবাবু, কুলীবোৰ ক'লা হ'লেও, গাৰ ভেজ তইউৰ দৰেই বঙা। সিহঁতে তেজ পানী কৰি চাহ কৰে কাৰণেই চাহ বঙা হয়।' মেঘৰ মুখলৈ চাই চাই সি সেইদিনা ভাবি ভাবি জিকাৰ খাই উঠিছিল—'একাপ চাহত কিমান কুলীৰ তেজ থাকে বাক?' সি ভাবি থকা দেখি মেঘুৱে তাৰ চুলিত হাত ফুৰাই কৈছিল—'এবাৰ বাগিচাত চাবিগৈ। চব বুজিব।' সেই তেতিয়াই অভয়ে চাহ খাবলৈ এৰি দিছিল। ভাবিছিল, মাহুৰৰ তেজ নো খাব পাৰি নে?

মেঘুৱে তাৰ জীৱনৰ কথা এদিন অভয়ক কৈছিল—অভয়ৰ প্ৰশ্নৰ উৎপাতৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি। খুব সৰুতে সি আহিছিল বাপেকৰ লগত সোণাবালি চাহ-বাগিচালৈ। ক'ৰণৰা আহিছিল তাৰ মনত নপৰে। মাজ তাৰ মনত পৰে এটা চাহাবৰ বঙলাত জোতা ঢাকা কৰাৰ কথা। আৰু কিবা-কিবি সৰু সৰু কাম কৰিছিল। মেঘচাহাবে তাক অসমীয়া শিকাইছিল। ১২।১৩ বছৰ বয়সতে সি অসমীয়াৰ লগতে কিছু কিছু ইংৰাজীও শিকি পেলাইছিল—বঙলাত থাকিয়েই। বঙলাৰ আদৰ-কাৱৰা জনাব উপৰিও অসমীয়া-ইংৰাজী ভাষা জনা কাৰণে সি সদায় বঙলাতে কাম কৰিছিল। সেই সময়তে সি জানিছিল, তাৰ বাপেকক পাত ভুলি থাকোঁতে বাঘে খোৱা বুলি। সি কিন্তু বেজাৰ কৰা নাছিল—বাপেকৰ কথা তাৰ মনত নপৰিছিল। লগৰ কুলী-ল'ৰাবোৰৰ লগত মিলা-মিচা কৰিলে মেঘচাহাবে ধুকি দিছিল। কলত সিও লাহে লাহে চাহাবেই হৈ পৰিছিল। তাৰ পাচত সি এদিন সেই বাগিচাৰণৰা গুচি গৈছিল। বহুত দিন স্থি-পকি আহি বাজীৰৱইউৰ বাগিচা পাইছিলহি। কিয় যে সি গুচি গৈছিল, কিয় যে সি স্থি ফুৰিছিল—সেইবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিহি মেঘু সদায় কাম আছে বুলি গুচি গৈছিল।...পৰীক্ষাত ফেল কৰি বাজীৰৱে ঘোৰহাটৰণৰা গৈ থিলঙত

নাম লগাইছিলগৈ। ডেভিদ্ধাৰণবাই মেঘুটোকো অভয়ে লগ পোৱা নাছিল। বাজীৰক আকৌ সি কলিকতাত লগ পাইছিল। মেঘৰ কথা স্মৃতিছিল। তাৰ পিচত সি মেঘুক লগ পাইছিল প্ৰায় ১২ বছৰৰ মূৰত—বাজীৰইতৰ বাগিচাৰ ঘৰলৈ যাওঁতে। ...প্ৰায় চাৰি বছৰৰ আগৰ কথা...

আজি প্ৰায় চাৰি বছৰৰ আগতে হঠাতে খিলঙৰপৰা গৈ সি বাজীৰইতৰ বাগিচা পাইছিলগৈ। গৈ পালেই সি মেঘৰ খবৰ লৈছিল। বাজীৰেই তাক দিছিল মেঘু থকা বস্তিৰ ঠিকনা—বাজীৰইতৰ বাগিচাৰপৰা প্ৰায় তিনি মাইল দূৰত—ঠিক মৃণালৰ সোণাবালি বাগিচাৰ সীমাৰ পাতিতে। দূৰৰপৰাই সি চিনি পাইছিল মেঘুক—তাৰ জুপুবীটোৰ পিৰালিত বহি তাৰে ফালে চাই থকা। এই বাৰটা বছৰে মেঘুৰ চুলি পকাইছিল, মুখত বাৰ্ণক্যৰ বেখা-চিহ্ন আঁকিছিল। কিন্তু, তাৰ সৰল মাংসপেশীবোৰ একেদৰেই আছিল। তাৰ মুখত আবেলিৰ কেঁচা ৰং এচেৰেঙা পৰিছিল। কপালত হাত দি সি চাই আছিল, কোন নো গৈছে বুলি। মাটিৰে লিপা বেৰখনক পিঠিত লৈ বৈ থকা মেঘুটোক কিমান পৃথিৱীৰ মাজুহ বেন লাগিছিল—বেন মাটিৰ বঙৰ দৰে তাৰ জীৱনতো কোনো কৃত্ৰিমতা নাই। সি মেঘুৰ চোতাল পোৱাৰ লগে লগে মেঘু থিয় হৈছিল। অৰাক হৈ তালৈ চাই থকা মেঘুলৈ চাই অভয়ে হাঁহি স্মৃতিছিল,

“মোক চিনি পাইছ মেঘু?মই চোনাবাবু—...সেই যে ঘোৰহাটত... .”

মেঘুৱে তাক গৰা মাৰি ধৰিছিল। কি যে চিঞৰ-বাখৰ। ওচৰৰ ঢুই-এঘৰৰ মাজুহ ওলাই চাবলৈ বাধ্য হৈছিল। তাৰ ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা এজনী গাভৰু ছোৱালী আহি ওচৰত থিয় হৈছিলহি। তাকে অৰাক। “আবে চোনাবাবু”—ভাইক কৈছিল মেঘুৱে। ভাই আক বেছি আচৰিত হৈছিল। মেঘুৰ কিন্তু তাইৰ ফালে চাবৰ আহৰি নাছিল। তাক টানি নি পিৰালিত মাটিতে বহুৱাইছিল। “কিমান যে চোনাবাবু, ডোৰ কথা...চোট চাহাবে আজি কেইদিনমান আগতে কৈছিল, তই আহিবি বুলি।” তাৰ পাচত মেঘুৰ কত প্ৰশ্ন—‘ইমান সৰু ল’ৰাটো কেনেকৈ ইমান ডাঙৰ হ’লি, ক’ত থাক, কি কৰিছ’—ইত্যাদি হাজাৰ-বিজাৰ প্ৰশ্ন। লচ্ৰীক বাবে বাবে চিঞৰি চিঞৰি চাহ অনাইছিল সি—বাটি এটাত এবাট বড়া চাহ আৰু গুড়। অভয়ে খাইছিল। মেঘুক সি কেনেকৈ ক’ব চাহ নাখায় বুলি। লচ্ৰীয়ে কিন্তু লাজ কৰি দিছিলহি। মেঘুৱে হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“এই লাজ কৰিছে বাবু। ডোক পেণ্ট পিন্ধা দেখি ভাবিছে, চাহাবক এই মতে চাহ দিব পাৰি নে?” তাৰ পিচত তাইলৈ চাই কৈছিল—“আবে ই চাহাব নহয়। ইয়াৰ বাগিচা নাই।” লচ্ৰীৰ লাজ বেন বেছি হৈছিল। তাই ভিতৰ সোমাই গৈছিল। সেই সন্ধ্যোগতে সি মেঘুক স্মৃতিছিল লচ্ৰী কোন। ডেভিদ্ধা হৈ মেঘুৰ মনত পৰিছিল, অভয়ে লচ্ৰীক চিনি নাপায় বুলি। তাৰে জীৱক বুলি কৈছিল। মাক মৰিল বুলি দুখ কৰিছিল। সি ঘোৰহাটত থাকোঁতে তাই বাগিচাতে আছিল। আৰু পৰ্ব কৰি কৈছিল—“তামো অচৰীয়া কথা কয়। মাজ ঢুই-চাব আমাৰ বাত আঁত কয়। জান চোনাবাবু, বাগিচাৰ চৰ মাজুত অচৰীয়া হিৰিছে।”...সেইদিনাই অভয়ে জানিছিল, লচ্ৰীয়েও বাজীৰইতৰ বঙলাতে কাম কৰিছিল। কিছুদিন হ’ল কামলৈ ঘোঁৱা মাই। মেঘুৱেও

কিছুদিনৰ ছুটি লৈছিল বোলে। যেঘৰ ঘৰৰপৰা ঘূৰোঁতে তাৰ বাতি হৈছিল। তাৰ পাচত প্ৰায় এতিদিনেই সি যেঘৰ ওচৰলৈ গৈছিল। যেঘৰপৰা বেন তাৰ ডেডিয়াও শিকিবলৈ বহুত বাকী।

পিচদিনা যেঘুৱে তাক হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“লচ্চী বজিছে, কোনও চাহাব ভাল হাছচ নহয়। তোৰ আখ চব হোচোবা বদ্দাইচ চাহাবৰ নিচিনা। মড্‌লৰী। দেখা”—এইবুলি যেঘুৱে তাৰ চকুলৈ চাইছিল। অভয়ৰ খুব লাজ লাগিছিল। সেইদিনা আহি সি বাজীৱহঁতৰ ঘৰত ছুৱাব বহু কৰি এবটাই চকু পৰীকা কৰিছিল। চোঁ কৰিছিল তাৰ চকু ছুটাৰ চাৱনি শুধাবলৈ। মনে মনে নিজক কৈছিল, “বা, এতিয়া খিলঙলৈ যা। বিকিজনীয়ে তোৰ চকু খুব ধুনীয়া বুলি কৈছিল, সেইকিজনীক ক’গৈ—বহুৱা ছোৱালী এজনীয়ে ভেনেকুৱা ধুনীয়া চকু বিপ কৰে।” খিলঙৰ কৃত্ৰিমতাৰ স্বাক্ষত তাৰ চকুৰ চাৱনিও কৃত্ৰিম হৈ পৰা বুলি আনি তাৰ বেয়া লাগিছিল। সহজ চাৱনি বেন সি ঘূৰাই নাপাব। আচাঁত নিদোষ চাৱনি পৰীকা কৰি কৰি সি ভাপৰি পৰিছিল। তাৰ চকুবো আনো বৰ বেছি দোষ আছিল? খিলঙৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ লগত খাপ খুৱাবলৈ স্বত্ব কৰোঁতেই তাৰ চকুৱে সহজ চাৱনি পাহৰি যোৱা নাছিল আনো। হঠাতে লচ্চীক লগ পায়েই সেই সহজ চাৱনি সি ক’ত বিচাৰি পাব? লচ্চী যে একেবাৰে বিপৰীত। কোনো কৃত্ৰিমতাই যে নাই তাইৰ। সি প্ৰথম দেখোঁতে লুতীয়া চকুৰেই চাইছিল—ঠেক বঙা পাৰিৰ শাৰীখনেৰে আটি মেৰিয়াই লোৱা আটল দেহাটো তাইৰ। ভাবিছিল, জীৱন্ত বুয়-নাচ নহয়তো? আক, হাঁহিবলৈ ক’ত শিকিছিল তাই বাক? এনেকুৱা সংক্ৰামক হাঁহি। মাটিৰে নিমজকৈ লিপি খোৱা যেঘৰ ঘৰটোৰ বেৰবোৰেও হাঁহিছিল তাইৰ লগে লগে। দৃঢ় বুদ্ধনত দেখিছিল উদ্ভাৱনা নহয়—স্বাভাৱ। খিলঙত লুতুৰা ছোৱা তাৰ মনটোৱে লাজ পাইছিল। ইমান নিঃসন্দেহ, ইমান স্বস্তি, ইমান শুচি হৈ এদেহা ঘোৱন লৈ ছোৱালীবোৰ থাকিব পাৰে আনো? খিলঙৰ ‘কালচাৰড’ আৰু ‘ক্ৰি’ ছোৱালীবোৰলৈ তাৰ মনত পৰিছিল। সোমোকা খোপাই বুকু ঢকা লচ্চীজনীৰ আগত ব্ৰাচিয়াৰে গঢ় দিয়া ছোৱালীবোৰ কিবা Show room-ৰ পুতলা বেন লাগিছিল। বেন দুইবিধেই পৃথিৱীৰ ছুপিঠিৰ বস্তু।

এদিন অভয়ক লচ্চীয়ে লৈ গৈছিল—ঘৰৰপৰা দূৰত এখন পথাৰত কাৰ কৰি থকা বাপেকৰ ওচৰলৈ। নিৰ্জন লুলুতীয়া বাটটোত সি লচ্চীৰ পিচে পিচে গৈ আছিল। কোনোবা এটা শুকান ডালত লাগি তাইৰ শাৰীখন বুকুৰপৰা আধা এবাই গৈছিল। অভয়ে চাই আছিল। তাৰ শকুন্তলাৰ কথা মনত পৰিছিল। শাৰীখন একবাই একবাই লচ্চীয়ে হাঁহি হাঁহি কৈছিল, “এটা কথা বলিম। বাপ নাই কৰিবি বাবু।” অভয়ে নিজক লাজু কৰিছিল—নতুন নজনা কিবা এক কিহবাৰ কাৰণে। লচ্চীয়ে কি গাঁটকৈয়ে তাক বুকি কৰি এই নিৰ্জন ঠাইলৈ লৈ আহিছিল। মনত তাৰ হাজাৰ নাহৰ কুল কুল উঠিছিল। সি কোনো উদ্ভব নিবিয়াকৈ বৈ আছিল তাইৰ মূৰলৈ চাই।

“বাবাপ নাই চৰ্জিবি……কি বকব দেখ ভাইয়ে চোনাৰাবু……”

“কি বকব ?” অভয়ে ঠিক বুজিব পৰা নাছিল।

“খুব খাবাপ। চোব-ভাকাত……মাকিক। তই এইবকৰ নাই দেখিবি চোনাবাবু।”
তাই পানীখন একটাই লৈ বাবলৈ যুখ বুবাইছিল।

“কি খাবাপ বে”—অভয় কল্পনা-স্বৰ্গবপৰা খহি পৰিবলৈ একেবাৰে সাজু নাছিল।

তাই কোনো উত্তৰ নিদি গৈ আছিল। অভয় পিচে পিচে। মনে মনে। হাতত
ভকান গছৰ ডাল এটা লৈ তাই দাঁতিৰ দীঘলীয়া বনবোৰ এলোং-এথেংকৈ কোবাই
গৈছিল। এডোঙা পানীৰ ওচৰত বৈ, তাই আঙুলিয়াই দিয়া কালে চাই অভয়ে
মেঘুক দেখিছিল—অকলে খৰি কাটি থকা। লচ্মীক কি ক’ব সি ভাবিছিল। ‘ইমান
ছৰোঁধ্য এই ছোৱালীবোৰ, মনৰ ভাব বুজা বৰ টান। ইহঁতে “না” বোলে “হাঁ”
অৰ্ধভ—’সি ভাবি ভাবি খন্তেক বৈ তাইৰ চকুলৈ চাব খুজিছিল। “কেঁও এংপ”—
লাগে ধৰা বেঙৰ মাত নিচেই কাষতে শুনি সি ভয়ত চকু খাই উঠি আঁপ মাৰি দিছিল।
লচ্মীলৈ চাই দেখিছিল, তাই যেন তাৰ অৱস্থা দেখি হাঁহিছিল।

“তই ভয়… দৰ্, নাই কৰ লচ্মী”—সি স্তুবিধা পাই স্তুধি পেলাইছিল।

“চাপুকে কোন দৰ্, নাই কৰে ?…চাপুচে বহুত বেছি দৰ্, লাগে তুমলোক
চাহাবচবৰ খাবাপ নজৰ…” কথাকিটা কৈয়েই তাই চিঞৰি দিছিল। “বাপ বে এ এ
এ”—আক দৌৰি গৈ অভয়তকৈ বহুত আগতে বাপেকৰ ওচৰ পাইছিলগৈ। অভয়
অপৰাধীৰ দৰে নাহে নাহে গৈ মেঘুৰ কাষ চাপিছিলগৈ।……

সেইদিনাই আবেলি। অভয় বহি আছিল মেঘুৰ বস্তিৰ ঘৰৰ চোতালত। এখন
কৰ্চাবীৰে পিঠি খজুৱাই মেঘুৰে তাক হিচাপ দিছিল, লচ্মীয়ে কিমান পাভ তুলিব
পাবে, কিমান আন কাম কৰিব পাবে, মংগলাৰ লগত কেতিয়া তাইৰ চাহি ছোৱাৰ
কথা, তাৰ পিচত কেনেকৈ সি নিজে ৰান্ধি খাব লাগিব…… ইত্যাদি। লচ্মী
ক’বাবপৰা আহি সিহঁতৰ আগতে থিয় হৈ কঁকালত হাত দি আকাশখন পৰীক্ষা
কৰিছিল—একেধৰে ওপৰলৈ চাই। তাইক সেই ভংগিত দেখিলে যি কোনো শিল্পীয়ে
হাতত বং-তুলি লৈ আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিলেহেঁতেন। তাইৰ লগতে অভয়েও ওপৰলৈ
চাই দেখিছিল—কিছুমান ক’লা ডাৱৰে বলিয়াৰ দৰে ছবি আঁকিছিল, নীলা আকাশত।
ইমান ভাল হৈছিল দেখিবলৈ! ওপৰলৈ চাই চায়েই তাই সকলক কৈছিল—“বাপ,
বে এ এ”। “হাঁ ?”—বুলি প্ৰশ্ন কৰি, মেঘুৰেও চাইছিল আকাশলৈ। অভয়ে
ছুইটাকে চাইছিল—আকাশবপৰা চাৱনিটো নমাই আনি। ভাল লাগিছিল তাৰ—
এইহাল সবল প্ৰাণে সহজভাৱে আকাশৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰা দেখি। সিহঁতে
চাই থকা কাৰণেই যেন আকাশত ডাৱৰৰ ছবিবোৰ খেলি-খেলি হৈ গৈছিল! মনে
মনে অভয়ে ভাবিছিল, ‘এই সাধাৰণ মাহুৰবোৰৰ মাজত হে সঁচাকৈ কবিতা জীয়াই
আছে।’ সিও বে সিহঁতৰ দৰেই সেই সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিব আনে, তাকে বুজাবলৈ
লহেঁতকৈ কৈছিল, “ক’লা ক’লা মেঘ, নীল আকাশ—খুব ভাল লাগে। না বে লচ্মী ?

এটা অবজাব হাঁহি মাৰি তাই মেঘুলৈ চাই অভয়ক কৈছিল, “কাল বৰা হ’লে
আমাৰ চপে আহিবি—পাতি তুলবি। আব, বলবি—কাল কাল মেঘ কেতলা
আছা।”—কৈ উঠি তাই বুৰটো জোকাৰ মাৰি দিছিল।

মেঘুৱে হাঁহি হাঁহি ডাইক কৈছিল, “বাগ নাই কব্বি বে পাগ্‌লী। চোনাবাবু নাই চিনিছে এই বেৰ।” ডাৱ পাচত ডালৈ চাই বগব কবি কৈছিল, “তই চোনাবাবু এই পাগ্‌লীৰ চক্ৰ, না? পাগ্‌লী বৰ্চাত ভিজিলে খুচি হ’বি, না?”

অভয়ে বুৰুৰ দৰে এনেয়ে হাঁহি ৰিছিল। চোতালত শুকাবলৈ দিয়া ধৰিবোজা লৈ লচৰী ভিতৰলৈ সোমাই গৈছিল। মেঘুৱে তাক বুজাইছিল—“কাল কাল বেৰ হ’লে বৰচুন হয় চোনাবাবু। পাগ্‌লী বাগ কৰিছে। তই কাল মেৰ জাল বজিছ। পাগ্‌লী ডাবিছে, বৰচুন গিৰিলে পাতি লিওতে তাৰ কট হ’লে তই খুচি হ’বি।……তই নাবুজ চোনাবাবু, এই চয়, কামৰ চয় বৰ্চা হ’লে, কাল কাল বেৰ হ’লে, বৰ মুক্তি হয়।” মেঘুৱে আকৌ আকাশলৈ চাই বৰৰ ভিতৰত থকা লচৰীয়ে জনাকৈ চিঞৰি কৈছিল, “বৰ্চা নাই হ’ব বে পাগ্‌লী, বলিছ।” গালত কাণপতীয়া চৰ এটা খাই হে যেন অভয়ৰ মূৰটো কিছুপৰ শুক হৈ গৈছিল। তাৰ পাচত নিজকে নিজে সি কৈছিল,—“বা এতিয়া, জনতাৰ গল্প-উপজ্ঞান লেখগৈ। ‘স্বপ্নৰ আদিত কল্পিত পাণ্ডিত্য যেন। কবক-সমাজক’ বিচাৰগৈ পৃথীৰ মাজত। হেৰ’ গক, বাব বনৰ ডাব লিখিবি, সিহঁতৰ চিন্তাৰ ধাবাই তোৰ কাৰণে আচহুৱা। তই আকৌ সিহঁতৰ চৰিত্ৰ কেনেকৈ ফুটাই তুলিবি? ক’তা—তই কবিতা দেখা ডাৱৰটুকুৰাই সিহঁতক দেখোন ভয় হৈ খুৱাইছে……”

আন এদিনৰ কথা। সেইদিনা সি মেঘুৰ লগতে গৈছিল এখন বাগিচাৰ ভিতৰত থকা কুলী-লাইনলৈ। মেঘুৱে কৈছিল, বাগিচাৰ ভিতৰত থকা কুলীবোৰে বাহিৰৰ বস্তুত থকাবোৰক ‘ফালতু’ বুলি হাঁহে। ভিতৰত থকাবোৰ ‘কুঠি’ৰ কুলী। সিহঁতৰ ওপৰত বাগিচাৰ অধিকাৰ বেছি।

আবেগিৰ ব’দে ভাগৰ লগায়—শাৰীৰিক নহ’লেও মানসিক। তথাপি মেঘুৱাক তাৰ কট কবিব পৰা শক্তি কম নহয় বুলি প্ৰমাণ কৰিবলৈকে মেঘুৰ লগে লগে অভয়ে খোজ পেলাইছিল। বাজহুৱা বাট—খুলিৰে ভৰা। বাটৰ দাঁতিতে নাম-বৰটো। মেঘুৱে প্ৰণাম কৰিছিল। জেওৰাৰে বেৰি খোৱা এটা শুকাই বোৱা গছ-পুলি নাম-বৰৰ আগতে। মেঘু ওচৰলৈ গৈ, জেওৰাইদি হাত স্ফুৰাই, শুকান পুলিটো ধুই চাইছিল। হয়তো মেঘুৱেই কইছিল।

“কি হ’ল মেঘু? মৰিল নেকি?”

“চুকাই গৈছে বাবু।”

“তই কইছিলি নেকি?”—অভয়ে নোসোধাকৈয়ে জানিছিল মেঘুৱেই বোৱা বুলি। নহ’লে তাৰ লিমান আগ্ৰহ হ’ব কিয়?

সিহঁত আকৌ গৈ আছিল। মেঘুৱে বৈ বৈ কৈ গৈছিল—“মুই একেলা কহু বাবু। জিলাৰ বৰ মাজত একটা আহি লাগাইছিল। ডাঙৰ চতা হৈছিল। কৈছিল, চব্ মাজতে গাছ লাগাব লাগে।”

“অ, বনৰহোতস?”—অভয়ে এইবাৰ বুজা যেন পাইছিল। ইমানবোৰ মাজত অসময়েৰে বোৱা গছ এজোপা মৰি গ’লে বেয়া লগাবে কথা। বাইজৰ আশা বৰহি বোৱাৰ সৈতে একে নহয় জানো?

থাকে। ইমান পৰিমাণৰ বড়া টুকটুকীয়া ভৰি হুখন। গোবোহাৰ ছালখন পাডল হোৱা হ'লে তেজবোৰ ওলাই পৰিলেহেঁতেন। ওপৰফালে ওলাই থাকে ডিঙিৰপৰা মুখখন আৰু কিলাহুটিৰপৰা হাত হুখন। তাইক বেছিকৈ ইহা দেখিলে ভয় লাগে— গাল ফাটি তেজ ওলাই পিচুকাৰি মৰাদি মাৰিব যেন লাগে।

আজি ৬ মাহৰ আগতে খিলঙলৈ আহিয়েই অভয়ে তাইৰ চাহৰ দোকানখন আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। খিলঙলৈ অহাৰ আগেয়ে সি খিলঙৰ বিষয়ে বহুত কথাই শুনিছিল। সি শুনিছিল—খিলঙৰ ছোৱালীৰ গ্ৰেম-পাশত আৱদ্ধ হৈ ডেকা ল'ৰা উলটি ঘৰলৈ আহিবলৈ পাহৰি যায়। তাক অভিজ্ঞ লোকে কৈছিল,—সন্ধ্যা সময়ত খিলঙত বাহিৰলৈ ওলালেই মদ খাবৰ মন যায়। সি খবৰ পাইছিল, খিলঙৰ সমাজত গ্ৰেম-প্ৰণয়ৰ অবাধ স্বাধীনতা...

খিলঙলৈ অহাৰ তৃতীয় দিনাই সি কংচিৰ দোকানলৈ গৈছিল। প্ৰথমতে এনেয়েই—পিচত ভাল লাগি। নিজৰ জীৱনৰ এক বিশেষ খবৰৰ সন্ধানত গৈ সি প্ৰথম তাত বহিছিলগৈ। প্ৰথমতে তাইৰ কফি নাছিল। সি চাহকে খাইছিল। পিচলৈ তাই তাৰ কাৰণেই কফি আনিছিল। প্ৰথমতে সি কফি খাই গুচি আহিছিল—তাৰ পিচত সি কফি খাই কিছু সময় বহিছিল, তাৰ পিচত, বহুত সময় বহাৰ পিচত আকৌ কফি খাইছিল, তাৰ পিচত বহিয়েই আছিল—কফি খাওকেই বা নাখাওকেই। আজিকালি তাই তাক তাইৰ দোকানত বহি খাবলৈ নিদিয়। তাৰ অফিচতে আনি দিয়ে।

মুকলিমুৰীয়া পৰ্বতৰ জীয়াৰীৰ গ্ৰেমৰ সোৱাদ ল'বলৈ তাৰ লুভুৰা মনটোৱে বিচাৰিছিল। পিচলৈ সি বহুতৰে গ্ৰেম উপেক্ষা কৰিও কংচিৰ চাহৰ দোকানত বহিছিলগৈ। পদুমীৰ চিন্তাই হাৰাশাস্তি কৰা মনটোক কংচিৰ সান্নিধ্যই যেন সান্ধনা দিছিল। নতুনকৈ আৱিষ্কাৰ হোৱা সেই সময়ৰ উপেক্ষিতাবোৰলৈ তাৰ এতিয়াও মনত পৰে। লাবানৰ সেই যে ছোৱালী হুজনী। এজনীয়ে যে তালৈ চিঠি দিছিল।

..কংচিৰ লগত তাৰ বন্ধুত্ব গঢ়ি উঠিছিল। কংচিক সি সুধিছিল তাইৰ ঘৰৰ, বংশ-পৰিয়ালৰ কথা। তাইৰ মাক আছে, ভায়েক-ভনীয়েক আছে। 'দখাব' শব্দটো সি প্ৰথম তাইৰ মুখতেই শুনিছিল। দখাব মানে অনা-খাচিয়া ভাৰতীয় লোক। দখাববোৰক তাই বেয়া পায়। সিহঁতে হুদিনৰ কাৰণে আহি গ্ৰেম কৰে, এজনী ছোৱালীৰ সৰ্বনাশ কৰি গুচি যায়। এদিন শনিবাৰে তাই হুইমান বজাতে দোকান বন্ধ কৰিছিল। বন্ধ কৰা দেখিও কেবালনো গ্ৰাহক বহি আছিল। আন তিনিটা অলমীয়া ল'ৰাই তাইৰ স'তে কেনেকৈ চুপতা-চুপতি কৰিছিল। তাৰ অলহ লাগিছিল। ইমান সাহ সি নিজেই পোৱা নাছিল। সিহঁততকৈ যেন তাৰ অধিকাৰ বেছি। তাই দোকান বন্ধ কৰিছিল। বাকী ল'ৰা তিনিটা গুচি গৈছিল। অভয়ে তাইক কৈছিল—ময়ো তোৰ ঘৰলৈ যাম। তাই খুব ভাল পোৱা যেন দেখুৱাইছিল। বাটত বাটতে তাই কৈছিল—সি তাহাঁতৰ দুখীয়া ঘৰলৈ ঘাবলৈ বেয়া পাব বুলিয়েই তাই তাক বড়া নাছিল কেতিয়াও। আৰু তাই কৈছিল—তাই কেতিয়াবাই মাকক তাৰ কথা কৈছে। তাৰ কাণ-মুখ বড়া হৈ গৈছিল। তেন্তে মানীয়ে তাক ভাল পাই পেলাইছে। মূলকিৰ খটখটী থকা বাটটোৱেদি সিহঁত উঠি গৈছিল। ইমান শুখ।

খটখটাবোৰ শেষেই নহ'ল। সি কোঁপাইছিল। তাইৰ কিন্তু একেধাৰে ভাগৰ লগা নাছিল। খিলখিলকৈ হাঁহি তাই কৈছিল—ইমানতে ভাগৰি গৈছ, ডহঁত হুখত থকা মাছৰ কাৰণে। আমাৰ কিন্তু ভাগৰ নালাগে।

দূৰবপৰাই তাই তাইৰ ঘৰটো দেখুৱাই দিছিল। সৰু টিঙৰ চালি দিয়া কাঠৰ ঘৰ এটা, সমুখৰ ফুলনিখনৰ সৈতে পুতলা-ঘৰ যেন লাগিছিল। ঘৰ পোৱাৰ লগে লগে দেখিছিল, পদূলি-মুখৰ জপনাৰ আগত পকা খেৰেবা যেন বুটী এজনী, আৰু এহাল ল'ৰা-ছোৱালী। ল'ৰা-ছোৱালীহাল দৌৰি আহি কংচিৰ হাতবপৰা চাহ-দানী, পিয়লা আদি ভৰাই নিয়া সোণাবিলাক কাটি লৈছিলহি। বুটীক কংচিয়ে কৈছিল, “অভয় বাবু”। তাৰ পিচত সি গৈ ভিতৰত বহিছিলগৈ। বুটীয়ে যেন সেইদিনা তাক ভাল পোৱা নাছিল। ল'ৰা-ছোৱালী দুটায়ে সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল। বহুত কথা সি সেইদিনা পাতিছিল। বুটীয়ে এবাৰ কৈছিল, তাইৰ ল'ৰা এটা সৰুতে মৰাৰ কথা। সি জীয়াই থকা হ'লে তাৰ নিচিনাই দীঘল-ডাঙৰ হ'লহেঁতেন বুলি বুটীয়ে বেজাৰ কৰিছিল। বুটীয়ে ল'ৰালৰিকৈ চকু দুটা মোহাৰি লৈছিল। কংচিয়ে তাক সেইদিনা খুব ভালকৈ জলপান খুৱাইছিল। সন্ধ্যাৰ পাচত সি আহিবলৈ ওলাইছিল। কংচিয়ে হাতত ধূপ-কাঠী কেইডালমানৰ জোৰ একুৰা জলাই তাক কিছু দূৰ আগুৱাই দিছিল। বাটত আহোঁতেই তাই তাক কৈছিল সদায় আহিবলৈ। সেইদিনাই তাই তাক ‘কিং’ নামটো দিছিল। তাক হেনো তাইৰ বজা বজা লাগে। ঠেক বাটটোৱেদি গাতে গা লগাই হালি-জালি অহা কংচিজনীক সাৱটি ধৰাৰ ইচ্ছাটোক দমন কৰোঁতে তাৰ কষ্ট হৈছিল। এজনী ধুনীয়া গাভৰুৰ হিয়া জয় কৰাৰ আনন্দত সেইদিনা তাৰ ডেকা মনটোৱে গোটেই বাতি তাক গুৰলৈ নিদিলে। তাৰ পিচত, দুই-চাৰি দিনৰ পিচে পিচে সি গৈছিল। সিহঁতৰ সি আপোন হৈ পৰিছিল। কিন্তু মাকজনীয়ে যেন তাক গ্ৰহণ কৰিব খোজা নাছিল। তাৰ পিচত সি প্ৰতিদিনেই গৈছিল—প্ৰায়ে বাতি ভাত খাই হে ঘৰলৈ ঘূৰিছিল। মূলকিৰ সেই পাহাৰটো বগোৱা তাৰ কাৰণে সহজ হৈ পৰিছিল।

তাৰ পিচৰ এটা দিনৰ ঘটনা সি পাহৰিব নোৱাৰে। কংচিহঁতৰ পাচকালে থকা জুৰিটোৰ পৰত সি আৰু কংচি বহি আছিল। সেইদিনা দেওবাৰ আছিল। বেলিটোৱে নিজৰ বং সোপাকে কংচিৰ গালত এৰি ধৈ গৈছিল। কেঁচা মাটিত কেঁচা ষাঁহৰ গোক, জুৰিৰ পাতিব বনৰীয়া নিৰ্জনতা, সবল গছৰ সো সো শব্দ, কোনোবা গিটাৰৰ উটি অহা স্বৰ—এই সকলোবোৰে এনে এটা পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ সৃষ্টি কৰিছিল যে যি কোনো ডেকাই শুনতে হ'লেও কোনোবা কল্পনাৰ প্ৰিয়াক সাৱটি ধৰিলেহেঁতেন। তাইৰ দৃঢ় ঠুঁকিটালৈ আকলুৱা দৃষ্টিৰে সি চাই আছিল। তাৰ পিচত থাপ্ মাৰি হাতখনত ধৰি তাইক সি টানি আনিছিল। তাৰ পিচত……তাৰ পিচৰ কথাখিনি ভেতিয়া তাৰ ভাবিবলৈ টান লাগিল। লাজতে সি মুৰি থকা চকু দুটাকে দুই হাতেৰে ঢাকি ধৰিলে। তাৰ সেইদিনাৰ দুৰ্বলতাটোক কেনেবাকৈ চকুৰ আগতে দেখিলে সি যেন বৰ লাজ পাব। তাৰ পিচ দিনাই সি দীঘল চিঠিখন পাইছিল। জীৱনত সি বহুত চিঠি পাইছে, ছোৱালীৰ চিঠি। কিন্তু, সেইখনৰ নিচিনা পঢ়ি শেষ কৰিব

মোৱাৰা চিঠি সি কেতিয়াও পোৱা নাই। চিঠিখন পোৱাৰ দিনা কংচি ডাৰ ঘৰলৈ অহা নাছিল। সি কিন্তু তাইৰ কাৰণে অধীৰভাৱে বৈ আছিল। বাতি ২ ঘান বজাত তাৰ ইচ্ছা হৈছিল সিহঁতৰ ঘৰলৈ ঘাবলৈ। অতি কষ্টেৰে সি মনটোক মাৰাবৰ কাৰণে সন্নত কৰাইছিল। পিচদিনা কংচি আহিছিল.....তাৰ লাজ লাগিছিল, অতি বেছি লাজ লাগিছিল.....।

সি কংচিহঁতৰ অতি আপোন হৈ পৰিছিল। এতিয়া সি কংচিৰ অভাৱটো খুব বেছিকৈ অনুভৱ কৰে। কংচিৰ বাহিৰে যেন কোনেও তাৰ বতন ল'ব নাজানে। আক, কংচিক যেন তাৰ বাহিৰে আন কোনেও লুভ্বে। আন কাৰো হাতত যেন কংচিক এৰি দিয়া উচিত নহ'ব—আনকি তাইৰ নিজৰ মাকৰ হাততো।

আজিকালি কংচি আক তাৰ মাজত কোনো ব্যৱধান নাই। কংচিয়ে আজিকালি তাইৰ মাকৰ আগতে তাক মাৰে, তাৰ চুলি জোকাৰে, গাখীৰ পিয়লাৰ আধা খাই বাকী আধা তাৰ মুখত ঢালি দিয়ে। আক তাইৰ ভায়েক-ভনীয়েক দুটাৰ উৎপাতত সি এখন্তেকো শান্তিৰে থাকিব নোৱাৰে। সিহঁতৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দি সি ভাগৰি পৰে। উৎপাত-আমনিও বে কিছুমানে কৰিলে ভাল লাগে, এই কথা সি কংচিহঁতৰ ঘৰতে প্ৰথম গম পাইছিল। সেই উৎপাতৰ আশাতে প্ৰতি সন্ধিয়া সি সিহঁতৰ ঘৰলৈ যায়। এদিন নগ'লেই মাকে খবৰ কৰে।...

মাকজনীও অতি আচৰিত মানুহ। অভয়ে বুঢ়ীক “বুঢ়ীমা” বুলি মাতে। মাকে সদায় খবৰ কৰে—কোন মাহত অভয়ে তাৰ নিজৰ মাকলৈ কি পঠিয়াইছে—সপ্তাহত দুখন চিঠি দিছে নে নাই, বাপখনে মাকলৈ টকা পঠিয়ালে নে নাই—ইত্যাদি। পৃথিৱীৰ সকলো মাকৰ স্নেহ-দুখৰ খবৰ বখাটোৱেই যেন বুঢ়ীৰ কৰ্তব্য। শিলঙত থকা সকলো ল'ৰাৰ মাকবোৰৰ বুঢ়ী যেন প্ৰতিনিধি।...

বুঢ়ীৰ অনুখৰ কথা মনত পৰি তাৰ বুকুখন চিৰিংকৈ উঠে। চকু দুটা মোহাৰি সি শোন হৈ বহিল। বড়ীটো চাই দেখে পাঁচ বাজিল। এনেতে বাপখন কংচিৰ ঘৰৰপৰা ঘূৰি আহি তাৰ আগত আবেলিৰ জলপান সজাই দিলেহি। কোনো কথা মোকোৱাকৈয়ে সি খালে। ইমান ভাল লাগে কংচিয়ে পঠিওৱা জলপান খাই। বাপখনক সি ক্ষুধিলে বুঢ়ী কেনে আছে। বাপখনৰ ওপৰত তাৰ খং উঠি আছিল। বাপখনেও একো নক'লে। সি জানিছিল, খাই উঠিয়েই অভয় তালৈ যাব।

খাই উঠি অভয়ে ভেৰাইটি ধোৱা আদি আজিৰ সন্ধ্যাৰ সকলো বাবলগীয়া অনুষ্ঠান এবাৰ মনত শেলালে মাখন। তাৰ পিচত কাগজ এটুকুৰা টানি আনি ল'ৰালবিতৈ পক কেইটামান লিখি বাপখনৰ হাতত দি ক'লে—“জাহ্ন হাজৰিকাক দি আহিবি, ৬ বজাৰ ভিতৰতে। ঘৰটো চিনি পাবি নহয়? লেকৰ পাৰত।”

বাপখনে “পাম হক্” বুলি কাগজ টুকুৰা ভেপত ভৰালে।

অভয় যিয় হ'ল। শোছাকটো চাই সজাব নেকি ভাবিলে। ‘আজিলৈ চলিব’ বুলি নিজকে নিজে কৈ সি ওলাই গ'ল।

বাতি ২ মান মজাত কংচিৰ ঘৰতে ভাত খাই সি নিজৰ ঘৰলৈ উলটিল। মনটো ভাব বেচ ভাল লাগিছিল। বুঢ়ীৰ বিশেষ একো অস্থখ নহয়। সি ধাওঁতে বুঢ়ীয়ে পাৰেদ্বাৰে হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“কিং, কং দুনো পাগুলা—”

ঘৰ পায়ৈ সি কাপোৰ-কানি নোখোলাকৈ পেৰাটো খুলি এজাপ চিঠি উলিয়ালে। বাপধনে আহি বিচনাৰ ওচৰতে পানী এগিলাচ থ'লেহি। বিচনাৰ ওচৰৰ লাইটটো জলাই দি, চালত ওলমি থকা কম পোহৰ দিয়া লাইটটো হুমাই দিলে। তাৰ পিচত সি গুৰলৈ গ'ল। অভয়ে জোঁতাই-মোজাই বিচনাত ওপৰলৈ মুখকৈ দীঘল দি পৰি চিঠিসোপা ফুৰিয়াই ল'লে। ফুলৰ আঁক পৰা বহী এটাত লিখা এই চিঠিজাপ সি আপুৰুগীয়া সম্পত্তি বখাদি বাখে। এইখনেই সেই পঢ়ি থাকিলেও শেষ নোহোৱা কংচিৰ চিঠিখন। আজি তাৰ খুব পঢ়িবৰ মন গৈছে। মাহেকত অন্ততঃ ১০ দিন সি পঢ়ে এই চিঠিখন। সি পঢ়ি গ'ল এই ইংৰাজীতে লিখা চিঠিখন—
মাই ডিৱেৰ অভয়,

তোৰ লগত প্ৰথম চিনাকি হোৱা দিনৰেপৰা তোৰ প্ৰতি যে মোৰ মৰম দিনক দিনে বাঢ়ি আহিছিল, সেই কথা তই নজনা নহয়, (অন্ততঃ তাকে ক'বলৈ আজি তোলৈ চিঠি লিখিবলৈ বহা নাই)। কিন্তু, মোৰ খুব ভয় লাগিছে—তোক একেবাবে হেৰুৱাওঁ বুলি। তোক যে মই কেতিয়াও হেৰুৱাবলৈ ৰাজী নহয়। পৰক আপোন কৰি পৃথিৱীত তোকেই হে পাইছোঁ—তই হয়তো বিশ্বাস নকৰিব, কিন্তু সঁচা কথা। সেই কাৰণেই আজি তোলৈ এই চিঠি লিখিছোঁ।' তোক ক'বলগীয়া কথাবোৰ মুখেৰে কেতিয়াও কোৱা নহ'ব—মোৰ জিভা সন্নত নহয়। গতিকেই লিখিছোঁ। তই আকৌ বেয়া নাপাবি দেই।

আজিৰ ঘটনাৰ পিচত নিজক ফাঁকি দি ৰখাৰ সুবিধা মোৰ নাই। মনে মনে ঠিক কৰিছোঁ, হয় তোক হেৰুৱাম—নহয় তোক চিৰজীৱনৰ কাৰণে আপোন কৰি পাম। যদি তোক হেৰুৱাওঁ, তেতিয়া হয়তো তোৰ লগত আক দেখা নহ'ব। তই হয়তো বন্ধুহুলত কৈ ফুৰিব, খাচিয়া ছোৱালীবোৰক একেবাবে বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি, সিহঁতৰ প্ৰেম মানে প্ৰত্যাৰণা...আৰু কত তইতৰ ভৈয়ামৰ ভাষাত ছোৱালীক স্তম্ভনীয় কৰি প্ৰকাশ কৰিব পৰা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব। সেই বিষয়ত তইতৰ কল্পনাই সন্ধান তইতৰ লগত সহযোগিতা কৰে। আৰু নহ'লে ?—নহ'লে তই মোৰ কিমান আপোন হৈ থাকিব ?—যিমান আপোন হ'লে গোটেই পৃথিৱীখনেই সুখ-মৰমেৰে গৰম যেন লাগে—ঈতকালৰ জুহালৰ দাঁতিৰ দৰেই গৰম। তোক লোভ লগাইছোঁ বুলি নাভাবিবি আকৌ দেই।

ভোক বহুত কথাই ক'ব লাগিব। ক'বপৰা আৰম্ভ কৰোঁ তাৰ হে উৱাদিহ পোৱা নাই। ভোক প্ৰথম দিনাৰপৰাই মোৰ খুব ভাল লাগিছিল। তই যেন ঝিলঙত লগ পোৱা ভৈয়ামৰ আন ডেকাবোৰৰ নিচিনা নহয়। বই দেখিছিলোঁ, প্ৰথম দিনা তই চাহ খাবলৈ আহি লাজ কৰিছিলি ! লাজটো ধৰা পৰে বুলি তোৰ গৰ্বটোৱে জোৰকৈ লুকুৱাব খুজিছিল। লাজ আৰু গৰ্বই টমা-আঁজোৰা কৰি তোৰ গাল দুখন বজা কৰি দিছিল—

কিয় ভাল লাগিছিল কৈতো লাভ নাই। তাৰ পিচত তোক মাৰ ওচৰলৈ লৈ গৈছিলোঁ। মায়ে তোৰ বয়ল হুখিছিল আৰু কত আন কথা হুখিছিল। এইবোৰ হয়তো অৰ্থহীন কথা বুলি তোৰ মনে সাঁচি ৰখা নাই। কিন্তু সেইবোৰৰ অৰ্থ আছিল। তই গুচি অহাৰ পিচত মায়ে কান্দিছিল, খুব কান্দিছিল।

এইখিনিতে তোক মাৰ জীৱনৰ কথা অলপ কৈ লওঁ। মাৰ বিয়া হৈছিল উনৈশ নে কুৰি বছৰ বয়সত—এটা ৰূপহু খাচিয়া ডেকাৰ লগত। বিয়াৰ এবছৰৰ পিচতে মোৰ জন্ম। কিন্তু বোপাইৰ মুখ দেখাৰ কথা মোৰ মনত নপৰে। মোৰ জন্মৰ দুবছৰ পিচতে অচিন বোগ হৈ বাবা মৰে। মা নিজৰ মাকৰ ঘৰলৈ গুচি আহিল। মই চাৰি বছৰীয়া হোৱাৰ লগে লগে মায়ে মোক এটা মিছনাৰি স্কুলৰ হোষ্টেলত থৈ দিলে। সেই সময়তে হবেন চৌধুৰীৰ লগত মাৰ প্ৰথম পৰিচয়। লাহে লাহে সেই চিনাকিয়েই হিয়াৰ চিনাকিৰ ৰূপ লয়গৈ। তিবোতাৰ ভাল পোৱাই ঘৰ বান্ধিবলৈ বিচাৰে। মাযেও বিচাৰিছিল। চৌধুৰী ৰাজী হৈছিল। মূঠতে হবেন চৌধুৰীৰ লগত আপোনপাহৰি কটোৱা এটা বছৰৰ সাক্ষী ৰূপে মাৰ এটি ল'ৰা উপজিল। কিমান যে বোলে ধুনীয়া হৈছিল সেই ল'ৰাটো। কিন্তু আইতাই (মাৰ মাক) হুচবিজা বুলি মাক ঘৰবপৰা উলিয়াই দিলে। মই সেই সময়ত হোষ্টেলত।

ঘৰবপৰা উলিয়াই দিয়াৰ পিচত মায়ে আঠি চৌধুৰীক উপায় হুখিছিল—কি কৰিব, ক'লৈ যাব। চৌধুৰীয়ে মাক নি কিছুদিন নিজৰ ঘৰত ৰাখিলে—খিনঙৰ ভাড়া-ঘৰত। তিনি মাহমানৰ ভিতৰতে চৌধুৰী একেবাৰে বেলেগ মানুহ হ'ল। মাক খেদি দিলে। মা ওলাই আহিল বুকুত চাৰিমহীয়া কেঁচুৱাটো লৈ। পিচত মায়ে গম পালে—চৌধুৰীৰ ঘৈণীয়েক অহা বুলি। চৌধুৰী বিবাহিত বুলি মায়ে নাজানিছিল। চৌধুৰীক অকলৈ লগ ধৰি মানে ল'ৰাটোৰ প্ৰতিপালনৰ কাৰণে টকা দাবী কৰিলে। নহ'লে আদালতৰ সহায় ল'ব বুলি ভয় দেখুৱালে।

কিছুদিনৰ পিচত কেঁচুৱাটোৰ অস্থখ হৈছিল। মায়ে কোনো উপায় নাপাই চৌধুৰীলৈ খবৰ পঠাইছিল। চৌধুৰী আহিছিল। আহি কৈছিল—পাহাৰৰ ইমান ওপৰলৈ কোনো ডাক্তৰ খোজকাটি উঠিব নোখোজে। কেঁচুৱাটোক হস্পিটাললৈ নিব লাগিব। মায়ে আপত্তি কৰিছিল। চৌধুৰীয়ে যুক্তি দিছিল সেইটো তেওঁৰ সন্ধান। তেওঁ বাপেকৰ কৰ্তব্য কৰিবই লাগিব। চৌধুৰীৰ লগতে মাও হস্পিটাললৈ গৈছিল। মাৰ বোলে সেইদিনা চৌধুৰীলৈ বৰ মৰম লাগিছিল। সন্ধানৰ কাৰণে কষ্ট সজ্জ কৰা মতা মানুহক ল'ৰা-মাইকীয়ে সদায় ভাল পায়।—তোৰ পটি আমনি লাগিছে হয়তো। বাক চমুকৈ কওঁ—পিচদিনাই হস্পিটালৰপৰা মায়ে খবৰ পাইছিল, থৈ অহাৰ পিচৰ-পৰাই হস্পিটালত কেঁচুৱাটো বিচাৰি পোৱা নাই বুলি। পাগলীৰ হৰে মা চৌধুৰীৰ ওচৰলৈ দৌৰি গৈছিল। চৌধুৰী অকিচত অকলে বহি আছিল—। তাৰ পিচত চৌধুৰীয়ে মাৰ নামতে হস্পিটালৰ ওপৰত মৰদমা কৰিছিল। সেই মৰদমা কি হ'ল মায়ে নাজানে। কিন্তু, পিচত মায়ে নিজে কোনোবা এজন উকিলৰ ওচৰলৈ গৈছিল। মায়ে বিস্তৰকৈ জানিছিল কেঁচুৱাটো চৌধুৰীয়ে চুৰি কৰি হত্যা কৰিছিল। কিন্তু,

উকিলজনে কৈছিল—মায়ে আগতে হস্পিটালৰ ওপৰত কৰা মৰ্কাৰাত বি জবানবন্দী দিছিল, তাত বোলে চৌধুৰীক এই বিষয়ত একেবাৰে নিৰ্দোষ কৰি বখা হৈছিল। তাৰ পিচত আক চৌধুৰীক দোষী কৰা নচলে। মাৰ মনত পৰিছিল, মায়ে দিয়া জবানবন্দীটো চৌধুৰীয়েই লিখি দিছিল।

অভয়, তই হয়তো আচৰিত হৈছ, মোৰ কথা ক'বলৈ গৈ মাৰ জীৱনৰ কলংকবোৰ তোক জনাইছোঁ কিয়। অল্পবোধ কৰিছোঁ—অকণমান ধৈৰ্য ধৰি পঢ়ি যা। তেতিয়া সকলো বুজিবি। কোনেও নিজৰ মাকৰ কলংক ভাবিবলৈকে ভাল নাপায়—আনক কোৱাটো দূৰৰ কথা। কিন্তু, তোক নক'লেও মোৰ উপায় নাই। তই মোক বুজিব নোৱাৰিবি।

এই ঘটনাৰ পিচত আচৰিতভাৱে চৌধুৰীয়ে মাৰ খবৰ ৰাখিবলৈ ধৰিলে। মাৰ সকলো কটু কথা সহ কৰিলে। আনকি মায়ে তাক কেবাদিনো মাৰিছিল—এদিন হত্যা কৰিবই খুজিছিল। চৌধুৰীয়ে এটা সৰু ঘৰ ভাড়া লৈ মাক থাকিবলৈ দিলে। মই তেতিয়াও স্কুলতে। মা প্ৰায়ে মোৰ ওচৰলৈ গৈছিল, কিন্তু এইবোৰ কথা তেতিয়াও কোৱা নাছিল। হয়তো তেতিয়া কোৱা হ'লেও মই ছবুজিনোহেতেন।

মা ঘৰটোত অকলে থাকে। চৌধুৰী সদায় আহে, টকা-পইচা জোৰকৈ দি যায়। আহে, বহে, কথা পাতে আৰু যায়। আন একো নকৰে। এইদৰে তিনি-মাহমান ধোৱাৰ পিচত লাহে লাহে চৌধুৰীয়ে মাৰ তাত বহি মদ খাবলৈ ল'লে। চৌধুৰীয়ে এনেয়েও মদ খায়। মদ খায়, কথা কয় আৰু খোৱা শেষ হ'লেই গুচি আহে। লাহে লাহে দুই-এজন বন্ধুও চৌধুৰীৰ লগতে আহিবলৈ ল'লে। তাৰ পিচত চৌধুৰী গুচি গ'লেও বন্ধুবোৰ বহি থাকে। কেনেকৈ যে মিছে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে চৌধুৰীয়ে মাক তেওঁৰ বন্ধু এদলৰ হাতত তুলি দিলে, মায়ে ছবুজিলে। সেই বিষয়ে মায়ে সকলো ঘটনা মোক কোৱা নাই। হয়তো লাজতে কোৱা নাই। কিন্তু মায়ে কৈছিল, প্ৰথম চৌধুৰীৰ বন্ধু এটাই মাৰ ওপৰত জোৰকৈ অত্যাচাৰ কৰাৰ দিনাৰপৰাই লাহে লাহে সকলো দ্ধাৰেই জনা হ'ল, মা সিহঁতৰ কাৰণে সহজলভ্য বুলি। মূঠ কথাত মায়ে দেহাৰ ব্যৱসায় কৰিলে পুৰা সাত বছৰ। সেই সাত বছৰ বা তাৰ পিচতো এতিয়ালৈকে মায়ে চৌধুৰীক দেখা নাই। চৌধুৰী বোলে এতিয়া পেকন লৈ ডিব্ৰুগড়ৰ ঘৰত থাকে। সাত বছৰৰ পিচত কয় দেহা লৈ মা যেতিয়া লবিব নোৱাৰা হ'ল, তেতিয়া মায়ে এদিন মোক স্কলৰপৰা লৈ আহিল।

মাৰ অৱস্থা দেখি মোৰ বৰ শোক লাগিছিল। তেতিয়া মোৰ বয়স মাত্ৰ চৈধ্য বছৰ। মই পঢ়া স্কুলটোৰ খুঁটাৰ পাত্ৰবী এজনৰ সহায়ত এই চাহৰ দোকানখন মায়ে খুলিলে। দোকানতে মা বহি থাকে। মই চাহ বিক্ৰী কৰোঁ।

চাহ খাবলৈ অহা ডেকা ল'ৰাবোৰ মোৰ খুব ভাল লাগিছিল। সিহঁতৰপৰা চাহৰ দাম নলৈ অল্পগ্ৰহ দেখুৱাবৰ বৰ মন গৈছিল। মায়ে কিন্তু সিহঁতৰপৰাই বেছি পইচা আদায় কৰিছিল। মায়ে সদায় কৈছিল, ইহঁত অতি পাণী—ইহঁতক বৰম দেখুৱালে পাণ হয়—বিস্তৰে বৰম নকৰা হয়। বিস্তৰ ভৱভেই সিহঁতক আশোন কৰাৰ চেষ্টা নকৰিছিলোঁ। কিন্তু, এটা ডেকাৰ ককণ আৱাহনে মোক একেবাৰে বলিষ্ঠ কৰি

দিছিল। তাৰ নাম শিৱ। সি যদি মোক লৈ ডিব্ৰুগড়লৈ গুচি যাব বুলি বক'লে-
হেঁতেন, তেন্তে হয়তো সিও মোক মাৰ দৰে সৰ্বনাশৰ পথত নয়ালেহেঁতেন। মোক
এৰি গুচি যোৱাৰ কথা ভাবি মই ভয় খালোঁ। মোক কৈ দিলোঁ।

সেইদিনা সি আমাৰ ঘৰলৈ গৈছিল—মানে তাক কথাৰ মাজতে হুঁহিছিল, চৌধুৰী
তাৰ কিবা হয় নেকি। চৌধুৰী ভৈয়ামত বোলে বৰ ডাঙৰ মানুহ। হয়তো সেই
গৰ্ভতে সি যে চৌধুৰীৰ বংশৰে ল'ৰা, মোক কৈ দিলে। সেইদিনা মোৰ খং দেখি মোৰ
জীউ উৰি গৈছিল। ওচৰতে থকা কাঠৰ সৰু পীৰাখনেৰে মৰিয়াই মৰিয়াই মানে তাক
ঘৰৰপৰা উলিয়াই দিলে। তাৰ পিচত মানে পাবেমানে কান্দিছিল—কান্দি কান্দি এই
ঘটনাবোৰ কৈছিল। মোক বুজাইছিল—মই যদি সেই ডেকাটোৰ লগত বলিয়া
হওঁ তেন্তে মোৰো মাৰ দশাই হ'ব। যৌৱনৰ প্ৰাৰম্ভণত কামনা-বাসনাৰ পৰিণামৰ
বি প্ৰতিচ্ছবিখন মানে সেইদিনাখন নিজ অভিজ্ঞতাৰপৰা মোৰ চকুৰ আগত দাঙি
ধৰিছিল, তাক মই আৰু পাহৰিব নোৱাৰিলোঁ। উম্ কি কহাকাৰ! মই ভৈয়ামৰ
ডেকা দেখিলেই ভয় খোৱা হ'লোঁ।

এলপ্তাহমানৰ পিচত এদিন দেওবাৰে সন্ধিয়া মই এজনী বন্ধুৰ ঘৰৰপৰা কিৰি
আহিছিলোঁ। হঠাতে মোৰ ওচৰত এখন টেক্সি ব'লহি। নামি আহিল সেই
ডেকাটো। সেইদিনা তাৰ মূৰ্তি দেখিয়েই মই যমদূতক দেখাৰ সমান ভয় খাই চিঞৰি
দিছিলোঁ। তাৰ চকুটিত কিবা এটা হিংসাৰ ভাব দেখা পাইছিলোঁ। সি মোক
বেতিয়া মূখত সোপা দি, টানি নি গাড়ীত তুলিলে, তেতিয়া মোৰ মাৰ কথা, হৰেন
চৌধুৰীৰ কথা মনত পৰিছিল। ভয়ত বুকু কঁপি উঠিছিল। লগে লগে মই দুৱাৰ খুলি
জাঁপ মাৰিব খুজিছিলোঁ। তাক ডিঙি টপি মাৰিব খুজিছিলোঁ। কিন্তু নোৱাৰিলোঁ।
টেক্সিৰ পঞ্জাৰী ড্ৰাইভাৰটোৱে নিৰীকাৰভাৱে গাড়ী চলাইছিল। এজনী নাৰীৰ
ওপৰত এনেকুৱা অত্যাচাৰ দেখিও নেদেখাৰ ভাও ধৰা মানুহ সেই ড্ৰাইভাৰটোৰ
বাহিৰে দ্বিতীয় এটা জীৱনত মই লগ পোৱা নাই। টেক্সিখন পলো-গ্ৰাউণ্ডৰ কোনোবা
জন-প্ৰাণীহীন ঠাইত ব'লগৈ। ডেকাটোৱে ড্ৰাইভাৰটোক নামি দাবলৈ ক'লে। সি
নামি গ'ল। তাৰ পিচত ডেকাটোৱে যিটো মূৰ্তি লৈ মোক মোৰ কাণোৰ-কানিৰ
মাজৰপৰা উলিয়াই লোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল, সেই মূৰ্তিটো মানে কোৱা চৌধুৰী বেন মই
দেখিছিলোঁ। ইমান সময়ে মই কিন্তু যথেষ্ট সাহ গোটাইছিলোঁ। জীয়াই থকালৈকে
তাৰ লগত হুঁজুৰলৈ মই তেতিয়া সাহু হৈছিলোঁ। মোৰ নাৰী-স্বলভ কামনা-
বাসনাবোৰ ভয়তে ক'লৈ পলাল মই নাজানিলোঁ। পিশাচ পুৰুষৰ মূখৰ পাশৱিক
কপটৰ নিচিনা স্থগনীয় বস্তু জীৱনত মই আন একো দেখা নাই। মনে মনে মই
এতিয়াও ঈশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ, সেই ৰূপত বেন কোনো নাৰীয়ে কোনো পুৰুষকে
নেদেখে। এনেতে চিঞৰি গান গাই গাই কেইটামান ল'ৰা সেইকালেদি আহিছিল।
মই শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি শিৱৰ হাতখন মোৰ মূখৰপৰা গুচাই চিঞৰি
দিলোঁ। সিহঁতে পাড়ীখন বেৰি ধৰাৰ আগতে সি মোক এৰি দিছিল। মোৰ উঠাৰ
শক্তি নাছিল, কিন্তু বিয়ান পাৰোঁ খবকৈ লিহঁতক ক'লোঁ, সি মোৰ কি সৰ্বনাশ কৰিব
খুজিছিল।

সিঁইতে তাক খুব মাৰিছিল। মাৰি মাৰি মাটিত পেলাই দিছিল। মই অৱশ্যে শৰীৰতো শক্তি পাইছিলোঁ। সিঁইতৰ প্ৰত্যেকটো মাৰৰ লগে লগে ময়ো দাঁড়-মুখ কাৰুণী টেক্সিখনতে ভুৰুৱাইছিলোঁ। তাৰ পিচত উঠি গৈ তাৰ মুখত এটা গোৰ মাৰিছিলোঁ। টেক্সিৰ ড্ৰাইভাৰটো মাৰিবলৈ খেদোতেই পলাইছিল। আমি আটাইবোৰে টেক্সিখনকে মেটুৰা-মেটুৰি কৰিছিলোঁ। তাৰ পিচত কিন্তু মই একেবাৰে অজ্ঞান হৈ পৰিছিলোঁ। সাৰ পাই দেখিছিলোঁ, ল'ৰাকিটাই মোক ঘেৰি বহি আছে—মুখত পানী দিছে।

এই ঘটনা মই মাক কোৱা নাছিলোঁ। আজিও কোৱা নাই। তাৰ ৬ মাহৰ পিচত মোৰ বিয়া হৈছিল, এটা ধুনীয়া আৰু শিক্ষিত খাচিগা ডেকাৰ লগত। প্ৰথম ৰাতি এঘণ্টামান তাৰ স'তে কথা পাতি বৰ ভাল লাগিছিল। কিন্তু, কথা শেষ কৰি দুয়ো একেখন বিচনাতে শোৱাৰ কথা মনত পৰাৰ লগে লগে চৌধুৰী আৰু সেই ডেকাটোৰ কথা মোৰ মনত পৰিল। ভয়ত মই ক'লা পৰি গ'লোঁ। মই থিয় হৈ বৈ আছিলোঁ। সি মোক অহুৰোধ কৰিছিল শুবলৈ। মই নোঘোৱা দেখি সি জোৰ কৰিলে। জোৰ কৰাৰ লগে লগেই তাক মোৰ সেই ডেকাটো যেন লাগিল। উৰাই-ঘূৰাই চিঞৰি তাক মাৰিবলৈ খেদি গ'লোঁ।পিচদিনাই সি মোক এৰি দিলে বলিয়া বুলি। আকোঁ মই মাৰ ওচৰ পালোঁহি।

ইয়াৰ পিচতো এই চাহৰ দোকানেই। মায়ে মোক যিমানে বুজায় সিমানে মোৰ মতা মানুহলৈ ভয় বেছি হৈ হ'ল। উপায় নাপাই মোক এদিন পাছুৰী এজনৰ ওচৰলৈ মায়ে লৈ গ'ল। সেই পাছুৰীজনক জীৱনত কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰোঁ। তেওঁ মোক নতুন জীৱন দিলে।

কিছুদিনৰ পিচতে মাক এদিন চেৰাশুজিলৈ গৈছিল। আহোঁতে লৈ আহিছিল আৰমিনা আৰু খুলুঙক। সিঁইত মাৰ দুখীয়া ভনীয়েক এজনীৰ সন্তান। মায়ে সিঁইতক নিজৰ ঘৰত ৰাখি খুৱাই-বুৱাই পচাবলৈ লৈ আহিছিল। সিঁইতক মোৰ বৰ ভাল লগা হ'ল। মনটোৰ বহুত বোজা যেন সিঁইতৰ উৎপাততে পলাই ফাট মাৰিলে। পিচত গম পাইছিলোঁ, সিঁইতক মায়ে সেই বুঢ়া পাছুৰীজনৰ কথা মতেই আনিছিল। পাছুৰীজনে হেনো কৈছিল, ভাই-ভনীৰ চেনেহ নাপালে মই বলিয়া হৈ যাব পাৰোঁ।

১৪ বছৰীয়া খুলুং। সি মোৰ মনত আচৰিত পৰিৱৰ্তন আনিলে। দোৰি আহি সি মোক কেতিয়াবা সাৱটি ধৰে। মই ভয়তে তাৰ মুখখনলৈ চাওঁ—কিজনী সেই ডেকাটোৰ মুখৰ চেহেৰাটো তাৰ মুখত দেখা পাওঁ। কিন্তু নাই। খুব ভাল লাগি যায়। তাক সাৱটি ধৰোঁ। সিয়েই মোক প্ৰথম শিকালে, মতা মানুহক আন ধৰণেও আপোন কৰিব পাৰি। কিমান যে তাক ভাল পাওঁ, তোক মই বুজাব নোৱাৰোঁ।

তাৰ পিচত তোক লগ পাইছোঁ। প্ৰথম দিনা তোক দেখিয়েই মই আচৰিত হৈছিলোঁ। সেই বুঢ়া পাছুৰীজনৰ চেহেৰাৰ লগত তোৰ চেহেৰাৰ অদ্ভুত মিল আছে। সেই কাৰণেই হয়তো প্ৰথম দিনা তোক ভাল লাগিছিল। তাৰ পিচত তোক মোৰ

খুব আপোনাকৈ পাবৰ মন গৈছিল—খুলুঙতকৈও আপোনাকৈ। এদিন পাত্ৰবীজক দ্বৰপৰাই ভোক দেখুৱাইছিলোঁ। তেওঁ কৈছিল, ভোক দেখিলে ভাল ল'ৰা যেন লাগে। তোৰ কেইজনমান বন্ধু নে চিনাকি মাহুছে এদিন মোৰ হোকানত তোৰ বিষয়ে বহুত বেয়া কথা পাতিছিল। মই সিহঁতক দোকানৰপৰা উলিয়াই দিছিলোঁ।

মোৰ সকলোভকৈ ডাঙৰ সমস্যা হৈছিল, তোক মোৰ ঘৰলৈ নিয়াটো। মায়ে বেয়া ব্যৱহাৰ কৰে বুলি বৰ ভয় কৰিছিলোঁ। মাক প্ৰথম যিদিনা ভয়ে ভয়ে তোৰ কথা কৈছিলোঁ—মায়ে ঘিণতে নাক কঁচাই দিছিল। তাৰ পিচত পাত্ৰবীজনে তই ভাল ল'ৰা বুলি কোৱা কথাটো ক'লত কিছু শাস্ত হৈছিল।

তোৰ মনত আছে নে—প্ৰথম দিনা তোক আমাৰ ঘৰলৈ নিওঁতে মাৰ লগত কি কি কথা পাতিবি, মট শিকাই নিছিলোঁ? হবেন চৌধুৰীক চিনি নাপাৰ বুলি ক'বলৈ কৈছিলোঁ যে? মই ভবা মতেই মায়ে তোক সুধিছিল। তয়ো মই বিচৰা মতেই ভয়ে ভয়ে উত্তৰ দিছিলি। মায়ে কিন্তু তাৰ পিচতো তোক ভাল মাহুহ বুলি ভবা নাছিল। কৈছিল—“ইহঁত ডাঙৰি আহে। ইহঁতক মট চিনি পাওঁ।”

তাৰ পিচত তই যিদিনা বাইবেল মুখস্থ মাতিছিলি,—সেইদিনা মায়ে তোক সঁচাকৈয়ে গ্ৰহণ কৰিছিল। ‘মা’ আচৰিত হৈছিল, হিন্দুৱে বাইবেল মুখস্থ মতা শুনি, হিন্দুৰ মুখত বাইবেলৰ গ্ৰন্থংসা শুনি।

তাৰ পিচত মায়ে তোৰ সৈতে খোলা-খুলিকৈ কথা পাতিছিল। মনত আছে নে এদিন তই আক মা দুয়ো খাচিয়া জাতিৰ দ্বিভাষতাৰ বিষয়ে কথা পাতিছিলি। মা আচৰিত হৈছিল—তই খাচিয়া সমাজৰ বিষয়ে যিমান কথা কৈছিলি, মায়ে নিজেই সিমান নাজানিছিল। সেইদিনাই মায়ে মোক কৈছিল, “ল'ৰাটো সঁচাকৈ ভাল। মই জীৱনত সদায়ে বেয়া মাহুহ লগ পাই পাই ভাল মাহুহ আছে বুলি বিশ্বাস কৰিবলৈকে টান পোৱা হৈছে।”

সেই দিনাৰপৰাই মাবু ওচৰত তোক ভাল বুলি বুজাবলৈ চেষ্টা কৰাৰ দৰকাৰ নোহোৱা হ'ল। তাৰ তিনি দিনৰ পিচতে এদিন অকলে বহি থাকোঁতে তই মোৰ চকুলৈ অনেকুৱাকৈ চাইছিলি যে সেই ডেকাটোৰ কদাকাৰ মুখখন তোৰ মুখত দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। মই ল'ৰালৰিকৈ চকু মুদি আঁতৰি গৈছিলোঁ। তোক যে সেইটো ৰূপত মই কেতিয়াও চাবলৈ নিবিচাৰোঁ অভয়...

আজি তই সকলো সীমা অতিক্ৰম কৰি সাৱটি ধৰিছিলি। মই তোৰ মুখত থুৱাই দিয়াৰ লগে লগে তই এৰি নিদিয়া হ'লে হয়তো মই তোক হত্যা কৰিলোঁহেডেন। ওচৰতে থকা ডাঙৰ শিলটুকুৰা মই ভৰিৰে গুৰিয়াই আনি হাতৰ ওচৰ পোৱাই-ছিলোঁহি। আজি তই দেখিবলৈ অবিকল সেই ডেকাটোৰ নিচিনা হৈছিলি। তাৰ দৰেই তোৰ গুঁতৰোৰ কঁপিছিল—মুখখন বঙা পৰি ক'লা পৰিছিল। মই তোক পাহৰি গৈছিলোঁ—সেই ডেকাটো বুলিয়েই মাৰিৰ খুজিছিলোঁ। কিন্তু ভাগ্য ভাল, তই এৰি দিলি...।

অভয়, সেইটো কপত তোক মই কেতিয়াও নিষিচাবোঁ। কে-তি-য়া-ও। তাব আগতে তোক মই বথ কবিব। তয়ো লিয়ান কদাকাৰ হ'ব পাৰ বুলি মই ভাবিব নোৱাৰোঁ—জানিব নোখোজোঁ।

আজিৰ ব্যৱহাৰৰ পিচত তই হয়তো মোৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ লাজ পাৰি। সেই কাৰণে ময়ে ধাম। কাৰণ মই তোক বিচাৰোঁ—জীয়াই থাকিবৰ কাৰণেই তোক বিচাৰোঁ—মাছুহৰ ওপৰত থকা মোৰ স্থণা আঁতৰাবৰ কাৰণেও তোক বিচাৰোঁ। তোৰ নিচিনা বৃজাই-বঢ়াই ল'ব পৰা মাছুহ এটা যেন মই আক নাপায়।

আক, মোৰ মাক তই নিজৰ মাৰ দৰেই ভাল পাৰ বুলি কৈছিলি। মায়ে নিজে নজনাকৈয়ে নিজ জীৱনৰ পাপেৰে মোক প্ৰতিপাল কৰিলে—মোৰ জীৱনটোও বিষাক্ত কৰিলে, বিফল কৰিলে। সেই কথা মায়ে আজি বুজে। কিন্তু, মই মাক সেই কথা পাহৰাই ৰাখিব লাগিব। মাক মই বৃজাব লাগিব, মই স্তুখী হৈছোঁ। তোক পাই মই যেন মাক্ত-স্তুখী কৰিব পাৰিছিলোঁ। ভৈয়ামৰ পুৰুষৰ ওপৰত থকা মাৰ বিতৃষ্ণাই যেন তোক বাদ দি লৈছিল। ইমান বিশ্বাস কৰে তোক মায়ে। আন কাকো কৰা নাই মাৰ জীৱনত। মৃত্যুমুখী বৃটী এজনীৰ সেই বিশ্বাস, সেইকণ স্তুখ, তই তোৰ প্ৰয়োজনত নষ্ট কৰিবি নে? ইমান নিৰ্দয় তই কেতিয়াও নহয়—চোৱা হ'লে তোৰ বাইবেল কেতিয়াও মুখস্থ নহ'লহেঁতেন।

আক, লিখাৰ ধৈৰ্য্য মোৰ নাই। আজি তই মোৰ হাতত ধৰোঁতে মই কৰা সকলো দুৰ্ব্যৱহাৰ পাগলী এজনীয়ে কৰা বুলি পাহৰি পেলাবি। সঁচাকৈয়ে সেই মাছুহজনী মই নহয়। আক, তইনো মোক ভুল বুজিবি কেনেকৈ? তই যে সদায় মোৰ কাৰণে 'ডাঙৰ খুলুং'—কিং.

তোৰ কংচি

*

*

“কিৰিৰিং, কিৰিং কিৰিৰিৰিং”—চিঠিখন পঢ়া শেষ হোৱাৰ লগে লগেই ফোনটো বাজিবলৈ ধৰাত মুখত এমোকোৰা বিৰক্তি লৈ অভয় ফোনটোৰ ওচৰ পালেগৈ।

এলাহ লগাকৈ দীঘল খিলঙৰ শাওণ মাহৰ দিনটো। তাতে বৰমুখ এজাক আহি ঘৰৰ টিনৰ চালিত নিচুকনি গাঁতৰ ঐক্যভান-বাদন আৰম্ভ কৰিলে টোপনিয়ে চকুৰ পতাত ওলোম-বাহুলি দিয়েহি।

বগা মেৰুৱীটো খিৰিকীৰপৰা জাঁপ মাৰি বিচনাখনত পৰাৰ লগে লগে মিচেচ্, বৰাই সাৰ পালে। কাতি হৈ গুই কথা অৱস্থাতে চকুকিটা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মেলি অৰাক হোৱাৰ দৰে কিছু সময় একেথৰে চাই থাকিল—যেন পৃথিৱীখন নতুনকৈ দেখিছে। টোপনিত তেওঁৰ সপোনৰ পৃথিৱীখন আন ধৰণৰ আছিল। সপোনত নিবিড়ভাৱে সাৱটি ধৰা 'অভয়'টোৰ মুখখনলৈ চাই দেখিলে—সেইটো গাঁক, এটা হুমুনিয়াহ কাটি মিচেচ্, বৰাই গাঁকটোৰপৰা হাত দুখন একৱাই ওপৰলৈ মুখ কৰিলে। চালুকীয়া ছোৱালীজনীৰ দৰেই হাত-ভৰি দুই-এবাৰ আছাৰি পুনৰ শাস্ত হ'ল। তাৰ পিচত গাৰ ওপৰত মেলি লোৱা আলোৱানখন অদৰকাৰী বস্তুৰ দৰে আঁতৰাই পেলালে। মিচেচ্, বৰাৰ সাজ-পাৰ নিতান্ত সাধাৰণ। বুকুত এটা বন্ধ-বন্ধনী বা ত্ৰাচিয়াৰ, তাৰ ওপৰত এখন ভয়লৰ চাদৰ, আৰু কঁকালত এখন পাটৰ মেখেলা। মেখেলাখন অসামৰ্থানভাৱেই কঁকালত আঁটি ল'লে মিচেচ্, বৰাই। ইলাস্টিক লগোৱা বন্ধ-বন্ধনীটো দুই-এবাৰ ইফালে-সিফালে টানি দিওঁতেই ঠিক হৈ পৰিল। পাক খাই পৰা যেন হোৱা চাদৰখন মেলি জাৰ-কাপোৰৰ দৰে দেহাটো মেৰিয়াই ল'লে। এইবাৰ বহা অৱস্থাতে হাতত ভৰ দি মাজৰপৰা চুঁচৰি আহি বিচনাৰ দাঁতি পালেহি। ভৰি দুখন ওলোমাই চাং-ঘৰৰ কাঠৰ মজিয়াত দিলে। মেখেলাখন কোঁচ খাই ফিট্‌ফিটীয়া হৈ আঁঠুৰ মূৰতে থাকিল। নিজৰ স্মৃতি কলাফুল থকা ভৰি দুখন এবাৰ চাই লৈ মিচেচ্, বৰা থিয় হ'ল। তাৰ পিচত দুই হাতৰ পিঠিৰে চকু দুটা মোহাৰি মোহাৰি, খোজ কাঢ়িবলৈ নতুনকৈ শিকা সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ দৰে ধৰক-বৰককৈ খোজ পেলাই, মিচেচ্, বৰা আগফালৰ বাৰাণ্ডা পালেহি। বাৰাণ্ডাত থকা আৱামী চকীখনত দেহাৰ সম্পূৰ্ণ ভৰটো থৈ, তেওঁ ভৰি দুখন ওচৰতে থকা বেলিঙৰ পথালি কাঠডাললৈ মেলি দিলে। দুফুট ওখ বেলিঙৰপৰা চকীখনলৈ তেওঁৰ ভৰি দুখনেৰেই যেন সাঁকো হৈ দিলে। দুডৰপীয়া দৃষ্ট-পটৰ দৰে মেখেলাখন তললৈ ওলমি পৰিল। কাপোৰখন আকৌ এবাৰ ভালকৈ দেহাত মেৰিয়াই ল'লে—বাতে কোনোবা আহি হঠাতে তেওঁক দেখি অগ্ৰস্তত নহয়। লগতে, বৰমুখৰ পিচত অহা বতাহজাক চেঁচা চেঁচা যেনও লাগিছিল। ওলমি থকা মেখেলাখনত বেলিঙৰ ফালৰপৰা চেঁচা বতাহ সোমাইছিল। মেখেলাখন ফুলাই দিছিল। বতাহৰ নিৰাৱৰণ পৰশত কলাফুল আৰু তাৰ ওপৰৰো নোমবোৰে থিয় হ'বলৈ চেষ্টা-হেঁচা কৰা তেওঁ গম পালে। দুই ভৰিৰে মেখেলাখন চেপি ধৰি মিচেচ্, বৰাই নিম্নত বতাহৰ অদৃশ্যৰ ওপৰ পেলালে।

আধা দেখা সপোনৰ বাকীখিনি কল্পনাৰে সম্পূৰ্ণ কৰাটোকে মিচেচ্ বৰাই ঠিক কৰিলে। সপোনত তেওঁ 'অভয়'ক দেখিছিল। দিঠকত অভয়ৰ সৈতে আজি প্ৰায় পোন্ধৰ দিন তেওঁৰ কোনো কথা-বাৰ্তা নাই।

অভয়ৰ চকু দুটা প্ৰথম দেখাৰ কথা মনত পৰি মিচেচ্ বৰাৰ লাজ লাগি গ'ল। মুখত লাজৰ ভাব এটা লৈ কাপোৰ-কানিবোৰ ঠিক কৰি ল'লে। তাৰ চকু দুটা খুব ওচৰৰপৰা ভালকৈ প্ৰথম দেখা দিনটোৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিল। ক্লাবত হোৱা 'ভেৰাইটি খো'টোৰ চাৰি দিনৰ পিচত তেওঁ তাক লগ পাইছিল পলো-গ্ৰাউণ্ডত হোৱা বিপাক্ষিক ডে পেৰেডত। সি অতি বেয়াকৈ সমালোচনা কৰি দিয়া ভেৰাইটি খোৰ বিপোর্ট কাগজত পঢ়ি তেওঁৰ খং উঠি আছিল। সেই কাৰণে পলো-গ্ৰাউণ্ডত লগ পাই তেওঁ তাক বাককৈয়ে কথা শুনাইছিল। তাৰ কিন্তু চকুটিটাই হাঁহিয়েই আছিল। তাৰ নীলা-মুগা চকুটিটাই চাই তেওঁৰ যেতিয়া হঠাতে কথা বন্ধ হৈ গৈছিল, তেতিয়া মাথোন সি কৈছিল—'আক কিবা ক'ব নে?'...তাৰ পিচত সি গুচি গৈছিল। কিন্তু, তাৰ চকু দুটা তেওঁৰ মনত থাকি গৈছিল। ঘৰত আহি তেওঁ ভাবিছিল—অতি নিলাজৰ দৰেই ভাবিছিল—অভয়ে বিয়া কৰালে তাৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ চনুবোৰ বৰ ধুনীয়া হ'ব। আক ভাবিছিল, তেওঁৰো যদি তেনেকুৱা হাঁহি থকা চকুৰ ল'ৰা এটা হয়। ভাবিয়েই তেওঁ উচপ্ খাই উঠিছিল। মনত পৰিছিল মিষ্টাৰ বৰাৰ সৰু সৰু ভাব-ভাষাহীন চকু দুটা।... ছিঃ কি যে দুৰ্বল মই—মিচেচ্ বৰাই নিজকে নিজে কৈছিল। তাৰ চকুটিটাৰ সন্মোহনী শক্তি আছে বুলি সেইদিনা তেওঁ মানি ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল।

এই ঘটনাৰ প্ৰায় এমাহ আগৰেপৰা তেওঁ অৱশ্যে অভয়ৰ কথা শুনিছিল—তাক দেখিছিলও কেবাবাৰো। সি শ্বিলঙলৈ অহাৰ এসপ্তাহ পিচতে তাৰ কথা শুনিছিল। শুনি তেওঁ ভাবিছিল কোনোবা বয়সৰ নীৰস মাহুৰ বুলিয়েই। কাৰণ, তেতিয়ালৈকে শ্বিলঙৰ সাংবাদিক-মহলত চেঙেলীয়া ডেকাৰ আৱিৰ্ভাৱ হোৱা নাছিল। যিবিলাক আছিল, সেইবিলাক ইমান গম্ভীৰ আৰু চিৰিয়াচ্ হৈ থাকিছিল যেন তেওঁবিলাকৰ মূৰত গোটেই বিশ্বৰ সমস্তাই বাহ লৈছিল—যেন একোটুকুৰা 'নীৰস তকবৰ'ও নহয়, 'শুক্কা কাঠ' হৈ। কালিদাসৰ ভাষাৰে ভাবিব পৰা কাৰণে মিচেচ্ বৰাৰ নিজকে প্ৰশংসা কৰিবৰ মন গ'ল। সেই পাণ্ডিত্যৰ গাম্ভীৰ্য লৈয়েই তেওঁ মন্তব্য কৰিলে—সঁচাকৈ, অভয়েই শ্বিলঙৰ সাংবাদিক-মহলত প্ৰাণ দিলেহি।

তাৰ পিচতে তেওঁ তাক প্ৰথম দেখিছিল এখন ৰাজহুৱা মুকলি সভাত। গেৰিচন গ্ৰাউণ্ডত বহা সেই সভাখনত সংবাদ-দাতা আৰু বিশিষ্ট নাগৰিকৰ কাৰণে বহা আসনৰ ব্যৱস্থা আছিল। বাকী ৰাইজৰ কাৰণে বাঁহৰ ওপৰত সজ্জাৰ পাৰি দিছিল। সভা আৰম্ভ হওঁতে পলম হৈছিল। সাংবাদিক আৰু বিশিষ্ট নাগৰিকসকল আহি নিজ নিজ আসনত বহিছিলহি। এনেতে মিচেচ্ বৰাৰ ওচৰত বৈ থকা মিষ্টাৰ শৰ্মাই দুবলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাইছিল—সোটে। অভয় দস্ত—নতুনকৈ অহা কলিকতীয়া কাগজৰ বিপোর্টাৰ। শৰ্মাই আঙুলিওৱা কালে চাই মিচেচ্ বৰাই দেখিছিল—এটা ল'ৰাবৰ্তীয়া ডেকাই কেইটামান সৰু সৰু ল'ৰাৰে সৈতে এটা কাপোৰৰ টোপোলাৰে ডাবি বল

খেলিছে। দেখাত ডাঙৰ হোৱাৰ বাহিৰে হাঁহি আৰু জঁপিওৱালৈ চাই তাক ১০।১১ বছৰীয়া ল'ৰাবোৰৰে এটা বেন লাগিছিল। তেওঁৰ ভাবিবলৈ টান লাগিছিল সিয়েই অভয় কত বুলি। এনেতে শৰাই কৈছিল—‘অতি Childish; সি তাৰ কাগজৰ বন্দনাম আনিব।’ মিচেচ্ ববাই কথাটো সমৰ্থন কৰিছিল। তাৰ পিচত সভা আৰম্ভ হৈছিল। মিচেচ্ ববা সাংবাদিকবোৰৰ ওচৰতে বহিছিল, অভয়টোক ভালকৈ ওচৰৰপৰা চাবলৈ—নয়। কিন্তু, সভা শেষ হ’বৰ হোৱালৈকে তাক নেদেখিলে। পিচত ‘অৰ্ডিনেৰি’ মানুহবোৰ বহি থকা কোণত হঠাতে চকু পৰি তেওঁ দেখিছিল—অভয়ে ঘাঁহনিৰ ওপৰতে এটা আঁঠু পেলাই বহি আনটো আঁঠুৰ ওপৰত কাগজ লৈ বিপোর্ট লিখিছে—সেই মানুহবোৰ আৰু ল’ৰা-ছোৱালীবোৰৰ মাজত বহি। খেলোঁতে আউল-বাউল হোৱা তাৰ চুলিবোৰে মুখখন ঢাকি থৈছিল। মিচেচ্ ববাব সেইদিনা ঘিণ লাগিছিল নিজৰ টেণ্ডাৰ্ড ৰাখিব নজনা অভয়টোলৈ। আনবিলাক সাংবাদিকৰ তুলনাত তাক বৰ হীন বেন লাগিছিল। তাক ভালকৈ জানিবৰ সকলো ইচ্ছা সেই দিনাই তেওঁৰ নোহোৱা হৈ গৈছিল। “সি তেনে সন্মানৰ যোগ্য বুলি নাজানেই”—এই বুলিয়েই ভাবিছিল তেওঁ সেইদিনা।

বিয়াৰ বেণ্ডৰ লগত খোজ মিলাই ৰাজ আলিয়েদি ‘মাচ’ কৰা অভয়টোৰ কথা মনত পৰি মিচেচ্ ববাব মুখত হাঁহি বিৰিঙি পৰিল। এখন বিয়া-ঘৰৰপৰা ওলাই আহিয়েই তেওঁ দেখিছিল অভয়ো ওলাই অহা। ইতিমধ্যে বেণ্ড বাজিছিল। হঠাৎ অভয়ে দেখোন বেণ্ডৰ স্বৰৰ লগত খোজ মিলাই যাবলৈ ধৰিছিল। ইমানবোৰ মানুহে যে তাৰ ফালে চাই হাঁহিছিল, তালৈ তাৰ ভ্ৰূক্ষেপেই নাছিল। সেইদিনা অভয়টোক তেওঁ পাগল বুলি ভাবিছিল।

ইয়াৰ পিচতো তেওঁ বহুত বাৰেই অভয়ক সভাই-সমিতিয়ে, ক্লাবে-নামঘৰে, বিয়াই-সবাহে লগ পাইছে। কিন্তু, কোনো দিনেই উপযাচি কথা পতাৰ আৱশ্যক হোৱা নাছিল। বা মনটোৱেও বিচৰা নাছিল। সকলো ঠাইতে তাৰ উপস্থিতিটো অসহ্য হৈ লাগিছিল। কচিবোধ নোহোৱা ল’ৰালি স্বভাৱৰ মানুহ এটাক এনেকৈ গুৰু কাম দিয়া উচিত নহয় বুলিয়েই ভাবিছিল। ঘোঁৰ-দৌৰত অভয়ৰ অসুস্থস্থিতিটো কিন্তু ভাল লগাকৈ অনুভৱ কৰিছিল। মনে মনে ভাবিছিল—সি হয়তো বেচ খেলিবলৈ অহা হ’লে ঘোঁৰাৰ দৰে দৌৰিলেহেঁতেন।

কিন্তু নিৰীকাৰ অভয়টো প্ৰায়বোৰৰে আলোচনাৰ বিষয়-বস্তু হৈ পৰিছিল। সকলোৱেই অৱজ্ঞে তাৰ কিবা নহয় কিবা এটা দোষৰ বিষয়েই আলোচনা কৰিছিল। কিন্তু, সেই সমালোচনাৰ মাজেদিয়েই সকলোৱেই তাক জানিবলৈ বাধ্য হৈছিল। আন এটা কথাও মিচেচ্ ববাব কাণত পৰিছিল। কেবাজনীও কলেজৰ ছোৱালী বোলে তাৰ কাৰণে পাগল। নতুন ডেকা এটা দেখিলেই প্ৰেমত পৰা স্বভাৱটো আজিৰ যুগতো ছোৱালীবোৰৰ বোৱা নাই বুলিয়েই ভাবিবলৈ মিচেচ্ ববা বাধ্য হৈছিল। আৰু ভাবিছিল—কলেজৰ ছোৱালীবোৰে ভাবে, একমাত্ৰ লিইডৰ হৈ যেন প্ৰেমত পৰাৰ অধিকাৰ আছে। পৰকীয়া প্ৰেমৰ কেবাটাও ধৰ্ম্মবুলক কাহিনীও সেইদিনা তেওঁৰ মনত পৰিছিল। মিচেচ্ ববাই বহা অৱস্থাতে

দুবটো ববাই চুইং-কয়ত থকা বাধা-কক্ষৰ ছবিখন খিৰিকীয়েদি চাই হাত দুখন কপালত লগালে।

কিন্তু, সেইদিনা পলো-গ্ৰাউণ্ডত ইমান টান কথা কৈও অভয়ৰ থং তুলিব নোৱাৰি মিচেচ্ ববাই নিজে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হৈছিল। আশ্বৰ চকুটিটাই হাঁহি হাঁহিয়েই যেন মিচেচ্ ববাক ছেয় প্ৰতিশপ্ত কৰিলে। বৰত আৰি অসম্ভৱ থং উঠিছিল তেওঁৰ—খিকাৰ দিছিল নিজৰ শিক্ষা আৰু নিজস্বক। কিন্তু সেই চকু দুটাৰ কথা তেওঁ পাহৰিব নোৱাৰিলে—কোনো মতেই নোৱাৰিলে। মাহুহৰ চকু যে ইমান আকৰ্ষণীয় হ'ব পাৰে, এই কথা তেওঁ এইবাবেই জীৱনত প্ৰথম অহুভৱ কৰিছিল। লগে লগে অহুভৱও হৈছিল—অনাহকত অপৰিচিত ডেকা এজনক টান কথা শুনোৱাৰ কাৰণে। ইতিমধ্যে তেওঁলোকৰ বৰপুতেক বগীৰ পঞ্চম জন্ম-দিন পৰিছিল। মিষ্টাৰ ববাই কিবা এটা বিশেষ কাৰণত খিলঙৰ এটাইকেইজন সাংবাদিককে এই স্বযোগতে নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ মিচেচ্ ববাব আগত দাঙি ধৰিছিল। অভ্যাসগতভাৱে অকাৰণ আপত্তি প্ৰথমতে কৰি দেখুৱাইছিল মিচেচ্ ববাই, কিন্তু মনে মনে খুব ভালো পাইছিল।

জন্ম-দিনৰ দিনা ইমান ধুনীয়াটো চুৰিয়া-পাঞ্জাৰী পিন্ধি আহিছিল অভয়ে। একেবাবে যেন দৰাটো হে। ই—মা—ন ধুনীয়া, খাই পেলাবৰ মন যোৱাটো ধুনীয়া...! মিচেচ্ ববাই বস্ত্ৰ কৰিলে, সেইদিনা সি কিমান ধুনীয়া হৈ আহিছিল মনত পেলাবলৈ। ধুনীয়া বগা পাঞ্জাৰীটো, পাতল মিহি চুৰিয়াখন, মৰম লগা বগা ভৰি দুখনত ক'লা চেঙেলযোৰ, ধুনীয়াটো আঁচোৰা মিহি ডাঠ চুলিবোৰ... কিমান যে ধুনীয়া লাগিছিল। অতি আচৰিতভাৱে সেইদিনাৰ উৎসৱৰ আকৰ্ষণৰ কেন্দ্ৰ হৈ পৰিছিল অভয়—অকল মিচেচ্ ববাব কাৰণেই নহয়, সকলোৰে কাৰণেই। তাৰ মাহুহক ইহঁৱাৰ পৰা গল্পৰ নিচিনা কথা, তাৰ ভদ্ৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদি মিচেচ্ ববাই আজিও পাহৰা নাই। সেইদিনাই তেওঁৰ তাৰ ওপৰত থকা সকলো ধাৰণা ললাবলগীয়া হৈছিল। সকলোতকৈ আচৰিত কথা—সাধাৰণতে অচিনাকি মাহুহৰ ওচৰলৈকে নোহোৱা বগীচোৱে অভয়ক একেবাবে আপোন কৰি লৈছিল। সেই তিনি-চাৰি ঘণ্টা সময় সি অভয়ৰ ওচৰতেই থাকিল—‘মেকানো চেট’টোৰে বৰ-লগ্ন আদি সাজিলে, ছবি আঁকিলে, গান গালে, দুইটা যেন একে বয়সৰ ল'ৰা হে। মিচেচ্ ববাব খুব ভাল লাগিছিল, অভয়ে তেওঁৰ পুতেকক ইমান মৰম কৰা দেখি। অভয়ে বগীক মৰম কৰাৰ মাজেদি যেন তেওঁকেই আকৰ্ষণ কৰিছিল। এই ভাব মনলৈ অহাৰ লগে লগে তেওঁ জিকাৰ খাই উঠিছিল। কাণকিখন অসম্ভৱ গৰম লাগিছিল।

সকলো অতিথি বাবলৈ থিয় হৈছিল। অভয়ো। মিচেচ্ ববাব বুকুখন অবাধ্যভাৱে কঁপি উঠিছিল। খুব ভয় লাগিছিল, বুকুৰ কঁপনিটো মুখত প্ৰকাশ পায় বুলি। অভয়ে বাবৰ সময়ত কেনেকৈ প্ৰশংসা কৰে ভনিবলৈ বৈ আছিল। সকলো এজন এজনকৈ ওলাই গ'ল। কিন্তু, অভয়ক বগীয়ে এৰি নিছিল। সি অভয়ৰ পাঞ্জাৰীত ধৰি ওলমি পৰিল। তাৰ দাবী—“মেকানো চেটৰ দুখলীয়া বাচখন আজি সম্পূৰ্ণ নোহোৱালৈকে বাব নোৱাৰে।” হাঁহি হাঁহিয়েই অভয় বহি পৰিছিল।

অপৰাধীৰ দৰে বৰাৰ ফালে চাইছিল। চকুটিটাই যেন কৈছিল—‘মাক্ কবিত, অকণমান সময় আপোনাৰ বগীৰ কাৰণেই ইয়াত বেছিকৈ থাকিবলগীয়া হ’ল।’ এনেকুৱা আবেদন যেন তেওঁ কাৰো চকুত কেতিয়াও দেখা নাই। সি বগীৰ লগত দুমহলীয়া বাচ সাজিছিল। ওচৰতে মিচেচ্ বৰাও বহিছিল। পুতেকে অভয়ক ছোৱ কৰি বৰাৰ লগত নিজৰ মনৰ বাসনা মিলাই দি অদ্ভুত আনন্দ উপভোগ কৰিছিল মিচেচ্ বৰাই।

তেওঁ নিজে আহি খুব কাষতে বহিছিল—অভয়ৰ কাষত। সুধিছিল—আপোনাৰ চাৰ্গে আমনি লাগিছে বগীৰ উৎপাতবোৰ। সি হাঁহি হাঁহি কৈছিল—এনেকুৱা মনৰ উৎপাতৰ অভাৱত হে মোৰ জীৱনটো অসহনীয় হৈ উঠে। তেওঁ কৈছিল—আপুনি ভৱতা কৰিছে। সি আকৌ হাঁহি হাঁহিয়েই উত্তৰ দিছিল—মোক অভয় বুলি সকলোৱে জানে। কৈ সি তেওঁৰ মুখৰ ফালে চাইছিল। চকু দুটাই যেন কৈছিল—‘আপুনিও জানে’। তেওঁৰ লাজ লাগি গৈছিল।

তাৰ পিচত অভয় যাবলৈ উঠিছিল। মিস্টাৰ বৰাই আকৌ এদিন আহিবলৈ অভয়ক অহুৰোধ কৰিছিল। কৈছিল—কোনোবা এজন চৰকাৰী বিষয়াৰ কুকীৰ্ত্তি অভয়ক ক’ব—অভয়ৰ ভাল চেন্চেপ্তনেল নিউজ হ’ব। তেওঁ সেই সুবিধাতে বগীক শিকাই দিছিল—অভয়ক কাইলৈকো আহিবলৈ ক’বলৈ। বগী জোক লগাদি অভয়ৰ কাপোৰত ওলমি ধৰি কৈছিল—কাইলৈ নাহিলে আজি যাবলৈ নিদিওঁ। উপায় নাপাই অভয় মান্তি হৈছিল।……

তাৰ পিচত অভয় প্ৰায়ে আহিবলৈ লৈছিল। অৱশ্যে সদায় বগীৰ কাৰণেই আহিছিল হয়তো। সান্নিধ্যই সম্বন্ধ নিবিড় কৰে। ফাইলৰ মাজত হেৰাই বোৱা মিস্টাৰ বৰাতকৈ অভয়ৰ সান্নিধ্য দিনক দিনে বেছি উপভোগ্য হৈ পৰিছিল।

লাহে লাহে ভাল পাব পৰাকৈ ভাল লাগি আহিছিল অভয়টোক। মিচেচ্ বৰাৰ মনত পৰি গ’ল তেওঁ কিমান দিন, কিমান সুবিধা দিছিল অভয়ক—অকণমান আগবাঢ়িবৰ কাৰণে। কিন্তু, সি ইমান অবুদ্ধ—ইমান অঁকৰা। কোনো ইংগিতেই সি বুজি নাপায়, অসহ হৈ আহিছিল এই অৱস্থাটো। আৰু পলম লহু কৰিব নোৱাৰিব যেন লাগিছিল। …ইন্স ৰায়, সেই দিনা যে সি আহিছিল চকুত আজিনাই এটা লৈ। মিচেচ্ বৰাই সকলোৱে জনা আজিনাইৰ ঔষধটোৰ কথা ক’বলৈ গৈ জিভা কামুৰি ধৰিছিল। সিও সেইদিনা লাজত ৰঙা পৰিছিল।

আন এটা দিনৰ কথা মনত পৰি গ’ল মিচেচ্ বৰাৰ—যিদিনা তেওঁ খুব কামোৰাৰ কাৰণে গুই আছিল। বাতিপুৱাই গাতো বেয়া লাগি থকা কাৰণে মিস্টাৰ বৰাক তেওঁ কৈছিল সেইদিনা ঘৰতে থাকিবলৈ। মিস্টাৰ বৰাই কতভাৱে উত্তৰ দিছিল—‘ঘৰত বহি থাকিলেই এওঁ বাণীজনীৰ দৰে থাকিবলৈ ধনসোপা পাব নহয়।’ আৰু, তাৰ পিচতে অফিচলৈ গুচি গৈছিল। মিচেচ্ বৰাৰ খুব দুখ লাগিছিল—ঘৰিঘৰ লমান ধং উঠিছিল। মনত পৰিছিল বৈৱাহিক জীৱনৰ ছটা বছৰ এই অহুৰুতিহীন ৰাহুহটোৰ লগত কটোৱাৰ বুৰঞ্জী, আৰু তাৰো আগৰ জীৱনটোৰ কথা।

দুশ টকাটক হাতে দৰমহা পোৱা ভোলা কেবাগীৰ জীয়েক মিচেচ্ বৰা। সেই সময়ত নাম আছিল অণু বা অণিৰা ভূঞা। আন বহুত কেবাগীৰ জীয়েকৰ দৰেই গতাভুগতিকভাৱে ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল তেওঁ। ঘৰৰ চুকে চুকে দৰা-কইনাৰ বিয়া পাতিছিল। খাচিয়া ভাষাত কথা ক’বলৈ শিকিছিল। কেতিয়াবা নাম-ঘৰৰ ওচৰৰ পখাৰখনত খেলিছিল। ৮২ বছৰৰপৰাই মতা মানুহ দেখিলেই লাজ কৰিবলৈ শিকিছিল। অসম-ব্ৰাহ্মণত মাজে-সময়ে ভেৰাইটি শো চাইছিল আৰু নিজে ডাঙৰ হৈ নচা, গান-গোৱাৰ সপোন দেখিছিল। মাক-আইতাক আদিয়ে কৰা পৰ-চৰ্চা কাণ পাতি শুনিছিল—সুবিধা পালেই ভাগো লৈছিল। মিচেচ্ বৰাৰ মনত পৰি গ’ল, কিমান মানুহৰ বদনামবোৰ এনে আলোচনাৰ ভিতৰেদি তেওঁ সেই বয়সতে জানিছিল—মানুহবোৰক চিনি নোপোৱাকৈয়ে। আৰু, মনত পৰি গ’ল—সদায় নাকে-কাণে এসোপা খাই কাপোৰ পিন্ধি পিন্ধিয়েই অফিচলৈ লব খৰা বাপেকৰ কথা। কেতিয়াবা বাহিৰে বাহিৰেই বজাৰ কৰি হে ঘৰলৈ আহিছিল। আহি হাত-মুখ ধুই চাহ খাইছিল চিমনিৰ ওচৰত বহি। তাৰ পিচত কথা কৈছিল—অফিচৰ ফাইলৰ কথা, ওপৰৱালাক কথা শুনাৱাৰ কথা, কাইলত সাংখ্যাতিক নোট দিয়াৰ কথা। সেই সময়ত মিচেচ্ বৰাই ভাবিছিল তেওঁৰ বাপেক নহ’লে গোটেই ‘গৰ্মেণ্ট’টোৱেই অচল হৈ যাব। কেতিয়াবা সন্ধিয়া বাপেকৰ লগতে তেওঁ গৈছিল লাবান বজাৰলৈ। কেবাগীৰ জীৱনৰ দৰেই অতি ক্ষুদ্ৰ পৰিসীমা এই বজাৰখনৰ। দুটা আলি আৰু এখন বাৰীৰ সীমাই কৰা সৰু জিৰুজাৰ ঠাইকণত এই বজাৰখনৰ অস্তিত্বটোও যেন অসুগ্ৰহত হৈ যতি আছে। অতি ক্ষণস্থায়ী। সন্ধিয়া তিনি ঘণ্টামান হে বহে। ধূপ-কাঠিৰ জোৰৰ কীণ পোহৰত মানুহবোৰ পিৰপিবাই ফুৰে। ধূপ-কাঠি পোৱাৰ স্তম্ভ গেল। মাছে তল পেলায়। কম মানুহেৰেই ভৰি পৰে বজাৰখন। তেতিয়া কিন্তু মিচেচ্ বৰাৰ কাৰণে এইখন ডাঙৰ বজাৰ আছিল। বঙা ডামোলৰ পিক্ চেকা বান্ধি ক’লা পৰা ঠুঠত হাঁহি বিৰিঙাই কোনোবা খাচিয়ানী দোকানীয়ে বাপেকক কেতিয়াবা কয়—“দেখ বাবু, খালি তুমকো বাকী দেন্তা হে। গিয়া মইনাক পইচা তুম কিন্তু নাহি দিয়া ?” বাপেকৰ পইচাৰ অভাৱটো ভাবি তাইৰ বেয়া লাগিছিল। কিন্তু বাপেকে এদিন বজাৰৰপৰা ঘূৰি আহোঁতে কৈছিল—“এই খাচিয়ানীবোৰে মানুহ চাই হে বাকী দিয়ে। মোক সিহঁতে বিশ্বাস কৰে।” সেইদিনা মিচেচ্ বৰাই ভাবিছিল—বাপেক বৰ ডাঙৰ মানুহ, সাধাৰণ বজাৰৰ খাচিয়ানীয়েও বিশ্বাস কৰি বাকী দিয়ে।

*

*

একে লাবানতে থকা সহকাৰী ডাইবেক্টৰৰ পুতেক বীৰেন। ধুনীয়া চেঙেলীয়া ডেকাটো। দেখিলেই মৰম কৰিবৰ মন যায়। মিচেচ্ বৰাৰ মনত পৰিল, যি সময়ত বহুত ল’ৰাৰ মাজত হঠাতে এদিন বীৰেন ল’ৰাটোক কিবা ভাল লগা যেন লাগিছিল। সেই সময়ত তেওঁৰ নিজৰ বয়স আছিল চৈধ্য বছৰ। সি এড্‌মাল কলেজৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিকত পঢ়িছিল। ধুনীয়া চকুহালেৰে পৰিপাটি ল’ৰাটো—তেওঁৰ ভাল লাগিছিল। লাবানত হোৱা পূজা, বিহু আদি উৎসৱত খেজাংলৈৱিকা হোৱাৰ যোগেদি তেওঁৰ বহুতৰ লগতে চিনাকি হৈছিল—বীৰেনৰ লগতো হৈছিল।

ভাৰ পাচত মেঘ কেতিয়াও সোণাবালি বাগিচালৈ যোৱা নাছিল। সি অহাৰ দহ মাহমান পিচতে চাহাব মৰিছিল। কিছুমানে কৈছিল কিবা অচিন বোগত মৰা বুলি। মেঘুৱে বিশ্বাস কৰিছিল, যেমচাহাবে হত্যা কৰা বুলিয়েই। কাৰণ সি থাকোঁতেও ছয়ো ছুটা বেলেগ কোঠাত শুবলৈ লোৱা সি নিজে দেখি আহিছিল। বুল্লক-বানাককৈ সি শুনিবলৈ পাইছিল, পুৰুষাভুজয়ে হোৱা কিবা বেয়া বোগ চাহাবৰ হোৱা বুলি।... ভাৰ বহুত দিন পাচত সি হীৰাখনি চাহ-বাগিচাত কাম লৈছিল। ভাঙে হঠাতে এদিন মৃণাল আৰু মৃণালৰ মাকক দেখিছিল—প্ৰায় সাত বছৰ পাচত। মৃণালৰ মাকে কিন্তু তাক চিনি পোৱাৰ কোনো চিন দেখুওৱা নাছিল।...

খিলং—ঘোৰহাট—শিৱসাগৰ

[হীৰাখনি চাহ-বাগিচালৈ]

খিলং, ১৫ ফেব্ৰুৱাৰী, (জাৰ্বেলি ৩ বজাত)—বহাৰপৰা অভয় উঠি মৈ বিচনা পালেগৈ। ক'ববলৈ বাবলগীয়া আছে নেকি ভাবি চাব খুজিও বাদ দিলে। আকাশত বেগিটোৱে ডাৱৰৰ মাজত সোমাই ঘূমুটিয়াই কিবা বিচাৰি ফুৰিছে। ব'হ অকণো নাই। বতাহে সৰল গছবোৰক ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিছে—কি যেন বিচাৰি। অভয়ে বিচনাত উঠি লেপখন খুৰলৈকে টানি ল'লে। সি যেন বৰ্তমানৰ সকলো পাহৰি অতীতৰ কিবা বিচৰাৰ যোগাৰ কৰিলে। মেঘৰ অতীতে তাৰ অতীতকো পাহৰনিবপৰা যেন উদ্ধাৰ কৰি আনিলে।

১৯৫৫ চনৰ আৰম্ভণিতে অভয় প্ৰথম খিলঙলৈ আহিছিল। কলিকতীয়া ধৰব-কাগজৰ ৰিপোৰ্টাৰ অভয় দস্তক খিলঙত বহুতে বহুত ধৰণেৰে চিনি পাইছিল। প্ৰায় ৮ মাহ থাকি সি বদলি হৈ কলিকতালৈ ঘূৰি গৈছিল। তাৰ পাচত এইবাৰ সি আকৌ খিলং পাইছেহি—আজি এমাহমানৰ আগতে হে।

এই চাৰি বছৰে পৃথিৱীখনৰ বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছে। কবিৰ কল্পনাৰ প্ৰেমিক চক্ৰ আৰু ধৰ্মৰ চক্ৰলোকৰ সপোন ভাঙি স্পুটনিকে মহাশূন্যলৈ যোৱা কৰিছে। আগেয়ে “বেজি এটি দিয়া”—বুলি জোনলৈ-হাত-মেলো-বয়সৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আজি জানিব খোজে—চক্ৰলৈ মাহুহ কোন বছৰত যাব। তথাকথিত গণতন্ত্ৰ আৰু সাম্যবাদৰ ব'হ-হুঁজত অলেখ বিবিণা-জীৱন মৰিমুৰ হৈছে। ৬০০ মাইল বেগী উৰা-জাহাজত উঠি মাহুহে প্ৰশ্ন কৰিছে—পোহৰৰ সমান বেগী উৰা-জাহাজ এতিয়াও গুলোৱা নাই নে? গতি বিচাৰি, প্ৰগতি বিচাৰি, নোপোৱাক বিচাৰি জগত আগুৱাই গৈছে।……এই খিলংখনৰো পৰিৱৰ্তন হৈছে চাৰি বছৰে, কিন্তু চক্ৰৰ পৰিৱৰ্তন হৈছে—চক্ৰাকাৰ খটখটীৰ দৰে সেই পৰিৱৰ্তন উৰ্দ্ধগামী নহয়, পুনৰাবৃত্তি হৈছে। মুকলি সেউজীয়া পথাৰবোৰত ডাঙৰ ডাঙৰ পকী-ঘৰ হৈছে। সেই সৰল গছবোৰ—আগেয়ে তাৰ মনৰ প্ৰতিবিম্ব দেখা সৰল গছবোৰ—কাটি খিলংখন নাঙঠ কৰিছে। খঙতে সি বিৰবিৰাই ক'লে, ‘আহিম হুগৰেপৰা গছ কটাটোৱেই মাহুহৰ কাৰণে এটাইতকৈ সহজ কাম—চৰকাৰৰ কাৰণেও সহজ।’ কিমান অচিনাকি যেন হৈ গৈছে খিলংখন! মাহুহ বাটৰ বাঁওকালে ঘোৱা নিয়ম গুচি সোঁকালে ঘোৱা নিয়ম হৈছে। তাৰ বহুত পুৰণি বন্ধু-বান্ধৱীয়ে ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাক-বাপেক হৈ শৰীৰক স্তম্ভৰ কৰি বখা কটোৱা কামৰপৰা অৱসৰ লৈছে। মনে মনে সি হাঁহিয়েই দিলে, এইবাৰ আহি কেবাটাও পুৰণি কিই-কাই বন্ধুৰ অথলা দেথাৰ কথাটো মনত পৰি। আৰু এটা কথা সি লক্ষ্য কৰিছে। বজ্জাত থকা বহুত বৰ বৰ বিষয়া পেকন লৈ লক লককৈ মাজি লোৱা নিজৰ ঘৰ বা ভাড়া-ঘৰত লোৱাইছেই—বাৰ্ধক্যৰ অৱসাদ লৈ। এই পেকন পোৱা চৰকাৰী চাহাবী বিষয়া-বোৰলৈ তাৰ খুব পুতৌ হয়। হুগজিত চৰকাৰী বিৰাট বজ্জা হেৰুৱাই, নতুন

মডেলৰ চৰকাৰী হাটৰ-পাড়ী ওভোডাই দি, বেচেৰাইড নিঠকৰা হয়। নিজৰ গাঁও বা ঘৰলৈও ঘূৰি নাথায়—বিলঙতে থাকে। কাৰণ, ইয়াৰ দিন চৰকাৰী কয়ডাবে ডেৰ্ললোকে নিজক গঢ়ি তোলে নিজ গাঁও বা ঘৰপৰা একেবাৰে বেলেগ কৰি। শেকল লৈ ডাঙ লৈ বিনিব পৰাৰ সাহস আৰু নাথাকে—ইচ্ছাও নাথাকে। বিলঙতো ডেৰ্ললোক কয় অনাদৃত নহয়। কোনো চৰকাৰী বা ক্লাবৰ পাৰ্টি আহিলে লাহে লাহে নিয়ন্ত্ৰণ নোপোৱা হয়। বাৰুভৱনৰ নিয়ন্ত্ৰিতৰ ডালিকাৰপৰা ডেৰ্ললোকৰ নাম কাটি দিগে, চাপ্ৰাচিয়ে চালায় দিবলৈ পাহৰে। বেচেৰাইডে পুৱা-পুৱি হাতীৰ দাঁতৰ মুঠি লগোৱা লাখুটি লৈ বাটে বাটে হাৱা খায়, বিয়া-সৱাহলৈ ধুতি-পাছাবী পিন্ধি ‘ইণ্ডিয়ান’ হৈ যায়, কুকুৰ পোহে আৰু খোতা পালে চৰকাৰৰ দোষ উলিয়াই সয়ালোচনা কৰি কয়, ‘অমুক চাহাবৰ দিনত মই চেলেঞ্চ কৰিছিলোঁ এটা পলিচি লৈ। বাঘ বেন চাহাবটো পিচত মেকুৰী হৈ কৈছিল, মোৰ জাৰ্মেণ্ট কাৰেট্ট……কিন্তু, দেশী চৰকাৰৰ তলত কাম কৰি সেই বুকু নাপালোঁ। তথাপি অকিচৰ ডিকোৱায় বন্ধাৰ কাৰণে প্ৰায়ে মই মন্ত্ৰীৰ লগত তৰ্ক-ভাৰ্কি কৰিছিলোঁ আৰু মোৰ মত মানিবলৈ বাধ্য কৰাইছিলোঁ। একো নাজানোতো, একেবাৰে নতুন মাহুহ’……তাৰ পাচত হয়তো হুমুনিয়াহ কাঢ়ি কয়—‘সেই কেৰেট্টাৰৰ জোৰ আজিৰ ডেকা অকিচাৰৰ মাজত ক’ত পাবা? সকলোৱে মন্ত্ৰীক ডেল দিয়াতেই ব্যস্ত’।……বেচেৰাইডক সকলোৱে এঘৰীয়া কৰে। জীৱনৰ সকলো আনন্দ হেৰুৱাই বামৰু মিন বা অৱশিষ্ট চকুত ডেৰ্ললোকে পৰমানন্দক বিচাৰে। কয়ডাৰ লোভত ডেভিয়াও ডেৰ্ললোকে চৰকাৰী উপদেষ্টা বা বিশেষজ্ঞৰ চাকৰি বিচানে, বিলাতী কাৰ্মৰ চাকৰিৰ কাৰণে আবেদন কৰে।।……

আৰু বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছে—বিবোৰৰ লগত তাৰ ব্যক্তিগতভাৱে সৰ্ব্ব আছিল। কংচিয়ে আজি ছবছৰ আগতে বিয়া কৰালে। চেৰাপুঞ্জিত আছেগৈ। আজিকালি তাই মতা মাহুহক ভয় নকৰে। জাহ্ন এতিয়া মিচেচ্ ছৰবা হৈছে—বিলঙতে আছে বোলে। মিচ্টাৰ বৰা বদলি হোৱাত মিচেচ্ বৰাও বৰ্তমান বিলঙত নাই। বাপৰনে কলিকতাত তাৰ লগতে থাকি মেট্ৰিক পাছ কৰিলে। এতিয়া গ্ৰেছত কাম কৰে। ভাল দৰৱা পায়। মহেশ একেদৰেই বিলঙতে বিশোৰ্টাৰ হৈ আছে। বিনতিজনীৰো কোনো পৰিৱৰ্তন নাই।

কিন্তু, সি ঘূৰি-পকি হেৰিছিল—বিলঙত কিছুমান কথাৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নাই। বিজুলী চাকৰি বঙা খুঁটাঘোৰ একেদৰেই চুপৰ লেপাৰে পথৰা-পাথৰী হৈ আছে। তাৰ হাঁহি উঠিল এটা কথা মনত পৰি। কোনো আনো তাক এমিন কৈছিল—‘বিলঙৰ বাটৰ দাঁতিত ছুৰুটোৱান ধৰ লগি বৈ থাকিলে মাহুহে আপোনাৰ গাতো চুপ লানিবি’।……ভাৱোলৰ বঙা পিক বৰমুখে ধুই এতিয়াও শেৰ কৰিব পৰা নাই। সৰু নক মৰৰ দোহানত বা বুঢ়ী খাতিয়ানীৰ জুপুৰীৰ ডিতবত সৰু নক মাহুহৰ জুৰ, বৰ বৰ ক্লাবত বৰ বৰ মাহুহৰ পেডাৰি, কুজিৰ ৱাৰ্ড লেকত কুজিৰ গ্ৰেণ্ডৰ অভিনয়—সকলো একেই আছে।

ধবৰ বিলঙলৈ অহাৰ কাৰণটো মনত পৰি তাৰ কিবা কিবা লাগি গ’ল। বহুত আশা লৈ সি আহিছিল—বামে বীতাক উজ্জ্বল কৰিবলৈ লৈ অন্যাচাৰী বৰ্জক

সবশেষে কিয়দ কথাবি, নিও যেন পছন্দীয় কাবণেই ভাঙি-ছিঙি খেব কবি দিব—যুগে যুগে পাঁপেপে পলা এখম সমাজ। কিন্তু, পছন্দীয় বিভাবি বাপাই সি বুজিছিল, বৌদ্ধমত উল্লেখ্যতান্ত সহজ যেন লগা সকলো কামেই বাস্তবত তত্ত্ব লগাটক কঠিন হৈ পৰে। আক বুজিছিল, যিখন সমাজৰ বিৰুদ্ধে তাৰ অভিযোগ, সেইখম সমাজৰ প্ৰভাৱেই উৰা তাৰ নিজৰ মনটোও। তাৰ বাৰ্ধত আঘাত লগা কাবণে বি অভিযোগে তাৰ মনত ঠাই নৈছিল, সি হালী নহ'ল। বি পছন্দীয় কাবণে সি মোটেই জীৱন শেষ কৰি দিবলৈ ওলাইছিল, সেই পছন্দীয় কথা তাৰ কাবণে স্থিতি হৈ পৰিছিলহি। সময়ে মনৰ পথাৰত ন ন কঠোৱা সিঁচে। পছন্দীয় প্ৰতি তাৰ ভাল পোৱা কিমান পৰিচয় আছিল, সেই কথা প্ৰমাণ কৰিবলৈ বন্ধ কৰি সি কৃতকাৰ্য হৈছিল। সেই কৃতকাৰ্যতাই আনি দিছিল, তাৰ নিজৰ বিষয়ে গৰ্ব কৰাৰ সুবিধা। সেই গৰ্বৰ অন্ধকাৰত পছন্দীয় লাহে লাহে তাৰ মনতো হেৰাই গৈছিল। নিজকে অকৃতজ্ঞ বুলি ধৰি লৈ-কিন্তুও কৃতজ্ঞতাৰ মাজত সি এৰি দিছিল। মাজে মাজে পছন্দীয় কাবণে দুখ কৰি বিলাসিতা কৰিছিল। পুৰণি সমাজ-ব্যৱহাৰ পালি পাবি নিজৰ প্ৰগতিবাদী মনৰ বৰাই কৰিছিল। আক ভাবিছিল, এজনী ছোৱালীৰ লগত শেষ কৰি দিয়া প্ৰেমবোৰ পুৰব মনত ছোৱালীৰ আগমনত একে উল্লাসনা লৈ দিয়াত উপচি পৰেহি। জীৱনত মনত বসন্ত আছে। বুজাই দিয়ে—হেৰাই যোৱা প্ৰেমৰ স্থিতি লৈ মোটেই জীৱন হা-হুন্নিয়াহ কাচি পিচলৈ চাই বৈ থাকিলে, আনৰ পুতৌৰ পাৰ হ'ব পাবি, কিন্তু নিজক হালুহ বুলি পৰিচয় দিব নোৱাৰি। আপোন বৌদ্ধমতৰ মত পড়িক অস্বীকাৰ কৰাৰ অপৰাধত বাৰ্ধক্যই জীৱন বিলাস কৰি তোলে।দিনবোৰ গৈ আছিল। মহেশ আক মিনতিৰ লগত বৰ বৰ সংস্কাৰৰ কথা পাতি আধুনিকতা কৰিছিল। নিজকে বুজাইছিল—জীৱাই থকা মাজত জীৱাই থাকিব লাগিব। মনত পুৰণিতকৈ ভাল কৰিব লাগিব। তেহে পছন্দীয় ভাল পোৱা সাৰ্বক হ'ব—পছন্দীয়বোৰৰ জীৱন-কাল বন্ধ হ'ব।

মনত পৰিহিতি বিয়ানেই অলপ হওক, মাজে মাজেই ভাত বাপ খাই পৰে। পাৰিপাৰ্শ্বিকতাই লাহে লাহে সজিয়াৰ আশ্বাসৰ দৰেই মনটোক আৱৰি ধৰে। তুলনীৰ তুলত দিয়া মাটিৰ চাকিটোৰ চাৰিওফালে বৈ থকা অন্ধকাৰৰ দৰেই বিয়োহী ডেকা মনৰ চাৰিওফালে ঘেঁৰেবে বৈ থাকে সমাজৰ সংস্কাৰ-নীতি বাধ্য-বাধ্যকতাৰ অন্ধকাৰ। বিশ্বৰ বতাহ এছাটিত দুৰ্বল হৈ পৰিলেই ডেকা মনৰ পোহৰকণ চেনি ধৰি শেষ কৰি দিয়ে। অন্ধৰ মনতো সেই সমস্ত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল বিলজীয়া ভাববাবাই। সি কিন্তু গৰ পোৱা নাছিল। নিজকে সমাজ-বিয়োহী বুলি ঠিবাং কৰি নৈয়ো সেই কাবণেই সি বিলাসী ধনীৰ দৰে ভাবি ভাবি ভাল পাইছিল, প্ৰেমৰ কথা। নিজকে নিজে সি বুজাইছিল—পৃথিৱীত সকলো প্ৰেমৰে—সকলো ধৰ্মৰ প্ৰেমৰে ৰাৱ আছে। ছোৱালীৰ অপ্ৰকাশিত প্ৰেমৰ বেৰনা-ভৰা চাৰিওফালে প্ৰেম-চহকী হিয়াৰ ইংগিত, কোনোবা অৱস্থাত অকস্মাতে লগ পাই অচিনাকি গাভৰু হঠাতে খাই দিয়া চুৰাত লাহে, কামৰোচক চিকৰীজনৰ কৰ্মী কৰাৰ মোহ; যন্ত্ৰকৰ কাৰণে কোনোবা মোহাই পৰি পলাই, পৰিচয়ৰ বুজাই লাহে, নিজকে কিশোৰ, বিলাই দিব পৰা উল্লাসত।

পৰকীয়া প্ৰেমত আছে, গিৰিয়েকক ভাগবাই দিয়া উঠন বুকুৰ আদিৰ প্ৰেমৰ অক্লবত সঁচা পিয়াহ। এতিয়া তাৰ ভাবিলেও লাভ লাগে এনেবোৰ সূক্তিতে সি কেনেকৈ নিজে কৰা সকলো 'বেয়া কাৰ' ভাল বুলি নিজকে বুজাইছিল।

মিনতিহঁতৰ ঘৰত দিনটোৰ প্ৰায়খিনি সময় সি কটাই দিছিল। সেই সময়তে তাৰ নতুনকৈ অহা বিপদটোক প্ৰথমতে বিধাতাৰ আশীৰ্বাদ বুলিয়েই গ্ৰহণ কৰিছিল। জাহ্নক প্ৰতিদিনেই ভাত সি লগ পাইছিল। প্ৰথমতে তাৰ অগছ লাগিছিল—পিচলৈ আওকাণ কৰিছিল। কিন্তু জাহ্নক ঘনৰ উদ্দেশ্য জানিও সি নজনাৰ ভাও ধৰি আছিল। জাহ্নক তাৰ প্ৰতি দুৰ্বলতাৰ ইংগিত মিনতিয়েও তাক দিছিল। কৈছিল—'ভোম্বাৰ কাৰণেই ছোৱালীজনীৰ বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছে। দেখিছা, আজিকালি কেনেকৈ সহায় বিহা-মেখেলা গিছে, সিও কম দামী। আজিকালি তাই নো-পাওঁদাৰ লগোৱা দেখিছা নে?' সঁচাকৈয়ে ছোৱালীজনীৰ অদ্ভুত পৰিৱৰ্তন হৈছিল। মহেশে কৈছিল, 'অফিচাৰৰ ছোৱালী বুলিয়েই বেয়া হ'ব নে আক? বাপেক-মাকৰ শিক্ষাত হে তেনেকুৱা হৈছিল। এতিয়া দেখিছ, কিমান সহজ-সবল হৈ পৰিছে, মোৰে মৰম লগা হৈছে'। সিহঁতে নক'লেও অভয়ে বুজিছিল, জাহ্নক বিয়া কৰাব লাগে বুলিয়েই ক'ব খোজে। জাহ্নকে যে তাক প্ৰেমিক ৰূপে পাবলৈ বিচাৰে, এই সৰু কথাটো বুজিব পৰা যুগ তাৰ আছিল। সি ভালকৈয়ে জানিছিল যে প্ৰেমত পৰি ছোৱালী কেতিয়াও বিমুখ হ'বলৈ নিবিচাৰে। লগতে সি আৰু জানিছিল যে জাহ্নক তালৈ বিয়া দিবলৈ তাইৰ মাক-বাপেকৰ কোনো 'গৰজ' পৰা নাই। গতিকে, এনেবোৰ প্ৰেমৰ পৰিণতি কেতিয়াও বিয়া হ'ব নোৱাৰে।

এদিন সি মিনতিহঁতৰ ঘৰতে বহি কথা পাতি আছিল। মিনতিয়ে কৈছিল, তাইৰে কোনোবা এজনী বান্ধৱীৰ কথা—বাপেক-মাকে কোনোবা এটালৈ জোৰকৈ বিয়া দি কেনেকৈ তাইৰ জীৱনটো নষ্ট কৰিলে। দাৰ্শনিকৰ গাভীৰ লৈয়েই মিনতিয়ে সেইদিনা মন্তব্য কৰিছিল, "জানা অভয়দা, বহুত পাপৰ প্ৰায়চিত্ত কৰোঁতে গোটেই মানৱ জাতিয়েই নিমূ'ল হোৱাৰ আশংকা আছে। তাৰ ভিতৰৰে প্ৰধান দুটাৰ এটা হৈছে—চালুকীয়া ৰাজনীতিৰ হাতত জাহ্নকৰ পৈণত চিন্তাপ্ৰসূত বিজ্ঞান আৰু ধৰ্মক খেলাৰ পুতলা কৰি এৰি দিয়াটো, আৰু আনটো হ'ল—ধৰ্ম-সংস্কৃতি-সংস্কাৰ-সাহিত্য-শিল্পকলা-লৌকিকতা আদি সকলোৰে যোগেদি নাৰীৰ নিজৰ বিষয়ে ভাবিব পৰা শক্তিটোকো পত্ন কৰাব পাপ। এই পৰাধীনতা সমাজগতভাৱে বিহীন। নাৰীয়ে বুজিব, সেইদিনা বহুত ধৰ্ম, বহুত সমাজ, বহুত তাজমহল নিশ্চিহ্ন হৈ যাব।" তাৰ প্ৰৱৰণতাৰ দাৰ্শনিক আত্মপ্ৰকাশ বুলি অৱজ্ঞা কৰিব নোৱাৰি, সেইদিনা সি সঁচাকৈয়ে ভাবিছিল সেই ছোৱালীবোৰৰ কথা। তাৰ ছুখ লাগিছিল—আশোম পৰ্বত অন্ধ হৈ বাপেক-মাকে নিজে নিজ হাতেৰে বলি দিয়া ছোৱালীবোৰৰ কথা ভাবি। পুৰুষৰ উদাৰতাৰ বৰ্ণনা দি, প্ৰেমৰ কাৰণে পুৰুষে কৰা ভাগ্যৰ পৰিহা প্ৰচাৰ কৰি লিখা ইতিহাস পুথিৱীত আছে। কিন্তু, মিৰাক হৈ ডিল-ডিলকৈ জীৱন আহতি দিয়া এই ছোৱালীবোৰ, এটা ৰাজহুৱা বাধ্য হৈ নিজক দাব কৰি বিতৰ্কনামে ওপে জীজন অ'ৰা-ছোৱালী-ডেলা এই-ছোৱালীবোৰ—ইহঁত কি কৰাৰ এইদৰেই থাকিব? 'ইহঁত

ভাব জাহ্নব কথাটো মনত পৰি গৈছিল। ডেখে কি নি নিজে নজনাটক জাহ্নব পক্ষ লৈয়েই সমগ্ৰ নাবীজাতিৰ কথা ভাবিছে?.....খঙতে সি একো নোকোৱাকৈ হুপ-হুপ কৈ ওলাই গৈছিল।

আম এদিনৰ কথা। মহেশ বৰত নাছিল। বাছনি-বৰত নে ভিতৰৰ আন ক'ববাত মিনতি কিবা কামত লাগি আছিল। সি ডুম্বিং-কৰত বহি কিবা কিতাপ এখন আপত্ত যেনি লৈ আকাশ-পাতাল ভাবিছিল। এনেতে অতি মনে মনে ঝাঙ্ক সোৱাই আহিছিল। গাত মুগাৰ মেখেলা আৰু কপাহী চাফৰ, ভৰিত এবোৰ পুৰণি চেঙেল, যুৱৰ চুলিবোৰেৰে পিঠিটো ঢকা। কিবা বেন ক্লান্ত হৈ আহিছিল। সিয়েই প্ৰথমে হাত লগাইছিল, “কি থবৰ মিচ্ হাজৰিকা? কালি দেখোন দেখা-সাক্ষাতেই নহ'ল। আৰু, আজিও দেখোন কিবা শুকান শুকান ভাব।” আগদিনা সঁচাকৈ অহা নাছিল তাই, আৰু, নহাটো অভয়ে অহুভৰো কৰিছিল। তাৰ কথাৰিটা তাই আগদিনা নহাৰ কাৰণে অভিযোগ কৰা বেন শুনাইছিল নেকি? এটা ঠঠ বোলোৱা হাঁহি মাৰি তাই তাৰ ওচৰেদিয়েই পিচকালে থকা বুক্-চেলফ্-টোৰ ওচৰলৈ গৈছিল। তাৰ হাতত তাইৰ মেলা-চুলিৰ আগটো লাগিছিল। তিতা। “নিশ্চয় গা ধুই উঠিয়েই আহিছে”— সি ভাবিছিল হে। কিন্তু, ছোৱালীৰ এই শুকাবলৈ ধৰা তিওৱা চুলিৰ গোন্ধটো বৰ ভাল লাগে তাৰ। কিবা বিম-জিম কৰি দিয়ে তাৰ মনটো। তেনেকুৱা আধা শুকোৱা ভাঠ চুলিত তাৰ নাকটো লুকাই দিবৰ মন যায়। কিন্তু, জাহ্নব চুলিত তো আৰু মোৱাবি।

বুক্-চেলফ্-ৰ কিতাপৰ মাজত হয়তো নথকা কিতাপ এখনকে বিচাৰি বিচাৰি জাহ্নবে কৈছিল—তালৈ নোকোৱাকৈয়ে :

“পৰহি যে আমি ইয়াত আলোচনা কৰিছিলোঁ, কথাবোৰ মনত আছে?”

অভয়ৰ ঠিক মনত পৰা নাছিল। ভেতিয়া জাহ্নবেই আকৌ কৈছিল, “সেই—টকাই কেনেকৈ মনৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে।”অভয়ৰ মনত পৰি গৈছিল। হুদিন আগতে সেই ঠাইতে বহি মহেশ, মিনতি আৰু জাহ্নব লগত বেচ তৰ্ক কৰিছিল সি। মহেশে কোনোবা এখন উপন্যাসৰ নায়ক এটাৰ উত্থাপন কৰি কৈছিল, হেজাৰ বিপদ-আপদ-দুখ-কষ্টৰ মাজতো প্ৰকৃত প্ৰেম দৃষিত নহয়। জাহ্নবে সমৰ্থন কৰিছিল। মিনতিয়ে সম্ভবা কৰিছিল, মহেশৰ মুখত প্ৰেমৰ কথা অতি আচহুৱা বেন লাগে বুলি। অভয়ে তৰ্ক বচাবৰ কাৰণেই কৈছিল—টকা-পইচা থাকিলে হে প্ৰেম। হুদিন পেটত ভাত নপৰিলে প্ৰেম উৰি যায়।.....ইত্যাদি।

“অ, এবা পাহৰিছিলোৱেই। কিন্তু, হঠাৎ সেই কথা মনত পৰিল কিয়?”—সি আচৰিতেই হৈছিল।

“আপোনাৰ সম্ভবাটো বিছা আছিল, তাকে ক'ব খুজিছোঁ।”—জাহ্নবে কিতাপ বিচাৰি থকা অৱস্থাপৰবাই কৈছিল।

“অ... কিবা নতুন যুক্তি কোনোবা কিতাপৰপৰা বিচাৰি উলিয়ালে নেকি?”—অভয়ে ওপৰত ওলাই থকা লাইটটোৱে চাই হুহুিছিল।

“কিতাপ পঢ়ি বহু, পৰীক্ষা কৰি চলোঁ। পৰহি বাতিৰপৰা আমি এতিয়ালৈকে

পূৰ্বা হুদিন লগোন দিলোঁ...”—মডয় অৰাক হৈ একেখৰে বৈ গৈছিল। তাই তেতিয়াও কিতাপ বিচাৰি আছিল।

“কিন্তু ক’তা, মই বিজনক ভাল পাওঁ, তেওঁৰ কথা দেখোন বেছিকৈ হে মনত পৰিল”—খুব সহজভাৱে সাধাৰণ কথা কোৱাৰি কথাকিটা কৈ আত্ম থিয় হৈছিল, হাতত কিতাপ এখন লৈ। এনেকুৱা সৰু ল’ৰা-ছোৱালীৰ নিচিনা জেহ যে আত্মৰ নিচিনা ডাঙৰ ছোৱালী এজনীৰ থাকিব পাৰে, সি ভবাও নাছিল। তৰ্কৰ খাতিৰত তৰ্ক কৰি অনাহকত ‘সৰল’ আত্মজনীক হুদিনকৈ লগোনে বখাৰ কাৰণে তাৰ নিজকে বৰ দোষী যেন লাগিছিল। মুখখন তাইৰ কিয় শুকান লাগিছিল, তেতিয়া হে সি বুজিছিল। তাৰ খুব জানিবৰ মন গৈছিল, ইমান ভাল পোৱা সেই ডেকাজন নো কোন? ভয়ো লাগিছিল—যদি ‘তুমি’ বুলি কৈ দিয়ে। যদি কয়? ..কোনো কথা ঠিক কৰি মনটোক শান্ত কৰিব নোৱাৰিয়েই সি স্থিতি পেলাইছিল, “যদি বেয়া নাপায়, তেন্তে স্থিতি পাৰোঁ। নে—সেইজন নো কোন?” স্থিতি সি নিজেই বড়া পৰি গৈছিল। তাইলৈ ঘূৰি চাব পৰা নাছিল। আন কাৰোবাৰ নাম কৈ দিলে কি হ’ব বুলি তাৰ আত্ম-গোৰৱটোৱে তাক স্থিতিছিল। মহেশ সোমাই আহিছিল। সি বন্ধা পৰিছিল।

এই ঘটনাৰ তিনি-চাৰি দিন পিচতে বোধকৰোঁ, চৰকাৰী কামত বাপেক ডিব্ৰুগড়লৈ যাওঁতে লগতে আত্মকো লৈ গৈছিল। অভয়ৰ অলপ বেয়াই লাগিছিল, মিনতিৰ মুখে খবৰটো শুনি। আন নহ’লেও, এজনী ছোৱালীৰ অন্তৰত ঠাই পোৱা বুলি জানি ভাল লাগে—কণহায়ীয়েই হওক বা দীৰ্ঘহায়ীয়েই হওক। অপ্ৰকাশিত প্ৰেমক প্ৰকাশৰ স্থিতি দিবলৈ বাট বিচাৰি ফুৰা ছোৱালীবোৰৰ লগত কথা পাতিও ভাল লাগে।

বোধকৰোঁ সেইদিনাই সি অৰ্ডাৰ পাইছিল কলিকতালৈ ঘূৰি যাবলৈ। মনে মনে ভাল লাগিছিল। জইন কৰিবলৈ তাক এমাহ সময় দিছিল। সেই বাবে সি ঠিক কৰিছিল, এই এমাহ এনেয়ে বহি থকাতকৈ উজনি অসমখনতে ঘূৰি আহিবলৈ। উজনি অসমৰ কথা ভাবোঁতেই তাৰ বানপানীৰ কথা মনত পৰিছিল। তাৰ আগৰ বছৰত হোৱা বানপানীত সি বোৰহাটতে আছিল। তেতিয়া চাকৰি কৰা নাছিল। সেই ১৯৫৪ চনৰ বানপানীৰ কথা মনত পৰিলে এতিয়াও তাৰ বেয়া লাগে। আৰু বছত ছাত্ৰৰ লগতে ডিব্ৰুগড়ত দুৰ্গশাস্ত্ৰসকলক সহায় কৰিবলৈ স্বেচ্ছাসেৱক হৈ সিও গৈছিল। বছত অপমান বিনা-প্ৰতিবাদে মূৰত লৈ সি ঘূৰি আহিছিল। এমুঠি চাউলৰ কাৰণে, এটুকুৰা কাপোৰৰ কাৰণে, ঘূৰ ফুৰাবলৈ অকণমান ঠাইৰ কাৰণে হাহাকাৰ কৰি, খোৱা বস্ত্ৰ-মিহা-নাওবোৰৰ চাৰিওফালে আত্ম হৈ বৈ থকা সেই হালুহবোৰ এতিয়াও তাৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠে—এতিয়াও সি নাজানে কেইবোৰখ কৰিয়াল হালুহ বাচি থাকিল। সেই হালুহবোৰ—বিশেষী মুদ্ৰাৰ উপাৰ্জনৰে দেশৰ কাৰণে আধুনিক বৈজ্ঞানিক বস্ত্ৰপাতি কিনিবলৈ ভেজক পানী কৰি কাম কৰা সেই হালুহবোৰ, উৰাজাহাজ-বটবগাড়ী চালু ৰাখিবলৈ ডেল কোম্পানিৰ পুতেকক কাম কৰিবলৈ পঠোৱা সেই বুঢ়ী হাকৰিজনী, চৰকাৰী বা বেচৰকাৰী ভোজ-ভাত-উদ্বৃত্ত

চাউল বোপাবলৈ উত্থা চাউলৰ পইতা-ভাত খাই কণ-জাহাৰ খেতি কৰা সেই সবল খেতিয়ককিটা, পাছীৰ নামত চৰকাৰৰ কথা মতে কুটীৰ শিল্পেৰে দেশ চহকী কৰিবলৈ বন্ধ কৰা সেই বুঢ়ী-গাভৰুৰ, ভৱিষ্যৎ ভাৰতৰ 'উপযুক্ত' নাসৰিক হ'বলৈ উঠি অহা সেই বুকুৰ-হাড় লেখিব পৰা ল'ৰা-ছোৱালীৰোৰ—সকলোৰে মুখত বেন লিখা আছিল একো একোটা প্ৰশ্ন। বোবাৰ দৰে মনে মনে থকা সেই মুখবোৰে তাক বেন চাৱনিৰেই স্থিতিছিল—'হয় নে, বিজ্ঞানে বোলে বহুত অসম্ভৱকো সম্ভৱ কৰিছে? ব্ৰহ্মপুত্ৰতকৈ ডাঙৰ নদীও বোলে মানুহৰ ইচ্ছামতে চলিবলগীয়া হৈছে? বিজ্ঞানে বোলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ নিচিনা নদী নিয়ন্ত্ৰণ কৰি অসমৰ নিচিনা এখন দেশকে চহকী কৰি তুলিব পাৰে? তেন্তে আমাৰ এই অৱস্থা কিয়? নে, পুৰণি বিশ্বাস মতে আধুনিক চৰকাৰেও বছৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক নৰ-বলি দি যাবলৈ ঠিক কৰিছে? তোমালোক শিক্ষিত-সকলে সেইবোৰ অন্ধবিশ্বাস এৰি পেলাবলৈ আমাক উপদেশ দিয়। দেখোন?'...

এনেদুৱা বহুত প্ৰশ্নৰ আঁৰত লুকাই থকা অপমানেৰে তলমূৰ কৰি সি ঘূৰি আহিছিল। বুজি আহিছিল—আত্মসন্মানবোধ থকা এই সাহসী অসমীয়া খেতিয়ককিটাক এমুঠি চাউল দিয়াই দি কিমান বেছি অপমান কৰা হয়, সিহঁতৰ আত্মনিৰ্ভৰশীলতাক পজু কৰি কিমান বেছি 'পাপ' কৰা হয়। পাঁচ বছৰ হৈ গ'ল। অসমত বানপানীৰ ৰাজত্ব একেদৰেই চলি আছে। মধ্যযুগীয় বুদ্ধিৰে খবালি মথাউৰি বান্ধিছে, বাৰিষা উটাই নিছে। বানপানীত, আকালত, বেমাৰত মানুহ মৰিছে। অসমখন প্ৰকৃতিৰ লীলাক্ষেত্ৰ হিচাপে আছুতীয়াকৈ থৈ ডাঙৰ ডাঙৰ বৈজ্ঞানিকে বানপানী নিয়ন্ত্ৰণৰ কাৰণে গৱেষণা কৰিছে।

এইবোৰকে ভাবি-চিন্তি বহি থাকোঁতেই সেইদিনা ৰাজীৱ আহি ওলাইছিলহি হঠাৎ। ৰাজীৱে তাক জ্বোৰ কৰিছিল সিহঁতৰ বাগিচাৰ ঘৰলৈ যাবলৈ। হঠাৎ বহুত দিনৰ মূৰত ৰাজীৱটোক লগ পাই তাৰ ভাল লাগিছিল। চাহ-বাগিচাত তেতিয়ালৈকে সি কেতিয়াও থকা নাছিল। সেয়ে, কিছুদিন গৈ থকাটোকে সি ঠিক কৰি লৈছিল—অভিজ্ঞতাৰ কাৰণে। ৰাজীৱ বোৱাৰ কেইদিনমান পিচতে এখন চিঠিৰে সি ৰাজীৱক মাতি পঠিয়াইছিল—শিৱসাগৰত লগ ধৰিবলৈ। যাবলৈ ওলায়ো সি এবাৰ ভাবিছিল—তাৰ এই উজনি অসমলৈ যাত্ৰাৰ শুবিহে, ভাৱ ডিক্ৰগডলৈ বোৱাৰ লগত কোনো সন্দ্ব নাহি তো?

শিলঙৰপৰা নামি, এদিন গুৱাহাটীত থাকি, পিচদিনা পুৱাই বাছেৰে নগাঁৱেহি আহি ঘোৰহাট পাইছিলগৈ সি—১৯৫৫ চনৰ আগষ্ট মাহৰ কি তাৰিখে বাক? ভাৱ মনত নপৰিল। হৰ-হৰকৈ মাৰিছিল সি শিলঙৰপৰা। লগত ৰাজ এটা সৰু হেণ্ড-বেগ। তাত কেইবোৰমান কাপোৰ, এখন আঁঠুৱা আৰু কেইখনমান কিতাপ। শিলঙৰপৰা নামি বাওঁতে বাছবোৰ মাতালৰ দৰে নামে। ইকালে ঘূৰে, নিকালে ঘূৰে, গোৰ-গোৰাই ওপৰলৈ উঠে, হৰ-হৰাই ডললৈ নামে—বেন হচেই নাই। বেন কেতিয়া তৈয়াৰ পাৰগৈ তাৰ হে চিন্তা। বেন শিলংখন অসহ্য লাগি হে এৰি বৈ আহিছে। সি উঠা বাছখনো মাৰিছিল, সেই একোটা বাটেদি—শিলং আৰু তৈয়াৰৰ বোপস্বৰূপ এই এটা বাট।

জনসাধাৰণৰ চিঞৰ-বাথৰে আমনি কৰিব নোৱাৰা দুৰ্গৰ দৰেই স্থবক্ষিত ঠাই এই ষিলং। ৰাজধানী হোৱা আৰ্জি এশ বছৰো হোৱা নাই। ইয়াতাবু সন্ধিৰ প্ৰায় ৩৫ বছৰৰ পাচৰ কথা। বিব্ৰোহী খাচিয়া-জয়ন্তীয়াসকলে নোৱাই নানৰ ঠাইটুকুৰা অধিকাৰ কৰি বহিয়েই লৈছিল। বৃটিছৰ তেতিয়াৰ সৰ্ব্ব আছিল চেৰাপুঞ্জিত। সেই বিব্ৰোহ দমন কৰিবলৈ আহিয়েই বৃটিছৰ বিলাসী মনে ধুনীয়া দেখিলে ষিলংখন। চেৰাপুঞ্জিৰ সমান অতিপাত বৰষুণ নাই, কাষতে প্ৰায় ৬৩০০ ফুট ওখ শ্বিলং-পিকৰ সৌন্দৰ্য, গুৱাহাটীলৈ ওচৰ। ১৮৬৬ চনত অসমৰ চিৰদিনীয়া ৰাজধানী গুৱাহাটীৰপৰা গৈ ষিলং পালেগৈ। লগে লগে পৰ্বত-ভৈয়ামৰ ব্যৱধান সৃষ্টি হ'ল—চৰকাৰ আৰু বাইজৰ মাজত। নগৰ গঢ়ি উঠিল। স্থানীয় দুখীয়া খাচিয়াবোৰ লাহে লাহে আঁতৰি পৰিল—ৰাজধানীত দাবিত্ৰাৰ চেকা পৰি সৌন্দৰ্য নষ্ট হয় বুলি। বিব্ৰোহী খাচিয়া-জয়ন্তীয়াৰ তেজবোৰ বৰষুণে উটাই নিলে। তাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিলেহি অল্পগত কেৰেণীৰ দলে। বাইজে ভাৰতক স্বাধীন কৰিলে। কিন্তু শ্বিলঙক নোৱাৰিলে। পশ্চিমীয়া মনোবৃত্তিৰ উপনিৱেশ হৈয়ে থাকি গ'ল। বৃটিছৰ নিষ্পেষণত জঞ্জৰিত খাচিয়া-জয়ন্তীয়া জনসাধাৰণৰ বুকুত সাঁচি থোৱা ৰাজ-বিষেৰে লাহে লাহে অসমীয়া-বিষেৰৰ ৰূপ ল'লে। কাৰণ স্বাধীন অসমৰ চৰকাৰ অসমীয়া হ'ল। খাচিয়া জনসাধাৰণৰ মনত বিশ্বাস জন্মাব পৰাকৈ এই স্বাধীনতাই শাসক-বিষয়সকলৰ মনোবৃত্তিৰ পৰিৱৰ্তন আনিব পৰা হ'লে, এই বিষেৰে কেতিয়াও গা দেখা নিদিলেহেঁতেন বুলি বহুতে ভাবে।...

ঘোৰহাটত নামি সি কঁকালটো পোনাই লৈছিল। পুৱাৰেপৰা একে ঠাইতে একেধৰে বহি বহি আমনি লাগিছিল। তেতিয়াও প্ৰায় ডেৰকুৰি মাইল বাকী—শিৱসাগৰলৈ। তাৰ উপৰি কাণ দুখনেৰে একো ছুন্না যেন লাগিছিল।

এই চৰকাৰী বাছবোৰ চলি থকা অৱস্থাত পৃথিৱীৰ সকলো বিকৃত শব্দৰ বেজুৰা অৰ্কেষ্ট্ৰা যেন লাগে। তথাপি ট্ৰেনতকৈ সি এই বাছবোৰত বাবলৈকে ভাল পায়। অকণো ইকাল-সিকাল নকৰাকৈ কোন কেতিয়াই পাৰি থোৱা লোহা ছড়ালৰ ওপৰেদি, জন-প্ৰাণীহীন হাবি-পথাৰৰ মাজেদি একেধৰণেৰে আমনি লগাকৈ গৈ থকা ট্ৰেনবোৰত তাৰ সুৰ গৰম হৈ যায়। ৰাহত তেও বাটত গৰু-মাজুহ দেখি, ইকালে-সিকালে যুবে, আৰু বাটৰ সীমাটো ট্ৰেনৰ লোহা ছড়ালতকৈ বহল।

হাত দুটা ওপৰলৈ তুলি দীঘলকৈ হামি এটা মাৰি অভয়ে টিকট বেচা কাউণ্টাৰত গৈ খবৰ কৰিছিল, শিৱসাগৰলৈ বাছ কেতিয়া যাব। প্ৰায় আধা ঘণ্টাৰ পাচত। তেতিয়া আবেলি চাৰি বাজি গৈছিল হে। দুখোজমান ইকাল-সিকাল কৰি, বাটৰ ঠাভিৰ আঁহতজোপাৰ ওচৰত মাজুহৰ জুৰ দেখি সি ওচৰ চাপি গৈছিল। দুটা বুঢ়া মংগল-চোৱা মাজুহক বেৰি আন বহুত বুঢ়া আৰু আদহীয়া মাজুহ বহি আছিল। মাটিত আঁক পাৰি দুয়ো গণনাভ ব্যস্ত। বেৰি বহা সকলেও একান্ত মনোবোপেৰে চাই আছিল।

হুই মংগল-চোৱা বুঢ়াৰ কটা-ময়লা পিন্ধা-কাপোৰ আৰু মুখত দাবিত্ৰাৰ কেনা দেখিয়েই অভয়ৰ মনত হৈছিল—বিজ জীৱনৰ ভৱিষ্যৎ হে অলপে, বৰ্তমানবোৰো একো

উপায় কবির মোহাৰি ভেঙেলোক বহিছিলহি, আনৰ ভাগ্য গণনা কৰি পেটৰ ভাত মোকোলাবলৈ। আৰু, প্ৰায় একেধৰণেৰে ভাগ্যক ঘিয়াই বহি থকা এমজে বেৰি থকিছিল, মনৰ শাস্তিৰ কাৰণে ভৱিষ্যৎ জানিবলৈ। চুঠাতে তাৰ মনত খেলাইছিল, গোটেই যোৰহাটেই এইদৰে ভাগ্যক ঘিয়াই বহি থকা নাই তো ?

যোৰহাটৰ ভৱিষ্যতৰ বিষয়ে অভয় অজ্ঞ। কিন্তু, সি জানিছিল যোৰহাটৰ ‘বৰ্তমান’ নাই, ‘অতীত’ বি আছিল তাতকৈ বেছি বুলি যোৰহাটীয়াই ভাবে—বৰশীৰ এবাই যোৱা নাহব দৰে। পৰি অহা সময়ত যোৰহাটত কিছুদিনৰ কাৰণে অসমৰ স্বাধীন বজাৰ ৰাজধানী আছিল। আৰু, অভয়ে ভাবে, সেইটোৱেই হ’ল যোৰহাটৰ কাৰণে এটা মহা পাপ। ক্ৰমাৎ দুৰ্বল হৈ অহা ৰাজশক্তিৰ দোষবোৰ শেহকিজন ৰজাৰ গাত পূৰাপূৰিকৈ আছিল। সেইবোৰ দোষ সংক্ৰামক। ক্ৰমাৎ ডা-ডাঙৰীয়া আৰু সেইসকলৰ লগত লেটি-পেটি হৈ থকাসকলকো সেই দোষে ঢুইছিল। এই কথা অতি সঁচা যে, যোৰহাট-শিৱসাগৰৰ বহুত ভেম-অহংকাৰ-ডাংকোপ ৰজাঘৰীয়া উপাধিৰ লগত অহা। শক্তি পূজাক ৰজাঘৰীয়া ধৰ্ম কৰি আৰু বৈষ্ণৱসকলক সজ্ঞ পাতি দি ধৰ্মৰ ৰাজেন্দ্ৰিও বজাই সাধাৰণ ৰাইজৰ মনত কম প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা নাছিল। ৰজাক লয়ৰে লগতে লৈ গ’ল, কিন্তু ভেম থাকি গ’ল। সেই কাৰণেই এতিয়াও যোৰহাট-শিৱসাগৰৰ ৰজাৰত অসমীয়া বেপাৰীয়ে গ্ৰাহকক ভেকাহি মাৰি কয়, “নিবৰ মন নাই ৰহি চুপতি মাৰি নাথাকিব।” এতিয়াও বৰঘৰ-স্বাৰলঘৰৰ গুৰি-ছিগা গৰাবে-নোপোৱা ঠাণ্ডাৰ খুঁটাও আঁউজি, শৰাইত তামোল-পাণ লৈ, পুৰণি গৌৰৱৰ কথা কয়। পানী পৰি পচি যোৱা হাতীৰ চাড় দেখুৱাই কয়—চাৰি পুকুৰৰ আগত কেইটা হাতী আছিল।

যোৰহাট-ডিব্ৰুগড়-শিৱসাগৰৰ ওপৰত গোটেই অসমৰে এটা অভিযোগ আছে বোলে। উজনি অসমৰ এইকিখন চহৰতে অসমীয়া কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ বৰপেৰাটো আছে বুলি দাবী কৰে। এইকিখন চহৰতে অসমৰ শেষ ৰজাৰ তেজো আছে বোলে। ইয়াতেই অসমৰ ধনাঢ্য উদ্যোগপতিসকলৰো প্ৰাধান্য। কলিকতাৰ ডাঙৰ ডাঙৰ হোটেলত এই মালিকসকলৰ টকা খৰচ কৰিব পৰা ‘হাট’ দেখি বহুতেই আচৰিত হয়। কোনোবা এজনী ৰাইজী বোলে অৰাক হৈ মুছ’ যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল। কিন্তু, অসমৰ সামূহিক উন্নতিৰ কাৰণে এজনেও বোলে কামত লগাকৈ খৰচ নকৰে। মুখেৰে বৰ বৰ কথা কৈ খৰচৰ হাত সাৰে বোলে। অভয়ে শুনা কথা হৈ অৱস্তে। সি বিধানো নকৰে। কাৰণ, তেখেতসকলৰ খৰচ কৰিবলৈ সিয়ান টকা থকা হ’লে উজনি অসমৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ উন্নতিয়ে মানুহক চমক লগাই দিলেহেঁতেন বুলি অভয়ে ভাবে।

ৰজাদিনীয়া কীৰ্তি হিচাপে যোৰহাটত অৱস্তে বিৰোধ একো নাই বুলিয়েই অভয়ে জানে। ওচৰা-উচৰিকৈ চুটী সকলক আঠ-দহ হাত ওখ মাটিৰ টিপ আছে। ৰজাৰ কবৰ। কোন ৰজাৰ জানিবলৈ অভয়ে কেতিয়াও বহু কৰা নাই। সেই চুটীক ৰজা-বৈদ্যৰ বোলে। আজিকালি ধোবাই তাৰ ওপৰত কাপোৰ শুকাৱ। কেতিয়াবা নক-হাফজী গাঁহ বিচাৰি দায়। আৰু, কেইখনমান গাঁৱৰ ৰজাদিনীয়া-নাম আছে। এটা নে চুটী সাধাৰণ পুখুৰী আছে—বজাই থকাৱা। ইয়ালৈই।

বাহু-অকিচত টিং-জিং-জিংকৈ বস্তু। যথা গুনি ভাগ্যক ভাবি বহি থকাসকলক ভাতে এবি অভয় বাহুত উঠিছিলগৈ।

বাহু চাবলৈ সৌৰি অহা মাইলৰ খুঁটিবোৰক পাচ পেলাই, ওখোবা-মোখোবা বাটটোৰ লগত থকা-খুন্দা লগাই বাহু গৈ আছিল—গতিবেগতকৈ শব্দ আছিল বেছি। অভয়ে মনে মনে ভাবিছিল, বাজীৰ বদি নাহে, তেন্তে ডিব্ৰুগড়লৈকে গুচি যাব। ডিব্ৰুগড়? নিজকে এটা চব মাৰি দিবৰ মন গৈছিল তাৰ। মনটোক সি স্থিৰিছিল—‘ভাতকৈ-নকৰ কিয় জাহ্নু হাজৰিকাক প্ৰেম-ভিক্কা কৰিবলৈ যাওঁ বুলি।’ নাই, এই বাজে কথাবোৰ ভাবি থকাভটকৈ কাৰোবাৰ সৈতে কথা পতাই ভাল বুলি ঠিক কৰি সি চাই দেখিছিল, তাৰ ওচৰৰ চিটত কোনো নাই। কাৰি-মুনি হৈ আহিছিল। হঠাতে সি আৱিৰ্ভাৱ কৰিছিল, তাৰ সমানে সমানে সোঁকালে দাঁতিত অকলে বহি কোনোবা গাডক—বয়সিয়াল গাডক। বেচ পৰিপাটিকৈ মেখেলা-চাদৰ পিন্ধা লাহী গাৰে বহি থকা দেখি অভয়ৰ ভালেই লাগিছিল। সি চাইছিল ধুনীয়া মুখখন, কেনেবাৰকৈ চিনি পায় নেকি? কিন্তু, বাহুৰ জোকাৰণিত তাৰ চাৱনিটো উকৰি গৈ বাবে বাবে গাডকৰ বুকুত পৰিছিল। ঠিক হৈ থকা চাদৰখনকে বেচেৰীয়ে ভালকৈ লৈছিল, লাভতে। কথা পতাৰ ইচ্ছা হৈছিল তাৰ। জাঁজী পাৰ হৈ কোনোবা এঠাইত বাহুখন বৈছিল। কোনোবা নাৰিছিল। সি সেই স্থিতিতে জয়জয়নোচিৎ দূৰত্বৰ ব্যৱধান বাধি ওচৰ চাপি স্থিৰিছিল, “আগুনিও বোধকৰোঁ শিৱসাগৰলৈকে যাব?”—স্থিতি উঠি হৈ সি বুজিছিল কি মহাপাপ কৰিলে। তেওঁ কোনো উত্তৰ নিদি বাহুৰ ভিতৰৰ মাহুহবোৰলৈ খুৰি-পকি চাইছিল। চাৱনিটোৱে যেন বাকী বাজীসকলক কৈছিল—“দেখিছা ইয়াৰ সাহটো?” অভয় লাহে লাহে আঁতৰি আহিছিল। তাৰ পিচৰ চিটত বহি থকা ডেকা ল’ৰা এটাই সেই সময়তে ডাক কৈছিল, “আমি শিৱসাগৰলৈ আহিছোঁ। আজি তাত কুষ্টি-সন্মিলন আছে। আমি বোৰহাটৰ ডেলিগেট।” অভয়ে তেতিয়া হে বুজিছিল, সেই বাহুত বোৰহাটৰ কুষ্টিৰ এটা দল থকা বুলি। আক ভাবিছিল, অচিনাকিৰ লগত কথাৰ আদান-প্ৰদান কৰিবলৈও ভয় কৰা কুষ্টি জীয়াই থাকিব পাৰে জানো? পানীৰপৰা ওলালেই মাহু যাবাৰ দৰে এইবোৰ কুষ্টি বাহিৰলৈ ওলালেই নাইকিয়া হ’ব দেখোন।

দিশোৰ দলঙৰ দাঁতিৰ বেগিঙৰ কটা-কটিবোৰে তাৰ মনৰ খেলি-খেলি ভাববোৰ কটা-কটি কৰি দিছিল। বাহুৰপৰা নাৰিয়েই সি চাবিওকালে চাইছিল। বাজীৰ নাই। ভোক লাগিছিল। ওচৰৰে দোকানখনত কিবা অলপ খোৱাৰ ইচ্ছা হৈছিল। সোৱাই গৈ চকী এখনত বাটলৈ দেখাটকৈ বহি লৈছিল—বদি বাজীৰ আহে। শিৱসাগৰত থাকি তাৰ ভাল নালগে। ভাতকৈ বোৰহাটলৈ খুৰি বোৱাৰ কথাকে ভাবিছিল—বদি বাজীৰ নাহে।

ইমানবোৰ বজাহিনীয়া কাৰেং-পুখুৰী আদিৰে ভৰপূৰ শিৱসাগৰখন কোনো দিনেই ভাল লগা নাছিল তাৰ। সেইদিনাও চাহৰ দোকানত বহি সি শিৱসাগৰখনৰ কথাকে ভাবিছিল। এতিয়াও সি কেতিয়াবা ভাবে, এই চহৰখনৰ কথা। শিৱসাগৰ বুলিলেই তাৰ মনত পৰে দিশো লৈখনৰ কথা। একেদৰেই বৈ আছে এতিয়াও।

কোনোবা আদিব হাঙ্গুহ আহিছিল বোলে—বহুত হাজাৰ বছৰ আগতে। সিহঁতক কিবা ‘অষ্টিক’ নাম দিছে এতিয়াৰ বুৰঞ্জীবিদসকলে। সিহঁতে বোলে পানীক ‘হু’ বুলিছিল। তাৰ পিচত বোলে আন এচাৰ হাঙ্গুহ আহিছিল। সিহঁতে বোলে পানীক ‘ডি’ বুলিছিল। আগৰ চাৰ হাঙ্গুহে ‘হু’ নাম দিয়া নৈখনক পিচৰ চাৰ হাঙ্গুহে বোলে ‘ডিহু’ নাম দিছিল—হাঙ্গুহৰ নামৰ আগত ‘জি’ লিখাৰ দৰে নিজৰ ‘ডি’ শব্দটো বহুৱাই। সেই দৰেই বোলে দিখো। সেইবোৰ আদিমবাসীৰে বৰবৰতা লৈ দিখো এতিয়াও বৈ আছে। বুৰঞ্জীবিদে তাৰ হাজত অতীত সভ্যতা বিচাৰি চুলি পকায়, দেশৰ জাতীয় গৌৰৱ উদ্ধাৰ কৰে, স্বীকৃতি লাভ কৰে। কিন্তু, দিখোৰ পাৰত বাস কৰা হাঙ্গুহে জানে এই দিখোৰ কথা। একে পানীবোৰ, একে বৰবৰতাৰে পাৰ থাই উৎপাত কৰা বানপানীবোৰেৰে ভৰা এই নদীবোৰ, যেন একোটা পৰিৱৰ্তন নিবিচৰা মনোৱন্তিৰ প্ৰতীক। প্ৰতি বছৰেই পুৰণি বছৰৰ পুনৰায়ুত্তি। সেইদিনা চাহৰ দোকানত বহি বহি অসহ লাগি, গোটেই শিৱসাগৰখনকে বেয়া লাগি গৈছিল তাৰ। দোকানবপৰা বাহিৰলৈ আহি পকী-বাস্তাটোৰ ওপৰত থিয় হৈ সি অজুৰ কৰিছিল—সি যেন কোনোবা এটা কবৰৰ ওপৰত থিয় হৈছিল। ছপ বছৰীয়া ৰাজস্ব এটাৰ কবৰ এই শিৱসাগৰ। ইয়াৰ প্ৰতিটো হ’লত লুকাই আছে স্বাধীন ৰাজস্বৰ গৌৰৱৰ লগতে বহুত বলাৎকাৰ, সতীত্ব হৰণৰ কাহিনী, ৰংঘৰ-কাৰেংঘৰত আছে বহুত ‘বহুদৈ লিগিৰী’ৰ অলিখিত ইতিহাস, প্ৰতিটো পুখুৰীত পৰি আছে বহুত অলিখিত সত্য। পুখুৰীৰ চাৰি সীমাৰ সংকীৰ্ণতাক কিয় সাগৰ বুলিছিল হাঙ্গুহে, অভয়ে জানিব নোখোজে। মান দেশবপৰা পাটকাই পৰ্বত বগাই আহিয়েই যিখন অসম দেশত চুকাৰা ৰজা হৈ পৰিছিলহি, সেই অসমত সেই সময়ত কিমান থলুৱা সাহসী আৰু স্বাধীনচিহ্নীয়া বীৰ আছিল, সি ভাবিবলৈ লাজ পায়। চুকাৰা নিসন্দেহে এজন ভৱিষ্যদশী ৰাজনৈতিক পুৰুষ। চুকাৰাৰ অবিহনে অসমৰ ইতিহাস কি হ’লহেঁতেন কোৱা নাই। কিন্তু, বৈজ্ঞানিক চাউডাঙে শান্তি দিয়া চাবলৈ নগা-বেশত অহা পলবীয়া গদাপানিয়ে, “তোৰ গিৰিয়েবৰ কথা কৈ নিদিয় কিয়”—বুলি জয়মতীক কৈছিলহি বুলি সি বেতিয়া সকতে পাঠ্য-পুথিত পঢ়িছিল, ডেতিয়া গদাপাণিক সি বীৰ বুলিব পৰা নাছিল। সেইদিনা সি ৰাজীৱৰ কাৰণে ৰাস্তাৰ দাঁতিত বৈ বৈ সজিয়াৰ অন্ধকাৰত যেন দেখিবলৈ পাইছিল—চকু-কচা, হাত-কটা, ভৰি-কটা, আঁঠুৰ ঘিলা কচা, একেজনী জীয়েকক বজাঘৰৰ লিগিৰী কৰি নিয়া, একেটা পুতেকক শালত দিয়া, বহুত হাঙ্গুহে যেন বিনাই বিনাই ডাক আঙৰি ধৰিছিল। আৰু যেন কৈছিল, অসমৰ স্বাধীন ৰাজস্বৰ গৌৰৱৰ আঁৰত বহুত অলিখিত বিননি লুকাই আছে। চকুৰ আগত তাৰ তাহি উঠিছিল এখন জেবেঙা পথাৰৰ ছবি। পৰিৱৰ্তন নিবিচৰা এদলে তাত যেন এতিয়াও বাইজৰ প্ৰগতিৰ স্মৃতি হাঙ্গু-গৌৰৱৰ চৰভাৰে কোবাই হুঙা কৰিব খুজিছিল। জেবেঙা পথাৰবপৰা জয়মতীয়ে যেন ডাক চিঞি কৈছিল, “ইয়াডেই, এইখিনিতেই, সকলো বাইজৰ চকুৰ আগত এই বুকলি জেবেঙা পথাৰতেই, বিজয় গগতত বিন বৰি অসাময়িক অজ্ঞাচাৰ লহি লহি য়ই যবপক সাৱটি লৈছিলোঁ। অজ্ঞাচাৰী বজাৰ অসাময়িক বিকছে এতিয়াৰ কৰি স্বীকৰণ বিচৰোঁ। গুৰু

পাত্ত সবাকৈ চিঞৰি চিঞৰি কান্দিলো। কিন্তু, এজন এজা বা এজন বাজ-বিঘ্নাও আগবাঢ়ি আহি নক'লে—‘হই এই অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদ কৰোঁ’—বুলি। সেই কাৰণেই কণ্ঠ, তুমি শিৰ্ভৈল ঘূৰি নাচাবা, লগৰ কাকো ঘূৰি চাবলৈ নিদিবা। অতীত এখন জেবেঙা পথাৰ—কাপুৰুৰ প্ৰতিবাদহীন সহনশীলতাৰে শুকাই বঙা পৰা পথাৰ।’ অভয় জিকাব খাই উঠিছিল। শাওণ-তাহ মাহৰ পেনেপা গৰমতো তাৰ নিৰিক্-সাবাক্টক জাব লাগিছিল। দূৰত শিৱ-হ'লৰ কলচিটো আন্ধাৰে পলাই নিজৰ লগতে বিলাই লৈছিল। অভয় অলৰ-অচৰ হৈ বৈ আছিল।

হঠাতে শিঠিত বাঘ-ঢকা পাই সি টক্ খাই উঠিছিল। বাজীৰ। কুটি-সভাৰ কাক ক'ত থৈ আহিবলৈ যাওঁতে বাটতে পাড়ীয়ে জুলুম কৰি পলম কৰিছিল বোলে। হঠাতে সি বাজীৰক ঘূৰি পেলাইছিল, “তইতৰ শিৱসাগৰখনৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয়।” পাড়ীখন স্টাৰ্ট কৰি বাজীয়ে তাক কৈছিল, “আবে, উয়ো এটা পক। শিৱসাগৰৰ পুখুৰীকিটাৰ পানী কম-বেছি হোৱা দেখিছ জানো? ইয়াত পৰিৱৰ্তন বে-আইনী—বুজিছ?” অভয়ে বুজিছিল। মনে মনে সি এটা ডাঙৰ কথাৰে চিন্তা কৰিছিল।

“আজ্ঞা বাজীৰ, হই এটা কথা ভাবিছোঁ। অলমৰ যি কোনো এটুকুৰা ঠাই কান্দিবঙাৰ দৰে সংৰক্ষিত অঞ্চল কৰি যদি আমি আমাৰ অতীত বুৰঞ্জী-গৌৰৱবোৰ তাত থৈ দিওঁ.....”

“ঠিক কৈছ বে”—অভয়ে শেষ কৰাৰ আগতে বাজীয়ে চিঞৰিয়েই কৈছিল—
“ভেতিয়া দুলত তুংৎমুং পচি পৰীকাত তুচুং হ'ব নানানিব.....”

“আক, বাকী অসমখনে নিজৰ অতীত গৌৰৱ হেৰুৱাই ভৱিষ্যতে গৌৰৱ অৰ্জনৰ চেষ্টা কৰিব।”—অভয়ে বাজীৰক উদ্বেগ কৰি আচলতে নিজকে কৈছিল।

এবি অহা এটি দিন কালৰ বুকুত

[হীৰাখনি চাহ-বাগিচাত]

শ্বিলং, ১৫ ফেব্ৰুৱাৰী '৫৯ (বিয়লি ৫ বজাত)—চুৱাৰখনত খটখটক এটা শব্দ হৈ অভয়ক ভয় খুৱাই দিলে। চকু মেলি দেখিলে—কাকা হে। মনে মনে ভাবিলে, আজি দিনটো তাৰ একো কাম কৰা নহ'ল। আইনাৰ খিৰিকীয়েহি চাৱনিটোক বাহিৰলৈ পঠিয়াই আনি ল'লে, বেগিটোৱেও আজি পৃথিৱীখনক মুখ দেখুওৱা নাই। পৃথিৱী মানে শ্বিলং। শ্বিলঙত থাকিলে শ্বিলংখনকেই পৃথিৱী বেন লাগে। শ্বিলঙৰ সীমাই বেন পৃথিৱীৰ সীমা।……মেঘুটোৱে বা হিম্পিটালত কি কৰিছেগৈ? সি অহা হ'লে তাৰ কথা শুনি থাকিবলৈ বৰ ভাল লাগিলহেঁতেন। মেঘুক লগ পাই আজি তাৰ সকলো কাম ওলট-পালট হৈ গ'ল। আচৰিত মাত্ৰহ এই মেঘুটো। সি বেন কেৱল অভিজ্ঞতাবে গঢ়া এটা নিৰ্ভীৰ মাত্ৰহ। অভিজ্ঞতাই মাত্ৰহক ইমান নিৰ্ভীৰ কৰিব পাৰে বুলি সি কেতিয়াও ভবা নাছিল। মেঘুৰ কথাবোৰ বেন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰেদি নতুন আৰু প্ৰথম বেলৰ দলং। অভয়ৰ মনটো বেন সেই দলঙৰ ওপৰেদি পাৰ হ'বলৈ আগবঢ়া প্ৰথম বেলৰ ইঞ্জিনটো। এক ভীষণ ভয়-সেমেকা আনন্দ তাৰ মনৰ ইঞ্জিনটোত। দলংখন যদি ডাঙ্গি পৰে, সকলো শেষ; কিন্তু নিৰাপদে পাৰ পালেগৈ আন বহুত প্ৰথম-নতুন-দলং-পাৰ-হোৱা ইঞ্জিনৰ গোবৰ আৰু তৃপ্তি। মেঘুৰ কথা শুনি থাকোঁতে সি ভাবে, পাৰ হ'ব পাৰিবই। কাৰণ, তাৰ কথাবোৰ পতিয়ন দাব পৰাকৈ নিৰ্ভৰযোগ্য।

“বাবু।”

“কাকা! ক'ব ব'খাব, আচ্ছা হোৱিয়া?”

“হাঁ।”

“ভব আভি ককি শিলাও।… আউব, বাত্মে হো আৱনী ধায়েগা। ক্ষম আউব, হামবা এক দোত্ত।”

“জিঃ।”

“বাত কিন্ ব'খাব, আনেকো আগে তুম চলা বাও।”

কাকাই লাজ কৰি কিবা এটা ক'ব খুজিও নক'লে। মূৰটো থুতুৱাই অভয়ৰ ওচৰপৰা সি আঁতৰি গ'ল। এইবাৰ শ্বিলঙলৈ আহি অভয়ে এই কাকাটোক নতুনকৈ যোগাৰ কৰিছে। ডেকা নেপালী এটা। আজি চুৱাহমানৰ আগতে হে বিয়া কৰাইছে বোলে। লহাৰ বাতি সি অভয়ক লৰালবিকৈ ধাবলৈ দি অৰ উঠিছে বুলি যোগেশ্বৰত থকা খবৰলৈ শুচি যায়। অৰ উঠা পাবে এই ব্ৰহ্ম জাৰত তিনি বাইল বাট যোগেশ্বৰলৈ বাবলৈ ওলাওঁতে প্ৰথমে অভয়ে তাক বাবা দিছিল। সি কিন্তু বাবা নামানি শুচি নৈছিল। পিচনিয়া পুৱা আকৌ আহিছিল। এইবাবে লহাৰ। বাতি অভয় পলহক আতি ভাত খালে কাকাৰ অৰ হুৱে। সেই অৰ উঠে পিচনিয়া বাতিপুৱা। কলত

অভয়ে হুপবীয়াৰ সাজ হোটেলত খাবলগীয়া হয়। গধূলি আকৌ জৰ ভাল হৈ কাঞ্চা ওলায়হি। অভয়ে জানি-ভনিয়েই কোনো ঔষধ-পাতিব ব্যৱহা কৰা নাই। কাঞ্চা, নতুনকৈ বিয়া কৰোৱা বৈশীয়েকক তিনি মাইল আঁতৰত থৈ, এই বিধ জৰ কোনো ভাঙকৈ ভাল কৰিব নোৱাৰে। কালি ৰাতি অভয় ঘূৰি আহোঁতেই ১২ মান বাজিছিল। গতিকে, ৰাতি বাৰ নোৱাৰি ভই থাকি ৰাতিপুৱাই কাঞ্চাৰ জৰ উঠিল। আৰু হুপবীয়াৰ ভাতসাজ অভয়ে মেঘুৰ লগত হোটেলতে খাবলৈ বাধ্য হ'ল। জৰ ভাল হৈ এতিয়া কাঞ্চা ঘূৰি আহিছে। কাঞ্চায়ো বুজ, তাৰ কাকি অভয়ে ধৰিব পাৰিছে বুলি। কিন্তু, সহজভাৱে বৈশীয়েকৰ কাৰণে বায় বুলি অভয়ক ক'বলৈ সি লাজ পায়।

চিমনিটো জলি আছে। কক্ষি পিয়লা আনি দিলে চিমনিৰ ওচৰতে বহি খাবলৈ ভাল লাগিব। লেপৰ তলৰপৰা একেবাৰে ওলাবৰ মন বোৱা নাই। চকুৰ আগত তাৰ বহুত পুৰণি কথাৰ চৰি। মেঘুৰে যেন আনি তাৰ মূৰৰ ভিতৰত মেলি দিলে। আজি তাৰ আকৌ নতুনকৈ মৃণালৰ কথা মনত পৰিছে। আজি প্ৰায় চাৰি বছৰৰ আগতে মৃণালৰ লগত তাৰ শেষ দেখা। চিনাকিও খুব বেছি দীৱীয়া নাছিল। ৰাজীৱৰ যোগেদি হীৰাখনি চাহ-বাগিচাতে প্ৰথম চিনাকি হৈছিল—বাহ্যাই অসহযোগ কৰা মৃণালৰ ক্লান্ত শৰীৰটো এতিয়াও অভয়ৰ মনত আছে। এই মৃণালৰ জীপতে সি এদিন ৰাতিপুৱা হীৰাখনি চাহ-বাগিচা এৰি আহিছিল—বহুত অনিচ্ছা আৰু বহুত চিন্তাৰ খোৰাক লৈ। '৫৫ চনৰ আগষ্ট মাহৰ শেষৰ ফালৰ এটা দিন। চাহ-বাগিচাত চাঁ পৰিবৰ কাৰণে বোৱা ওখ ওখ গছবোৰৰ ওপৰত ব'হ বহিছিলহি। মৃণালৰ জীপত অভয় ভেতিয়া বিলং অভিমুখে। কিছু সময় সাধাৰণ হুই—এটা কথা পতাৰ পিচত মৃণালে নিজে গাড়ী চলাবলৈ লৈছিল—ড্ৰাইভাৰটোক পিচলৈ পঠিয়াই। অভয়ে বাগিচাত কটোৱা দিনবোৰৰ কথাৰে ভাবিছিল। সি হয়তো সিয়ান লোনকালে বাগিচাৰপৰা গুচি নাছিলহেঁতেন—যদি মেঘু আন কোনোবা এখন বাগিচাত তাৰ কোনোবা বন্ধুৰ পুতেকৰ বিয়া খাবলৈ গুচি নগ'লহেঁতেন। মেঘুৰে অৱশ্যে কৈ গৈছিল, পাঁচ দিনমানৰ ভিতৰতে ঘূৰি আহিব বুলি। কিন্তু, সেই পাঁচ দিনেই বা সি কটায় কেনেকৈ? ৰাজীৱো নাছিল। বন্ধুৰ অল্পপৰিস্থিতিত বন্ধুৰ খবৰ থকাটো কেনেদূৰা লাগে। চাহ-খেতিয়কৰ খবৰ থাকি চাহ-বন্ধুৱাৰ লাইনে লাইনে ঘূৰি ফুৰাটোও উচিত হোৱা নাই যেন লাগিছিল—কিবা বিলাসিতা কৰা যেন লাগিছিল। মেঘুৰে তাক এদিন কৈছিলেই, 'বাবু, তই বঙলাত আছ। আমাৰ কথাবোৰ কি বকব যেন লাগে না বে? হনি ভাল পাৰি, কিন্তু চমজিব নোৱাৰ। বঙলাত থাকি চমজিব পৰা হ'লে এই চাহাবচৰেও চমজিলেহেঁতেন আমাৰ দুখ।' অভয়ৰ লাজ লাগিছিল। এইবোৰ কথা ভাবি-চিন্তি আহি বঙলা পাওঁতেই ৰাজীৱৰ মাকে তাক হুঁহিছিল—'হয় নে, তুমি বোলে কাইলৈকে খাবলৈ ওলাইছা? ৰাজীৱ ঘূৰি অহালৈকে মাখাকা জানো?' এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত সি থাকিব হে বুলিছে বুলি কেনেকৈ কয় বাক? ওচৰতে মৃণাল বহি আহিছিল, কৈছিল, 'পৰহিলৈ পুৱাই ওলাওক—মোৰ লগতে জীপত। ময়ো বিলম্বলৈ যাম।' ৰাজীৱৰ মাকেও সম্বৰণ কৰিছিল—'এদিন থাকি পৰহিলৈকে যাবা' বুলি। সি ৰাতি হৈছিল—কিবা বাহ্যত পৰি ৰাতি হোৱাবি।

সেইদিনা যুগান্তৰ লগত খোলা জীপত বিলং অভিযুখে আহি থাকোঁতে বতাহবোৰ জোৰেৰে পিঠলৈ দৌৰিছিল, লগে লগে ডাব মনটোও। চাহ-বাগিচাৰ ভিতৰ ফালৰ জীৱনটো ইয়াৰ আগলৈকে ডাব কাৰণে একেবাৰে আচহুৱা আছিল। সঁচা কথা, উজনি অসমৰ আধিক অৱস্থা বহু দূৰ নিৰ্ভৰশীল এই চাহ-বাগিচাবোৰৰ ওপৰতে। বহুতে চাকৰি কৰে, বহুতে ঠিকাদাৰী কৰে, বহুতে বস্তু কিনা-বেচা কৰে এই চাহ-বাগিচাত। কিন্তু, সাধাৰণ বাহুহৰ জীৱনৰ লগত কোনো সম্বন্ধ নৰখাকৈ এই বাগিচাবোৰ এৰাবীয়া হৈ থাকে। সেই কাৰণে উজনি অসমত ঘৰ থকা বুলিয়েই অত্যন্ত চাহ-বাগিচাৰ ভিতৰ ফাল কেতিয়াও দেখা নাছিল—প্ৰায়বোৰেই নেদেখে। এইবাৰ কিন্তু ভিতৰ সোমাই সি বুলি আহিছিল, চাহ-বাগিচাৰ কল-ঘৰৰ যেনিনবোৰ চলি আছে দুটা বিপৰীত-মুখী গতিৰ সংঘাতত। ইয়াত চুফালে মুখ কৰি থকা দুটা পাত্ৰৰ মাজত চেপা খাই এটা কলি ওলায়—‘এটা কলি হুটা পাত’। ইয়াত বাহুহৰ দুটা শ্ৰেণী—এটা মালিক-যেনেজাবৰ, আনটো বহুৱাৰ। মাজত থকা কেৰেণী-মহৰী-বোৰৰ কোনো অস্তিত্ব নাই। বেচেৰাইড মালিক-যেনেজাবৰ দৰে চাহাব হ’ব খুজি হায়বাণ হয়, অথচ বহুৱাৰ শ্ৰেণীলৈ নাযি আহিবলৈ লাজ পায়। ফলত অৰ্থাভাব, চিন্তা, আদিৰ হেঁচাত এটা অস্বাভাৱ প্ৰতীক হৈ জীৱন শেষ কৰে। মালিক-যেনেজাবৰ মনবোৰ ডাঙকৈও আচৰিত। বৰ্তমানক তেওঁলোকে চিনি নাপায়, ভৱিষ্যতক ডৱ কৰে, সেই কাৰণে বালিত মূৰটো স্তূমুৱাই উটপশীয়ে নিজকে নিৰাপন্ন অৱস্থাত থকা বুলি ভবাৰ দৰে এওঁলোকে অতীতত মূৰ স্তূমুৱাই থয়। আক, কুলীবোৰ ঠিক বিপৰীত। অতীতত সিহঁতৰ একো নাই, বৰ্তমানত সিহঁতে কাম কৰে, আপাৰে ভৱিষ্যতলৈ চায়। অতঃপৰ প্ৰথমতে গৈ এটা কথা খুব আচৰিত যেন লাগিছিল। বাগিচাত কাৰোবাক সময় ছুৰিলৈ দুটা সময় কয়—এটা লোকল আৰু আনটো স্টেণ্ডাৰ্ড। ‘লোকল’টো বাগিচাৰ সময়—সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ হোৱা স্টেণ্ডাৰ্ড সময়তকৈ এঘণ্টা আগ। মানে সাধাৰণতে আৱাৰ কাৰণে এঘাৰ বাজোঁতে বাগিচাত ১২ বাজে। বড়ীটো এনেকৈ এঘণ্টা আগবঢ়াই লোৱাৰ বুদ্ধিটো অৱশ্যে দেশীয় বুদ্ধি নহয়। সকলো প্ৰগতিমূলক চিন্তাধাৰাৰ প্ৰতিবন্ধক স্বৰূপ চাহ-বাগিচাত বড়ীটো হুঁহু কেৰেৰৈ আগবাঢ়িল, ভাবিবলগীয়া হয়। অভয়েও ভাবিছিল। বুলিছিল ‘লোকল’ অৰ্থাৎ হাৰীয়া সময়ৰ প্ৰতি বৈজ্ঞানিক দৃষ্টি বাধি বা আন কোনো দেশীয় বা হাৰীয়া নিয়ম মানি, এই কাম কৰা হোৱা নাই। চাহ-বাগিচাত ইংলণ্ডৰ নিয়ম-কানুন চলাবলৈকে কোনোবা দেশ-প্ৰাণ বগা-চাহাবে এই ব্যৱস্থা প্ৰথমে কৰিছিল নিশ্চয়। ইংলণ্ডত চৰকাৰীভাৱে পৰম্বৰ দিন আৰম্ভ হয় বড়ীবোৰ এঘণ্টা আগুৱাই দি—এপ্ৰিল মাহৰ মাজ ভাগত। আকৌ অক্টোবৰ মাহৰ প্ৰথম সপ্তাহমানতে এঘণ্টা পিছুৱাই দি শীতকাল আৰম্ভ হয়। এই ব্যৱস্থা ইংলণ্ডত চলি আহিছে ১৯১৬ চনৰেপৰা। ডাকেই বোধকৰোঁ চাহ-বাগিচাত চমালেহি কোনোবা ইংৰাজে। কিন্তু, জাবকালি পিছুৱাই দিয়া আৰু নহ’ল। এতিয়াও একেদৰেই চলি আছে বড়ীবোৰ—চাহ-বাগিচাৰ ওপৰত ইংৰাজৰ বীজি-নিয়মৰ প্ৰভাৱৰ অকাটা চিন স্বৰূপ।

খিজ আৰু এই চাহ-বাগিচাবোৰৰ হাজতো কিবা এটা অদ্ভুত মিল পাইছিল অজ্ঞে। খিজখন বেন ইংৰাজী কুঠি-সভ্যতাৰ উপনিৱেশ আৰু এই বাগিচাবোৰ যেন তাৰে একোটা সৰু সৰু প্ৰতিবিম্ব। চাহাবৰ বঙলাবোৰ একেবাবে খিলঙৰ নিচিনা। আৰু, ৰাজীৱৰ বাপেকে যে তাক কৈছিল, ‘বুঢ়িছবোৰ ইমান সোনকালে ওচি বোৱা উচিত নহ’ল।’ অভয়ে মনে মনে ভাবিছিল—পৰাধীনতাত সঁচাকৈয়ে এটা শাস্তিৰ ভাব আছে, নিজে একো কামৰে দায়িত্ব নোলোৱাকৈ হয়। ৰাজীৱৰ বাপেকৰ কুহুৰটো কিমান নিশ্চিন্ত মনে বঙলাৰ কাৰ্পেটৰ ওপৰতে শুই থাকে।

প্ৰথম দুদিন বাগিচাত তাৰ ভিত্তি-কেঁহা লাগিছিল। ৰাজীৱৰ বাপেকৰ কণা আৰু শেষ হ’ব নোখোজে। এই ৫০ বছৰীয়া বুঢ়া মাহুহজন ডেকা হৈ থাকে। সুৰৰ চুলিত কলপ, পুৰাৰেপৰা চাহাবী পোছাক, কুহুৰটোৰ লগত ইংৰাজীত কথা পাতে। অভয়ে চিনেমা চোৱাৰি চাই থাকে। অতীতৰ দৰে বৰ্তমানকো ৰাণিৰ খোজালকলৰ দিন উকলিছে বুলি প্ৰথম এদিন সি ভাল দৰে গম পাইছিল, ৰাজীৱইতৰ বঙলাতে। ড্ৰয়িং-কমত বহি ৰাজীৱৰ বাপেকৰ সৈতে সেইদিনা সি কথা পাতি আছিল—কথা পাতি আছিল মানে ৰাজীৱৰ বাপেকৰ পুৰণি কীৰ্তি শুনিছিল। তেখেতে কৈ গৈছিল, কোনে কেতিয়া তেখেতৰ গাৰ বঙ দেখি আচল-চাহাব বুলি ভুল কৰিছিল, মাহুহে কেনেকৈ তেখেতৰ ল’ৰা-ছোৱালী দুটাক চাহাবৰ ল’ৰা-ছোৱালী বুলি ভুল কৰে, তেখেতৰ ইংৰাজী উচ্চাৰণ চাহাবতকৈও ভাল বুলি কোন কোন চাহাবে প্ৰশংসা কৰিছিল, কোন চাহাবক তেখেতে ঘোচা মাৰি বগৰাই দিছিল ইত্যাদি। সেইবোৰ কৈ কৈ হঠাতে বেবলৈ চাই ৰাজীৱৰ বাপেকে অভগক আঙুলিয়াই দেখুৱাইছিল—বেবৰ ওপৰত আন ঠাইতকৈ বেছি বগা হৈ থকা এটুকুৰা চাৰিচুকীয়া ঠাইলৈ। দেখিলেই বুজিব পাৰি, তাত কোনোবা ডাঙৰ ছবি এখন বহুত দিন আৰি ধোৱা আছিল। আঁতৰাই পেলোৱাৰ পিচত চিনটো ভিলিকি পৰিছিল। ৰাজীৱৰ বাপেকে কৈছিল, “ইয়াতে আছিল এখন বি-উ-উ-টি-ফুল বয়েল কেমিলিৰ ড্ৰয়িং, বাকিংহাম গেলচৰ সৈতে। আৰ্টষ্টিক ডেলুৰ কাৰণেই ছবিখন কিনিছিলো—৫০০ টকাত। পিচে ৰাজীৱইতে আকৌ মাহুহৰ আগত লাজ পায়। এতিয়া বোলে বজা-বাগীৰ ছবি ৰাখিব নাপায়। সিহঁতৰ উৎপাততে ইয়াৰপৰা নি বেড-কমত থৈছোঁ।…… ইয়াত এখন গান্ধীৰ অইল-পেটিং ৰাখিম। বৰ বৰ কংগ্ৰেছীৰ ঘৰতো নথকা এখন ই-উ-নিক অইল পেটিং।” অভয়ে সেইদিনা বুজিছিল, সম্ভৱ দাবীত বাধ্য হৈ বজা-বাগীৰ ছবিখন খুলি পেলালেও, তাৰ দাগটো বেবত থাকিল—ৰাজীৱৰ বাপেকৰ মনতো। আৰু, গান্ধীৰ ছবি? স্বাধীনতাৰ ৮ বছৰৰ ভিতৰত—১৯৪৭ চনৰপৰা ১৯৫৫ চনৰ ভিতৰত—কোনোমতে বজা-বাগীৰ ছবি নাথিছিল আৰু গান্ধীৰ ছবি ইউনিক অইল পেটিং হিচাপে বখাৰ কথা ভাবিছিল। ইমান লাহে লাহে পৃথিৱীত আন কিবা কাম হয় নে? তথাপি সি ৰাজীৱৰ বাপেকক প্ৰশংসা কৰিয়েই কৈছিল—“আপুনি কংগ্ৰেছক দেখিব নোৱাৰিলেও গান্ধীক দেখিছোঁ বেচ সন্মান কৰে।” তাৰি-চিতি তেখেতে উত্তৰ দিছিল—“ঠিক সন্মান নহয়, কিন্তু মই গান্ধীক চাবাচ্ বুলি হ’লে কওঁ। মাহুহটো আছিল সাধাৰণ বুঢ়ি-বুড়িৰ—মানে mediocre।

কিন্তু কি টেনাচিটি। একেটাতে লাগি নাহো কিনিলে, কাহো কহিলে।” ভাব পাচত অভয়ে আক কোনো কথা কোৱাৰ আৱশ্যক বোধ কৰা নাছিল। সেইদিনা সি সংস্কাৰ মতে বয়সক জ্ঞান কৰি বাজীৱৰ বাণেশ্বৰ প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল—বহিও সংস্কাৰবোৰ মানিবলগীয়া হ’লেই তাৰ মূৰটোৱে কষ্ট পায়। মনে মনে সি ভাবিছিল, বিহিনা অসমত চাহ-বাগিচাৰ জন্ম হৈছিল, সেইদিনাৰ চিন্তাধাৰাই এই বঙলাবোৰত এতিয়াও বাজৰ কৰা বুলি। চাহ-বাগিচাৰ জন্মও কম দিনৰ কথা নহয়। অসম বুঢ়িছৰ হাতলৈ বোৱাৰ দিনৰে কথা। তেতিয়া ইয়াণ্ডাবু সন্ধি মানি লৈ বিনাপ্ৰতিবাদে অসমখন ইংৰাজৰ হাতত আহোম-ৰজাই তুলি দিয়া বেছি দিন হোৱা নাছিল। ১৮৩২ চনৰ কথা। কোনোবা এজন বৰাট ক্ৰচে শদিয়াৰ ওচৰত প্ৰথম চাহ-বাগিচা খোলে। তেওঁ আছিল অসমত শাস্তি বন্ধাৰ কাৰণে অহা লেক্টেনেণ্ট ক্ৰচৰ ভায়েক। এক নতুন ব্যৱসায় আৱিষ্কাৰ কৰি আবন্ত কৰাৰ গৰ্বেৰে ভৰি পৰিছিল ক্ৰচৰ মন। সেই গৰ্বেৰে অধিকাৰী যেন লাগে এতিয়াৰ চাহ-বাগিচাৰ মালিকসকলকো। যেন ঘড়ীৰ দৰেই তেওঁলোকে চিহ্ন কৰিলেই মানুহৰ মনবোৰৰো ১২ বজাৰ পাৰে। ওখ হ’বলৈ নিদিয়াকৈ চাহ-গছ কলম কৰি ৰখাৰ দৰে তেওঁলোকে যেন মানুহৰ মনৰ আশাবোৰো কলম কৰি একে সীমাতৈ বাধিব পাৰে। তাকে তেওঁলোকে চেষ্টা কৰে ফুলীবোৰৰ ক্ষেত্ৰত। সিহঁতক জীয়াই থকাৰ আশাটোলৈকে বাঢ়িবলৈ দি তাৰ পাচত শাসনেৰে কলম কৰে। কৃতকাৰ্য হোৱা বুলিও ভাবে হয়তো।

“কি ভাবিছে মিষ্টাৰ দত্ত”—মৃণালে জয়শাগৰৰ ওচৰৰ প্ৰায়-সমকোণী পাকটোত জীপখন পূৰ্ণবেগে ঘূৰাওঁতে অভয়লৈ চাই সুধিছিল।

অভয়ে মিছা কথা কৈছিল—“আপুনি কিবা ভাবি মনে মনে থকাৰ কাৰণে ময়ো মনে মনে আছিলোঁ। ভাবিছিলোঁ, নতুন প্ৰিয়াৰ কথা ভাবি আপোন পাহৰি থকা বুলি।”

“কথা সেইটো নহয় মিষ্টাৰ দত্ত”—মৃণালে জীপৰ গতি কৰাই আপোন মনে কৈ গৈছিল—“আচলতে মোৰ কাৰণে চব ছোৱালী একেই। জীৱনত যিমান ছোৱালী লগ পাইছোঁ, চব বং-বহা আলুট্টা-মডাৰ্ন। টকা আছে, আৰু মই দেখাতো একেবাবে বেয়া নহয়। এই দুটা থাকিলেই এইবিধ ছোৱালী সহজে পোৱা যায়। কিন্তু, এজন বন্ধুৰ লগত হঠাতে এদিন এই ছোৱালীজনীৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। অতি সাধাৰণভাৱে আছিল ছোৱালীজনী। মুখত বং নাই। সাধাৰণ সাজ-পাৰ। কথাড শিকাব গৰ্ব নাই। কিবা বেলেগ সোৱাদ পাইছিলোঁ। প্ৰশংসা কৰিছিলোঁ। তাৰ পিচতে জৰি গৈছিল। আজি ১৫ দিনমান আগতে আহিছিল আহাৰ ঘৰলৈকে। মায়ে হে মত দিব নোখোজে। মানে ভীষণ আপত্তি। সিহঁত বোলে জাতত আঘাতক ভল। ... এইবাৰ সেই কাৰণে আহিছোঁ, যিহা হওক বা নহওক, প্ৰেমকে কৰি আহিছোঁ।” মৃণালে হাঁহি হাঁহি কাহি দিছিল।

“তাৰ মানে প্ৰেম-পৰিণয় ?”

“হয়, আপোনালোক লেখকৰ ভাষাত তাকে ক’ব লাগিব। জানে মিষ্টাৰ দত্ত বৰ বেঙা ছোৱালীজনী। কিবা সৰু ছোৱালীৰ দৰে গণ পাতে, ভৰ্ক কৰে, ভল্ক

নোখোৱা হয়। সেই কাৰণে বেছি ভাল লাগিছে। বি. এ.লৈকে পঢ়া। একিক্টো-ক্লেটক কেবিলিব ছোৱালী। যা-য়ে তথাপি জাত বিচাৰ কৰে।”

“নামটো কোৱাত আপত্তি আছে নেকি?”—অভয়ৰ জানিবৰ মন পৈছিল।

“নিশ্চয় নাই। মিচ্ জাহ্ন হাজৰিকা। জানে নেকি?”

“নামটো শুনিছোঁ”—অভয়ে উত্তৰ দিছিল। লগে লগে তাৰ মনত পৰিছিল, জাহ্নৰ হঠাতে হোৱা সাধাৰণ সাজ-পাৰৰ প্ৰতি লোভ, সকলো ছোৱালীৰ দৰে তাৰ আগত মিনতিৰ দৰত কৰা অভ্যাস, ভৰ্ক, আদিৰ কথা। ভেঙে জাহ্নে এই সকলোবোৰ তাৰ ওচৰত অভ্যাস কৰিছিল মৃণালৰ কাৰণে? নে মৃণালৰ ভাল লগাবোৰ অভয়ৰো ভাল লাগে নে নানাগে তাকে প্ৰমাণ কৰিব খুজিছিল? নে অভয়ক পোৱা হ'লে তাই মৃণালক বাদ দিলেহেঁতেন? নিজে নজনাটকৰে অভয়ে মৃণালক স্থিতি পেলাইছিল—“তেখেতেও নিশ্চয় আপোনাক ভাল পায়।”

“এ নক'ব। এবাৰ মই চিঠি দিওঁতে পলম কৰাৰ কাৰণে দুদিন ভাত খোৱা নাছিল। তাৰ পিচতে ডিব্ৰুগড়লৈ বাপেকৰ লগত আহি মোৰ বাগিচা পাইছিলহি”—মৃণালে গৰ্ব কৰিয়েই উত্তৰ দিছিল। অভয়ে নিজকে মুখ ভেঙুচাই কৈছিল—“যা এতিয়া সোধগৈ, জাহ্নে কাক ভাল পায়।”

জীপ গৈ আছিল। অভয়ৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিছিল আগদিনা হীৰাখনি চাহ-বাগিচাত কটোৱা সন্ধ্যাটোৰ কথা। এই সন্ধ্যাটোৰ অভাৱনীয় ঘটনা এটাই তাক ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল—আক এদিন থাকি যাব নেকি? কিন্তু মৃণাল ৰাতিপুৱাই ওলাইছিলহি। কোনেও থাকিবলৈ কোৱা নাছিল। সি বাধ্য হৈ সেইদিনা মৃণালৰ লগত গুচি আহিছিল। মৃণালে জাহ্নৰ কথা কোৱাৰ পিচত সি খঙতে ভাবিছিল, গুচি আহি ভালৈ ক'ব হ'ল বুলি।...হঠাতে তাৰ মনত পৰিছিল, তাৰ জেপত এপইচাও নাই। পইচা নথকা থালী মনিবেগটো জেপৰপৰা উলিয়াই আগদিনা সন্ধিয়াৰ জীয়া-স্থতিৰ সাকী বিচাৰিছিল সি। কিন্তু, বেগটো খুলি সি আচৰিত হৈছিল। পূৰ্বা ৮৫ টকাই আছিল। কেঁতিয়া থ'লেহি বাক? সি ভাবি উলিয়াব পৰা নাছিল। তাৰ চকুত আগত ভাহি উঠিছিল, বেগত টকা নোহোৱা হোৱাৰ ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰি ঘটনা আগদিনা সন্ধিয়াৰ আন আন ঘটনাবোৰ...একেবাৰে অবিকল কণত :

ৰাজীৱৰ মাকৰ এটা বিলাসিতা—দিখোৰ পাবত হুৰিবলৈ বোৱা আৰু লগত কাৰোবাক পালে নিজৰ আধুনিক ভাবধাৰাৰ বিষয়ে সেই স্তৰযোগতে কথা কোৱা। ইমান দিন ৰাজীৱইডৰ দৰত বহি বহি খাই তাৰ এনেয়ে বেয়া লাগিছিল—কিন্তু, গুচি যাবও পৰা নাছিল। কেতিয়াবা ভাবিছিল, যেখুব লগত বস্তুত থকাৰ কথা। কিন্তু, যেখুব দৰত পাভক লচুৱী আছিল। আৰু, বস্তুত থাকিব বুলি ভাবি বা কৈ নিজক প্ৰগতিবাদী বুলি প্ৰমাণ কৰা সহজ; কিন্তু সিহঁতৰে এটা হৈ থাকিবলৈও কি সিমান সহজ? চাহ-বাগিচাৰ মালিকৰ বক্তাবপৰা পোনে পোনেই কুলীৰ বক্তাই? মালিকেও হাঁহিব, কুলীয়েও সন্তোষ কৰিব। যি কোনো সাধাৰণ মধ্যবিত্ত হাজৰকৰ দৰে সকলো অস্তৰ'ব তাৰ আছিল। জীৱনত সি প্ৰথম অহুতৰ কৰিছিল, কুলীয়াৰ কাৰণে

চিন্তা কৰাব বিলাসিতা কিমান সহজ আৰু নিজক সিহঁতৰ লগতে মিলাই দিয়া কিমান টান।

মৃণালৰ স্পষ্ট জীপত উঠি ওচি অহাৰ আগ হিমাৰ কথা। আবেলি বাজীৰৰ মাকৰ লগত সি দিখৌৰ পাৰত ফুৰিবলৈ গৈছিল। প্ৰায় একটা ফুৰি আৰু বাজীৰৰ মাকৰ বৰ বৰ কথাৰে নিজৰ কাণ দুখনক পাবেমানে বিবস্ত কৰি সি ফুৰি আহিছিল বড়লালৈ। তেতিয়া প্ৰায় ৬ বাজে। বাৰাণ্ডাতে থকা বেতৰ চকীখনত নীলা বহি আছিল—বাপেকৰ ফুৰুবাটোক সাৱটি ধৰি। ফুৰুৰ এটাব কাৰণে ইমানখিনি পাভক-মবৰ অপব্যৱহাৰ কৰা কথাটো কিবা কিবা লাগিছিল তাৰ। বাজীৰৰ মাকৰ লগতে সি আহি নীলাৰ ওচৰত থিয় হৈছিলহি—এনেয়ে মুখত হাঁহি এটা লৈ। কিন্তু, নীলা বহি আছিল—মুখত এসোপা খং লৈ। আহকৰা জীয়েকক মাকেই প্ৰথম হুঁহিছিল,

“কি কৰিছ অকলৈ বহি বহি?”

“বোৱা—নাৱাতিবা মোক।”—খব খঙেৰে কথাখিটা কৈ তাইৰ গাত মাকে মৰমেৰে দিয়া হাতখন এছাৰ মাৰি পঠিয়াইছিল।

“কিনো হ’ল তোৰ?”—মাকে মবৰ কৰি হুঁহিছিল।

“একো হোৱা নাই।”—নীলাই মুখ ঘূৰাই বহিছিল।

“মই তোৰ ওচৰতে বহোঁ দে”—মাকে জীয়েক বহি থকা চকীখনৰ চুকতে বহিব খুজিছিল।

“ফুহলিয়াবহি নাভাগে, বোৱা ফুৰিয়েই ফুৰাগৈ। তুমি মোৰ ওচৰত নবহিলেও হ’ব।”—মাকক তাই ঠেলি তুলি দিছিল।

“—জনিহা অভয়? মই দেখিয়েই বুজিছিলোঁ, মহাৰাণীৰ কিবা এটা খং উঠিছে। এতিয়া হে বুজিছোঁ, তেওঁক এৰি থৈ-বোৱাটো মোৰ হ’ল।”

“সেইটোনো কি কথা? আহা নীলা—আমি ফুৰি আহোঁগৈ।”—অভয়ে কথাটো সাধাৰণ কৰি সৰু ল’ৰা-ছোৱালীৰ দৰে নীলাক ফুচুলাব খুজিছিল।

“গৰজ পৰিছে মোৰ তেওঁৰ লগত ফুৰিবলৈ যাবলৈ।”

অভয় মহা বিমোহত পৰিছিল। এই ছোৱালীজনীক জোকাই ল’বলৈ তাৰ বৰ ভয় লাগিছিল। ওঠৰ বছৰীয়া ছোৱালীজনীয়ে কেঁচুৱা ছোৱালীৰ দৰে বিহকে পায় তাকে কৰিছিল, বিহকে ভাবে তাকে কৈছিল।

হয়, এই নীলাজনীক সি গঁচাকৈয়ে ভয় কৰিছিল। মাক-বাপেকলৈকো ভয় নকৰিছিল তাই। আহবৰ ছোৱালী। তাইৰ উৎপাতত এখন্তেক স্থখেৰে বহিব নোৱাৰি। দিনত এটা বাগৰ মাৰিবলৈ অভয় বিচৰাত পৰেগৈ, তাই ক’ববাৰপৰা আহি মুখত সেন্দূৰ বা পাওডাৰ কিছুমান মানি দৌৰি পলায়। ভাত খাবলৈ বহিব, সি খাবলৈ ভাতখিটা মুখলৈ নিওঁতেই হাতৰ ঠাবিত ধৰি দিব। তাৰ পাচত হাঁহি। এদিন সি ককি একাপৰ এসোৱাহ খাই ওচৰতে থৈ কিতাপ পঢ়ি আছিল। তাই ক’ববাৰপৰা চিন্তা অহাদি আহি ককি কাপ খাই পেলাইছিল। সি খাই খোৱা ককি ফুৰি অকলৈ ক’লত তাই হুঁহিছিল—“কিবা বেয়া বেয়াৰ আছে নেকি তোৱাৰ?” এদিন ভাত খাই থাকোঁতে আৰু এটা কাণ্ড হৈছিল। সি দাঁহিলেৰে ভাত খাই

থাকোঁতেই তাই তাৰ হাতখিনি মি খাই পেলাইছিল। বাকে খুব গামি পাৰিছিল। কৈছিল,—‘তোৰ উৎপাতত আঁহৰ ঘৰলৈ হালুহ নহাই হ’ব’। তাই কেহুবি কেহুবি কান্দি দিছিল। এইবাৰ তাইৰ কাষোন বন্ধ কৰিবলৈ সকলোৱে ডাঙ-পানী এৰি চোটা কৰিবলগীয়া হৈছিল। আন এদিন তাই বাৰাণ্ডাত থিয় হৈ চাহ খাই আছিল। অঙয়ে ওচৰৰে চকীখনত বহি স্থৰিছিল—এনেয়ে স্থৰিছিল—‘কি খাইছা’? তাই ওভোতাই প্ৰশ্ন কৰিছিল, ‘চাবা নেকি?’ অঙয়ে হাঁহি ‘চাওঁ’ বুলি কোৱাৰ লগে লগে তাই তাইৰ আধা খোৱা চাহখিনি তাৰ কাপোৰত ঢালি দিছিল। তাৰ ভীষণ খং উঠিছিল। কি অসভ্য ছোৱালী। সি কাপোৰবোৰ খুঁজি থৈছিলগৈ, তাইক একো নোকোৱাকৈ। তাৰ পাচত তাইৰ ফালে কেবাহিকৈও নোচোৱাকৈ বাৰাণ্ডাৰ আনটো চুকত মনে মনে বহি আছিল। তাই লাউংকৰে ভিতৰলৈ উঠি গুচি গৈছিল। আধা বটামানৰ পিচত বাপেকৰ সৈতে কথা পাতি সি বহি আছিল। এনেতে তাই আধা-ভিতা কাপোৰেৰে আহি ওচৰতে থিয় হৈ হাঁহি হাঁহি কৈছিল—‘চাহ পৰা কাপোৰবোৰ মই ধুই দিছোঁ। এতিয়া কথা পাতিবা?’ বাপেকে কি হ’ল বুলি সোধাত তায়ে ঘটনাটো কৈ দিছিল। বাজীৱৰ বাপেকৰ আগত তাৰ মাজ লাগিছিল। বেচেৰীক এনেয়ে কট দিয়াৰ কাৰণে বেয়াও লাগিছিল। বাপেকে মৰমতে জীয়েকক বুকুত সায়টি কৈছিল—‘এইজনী পাগলী। তাইৰ কথাত নালাগিবা আকোঁ।’ অঙয়ৰ মৰিবৰ সমান মাজ লাগিছিল। তাৰ পিচৰপৰা তাইৰ উৎপাতবোৰ সি নীয়ে সধ কৰি গৈছিল। নহ’লে হয়তো তাই উৎপাত বেছি কৰিব বা কান্দি অশান্তি কৰিব বুলিয়েই। এদিন সি ঘাবলৈ ওলাইছিল। সকলো ঠিক কৰি, সকলোকে মাত লগাই ঘাবলৈ ওলাই সি চাইছিল, তাৰ বেগটে। খোৱাৰপৰাই নাই। বিচাৰি আক নাপালে। টেনলৈ যোৱাৰ সময় পাৰ হোৱাৰ পাচত নীলাৰ নিৰ্দেশ মতে চাকৰ এটাই চাহ-গছৰ মাজৰপৰা সেইটো আনিছিলগৈ। খঙতে সি তাইৰ ফালে চাইছিল। তাই ভেটিয়া নিশ্চিন্ত মনে কিতাপ পঢ়াত ব্যস্ত। যেন একো নাভালে। এই পাগলামিবোৰৰ অৰ্থ সি কোনো দিন উলিয়াব পৰা নাছিল।...মাজে মাজে সি ভাবিছিল—ইমান অসুখৰ প্ৰাণ-শক্তিয়ে ভবা ছোৱালী এজনী বাক চাহ-বাগানৰ ঘৰত বঢ়া বাপেক-মাকৰ লগত কেনেকৈ থাকে? বন্ধু-বান্ধৱী এফল লৈ হৈ হৈ কৰি কটোৱা যায়। সেই কাৰণে উপায় নাপাই পাগলামিকে কৰে।

• অঙয়ে মৰম কৰি ওচৰৰপৰা তাইক আকোঁ কৈছিল,

“গৰঅটো বাক মোবেই। ব’লা জুৰোঁ। বঙলাৰ জুৰমিতে জুৰিব ব’লা।”

“যোৱা বুলি কৈছোঁ নহয়। মোৰ খং উঠিলে বেয়া হ’ব।”—তাই উত্তৰ দিছিল। অঙয়ে নিকপায় হৈ আকাশলৈ চাইছিল।

“বাপেকে মৰম কৰি, মৰম কৰি এইক নষ্ট কৰিলে”—বাকে হতাশ হৈ কৈছিল। আক যেন অঙয়ে তাইৰ কথাত বেয়া নাপাবৰ কাৰণেও কৈছিল।

“তোৱাৰ কি হ’ল? নষ্ট নহৈ হৈছেইহে।”

—নীলাৰ উত্তৰ দিওঁতে অকণো পৰ্যন্ত নহ’ল। তাইৰ কথাবোৰত এটা সঁচা খঙৰ জ্বৰ।

“মই দেউতাবক কষ্টপ” — যাকে ভয় দেখুৱাইছিল।

“বোৱা, ভোৱাৰ খায়ী দেৱতাই বোৰ কাণ ছখন কাটি ভোৰতাল বজাব” — তাই মুখ ডেঙুচাই উত্তৰ দিছিল। অতয়ে নাইহি নোৱাৰিছিল।

“মই অকলেই জ্বৰিবলৈ যাম” — এইবুলি নীলা বহাৰপৰা উঠি বিয় হৈছিল। শিখি থকা মেখেলা-চাদৰবোৰকে সংবত কৰিবলৈ গৈ বেছি অসংবত কৰি গৈছিল। তাৰ পাচত হুপ-হুপ কৈ খটখটায়ৈদি নামি তল পাইছিলগৈ।

“এইক লৈ কি যে কৰোঁ পাই। এতিয়া বা আকৌ পাগলীয়ে ক’ত কি কৰেগৈ!” — যাকে নিকপায় হৈ নিজকে নিজে কৈ বাৰাণ্ডাৰ বেগিঙত ভেজা দি তললৈ চাইছিল। অতয়ে কোনো উত্তৰ নিদি তললৈ নামি গৈছিল। নীলা ডেতিয়া গোট পাৰ হৈ কল-ঘৰলৈ ঘোৱা বাটত উঠিছিল। সি প্ৰায় দোৰি গৈ তাইক লগ ধৰিছিলগৈ।

“লাজ নীলাগে ছোৱালীৰ পাচে পাচে আহিবলৈ” — তাই বুৰি চাই কৈছিল।

“নালাগে” — অতয়ে ডয়ে ভয়ে উত্তৰ দিছিল। অতয়ে তাৰি চাই দেখিছিল, তাইৰ আজি খং ডাঙিবলৈ সাধাৰণ একো কৰিলে নহ’ব। কিবা বিশেষ বুদ্ধি কৰিব লাগিব। কাৰণ অতয়ে জানিছিল, তাইৰ এনেকুৱা খঙক বাপেকেও ভয় কৰে। বাপেককো তাই কম উৎপাত নকৰে। বাপেকে বহু খায়। বাতি খাই খাই প্ৰায়ে বেছত হৈ পৰি যায়। বৈপীয়েকে হেজাৰ চেটী কৰিও একৰাব পৰা নাছিল। দিনটো ভালে থাকে। শপত খায়, আক বহু নোচোৱে বুলি। কিন্তু, বাতি সকলো পাহৰি আকৌ বহু বটল খোলে। বন্ধু-বান্ধৱেৰে ভৰি পৰে ঘৰ। কিন্তু, নীলা ঘৰত থাকিলে বন্ধুৰ বিপদ। তাই ঠিক ১০ মান বজাত গহীনভাৱে বাপেকৰ গুচৰলৈ গৈ বহু সৈতে গিলাচটো হালি মাৰি পেলাই দিয়েগৈ। গালি পাৰিলেও ভয় নকৰে। সেই কাৰণে তাই থাকিলে বাপেকে লুকাই-চুৰকৈ হে বহু খায়। কেতিয়াবা ধৰা পৰি তাইৰ ভৰিয়ে-হাতে ধৰে — “আজিলৈ এব ম, আক নাখাওঁ”। তাই যাকে নক ল’মাক শাসন কৰি নিয়াদি বাপেকক নি ভাৰত আগত বহুৱায়গৈ। তাৰ পাচত শিখিছিল হাঁহি। বাপেকে ছয়নিয়াহ কাঢ়ি কয় — “তই ওলাই গ’লে এই ঘৰখনত আক থাকিব নোৱাৰি।” তাই হাঁহিয়েই উত্তৰ দিয়ে — “ভয় নাই, মই যাক বিয়া কৰাম, তাক কৈ দিয় আমাৰ ঘৰত থাকিলে হে বিয়া হ’ব। নহ’লে নহয়”। বাপেকে বহুৱতে সাৱটি ধৰে। যাকে কয় — “কোনোবাই চৰিয়াৰ তোক এইবোৰ কথা জনিলে।” তাই মুখ ডেঙুচাই উত্তৰ দিয়ে — “হয় নে?”

অতয়ৰ মুখত এটা বুদ্ধি খেলাইছিল। ইকালে-সিকালে চাই সি হঠাতে বাস্ততে বহি তাইৰ ভৰিত ধৰাব নিচিনা কৰি জ্বৰিছিল, “কোৱা, কৰা কৰিছা?” — এক স্কুৰ্ত্ত কাৰণে তাই হতভম্ব হোৱা অৱস্থাটো চকুত ওলাই পৰিছিল। কিন্তু, পিচ স্কুৰ্ত্ততে তাই গভীৰ হৈ কৈছিল, “আজ্ঞা, আজিৰ কাৰণে যাক কৰিছোঁ। কিন্তু আপুনি আক এনেকুৱা নকৰিবা।”

“বিবা আজ্ঞা বহাৰপৰা” — অতয়ে বহাৰপৰা উঠি বিয় হৈ হাঁহবোৰকৈ কৈছিল।

“ব’লা, এতিয়া মই বিকালে যাওঁ সেইকালে গৈ থাক। বনত বাখিৰা, আৰি
হুৰিবলৈ ওলাইহোঁ”—তাই থিলথিলকৈ হাঁহি দিছিল। অভয়ে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই
কৈছিল—“তুমি মাছৰ পাগল কৰি দিবা।”

“ভয় নাই, তোমাক নকৰোঁ। ভয় খাইছা নেকি ?...ব’বা মই খবত গৈ দেউতাক
কৈ দিয়গৈ”—কৈ কৈ তাই হাঁহি হাঁহি বাটৰ পাতিৰ চাহ-গছৰ পাত ছিঙাত লাগিছিল।
প্রত্যেকটো কথা তাই বাপেকক ক’লেগৈ হে হয়।

“বি কৰা কৰিবা। তোমাক নকৰিবা বুলিলে বেছি হে কৰিবা।”

“বেচেৰা, ইমান ভয় খাইছা কিয় ? নকওঁ বাক। তুমি কিন্তু বৰ ভীক।”

“এতিয়া কোনকালে ?”—সি ‘ভীক’ শব্দটো হুতনাৰ ভাও ধৰিছিল।

“সেই কল-ঘৰৰ কালে। কেইটা বাজিল বাক ?”

“চাবে ছয়”—অভয়ে হাতৰ ঘড়ীটো চাই কৈছিল।

“চাওঁ ঘড়ীটো মোক দিয়াচোন। মই পিন্ধোঁ।” তাই অভয়ৰ হাতৰপৰা ঘড়ীটো
খুলি নি নিজে পিন্ধি লৈছিল।

কথা পাতি গৈ গৈ সিহঁত বাগানৰ কেঞা-দোকানখনৰ আগ পাইছিলগৈ।

“এই কেঞাৰ দোকানখনলৈ যাওঁ ব’লা।”

“কিয় ?” অভয়ে আচৰিত হৈ স্থিছিল।

“কিচ্, মিচ্, নিয়।”

নীলাৰ পাচে পাচে অভয় গৈছিল। কেঞাটো উঠি নমস্কাৰ দি কৈছিল,
“মেমচাহাব।”—বেচেৰা কেঞাটো আচৰিত হৈছিল।

“কিচ্, মিচ্, দিয়া আধা সেৰ।”

কেঞাই কিচ্, মিচ্, আনিবলৈ যাওঁতেই নীলাই অভয়ক স্থিছিল, “পইচা আছে ?”

“আছে।”

“কিচ্, মিচৰ দায় দিব লাগিব। মোৰ নাই।”

কিচ্, মিচ্, কিটা কিনাৰ স্থবিধা পাই অভয়ে ভালৈ পাইছিল। এনেয়ে ইমান দিব
সিহঁতৰ ঘৰত খাইছে। তাৰ প্ৰতিদান দিয়াৰ কোনো উপায় পোৱা নাই। এটা
পইচাও তাৰ খৰচ হোৱা নাই। সি ভেপৰপৰা বেগটো উলিয়াই কিমান দিব
স্থিছিল।

“চাওঁ মই ল’ম।”

তাই অভয়ৰ হাতৰপৰা বেগটো লৈ কেঞাটোক দহটকীয়া নোট এখন আগবঢ়াই
দিছিল। কেঞাই কোনোমতে পইচা নল’লে। কিচ্, মিচ্, যিনি সিহঁতৰ বস্ত্ৰাঠৈ
পঠিয়াই দিবলৈ কৈ নীলা অভয়ক লৈ দোকানৰ বাহিৰ ওলাইছিল।

“বেগটো মোৰ হাততে থাওক”—নীলাই গৈ থাকোঁতে কৈছিল।

“থাওক, পিচে কি হ’ল।” অভয়ে অকণো বেয়া শোৱা নাছিল।

“কিমান টকা আছে বেগত”—তাই সৰু ছোৱালীৰ দৰে স্থিছিল।

“৫০।৬০ টকামান হ’ব বোধকৰোঁ”—অভয়ে হিচাপ দৰকাৰে কৈছিল।

“ৰাজ ?”—তাই চকু মুটা তাকৈ তাকৈ কৰি দিছিল।

“বেছি ক’ত পায় ? মই তো আক চাহ-বাগিচাৰ মালিক নহয়”—অভয়ে অপমানটো লহু কৰিব নোৱাৰি কটভাৱেই উত্তৰ দিছিল।

“বেচেবা, বৰ দুখীয়া তুমি, নহয় ? পিচে, এইকিটা টকাও যোৰ হাতত থাকিলে তোমাৰ ভয় নালাগে ?”—নীলাই হাঁহি হুঁদুছিল।

“ভয় লাগিব কিয় ?”—অভয়ে বুজিব পৰা নাছিল।

“যদি খৰচ কৰি পেলাও ?”

“ভালেই পায়”—অভয়ে উত্তৰ দিছিল। সি জানিছিল বাগিচাৰ ভিতৰত পইচা খৰচ কৰাৰ উপায় নাই। আৰু, নীলাই তাৰ পইচা অলপ খৰচ কৰিলে সি ভালেই পাব যেন লাগিছিল। ইমান দিন থকা-খোৱাৰ কিবা এটা প্ৰতিদান দিয়া হ’ব বুলি ভাবিছিল।

সিহঁত আহি তিনি নম্বৰ কুলী-সাইনৰ ওচৰ পাইছিলহি। এক মিনিটমান মনে মনে গৈ থকাৰ পাচত নীলাই হুঁদুছিল,

“ও নম্বৰ দুখ চৰ্গাবক চিনি পোৱা ?”

“নাপাওঁ”—অভয়ে কৈছিল।

“ব’বা, মই মাটো। খুব ভাগ লাগে বুঢ়াক। মোক লকৰেপৰা কোলাত লৈ ডাঙৰ কৰিছে বোলে। ঠিক যেনে নিচিনা।”—কৈ কৈ তাই কুলী-সাইনৰ এমূৰে থিয় হৈ ‘হুখু হুখু’কৈ চিঞৰিলি। হুখু দৌৰি ওলাই আহি তাইৰ আগত হাতবোৰকৈ থিয় হৈছিলহি। তাই হুঁদুছিল—

“আজি তই বঙালৈ যোৱা নাই কিয় ?”

“দিহিমি ব’খাৰ ছেয়। হাজিৰা ভি কামাই হুৱাহে .” হুখুৰ মনৰ হুখু কথাবোৰত লাগি আহিছিল।

“দাৱাই খাতাহে।”

“হাঁ, দিহিমি।”

খন্তেক বৈ নীলাই কি ভাবিছিল। অভয়ে হুখুটলৈ চাই আছিল। ইমান সবল বুঢ়াৰ চকুজুৰি।

নীলা হুখুৰ ওচৰ চাপি গৈ হাতখন আগবঢ়াই দি কৈছিল, “এই লাও। তোমহাৰা ভাত-মাছ আউৰ দাৱাই ভি খায়েগা। আৰ তিন নম্বৰকা চবকো একবোজ খাৰা খিলায়েগা। আছা হো জায়েগা। চবকো বল, হামাৰা চাহি হনেকো আশীৰ্বাদ দেকে খায়েগা”—তাই হাঁহি হাঁহি কৈছিল।

হুখুৱে ভয়ত কঁপি কঁপি হাত পাতি লৈ গৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

“ঠিক ছেয়, ৮৫ কপয়া। ইচ্কা ৫০ কপয়াকা ভোজ খায়েগা আৰ বাকী চব তোমহাৰা।”

হুখু অৱাক। সি ল’বলৈ লগেহ কৰিছিল। এই পাগলী ছোৱালীজনীক সি ভালকৈ জানিছিল।

“ঠিক ছেয়, দাব বাবাকো বলকে দিয়া। যায়েগা হাঃ”।

হুখুৱে হাতবোৰ কৰিছিল। অভয় অলপ-অলপ হৈ বৈ আছিল। তাৰ হুখুটো কিবা হৈ গৈছিল। তাৰ বেগত থক’ এটাইকিটা টকা উলিয়াই তাই হুখু হি দিছিল।

সি বাক মাছহটো আগত থাকোঁতেই নিদিবা বুলি কয় কেনেকৈ ? এনে উৎপাতৰ অৰ্থ বিচাৰি সি পোৱা নাছিল। এতিয়া ঘাৰৰ সময়ত সি ক'ব পইচা পাব। কাক খুজিব ?—তাইৰ হাতত বেগটো দিয়াৰ কাৰণে নিজকে দোষ দিছিল সি। এতেকেটো কথাকে ধেমালি বুলি লোৱা এনেকুৱা ছোৱালী সি কেতিয়াও লগ পোৱা নাছিল। নীলাই 'আহা' বুলি মতাৰ লগে লগে তাই বোৱা ফালে আগবাঢ়িছিল অভয়। মনে মনে ভাবিছিল কুলী-সাইনৰগৰা অলপ আঁতৰি গৈয়েই সি তাইক আজি টানকৈয়ে কথা ক'ব। যেয়া পালেও পাব। এনেকুৱা অত্যাচাৰ অসহ। তাই কিন্তু হাঁহি হাঁহি খালী বেগটো জোকাৰি দেখুৱাই অভয়ক কৈছিল,

“চোৱা, তোমাৰ বেগত এটাও পইচা নাই।”

“খুব ভাল কৰিলা। কিন্তু, যোক ঘাৰৰ সময়ত কোনে পইচা দিব ?”

“মই দিম।”

“তোমাৰ পইচা যোক নালাগে”—অভয়ে খঙেৰেই কৈছিল।

“বেচেৰা, বেয়া লাগিছে নহয় ?”

“বেয়া নালাগি ভাল লাগিব নে ? ভাল কাম এটাত খৰচ হোৱা হ'লেও... ..”

“কিনো বেয়া কামত খৰচ হ'ল ? দুখীয়া মাছহ এটাই পালে। তুমিয়েই দেখোন কুলীবোৰৰ কাৰণে খুব ফিল্ কৰা ?”—তাই জ্বৰিছিল।

চাংবঙলাৰ পিচফালৰ বাৰীৰ কাষত থকা খেল-পথাৰখন পাইছিলহি সিহঁত। টেনিচ খেলা পথাৰ, দুফালে লোহাৰ জাল। চাৰিওফালে জোপোহা গছ। নিস্তক। দূৰত চাংবঙলাটো পুতলাৰ ঘৰ যেন দেখি।

“পেলাই কৰি কথা কৈ নাথাকিবা। ইমানজনী ছোৱালী, লাজ নালাগে অসভ্যাকি কৰিবলৈ”—অভয়ে খঙতে ভদ্ৰতা পাহৰি কৈ পেলাইছিল। সি নীলাক ছোৱালী বুলিয়েই পাহৰি গৈছিল।

হঠাতে তাই কঁকালত হাত দি অভয়ৰ আগত থিয় হৈছিল—“ছোৱালীৰ আগত বঙা চকু দেখুৱাবলৈ লাজ নালাগে ? ইয়াকে শিকি উচ্চ শিক্ষিত হৈছা ? সাধাৰণ টকা কেইটামানৰ কাৰণে ছিঃ।” নীলা যেন বগচতী—“দেউতা আগত থকা হ'লে ক'বলৈ সাহ হ'লহেতেন নে ? কাপুকৰ। তোমাৰ নিচিনা অভয় মাছহক যোৰ নিচিনা ছোৱালীয়ে ভয় নকৰে।”

অভয় একেবাৰে চোঁচা পৰি গৈছিল। এইবোৰ গালি খাবলৈকে সি ইয়াত আছিল নে ? ছিঃ—তাৰ বৰ লাজ লাগিছিল। এই বলিয়া ছোৱালীজনীলৈ তাৰ ভয়ো লাগিছিল।

“মাক্ কৰিবা, একো মন্তব্যকৈ এনেৱে ক'লো। তুমিতো যোৰ ভনীৰ নিচিনা।”—সি অস্থতপ্ত হৈ কৈছিল।

“অসভ্যাকি কৰি নিজক সকলোবলৈ মই তোমাৰ ভনী হৈ পৰিলো নহয় ? কি নিলাক তুমি ? ছিঃ”—ইমান ঘিণ কৰি শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰিছিল নীলাই।

“মাক্ কৰিবা তাই, আক মক'বা।...” অভয় যেন ভাগৰি পৰিছিল। তাৰ অৱস্থা দেখি নীলাই বিস্কিপূৰ্ণ হাঁহি দিছিল। “আহা, বহোঁ ইয়াতে”—

নীলাই অভয়কো হাতত ধৰি বহুৱাই দিছিল। আকৌ সৰু ছোৱালীৰ বহু
স্থিতিছিল,

“কিবা নুজেল-টুজেল আছে নে তোমাৰ ভেপত ?”

“নাই”—সি এনেয়ে ভেপত হাত দি কৈছিল।

“ঠিকেই, থকাটো হে অসম্ভৱ। কিচ্‌মিচ্‌খিনিকে লৈ অহা হ’লে ভাল আছিল।”

সি হঠাৎ স্থিতি পেলাইছিল,

“আজ্ঞা নীলা—এটা কথা ক’বা ?”

“কি কথা ?”—বহুত দূৰলৈ চাই তাই স্থিতিছিল।

“আগতে কোৱা, ভালকৈ উত্তৰ দিবা বুলি।”

“আজ্ঞা।”

“তুমি সদায় ইমান পাগলামি কৰা কিয় ?”

“ভাল লাগে কাৰণে।”

“কি ভাল লাগে ?”

“মাহুহৰ খং তুলি ভাল লাগে।”

“টকাবোৰ দুখক দি কি ভাল লাগিল ?”

“আকৌ সেই কথা ?” তাই হঠাতে খঙেৰে প্ৰশ্ন কৰিছিল। অভয়ে ভয়তে
লবালবিকৈ সোৱৰাই দিছিল,

“সেয়া, তুমি ভালকৈ উত্তৰ দিম বুলিছিলো নহয় ?”

“আজ্ঞা। ..দুখৰে ভাল পালে—আনন্দ পালে। আৰু..”—তাই নিৰ্বিকাব-
ভাৱে শাস্ত হৈ কৈ গৈছিল।

“আৰু কি ?”

“তোমাৰ হাতত টকা নাইকিয়া হ’ল।”

“মোৰ হাতত টকা শেষ হ’লে তোমাৰ লাভ ?”

“লাভ ? তুমি নিঃসহায় হ’লা। মা-দেউতাক পইচা খুজিবলৈ তোমাৰ লাভ
লাগিব। তুমি অন্ততঃ সাজে-পাবে হ’লেও ভদ্ৰলোক। গতিকে মই ঘটনাটো
জানো যেতিয়া মোকেই খুজিবা। মানে, তুমি এতিয়া মোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰি
নোৱাৰা। এতিয়া তুমি মোৰ খং তুলিবও নোৱাৰা”—তাই ইমান গম্ভীৰ হৈ কৈছিল
যে অভয়ে নাইহি নোৱাৰিছিল। নিজৰ ওকৰ বঢ়োৱাৰ কাৰণে কি নিত-
হুত চোৱা !

“চোৱা, লাভ বাস্তৱ শোদ্ধৰ মিনিট গ’ল”—তাই নিজৰ হাতত বাস্তৱ মোৱা অভয়
বকীটোলৈ চাই কৈছিল।

“হয় নেকি ? ব’লা বাওঁ।”

“তোমাৰ বকীটো খুব বৰবৰ নহয় ?”

“হুঁ।”

“কোনে বিছিল ?”

“বিজে কিনিছিলো।”

“কিয়ান দাব ?”—তাই হাতবগবা বড়ীটো খুলি জোমৰ পোহৰত চকুৰ ওচৰলৈ আনি চাইছিল।

“৪০০ টকা।”

ওপৰত এয়া গাচ নে আন কিবা—বড়ীটোৰ ওপৰত তাই হাত বুলাই চাইছিল।

“গাচ নহয়। আনত্ৰেকেবোল চেলুলইড্। নাভাগে।”

“হয় নেকি ?”—এইবুলি তাই বড়ীটো মুখত লৈ কামুৰি দিছিল। টক্ কৰে শব্দ হৈ unbreakable চেলুলইড ফাটি গৈছিল। সহজভাৱে তাই কৈছিল, “খেং, আনত্ৰেকেবোল নহয়।”

অভয়ৰ বুকখন চিৰিংকৈ উঠিছিল। ইমান মৰমৰ তাৰ বড়ীটো এনেতে নীলাই আকৌ এবাৰ কামোৰ মৰাৰ শব্দ হৈছিল। অভয়ে খাপ মাৰি বড়ীটো নিজৰ হাতলৈ আনিছিল। ছিঃ, একেবাৰে ছিৰাছিৰকৈ ফাটিছিল। ডাঙৰ হাতুৰৰ জীয়েক বুলি তাই তাৰ ওপৰত এই সুবিধা লোৱা দেখি তাৰ অসহ্য খং উঠিছিল। খঙতে সি উঠিব খুজি সুধিছিল—“কিয় ভাঙিল বড়ীটো ?”

“মনত থাকিবলৈ”—খুব সহজ তাইৰ উত্তৰ।

“এইবোৰক খেয়ালি নোবোলে।”

“অভয়—তুমি সাহ পাই গৈছা ?”—তাই খঙেৰে সৱধান কৰি দিছিল।

“তোমাৰ ভাবুকিলৈ মই ভয় নকৰোঁ”—অভয়ে এইবাৰ আক ভয় কৰা নাছিল।

“লোকক অসত্য বুলিবলৈ লাভ নালাগে তোমাৰ, ব্ৰিষ্টাৰ অভয় দত্ত ?” নীলাই জানিবলৈ বিচাৰিছিল।

“বাওঁ ব’লা, সাতুহে শুনিছে কিবা হে বুলিব”—অভয়ে আক এটা কেলেংকাৰী বাদ দিব খুজিছিল।

“ভীক। কাপুক। এই সাহ লৈয়েই বৰমতা বোলাই কুৰা। ছোৱালীৰ পিচে পিচে ঝিলঙত ঘূৰি ফুৰোঁতে হাতুহে কিবা নকয়। এতিয়া মোৰ লগত দেখি হে ক’ব। কাৰণ তোমাৰ লগত প্ৰেম কৰা নাই নহয়। সময়খিনি এনেয়ে বোৱা যেন লাগিছে, নহয় ?”—নীলাৰ কথাত ঘূৰ্ণাব সুৰ।

“এইবোৰ কথা তুমি কিয় কৈছা ? কোনো ভাল ছোৱালীয়ে এইবোৰ কথা নকয়।”—অভয়ে বুজাব খুজিছিল।

তুমি বেছিকৈ ভাল-বেয়াৰ কথা কৈ নাথাকিবা ব্ৰিষ্টাৰ দত্ত। মই কিমান অসত্য হ’ব পাৰোঁ জানিলে তোমাৰ প্ৰাণ-বান্ধু উৰি যাব”—নীলাৰ খং বেছি হৈ আহিছিল।

“হৈছে আক ভয় দেখুৱাই লাভ নাই”—অভয়ৰ আমনি লাগিছিল। “কি...?”—বহাৰপৰা ঘিয় হৈ তাই চান্দখন ঝঁকালত বেৰিয়াই লৈছিল। অভয়ে প্ৰমাণ পৰিছিল। এইবাৰ হয়তো দাবদৰ কৰিব। তাইৰ মুখলৈ সি চাই বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, তাই কি কৰিব খুজিছিল। নীলাই এবাৰ হাত দুখন মোহাৰি লৈ পৌহাতেৰে অভয়ক চুলিত ধৰি জোকাৰি দিছিল। অভয় খঙত জলি উঠি তাইৰ হাতত ধৰিব খুজিছিল। বাওঁহাতেৰে তাই অভয়ৰ হাতখন এছাৰ মাৰি দি কৈছিল—“বোৱা বাবাক কোৱাটো।”

অভয়ে খঙত একোনাই হৈ তাইক বাহত ধৰি থেকেচা মাৰি বহুৱাই দিছিল। এনেকুৱা ছোৱালীক কথাবে নোৱাৰি।

“খুব বীৰব্ব দেখুৱালা ছোৱালী এজনীক থেকেচা মাৰি বহুৱাই, বীৰপুৰুষ।”—বুলি দাঁত কৰচি কৈ তাই তাক চুলিত ধৰি জোকাৰি পেলাইছিল। অভয় একেবাৰে বিবুড়ি হৈছিল। কিহৰ পাল্লাত পৰিছিল সি বুজিব পৰা নাছিল। “মিস্ত্র নীলা পাপল হৈছে”—সি ভাবিছিল। ৰাজীৱহঁতে তাক কোৱা নাই। সেই কাৰণে হয়তো আনি বৰত ৰাখিছে। এইব লগত অকলে বেছি পৰ থকা ভাল নহয়। তাইৰ ফালে মুখ তুলি চাই সি দেখিছিল, খঙত তাই কঁপি কঁপি দাঁত কামুৰি আছিল। সি বাক কৰে কি ?

আকৌ তাৰ চুলিত ধৰি তাই কৈছিল—

“বঙা চকু দেখুওৱাচোন আকৌ।”

অভয় নিমাত।

“অসভ্য বুলি কোৱা।।”

অভয় নিমাত।

“কাটি টুকুৰা-টুকুৰ কৰিম।”

অভয় ভয়ে ভয়ে মনে মনে বহি আছিল।

“এওঁ মোক সভ্যতা শিকায়। মহাপুৰুষ। কাৱাৰ্ড—কাপুৰুষ ক’বাবাৰ...”

পাগলী হ’লেও ইমান গালি সজ কৰা অসম্ভৱ। তাৰ ভেজ পৰম হৈ আহিছিল। তাইৰ ফালে সি খঙেৰে চাইছিল।

তাই দাঁত-মুৰ কৰচি স্থিতিছিল,

“আকৌ বঙা চকু ? শিকা ছোৱা নাই ?”—

“তুমি ...”—অভয়ে প্ৰতিবাদ কৰিব খুজিছিল।

“চুপ—মোৰ অসভ্যামি এতিয়াও শেষ হোৱা নাই। মজা পাই যাবা”—তাই ভয় দেখুৱাইছিল।

“নীলা ?”—সি উপায় নাপাই খঙেৰে চিঞৰি দিছিল।

“কিমান অসভ্য হ’ব পাৰোঁ চাব খুজিছা ?”—তাই তাৰ কপালৰ চুলিকোছাত এহাতেৰে ধৰিছিল। যেন বলি কটা মূৰ এটা হে। তাৰ ৰাজীৱলৈ মনত পৰি বৰ খং উঠিছিল—এনেকুৱা এখন বৰত অকলৈ এৰি যোৱাৰ কাৰণে।

চুলিকোছাত ধৰি পিচলৈ টানি, তাই তাৰ আগত আঁঠুকাটি তাৰ চকুলৈ ধায়ে চোৱা দি চাইছিল। সি বাধা দি বেছি খং তোলাৰ চেষ্টা নকৰি খং পাহৰাবলৈ কৈছিল, “তেনেকৈ বহিলে মেখেলা লেডেৰা হ’ব।”—তাইৰ চকুৰ খং বেছি হৈ হোৱা দেখি সি মনে মনে আছিল।

তাইৰ নৌহাতখন এনেকুৱা এটা কপত আছিল যে কুলতে তাৰ ফালে গুটি আহিলেও তাৰ গালত লগি এটা কাপশতীয়া চৰ হ’ব। সি সাঁজু হৈ আছিল ভেঁৰে অৱস্থা হ’লেই খাপ মাৰি ধৰিবলৈ।

সি তাইৰ চকুলৈ চাই আছিল।

তাই চকুৰ চাৱনিৰে তাক চোবাই চোবাই থাইছিল।

এসেকুৱা অৱস্থাত পৰিলে ভৱলোকে ভৱভাৱে কি কবিব পাৰে সি ভাবিছিল।
 তাৰ অৱস্থা মনটোৱে ভেঁৰে কোনো কথা মনত থকাৰ খবৰ তাক দিব পৰা নাছিল।
 তাৰ চুলিত এৰি থকা তাইৰ বীণহাতখন অকণো পিছলৈ নাছিল।

সি ভাবিছিল—বৰ গবৰ পৰিছে। তাই চান্দৰৰ আঁচলেৰে নিজৰ মুখৰ দায় হচি
 লৈছিল।

তাৰ পাচত? ... হয়—তাৰ পাচতেই ... উস কি পাগলী ছোৱালীজনী.....
 তাই—তাই—তাই দাঁত-মুখ কানুৰি বাধৰ দৰে চকু-মুখৰ আকৃতি কৰিছিল—তাৰ
 সঁচাকৈ ভয় লাগিছিল। চুলি এৰি তাই তাৰ মূৰটো দুই হাতেৰে চেপি যেন ভাঙি
 গুড়ি কবিব খুজিছিল। ইমান কোমল পৰশবোৰো অতি ভয়ানক যেন লাগিছিল
 তাৰ। আৰু কাষ চাপি তাৰ মূৰটো টানি নি... তাৰ ঠঠ দুটা বলিয়া আৰু জুলীয়া
 কৰি দিছিল। ইমান হঠাতে কি হৈছিল প্ৰথমে সি ধৰিব পৰা নাছিল। অৱশ্যে হৈ
 তাই যেতিয়া তাৰ কোলাত শুই পৰিছিল, সি তেতিয়া তাইক সৰু ছোৱালীৰ দৰেই
 বুকুত স্কমুৱাই লৈছিল।

“ভীক”—বহুত সময়ৰ মূৰত তাই তাৰ চকুলৈ চাই কৈছিল আৰু ডিঙিত ধৰি
 ওলমি তাৰ মুখখন তাইৰ ওচৰ পোৱাইছিলগৈ। গোটেই পৃথিৱীখন ক’ববাত বুৰ্জ
 হৈ পৰি আছিল। ..

...বহুত সময়—কিয়ান সময় তাৰ মনত নাই। তাইৰ চুলিবোৰত সি তাইৰ
 মনটো বিচাৰিছিল।

“কোৱা অসত্য বুলি।”—তাৰ ডিঙিত সাৱটি ধৰি নীলাই কৈছিল।

হঠাৎ তাইৰ কিবা এটা ডাঙৰ কথা যেন মনত পৰিছিল। লৰালৰিকৈ তাই
 উঠি বহিব খুজিছিল। তাৰ হাত দুখনে তাইক এৰি দিব খোজা নাছিল। তাই
 জোৰেৰে তাৰ হাতৰ বান্ধোনৰপৰা ওলাই নিজকে নিজে ডাঙৰকৈয়ে কৈছিল—“ছিঃ”—
 —আৰু তাৰ ফালে এবাৰো ঘূৰি নোচোৱাকৈ গুচি গৈছিল। নিজৰ কণিক
 উদ্ভেজনাৰ ওপৰত যি নে তাৰ ওপৰত যি প্ৰকাশ কৰি নীলাই সেইদিনা ‘ছিঃ’ বুলি
 কৈছিল, অভয়ে বুজিব পৰা নাছিল। .. বাতি ভাত ধাওঁতেও নীলাক সি সেইদিনা দেখা
 নাছিল। পুৱা জীপত উঠাৰ আগতেও মাত লগাবলৈ বিচাৰি পোৱা নাছিল। মৃণাল
 জীপ স্টাৰ্ট কৰাৰ পাচত যে সি নীলাক বঙলাৰ বাৰাণ্ডাত দেখিছিল—অৰ্থহীন চাবনি
 লৈ বাটেৰি বোৱা মানুহবোৰ চাই থকাৰ দৰে তাই তাকো চাই আছিল।

জীপ স্টাৰ্ট কৰাৰ পিচত সি আৰু ঘূৰি চোৱা নাছিল।

বিলাতত থকা সাত দিনৰ ভিতৰত সি মৃণালক লগ পোৱা নাছিল। এদিন মাজ
 দুৰৰপৰা দেখিছিল—মৃণালৰ গাড়ীত জাহুক। ...বাজীৰকো বিচাৰি পোৱা নাছিল। ..
 তাৰ পাচতে কলিকতাত গৈয়ো সি কেতিয়াও নীলাৰ খবৰ নোৱা নাছিল—যদিও
 তাই কলিকতালৈ অহাৰ খবৰ সি বোণাৰ কৰিছিল। খবৰ নো সি কৰে কেনেকৈ?
 —সি যে গুৱাহাটীতে শুনি গৈছিল—নীলাৰ বিয়া ঠিক হৈ থকা বুলি। নীলাৰ সেই
 খবৰক ‘অভিজাত খেয়াল’টো এতিয়াও কেতিয়াবা তাৰ বহুত দৰকাৰী কাৰ্য বাহ
 বিও ভাবি ভাল লাগে।

বাহিৰত বহুত আছাৰ

(আৰু পোহৰৰ উমনি)

শ্বিলং, ১৫ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৫৯ (সন্ধ্যা ৭ বজাত)—বিচনাৰপৰা জাঁপ মাৰি উঠি আহি অভয় চিম্নিটোৰ ওচৰ পালেহি। মূঢ়াটো টানি ওচৰতে বহি ল'লে। কয়লাবোৰ পুৰি শেষ হৈ গৈছে। ওচৰতে থকা কেঁচা-কয়লা কেইটুকুৰামান জুইত দি দিলে। ফট-ফটকৈ ফুটি অলপ উত্তেজনাৰ সৃষ্টি কৰিলে। বড়ীটো চাই দেখে, সাত বাজে। মেঘু সাত বজাত পাবহি বুলি কৈছিল। এতিয়াই ওলাবহি নিশ্চয়। এই বুঢ়া মাছহটোৱে ষিলঙৰ হাড়-কঁপোৱা জাবতো নিজৰ কাম ঠিক মতে কৰি গৈছে। অথচ অভয়ে অতীত পাণ্ডুলি গোটেই দিনটো শেষ কৰি দিলে। নিজৰ ওপৰতে থং উঠিল ডাৰ। অসহ।

এনেকুৱা একোটা অসহ দিন ডেকা বয়সত আহেই। একোৱেই ভাল নলগা হয় সেই দিনটোত। অকলে বহি ভাবি থাকিবৰ মন যায়, কিবা লাগ-বাঙ্ক নোহোৱা কথাবোৰ। কোনোবাই মাত মাতিলেই টিঙিচ্ কৰে থং উঠে। সাধাৰণতে থকা সকলো বস্তু একেদৰেই থকাৰ মাজতো কিবা এটাৰ অভাৱ অভাৱ যেন লাগে। বুকুখনৰ কোনোবা এটুকুৰা কটা ঠাইত নেমুটেঙাৰ বস পৰা যেন অনুমান হয়। চুড়া-বাহুলিৰ দৰে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে হুমুনিয়াহবোৰ ওলাই গৈ চকুৰে দেখা ঠাইটুকুৰা ক'লা কৰি দিয়ে। চিন্তাৰ বৰপেৰাত মনটোৱে কিবা বিচাৰি আছাৰতে খেপিয়াই ফুৰে।

..আগদিনাৰ কথা তাৰ মনত পৰিল। হয়, কালিও এনেকুৱাই জাব আছিল। বাহিৰত আছিল চামুচেৰে তুলিব পৰা ডাঠ-ঠেচা অন্ধকাৰ। চিম্নিৰ জুই পিঠিত লৈ সি বহি আছিল, এনে এটা মানসিক অৱস্থাৰ বোজা মূৰত লৈ। পূহমহীয়া জাবত ঠেৰেঙা লগা ষিলংখনক তাৰ বাত-বেমাবী যেন লাগিছিল। সকলো কামৰ কাকল অকৰ্মণ্য হৈ যেন ঠেৰেঙা লাগি পৰি আছিল। উস, কি জাব। গাভৰু ছোৱালীৰ জুই-চাৰনিয়ো যেন এনে জাবত কোনো ডেকাক গৰম কৰিব নোৱাৰিব। অভয়ে এবাৰ মূৰটো খজুৱাইছিল। জাবৰ ওপৰত থং উঠিয়েই সি গা ধোৱা নাছিল। সঁচা কথা ক'বলৈ হ'লে, পুৱা তিনি দিন সি মূৰত তেল বহুদাঁ পানী সানিছিল—গা ধোৱা নাছিল। মূৰটো সেই কাৰণেই খজুৱাইছিল নেকি জানো? ছাবাবান ছোকেৰে খজুৱাই হাড়খন আনি জুইৰ পোহৰত চাইছিল—নখৰ আগত বাৰধেম্বৰ দৰে বেকাকৈ ক'লা মলিৰ বেখা। মূৰত মলিৰে হ'ম বান্ধিছিল। মূৰৰ ভিতৰত তাৰ অলাপভিয়াল চিন্তাৰ মলি হ'ম বন্ধা নাছিল তো? দবটোৰ চাৰিওফালে সি এবাৰ চকু ফুৰাইছিল—খিৰিকীবোৰ খুন্দি খুন্দি বন্ধ কৰা, যেনেকৈ বৈছিল তেনেকৈয়ে বৃৰকৰ দৰে বৈ থকা কাঠৰ কেটেঙা চকীকিখন, বেজখনৰ ওপৰত মেলি ধোৱা বিভিন্ন কিতাপ-কাগজৰ এটা পৰ্বত, বেৰত মৰা বাঘৰ ছালৰ দৰে গুলমি থকা শুভাৰ-কোটটো...‘খেং, কি এইখন? পৃথিৱীখন মৰিল নেকি? ক'তো দেখোন গ্ৰাণ থকাৰ চিন নাই।’—সি ভাবিছিল।

খঃ উঠি সি চকু খুৱাই জুইকুৰালৈকে চাইছিল। জুই-জুই-জুই-উ খব কৰি জুয়ে হাঁহিছিল—কিবা পিচুকাৰি মৰাৰ নিচিনা এটা শব্দ। সৰুতে মাকে ডাক শিকাইছিল—সেই মৰে জুয়ে হাঁহে। খুৱাই দিব লগে। তাৰ অৱস্থা দেখি ইহা নাছিল তো? খঙতে সি খুৱাই দিছিল। কঁপি কঁপি উঠা জুইৰ বড়া শিখাবোৰ তাৰ ভাল লাগিছিল। মাজে মাজে বে নীলা নীলা দেখি। শিখাবোৰ কঁপিছিল। কঁপা শিখাৰ কঁপা পোহৰে তাৰ গোটেই কোঠাটোৰ বস্তুবোৰ যেন কঁপাই দিছিল—হয়তো তাক ভাল লগাবৰ কাৰণেই। জুইকুৰালৈ তাৰ মৰম লাগি গৈছিল। মুচাটো আৰু অকণমান ওচৰ চপাই লৈছিল। পিঠিটো বেচ গৰম লাগিছিল। পিঠিত জুই লৈ বুকুখন চোঁচ লাগিছিল। মনে মনে সি ভাবিছিল—পিঠিত এনেকুৱা কেঁচা-কয়লাৰ জুইৰ কেঁচা উম আৰু বুকুত কোনোবা জীয়া-কোমল মঙহৰ কেঁচা-মৰমৰ কঁপি থকা উম লৈ বহি থাকিবলৈ পালে কিমান ভাল লাগিব। আৰবোৰ হয়তো লাজতে হিমালয়ত বৰফ হৈ পৰি থাকিবগৈ। হাত দুখন বুকুত জোৰেৰে সাৱটি ধৰি সি চকু মুদি দিছিল। সঁচাকৈয়ে হে যেন কাৰোবাক সাৱটি ধৰিছিল। ফটককৈ এটুকুৰা কয়লা ফুটি ফিৰিঙতি উকৰি আহি বহুত দূৰলৈকে পৰিছিল। পিঠিত পৰিছিল বুলি ল'ৰালৰিকৈ উঠি সি কাপোৰবোৰ জোকাৰি দিছিল। ঠিক সেই সময়তে, তাৰ ফোনটো বাজি উঠিছিল। ফোনটোক সি ভয় কৰে। চিনি নোপোৱা পাভকৰ পিঠিত প্ৰথম হাতখন খ'বলৈ যিমান ভয় কৰে, সিমান ভয় লাগে প্ৰথমে 'হেলো' বুলি ক'বলৈ। এনেকুৱা ভয়বোৰ কিন্তু তাৰ ভাল লাগে। সাপৰ নেজত ধৰি অকত অৱস্থাতে ঘূৰি অহাত যি আনন্দ আছে, সি সেইবিধ আনন্দ ভাল পায়। কোনটো দাড়ি কাণত লগাই 'হেলো' বুলি অভয়ে খুব গভীৰভাৱেই কৈ লিখুবৰপৰা কথা কোৱা মুখখনৰ চিনাকি পাবলৈ অপেক্ষা কৰিছিল।

“কোন? অভয় হয় নে?”

মাততে সি চিনি পাইছিল মিনতিক।

“এৰি দিলা নেকি? মনে মনে আছা দেখোন?”—মিনতিয়ে কথা কওঁতে কোপাইছিল নেকি? সি এইবাৰ উত্তৰ দিছিল,

“নাই এবা, কি হ'ল? হঠাতে কোন কৰিলা দেখোন?”

“বৰ ডাঙৰ কথা এটা জানা?” মিনতি বৈ গৈছিল। অভয় অকণো উদ্ধত হোৱা নাছিল। তিবোতাৰ বৰ ডাঙৰ কথাবোৰ কিমান ডাঙৰ হ'ব পাৰে, তাৰ বহুত প্ৰমাণ সি পাইছিল। বৰ ডাঙৰ কথা বুলি হয়তো কৈ দিব, ছপৰীয়া ভাত খাওঁতে 'ইমান' ডাঙৰ এডাল মাহৰ কাঁইট ডিঙিত লাগি ধৰি 'খু-উ-ব' বিবাইছিল আৰু এতিয়া এবাই বোৱাত হে কথা ক'ব পাৰিছে। তাৰ পাচত সমবেধা প্ৰকাশ কৰি নেদেখুৱালেই লিহঁতে ভাবে, এই মতা মাহুৰবোৰ একেবাৰে নিৰ্দয়। ইমান, খুব, থেং, কি বে পাই—এনেকুৱা চাৰি-পাঁচটামান শব্দেৰেই লিহঁতে সকলো ভাব প্ৰকাশ কৰে বুলি অভয়ৰ মিতা ধাৰণা। সি হাঁহিয়েই হুঁহিছিল,

“কিয়াম ডাঙৰ?”

“তুমি বিশ্বাস করা বাই নহয়? তুমিলে আচৰিত হৈ বাবা।”—মিনতিৰ দাত কপিছিল।

এনে পাণ্ডনিবোৰ তাৰ বৰ অসহ্য। এনেকুৱাতে তাৰ অভয় হ’বৰ মন যায়। গাঁওবুঢ়াৰ দৰে ক’বৰ মন যায়—‘মুখত কথা ওলাব দেই।’ কিন্তু, মিনতি যেনোন লিয়ান পাণ্ডল ছোৱালী নহয়। সি সংঘত হৈয়েই স্থিতিছিল—

“কিনো কথাটো? কোৱাচোন। ডেহে বুজিব।”

“মিষ্টাৰ বৃণাল ছৱৰা—সেই সোণাবালি বাগিচাৰ—তোৱাৰ যে বন্ধু .”

পিচে কি হ’ল?”

“বৰ ডাঙৰ ঘটনা এটা হৈছে। মই এইমাজত তুলিলো।”

“মটৰ এঞ্জিনডেট?”—অৰ্থৰ্থ হৈ অভয়ে স্থিতি পেলাইছিল।

“ডাঙৰকও ডাঙৰ” ...মিনতিয়ে সেপ ঢুকিছিল। সি কোনেও সেই শব্দ শুনি ঠিবাং কৰিছিল, হয় এতিয়া তাই ডাঙৰ মিছা কথা এটা ক’ব, নহ’লে এনেকুৱা এটা কথা ক’ব বিটো তাই নিজেও বিশ্বাস কৰিব পৰা নাই। অভয়ে জানে—অভিজ্ঞতাৰপৰা জানে—তিবোতাই মাজতে সেপ ঢুকি কথা ক’লে এই ছবিখৰে এবিধ কথা কয়।

‘মিচে, ছৱৰা, মানে জাহ্নৱে, আত্মহত্যা কৰিব খুজিছিল। এতিয়া অজ্ঞান অৱস্থাত হস্পিটালত পৰি আছে...’।

“জা-জ-হ-ত্যা।”—সি শব্দটো অতি কঠোৰে এতিটো আখৰত জোৰ দি কৈছিল। যেন সি সেই শব্দটোৰ নিচুৰ অৰ্থটো মিনতিক বুজাব খুজিছিল। সি যেন ভাবিছিল, অৰ্থ ছবুজাকৈয়ে মিনতিয়ে শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। জাহ্ন-মৃণালৰ বিয়াৰ চিঠি কলিকতাত সি পাইছিল, নীলা আৰু সলিল চৌধুৰীৰ বিয়াৰ নিমন্ত্ৰণী চিঠি পোৱাৰ প্ৰায় দুই দিনৰ পিচত। তাৰ পিচত আৰু সিহঁতৰ কাকো লগ পোৱা নাই। কোনো চিঠি-পত্ৰও নাই। ছোৱালীৰ লগত চিনাকিৰ এই সাধাৰণ পৰিপতিটো অভয়ে সহজভাৱে গ্ৰহণ কৰিছিল। কপলী, স্থপিত্তা, নিকা প্ৰেমিকা জাহ্নক লৈ মৃণাল মুখত আছিল বুলিও শুনিছিল।... ‘খেং, মিনতিয়ে নিশ্চয় খেয়ালি কৰিছে’—এই বুলিয়েই সি ভাবিছিল। সেই কাৰণেই সি কোনেও কৈছিল—

“আনব এনেকুৱা বেয়া খবৰ দি খেয়ালি কৰিব নাপায় হে। বোক মিছাকৈ জুইব ওচৰবপৰা তুলি আনিলা”—ছোৱালীবোৰৰ এনেকুৱা ব্যৱহাৰত খং উঠিলেও ইহিব লাগে। নহ’লে সিহঁতক এনেয়ে বেজাৰ দিয়া হয়।

“নহয় অভয়দা। খেয়ালি কৰা নাই। ঈচা কথা। মহেশ দাৰাৰ গা বেয়া লাগিছে। ডোৱাকৈ খবৰ ল’বলৈ বাবলৈ কৈছে।”

“চিভিল্ হস্পিটালত আছে?”—অভয়ে মিনতিৰ কথা শেষ হ’বলৈ নিদিয়াটক স্থিতিছিল।

“ওঁ। তুমি বাবা?”

“বাব”—খন্তেক ভাবি অভয়ে উত্তৰ দিছিল।

সি আন কোনো প্ৰশ্নলৈ অপেক্ষা নকৰি কোনটো থৈ দিছিল। সবুখৰ বগা বেৰখনলৈ হিব দৃষ্টিৰে কিছুপৰ চাই থাকি ঘটনাটো বুজিব চেষ্টা কৰিছিল।

আনমনে আঙুৰাই গৈ বগা বেৰত ওলমি থকা ডাব ক'লা ওভাবকোটটো একুৱাই আনিছিল। সি জনা দুখটনাবোৰৰ মানচিহ্নৰপৰা এই ক'লা-বটনাৰ খবৰটোও একুৱাই শেলাব খুজিছিল নেকি ?

সি ভাবি চাইছিল, কিয় ডাব বেয়া লাগিছে ? মৃণালৰ সৈতে বিধিনি বন্ধুত্ব, সেইখিনি স্মৃতিত হে। বৰ্তমান নাই বুলিবই পাৰি। জাহ্নক সি চিনি পাইছিল আন ধৰণেৰে অৱশ্যে। তথাপি ডাব ভাল লাগিছিল, সিহঁতৰ বিয়াৰ কথা শুনি। প্ৰেমত পৰি হোৱা বিয়াবোৰ ডাব ভাল লাগে—ডাব প্ৰাণৰ বন্ধ যিমনেই কম নাথাকক। ডাব যেন সি ডেকা-প্ৰাণৰ বাধা-নমনা সাহসটো দেখিবলৈ পায়। ডেকাবোৰৰ মনবোৰ বুঢ়া হৈ যোৱা নাই বুলি প্ৰমাণ পালে, কাৰ বাক ভাল নালাগে ? যি কোনো সংস্কাৰ আৰু বিশ্বাসৰ ওপৰতে ডাব এটা দুবাৰ খং আছে। ডাব মতে, ধৰ্মতকৈ ধৰ্মৰ নামত কম নোৱা সংস্কাৰ আৰু বিশ্বাসবোৰেই হালুহক বেছিকৈ পিচলৈ টানে। সেই সংস্কাৰ আৰু বিশ্বাসবোৰক কোনো মূল্য নিদিয়া ডেকা-গাভৰুবোৰক সি ভাল পায়। আৰু সি ভাবে—নিজৰ মনে বিচৰা এজনীক জীৱনৰ লগৰী কৰাৰ সাহস যদি হালুহহেৰে নাথাকে, তেন্তে কাৰ থাকিব ?

ছিং, এনেকুৱা আত্মহত্যাৰ চেষ্টাৰ খবৰ ডাব অকণো ভাল লগা নাছিল। সি ঘাবলৈ ওলাইছিল খবৰৰ আশাত নহয়, এনে ঘটনা হোৱা নাই বুলি জানিবলৈ পোৱাৰ আশাত হে। যিমনেই সাধাৰণ হওক, প্ৰেমৰ জয় ঘোষণা কৰা এই বিয়াবোৰৰ এনে পৰিণতিয়ে ডাব ভয় খুৱাই দিয়ে। দুখ লাগে, পুৰণি সংস্কাৰৰ নীতিকে জ্যেষ্ঠ সত্য বুলি মানি থকা এমলক এনে ঘটনাই স্থিতি দিয়ে কাৰণে। মাক-বাপেক-সমাজে পাতি দিয়া হেজাৰ হেজাৰ বিয়াৰ কি পৰিণতি হৈছে, কোনেও খবৰ নাৰাখে। কিবা বেয়া হোৱা বুলি শুনিলেও 'ভাগ্যৰ কথা' বুলি হালুহহে পাহৰি ৰায়। কিন্তু প্ৰেমত পৰি কবোৱা বিয়াবোৰ সদায় সকলোৰে আঙুলি-মুখত থাকে। সেইবোৰত সামান্য বে-সুৰৰ ইংগিত পালেও সমাজৰ গুৰিয়ালসকলে দুঃসাহসী ডেকা-গাভৰুক কয়, 'সমাজক নেওচিলে সদায় এই পৰিণতি হ'ব।' বহুতে ভয় খায়, গোড়াসকলে গোড়াৰিৰ জ্যেষ্ঠ প্ৰমাণৰ স্থিতি পায়। সেই কাৰণেই সি দুখ পাইছিল এই ঘটনাৰ খবৰটো শুনি। সেই কাৰণেই সি বিচাৰিছিল—এনে ঘটনা হোৱা নাই বুলি জানিবলৈ। এখন হাতৰ তলুৱাত আনখন হাতৰ মূঠটো শব্দ হোৱাকৈ থৈ সি বিৰক্তি আৰু দুখত ডাঙৰকৈয়ে কৈছিল,—“কি যে হ'ল ...”

“হামাবা ৰাৱা হোগিয়া”—হাতত গামোচাখন লৈ ভিতৰ ফালৰ দুৱাৰখনেদি মূখখন উলিয়াই কাকাই লাহেকৈ কৈছিল।

“ডোব মূৰ হ'ল”—অভয়ে খঙেৰে কাকাক দাঁত কানুৰি কৈছিল। কাকো পাচ-হঁহকি শুচি গৈছিল। কাকো থিয় হোৱা ঠাইটুহুৰালৈকে কিছুপৰ চাই থাকি অভয়ে মূৰত উলৰ ক'লা টুপীটো শিঙি লৈছিল। ডাব পাচত খঙেৰে নপুৰপাই গৈ কোৰেৰে আগফালৰ দুৱাৰখন টানি দিছিলগৈ। দুফাল হৈ দুৱাৰখন খোল খাই বেৰত থকা লাগি শব্দ হৈছিল। খোলা দুৱাৰেদি সাউংকৰে বাহিৰ ওলোৱা পোহৰখিনিক বাহিৰৰ আন্ধাৰবোৰে আগচি ধৰি বৈ থকালৈ সি খঙেক চাইছিল।

তাৰ পাচত গতিশীল আত্মাৰ এটুকুৰাৰ দৰে সি চিভিল হস্পিটাল অভিমুখে নিজকে কঢ়িয়াই নিছিল।

ৰাজ-মালিৰ আলুকাভাৰ বং শ্বিলংখনত বিয়পি পৰিছিল। সবল গছ আৰু ঘৰবোৰত সেই বং ডাঠ হৈ লাগি বৈছিল। কুঁৱলী আৰু আত্মাৰ চপোত পৈতা হৈ পৰা বাটৰ পাতিৰ বিজুলী চাকিবোৰ যেন একোটা অলব-অচৰ শোহৰৰ দৰে। সি যেন হৰিশালিৰ মাজেদি অকলৈ আগুৱাই গৈছিল—, জীৱনৰ খবৰ বিচাৰি। সি ভাবিছিল, শ্বিলংখন হৰিল নেকি? কুটি, সভ্যতা, প্ৰগতি আদি জীৱন্ত জাতিৰ চিনবোৰৰ হৰিশালি নহয়তো এই শ্বিলংখন?...

নতুন সচিবালয়টোত ফাট মেলিছে বোলে,—সচিবালয়টোলৈ চাওঁতে তাৰ মনত পৰিছিল।

এই টেক্সিবোৰ বাতি বৰ জোৰেৰে চলে,—ওৱেদি গুলী ঘোৱাদি ঘোৱা টেক্সিখনলৈ চাই সি নিজকে কৈছিল।

শ্বিলঙৰ হাইড্ৰো-ইলেকট্ৰিক অফিচৰ ওপৰত থকা ডাঙৰ ঘড়ীটোৱে বিদিনা ঠিক সময় দিব, সেইদিনা পৃথিৱীৰ বাকীবোৰ ঘড়ী ভুল হৈ যাব—সেই ২ বছাত ১২ বাজি থকা ঘড়ীটোলৈ চাই সি ভাবিছিল।

‘পোষ্ট-অফিচটোত শিয়নে চাওঁ চিঠি বাছি আছে। কতৰ কত আশা আৰু নিৰাশা কঢ়িয়াই আনে এই চিঠিবোৰে। কাইলৈ বা তাৰ কাৰণে কি কি চিঠি আছে।’—খিৰিকীয়েদি পোহৰ ওলাই অহা পোষ্ট-অফিচটোলৈ চাই চাই সি পাব হৈ গৈছিল।

‘এই অল্ ইণ্ডিয়া বেডিঅ’ৰ বেববোৰত ঘূণে ধৰিছে বোধকৰোঁ। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পানবোৰ কেবাকালেদিও ওলোৱা যেন লাগে। মাহুহে তাকে বেছবা হৈছে বুলি গায়ক-গায়িকাক দোষ দিয়ে’—আকাশবাণীৰ ঘৰটোলৈ চাই সি চিন্তা কৰিছিল।

‘অ’, পালোহিয়েই দেখোন’—পুলিচ বজাৰৰ পুলিচ পইণ্টৰ ওচৰ পাই সি নিজকে নিজে কৈছিল। বিধান-সভা-ভৱনলৈ উঠা খটখটীৰ তলতে সি থিয় হৈছিল। আঠটা ঘান-বাহন চলাচল-কৰিব-পৰা-বাট খেলি-হেলিকৈ লগ লগা এই বেহিচাপী ক্ৰটিংটো পাব হোৱাৰ আগতে সি এবাৰ চাবিওকালে ভালকৈ চাই লৈছিল—যাতে কোনোবা ফালৰপৰা হটৰ-পাড়ী আহি তাক দিল্লী কথাছবিৰ নায়ক কৰি পোতোলোহি। খটখটীৰ সমুখা-সমুখিকৈ বাটৰ সিপাবেই হস্পিটালটো। অতি আচৰিত ঠাইত আছে শ্বিলঙৰ এই চিভিল হস্পিটালটো। চাবিওকালে দোকান-বজাৰ, ওচৰতে থকা চৰকাৰী হটৰ চান্টিচ ষ্টেচনত বিৰাট ডিজেল গাড়ীৰ বেদিনী কঁপোৱা পৰ্জন, তিনিটা চিনেমা-হলৰ নাচনীৰ পানৰ প্ৰতিযোগিতা, যিটাই দোকানৰ গুণ্ডামোল, বেডিঅ’ দোকানত লাউড্‌স্পিকাবৰ শক্তি-পৰীক্ষা, ভগ্না চিটি-বাহন লাগি থকা সিয়েবৰ বৃহৎ কমা আগুৱাজ—এই সকলোবোৰৰ মাজত অকণমান ঠাইত হস্পিটালটো যেন ডগতে চেপেটা পাই আহিছিল। এইটো বাইজৰ কাৰণে চৰকাৰী হস্পিটাল।

চিটি-বাছ বোৱা ঠাইটুকুৰাতে হস্পিটালৰ পেটৰ ওচৰলৈকে বহুত মানুহ জুম বাঢ়ি আহিল। অকিট ছটীৰ পাচৰপৰা সদায়ে বৈ থাকে—একো নতুন কথা নহয়। কিবা এটা উদ্ভাস ভাব লৈ, অধৰকাৰি ঐকান্তিকতা লৈ থিয় হৈ আছিল। একেধৰে চাই আছিল—অহা-যোৱা কৰা মানুহবোৰ, মটৰবোৰ, ছোৱালীবোৰ। কাৰো কোনো উৎকণ্ঠা নাছিল। শিলঙৰ এই ঠাইটুকুৰাত সন্ধিয়া থিয় হৈ থকা মানুহবোৰক দেখিলে মনত হয়, যেন সময়টো গিয়েৰ বেয়া হৈ বৈ আছে—সাধাৰণতে বাটৰ দাঁতিত বনেট খুলি পেলাই ধোৱা চিটি-বাছৰ দৰে। এজন মানুহ জি. এচ. বোডৰ কালৰপৰা খুব থৰথৰকৈ অহা চাই আছিল অভয়ে। মানুহজনে নেলুত থকা টাইৰ চৌচনি-গাঁঠিটো বাবে বাবে বাঁওহাতেৰে পৰীক্ষা কৰি, সোঁ হাত পেটৰ ভেপত তৰাই, কিবা বিশেষ কামত অগাধিথেই আহিছিল। মানুহজন হঠাতে আহি দেখোন আগৰেপৰা বৈ থকা মানুহ জুমৰ ওচৰত থিয় হৈ নিবিকাৰভাৱে বৈ গৈছিল। লবচৰ কৰাৰ কোনো আশা নাছিল। একেধাৰে নিবিকাৰ। অভয়ে হাঁহি দিছিল। ‘থেং’ সিও নিজে বহুত সময় বৈ থকা বুলি তেতিয়াহে অহুভৱ কৰিছিল। আকৌ এবাৰ চাৰিওফালে চাই লৈ বাটটো পাৰ হ’বলৈ খোজ পেলাইছিল সি। এইবাৰ তাৰ চাৰনিটো আছিল হস্পিটালৰ সমুখৰ দুৱাৰ-মুখত। সেইখিনিত কেবাজনো মানুহ বৈ আছিল। কোন কোন হ’ব পাৰে সি ভাবিছিল। দুকাষে দুজনী ছোৱালী লৈ হুঁহুৱাই হুঁহুৱাই অহা খাচিয়া ডেকা এটাই তাৰ গাত খুন্দা মাৰি ‘চৰি’ বুলি কৈ গুচি গৈছিল। খুন্দা খাই আগুৱাই বাওঁতে ডেকাটোৰ সোঁফালে থকা ছোৱালীজনীৰ কোনোবা ঠাইত তাৰ হাতখন লাগিছিল নেকি? ‘লাৰিয়াং’ (মৰিলোও) বুলি ছোৱালীজনী আপ মাৰি আঁতৰি গৈছিল। লেখি লেখি ওঠৰটা খোজ জুখি-মাখি পেলাই সি হস্পিটালৰ খটখটীৰ ওচৰত থিয় হৈছিলগৈ। সেইখিনিত থিয় হৈ থকা মানুহকজনৰ মুখকিখন সি এবাৰ চাই লৈছিল। খুব জোৰেৰে গুৱাহাটী-বিল-বোডৰপৰা আহি চকা চৌচৰাৰ টি-ই-ই-ট শব্দ কৰি পুলিচ পইণ্টৰ মোৰটো ঘূৰা গাড়ী এখনৰ হেড-লাইট দুটাই বিজুলীৰ দৰে, হস্পিটালটো এবাৰ চাই গৈছিল। অভয়ৰ প্ৰশ্নলৈ অপেক্ষা নকৰি থিয় হৈ থকা মানুহ এজনে উপৰাচিয়েই সৰু সৰুকৈ কৈছিল,

“ভিতৰলৈকে বাওক, চাওকগৈ।”

সি কোনো উত্তৰ দিয়াৰ আৱশ্যক অহুভৱ কৰা নাছিল। হস্পিটাললৈ যাবলৈ সি বৰ ভাল নাপায়। তাৰ এটা বিশদ আছে। বি বোপীকে চাবলৈ যায়, সেই বোপৰ সকলো চিন কিছুদিনলৈ সি নিজৰ গাতে দেখা পায়। তাৰ উপৰি, এইদৰে বোপীৰ বিষয়ে ফুচ্‌ফুচাই কথা ক’লে তাৰ বৰ ভয় লাগে। কিবা বস্তুত ব ফুচ্‌ফুচনি যেন লাগে।

দুবুত সিদ্ধা উলৰ চুপীটো খুলি লৈ অতি সতৰ্পণে সি হস্পিটালৰ ভিতৰলৈ মোৱাই গৈছিল। সানাত শব্দৰো যেন কোনোবা বোপীক বিগ্ৰহাৰি দিব! মুখবোৰ বন্দৰ বাপোণ কৰি থিয় হৈ থকা বহুত মানুহ দেখিয়েই সি বুজিছিল, সেইটো কোঠাতে নিচেচু, দুৱৰা আছিল বুলি। গাতে গা লগাই থিয় হৈ থকা মানুহবোৰৰ গাত গা সিদ্ধাই সি একতীয়া হৈ কোঠাটোৰ ভিতৰত মোৱাইছিল। বিচনাখনৰ চাৰিওফালে

বহুত মানুহ—বেছিভাগেই ডিবোতা, একেবাৰে ওচৰলৈ বোৱাৰ উপায় নাছিল। চাৰি হাতমান দুবতে সি ডব্বিৰ আঙুলি-মুৰত থিয় হৈ ডিঙি মেলি চাইছিল। মিচেচ্ ছুৱৰা বিচনাত পৰি আছিল। কঁকাললৈকে এখন বগা কাপোৰেৰে ঢকা। মৃত্যুৰ সৈতে খুঁজ কৰি ধুনীয়া মুখখন কঢ়াকাৰ হৈ পৰিছিল। অজ্ঞান অৱস্থাতে হাত-ভৰিবোৰ আছাৰি আছিল। চকুৰ কোণৰপৰা পানী বৈছিল। বিচনাতে বহি যুগালে বৈদ্যৈক্যক ধৰি আছিল। যুগালৰ চুলিবোৰ যেন কোনোবা বা-মাবলীয়ে হে ছুই গৈছিল। বেচেৰাৰ চকুত এটা বুজিব নোৱাৰা কৰুণ চাৱনি। নিদোৰীয়ে এনেদৰে শান্তি ল'ব লগীয়া হোৱাৰ দুখ বা ধৰা পৰা দোৰীৰ অল্পভাগ—এই ছবিখন যি কোনো এবিধ মনৰ অৱস্থাতেই চকুৰ চাৱনি এনেকুৱা কৰিব পাৰে বুলি অভয়ে ভাবি চাইছিল। ওচৰতে এজনী নাৰ্চ—কৰিবলৈ-একো-নাই ভাব লৈ বৈ আছিল। দুই-এজনে স্তম্ভলৈ মূৰ তুলি চাইছিল। চাৱনিবোৰে যেন কৈছিল—‘খবৰ ল’বলৈ ওজালাহিয়েই নে?’ কিন্তু কোনেও মুখেৰে মতা নাছিল। কোঠাটোৰ সকলো মানুহ সজাগ, নিস্তৰ্হ, শান্ত। যেন প্ৰত্যেকেই নিজ নিজ ইচ্ছা-শক্তিয়ে জাহ্নক আৰোগ্য কৰিবলৈ সাধনা কৰিছিল। যিটো উদ্ভাৱনা লৈ সি বৰবৰপা ওলাই আহি হস্পিটাল পাইছিলগৈ, তাৰ এশ ভাগৰ এভাগো সি নিজৰ ভিতৰত তেতিয়া বিচাৰি পোৱা নাছিল। যুগালৰ অৱস্থা দেখিয়ে তাৰ বেয়া লাগিছিল। যৌথিক ভৱতা কৰিও সি যুগালক জাহ্নক বিষয়ে সোধাৰ আৱশ্যকতা একেবাৰে অনুভৱ কৰা নাছিল। অভিপাত বয়সতে হয়তো মিচেচ্ ছুৱৰাই মুখখন বেঁকা কৰি দিছিল। যুগালে মুখখন পোনাই দি এটা দীঘল হুমুনিয়াহ এৰি হস্পিটালৰ বগা বেৰখনলৈ চাইছিল। ওচৰতে থকা চাহৰ দোকানখনৰ ‘বোডা’ত বজা এটা গানৰ স্বৰ সেই কোঠাটোত সোৱাই সকলোৰে শৰীৰ জোকাৰি দিছিল—

“ভয় নকৰিবা তুমি

আমাৰ প্ৰেমৰ আছে ইতিহাস

হৃষ্টৰ আঁহ চুৰি।”

কিবা এটা যুগাত যুগালে নিজৰ বুকুখন চেপি ধৰিছিল। এজনে আগবাঢ়ি গৈ যিবিলাকখন বন্ধ কৰি দিছিল। কিন্তু তথাপি যেন গানটোৰ এই কথাখিটা কোঠাটোৰ ভিতৰৰপৰা ওলাই বোৱা নাছিল। অভয়ৰ অসহ লাগিছিল। এইদৰে একো কৰিব নোৱাৰাকৈ এজনে কঠ পোৱা সি চাই থাকিব নোৱাৰে। হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে সি কোঠাটোৰপৰা ওলাই আহিছিল।

দ্বিগুণৰ আত্মবোৰৰ মাজত পোহৰ বিচাৰিবলৈ চকুখিটাক এৰি দি সি কিছু সময় বাৰাণ্ডাখনতে থিয় হৈ আছিল। এনেকুৱা উপাহ ল’বলৈ ভয় লগা পৰিস্থিতিৰ মাজত পৰিলে তাৰ মূৰটোৱে কাম কৰিব নোৱাৰা হয়। অকণমান মুকলি বতাহ পালে ভাল লাগিব যেন লাগিছিল। হস্পিটালৰ বগা পৰ্দাবোৰ, ডাক্তৰ-নাৰ্চৰ বগা পোছাকবোৰ, ডেটল-আয়োডিন আৰু আন আন ঔষধৰ পোছাবোৰ—এই সকলোবোৰে তাক অভিষ্ট কৰি তুলিছিল। বাঁওফালে থকা ক’ৰিডোৰটোৱেহি ওলাই গ’লে পিচফালে অকণমান মুকলি ঠাই পোৱা যায়। সি বাৰ দেখি ভাবি

সেইকালে চকু বুৰাইছিল। ক'বিডোবটো আঁহাৰ। লাইটৰ চুইচটো বিচাৰি
লাহে লাহে সি আগুৱাই গৈ বাঁওকালে বৃথিছিল। দেখিছিল, বহু হাতযান আগলৈ
থকা বোঙ্গী-পৰীক্ষা-কৰা কোঠাটোৰ হেলা ছুৱাবেদি ওলাই অহা পাঁচ হাতযান পোহৰ
ক'বিডোবটোত পৰি আছিল। হওক ডেও, সেই পোহৰতে সি যাব পাৰিব।
অকণমান গ'লেই মুকলি ঠাইটুকুৰা পাব। তিনি খোজমান দিৱেই সি লেকাৰ
টানি বখা বোঁৱাৰ দৰে বৈ গৈছিল। বোঙ্গী-পৰীক্ষা-কৰা ঘৰটোৰপৰা কিছুমান
টুকুৰা-টুকুৰ শব্দ আহি তাৰ কাণত পৰিছিল। ইমান আৱেগ মিহলোৱা কথা
ডাক্তৰবোৰে ক'ব জানে নে? কাণ পাতি শুনিবলৈ সি বাধ্য হৈছিল।

“তুমি সদায় ফাকি দিয়া। আজি ৰোক দৰত থৈ আহিবগৈ লাগিবই। মই
কোনো কথা ভুলনো”—কোনোবা তিবোতাৰ মিছি মিছি মাত ভাহি আহিছিল।

“ঐকবায়ি কৰা কিয়? মই ইমান চিৰিয়াচ্ কেচ্ এটা এৰি..”—কোনোবা
পুৰুষৰ মাত। তপ্তি ঢাকিবলৈ বিৰক্তিব বহু সনা মাত। অভয় কাণ পাতি
শুনিছিল।

“ঠ-ঠ-ঠ .”—লেন ধৰি মুখ বন্ধ কৰি ছোৱালীয়ে নাকেদি উলিওৱা সেই
প্ৰেম নিবেদনৰ ওংকাৰ-ধ্বনি নহয় নে? হয়, আকৌ তিবোতাগৰাকীয়েই কৈছিল,
অভিমানৰ স্বৰত—“মোক থ'বলৈ ঘোৱাৰ কথা ক'লেই তোমাৰ চিৰিয়াচ্ কেচ্
থাকে।”

“বীণা, তুমি বৰ অবজ”—পুৰুষ কঠৰ এই শব্দকিটাই যেন ক'ব খুজিছিল—‘মই
কাৰণেই তোমাক মই ভাল পাওঁ।’

“মই জানো, আজিকালি তুমি আন কাৰোবাক .. ”—ছোৱালীজনীয়ে কান্দ
কান্দি কৈছিল নেকি?

“বীণা... ..”—সম্পূৰ্ণ অধিকাৰৰ দ্বাৰী লৈ শাননৰ স্বৰত উজ্জ্বল কৰা শব্দটোৱে
তাৰ চকু দুটাৰ জুৰি চাবলৈ বাধ্য কৰিছিল। সি চাইছিল—কোঠাৰ ভিতৰত—
বোঙ্গী-পৰীক্ষা-কৰা কোঠাৰ ভিতৰত—বগা হলৌ চোলা পিন্ধা এজন ডেকা ডাক্তৰ
আৰু নাৰ্চৰ সাজ পিন্ধা এজনী ছোৱালী। তাৰ কালে পিঠি দি থিয় হৈ আছিল।
ডাক্তৰৰ এখন হাত নাৰ্চৰ বাহত। নাৰ্চৰ দুয়োখন হাতে বগা কয়ালখন নিজৰ চকুত
হেঁচি ধৰিছিল। কি পৰীক্ষা কৰিছে বাক?—বি নিজকেই ভাবিছিল। হালিটালৰ
কামত ব্যাঘাত জন্মোৱা অন্ত্যৰ বুলি নিজকে নিজে কৈ সি মনে মনে ঘূৰি আহিছিল—
আগতে থিয় হোৱা বাবাগুৰুনলৈ। ফুৰলীৰ আঁৰপৰা আকাশৰ তৰাবোৰে ওক
যেন কৈছিল, “আমিও চাই আছোঁ।” ওচৰতে থকা কোঠাটোৰপৰা মিচেচ্, ছুৱাৰ
বিকট খেঙনি এটা আহি তাৰ বুকুত খোচ মাৰি দিছিল। অসহ্য লাগি সি
বাবাগুৰপৰা মাৰি সন্মুখৰ লক কুলনিখনৰ মাজে মাজে থকা লক বাটটোত ভৰি
দিছিল। লাহে লাহে ডালিয়া ফুলজোপাৰ ওচৰ পাই এনেদৰে হাতখন ডাক্তৰ ফুলপাহৰ
ওপৰেদি বুলাই দিছিল।

কেইবাবান সেইখিনিতে অহা-যোৱা কৰি অভয়ৰ আমনি লাগিছিল।
বেণুবাখনৰ ঠাডিয়ে ঠাডিয়ে গৈ সি চেৰ্ট্ৰনিকৰ ৱাৰ্ডটোৰ লক্ষ্য পাইছিলগৈ। হাত

ছখন ডলুয়াই ডলুয়াই বাবচেবেক হোহাৰি গব্ব ক'ৰি লৈ কাণ দুখনত লগাই-হিছিল। জাব লাগিছিল। তাৰ পাচত ডলুয়া ক'ৰি কিবা এটা ভাবিছিল। সি থিয় হৈ থকা বাৰাণ্ডাৰ পাঁচ হাতমান ওখ বেৰখনৰ নিপাৰে কোনোবা হাইকী মালুহে কথা পাতি আছিল। সি কোতুল চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈকে বিমান দূৰ সত্তৰ ওচৰ চাপি গৈছিল। ছুৰাখনৰ কাঠডালত আঁউজি কাণ পাতি আছিল। এইবাৰ সি স্পষ্টকৈ শুনিবলৈ পাইছিল। মিচেচ্, ছুৰাৰ কথাকে পাতিছিল। চাৰিজনীমান তিবোতাৰ মাত।

“বেচেবা ছুৰাটো, কেনেকৈ পাগলৰ দৰে বৈগৈয়েকৰ ওচৰতে বহি আছে। তাই গিৰিয়েকক একামোৰ মাৰিব বুলি মই হ'লে জানিছিলোঁ। ইন্স কি প্ৰেম! গিৰিয়েকক আন কোনো ছোৱালীৰ সৈতে এক যিনিটো কথা পাতিবলৈকে নিদিবো।”

“এ তুমি নাজানা। সেই অভয় দত্তটোক চিনি পোৱা?”

“পাওঁ, কিন্তু সি দেখোন কেতিয়াবাই ইয়াৰপৰা গ'ল?”

“নহয় হে, আগৰেপৰা তাৰ লগত প্ৰেম আছিল। খিলঙতে।”

“পিচে ছুৰাক নো বিয়া কৰালে কিয়? টকা দেখি?”

“অভয় জানো বিয়া কৰোৱা মালুহ?—পিচত ছুৰাৰ লগতে বিয়া হৈ গ'ল। এতিয়া এমাহমান হ'ল আমাৰ দত্ত বোপা আকৌ খিলং ওলাইছেহি।”

“হয় নেকি?”

“নহয় নো কি? কেলেই নেদেখিলা, ওচৰলৈ গৈ মালুহ ঠেলি-হেঁচি ডিডি মেলি মেলি চাইছিলগৈ? ছুৰা ভাল মালুহ কাৰণে হে লহ ক'ৰি আছে।”

“মই মনকে নকৰিলোঁ।”

“গিৰিয়েকে ছুইটাকে এদিন ঘৰতে ধৰা পেলালে। তাৰ পিচত তাই অভয়ৰ লগতে পলাই যাবলৈ ওলাইছিল। গিৰিয়েকে বাধা দিলত হে বিহ খালে।”

অভয়ৰ ইচ্ছা হৈছিল, ওলাই গৈ এটাইকিজনীৰ মাতবোৰ নোহোৱা কৰি দিয়গৈ। কিন্তু সি নগ'ল। আক শুনাৰো তাৰ ধৈৰ্য নাছিল। মনে মনে তাৰপৰা আঁতৰি বাওঁতে সি মাত্ৰ ভাবিছিল, ‘ইমান ধুনীয়া কল্পনা কৰিব পাৰে এই তিবোতাবোৰে। ইহঁতে বাক গল্প নিলিখে কিয়?’

বিতুকাৰে তাৰ বুকখন ভৰি পৰি'ছিল—তিবোতাকিজনীয়ে তাৰ চৰ্চা কৰিবলৈ সাহ কৰাৰ কাৰণে নহয়, স্বভাৱেও মালুহে এইবিধ মালুহৰ চৰ্চাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰাৰ কাৰণে। সেই খঙতে সি গৈ হস্পিটালৰ আগৰ প'ৰ্টিকোত থকা ময়লা বেঞ্চখনত থপচুটক বহি পৰিছিলগৈ। পিচফালে জোতাৰ শব্দ শুনি সুবি চাই দেখিছিল, ডাক্তৰজন আহিছে। মুখখনত কিবা এটা গভীৰতা—খন্তেকৰ কাৰণে ত'লেও চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তি উপলব্ধি কৰাৰ গভীৰতা—স্বভাৱমুখী বোগীৰ কাৰণপৰা আঁতৰি অহা ডাক্তৰৰ নিঃসহায় গভীৰতা। বিয় হৈ সি ডাক্তৰৰ লমুখত বৈ হুখিছিল,

“মাক্ কৰিব, কেনেকুৱা দেখিলে মিচেচ্, ছুৰাক?”

“অ' দত্ত নেকি? আপুনি ওলালহিয়েই থবৰ দোষ পাই”—ডাক্তৰে জোৰ কৰি হাঁহি অভয়ৰ বাহত বহিছিল।

“আজি কিন্তু কাগজৰ কাৰণে খবৰ বিচাৰি অহা নাই। বটনাটো ভনি বেয়া লাগি হৈ আহিছে। ভাল হ’ব নে বাক?”

“উই কেন ওলি টাই”—ডাক্তৰে যেন বুলি ক’ব লুখুজিছিল।

“ডখাণি, কিমান আশা কৰিব পাৰি?”

“এতিয়া... সঁচা কথা ক’বলৈ হ’লে... আমাৰ কোনো উপায় নাই। বাচি যাবও পাৰে।”

“কিবা বিহ খালে নেকি বাক?”

“অতি বিষাক্ত চাৰ্জা জাতীয় ঔষধ ওভাব ডোজ হৈছে নিশ্চয়, লগতে দুৰ্বল। ব্ৰেন একেকটোড হৈছে, শ্ৰোট আৰু ইচ্ছাগাচত বা লাগি গৈছে।”

“ভুলতে খালে নেকি বাক?”

“সেইটো আপুনিয়েই ভাবি চাওক। অৱশ্যে মিচেচ্ দূৰবাই আজি এমাহমানৰ-পৰা ভুগিছে। বহুত ঔষধ খাই আছে।”

“তেন্তে?”—অভয়ে তলমূৰ কৰি এটা হুমুনিয়াহ কাটিছিল। ডাক্তৰে বুজিছিল সেই প্ৰশ্ন অভয়ে নিজকে নিজে কৰিছিল। সেই নিঃসহায় গভীৰতা লৈয়েই ডাক্তৰ লাহে লাহে আঁতৰি পৰিছিল। সি অলৰ-অচৰ হৈ বৈ আছিল। ওচৰতে থকা ৱেইটিং-কমৰপৰা তিনিজন মানুহ আহি তাক স্থিৰছিলহি,—“কি ক’লে ডাক্তৰে?” সিও সেই সময়তে মনটোক প্ৰশ্ন কৰিছিল—কি ক’লে ডাক্তৰে। মানুহজনৰ প্ৰশ্নত সি সাৰ পোৱাৰ পাই মুখখনলৈ চাইছিল। এজনকো চিনি পোৱা নাছিল। আন এজনে আকৌ স্থিৰছিল—“আশা আছে নে বাক?”

“নাই—।”—অভয়ে মিকিতভাৱে উত্তৰ দিছিল। মানুহকিজনো তাৰ মুখলৈ কিছুপৰ চাই আছিল। তাৰ পাচত এজনে আন দুজনক কৈছিল—“সঁচাকৈয়ে ভাল মানুহজনী আছিল। এই পানী দূৰবাটোৱেই বৈশীয়েকক বিহ খুৱালে।”

“তাক তো লম্পট বুলি গোটেই খিলঙেই জানে। বেচেৰীয়ে কথা এটা কৈ বাদলৈও জ্ঞান নাপালে...”—আন এজনে কৈছিল।

“আপুনি কি ভাবে?”—এজনে অভয়কে স্থিৰছিল। সি মুখ তুলি তিনিওকো এবাৰ চকুৱে চকুৱে চাই তলমূৰ কৰিছিল। অভয়ৰ মনৰ অৱস্থা দেখি মানুহকিজন আঁতৰি পৰিছিল। অভয়ৰ মনটো খুব বেয়া লাগিছিল। চকুৰ চাৱনিৰ দিগন্তৰ অন্ধকাৰৰ মাজত পোহৰ বিচাৰিবলৈ এবি দি সি থিয় হৈ আছিল। তাৰ বাক কিয় বেয়া লাগিছে?—সি নিজেই ভাবি চাইছিল। হয়তো মানুহৰ মনৰ দুৰ্বলতাৰ কাৰণে। বহুত সভ্যতা শেষ হৈ বোৱাৰ পিচতো যুগ যুগ ধৰি প্ৰেমৰ উৰ একেদৰেই থকা এই পৃথিৱী এবি প্ৰেমৰ কাৰণে বৃত্ত্য বৰণ কৰা দুৰ্বলতাৰ কাৰণেও কিজানি—হয়তো এইহাল সিবিয়েক-বৈশীয়েক মানুহৰ সেইবোৰ দুৰ্বলতাৰ প্ৰতীক হৈ পৰিব-লগিয়া হোৱা কাৰণেও।...হম্পিটালৰ পুৰুষ ৱাৰ্ডৰ পাচফালে থকা পুৰুষ বোঙ্গিৰ প্ৰাইভেট ৱাৰ্ডৰফালে সি গৈ আছিল।

তাৰৰ কেওবাখনত আঁতৰি দূটা সাধাৰণ মানুহে ডাক্তৰ ডাক্তৰকৈয়ে তৰ্ক-তৰ্কি কৰি আছিল। এতিয়াইকে উঠা থকলো থক এই মানুহ দুটাৰ ওপৰত কেনে আকিৰ

অভয়ে। ইহঁতক নো কি উকহে খাইছে ইয়াত আহি তৰ্কা-তৰ্কি কৰিবলৈ ? ঠাই নাই আৰু পৰিৱীত ?

“এই, কি হৈছে তইতৰ ?”

মাহুৰ ছুটা চুপ হৈ ভয়ে ভয়ে বৈ গৈছিল। অভয় ওচৰলৈ আহি গহীনভাৱে জ্বৰিছিল—

“কোন তইত ? কি লাগে ইয়াত ? জেলৰ ভাত খাবৰ মন গৈছে নেকি ?”

“আমি চাৰ ছৱৰা চাহাবৰ ঘৰতে থাকোঁ।”

“অ’...তইতকে বিচাৰিছোঁ মই। কি কৰ তইতে ?”

“মই চাহাবৰ ড্ৰাইভাৰ চাৰ।”

“আৰু তই ?”

“বাবুচি।”

“ওঁ, মেমচাহাবৰ কি হৈছিল ?”—পুলিচৰ দাবট জেৰা কৰিছিল সি। কাৰণ সি জানিছিল, অভিজ্ঞতাৰপৰা জানিছিল—এই মাহুৰবোৰে সঁচা কথা ক’বলৈ ভয় কৰে। একমাত্ৰ পুলিচৰ আগত হে সঁচা কথা কয়।

“মই নাছিলোঁ।”—ড্ৰাইভাৰটোৱে কৈছিল।

“ক’লৈ গৈছিলি ?”

“চাহাবে পঠিয়াইছিল।”

“ক’লৈ ?”

“চাৰ... ”

“নিজে যদি বিপদত পৰাৰ ইচ্ছা নাই, ডেঙে সঁচা কোৱাই ভাল।”—সিহঁতৰ ভয় দেখি অভয়ে লাহ পাইছিল।

“চাহাবে থ’বলৈ পঠিয়াইছিল...”

“কৈ নো নিদ্রিয় কিয় ? সি চাৰ, সেই বাহিবৰপৰা মাকে মাকে যে আহে মেমচাহাব—সেই বেগম মেমচাহাব—তেখেতক গাড়ীৰে থ’বলৈ গৈছিল। ঘৰত মেমচাহাব কিই হোৱাৰ লগে লগে বেগম মেমচাহাব গুচি গৈছিল।” বাবুচিটোৰ কথাত বেন ছৱৰাক বিপ কৰাৰ সুৰ—বেগমৰ লগত কিবা গুপ্ত সন্ধৰ ইংগিত। সি সিহঁতৰ লৈতে পেবেনিয়াই পেবেনিয়াই কথা পতাত লাগিছিল। এটাই আনটোৱে কোৱা বিছা কথা ধৰা পেলাই, মাকে মাকে একোটা কথাৰ সত্যতা সন্দেহে সিহঁত ছুটোৱেই তৰ্ক কৰি, অভয়ক সিহঁতে নিজে জনা ঘটনাটোৰ চমু বিৱৰণ দিছিল। সেইবোৰকে ফুকিয়াই-বেলি সি ঘটনাটো আঁত লগাই লৈছিল :

আজি তিনি মাহমান আগবেপৰা খিষ্টাব বৃণাল ছৱৰাক বিচ্ আনোৱাৰা বেগমৰ লগত ভিতৰুৱা সন্ধ। তেতিয়া কথাটো কেৱল ড্ৰাইভাৰটোৱে হে জানিছিল। সি বেগম-ছৱৰাক পিচৰ চিটত বহুৱাই বহুত দিন পলো-গ্ৰাউণ্ড ঘূৰিছে, এলিকেট কল্‌তুৱ হুৱোকো নমাই দি ঘূৰি অহালৈ খিষ্টাব শিহুত খিষ্টা অপেকা কৰিছে আৰু ভাব লম্বুত থকা ‘বিয়াৰ ভিট’ (পাচকালে বেথা) আইনাখন্দ মাজতে সি কেবানিহো চমু পেলাব মোৱাবা হৈছে। কথাটো সি বিখালতে বাস্তৱিতোক কৈছিল। সিহঁত

দুইটোৰে মেমচাহাবলৈ যব বেয়া লাগিছিল। “মেমচাহাব যব ভাল মানুহ। চাহ, মই বহুত দেশী-বিদেশী চাহাবৰ লগত চাকৰি কৰিলোঁ। প্ৰায়বোৰতে পাইছিলোঁ চাহাবডকৈ মেমচাহাবৰ কোব হে চৰা। কিন্তু এই মেমচাহাবৰ মিচিনা মৰমিয়াল আৰু দেখিলেই ভক্তি ওপজা মেমচাহাব ক’তো লগ পোৱা নাছিলোঁ”—ড্ৰাইভাৰটোৱে বেজাৰ কৰি কৈছিল।...আজি এমাহমানৰ আগৰপৰা বেগম মেমচাহাবক দুৱবাই প্ৰথমে কেতিয়াবা কেতিয়াবা আনিছিল। লাহে লাহে মেমচাহাবে কথাটো গম পাইছিল। ছয়োৰো ভৰ্ক লগা বাবুচিয়ে কেবাদিনো শুনিছিল। এদিন বোলে দুৱবা আৰু মিচেচ্ দুৱবা পাড়ীৰে কোনোবা এঘৰত পাৰ্ট খাই আহিছিল। ছয়োৰে কথাৰপৰা ড্ৰাইভাৰে বুজিছিল, সেই পাৰ্টিত বেগম মেমচাহাবৰ লগত দুৱবাই কৰা হলি-গলিলৈ সকলোৱে অৰ্থপূৰ্ণভাৱে চাইছিল আৰু কোনোবা কোনোবাই মিচেচ্ দুৱবাক কিবা কৈছিলও। মিচেচ্ দুৱবাই কৈকিয়ৎ বিচাৰি খঙেৰে প্ৰশ্ন কৰাত দুৱবা চাহাবে বোলে কৈছিল—‘আনোৱাবাক মই বিয়া কৰাম। সেই বিষয়ে তোমাৰ এতিয়াও যদি সন্দেহ আছে, তেন্তে আজি মোৰপৰা শুনি লোৱা’। মেমচাহাব বোলে কিছুপৰ মনে মনে আছিল। তাৰ পাচত চলি থকা গাড়ীৰ দুৱাৰ খুলি জাঁপ মাৰি দিব খুজিছিল। কোনো মতে হে চাহাবে ধৰি বাধিছিল।...আগদিনা বাতিপুৱা চাহ দিবলৈ গৈ বাবুচিয়ে দেখিছিল—আগৰ এখন বিচনাৰ ঠাইত দুজনে বেলেগে দুখন বিচনা কৰি শুই আছিল। কিছু সময়ৰ পিচত পিয়লা আনিবলৈ গৈ সি বাহিৰপৰাই চাহাবে কোৱা শুনিছিল—‘তোমাৰ লগত মোৰ কোনো সন্ধ নাই। যদি থাকা, চাকৰী থকাহি থাকিব। নহ’লে ক’ৰবাত বিহ খাই মৰাগৈ। মই শাস্তি পাম—এক পেগ্ হুইকি বেছিকৈ খাম।’ সি গল-থেকাৰি মাৰি ভিতৰ লোমাই পিয়লা লৈ ওলাই আহিছিল। মেমচাহাবে চাহত মুখকে দিয়া নাছিল। চাহাব অফিচলৈ ওলাই গৈছিল। মেমচাহাবে দিনটো একো খোৱা নাছিল। দুপৰীয়া দুইমান বজাত কিবা ফাইল এটা নিবলৈ অহা ড্ৰাইভাৰটোক শোৱা-কোঠালৈ ব্ৰাভি নি সি চাহাব আৰু বেগম মেমচাহাবৰ সন্ধৰ বিষয়ে কি জানে মেমচাহাবে সুধিছিল। মাকৰ দৰে মৰম কৰা মেমচাহাবক বহুত দিনবেপৰা কোৱাৰ ইচ্ছা থকা সকলো ঘটনা সি কৈছিল।.....গধূলি দুৱবা আহিছিল চাবে পাচমান বজাত—লগত বেগম মেমচাহাবক লৈ। ড্ৰাইভাৰটোৰ বোলে পাড়ী চলাবলৈও বিপ লাগিছিল। বাবুচিয়ে দুৱাৰ খুলি দিয়াৰ লগে লগে বেগমক লৈ চাহাব আহি দুইংকমতে বহি কথা পাতিছিল আৰু বাবুচিক চাহ আনিবলৈ কৈছিল। ড্ৰাইভাৰটোৱে বোলে পাড়ীখন থৈ শোৱনি কোঠাত বহি থকা মেমচাহাবৰ ওচৰ পাইছিলগৈ—দুখন্তামানৰ কাৰণে ছুটী বিচাৰি। মেমচাহাবে বোলে কাঠ হাঁহি মাৰি কৈছিল—‘মোক আৰু দুখবিহি। নতুন মেমচাহাবক ক’গৈ। মই মৰিলোঁ বুলি ধৰি ল।’ ড্ৰাইভাৰটোৱে কান্দো কান্দো হৈ ওলাই আহি পাড়ীত বহি আছিলহি। কিছু সময়ৰ পিচত, প্ৰায় আৰা বটাৰ পিচত, শোৱনি-কোঠাত এটা বিকট চিঞৰ শুনি বাবুচিটো দৌৰি গৈ দেখিছিল, মজিয়াত পৰি মেমচাহাবে চহকটাই আছে। এসমতে একেটা চিঞৰকে শুনি বোবকবো চাহাবো আহি পাইছিল। চাহাবে খঙেৰে কৈছিল—‘ভাঙ ৰবিল মানুহজন।’

বহুত ভাও দেখিছো'। তথাপি মেঘচাহাব হঠাৎ দেখি চাহাবৰ আদেশ মতেই বাবুচি-টোৱে বহুৱাই দিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। সি দেখিছিল, কথা ক'বলৈ চেষ্টা কৰিও মেঘচাহাবে কথা ক'ব পৰা নাছিল। তাৰ পাচত মেঘচাহাব অজ্ঞান হৈ পৰি যোৱা দেখি সি কান্দিছিল—চাহাবৰ ধনুকিলৈ ভয় বকৰি কান্দিছিল।...হঠাতে চাহাবে মতা শুনি ড্ৰাইভাৰটো গাড়ীৰপৰা নামি ডুইংকম পাইছিলহি। চাহাবৰ আদেশ মতেই সি তেতিয়াই বেগম মেঘচাহাবক ধৰত থ'বলৈ গৈছিল। বেগম মেঘচাহাবক কিন্তু উত্তেজিত বেন দেখিছিল সি। চাহাবৰ সৈতে ধৰি-মেলি বাবুচিটোৱে মেঘচাহাবক চকুৰে-মুখে পানী দি বিচনাত শুৱাই দিছিল। কিন্তু হাত-ভৰি আছাৰি মুখেৰে গোঁ-গোঁৱাই থকাৰ বাহিৰে মেঘচাহাবে একো ক'ব পৰা নাছিল। চাহাবে ভয় খাইছিল। বিচাৰি বিচাৰি কিবা বটল এটা আনি বাবুচিটোক কৈছিল—‘মেঘ-চাহাবে কিবা ঔষধ বেছিকৈ খাইছে। তই ডাক্তৰক মাতি আন।’ ওচৰতে থকা ডাক্তৰজাক দৌৰি দৌৰি গৈ সি মাতি আনিছিল। ডাক্তৰে চায়েই কৈছিল—হস্পিটাললৈ নিব লাগে। ইতিমধ্যে বেগমক থৈ গাড়ী ঘূৰি আহিছিল। মেঘচাহাবক ধৰি-মেলি অজ্ঞান অৱস্থাত গাড়ীত তুলিবলগীয়া হোৱাত ড্ৰাইভাৰটো আচৰিত হৈছিল। কিন্তু কাকো একো সন্দিগ্ধৰ সাহস নাছিল। তাৰ পাচত হস্পিটাললৈ আহি হে সি সকলো কথা বাবুচিটোৰপৰা শুনিছিল। বেগম মেঘচাহাব হঠাতে গুচি যোৱাৰ কাৰণটো বুজিছিল।

“তইতে কিছু মিছা কথা কৈছ। তেনেকুৱাই যদি হ'লহেঁতেন, তইতৰ চাহাবে মেঘচাহাবক ধৰি এনেকৈ ওচৰতে বহি নাথাকিলহেঁতেন”—অভয়ে সিহঁতক আকৌ জেৰা কৰিছিল।

“চাব, এটা কথাও মিছা কোৱা নাই। কেনেকৈ জানিব, কিজানি চাহাবে আপোনালোক পুলিচৰ হাতত ধৰা পৰাৰ ভয়তে তাত বহি আছে।”

“তইত ওচৰত নাথাকগৈ কিয়?”

“চাহাবে নালাগে বুলি কৈছে।”

“আজ্ঞা, ভাল হৈ ৰাব—ভয় নাই।”

“আপুনিহে হে কৈছে চাব। কিন্তু ”

“বেগম মেঘচাহাব নো কোন?”

“আলি চাহাবৰ জীয়েক।”

“ইউচুফ আলি?”

“হয় চাব।”

ইউচুফ আলি বৃটিছৰ দিনৰ ওখ খাপৰ পুলিচ বিষয়া। ১৯৪২ৰ আন্দোলনে বান্ধবাহাৰ উপাধি দিয়া বিষয়া। এতিয়া পেন্সনগ্ৰাপ্ত। মধ্য-গ্ৰাম্যত গণগোল জাণিলে খুব উৎকণ্ঠিত হয়। পাকিস্তানৰ গণগোলৰ বিষয়ে পঢ়ে—মতায়ত নিদিহে। তেওঁৰে জীয়েক আনোৱাৰা বেগম। কলিকতাত ‘ওৱাই-ডব্লিও-চি-এ’ত থাকি কলেজত পঢ়োঁতে তেওঁৰ লগত এবাৰ কথা পাতিবলৈ বোম্বে ল'ৰাই লাইন দিছিল। কলিকতাক আনন্দোৱাৰা একেধৰৰ হ'লেও ভাঙৰ হ'ব। কিন্তু বিয়া হোৱা নাই।

সি মনে মনে ঠিক কৰিছিল, তাত বেছি সময় বৈ থকাৰ ফকাক আৰু নাই।
অন্ধ-বুঢ়া-বিবাহৰ ওপৰত মাহুৰ হাত নাই। প্ৰেম, দাম্পত্য জীৱনৰ কন্দল আৰু
তাৰ পৰিণতিৰ ওপৰতো মাহুৰ হাত নাই। মিচেচ্ দুৱৰা মৰিব। এই ঘটনাকে
কেৱল কৰি থলিওত বহুত সৰু সৰু সাধু ওলাব। কিছুদিনৰ আলোচনাৰ খোঁচ
হ'ব।...এবাৰ মিচেচ্ দুৱৰাক চাই আহিবগৈ নেকি? কিন্তু, কি হ'ব চাই?...
খেলি-য়েলি ভাববোৰ লৈ সি পুৰুষৰ প্ৰাইভেট ৱাৰ্ডৰ পাচফাললৈ আগুৱাই
গৈছিল। মনতে ভাবিছিল, এতিয়াই ৭টি ঘোৱা ঠিক নহ'ব। আহিলেই যেতিয়া
শেষ খবৰটো লৈ কাগজলৈ পঠিয়াই দিয়াই ভাল। জেপত হাত ভৰাই চাইছিল,
কাগজ-কলম একো অলু নাই। ওভাৰকোটটো বৰ গধুৰ গধুৰ লাগিছিল।
মনটোও। 'বাক, সেই মুকলি ঠাইটুকুৰাতে অকণমান বগৈগৈচোন। ইয়াত আৰু
থাকিব নোৱাৰি। মাহুৰৰ বিব-বিবণিবোৰে বতাহবোৰ বিধাক্ত কৰিছে।'—
এইবুলি পুৰুষ-ৱাৰ্ডৰ বাবাগাধন পাৰ হ'বলৈ ভবি দাঙি সি সেই অৱস্থাতে বৈ
গৈছিল। কাষতে থকা চিংগোল-বেড্ কোঠাটোৰপৰা মনে মনে ওলাই অহা টুকুৰা-
টুকুৰ শব্দ কেইটামানে তাক আগ ভেটি ধৰিছিল। কোনোবা নাৰী-কণ্ঠৰ গঁচা-
নিবেদনৰ স্বৰ-সনা সেই কাণে-জুতি-পোৱা শব্দবোৰ তাৰ কাণ দুখনে খেন হেঁপাহেৰে
গিলিছিল।—

“মোৰ সকলো মৰম, সকলো ভাল পোৱা, আনকি গোটেই জীৱন দি হ'লেও
তোমাক ভাল কৰিম সোণ। তুমি কিয় সেইবোৰ কথা কোৱা? মোৰ বেয়া
নালাগে আনো?”

খিৰিকীখনেদি জুমি চোৱাৰ লোভ সি লাহৰিৰ নোৱাৰিছিল। কোনোবা এজন
শয়্যাগত বোঁগীৰ কাষতে তিবোতা এগৰাকীয়ে মূৰ পিটিকি আছিল। তিবোতা-
গৰাকীৰ শিৰত সেন্দূৰ, মূৰত ওৰণি। 'নিশ্চয় বৈদ্যক'—নিজকে নিজে অভয়ে
কৈছিল। ছটা সৰল প্ৰাণৰ আৱেগখিনি চুৰ কৰি ওলাব কাৰণে নিজৰে লাজ
লাগিছিল তাৰ। দুবেছি ঘূৰি গৈ সি হস্পিটালৰ পাচফাল পাইছিলগৈ। জ্বোপা
সৰল গছ, দাঁতিতে লোহাৰ জেওৰা, বাঁওফালে থকা ইজ্জামালতী ফুলজোপাৰ সিপাহেই
নাৰ্চৰ কোৱাৰ্টাৰ। বেচ নিৰ্জন ঠাইটুকুৰা। বহুত সময়ৰ মূৰত সি দীঘলকৈ উশাহ
লৈছিল। বহুত সময় যেন সি মুকলি বতাহ পোৱা নাছিল।

অতি বেয়া লাগিছিল তাৰ। অসন্তৰ। সি অৱশ্যে ধৰি লৈছিল, মাসুহত্যাৰ
কথা হয়তো মিছা। হয়তো বহুত দিনবেপৰা হৈ থকা অসুখবেই অৱশ্যভাৱী
পৰিণতি। কিন্তু ইয়ান সোনকালে এই গাভৰু ছোৱালীজনীৰ এই অৱস্থা হ'ব কিয়?
গঁচা কথা, নিয়মবোৰ ব্যতিক্ৰম আছে। নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম হৈয়েই মৃণাল-জাহ্নব বিয়া
হৈছিল। জাহ্নব জন্মগত জাত মৃণালৰ আততকৈ তল খাপৰ আছিল। মৃণালে
বংশ-পৰিয়ালৰ বাধাৰ হাত লাৰিবলৈ প্ৰথমতে মনে মনে থলিওতে বিয়া আইনমতে
বেজিষ্টাৰ কৰাই হে বোলে মাককো জানিবলৈ দিছিল—বাত্তে কাবো বাধা দিয়াৰ
আৰু উপায় নাথাকে। কিন্তু তেনেকুৱা বিয়াৰ আনো এনেকুৱা পৰিণতি হোৱা
উচিত?...এইবোৰ কথা ভাবি থাকোঁতেই তাৰ ওচৰেহিৰেই দুজনী নাৰ্চ কথা পাতি

গুচি পৈছিল। “আক আখা বটাডটক বেছি সন্নয় নাথাকে—Poor Girl।”—
সমবেদনা জনায়েই এজনীয়ে আনজনীক কৈছিল।

কিমান সন্নয় বৈ আছিল অভয়ে নাজানে। হয়তো প্রায় আখা বটা।। বেছিও
হ'ব পাৰে। কাবতে পুলিচ বজাৰৰ বাটৰ দাঁতিত থকা লাইটৰ পোহৰে কুঁৱলীক ভেদ
কৰি তাৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। বাটত মাল্লুহ একেবাৰে নাই।
সি ভাবি চাইছিল, প্রথমতে আহি থিয় হওঁতে ঠাইটুকুৰা বিমান অন্ধকাৰ যেন
লাগিছিল, আখা বটাৰ পিচত সিমান অন্ধকাৰ নহয়। কোনোবাই সেইকালে চালে
ডাক ধেখিবই যেন লাগিছিল। সি হস্পিটালটোত চাইছিল, কোনোবাই তাক লক্ষ্য
কৰিছিল নেকি জানি ল'বলৈ। তাৰ চহু পৰিছিল, হস্পিটালৰ পিচকালে থিয় হৈ
থকা এগৰাকী ডিবোডাৰ ওপৰত। হয়, তাৰ ফালেই চাই আছিল। সি ভাবি
চাইছিল, কিবা-কিবি কথা চিন্তা কৰি বৈ থাকোঁতে সি আনৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব-
লগীয়া অংগি-ভংগি কৰিছিল নেকি? গল-থেকাৰি এটা মাৰি, হাতত লৈ থকা উলৰ
টুপীটো পিঙি লৈ সি সহজ হোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল। আবে, মাল্লুহজনীয়ে তেতিয়াও
চাই আছিল। ‘কিবা চোৰ-টোৰ বুলি সন্দেহ কৰিছে নেকি?’—এইবোৰ ভাবি, বৈ
থাকি আমনি লাগি খোজ কঢ়াৰ দৰে কেইখোজমান দি সি তাৰ মুখত লাইটৰ পোহৰ
পৰিব পৰা ঠাইলৈ আহি অকণমান বৈছিল—যাতে চোৰৰ দৰে লুকাই থকা বুলি
ভাভাবে। আকো আগৰ ঠাইলৈ ঘূৰি গৈছিল। কিন্তু একেদৰেই চাই আছিল
মাল্লুহজনীয়ে। এইবাৰ সিও মাল্লুহজনীৰ মুখখন চোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু
আন্ধাৰত একো বুজিব পৰা নাছিল।...লাহে লাহে মাল্লুহজনীয়ে খোজ পেলাইছিল—
জুখি-মাখি পেলোৱা নিশ্চিত খোজ। কেইখোজমান পেলোৱাৰ পিচতে সি অলুভৱ
কৰিছিল, মাল্লুহজনী তাৰ ফালে আগুৱাই আহিছিল। তাৰ ভয় লাগিছিল। সি
আন্ধাৰতে ধেখিছিল, এইজনী নিশ্চয় সি জুখি চোৱা মাল্লুহজনী, যিজনীয়ে যেমালী
গিৰিয়েকৰ পিতানত বহি বৃজনি দি আছিল। ‘হয়তো গিৰিয়েকৰ কিবা এটা হোৱাত
বেচেৰী একো নভবাকৈ অৱাক হৈ আহি আছে। হয়তো বেচেৰীৰ ওচৰত আন
কোনো নাই’। সি ভাবি আছিল আক মাল্লুহজনী আগবাঢ়ি আহি আছিল। সি কি
কৰিব ভাবিছিল। মাল্লুহজনী ওচৰ পাইছিলহি। কি স্থিতি সি ভাবিছিল; মাল্লুহজনী
সমুখত থিয় হৈছিলহি। তাৰ মুখলৈ চাবলৈ সাহস হোৱা নাছিল। মাল্লুহজনীয়েও
একো কোৱা নাছিল। তাৰ ওভাবকোটৰ বৃত্তাৱত মাল্লুহজনীৰ হাতৰ বালাপাট
লাগি এটা সৰু শব্দ হৈছিল—সুনাওটকৈ অলুভৱ কৰিব পৰা শব্দ। সি নিজকে
নিজে কৈছিল—‘হইতো একো হোৱা কৰা নাই।’ এটা অতি চিনাকি যেন- শব্দ
মাত তাৰ কাণত পৰিছিল,

“অভয়।”

সি লাহে লাহে চহু বৰাই চাইছিল। কোনোবা চিনাকি শব্দ যেন লাগিছিল।
আক ভালকৈ চাইছিল। নীলা নেকি? আক ভালকৈ চাইছিল। ভয়তে সি বাহুত
বৰি জোকাৰি কৈছিল,

“বী...জা।”

“এতিয়াও ভীক হৈ আছে।”—নীলাই খেমালিৰ হুৰতে ক’ব খোজা কথাখিট্টা কাঠ-কটাৰ শব্দ বেন লাগিছিল। সি জান পাইছিল। নীলা এতিয়া মিচেচ্ দলিল চৌধুৰী। মাক্ কবিত বুলি কৈ সি শুধৰাই ল’ব খুজিছিল। কিন্তু তাৰ জিভাখন একেবাৰে শুকাই গৈছিল। হয়তো বাৰ ওলোৱা হ’লেও সি সিমান ভয় নাখালেহেঁতেন।

“তুমি হয় নে নহয় বহুত সময় চাই আছিলোঁ। একেবাৰে ধৰিব পৰা নাছিলোঁ।”—মিচেচ্ নীলা চৌধুৰীয়ে কথা কৈছিল। অভয়ে একেখৰে চাই সেই মুখ মিলাইছিল, প্ৰায় চাৰি বছৰৰ আগতে দেখা হীৰাখনিৰ নীলাজনীৰ লগত। বহুত পৰিৱৰ্তন হৈছিল। বহুত বেলেগ বেলেগ লাগিছিল। কিন্তু চকুত আছিল একে উন্মাদনাভাৱ আকৰ্ষণ—বেন গোটেই পৃথিৱীকে বলিয়া কৰিবলৈকে সেই চকু ছুটাই সাধনা কৰিছিল।

“মিচেচ্ দুৰবাক চাই তুমি ওলাই অহা দেখিছিলোঁ। হঠাতে দেখা পায় বুলি ভবা নাছিলোঁ। নামাতো বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ। কিন্তু মনটো কেনেকুৱা হৈ গ’ল। ইমানবোৰ মাজুহৰ মাজত তথাপি তোমাক উপৰাচি মাতিবলৈ ভাল লাগিল। সেই কাৰণে ইয়াতে বিচাৰি উলিয়াইছোঁহি।”—অভয়ৰ ওভাবকোটৰ বুডামটো পিটিকি পিটিকি নীলা চৌধুৰীয়ে ডলখুৰ কৰি কৈ গৈছিল।

“তুমি ওচি অহাৰ পাচত এবাৰো ধবৰ নকৰিল। কিয়?” অভয়ৰ ওভাবকোটৰ বুডামটো খুলি নীলাই খুব দাঙি চকুলৈ চাই অভয়ক সুধিছিল।

“ধবৰ কৰিছিলোঁ। তোমাৰ বিয়া ঠিক হোৱা ধবৰো পাইছিলোঁ। ভেতিয়া মই গুৱাহাটীতে।”—অভয়ৰ উত্তৰত অলপ অভিযোগৰ স্বৰ আছিল নেকি?

“মই সদায় তোমাৰ কথা ভাবিছিলোঁ। ভাবিছিলোঁ, তুমি কেতিয়াও অকৃতজ্ঞ হ’ব নোৱাৰা। বিয়াৰ দিনা বাতিলৈকে মই তোমাৰ হৈ আছিলোঁ।”—কন্দা নাছিল যদিও নীলাৰ মাতত কান্দোনৰ স্বৰ আছিল। অভয়ৰ ওভাবকোটৰ বুডামটো আকৌ লগাই দি নীলাই বুডামটোৰ ওপৰতে হাতখন পিছলাই দিছিল। অভয়ৰ হৃৎ লাগিছিল, তেখেত সিয়েই দোষী নেকি ভাবিছিল।

“অভয়, তোমাক মই সকলো দিছিলোঁ—তুমি অনাধৰ কৰিল।”—অতৃপ্তি নাছিল নীলাৰ কথাত—আছিল সত্যবাদীৰ নিৰ্ভয় স্বৰ।

“আজি তোমাক লগ পাই স্বৰ্গ পোৱা বেন লাগিছে। জীৱনত বেন বহুত হেৰোৱা আনন্দ বুৰাই পাইছোঁ।”—এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়ি নীলাই তাৰ মুখলৈ চাইছিল। ওভাবকোটৰ বুডামত লাগি ধৰা তাইৰ বালাপাট অভয়ে একৰাই দিছিল।

“মোক মাক্ কৰিবা নীলা। মই...”—অভয়ে ক’বলৈ একো ভাল বৃত্তি বিচাৰি পোৱা নাছিল।

“অভয়?...বাঃ নালাগে, নকওঁ।”

“কোৱা।”—অভয়ে আগুহেৰে সুধিছিল।

“জীৱনত ভাগবি পৰিছোঁ অভয়। আক কাবো এত্যাখ্যায় লজ কৰাব বৈৰ বাই”—নীলাৰ মাতটোৱেই বেন ভাগবি পৰিছিল।

“মই তোমাক জানি-ভনি কেতিয়াও কোনো কথাতো বিমুখ কৰা নাই।
নকৰোঁও”—

“আজ্ঞা অভয়...”—নীলা আকোঁ বৈ গৈছিল। খালৰ ওপৰত সাকো দিয়াহি
নীলাৰ হাতখন তাৰ ওভাবকোটৰ ফাকেদি সোৱাই লগাই খোৱা বুতামত ভৰ দি
ওলমি আছিল।

“কোৱা আকোঁ”—নীলাৰ হাতখনৰ ভৰত গলখনত ওভাবকোটটো চেপা খাই
তাৰ বুৰটো ধোৱাই দিছিল।

“যদি কওঁ, তোমাৰ স্মৃতি হিচাপে বাখিবলৈ বোক কিবা এটা দিয়া? যিহকে
তোমাৰ মন যায়। বি-হ-কে-ই...”—নীলাৰ কথাৰ স্মৰত অস্বৰোধ আছিল।

“নিশ্চয়। কিন্তু কি দিয়?”—সিনীলাক কোৱাতকৈ নিজে হে ভাবিছিল কি দিব।

“যিহকে তোমাৰ ইচ্ছা। আমাৰ চিনাকিবোৰ যদি এনেকৈয়ে কেতিয়াবা হেৰাই
যায়, তেতিয়াও যেন মই তোমাক পাহৰিব নোৱাৰোঁ।”

“দিয়।”

“কি দিবা?”

“যিহকে তুমি বিচাৰা—অৱশ্যে যদি হে সম্ভৱ হয় বোৰ কাৰণে।”

“তুমিয়েই কোৱাচোন”—নীলাই অতি আগ্ৰহেৰে ওভাবকোটৰ ভিতৰেদি হাতখন
সুহুৱাই দিছিল—হয়তো জাব লাগি। সি তেতিয়া নীলাৰ হাতখনলৈ মন নকৰি কি
দিব পাৰি, সেই বিষয়ে হে ভাবত ব্যস্ত আছিল। সি স্থিতিছিল, “এটা ধুনীয়া আঙঠি?”

“ওহোঁ”—নীলাৰ নাকৰ উপাহবোৰে অভয়ৰ খুঁতৰিত চোৱৰ ব্লাই উদ্ভব দিছিল।

“বড়ী?”

“ওহোঁ—কিয়ান দিম চলিব?”

“নেক্সেচ্?”—অভয়ে এফালৰপৰা নডবাকৈ স্মৃতি গৈছিল।

“মই অলংকাৰ ভাল নাপাওঁ।”

“শাবী?”

“ময়ে দিব হে পাৰোঁ”—নীলাই অভিমানৰ স্মৰতে কৈছিল।

“ভেন্তে তুমিয়ে কোৱা কি লাগে”—অভয়ে মৰম কবিয়েই স্থিতিছিল।

“আপতে কোৱা দিয় বুলি।”

“ক’লোৱেই দেখোন”—অভয়ে বাছনিৰ ভাৰটো নীলাক দি নিজে চিন্তা কৰাৰপৰা
অব্যাহতি লৈছিল।

“ঠিক?”

“ঠিক”—অভয়ে শাস্তভাৱে উত্তৰ দিছিল।

উৎকণ্ঠাবে নীলাই এবাৰ চাৰিওফালে চাইছিল। তাৰ পাচত তাৰ ওভাবকোটৰ
বুকুত গাল এখন হেঁচি ধৰি খুব খবকৈ ক’বলৈ চোঁৱা কৰি উপাহব লগে লগে বৈ
বৈ কৈছিল,

“বোক...বোক...মানে বোক...জানা...জানা অভয়...খুব...খু-উ-উ-উ-উ-ব
ধুনীয়া এটা...”

নীলাই হাত আৰু পাল ক'ত বাধিছে, তালৈ লক্ষ্য নাৰাখি অভয়েও সেই উদ্ভেজনাৰ লগতে ব্যগ্ৰ হৈ স্থিতিছিল—

“কোৱা, কি ? এটা কি ?”

“ভোম্বাৰ নিচিনা বেৰি”—খুব খৰকৈ শব্দকিটা কৈ নীলা হঠাৎ বৈ গৈছিল। গোটেই পৃথিৱীখনেই স্তব্ধ হৈ গৈছিল। উদ্ভেজনাত নীলা ভাগৰি পৰিছিল। লাজৰ পৰ্দাখন ইমান গধুৰ বুলি হয়তো তাই জীৱনত কেতিয়াও অহুভৱ কৰা নাছিল। কিন্তু কোৱাৰ পাচতে ইমান ডাঙৰ কথাটো ইমান সাধাৰণ হৈ পৰিছিল। বেচেৰী একেবাৰে ভাগৰি পৰি তাৰ গাতে নিজৰ দেহাৰ সম্পূৰ্ণ ভৰটো এৰি দিছিল। কেনেবাকৈ পৰি যায় বুলি সি ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে ধৰিছিল।

নীলাক অকলৈ এৰি লাজবোৰ আচ্ছাদিত হেৰাই গৈছিল। ভিৰোতাৰ এবাৰ এজনৰ আগত লাজৰ বান্ধ ছিগি 'প'লে আৰু ধৈৰ্য নাথাকে। তাৰ পিচত মিহতে পৰাজয় মানি নলয়—কেতিয়াও নলয়। উদ্ভেজনাত কঁপি কঁপি অভয়ৰ যুৰটো দোৱাই আনি নীলাই কোঁপাইছিল—“কোৱা অভয়, দিবা ? দিবা ? নহ'লে মই মৰি যাম—সোণ ”। অভয়ে মাজ অহুভৱ কৰিছিল, একান্তভাৱে নিৰ্ভৰ আৰু বিশ্বাস কৰি নিজকে নিঃশেষে বিলাই দিবলৈ ব্যাকুল হোৱা গাভৰু এজনীৰ ওচৰত ‘সংঘৰ্ষৰ বেৰোমিটাৰৰ পাৰা’ খৰকৈ তললৈ নাযে। ড্ৰাইভাৰৰ নিৰ্দেশ মতে চলা গাড়ীৰ দৰে অভয়ে নিজৰ সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ নীলাৰ ভূপ্তিৰ কাৰণে এৰি দিছিল। অন্ধকাৰত হস্পিটাল হেৰাই গৈছিল। পৃথিৱীখন ক'ত আছিল ? এইখন পৃথিৱী এৰি অগলৈ . ? কোনোবাই দেখিছিল নেকি ? . .

“ছোটা সে ঘৰ হোগা

বাহলোকে হাঁও য়ে”—ওচৰৰ চাহৰ দোকানৰপৰা তাহি অহা গানটো কাণ পাতি শুনি নীলাই স্থিতিছিল।—“হোগা অভয় ?”..... অভয়বো শুনি ভাল লাগিছিল। হঠাতে আনেকোনো চাবি নোহোৱা হৈ গানটো মাজতে বৈ গৈছিল। সেই হেৰোৱা গানৰ আশাবোৰে নীলাৰ ঠুঠ হুট্টা বেছি পিছল কৰি দিছিল।

* * *

অভয়ৰ সময়ৰ জ্ঞান নাছিল। যুগালে বৈশীয়েকৰ অজ্ঞান দেহাটোক সাৱটি ধৰি থকাৰ দৰে সিও ধৰি আছিল নীলাক। দুয়োজনীয়েই যেন বোন্ধি। আৱেগৰ অত্যাচাৰত নীলা ভাগৰি পৰিছিল—স্বৰ্ণৰ অত্যাচাৰত জাহ্নু ভাগৰি পৰাৰ দৰে। সময়ৰ ভাগৰ লগা নাছিল।.....

হস্পিটালৰ পিচকালৰ বাবাগাত এটা চিঞৰ শুনি অভয় আৰু নীলাই উচাপ খাই যুৰ ভুলি চাইছিল। আধা-খোৱা চুহাটো শেষ নকৰাকৈ ঠুঙে ঠুঠ লগাই খোৱা অৱস্থাতে দুয়ো বৈ গৈছিল। নিজে থকা অন্ধকাৰৰ মাজৰপৰা পোহৰ বাবাগাতখনত দুয়ো দেখিছিল—হুই হাতেৰে নিজৰ চুলিবোৰ খামোচ মাৰি ধৰি যুগাল বলিয়াৰ দৰে ওলাই আহিছিল। আকাশলৈ চাই যুগালে চিঞৰিছিল—“উন্ এড্ !”

কেইজনমানে যুগালক ধৰিছিল।

অজ্ঞান অজব-অচব হৈ গৈছিল। নীলাই তাক খুব জোৰেৰে সাৰটি ধৰিছিল। বেছি জোৰেৰে ধৰি নীলাই সেহাই সেহাই কৈছিল—“বোৰ ভয় লাগিছে।”

কি কৰিব, ক'লৈ যাব, সি যেন একো ঠিক কৰিব নোৱাৰিছিল।

হস্পিটালটো নিশ্চয় হৈ পৰিছিল।

ইফালে-নিকালে চাই সি দেখিছিল, এজন ডাক্তৰ আৰু এজনী নাৰ্চ। অন্ধকাৰত বগা কাপোৰবোৰ জিলিকি আছিল। নাৰ্চজনীয়ে কৈছিল,—“এতিয়াতো তোমাৰ চিৰিয়াচ্ কেচ, আছে বুলি ক'ব নোৱাৰা। ব'লা—স্নোক থৈ আহিবাকৈ ঘৰত।”

নিজৰ গৰম উশাহবোৰ অভয়ৰ মুখত ছটিয়াই নীলাই তাক ফুচুচুচাই কৈছিল—“মই চিৰদিন তোমাৰ হৈ থাকিম—অভয়, পাহৰি নাযাবা দেই...।”

যেটানিটি বার্ডৰপৰা তাহি অহা কোনোৱা সন্ধ্যাত শিশুৰ কান্দোনে জন্মৰ বাতৰি দিছিল।

বিন্দাই দোকানৰ গ্ৰামোফোনটো আকৌ বাজি উঠিছিল—“পৰজনমৰ শুভ জগনত.....।” বেকৰ্ড সলাই দিছিল। হাছৰৰ জীৱনবোৰ বেকৰ্ড নহয় তো—সি ভাবিছিল।

নীলাই তাক চেপি ধৰিছিল—খুব জোৰেৰে।

ভয়ত? উল্লাসত? অভ্যাসত? নে আন কিবা কাৰণত?

নাজানে। সি আজিও নাজানে।

তাইৰ হাতৰ বালাপাট চেপা খাইছিল তাৰ গলধনত।

বেপি বেপি কটা যেন লাগিছিল।

খুব দুখ পাইছিল।

সেই দুখ-পোৱাই তাক যেন টোপনিৰপৰা হে সাব পোৱাই দিছিল।

কোনে যেন তাৰ বিবেক-বুদ্ধি নেলু ছিডি হত্যা কৰিব খোজা যেন সি গৰ পাইছিল। প্রকৃতিত্ব হৈ সি ঘোৰি পলাব খুজি বুজিব পাৰিছিল, নীলাৰ ছুই বাহৰে তাক তেতিয়াও বাজি খোৱা কথাটো। সি ভাবি চাইছিল, তাৰ সেই ঠাইত, সেই সময়ত উপস্থিতিৰ কাৰণটো—সি আহিছিল, এগৰাকী মৃত্যুমুখী বোগীৰ খবৰ কৰাৰ কৰ্তব্য কৰিবলৈ; অকল তাৰ কাৰণেই নহয়, তাৰ বন্ধু আৰু বন্ধুৰ ভনীয়েকৰ হৈও। আৰু সি কৰিছিল কি? সেই সকলোবোৰ পাহৰি আন্ধাৰত মুখ লুকাই ছুটা কোৱল বাহৰ বান্ধোনত আৱৰণ উপভোগ কৰিছিল। আৰু বেছি সি ভাবিব পৰা নাছিল।

ছিঃ।

নিজৰ ওপৰত তাৰ ইমান বেছি বিশ্ব আগুৱে কেতিয়াও লগা নাছিল। তাৰ মন, তাৰ চিন্তা-শক্তি, আনকি গ্ৰেম, ভাল পোৱা আদি শব্দবোৰো অতি মৃণালী যেন লাগিছিল। তাৰ বিশ্ব লগা মনটোৱে গোটেই পৃথিৱীখনকে, তাৰ সংস্পৰ্শত অহা সকলো বস্তুকে বিশ্ব লগা কৰি তুলিছিল। নীলাৰ বাহৰ বন্ধন একদাবলৈ সি নীলাৰ হাতখন ছুইছিল। ছিঃ, ইমান কোৱল—পেলা হাছৰ হবো কোৱল। নিজৰ ঠাঁকিটা যে আৰু বেছি বিশ্ব লগা হৈ পৰিছিল। বহুত সময় যেন কিছুমান কক্ষলেছুৱা'তাব

ঠঠৰ ওপৰত বগাই ফুৰিছিল। সি ওভাবকোটৰ হাতত জোৰেৰে ঠঠকিটা মোহাৰি দিছিল। পেটৰপৰা সকলো নাড়ী-তুঁক যেন পলাই আহিব খুজিছিল।

জোৰেৰে সি এবাৰ নীলাৰ হাত দুখন আঁতৰাই ওচি আহিছিল। হালিটালত সি বোৱা নাছিল। কেতিয়া কোন বাটেদি আহি ঘৰ পাইছিলহি, সি নাজানে।

নিজত ওপৰতে ঘিণ আৰু বিতৃকাৰে সি এটা নিশা শেষ কৰি দিছিল। আজি পুৱাৰেপৰা সি আন আন কথা ভাবি, ইঠাই-দিঠাইলৈ গৈ, বহুত এনেয়ে চকু নপৰা বস্তু চাই চাই, কালি নিশাৰ ঘিণবোৰ পাহৰিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। সি যেন সেই ঘিণ, সেই সন্দেহ, সেই অস্বৰ্ণ, সেই বন্ধন আদিৰপৰা মুক্তি বিচাৰি ফুৰিছিল। তাৰ পিচে পিচে যেন নীলাৰ বাহু দুটাই অতিকায় দৈত্যৰ হাত দুখনৰ দৰে তাৰ সবলো চিন্তা-ভাবনাক আগুৰি অহুসৰণ কৰিছিল।

সেই সময়তে অভিজ্ঞতা, বিশ্বাস আৰু শাস্তিৰ হাঁহিৰে ভৰা এখন মুখ লৈ মেঘু উপস্থিত হৈছিলহি। এক দৈৱ-শক্তিৰ দৰে মেঘু আহি তাক যেন সকলো ভয়, সকলো চিন্তাৰপৰা মুক্তি দিলেহি। সি মেঘুক সাৱটি ধৰিছিল। তাৰ পাচত নীলাৰ দৈত্যৰ নিচিনা হাত দুখন সি আৰু দেখা নাই। হাহুহেই দৈৱতা হয় নে নহয় সি নাজানে, কিন্তু আজি তাৰ কাৰণে মেঘু দৈৱ-শক্তি।

হঠাতে তাৰ মনত পৰি গ'ল, আজি দুপৰীয়া ভাত খাওঁতে মেঘুৱে কোৱা সাধাৰণ কথা এটা। তেতিয়া সেই কথাটো সি ভালকৈ ভাবি চোৱা নাছিল। কিন্তু এতিয়া যেন সি সেই কথাৰ কিবা এটা নতুন অৰ্থ পাইছে। ভাত খাই থাকোঁতে অভয়ে মেঘুক এনেয়ে স্মৃতিছিল, সি আকৌ কোনোবা চাহাবৰ বঙলাত কাম কৰিব নেকি। মেঘুৱে 'নকৰোঁ' বুলি কৈ তাৰ মনৰ কথা বেকত কৰিছিল এটা সাধাৰণ তুলনা দি। সি কৈছিল—'হাতালৰ লগত থাকিলে হাতাল হ'বৰ মন যায়, চাহাবৰ লগত থাকিলে চাহাব হ'বৰ মন যায়। হাতাল হ'লেই পৃথিৱীৰ কথা মনত নাথাকে, চাহাব হ'লেও আনৰ দুখ-শোক চকুত নপৰে।' সোণাবালি বাগিচাত মৃণালইতৰ বঙলাত থাকোঁতে সি বোলে কেবাদিনো ফুলীবোৰ অলভ্য বুলি হাঁহিছিল। হীৰাখনিত থাকোঁতেও বোলে কেবাটাও 'বেয়া' কামতো সি চাহাবৰ ফলীয়া হৈছিল,—জানি-শুনিও। আৰু কৈছিল, 'হাতালে যেনেকৈ বৈপ্লৱিকৰ কাণৰ বেক বিজী কৰিও নিচা কৰে, এইজাত হাহুহে তেনেকৈ ফুলীয়াৰে তেজোৰেই নিজৰ আভিজাত্যৰ নিচা কৰি থাকে। আৰু, সিহঁতৰ লগত থাকিলে ফুলীয়াৰো আভিজাত্যৰ নিচা লাগে—সিহঁতৰ দৰেই নিচা কৰি ভাল লগা হয়।' মেঘুৱে আৰু এটা আচৰিত কথা কৈছিল। সিহঁতৰ বোলে ধৰ্ম-কৰ্ম, গ্ৰেহ-প্ৰণৱ সকলো হাতালৰ হাতলানি। হাতালৰ হাংল খোৱা বা গ্ৰেহত পৰা বোলে বেলেগ। সিহঁতে সাধাৰণ হাহুহৰ দৰে বাহ্যৰ কাৰণে হাংল নাখায়, আন্তৰিকতাৰে ভালো লাগায়। সেইবোৰো নিচাৰ আমেজৰ কাৰণে হে কৰে।... মেঘুৱে তেতিয়া লাগু কোৱাৰি কৈ গৈছিল। অভয়ে ভনি গৈছিল আৰু ভাবিছিল,—মেঘুৰ মনটো হাতে বিতৃকাৰে ভৰি পৰিছে। কিন্তু এতিয়া যেন সেইবোৰ কথাৰ সি এটা বেলেগ অৰ্থ বুজি পাইছে। সি যেন নিজেই এটা হাতাল হ'বলৈ উপকৰণ

কৰা হাহুহ। সি বেৰ হিঙাহিত জাৰ পাহৰি নিজেই গৈ বীজাৰ বাহুত সোমাই নিচা কৰিছিল। আক, নীলা বেৰ সেই নিচাৰ প্ৰতীক হৈ তাক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ আহিছিল.....

ধিৰ নাগি গোটেই পাটো ডাব জিকাৰ খাই উঠিল।

হিঃ।

হঠাতে ডাব আকৌ বনত পৰি গ'ল, মেঘুৰে সেইবোৰ কথাৰ মাজেদি অভয় চাহাবৰ বঙলাত গৈ থকাৰ কথাৰে ইংগিতৰে কোৱা নাছিল জানো? উস্—চিন্তাৰ আক শেষ নাই। মনে মনে নিজকে সি ক'লে, "এই দুইকালে হাত মেজি মাজে মাজে ওপঙি থকা সমাজখনত জীৱাই থকা সঁচাকৈয়ে মহা পাণ। অহুভৱ কৰিলে, সি বেৰ ডাব সমাজখনৰ সকলো সংগৰ-বিবোধ-শংকাৰ এক পুতৌ কৰিবলগীয়া জীৱন্ত প্ৰতীক।"

মেঘুৰ কথাবোৰ বাবে বাবে ডাব বুকুত বাজিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, প্ৰেম-ভাল পোৱা আহি কেনেকৈ অৰ্থহীন হ'ব? প্ৰেম কি মেঘুৰ মনৰ সমাজখনত নাথাকিব—বিখন সমাজত মেঘুৰে ভবাৱিয়েই চাহ গছৰ দৰে সকলো হাহুহে সমানে থাকিবলৈ-খাবলৈ পাব? হয়তো মেঘুৰ কথাই সঁচা—সেইখন সমাজত হয়তো প্ৰেম-প্ৰীতি নিচাৰ আত্মবংগিক হিচাপে নাথাকিব—হয়তো সেইবোৰৰ সূকীয়া প্ৰাকৃতিক অস্তিত্ব স্বীকৃত হ'ব। হয়তো সেই সমাজত প্ৰেম-প্ৰীতি—ডেকা-পাতকৰ মনৰ মিলন ব্ৰোৱা প্ৰেম—বিলাসিতা, সময়ৰ অপব্যৱহাৰ বা ধৰ্মমতে দোষবীৰ কিবা এটা নহৈ, কৰ্মৰ দৰেই হাহুহৰ ধৰ্ম বুলি স্বীকৃত হ'ব। কিন্তু সি সম্ভৱ জানো?

কিন্তু সি সম্ভৱ জানো?

ডাব ঘৰৰ আগতে এখন মটৰ, ব'লহি নেকি?

কিন্তু সি সম্ভৱ জানো?

কাফাই গৈ আগকালৰ দুৱাৰ খুলিছে বোধকৰোঁ?

কিন্তু সি সম্ভৱ জানো?

এটা হাহুহ সোমাই আহি ডাব হাতত এইকুৰা কাগজ দিলেহি। নিজৰ চিন্তাত মগ্ন হৈ থকা অৱস্থাতে সি লাইটতকৈ চিম্ভিৰ জুইৰ পোহৰতে কাগজত থকা কথাখিটা পঢ়ি পেলালে। "অভয়, তোমাৰ কাৰণেই বৈ আছোঁ, ক্লাবৰ টেনিচ্-কোৰ্টত। বহুত কথা আছে। ক'ব নোৱাৰোঁ মই কিমান অপবাসত অপবাসী। বোবে শপত এতিয়াই আহিবা। পাড়ী পঠালোঁ—তোমাৰ নীলা।" পঢ়ি উঠি সি হাহুহটোৰ মুখলৈ চালে। ডাইভাৰ। আকৌ সি পুৰণি চিন্তালৈ ঘূৰি গ'ল—আগত অৰাক হৈ থিৰ থি থকা ডাইভাৰটোলৈ চাই চাৱেই।

কিন্তু সি সম্ভৱ জানো?

"চাহাব?"—ডাইভাৰটো বোধকৰোঁ অভিত হৈ উঠিছিল। অভয়ে মূৰ তুলি চালে। ডাব বনত ভেতিয়াও সেই একে প্ৰশ্ন—'সম্ভৱ জানো'? আবে, ডাইভাৰৰ পিছত সেইটো বেথোন বেথু! অভয়ে চিঞৰি দিলে,

"ইবান হেৰি কৰিলি! কেতিয়া আহিলি?"

“এই ত চোনাবাবু। ভই.....”

“ব মেঘু”—অভয় উঠি গৈ মেঘুৰ বাহুত ধৰিলে। আৰু, খুব ডাঙৰ কথা এটা সোধাদি স্থমিলে,

“ভই যে কৰ মেঘু, তোৰ কথাবোৰ কেতিয়াও সত্তৰ নহয়। ভই বিদৰে ভাব কুনিয়া বলি বাৰ . ” অভয় বৈ প’ল। ডাইভাৰটোৱে একেখৰে চাই ব’ল। নিজে অভয় কৰা যেন লাগি অভয়ৰ লাজ লাগি প’ল। মেঘু প্ৰথমে একেবাৰে অবাৰ। তাৰ পাচত হাঁহি হাঁহি ক’লে,

“কি পাগুলামি কৰিছ বে চোনাবাবু?”

অভয়ে লাজ পালে। মেঘুৰ গাতে ধোঁৰ দিবলৈ সি ক’লে,

“ভই কিবা-কিবি কথাবোৰ কৈ মোক গুণগোল লগাই দিছ, আকৌ তয়েই মোক পাগল বুলিছ।”—কৈ উঠি সি মেঘুৰ মুখলৈ চালে। তেতিয়াও তাৰ মনত সেই একেটা প্ৰশ্ন—‘সত্তৰ জানো’। হয়তো মেঘুৱে তাৰ মনৰ কথা বুজিব পাৰিলে। মুখত আত্ম-বিশ্বাসৰ হাঁহি লৈ মেঘুৱে এনেয়ে স্থমিলে,

“মোৰ বাত চব বিশ্বাস নহয়, না বে চোনাবাবু?”

অভয়ে কি উত্তৰ দিব? আগফালৰ খোলা দুৱাৰখনেদি সি বাহিৰলৈ চালে। নিস্তক অন্ধকাৰ—যেন শান্তিৰে বহি বাতিটোৱে উমনি দিছে এটা নতুন পুৱা! আকৌ সি মেঘুৰ মুখলৈ চালে। মেঘুৰ হাঁহিত যেন ফুটি উঠিল, নিশাৰ সেই উমনিৰ সফলতাৰ বিষয়ে একান্ত বিশ্বাস। অভয়ৰ মনত এটা নতুন আনন্দই জন্ম লৈছিল—হেজাৰ সম্ভাৱ চিন্তাৰপৰা মুক্তি পোৱাৰ নতুন আনন্দ। ডাইভাৰটোৰ হাতত সি সাৰ পোৱাদি পালে,

“মেমচাহাবে সোনকালে ঘূৰি যাবলৈ কৈছিল।”

অভয়ৰ হাতত থকা নীলাৰ চিঠিখন চিম্নিৰ জুইত পৰি জলি উঠিল। ডাইভাৰলৈ চাই অভয়ে আৱেশ দিলে—

“ঘোৱা। মই বাৰ নোৱাৰিম।”

চাৰিওফালৰপৰা দাবী আহিবলৈ ধৰিলে : অভয় অকল খবৰ বিচাৰিয়ে ঘূৰি ফুৰিবনে ? তাক পৰিয়ালৰ ভিতৰলৈ সন্মুখাওক। এই দাবীয়েই “বিচাৰৰ বাবে”ৰ শব্দ-কীট।

বৈজ্ঞানিক সমাজবাদত বিশ্বাসী অভয় মধ্যবিস্তৃত সমাজৰ বদৰ্শ খোজা জাহাজত উঠি ৰিপোর্ট লিখাত ব্যস্ত। একেখন জাহাজতে সিও বদৰ্শ সম্ভাৱনা আছে। সেই জাহাজত থকা মধ্যবিস্তৃত সকলো দৃখ-দৃদৰ্শাই জুই যোৱা প্ৰত্যক্ষদৰ্শী সি। সি কাকলিক উদ্ভাৱ কৰিব নোৱাৰে ; কাকলিৰোৰৰ কেনে ধৰণে পতন হয়, তাকে হে বৰ্ণাই যাব পাৰে, তালৈ আগুৱলিয়াই আনবোৰক সাৱধান কৰি যাব পাৰে।

তিনিওখন উপন্যাস অভয়ৰ মধ্যবিস্তৃত সমাজৰ ওপৰত দীঘলীয়া ৰিপোর্টৰ তিনিটা অংশ ; এডাল সূত্ৰৰে গন্ধা বেলেগ বেলেগ তিনিটা মণি।

মোৰ “অভয়” নিতান্তই জুইবাহৰ জুৱালি উঠা জুইশলা মাত্ৰ। তাৰ সংস্পৰ্শত জুই জুৱলাই সেই জুইক কামত লগোৱাৰ দাৱিষ আপোনাৰ, আপোনালোকৰ। অভয় নতুন সমাজৰ আদৰ্শ নহয় ; পুৰণি শেষ হৈ নতুন সমাজ আহিছে বুলি দেখি থকা ৰিপোর্টাৰ হে।

 বৃন্দাবন চৌধুৰী

বিচাৰৰ বাবে

“ডেম্ ট্ৰেচাৰাচ্ .. ডালা...ছেঃ।”

এয়া গুৱাহাটী।

১২৫২ চন।

আহিন মাহ।

কামুৰি-খাবৰ-মন-মোৱাকৈ ধুনীয়া এটা বাতিপুৱা।

গৰমৰ উৎপাতত নাই নাই কবি অহা গহীন আহিনৰ মনৰ চকুজতা ধৰা পৰে, লাহী গা বালিমাহীৰ খোজৰ হাঁহিড। পেলা গৰমত পেলোপা লগা গুৱাহাটীৰ অস্তিৰ নিখাসত ক’ববাত শেৱালি ফুল সৰিছে যেন লাগে—আহিনত শেৱালি সৰে বুলি সৰুৰেপৰা জানি অহা কাৰণেই। খুব পুৱাতে সাৰ পালে দিবিফুকৈ জাব লাগে—প্ৰেমিকৰ প্ৰথম ভয় ভয় পৰণত পাটগাভৰু হাতখন সিবিফুকৈ কৰাব দৰে। আধা সজা পূজা-পেঙেলত কাটি খোৱা কেঁচা বাঁহত পূজা পূজা গোন্ধ। বাটৰ দাঁতিৰ বনবোৰতো।

বিহুৰ সাৰ্বজনীনতাক কুটি-সভাৰ বিষয়-বস্তু কবি অসমীয়াই কেতিয়া হুৰ্গাপূজাক আপোন কবি ল’লে কোনেও নকয়। বহুতে এই সত্যকে অস্বীকাৰ কৰে। বিহুৰ আদি বসক আদিম বুলি, গাঁৱলীয়া বুলি, ঐতিহ্যৰ নামত চহৰত মাজিত ৰূপত পৰিৱেশ এতিয়াও কৰা হয়; কিন্তু ধৰ্মৰ নামত সহজে আকৰ্ষিত হোৱা আধুনিক চহৰৰ আদিম মনে গা-ঢালি যোগ দিয়ে পূজাৰ আনন্দত। এই কথা গুৱাহাটীত ডালকৈ অহুভৱ কৰিব পাৰি।

একেবাৰে বাতিপুৱা। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত নিয়মৰ আঁঠুৱা তবাই আছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বহল বুকুত দুবটো, ধাঁচকৈ পেলাই ৰূপি থকাৰ অভিনয় কৰিবলৈ বেজি ওলোৱাই নাই।

ওলাই আহিছে মাৰ্খে। প্ৰশান্ত—, তাৰ মতে, অভিনয় কৰিবলৈ নহয়, অভিনয় শেষ কৰি নিষ্ঠুৰ সভাৰ নিষ্ঠুৰতা পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ। নিজে ধাঁচকৈ পৰি নহয়, কাকলিক ধাঁচকৈ সভা বুকুত পৰিবলৈ বাধ্য কৰাবলৈ, পৰি কমা-প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ বাধ্যত পেলাবলৈ। হঠাতে সেই মাহোৱাবীৰ হাতৰপৰা কাকলিক উদ্ধাৰ কৰি, নিজে আহত হৈ কাকলিৰ সূত্ৰবাত সি চহু মেজি পৃথিৱীখন নতুনকৈ দেখাব দৃষ্ট এটা তাৰ চহুৰ আগেদি কলেজৰ প্ৰিন্সিপালৰ হাঁটোৰ দৰে গুচি গ’ল।

“ডেম্ ট্ৰেচাৰাচ্ .. ডালা.....ছেঃ।”

শৰফিটা বিৱান বেয়া, নিৱান কৰাকাম হ’ল প্ৰশান্তৰ দুখখন।

আঁঠুৰ ওচৰতে পায়জামাটোত বোকাৰ দাপ। বোকাৰ দাপ, নিখিকাৰ চিন্তে ভৰি কথা পকটো আৰু তাৰ চহু—এই তিনি বিন্দু ধৰি জাব চাহনিৰে বিৰক্তি, থং আৰু হতাশাৰ ত্ৰিকোণ আঁকিলে কেৰাবাবো। সি চাপবিলে, পায়জামাৰ বোকা

লগা ঠাইকণ বান্ধবে বা চোরাণি দুই হাতৰ আঙুলিৰে মেলি মেলি চালে, তাৰ পাচত সোঁ হাতৰ আঙুলিৰে বোকাৰ ওপৰত টুহুৰিয়াই দিলে—কেবল খেলোঁতে গাঁতৰ মুখৰ ওট পেলাবলৈ সৰ্ব্বদানে স্টাইকাৰত টোকাৰ মৰাৰ দৰে। কেঁচা বোকা নেৰায়। ছেঃ।

প্ৰশান্ত মানে প্ৰশান্ত কুমাৰ বৰুৱা, কলেজৰ ছাত্ৰ, ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণী, বিত্তীয় বাৰ। থাকে উজান বজাৰৰ 'উভৈনদী মেছ'ত। প্ৰশান্ত গুৱাহাটীৰ সেইদল জনসংখ্যাবে এজন, যিহলে গুৱাহাটীক চিৰবোৱন দিছে—মানে ছাত্ৰসন্মাজ। অসমৰ সকলো ঠাইৰ ডেকা-গাভৰুৰ সমাবোধ হয় গুৱাহাটীত। প্ৰতি বছৰে ন ন ডেকা-গাভৰুৰ দলে লগত লৈ আহে প্ৰেম-প্ৰণয়-বিবাহ-মিলন আদিৰ সম্ভাৱনা আৰু নিজে নজনাকৈ আনে ভৱিষ্যৎ অসমৰ ভাগ্য। পঢ়িবলৈে অহা ডেকা-গাভৰুৰ অৱসৰ বিনোদনৰ ক্ষাৰণে প্ৰেমাভিনয় হয়তো সৰ্ব সমাধিত নহয়, কিন্তু বহুত সময়ত এজনে ডামোল খাই থকা দেখিলে লগবীয়াৰো এখন খাবৰ মন বোৱাৰ দৰেই দেখাক দেখি প্ৰেমত পৰাৰ ইচ্ছা হয়। বিসৰুজ অভ্যস্ত নহয়, সেইসকলে ডামোল খাই মুগ ধোৱাৰ দৰে প্ৰেমৰ অভিনয় কৰি এৰি পেলায়। অভ্যস্তসকলে প্ৰেমৰ সেনেডি লগায়, আন বস্তৰ সোৱাদ ভাল নোপোৱা হয়, দুই-এটা প্ৰেমৰ গল্প-কবিতা লিখে। এইদৰেই প্ৰতি বছৰে ন ন ডেকা-গাভৰুৱে গুৱাহাটীৰ পানীকল, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰ, বেটোবাৰ পৰ্দা দিয়া সৰু সৰু কোঠা, বশিষ্ঠাশ্ৰম আৰু হুঃসাহসী অভিজ্ঞ দলে খানাপাৰা আদিত আৱেগ, আকুলতা, বিনিমি আৰু বহুতৰ মতে কলংকও সানি ধৈ যায়, প্ৰতি বছৰে নতুনকৈ অহা দলে পুৰণি দলৰ সকলো চিন মোহাৰি আকৌ একেবোৰকৈ লিপিবদ্ধ কৰে। গুৱাহাটীৰ শিকা-কেন্দ্ৰৰ এই নিতে ন ডেকা-গাভৰুৰ ঘোষ-গুণে স্থানীয় মাজুহৰ ওপৰতো প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। বয়সৰ সীমা পাহৰি বহুতে সমাজৰ চৰিত্ৰৰ শক্তি পৰীক্ষা কৰে। তথাপি, গুৱাহাটীৰ স্থানীয় মাজুহ বৃদ্ধ হয়, মৰে, ওপজে। কিন্তু, শিকা-প্ৰধান গুৱাহাটীত চিৰবোৱন বিৰাজমান। সেউ কাৰণেই পাণ-বজাৰৰ গেলা বাস্তাও ডেকা-গাভৰুৰ দলে চালে-চকু-বোৱা কৰি ৰাখে—ই যেন বোৱনৰ জিৰণি-যব। এই ডেকা-গাভৰুসকলক বাহ দি গুৱাহাটীয়ে নিজৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰে।

উজান-বজাৰৰপৰাই খোজকাটি আহিছে প্ৰশান্ত। ভৱিত এলেহৱা চেণ্ডেল। বহল বগা পায়আমাৰ ওপৰত তললৈ বহল-দীঘল পাজাবীটে—আউটলাইনটো কোমোৰা শিল্পীয়ে ঝুকা আগ জোড়া সবল গছৰ নিচিনা। চকুচৰাই এই সাজটোক অসমীয়া 'বোমিও'ৰ সাজ বুলি কয়—হিংসাতে। শেষ বাতি বৰষুণে কিনকিনাইছিল। পকা বাটৰ ওপৰত থকা এক ইক্ৰিয়ান ময়লাই বোকাৰ ৰূপ লৈছে। মাজে মাজে একো-ডোডা পানী, আকৌ লগে লগে একোটুহুৰা বাহগাবৰ দৰে উৰিহি থকা শুকান। সি শুকান চাই চাই ভৰি পেলাই আহিছে। আনকি ভৰিতো বোকা অৰুণ লগা নাছিল। পাণ-বজাৰৰ চৰিআলিটো পাৰ হৈ দোকানবোৰৰ বাৰাণ্ডাইবি উঠি যাব খোজোঁতেই 'ভালা গকটোৱে' দিলে নেজতাল ৰাৰি।

প্ৰশান্ত গৰু নহয়। সি জানে, গকটোক বিশ্বাসঘাতক বুলি গালি পৰাব লাভ নাই। আচলতে 'সি গকটোক গালি পৰাও ৰাই। প্ৰকৃততে বিজৰীয়ে তাব লগত বিশ্বাস-

ষাডকতা কৰি আজি পুৱাই তাক এই অৱস্থাত পেলাইছে, সেই অল্পপৰিত্ৰজনীৰ উদ্দেশ্যে হে তাৰ এই গালি।

দূৰত—প্ৰায় হস্পিটালটোৰ ওচৰত—কেইটামান ল'ৰাক দেখা যেন পাই সি অকণমান লুকোৱাৰ নিচিনা কৰিলে। বচিহঁত হ'লে সৰ্বনাশ হ'ব। অতি জেলাচ্ছানাইত। নহয় বোধকৰোঁ। নৈৰফালে গৈছে। কোনোবা গা ধুবলৈ যোৱা মাহুহ নিশ্চয়।

দূৰত সেইখন বেলেৰে ওতাৰ-ব্ৰিজ। অসমৰ দ্ৰুত উন্নতিৰ বাবে চৰকাৰী কাৰ্য-তৎপৰতাৰ চিন স্বৰূপে দুখনকৈ বেলেৰে ওতাৰ-ব্ৰিজৰে গাভৰু গুৱাহাটী। বাতি বিন্দুলী-চাকিৰ নাটনি-পোহৰত এই ব্ৰিজৰ ওপৰতে আশা আৰু তৃপ্তিত আত্মহাৰা হৈ জ'পিয়াই থাকে ফৰিং জাতীয় পোক-পৰুৱাবোৰ, পুৱাৰ পোহৰত ব্ৰিজত ডাঙৰ ডাঙৰ ফাট দেখা পাই, লাজতে ফাটে ফাটে মূৰ স্তম্ভৰাই লুকাই পৰে—পাচ বছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ প্ৰাৰম্ভণত আত্মহাৰা বাইজে আজি সেই পৰিকল্পনাৰ ফাটত লাজতে মূখ লুকুওৱাৰ দৰে। ওচৰৰপৰা এই দৃশ্য চকুত পৰা হ'লে প্ৰশান্তয়ো হয়তো গোটেই বাতিৰ পৰিকল্পনা এৰি পেলালেহেঁতেন। সি কিন্তু এই বিষয়ত ভাবত চৰকাৰ—ইমান ভালকৈ কেতিয়াও নাচায়।

বোকাবোৰ অলপ শুকাইছে। সি তাৰ ওপৰতে কমালখনেৰে মোহাৰি দিলে। ক'লা বোকাবোৰ শুকাই পেকৱা হৈছে। এতিয়া সিমান নিজিলিকে। কিন্তু এইখন কৰি থাকিলেই হ'ব জানো? কিয় অলপ দেৰি কৰিব লাগে? ভয় কিহৰ? সিহঁত গুপ্ত-হত্যা কৰিবলৈ ওলোৱা নাই।……নিজৰ মনটোকে কিছুমান ওভোতা প্ৰশ্ন কৰি নিমাত কৰিলে সি।

পাণ-বজাৰৰ বাটটোত চকু পৰি তাৰ মনটো কেনেবা লাগি গ'ল। হিঃ। বাৰিষা পতা বিয়াৰ বভাতলীখন বিয়াৰ পিচদিনা যেনেকুৱা, ঠিক তেনেকুৱা হৈ আছে। তাৰ জীৱনৰ সকলো আয়োজন নষ্ট হৈ তাৰ মনটোৰ যি অৱস্থা হৈছে, তাৰ লগত যেন এই বাস্তাটোৰ অভূত মিল। এইটো বাস্তাকে কালি সন্ধিয়াও সি ধুনীয়া দেখিছিল। কিন্তু এতিয়া তাৰ চকুত পৰিছে বাস্তাত লিখিত খাই লাগি থকা বিভিন্ন বোকানৰ নাম লিখা কাগজৰ আধাফলা যোনা, খালী চিগাৰেটৰ পেকেট আৰু জুইশলাৰ বাহ, কটা কাগজ, গোবৰ, চাইকেল-ৱটৰ-গৰু-গাড়ীৰ চকাৰ দাগ।—এই আটাইবোৰে যেন কেঁচা-পকা বাটটোৰ পানী-হয়লাৰ বুকুত নিজকে বিলীন কৰি দিব খুজিছে—মিউনিচিপালিটিৰ কচিব বুকুত গুৱাহাটীয়া বাইজে নিজ কচি বিলীন কৰাৰ দৰে, প্ৰতিটো বৰ্তমান অতীতৰ বুকুত দুখ-কষ্ট-বেদনা বিলীন কৰিবলৈ সদায় বয় কৰাৰ দৰে।

বিক্ৰা এখনে মনে মনে আহি ওচৰতে পেট্টকৈ হৰ্ষ বজালেহি। সি টক খাই উঠিল। এনে অসভ্য এই বিক্ৰাদালাবোৰ। কাণ ডাল মৰা হৰ্ষ এটা লগাই লৈ বেবাই জুৰিব। এই বোকাখনত খোজ কঢ়াতকৈ সি বিক্ৰাতো দাব পাৰে। দাব নেকি? ..বাই, মোহাৰি। বিক্ৰাদালাক বাখিবলৈ কণ্ঠতে চিঞৰ-বাখৰ কৰিব লাগিব। তাৰ পাচতো তাৰ ব্ৰেকে কাৰ কৰিব ফুটোৱাৰ পলি পাব হৈ। জাব

পাচত ভাড়া লৈ ডৰ্ক, নহ'লে অন্ততঃ ভড়া পইচা বিচৰা, নয়া পইচাৰ হিচাপ কৰা, বেয়া সিকিটো সলাই দিয়া আদি সমস্ত। আচল কাৰতকৈ বিজ্ঞান বিদ্যায় কিয়া সমস্ত। হে ডাঙৰ হ'বগৈ।

পূজাৰ বেলিটোৱে দীঘল গছ আৰু ওখ ওখ পকীঘৰবোৰৰ ওপৰলৈ এডলীয়া সাঁকো দিছে হে এখোন। লেতেৰা গুৱাহাটীলৈ পোনে পোনে নানি আহিবলৈ ঘিণ কৰি অলপ যেন ধমকি বৈছে। প্ৰশান্তও বৈ আছে। তাৰ শিকা, সংস্কাৰ আদি বহুতে ডাক বাধা দি বাধিছে। পাণ-বজাৰৰ দুই-এখন ডামোল আৰু চাহৰ দোকানৰ বাহিৰে বাকী চুহাৰত তলাৰ বাগৰ। সিও বিবেকটোক ডলা বন্ধ কৰি বাধি খোজ পেলালে।

পূজাৰ দীঘলীয়া বন্ধলৈ আৰু মাজ কেইদিনমান বাকী। দীঘলীয়া মানে ঘৰৰপৰা ঘূৰি আহি পৰা। কিন্তু তাতোকৈ বেছি দীঘল যেন লাগে কাৰোবাৰ লগত কেবাদিনো দেখা নোহোৱাৰ কথাটো ভাবিলে। পূজাৰ বন্ধত ঘৰলৈ যাবলৈ সাজু হোৱা বহুত ছাত্র-ছাত্রীৰ ঘিচনা-পজৰ বোজাতকৈ বুকুত বিবহৰ বোজাটো বেছি গধুৰ হয়—বিবিলাকৰ কোনো এজন ধৰা-বন্ধা প্ৰেমিক-প্ৰেমিকা নাই, সেইবিলাকৰো। হয়তো টেন বা বাছৰ গতিৰ লগে লগে এই বোজাৰ ঠাই লাহে লাহে ঘৰ পোৱাৰ আনন্দই অধিকাৰ কৰে। কিন্তু এই খন্তেকৰ কাৰণে হ'লেও এই বিবহত আন্তৰিকতা আছে—ডেকা-গাভৰুৰ যৌৱনস্থলত অস্থায়ী, কিন্তু স্বভাৱজাত আন্তৰিকতা। এই বিবহৰ হেঁচাতে হয়তো এতিয়াও চহৰৰ খালে-বিলে বুকু কিলিয়াই থকা পানী-মেটেকাৰোৰ কেইইকিয়ান ডললৈ নায়ে। আসন্ন বিবহৰ আশংকাত অকাল বোধনৰ আয়োজন কৰা ডেকা-গাভৰুৰ মিলনে বেটোৰী, ভজা-বাদাম, চিগাৰেট আৰু সৰু সৰু উপহাৰৰ বস্তৱ বিক্ৰী বচায়, বহুতৰ চকুত পোবনি তোলে, বহুত কলেজীয়া বহীৰ মাজৰ পাত কালি চিঠি লিখোতে লিখোতে বেটুপাতখন হে বাকী থাকেগৈ।

এই ডেকাবোৰৰে এজন হ'লেও প্ৰশান্তৰ লগতটো এইখান বেলেগ। সেই কাৰণে সি লক্ষ্যলৈ অপেক্ষা নকৰি বাতিপুৱাই ওলাইছে। কাকলিক সি লক্ষ্যে কৰাৰ বখেট মুক্তি, বখেট তথ্য পাইছে। কালি কিন্তু তাই সীমা পাৰ হৈ গৈছে। কাকলিয়ে ধৰি থকা প্ৰেমৰ অখলাত সি উঠিছিল, বিখালেৰে। আনতকৈ বহুত ওপৰলৈ উঠি সি পৰ্ব অৰুণ্ডৰ কৰিছিল। এতিয়া যেন কাকলিয়ে অখলাপাট এৰি দি ডাক বিপাত্ত পেলাইছে। তাৰ দুখটো পৰয় হৈ যায়। সাহসানে অসংবত কৰি অনা চুলিবোৰৰ ওপৰত হাত পিছলাই সি ডাঙৰটোৱে ক'লে : 'অলবৎ যায়। এতিয়াই যায়.....'

হসিটালটো পাৰ হ'ল সি। তাৰ পাচত আনয়না হৈয়ে ধীওফালে কালবি কাটি যোৱা বাটটোত ভৰি দিলে। শিলঙাটোৱে হলেবে ভৰা বাটটোৰ মাজতে সি বিয় হ'ল। প্ৰায় পালেহিয়েই সি। আৰু কেইখোজৰ বাটবো? পোটেই বাতি চৌপৰি খতি কৰি আওবোৱা কথাবোৰ সি আকৌ এবাৰ মনত পেলালে।

মনে মনে সি নিজকে এবাৰ ক'লে, "কোনো গুৰুতা, কোনো শিকা-বীকাৰ কথা মাই। মোৰ ক'বলগীয়া কথা এই ক'মেই। ছবিমেই। যদি মোৰ খুজ হৈছে, তেন্তে তাই বুজাই দিয়ক। এই কথা খুলিব। আৰু, মইলৈ, তাই....." হাতৰ আঙুলি

এটা দাঁতৰ মাজত জ্বাই সি কান্ধি দিলে। কিন্তু আজিয়েই, এতিয়াই, এই ব্ৰহ্ম-পুৰাত্বে, মাক-বাপেকৰ আগতে, এইবোৰ কবিবলৈ যোৱা ভাল হ'ব জানো?—প্ৰশ্নটো মনত উত্থয় হোৱাৰ লগে লগে কালি সন্ধিয়াৰ দৃষ্টিটো তাৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিল। সেই চোৰাং-বেপাৰীটোৰ নতুন মডেলৰ গাড়ীত উঠি তাই তাক দেখিও নেদেখাৰ ভাও জ্বিলে। তাৰ বিশ্বাস কৰিবৰ মন যোৱা নাছিল। তাৰ লগত থকা বহুকেটাই তাক ইতিকিং কৰি কৈছিল—“কি হে, চকুৰ আগবৰণবাই নিজে দেখোন?” ...বাবই, সি এতিয়াই বাব। গৈ পোনে পোনেই সি ডাইক লগ পাকলৈ অহা বুলি ক'ব। ওলাই আহিলেই সি প্ৰশ্ন কৰিব, আজিয়েই তাক এবাৰ অকলে লগ দিব পাৰিব নে নোৱাৰে। যদি নোৱাৰে বুলি কয়, তেন্তে তেতিয়াই আৰম্ভ কৰিব লাগিব। কোনো দয়া নাই। প্ৰত্যেক দয়াৰ পাজ হ'ব নোৱাৰে। প্ৰথমেই প্ৰশ্ন কৰিব সি—কালি বাতি মাবোৱাবীৰ গাড়ীত কিয় আক ক'লৈ গৈছিল। প্ৰশ্ন কৰাৰ অধিকাৰ? কালিলৈকে এই অধিকাৰ প্ৰশ্নৰ বিষয় নাছিল বেতিয়া, আজিও নহয়। যদি বাপেক ওলাই আহে? বাপেকতো আক বাচ নহয়। কিবা ইন্ট্ৰাষ্টিং কথা ক'লে কৈ দিয়—‘আপোনাৰ জীয়েকক মাবোৱাবীকে দিয়ক। মই জোৰকৈ নিবলৈ অহা নাই, বৰঞ্চ সত্ৰক একেবাৰে শেষ কৰি দিবলৈ হে আহিছো।’

কাকলিৰ বাপেকৰ মধ্যযুগীয় গোটামিৰ বিষয়ে সি বহুত দিন ‘চিৰিয়াচলি’ ভাবিছে। কেতিয়াবা স্তুবিধাত পালে কাৰোবাৰ যোগেদি (নিজে ক'লে স্বাৰ্থৰ খাতিৰতে কোৱা যেন হয়) কেইটামান কথা কাকলিৰ বাপেকৰ কাণত পেলোৱাৰ ইচ্ছা তাৰ আছে। অলপ উচ্চ-ধৰণেৰে অসম বুৰঞ্জীৰ কথা আলোচনা কৰি মাজতে ‘লাইট্‌লি’ কৈ পেলাব লাগিব—‘মোৰ কিন্তু অসম বুৰঞ্জীৰ দুজন বীৰক হে এটাইতকৈ বেছি ভাল লাগে। এজনক ভাল লাগে অসীম সাহসৰ কাৰণে আৰু আনজনক এটা চিৰসত্য চিৰদিনৰ কাৰণে উদাহৰণেৰে প্ৰমাণ কৰি যোৱা কাৰণে।’ তেতিয়া স্তুবিবই কোন দুজন বুলি। আৰু ইহি ইহি ক'ব পৰা হ'ব—‘নবকান্ধব আৰু বাণ-বজা। নবকান্ধবৰ গোৰ্গানীকো বিয়া কৰাবলৈ প্ৰস্তাৱ কৰাৰ সাহস আছিল (মনত বাখিব লাগিব—বিয়া কৰাবলৈ, ধৰ্ম্মস্বত্বে বিয়া কৰাবলৈ—পলুৱাই নিবলৈ বা দুৰ্বৃত্তৰ দৰে জোৰ কৰিবলৈ নহয়) আৰু সজভাৱে বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰিব পৰা চৰিত্ৰ আছিল। কোনোবাই হয়তো ক'ব পাৰে এইবোৰ সাধু কথা বুলি। কিন্তু এনেকুৱা সাধু কল্পনা কৰিব পৰা মানুহ আছিল তো? আৰু বাণবজাই নিজৰ জীয়েকৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰ হৈ, সৰুবেণৰা পুৰুষৰ মূখ নেদেখাকৈ গড় বান্ধি উৰাক লুহুৱাই বাখি প্ৰাৰণ কৰি গ'ল যে নিম্ব-কাছল, শালম আহিবে বোৱনৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিণতি প্ৰেমত পৰাবপৰা কোনো গাভৰুক বন্ধা কৰিব নোৱাৰি। বেছি শালমে ছোৱালীক অবৈধ পথ ল'বলৈ সাহস দোৱায়……’

এনেদৰে সি সাধাৰণতে কাকলিৰ বৰলৈ নাহে। বাপেকটোৱে যে তাক দেখিব নোৱাৰে, সেই কথা সি জানে। কাকলিয়েই তাক কৈছিল এখিন। কিন্তু তাৰ পাৰ্শ্বতো সি আহিছে। কাকলিহঁতৰ দৰফলত কাকলিক অকলে এৰি দিবলৈ তাৰ বৰ

ভয় লাগে বুজিয়েই সি আহিছিল।কালি পুৱাও সি লগ পাইছিল ডাইক। 'চান্-লাইট'ত একেলগে চাহ খাইছিল। লগত অৱশ্যে ঈশা দেৱীও আছিল। ঈশাজনী যি কোনো ল'বাবে মন চকস কৰিব পৰা ছোৱালী। কল্কলকৈ বিশ্ব-বিভন জনপ্ৰপাতৰ দৰে তাইৰ মুখৰপৰা কথা ওলায়। সেই কথাই বহুতৰ প্ৰাণত বিছলী চাকি অলায়, বহুতে 'বু' খাই আঁতৰি যায়। কাশোৰ-কানি শিকাত এটা পৰিপাটি অসাৱধানতা, ধোজত চকস বাস্তবতা—যেন শিলঙটি এটা আগত পৰিলেও উজুটি খাই উঠিব বাব মাহুজনী। ঈশাকো তাৰ ভাল লাগে, কিন্তু কাকলিক সি ভাল পায়। কালি ঈশাই কাকলিৰ আগতে তাক কৈছিল, '—যাক কৰিব যিটোৰ বকৱা, আমাৰ ল'বাবোৰৰ ভাল পোৱাবোৰ বৰ পড়ু। কিবা যেন ক্লোবোৰ্কা কৰি অপাবেচন টেবুলত পেলাই থৈ দিয়ে,—জান নাই, কেৱল প্ৰাণ আছে। আপোনালোকে ভাল পোৱা ছোৱালীজনীক ফুসৰ দৰে ছিডি কোটত লগাই ল'ব খোজ। ডোট মাইণ্ড, যিটোৰ বকৱা, আপোনালোকে পৰিণতিৰে ভয় কৰে। ভাল পোৱাৰ যে এটা গতি আছে, এই খৰক, ভাল পালে বিয়া কৰাব লাগিব, বিয়া কৰালে বৰ লাগিব, টকা লাগিব আদি কথাই আপোনালোকৰ চিন্তাত ঠাই নাপায়। ফলত সদায় ট্ৰেজিডি, আৰু ছোৱালীকে দোষ-বদনামৰ ভাগ দিয়ে। 'আই কেন বি ক্লেংক টু ইউ', ছোৱালীয়ে পানীত ওপঙি থকাৰ দৰে থকা স্টুডেন্ট এটাৰ প্ৰতি অৰ্থহীন অহুৰাগ দেখুৱাব পাৰে, কিন্তু বিয়া কৰাব খোজে প্ৰতিষ্ঠিত মাহুজক হে।...মই অৱশ্যে আপোনাক কোৱা নাই, ইন্‌জেনেৰেল হে কৈছোঁ।'

প্ৰশান্তই ঈশাৰ কথাৰ অৰ্থ বুজিছিল। ডাঙৰ মাহুজৰ ঘৰৰ ছোৱালীডো। বৰ মেটেবিয়েলিষ্টিক। কাকলিয়ে মুখেৰে একো মতা নাছিল। এনেয়ে অকলশৰীয়াইক কথা পাঠোতে সি কাকলিক বহুত দিনেই কৈছে—হুয়ো ক'বাবৰ দূৰ দেখালৈ পলাই যাব বুজি। সেইবোৰ এনেয়ে কোৱা কথা। সম্ভৱ নহয়। কিন্তু সেইবোৰ নক'লেও ভাল পোৱাৰ গভীৰতা বুজাব নোৱাৰি—দপোন সপোন ভাব আনি পুলকিত হ'ব নোৱাৰি। বিয়াৰ কথা এতিয়াই বৰত তুলিব নোৱাৰি। ককায়েকেই বিয়া কৰোৱা নাই। কিন্তু তাৰ কাৰণেতো লৰালৰি নাই। সি কাকলিৰ কাৰণে গোটেই জীৱন অপেক্ষা কৰিব পাৰে। কাকলিয়েও নিশ্চয় পাবিব।...ঈশা ছোৱালীজনী কিন্তু সাংঘাতিক দেই।

কিন্তু কালি ৰাতি গ্ৰেইটাইৰ বিৰাট গাড়ীত সি যেতিয়া কাকলিক দেখিলে, কাকলিয়ে তাক দেখিও যেতিয়া নেদেখাব ভাও ধৰিলে, তেতিয়া তাৰ মনত এবাৰ হঠাতে ঈশাই কোৱা কথাবোৰ জিলিকি উঠিছিল। এতিয়া তাৰ মনতকৈ সেই কথাবোৰ মনত পৰিল। হয়, কাকলিয়েই নিশ্চয় ঈশাৰ মুখেৰে সেই কথাবোৰ তাক কোৱাইছিল। তাৰ মানে তাইক পাবলৈ হ'লে তাৰ গ্ৰেইটাইৰ দৰে টকা, ঘৰ, গাড়ী আদি থাকিব লাগিব।

ইয়াৰ পাচত আৰু কোনোবা ডেকাৰ ঘৰ থাকিব পাৰে নে? ছি, এইজনী কাকলিৰে প্ৰথম চিঠি পোৱাৰ দিনা সি বক ল'বাব দৰে অ'পিয়াইছিল, এইজনী কাকলিৰ কাৰণেই সি ক্ৰান্ত সকলোৰে ঈশাৰ পাছ হৈছিল—আজি ৰাতি সাত বাহ

আগতে! এইজনী কাকলিকে সি কিজৰ টকা খৰচ কৰি উপহাৰ কিনি দিয়ে, উজনি অলমত থকা নিজৰ ঘৰখনলৈও বিহুৰে-সংক্ৰান্তিয়ে নাথায়।...গৌ-গৌৱাই খোজ পেলালে এইবাৰ সি।

পালেহিয়েই। দূৰতে সি কাকলিহঁতৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডাখন দেখিলে। বাৰাণ্ডাত কোনোবা বহি আছে নেকি? নহয়, সেই ওখ মুচাটো বোধকৰোঁ। জেপত হাত ডবাই চিগাৰেট এটা উলিয়াই মুখত ল'লে। ওচৰৰে দোকানত ওলমি থকা নাৰিকলৰ জলা জৰীডালত চিগাৰেটটো জলাই ল'লে। আবে, দোকানৰ মাছহবোৰে তালৈ অবাৰ হৈ চাইছে নেকি? বৈ থকা ভাল নহয়। সি আওৱালে। এইবাৰ ভৰিবোৰ চলিছে হে। তাৰ কিন্তু ভৰিবোৰৰ ওপৰত কোনো 'কট্ট্ৰ'ন' নাই।

বৰ ওচৰ পাইছেহি কিন্তু দেখেই। অলপ ব'ব নেকি? কিন্তু ভৰিকিটা চাবি দিয়া পুতলাৰ দৰে গৈ আছে। তাৰ কথা হুপুনে।

কাণকিখন গৰম হৈছে। অলপ কম শুনিছে নেকি?

সৰ্বনাশ, বাৰাণ্ডাত সেইটো মুচা নহয়, কাকলি বহি আছে। আঁঠুৰ মাজত মুৰ শুঁজি বহি আছে। কাকলিৰ আগত সি চিগাৰেট নাথায়। কাকলিয়ে বেয়া পায়। তাই বুলি চিনি পোৱাৰ লগে লগে সি নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে জলা চিগাৰেটটো তাৰ হাতখনে নি মোহাবি পেলাই দিলে।

"পাগল নেকি?...এতিয়া ঘূৰিব পাৰি নেকি?... কাকলিয়ে হঠাতে দেখিলে কি বুলিব? মনতে চাটগৈ ভাবিব—পঢ়া-শুনা নাই, বাতিপুৱাই এওঁৰ প্ৰেম জাগিল।" মনটোৱে হঠাতে ঘূৰি যাবলৈ কোৱা দেখি সি ইমানবোৰ প্ৰশ্ন কৰিলে। চাবি দিয়া পুতলাৰ দৰে ভৰিকিটা কিন্তু গৈ থাকিল।

কাণকিখন গৰম লাগিছে নেকি? কাৰলতৰ তল ঘামিছে বোধকৰোঁ। হাত-কিখন একে ঠাইতে থাকিল, লৰচৰ কৰিবলৈকে সাহস নকৰিলে। কিজানি সামাজ্য লৰচৰ কৰিলেও কাকলিয়ে মুৰ তুলি চায়।

সি গম নোপোৱাকৈয়ে ভৰিকিটা গৈ থাকিল।

বৰ বিপদখন হ'ল। বাহিৰতে কাকলিক পাবৰ কাৰণে সি সাজু নাছিল। পায়জামাৰ বোকা লগা টুবুৰা কাকলিহঁতৰ ঘৰৰ ফালে পৰিল। ইমান বাতিপুৱাই নহা হ'লেই ভাল আছিল।... বাপেকটো ওলাই আহি দেখিলে ভাবিব আলোঙে আলোঙে কাকলিক চোৱা বুলি।

ভালকৈ কাণেৰে শুনা নাই। চকুৰেও দেখা নাই নেকি? এবাৰ চোৱাই ভাল, কাকলিয়ে মুৰ তুলিছে নেকি? আবে, তাৰ মুৰটো দেখোন সি লৰচৰ কৰিব নোৱাৰে—কোনোবাই যেন নাটু-বলু মাৰি টাইট কৰি দিছে।...আজি কি বাৰ?...

বাতাব লৈ মাজেদি ভৰিকিটা গৈ আছে। প্ৰশান্তৰ চাৱনি নাকৰ পোনে পোনে বাটৰ মোৰত থকা গছজোপাত।...

ঘূৰি নোচোৱাকৈয়ে সি চেলেকা-চাননিৰে বুলি গ'লে, সেইটো কাকলিহঁতৰ পহুঁলি। এতিয়া লোমোৱাৰ আগতে অৰুণমান বৈ সি উল্লাহ জলাই ল'ব।... কি হ'ল? ভৰিকিটা নবয় দেখোন... দেৱা...

...সেয়া...

...পা—বে—ই

পাবেই হ'ল পহুলি।

এতিয়া আক ঘুঁৰি সোমাব নোৱাৰি।

ভবিষ্যে এইবাৰ বিমান পাবে বেগেবে খোজ পেলাইছে। কোনো বা দেখিছে
শিচবপৰা। কোনোবাই স্বাভিলে নেকি! সন্ধানটো বচাই বাটৰ যোৰটো পালেগৈয়ে
বকা।

কেবাটাও শিলঙটি খোজৰ কোবত উকৰি গ'ল। ভবিষ আঙুলিত দুখ পালে নেকি
জানো? চেঙেলপাট ছিগিলে হে সৰ্বনাশ হ'ব। ...এটা ভবি আনটো ভবিষ পায়জামাত
সোমাই কোনো মতে নপৰিল সি। আঁঠুৰ ওচৰলৈকে ফাটিল। ...দেখিলে নিশ্চয়।—
নাই, সি ঘুঁৰি চাব নোৱাৰিলে ..

.. পাৰিলে কাকলিয়ে। হঠাৎ বাটত আঠৈ ফুটাৰ
দৰে শিলঙটি ওফৰা শুনি তাই যুৰ ভুলি চালে। কটা পায়জামাটো চাই চাই তাইব
ওঁঠত হাঁহি এটাই বাগৰ সলাই শুলে। সেই স্থিতিতে মুখেদি ওলাই পৰিল অকণমান
পুতো সনা এটা শব্দ—“বেচেৰা।”

ইমান দুখ, ইমান চিন্তা, ইমান দুশ্চিন্তাৰ মাজতো মুখত হাঁহি ওলাব খোজা দেখি
নিজেই আচৰিত হ'ল কাকলি। তাই ভেঙে এতিয়াও মাজুহ হৈ আছে? ...সাহস পালে
কাকলিয়ে। এটা ভাগবত উশাহ এৰি মনৰ বোজা পাতল কৰি ল'লে।

খন্ডক নিটোল।

এটা দীঘল হুমুনিয়াহ এবিলে কাকলিয়ে। গাব ভোজ-জালীয়া ব্লাউজটোৱেদি দেহাটো যেন ওলাই আহিব খুজিলে। বান্ধনি-ঘৰৰ মুখৰপৰা বাপেকে যত। কেটেঙা মাতে আজি তাইক হলে বিদ্ধাৰি বিদ্ধিব নোৱাৰিলে।

বাপেকে আকৌ মাতিলে। এইবাৰ অলপ ওচৰৰপৰা।

তিনি বছৰীয়া সৰু ভায়েকটো বোধকৰোঁ বাপেকৰ চিঞৰতে উঠি আহিল। সি চকু মোহাৰি ধৰক-বৰকটক আহি বায়েকৰ কবঙন আৰু বুৰুৰ হাজতে যুৰটো গুঁজি দিলেহি। কাকলিয়ে তাৰ উদং দেহাত হাত এখন খ'লে—তালৈ নোচোৱাকৈয়ে।

এলোপা এলাই হৈ কাকলি বহি থাকিল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ ছবিৰ দৰেই নিকা তাইৰ মুখ-চকু; তাত কোনো ভাবৰ ডাৱৰ নাই।

ঈয়াতকৈও সৰু ভায়েক এটা আছে কাকলিৰ। আঠ মাহমান হৈছে। বাপেকৰ বয়স ৫৫। কাকলিৰ বয়স ২২। তাইৰ বিয়াৰ কথা বাপেকে এতিয়াও ভবা নাই বুলি তাই জানে। বাপেকৰ বুঢ়া বয়সত 'ভগৱানে দিয়া' নৱম সন্তানটোৰ কথা মনত পৰিলে তাইৰ লাজ লাগে, ভগৱানৰ 'সন্তান-দিয়া হাত'টো কাটি পেলাবৰ মন যায়। এইবুলি ভাবিয়েই কথাটোৰ সম্ভাৱ্য অৰ্থটো মনত খেলাই বোৱাত কাকলিয়ে অকলৈ লাজ কৰিলে। নিলাজ সমাজত জীয়াই থাকিলে অকল নিজৰ মনৰ আগত হে লাজ লাগে—তাকো নিলাজ কাম কৰোঁতাজনৰ নহয়, আনৰ হে।

“কিমান চিঞৰিৰ লাগে ভোক? চাহটোপা দিওঁতেই দেখোন বেজি হুপৰ কৰিলি।” হাতত লৈ অহা বান্ধনি-ঘৰৰ মুখৰ চকোৱা ডঙা গাঠেমুঠি কাকলিয়ে কাকলিৰ আগত খঙেৰেই পেলাই দিলে। কাকলি নিৰ্বাক —একেদৰে বহি থাকিল। তাই জানে, তাইৰ মাকে ঈয়াতকৈ বহুত সোনকালে বাপেকক চাহ কৰি দিছিল। কিন্তু নৱম সন্তানটো হোৱাবেপৰা মাক বিচনাতে। গতিকে সেই কাম এতিয়া তাইৰ। বাপেকে হুৱতো তাইক বুজাব খুজিছিল, মাকে ঈয়াতকৈ বহুত সোনকালে চাহ দিছিল। কিন্তু এনেকুৱাকৈ কোৱা কথাবোৰ আজিকালি তাইৰ কাৰণে খুব সাধাৰণ। মাকলৈ তাইৰ বেয়া লাগে। তিনি বছৰীয়া ভায়েকটো হোৱাৰ পাচতে ডাঙৰে সাৱধান কৰি দিছিল, আকৌ সন্তান হ'লে বিপদ হ'ব বুলি। কিন্তু 'ভগৱানে' দিলে ...।

একো নজবাটক তাই চকুৰ আগতে পৰি থকা গাঠৈ কেইটুকুৰালৈ লগে। কাকলিহঁত ডাঙা-ঘৰত থাকে। বান্ধনি-ঘৰৰ দাঁতিৰ চকোৱাখন আগৰী-খৰি কৰোঁতেই শেষ হৈছে।

তিতবস্ত সৰু কেঁচুৱাটোৱে ডিঙিবিছে। মাকেও কেনেকোনাই কিবা এটা কৈছে। তাইক চাহ কৰিবলৈকে কৈছে চাটৈ।

তাই আকৌ বাটৰ ফালে চালে। প্ৰশান্তটো নেদেখা হ'ল। এই হাইকীমুৱা ল'ৰাটোলৈ তাইৰ পুতৌ হয়। অলপ যেন বেচেৰাই সমৰ্থন বিচাৰে।

এহাতেবে কোলাত শুই থকা ভায়েকটোক থিয় কৰাই দি কাকলিয়ে আন হাতত শুকান গাঠৈৰ টুকুৰাখিটো লৈ কোনোবাই তেঁলি নিয়াদি ৰান্ধনি-বৰ পালেগৈ। চকু পেলাবলৈ যিণ লগা হৈ আছে জুহালৰ চাৰিওফাল। নিমখৰ বস্তা পেলোৱাদি তাই নিজৰ দেহাটোক ধপচকৈ জুহালৰ আগত পেলালে। অলপ কেবাচিন তেল ঢালি জুইকুৰা জলাই দিলে।

এই বেৰ-ভগা ৰান্ধনি-বৰ, এই চকোৱা ভঙা খৰি আদিৰ মাজত শুকাই শুকাই জীয়াই থকা সিহঁতৰ পৰিয়ালৰ জীৱনবোৰৰ মাজত কেটুকৈটুকৈ চকুত পৰা তাইৰ যৌৱনটোক তাই প্ৰায়ে অনাদৰ কৰিবলৈ বাধ্য হয়, যিণ কৰে কেতিয়াবা।

সাধাৰণ কলেজৰ চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত পঢ়া আন আন ছোৱালীতকৈ বহুত বেছি কথা জানে কাকলিয়ে। তাই ল'গসাৰথনক বিভিন্ন ৰূপত দেখিছে। বাপেকে চৰকাৰী চাকৰিত থাকোঁতে দেখা সংসাৰথন, চাকৰি ঘোৱাৰ পাচত দেখা সংসাৰথন, নিৰ্বাচন প্ৰাৰ্থী হৈ বাপেকে প্ৰতিযোগিতা কৰোঁতে দেখা সংসাৰথন, এতিয়া মাৰোৱাৰীৰ গাহীত চাকৰি কৰি চলোৱা সংসাৰথন—প্ৰত্যেকখনেই বেলেগ। বহুত সময়ত কলেজত থাকোঁতে তাই নিজৰ কথা পাহৰি থাকে। কিন্তু ঘৰত থাকোঁতে প্ৰতি মুহূৰ্ত্তত তাই নিজৰ বৰখনৰ কথা ভাবে, নিজক পাহৰি ভাবে, ভাবিবলৈ বাধ্য হৈ ভাবে। এটা নিৰ্ভৰ সত্য তাই অহুভৱ কৰিছে। সামাজিক মানদণ্ড বজাই ৰাখি উল্লেখ্য হৈ বাচি থাকিব খোজা কম উপাৰ্জনৰ মধ্যবিত্ত পৰিয়ালত বহুত আৱৰ্জনা মিছা কথাৰ মজলিনেৰে ঢাকি ৰাখিব লাগে, নিজকো ফাকি দিব লাগে আৰু এনেদৰে পৰিয়ালত হৃদয়ৰ গাভৰু ছোৱালী নাথাকিলে সংসাৰ নচলে। তাই জানে, এইবোৰ কথা আনে শুনাটক ক'লে তাইৰ গাতো চেকা পৰিব, মাহুহে ছিঃ ছিঃ কৰিব। কিন্তু সেই ছিঃ ছিঃ কৰা সকলৰ ঘৰতো একে ঘটনাই সহায় ঘটি আছে বুলি তাই ন দি ক'ব পাৰে। উদ্ভৱতাৰ সকলো সাজ খুলি তাই মনটোক একেবাৰে নিকৰ্পটি কৰি ভাবি চালে, আজিকালি সিহঁতৰ ঘৰলৈ অহা বাপেকৰ সকলো বন্ধু কেৱল তাইৰ কাৰণে হে আছে।

বাপেকে চাকৰি এবাৰ ছুৰছৰ পাচৰ কথা। বাপেক ইলেক্চনত নামিল। বহুত টকা খৰচ কৰিলে। হাবিল। কিন্তু সেই ইলেক্চনৰ আগদিনা বাতিৰ এটা বিবাট ঘটনা। সহায় তাই মনৰ মাজত বগৰাই ফুৰোঁতে ক্ষয় হৈ হৈ এতিয়া সি সপ্তম এড'ৱাৰ্ডৰ যুঁতি থকা ভাৱৰ পইচা এটাৰ নিচিনা মিহি হৈ পৰিছে, যিটো পইচাত সপ্তম এড'ৱাৰ্ডক যুঁতি আছে বুলি বুজিব পাৰি অল্পমানত হে। বাপেকক নিৰ্বাচনত সহায় কৰা সেই আৱহীয়া পেটুৱা মাহুহজন সেইদিনা তাইৰ ওপৰত পৰিছিল—পলসত হাতী পৰাৰ দৰে। মনুৰ গাভৰু তাই। অলপ জনা-নজনী কিবা জনাৰ পাতল ইচ্ছা, অলপ ভাগৰ, অলপ 'যি হয় হওক' ভাব, অলপ লাজ, অলপ বাপেকৰ নিৰ্বাচনত শুভ ফলৰ প্ৰাৰ্থনা—এই সকলোবোৰ মিলাই তাই নিজকে এৰি দিছিল। পিচত তাই খুব কান্দিছিল। বাপেকৰ সেই আৱহীয়া সহকৰ্মী আৰু মাহুহ তাইক সেইদিনাই বজাই দিছিল—নাৰীৰ প্ৰয়োজন কি। ৭৮ পিচৰপৰা তাই সাৱধান হৈ আহিছে। কিন্তু সেই

অভ্যাচাৰৰ বিচাৰ কৰি বোৰীক দণ্ড দিয়াৰ বি প্ৰৱণ ইচ্ছাক তাই ইমান দিনে হয়ন কৰি আহিছে, তাক কোনোমতে মনৰপৰা একেবাৰে আঁতৰ কৰিব পৰা নাই। তাইৰ মতে, এনেকৈ জোৰেৰে কিবা আহাৰ কৰি নিয়াকে ডকাইতি কৰা নোবোলে জানো ? খুব বেয়া লাগে তাইৰ, বিশেষকৈ যেতিয়া তাই কেতিয়াবা নিজৰ বিয়াৰ কথা ভাবে। বিজনক তাই বিয়া কৰাব, সেইজনক যে গোটেই জীৱন মিছাকৈ ক'ব লাগিব তাই ভুটি বুলি। সকলো উচ্চ শিক্ষাৰ পাচতো, এজনী অসমীয়া ছোৱালীৰ জীৱনজোৰা মানসিক শাস্তিৰ কাৰণে 'ভুটি' শব্দটোৰ অৰ্থ কিমান বেছি, তাই বুজে।

পুৰি পুৰি ওলাই অহা গাৰ্ধকিডাল তাই জুহাললৈ ঠেলি স্মৃয়াই দিলে।

কেবা ঠাইতো কিচিকা এটা স্পিণিং পায়জামা আৰু কটা বনিয়ন এটা পিছি কাকলিৰ বাপেক কৃষ্ণ কাকতি থিয় হৈ থাকিল—কাকলি বোৱাৰ কালে চাই। আজি কাকতিৰ মনটো ভাল। আজি 'সি' এহেজাৰ টকা ধাবলৈ দিয়াৰ কথা আছে। কেইবছৰমানৰ ভিতৰতে বহুত ধাৰ কৰিছে কাকতিয়ে। কিন্তু কাকতিৰ লাহে লাহে এটা সন্দেহ হৈছে—ধাৰ দিওঁতাবোৰেও বোধকৰোঁ জানে তেওঁ কেতিয়াও পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰে বুলি। আজি যদি আগবঢ়ালিহে এহেজাৰ দিয়ে, তেন্তে ঘৰ-ভাড়া, গাৰ্ধীৰ, চাউল-দাইল আদিৰ নানা খুচুৰা বাকী মাৰি কেইদিনমান নিশ্চিন্ত মনে বাটলৈ ওলাব পাৰিব।

কাকলি ৰাছনি-ঘৰলৈ বুলি বোৱাৰ লগে লগে কাকতি এথোজ-দুখোজকৈ কমটোত সোমাল। এনেয়ে এবাৰ চাৰিওফালে চকু ঘূৰাই চালে। কেইখনমান আধা-ভগা বেতৰ চকী। তাত থকা 'কুচন'ত এসময়ত ভাল অৱস্থা থকাৰ পৰিচয় আছে। দুৱাৰ আৰু খিৰিকীৰ পৰ্দাবোৰতো। চুকত থকা বেডিঅ' খোৱা স্টেণ্ড ডাল খালী। এতিয়া তাত এটা ফুল নথকা আইনাৰ ফুলদানি আছে। অলপ ওপৰলৈ চালে কাকতিয়ে। কেবাখনো ডাঙৰ ডাঙৰ কটো। তাৰে দুখন গুপ কটো। বুলি-বালিৰে ডাৱৰীয়া হৈ আছে। এটাইকেউখনতে তেওঁ আছে, মাজ বেলেগ বেলেগ সময়ত। এখনত তেওঁ আছে চাহাবী বেশত। তেতিয়া তেওঁ যোগান বিভাগৰ চৰকাৰী বিষয়া। তাৰ ওচৰতে আছে, খদ্দৰৰ লাজ পিছি তেওঁ এখন সন্তাত বক্তৃতা দিয়াৰ কটো। নিৰ্বাচনত প্ৰতিযোগিতা কৰোঁতে। তেওঁৰ চাকৰি বোৱাৰ বিষয়ে তেওঁ কয়, এই আজিকালিৰ ডলটিয়াৰ মন্তীবোৰৰ লগত কাম কৰি স্ব্থ নাই কাৰণে ইচ্ছকা দিয়া বুলি। আনে কয়, আৰু চৰকাৰী বেকৰ্ডত পোৱা যায়—কিবা টকাৰ গণ্ডগোল কৰি চাকৰি বোৱা বুলি। মন্তীৰ ভৰিয়ে-হাতে ধৰি হে বোলে জেললৈ বোৱাৰপৰা সাৰিছিল। সকলো গোটেৱা টকা ইলেক্‌চনতে শেষ কৰি তাৰ পাচত কাকতিয়ে বহুত ব্যৱসায় কৰিলে, বহুত কাৰবারৰ লগে লগে দেখিলে। যোগান বিভাগৰ মাহুত কাৰণে বহুত কাৰবারীৰ লগত তেওঁৰ চিনাকি আছিল। কিন্তু চৰকাৰী মহলত তেওঁৰ প্ৰতিপত্তি নেদেখি একে একে সকলোৱে এৰি দিলে। তাৰ পৃষ্ঠত তেওঁ ইজন-নিজনৰ কাৰণে ইটো-সিটো 'পাৰ্টিট' যোগাব কৰি কিছুদিন চলিল। আজি লাক্ষ্য মাহুত তেওঁ প্ৰেছটাই আগবঢ়োৱাৰ চাকৰি কৰিছে। আনে জুখিলে কয়

—তেও এটা ইন্ডাল্লি খুজিব গ্ৰেবটাইব লগত অংকীয়াব হৈ। বৰ্তমান চলি থকা ব্যৱসায়ত তেওঁ আইন-পৰামৰ্শদাতা। কাকতিৰ মতে, বৰত মাখাই বহিলেও বাহিৰত সাৰ্বাঙ্গিক মানদণ্ড বজাই ৰাখিব লাগিব। মহ'লে সদায়ে সেই-সেই-ছেই-ছেই কৰিব। সেই কাৰণেই তেওঁ নিজৰ গাঁৱত থকা ঘৰলৈও ঘূৰি যোৱা নাই। তেওঁ জানে, ঘৰলৈ ঘূৰি গ'লে অন্ততঃ থাকিবলৈ আৰু শুভা ভাত মুঠি খাবলৈ ভাবিব নালাগে। কিন্তু বছৰৰ বাবৰাহে ধান-খেতি আৰু গৰু চিন্তা কৰি থকা সেই নিজৰ ঘৰ আৰু গাঁৱৰ সৰাজখমৰ লগত থাকিবলৈ কেনেকৈ !

কুক কাকতিৰ ছুটা ডাঙৰ পুতেক আছে—জুয়োটা। কাকতিতকৈ ডাঙৰ। একেবাবে ডাঙৰটো লক্ষ্যত গান শিকিবলৈ বুলি গৈ আজি ছবছৰে নাই। প্ৰথমে কিছুদিন চিঠি দিছিল টকা খুজি। পিচলৈ ঘৰৰ অৱস্থা জনাগত চিঠি নিদিয়া হ'ল। আৰ-ডাৰ মুখে খবৰ পাইছে, কোনোবা চিনেমা কোম্পানীত মোমোৱা বুলি। স্বাক্ষৰীয়ে সদায় ছুখ কৰি থাকে। কয়—পইচাৰ অভাৱতে ল'ৰাটো ভেনেকুৱা হ'ল। বিত্তীয়টো শুভাচাৰীত অনাজাত। নাম জিতেছে। মাহুছে জিৎচৰ্চাৰ বুলি মাতে। কোনোবা শুভা পাটিৰ চৰ্দাৰ বোলে। এইবোৰতো আৰু আম হালুহক ক'ব নোৱাৰি। কাকতিয়ে আনক কওঁতে কয়, 'ডাঙৰটোক চিনেমা লাইনত দিহেঁ। চিনেমা ইন্ডাল্লিৰ অসমত কিছুচাৰ আছে। আৰু, বিত্তীয়টোক কৰেনলৈ পঠিয়াব বুলি ভাবিহেঁ—'হেডি ইন্ডাল্লি বেনেজয়েণ্টৰ হৈনিং লৈ আহিবলৈ। সি খুব ষ্টং ল'ৰা। এনাজি বেছি কাৰণেই ছুটামিও বেছি। ঠিক হৈ বাব পিচে...।' নিজৰ আৰু পৰিয়ালৰ বিষয়ে কোনো দুৰ্বলতা কেতিয়াও ক'তো কাকতিয়ে প্ৰকাশ নকৰে। আনকি, গাঁৱৰপৰা কেতিয়াবা গাঁৱলীয়া ধৰণৰ বংশ-পৰিয়াল আহিলেও আনৰ লগত চিনাকি কৰি দিবলগীয়া নোহোৱাকৈ বাহিৰলৈ যত্ন কৰে।

এতিয়া গ্ৰেবটাই আগবঢ়োৱা নামৰ বিটো মাৰোৱাবীৰ লগত কাম কৰে, তাক হঠাতে আৱিষ্কাৰ কৰিছিল কাকতিয়ে। সেই সময়ত তেওঁ প্ৰায় বাগি-খুজি-খোৱা অৱস্থা পাইছিলগৈ। বহুত কথা কৈ বহুতৰপৰা দুই-এটকা ধাব কৰিও চাউল কিনিবলগীয়া হৈছিল। আনকি, কাকতিৰ কপমুখ বহু দুজনৰপৰাও ৫০ টকা ধাব কৰি আজিও ঘূৰাই দিব পৰা নাই। এইটো কিমান ডাঙৰ অজ্ঞান, কিয় সিহঁতে খোজোঁতেই ৫০ টকা দিলে, কাকতিয়ে জানে। সেই টকা মোৱাৰ পিচদিনাই বাতি ১০ বজালৈকে লিহুত বহি বহি কাকতিৰ লগত আজ্ঞা দিওঁতে তেওঁ ক'ব নোৱাৰাৰ দৰে বিচিনাত লীঘল দি টোপনিৰ ভাও ধৰিছিল। কিন্তু তেওঁ নজনা হৈয়ে থাকিল। আজি তেওঁৰ হঠাৎ মনত পৰি গ'ল, উচ্চপদৰ চৰকাৰী বিষয়া ঈশাৰ দেউতাক শ্ৰীবৰুৱাৰ ঘৰত সেইদিনা কাকতিৰ স'তে তেওঁক দেখাব পিচদিনাৰপৰাই গ্ৰেবটাইব লগত তেওঁৰ ভাব হৈছিল। আৰু সেইদিনা গ্ৰেবটোৱে বিশেষ এক দৃষ্টিৰে কাকতিৰ ফালে চাওঁতে তেওঁৰ মনত এটা পাশ বুদ্ধিৰ উদয় হৈছিল। আৰু তাৰ ফল স্বৰূপেই চৰকাৰৰ লগত ব্যৱসায়ৰ 'সেখা-সেখি বৰা-বৰি-কৰি দিবলৈ' যাঁহে দুখ টকাত তেওঁ চাকৰি পাইছিল। গ্ৰেবটোৱে কওঁতে কিন্তু চাকৰি বুলি কোৱা নাছিল। কৈছিল, 'আপুনি চিঠি-উঠি, তাইবেকটক-বিলকটক দুই-তাব কথা কৈ কাঁই কৰি দিব—

আব হুই আপনাক চিপ্‌বেট খবচা হুছ টাকা দিয়। হোইটা কাৰবাব—ডব্‌
মুনাক। বেছি হ'লে হুই একলাই নাখাওঁ...হাঃ হাঃ হাঃ।' হাঁহিটো বাবিলিল নি
ভিতৰলৈ যোৱা দুৱাবৰ পৰ্দালৈ চাই—বোধকৰোঁ কাকলিয়ে শুনিছে নে নাই
জানিবলৈকে। নিজকে নিজে বুজালে কাকজিয়ে—দোষ নাই। তেওঁতো ক'ব কবি
পইচা আৰ্জিছে। আৰু, প্ৰেৰণাদে যদি চকুৰে চাই কিবা এটা ছুপ্তি পালেই,
তাক পৃথিৱীৰ কোনো মাজহে কেতিয়াও বন্ধ কৰিব নোৱাৰে। প্ৰেৰণা
তেওঁৰ ঘৰলৈ আহে, কাকলিৰ স'তে কথা পাতে, কিছু তেওঁৰ থাকে। যাক
অৱশ্যে কেতিয়াবা প্ৰথমতে কৈছিল, মাজহে বেয়া বুলিব পাৰে বুলি। কিন্তু
প্ৰেৰণাদে প্ৰতিদিনেই আহোঁতে অনা উপহাৰে তেওঁৰ মাত কেতিয়াবাই বন্ধ
কৰিলে।

এথোজ-তুথোজকৈ বাছনি-ঘৰৰ ফালে আগুৱাই গৈ থকা কুক কাকতি হঠাতে বৈ
বনিয়নৰ ফুটা এটাইদি আঙুলি স্কুৱাই বুকুৰ নোমকিডাল ছুই ছুই ভাবিলে—কিছু
কালি সি এহেজাব টকা দিবলৈ গাত লোৱাৰ পিচত ভৱতাব নামত তেওঁ তাক বি
স্বিধা দিলে, তাৰ লোলুপ মনটো চিনি পায়ো দিলে, সেইটো উচিত হ'ল জানো ?
প্ৰশ্নটোৱে কাকতিক আগ ভেটি ধৰিলে। সমাজত মান বাখিবলৈ গৈ তেওঁ নিজৰ
ছোৱালীক বেচাৰ নিচিনা ক'ব নাইতো ?

ভিতৰত কৈচুৱাটোৱে পাবেমানে চিঞিছে।

জমাদাৰটোৱে অকলে অকলে ভোৰভোৰাই ভোৰভোৰাই চোভালত ৰাডুটো
ওপৰে ওপৰে লগাইছে। তাক দৰমহা নিদিয়া চাৰি মাহেই হ'ল নেকি ?

ল'ৰা-ছোৱালীগালৰ কাপোৰ-কানিবোৰ চোৱা। কিবা ভিকাৰীৰ ল'ৰা-
ছোৱালীৰ নিচিনা হৈছে।

ইউডৰ মাকেনো সেয়া কেনেকোনাই কাক চিঞিছে ? কাকলিকে মাতিছে
বোধকৰোঁ চাহ দিবলৈ। বেচৰীৰ মুখত ঔষধৰ নামত চাহ হে পৰিছে।

অ, সেইটোৱে ঘৰ-ভাড়া, বিচাৰি আহিল বোধকৰোঁ।

কাকতি ঠাইতে ভিতৰ সোৱাল। কাকলিকে পঠিয়াই দিব ঘৰত নাই বুলি
ক'বলৈ। আজি বাতি দি দিব পাবিব। অন্ততঃ দুমাহমানৰ দি মুখখন বন্ধ কৰি
থ'ব। আৰু, এতিয়া ঠিক হিচাপ কৰি এহেজাব টকা খৰচ কৰাৰ বাজেট এখন
কৰিব।

ভিতৰত চাহৰ নাগ ভগা কাপটো মুখৰ আগত লৈ বাহিৰত ঘৰ-ভাড়া বিচাৰি
অহা মাজহটোৰ কথা কাকতিয়ে কাপ পাতি শুনিছে—

"সদায়তো গুলি-বাতিপুৰা কৰি আজি ৬ মাহেই হ'ল। চব খৰচ কৰিবলৈ পইচা
জমা—ঘৰ-ভাড়া হে নাই। কিন্তু, বাবোৱাৰী বন্ধ দিনো আহে দেখোন, তাৰপৰা
লৈ দিব নোৱাৰে ?.....যোক ঘৰ এৰি দিব লাগে।...নহ'লে পুলিচ লগাই
উলিয়াব...।"

এটোক চাহ খাই কাকতিয়ে কথাবোৰ ভাল পেলগাই দিলে। কথা হুতলা হ'ল।
মাজহটো গ'ল নিশ্চয়। কিন্তু, তেওঁৰ দ্বিতীয় পুত্ৰকৰ, ওপৰি বাহিৰত জমাদাৰ।

কিন্তু বহুত বাপেকক গালি পাৰি যোৱা মাহুহবোৰক লি একো ক'ব নোৱাৰে। এজনী গাভৰু ছোৱালীৰ আগত ইমানবোৰ কথা এই মাহুহটোৱে কেনেকৈ কয়? অকণো শিটোচাব নাহানে।

এখন বড়ো পাৰীৰ বড়ুৱা শাৰী পিছি কাকলিৰ মাক পিচকালৰ বাৰাণ্ডাতে বহিলহি। কোনোমতে দুৱাৰত ধৰি, খুঁটাও ধৰি আহিছিল। চাই আহিল কাকতিয়ে। বহুত সজ কৰিছে এই মাহুহজনীয়ে। বন্ধু ডাক্তৰ এজন আনি দেখুৱাইছিল। বহুত দৰবৰ গ্ৰেচক্ৰিচন দিলে। কিন্তু কোনো বন্ধু দোকানী বিচাৰি নাপালে—যাবপৰা বাকীকৈ দৰব আনিব পাৰি।

“কেঁচুৱাটোৱে আজি বাতিৰে বাতিটো ঘৰঘৰাই আছে। ককৰ কোবত ভালকৈ উপাহক ল'ব পৰা নাই”—কাকতিয়নীয়ে চুৱা-পাতনিৰ ফালে চাই চাই কাকতিক উদ্বেগ কৰিয়েই ক'লে।

“ডাক্তৰ আনিম আজি। তোমাকো দেখুৱাব লাগে।”

“ডাক্তৰ নালাগে। কিবা হোমিওপেথিক ঔষধ ছপালিমানকে অনা হ'লে ভাল আছিল। উপজিল যেতিয়া চকুৰ আগতে মৰিবলৈ দিব নোৱাৰি নহয়।”—বিৰক্তিবোৰ শব্দ হৈ ওলাই আহিল কাকতিয়নীৰ মুখৰপৰা।

দুৰত—কেঁচা কুঁৱাটোৰ পাৰত কাকলিয়ে কাঁহী-বাটি ধুইছে। মাকে তাইলৈ চাই চায়েই ক'লে—“এইবোৰ এটা ব্যৱস্থা কৰিব লাগিছিল। মই মৰিলে তাইৰ অৱস্থা কি হ'ব? হাকিম-মুলিক বিচৰাতকৈ আমাৰ সাধাৰণ তৰপৰ শিক্ষা-দীক্ষা থকা ল'ৰা এটা বিচাৰিলেই হয় দেখোন। কিমান আক তাই ঘৰতে চাকৰণী হৈ থাকিব।”

কাকতিয়ে ক'ব খুজিছিল, তাইক বি. এ পাছ কৰিলেই কৰেনলৈ পঠিয়াব। কিন্তু নক'লে। কাৰণ, সেই কথাৰ উত্তৰ ঘৈণীয়েকে কি দিব তেওঁ জানে। ভোৰভোৰাই বহুত কথা ক'ব। ক'ব—“অ, তাই নহ'লে কোনেও ধাবলৈ টকা নিদিয়া হ'ব বুলি ভয় কৰিছে হ'ব পায়? চাকৰিটোও নাথাকিব নেকি? সেইবোৰ বাৰে-বাংকৰা কথা আনক ক'ব।” ইত্যাদি। এই মাইকী মাহুহবোৰক কোনোমতে বুজাব নোৱাৰি যে বেয়া দিনকিটা কোনোমতে কটাই দিলেই ভাল দিন আহি পৰে। আক, ভেতিয়া এতিয়াৰ কাকলিৰ ৰূপ চাবলৈ অহা স্বৰ্গপৰ বন্ধুবোৰক ভালকৈ এশিকনি দিব পৰা হ'ব। কিছুমান অগ্ৰিয় কথা কাকতিয়নীৰ মুখত শুনাৰ ইচ্ছা নাই কাৰণেই কাকতিয়ে একো নামাভিলে।

এতিয়া ঘৰপৰা ওলাই যোৱাই ভাল। কাকতি হাত-মুখ ধুই কাপোৰ-কানি পিন্ধিবলৈ ওলাল। হাতত পাঁচটা টকা আছে। তাকে দি বাব, চাউল-কাঁহিল বিলাগে আনিবলৈ।

বাহিৰত দুৱাৰত কোনোবাই টুকুৰিয়ালে। কাকতিৰ চকুৰ ইংগিততে সৰু নাঙঠ ল'ৰাটোৱে খিৰিকীত উঠি জুৰি চালে আক দৌৰি আহি বাপেকক কাণে কাণে ক'লেহি—“কেজাবাবু।”

জবানবিতৈ কাকতিয়ে কাপোৰ পিন্ধি ল'লে। পিন্ধোতে পিন্ধোতে ল'ৰাটোক ক'লে,—“গক, 'আংকোজ' বুলি ক'বি।”

অলপ তামোলৰ বোগাব কৰিবলৈ কাকতিয়নীক ক'লে। আৰু ক'লে—
“কাকলিৰ চাভতে পঠিয়াই দিবা।” নাউঠ ল'ৰাটোক ৫ টকীয়া নোটখন দি চিগাৰেট
এটা আনিবলৈ দিলে আৰু ক'লে, “আনি ভিতৰ ফালৰপৰা নিবি।” তাৰ পাচত
কাকতি কাহ এটা মাৰি, ভৰিত ধুনীয়া মোমৰ বেড্‌কয় স্লিপাৰ শিদ্ধি বাহিৰলৈ
ওলাই আহিল।

“অ' মিষ্টাৰ আগবঢ়া। বহক, বহক। বহি আকৌ ভাবিছিলোঁ যে—who
might come so early আপোনালোক সঁচাকৈ কামৰ মানুহ।”—কাকতিয়ে কথা
কওঁতে আধা-আধি ইংৰাজীত ক'বই। লাগে ইজনে বুজকেই বা ছবুজকেই।

চাহাবী পোছাক পিন্ধা মাৰোৱাৰী প্ৰেমচান্দ আগবঢ়া। বয়স প্ৰায় চল্লিশ।
মুখত এটা হাঁহি লৈ কাকতিৰ কথাখিনি ধৈৰ্বেৰে শুনি লাহে লাহে ক'লে, “একটা
বিচেচ দাৰ্কাৰ। আপনি অলপ বাব লাগে।” তাৰ পাচত ভৰিত খজুৱাই, টেবুলত
আঙুলিৰে আঁকি, খিৰিকীয়েদি দুবাবমান খেঁকাৰ পেলাই প্ৰেমচান্দে কাকতিক বুজাই
দিলে যে কামটো মিষ্টাৰ বকৰায়েই কৰিব, বকৰাৰ লগত তেওঁৰ ভালো আছে,
গোটোই ঘৰখনৰ লগতে তেওঁৰ ভাল, এবাৰ বকৰাৰ জীয়েক দেশাক পিকনিকলৈ
নিবলৈ তেওঁ নিজৰ গাড়ীও দিছে, কিন্তু লগতে কাকতিও থাকিলে ভাল। অৰ্থাৎ
বকৰাক কোৱা হ'ব—এই কাম কৰিব খোজা হৈছে কাকতিৰ উপাৰ্জনৰ কাৰণেই।
আৰু কাকতিয়ে মনে মনে বকৰাক ক'ব—প্ৰেমচান্দৰপৰা পোৱা টকাটো কাকতি আৰু
বকৰা দুয়ো ভাগ কৰি ল'ব।

কাকতিয়ে কথাটো বুজিলে। ইতিমধ্যে কেওঁ কেবাবাৰো চিগাৰিলৈ চিগাৰেটৰ
কাৰণে। ল'ৰাটোৱে চিগাৰেট দি গ'লহি। চাহাব প্ৰস্তাৱ কৰোঁতে প্ৰেমচান্দে “মাক
কৰিব” বুলি ক'লে। আৰু, তামোলৰ কথা কওঁতে কাকলি নিজে নিকা বগা কাপোৰ
এসাজ পিন্ধি তামোলৰ বটাটো লৈ ওলাই আহিল। এনেয়ে প্ৰেমচান্দ থিয় হয়।
আজি কিন্তু বচাবপৰাই নমক্কাৰ দি ক'লে—

“আপনাক কট দিলোঁ।”

“নাই, কি কট তামোল দিওঁতে।”

“মিষ্টাৰ কাকতি, এহোঁক হাৱা-খাবলৈ মানে ফুৰিবলৈ গাড়ীটো দিম বুলি ভাবোঁ।
কিন্তু, চময়েই নাপাওঁ। আজ যদি কামটো খতম হয়, আপনি লৈ আহিব গাড়ীটো।”
কাকলিয়ে হাঁহি দিলে।

“কিয় হাঁহিলে। তুল অচমীয়া কৈছোঁ কি ?

“নাই, নাই। আপুনি অসমীয়াত কথা ক'লে, আপুনি অসমীয়া নহয় বুলি
কোনোও ক'ব নোৱাৰে। কেনেকৈ শিকিলে ইয়ান ভাল অসমীয়া”—কাকতিয়ে
জবাবদিকৈ ক'লে।

প্ৰেমচান্দৰ জৰ্জা-পাণৰ দাপ বহা বজা গাত এটাইকিটা ওলাই পৰিল। “জয়
অচমত, বহু চব অচমীয়া, হাৱা-পানী অচমৰ—আব অচমীয়া কব নাপাবিব কিয় ?”

কাকলি ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। এটা বেপাৰীক বাপেকে ইয়ান তোষামোদ
কৰা ডাই ধু কৰি শুনি থাকিব নোৱাৰে।

“হাইজীৰ চৰীৰ ভাল ?”

“বেংকিউ—ভালে আছে। কিন্তু এতিয়া আহিব বোৱাৰিব বোধকৰোঁ। পা খুবলৈ গৈছে।”

“ঠিক আছে। মোৰ প্ৰণাম জানাব। হাইজীৰ মোৰ খুব ভাল লাগে। খুব ভাল হাল্চ হাইজী”—কাকলিৰ মাকক প্ৰেৰণাৰে সদায়ে প্ৰশংসা কৰে।

“ম’ বা কাকলি, যাবে পা খুই উঠিল নেকি। চোৱাচোন—” বাহিৰৰ মাজুহৰ আগত কাকতিয়ে নিজৰ ম’ বা-ছোৱালীক সদায় ছুৰি-তাহাকৈ হাতে।

ভিতৰৰপৰা কাকলিয়ে কোনো উত্তৰ দিয়াৰ দৰকাৰ নহ’ল। বাহিৰত প্ৰেৰণাৰে হাত-ভৰি আছাৰি ‘নালাগে নালাগে’কৈ উৎপাত কৰি দিলে। ভিতৰলৈ চাই কাকতিয়ে ক’লে—“নালাগে বাক ম’ কাকলি।” তাৰ পাচত ছুৰি প্ৰেৰণাৰক ক’লে, “বৰত হই কাৰো ক্ৰিডমৰ ওপৰত হাত নিদিওঁ। উই লিড্ এজ্ ফ্ৰেণ্ডচ্।”

“আপনাৰ ঘৰটো দেখি মোৰ খুব ভাল লাগে—” প্ৰেৰণাৰে প্ৰশংসা কৰিলে।

“মাক্ কৰিব” বুলি কাকতি ভিতৰলৈ উঠি গ’ল। ভিতৰত বাৰাণ্ডাতে বহি থকা বৈদ্যুতিক ক’লে—ল’ৰাটোৰ হাতত চিগাৰেট কিনাৰ পিচত থকা বাকী পইচাবেই চাউল-দাইল যি লাগে আনিবা।

বাহিৰত অকলৈ বহি আছে প্ৰেৰণাৰ। সিৰামুৰিয়ে ধৰা মাজুহৰ দৰে ভৰিকিটা বিমান পাৰে মেৰি দি তামোলৰ বটাটো হাতত লৈ গিটাৰৰ দৰে বজাই টাইডালৰ ওপৰত কিলাকুটি এটা ব’হাই কিবা গুণগুণাই আছে। প্ৰেৰণাৰৰ হাইজীৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা গুৱাহাটীত জনাজাত। এবাৰ এজন ভদ্ৰলোকৰ লগত টেক্সি এখনত উঠি প্ৰেৰণাৰে টেক্সি-ড্ৰাইভাৰক ‘ইউনিভাৰচিটি’ বুলি ক’লে। এওঁলোকে গাড়ীতে বহি কথা পাতি থাকোঁতেই টেক্সি পৈ একেবাৰে ছোৱালী হোটেলৰ সমুখৰ গেটত ব’লগৈ। তেহে ড্ৰাইভাৰক গালি পাৰি ঘূৰাই আনিছে। কাৰোবাৰ ঘৰলৈ প্ৰেৰণাৰ ছুনি গ’লেই ওচৰৰ মাজুহে বি-বি বা-বা কৰে। প্ৰেৰণাৰৰ এদল মাজুহ আছে। তেওঁ-বিলাকৰ যোগেদি সাধাৰণতে সংযোগ স্থাপন কৰে। তাৰ পৰিৱৰ্তে সেই যোগনীয়া দলক দুই/এটা টকা, দুই/এক পেগ আৰু দুই/এটা সুবিধা মাজে-সময়ে দিয়ে। সেই যোগনীয়া দলত আবহীয়াৰপৰা চেঙেলীয়া ডেকালৈকে আছে। কাকলিৰ নাম প্ৰথমতে প্ৰেৰণাৰে শুনে এনেকুৱা এজনৰ মুখেত। সি ‘জামাই’ দেখুৱাৰ দেখুৱাৰ বুলি প্ৰায় বিশ টকা খালে। তাৰ পাচত বকৰাৰ বৰত চিনাকি হৈ বাকীখিনি সি নিজে কৰিছে। বকৰাৰ জীয়েক জেণাৰ লগতো তাৰ চিনাকি আছে। তাই কিন্তু সাংবাদিক ছোৱালী। তাইলৈ হাত মেলাৰ সাহস তাৰ হোৱা নাই। এইবিধ ছোৱালীৰ হাতত ঠগন হে খাব লাগিব বুলি সি জানে। তথাপি সি বৰলাহ দি এদিন তাইক খাটিছিল, কাকলিৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিবলৈ। তাৰ কাৰণে সি তাইক ২০০ টকীয়া বড়ী এটা দিবলগীয়া হ’ল—‘বৰদিবৰ উপহাৰ’ বুলি।

কাকতি ওলাই আহিল। “বলক তেওঁ। হই নিজে একাডেমি বাসিন্দা। আহিল,

এই কাকলিৰ কিয় দিব লাগিছিল। ভাবিছিলোঁ, ব্ৰিষ্টাৰ খইকীয়াবপৰা পাবলগীয়া টকা ১০০- কে লৈ আহোঁগৈ। পিচে আপোনাবো কেৰি হৈ যাব।”

“ঠিক আছে। যই গাড়ীৰে আপনাক তাত নহুৱাই দিব।”

“হ’ব হ’ব, কিন্তু কিয় আজি দিব নোৱাৰিম আক।”

“অ’, কিয়টো মুই দি যাওঁ।” প্ৰেয়চাৰে জেপত হাত ভৰালে।

“আপোনাৰ দিগদাৰ নহয় তো।”

“নাই, কি দিগদাৰ। আপনাৰ ছোৱালী, মুহূৰো দায়িত্ব আছে।” অদৰকাৰী হাঁহি মাৰি কাকতিৰ হাতত প্ৰেয়চাৰে ছখন দহ-টকীয়া নোট দিলে।

“খংকিউ” বুলি লৈ কাকতি ভিতৰলৈ গ’ল। যাওঁতে—“হা, অ’ হা কাকলি” বুলি মাতি গ’ল। ভিতৰত কাকলিৰ হাতত দুবিটা টকা দি তাইৰ চকুলৈ নোচোৱাকৈ ওলাই আহিল।

ড্ৰয়িং-কমৰপৰা ওলাই গাড়ীলৈকে যাওঁতে কাকতিয়ে প্ৰেয়চাৰক ক’লে, “আপোনাৰপৰা খুজি লোৱা বুলি ভাবি তাই ল’বই খোজা নাছিল। এইবোৰ বিষয়ত তাই বৰ ভাল। কাৰোপৰা একো নলয়।”

যি নিজক ফাকি দিয়ে, সি আনক ফাকি দি বেছি দিন চলিব নোৱাৰে—এই কথাৰে যেন প্ৰেয়চাৰৰ নিশ্চয়তাই ক’ব খুজিছিল। কাকতিয়ে উচপ্ খাই প্ৰেয়চাৰৰ মুখলৈ চালে। প্ৰেয়চাৰৰ কালাপাহাৰ চাৱনিত কাকলিৰ নিচিনা বহুত হিন্দু নাৰীৰ সতীত্বক উপহাসৰ বস্তু কৰাৰ অহংকাৰ জিলিকি উঠিল। নিজক বৰ অদহায় যেন লাগিল কাকতিৰ। গাড়ী স্টাৰ্ট কৰাৰ শব্দৰ লগে লগে কাকতিৰ পোটেই অন্ধৰখন জ্বৰি উঠিল। চিঞৰি দিলে কাকতিয়ে—“আই ওঁ।”

“হাক্ কৰিব ব্ৰিষ্টাৰ কাকতি! মুই দেখা নাছিলোঁ—”প্ৰেয়চাৰে অহনয় কৰি ক’লে। কাকতি বহাৰ পিচত প্ৰেয়চাৰে হাত মেলি দুৱাৰখন বন্ধ কৰিব খোজোঁতে কাকতিৰ আঙুলি এটাই অলপ চেপা খালে।

[তিনি]

“আবে...এ...এ”—চোৰে চোৰক হতাহি টেঁটু চেপা হাত উলিয়াই যিভাৰ বাহুত ধৰি মজিমে দূৰলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱালে।

“কি বে”—মজিদৰ হাতখন এছাৰ হাৰি একুৱাই চিকাৰীয়ে চিকাৰ চোৱাহি চালে যিভাই—মজিদৰ আঙুলিক অহুসৰণ কৰি। নিজৰ দেহাটোও এটা প্ৰশ্নবোধক চিনৰ দৰে বেকা কৰিলে সি।

মহেনে হাকপেণ্ট খুলি গামোচা পিন্ধিছিল। একে ধৈৰ্ঘ্যে সিহঁতৰ ওচৰত উপস্থিত হ’লহি। চুটি গামোচাখনে আৱৰণৰ কাম ঠিক কৰিছে নে নাই এহাতেৰে খেপিয়াই চালে, আৰু বজাৰ চোৰাংচোৱাই চোৱাহি চাৰিওফালে চকু ফুৰালে।

মজিদ, যিভা আৰু মহেন—কুৰিৰ দেওনা পাৰ হোৱা তিনিটা চকল ডেকা। নিয়ম মতে পুৱা তিনিও তিনি ঠাইত থাকিব লাগে। উজান-বজাৰ, লাখটকীয়া আৰু ভৰলুমুখত। কিন্তু, সাধাৰণতে তিনিওটা বাতি উজান-বজাৰতে যিভাৰ ঘৰতে থাকে—দিনটোৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা কৈ শেষ হওঁতে বহুত দেখি হয় কাৰণে। সদায় তিনিওটা পুৱাই যিভাৰ হাকৰ গালি খাই নৈত গা ধুবলৈ যায়। মজিদ এজন ভ্ৰমলোকৰ ড্ৰাইভাৰ। যিভা এটা হাবোৱাবীৰ ট্ৰাকৰ ড্ৰাইভাৰ। মহেনক যিভাই নিজৰ লগতে লৈছে, বিনা পইচাই কাম শিকাবলৈ। সিহঁতে জানে, ঘৰ আৰু মহাজৰ অৰ্থনৈতিক দুৰ্বোগ আৰু অৱজ্ঞাত আধাখুন্দা হোৱা সিহঁতৰ নিচিনা ল’ৰাবোৰক সিহঁতেই সহায় কৰিব লাগিব।

তিনিওটা কেইথোজমান চোৰৰ দৰে আগুৱাই গ’ল।

“হয় বে, বাতি নোপুৱাওঁতেই লাগিগহিয়েই স্কানাইড”—মহেনে বিবক্তিব ক’লে।

বাঁও হাতৰ খহি অহা ভাবিজটে। টানি টানি ঠিক ঠাইত খোৱাৰ চেঁচা কৰি যিভাই ক’লে, “ক’ত কিখন দেখিছ বে।”

মজিদ আৰু বৈ থাকিব নোৱাৰিলে। সাপে ধৰা বেঙৰ হাত উলিয়াই চিঞৰিলে—“বাতি পুঁ হাঁ ই লা গি হৈ হি।”

“পছ খেদা বিওঁ নেকি?” মহেনে গোৰগোৱালে।

“ব, ক’ৰ দলঙৰ তলত সোৱায় চাওঁ স্কানাইডক। লাঙে লাঙে ধৰিব বেকুৱাই।”—যিভাই ক’লে।

গছজোপাৰ আঁৰ লৈ তিনিওটা বহি পৰে। চকু কিন্তু একে ঠাইতে।

মজিদৰ ধৈৰ্য নাট। জিভাৰ তলত আঙুলি ফুৰাই সি দিলে ফুৰি হাৰি। লগে লগে সিহঁতৰ চাৱনি বন্দী কৰি বখা হালুফালে ঘূৰি চালে। ফুৰলীৰ হাজেহি ভালকৈ হৰিব নোৱাৰি। উধাপি মজিদে চিনি পালে ছোৱালীজনীক। ঈশা! কিন্তু এওঁ আইদেউতো ইবান সোনকালে উঠা ছোৱালী নহয়। আকৌ ফুৰি চালে। হয়।

কেনেবাটক চিনি পায় বুলি মজিহে মুখ লুহুৱালে। বাকী ছুটাইও। সিহঁতৰ দৃষ্টিৰ লক্ষ্য ওচৰতে বৈ থকা পাড়ীত উঠি গুৱাহাটীৰ পুৱাৰ পোহৰত যিদি প'ল।

কোনো কথা নোকোৱাটক তিনিওটা গা ধুবৰ কাৰণে পানীৰ ওচৰ পালেগৈ। সাধাৰণ শিক্ষিত সমাজে শ্ৰেণী বিভাগ কৰি দিয়া সিহঁতৰ 'ভৃতীয়া' শ্ৰেণীৰ জীৱনতো সমস্তা আছে। এনেকুৱা এটা সমস্তাই সিহঁতক দেখা দিছে যেনে আহি সিহঁতৰ লগ লগা দিনবেপৰা। আজি তিনি মাহ হ'ল। যেনে অহাৰ আগতেও সিহঁতৰ সমস্তা আছিল অৱশ্যে। সেইবোৰ বহুত দিনৰ আগৰ কথা। তেতিয়া মিতা পঞ্চম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ। বিধবা মাকৰ একেটা ল'ৰা। মাকে বজাৰত শাক-পাচলি বেচে। বাপেকৰ দিনৰ অকণমান ভেটিত আছিল সিহঁতৰ ঘৰটো। কোনোবা এজন কংগ্ৰেছী মালুহে কিম্বা-কিবি কৰি সেই ভেটিটো ল'লে আৰু সিহঁতক তাৰপৰা খেদি দিলে। মাকৰ শৰীৰ সেই তেতিয়াই ভাগি পৰিল। তাৰ পাচতে সি এঘৰত চাকৰ খাটিবলৈ বাধ্য হ'ল। মজিহৰ বাপেকৰ মাটিতে সৰুটক জুপুৰি এটা সাজি তেতিয়াবেপৰা আছে সিহঁত। সেই হুজুই মজিহৰ লগত চিনাকি। মজিহৰ বাপেকো আছিল সাধাৰণ কুকুৰাৰ বেপাৰী। খুব সন্তা হৈ থাকোঁতেই গুৱাহাটীত মাটি লৈছিল। মিতাই সিহঁতৰ বাৰীত থাকিবলৈ লোৱাৰ পিচৰ বছৰতে মজিহৰ বাপেক ঢুকাইছিল। থাকিল মাত্ৰ মজিহ আৰু মজিহৰ ককায়েক। দুয়ো পঢ়া-শুনাৰ সুবিধা নাপালে। ককায়েক এতিয়া মজী, ঘৰতে, লাখটকীয়াত। মজিহৰ চেঁটাতে মিতা মাৰোৱাৰীৰ দোকানত সোমায়, এতিয়া টাকৰ ডাইভাৰ।

শিক্ষিত সমাজখনৰ মতে সিহঁত গুণ্ডা। বাস্তৱত মালুহক জোকায়, চাহৰ দোকানত আড্ডা দিয়ে, মদ খায় আৰু শান্তিগ্ৰন্থ মালুহৰ কাৰণে বাতিৰ গুৱাহাটীখন বিপদজনক কৰি তোলে। সিহঁতক নিযুঁল কৰিবৰ কাৰণে আইন আৰু সমাজ সনায় লাভ হৈ থাকে। সুবিধা পালেই হ'ল। কিন্তু 'নিযুঁল' সিহঁত নহয়। কাৰণ অজানৰ পথাৰত সিহঁতৰ নিচিনা বহুত মজিহ-মিতাৰ কাৰণে সমাজে সনায় কঠোৰ সিঁচি আছে।

মজিহসিহঁতৰ মতে মাজিহ কীপোৰ-কানি আৰু শিকা, সভ্যতা আদিৰে ছদ্মবেশ কৰি থকা 'অভ্য' ভৱলোকবিলাকক বহুত কুৰ্মৰপৰা আঁতৰত ৰাখিবৰ কাৰণে সমাজত সিহঁতৰ নিচিনা ভৱলোকে ভয় কৰা 'গুণ্ডা'ৰ প্ৰয়োজন। নহ'লে বেডিঅ' স্টেচনত অকলে পাই শিখাক সাৱটি থকা ভৱলোকজনক সিহঁতৰ বাহিৰে কোন সমাজ বা আইনে পাতৰ গুৰি লবাই দিব? ধনী ব্যৱসায়ীৰ হাতত ভৱলোকে অসমীয়া ছোৱালী এৰি দি কাৰ্য সিদ্ধি কৰা ভৱলোকক কোনে একে বাতিয়েই গুৱাহাটী এৰিবলৈ বাধ্য কৰাব? ওখ শিকাৰ সুবিধা লৈ বিভিন্ন ছোৱালী দেহ আৰু ধন পৰীক্ষা কৰি কুৰা অধ্যাপকক সিহঁতৰ বাহিৰে কোনে সাৱধান কৰি দিব? মুঠ কথাত গুৱাহাটীৰ নৈতিক চৰিত্ৰৰ বৰ্ণনা সিহঁত। অভিজ্ঞাৱক।

মহেনক প্ৰথমে লগ পাইছিল মজিহেই, এখন চাহৰ দোকানত। এজন ডাঙৰ মালুহে পঢ়ুৱাব বুলি আনি তাক এখহৰ ৰাখিলে। ঘৰ তাৰ শিৱসাগৰত। পিচত ভেঙে বহি হ'ল তাক গুৱাহাটীলৈ এৰি গুচি প'ল। মজিহে তাক মিতাৰ ওচৰলৈ

আনিছে কান দিব বুলি। তাৰ খোৱা-বোৱাৰ ব্যৱস্থা যিভাবে লগতে হ'ল। এতিয়া সি হেঙিয়েনৰ কান শিকিছে আৰু টাকত মাল নিঙতে উঠি গৈ, বাবোৱাৰীক দোকানতো ইটো-গিটো কৰি মুঠতে ৫০ টকা পায়। তাৰে সি ৩০ টকা ভায়েকলৈ পঢ়া খৰচ পঠিয়ায়।

এদিন সিহঁত তিনিগুটা উজান-বজাৰৰ পুল এটাতে বহি আছিল। ল'ৰা এটাক ল'তে এজনী ছোৱালীক দেখি মজিছে সুহৰি মাৰি দিছিল। যিটাই সাপে বেং ধৰা মাত উলিয়াই কৈছিল—“বঁৰ বাঁচিছ বঁৰ।” মনেমে একো কোৱা নাছিল। তাৰ পাচত বাতি সি ক'বাই ক'বাই কৈছিল—সেই ছোৱালীজনীক নোজোকৰি। আচৰিত হৈছিল মজিব-মিতা। দুইটাই সুধিছিল—কিয়? কাৰণ, সেই ছোৱালীজনী আৰু তাইৰ শিচত ঘূৰা কেবাটাৰো নাম গুৱাহাটীত জনাজাত। তেনেহলত মনেৰে তাড আপত্তি কিয়? মনেৰে কওঁ-নকওঁ কৈছিল, সেই ছোৱালীজনী তাৰ বায়েক হয়—সখছীয়া। তাইৰ বাপেকে চৰকাৰী চাকৰি পোৱাৰ পাচত বংশৰ আন মাহুৰবোৰৰ লগত অহা-বোৱা নকৰা হ'ল—মানে, দুখীয়া বংশ-পৰিয়ালক চিনি নোপোৱা হ'ল। এদিন সে ডেৰলোকৰ ঘৰলৈ যাওঁতেও বৰ বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিলে। কিন্তু, ছোৱালীজনীয়ে নহয় দেই, বাপেকে হে। তথাপি, নিজৰ বায়েক, সি সঙ্ক কৰিব নোৱাৰে।

মজিব, যিটা শাস্ত হ'ল। বন্ধুৰ বায়েক। যিমানেই বেয়া হওক। কিন্তু মজিব ইয়ান আচৰিত হৈছিল যে ক'ব নোৱাৰাটোৱে তাৰ মুখৰপৰা ওলাইছিল—“কি? এই—এই—মানে—মানে কাকলি তোৰ বায়েক?”

মনেৰে একাৰতে ঘূৰ দুপিয়াইছিল।

কিন্তু, মনেৰে লগত চিনাকি হোৱাৰ এটাইতকৈ ডাঙৰ ঘটনা হ'ল—সি থকা বুলিয়েই এটা দুৰ্ঘটনাৰ বোগেদি তাৰ দুৰ সম্পৰ্কীয় ককায়েক অভয় কাইটিক সিহঁতক গাৰ্জনে হিচাপে পোৱা। সেইবোৰ বহুত কথা ...

গা দুই উঠি তিনিগুটাই যুৱত তিতা গামোচা বান্ধি বালিৰ ওপৰত লাহে লাহে খোজ কাঢ়িছে। সিহঁত বালিত লৰি যাব পাৰে। কিন্তু, কিবা এটা যেন চিন্তা কৰিছে তিনিগুটাই। মজিব বেছি সময় মনে মনে থাকিব নোৱাৰে। সি তললৈ ঘূৰকৈ বুজনিৰ স্তবত ক'লে, “বুইছ বে……কাকতিৰ জীয়েকৰ, মানে তোৰ বাইটিৰ, বোৰ আছে-নাছে মই নাজানো। কিন্তু সদায় ব'ভে-ভ'তে তাই মাবোৱাৰীৰ লগত ঘূৰি ঘূৰা কথা শুনি শুনি বোৰ অসহ্য হৈছে। কিবা এটা কৰি তাইক জমাই দো। তাইৰ কাৰণে আমি আৰু কিমান সঙ্ক কৰিম।”—যেন গোটেই সমাজখনক বহুলায়বোৰ সিহঁতৰ মুখৰ ওপৰত হে পৰেহি।

কিন্তু সময় মনেৰে মুখত কথা নাই। তাৰ পাচত এটা কাহ মাৰি সি ক'লে, “ভই ক'ব নালাগে। ময়ো একে কথাকে ভাবিছোঁ। বাবোৱাৰীৰ, গাড়ীত তাইক মই বিন্ধে দেখিছোঁ। যিটাইও। লগতে নিলাজ কাপেকটোও আছিল গাড়ীত।”

“মোৰ ইচ্ছা হৈছিল, গাড়ী আগ ভেটি বাধি চোৰ বেপাৰীক ছুয়াবমান দিওঁ।
লগতে বাপেকটোকে।” কিন্তু, তেতিয়া যে কথাটো ওলাই পৰিষ গোটাইখনত।
মহেনৰ মুখলৈ চাই হে থাকিলোঁ মই।—কথা কওঁতে মিতাৰ সোঁহাতৰ হেঙোল
ঘূৰোৱা মুঠিটো টান হৈ গৈছিল। কিবা সমস্যা সমাধানৰ কাৰণে চিন্তা কৰি
কথা পাতিলে, সিহঁতৰ কথাৰ ধৰণ ভুল হয়। বোধকৰোঁ এইটোৱেই সিহঁতৰ
সঁচা ৰূপ।

“ক’ব নাগায়, কিন্তু ভাবি চাবি। আমাৰ কোনোবা এটা সেইবাবে এজনী
ছোৱালীৰ লগত গাড়ীত যোৱা হ’লে বঙা-পাঙৰীয়ে গৰু খেদাৰি খেদিলেহেঁতেন যে।”

“চাকৰি এৰি দিয় বে। মাৰোৱাৰীৰ তলত চাকৰি নকৰোঁ”—মিতা বৈ গ’ল।
মহেন আক মজিনো এখোজ আগুৱালেই ব’বলৈ বাধ্য হ’ল।

মজিনে অন্তমনস্কভাৱেই প্ৰশ্ন কৰিলে—“আবে, খাবি কেনেকৈ?”

‘খাব কেনেকৈ গোটেই ঘৰখনে ?’—কলেজলৈ যাবলৈ কাপোৰ পিন্ধি পিন্ধি ভাবিলে কাকলিয়ে। চাউল-দাইল এগাল বহাই দিলে। ভাত হ’ল। কিন্তু তাইৰ খোৱাৰ ইচ্ছা নাই। মাহেকড ২৫ দিন তাই নোখোৱাকৈয়ে কলেজলৈ যায়। আজিও যাব।

‘খাব কেনেকৈ গোটেই ঘৰখনে ?’ প্ৰশ্নটো তাইৰ বাবে বাবে মনত ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। কাকলি, আঁকবী নহয়। বহুত যুক্তি গোটাই তাই পাইছে—গ্ৰেচাৰ্ছ আগবঢ়ালক অলপ ডাঙ হ’বলৈ তাই সাৱধান কৰি দিলে, বা তাই অমান্য কৰিলে, আজি স্নি বুলি কোৱা এহেজাৰ টকাও সি তাইৰ বাপেকক নিদিয়ৈ আৰু বাপেকক চাকৰিও যাব। ধনী ডেকা দেবেনে নিজৰ জেপৰ পইচাবে বজাৰ কৰি নিদিয়ৈ—যদি তাই ভালৈ চাই নাইহে। প্ৰফেচাৰ দাসে তাইক বিনা পইচায় ঘৰত মণচায় আৰু বাপেককো মাজে-সময়ে টকা খাবলৈ নিদিয়ৈ—যদি পঢ়াওঁতে তাইৰ আঁঠুত এটা লগা দি লগা তেওঁৰ আঁঠুটো তাই লাগি থাকিবলৈ নিদিয়ৈ। তাই তাইৰ চাৱনিৰ কুতূহলতিনি নোহোৱা কৰিলে বহুত কলেজৰ ল’ৰাই তাইৰ বাপেকক লাগ বুলিয়েই ইটো-সিটো কৰি নিদিয়া হ’ব।...‘তাইৰ অবিহনে খাব কেনেকৈ গোটেই ঘৰখনে ?’

•মাকেও মাজে মাজে এই কথা কয়। মাকে ক’লে তাই খঙেৰে কোৱাদি উত্তৰ দিয়ে—‘মই কিবা মৰি গৈছোঁ। মেকি ?’ বা—‘মই তইতক খুৱাইছোঁ। নে তইতক খাইছোঁ ?’ মাক মনে মনে থাকে। কোন ক’ত কিয় আহে, কাৰ বাবে আহে, মাকে জানে। জানে বুলি কিন্তু কেতিয়াও সজ্ঞানে বিশ্বাস কৰা নাই। ইচ্ছাকৃতভাৱে এটা সত্যক নজনাৰ ভাও ধৰি থকাটো কাকলিৰ মাক আৰু বাপেকৰ কাৰণে সাধাৰণ কথা হৈ পৰিছে। মাজে ডেওঁলোকে লক্ষ্য ৰাখে যাতে মাহুৰৰ আগত হাতে হাতে ধৰা পৰিব পৰা একো পৰিণতি নহয়। এইবোৰ কথা মাক-বাপেকে জানিও নজনাৰ ভাও ধৰে বুলি কাকলিয়ে জানে। কিন্তু, জানে বুলি নিজকো কেতিয়াও ক’ব পৰা নাই। মাক-বাপেকৰ অসহায় অৱস্থা লক্ষ্য কৰি কাকলিৰ পুতৌ হয়। নিজৰ উদাৰতাৰ গৰ্ভত, অসহায় মাক-বাপেকক সহায় কৰাৰ গৰ্ভত, কাকলি আপোন-পাহৰা হয়। আৰু সেই মিছা গৰ্বই কাকলিক নিজৰ হৃৎ-ধৰিত্ব, নিজৰ সন্মান-গুচিৰ্তাক অৱজ্ঞা কৰিবলৈ প্ৰেৰণা যোগাই আহিছে। এই মিছা গৰ্বৰ আতিশয্যতে কাকলিয়ে ভাবে—‘ঘৰখনে তাইৰ অবিহনে খাব কেনেকৈ ?’

বিচনাতে বহি পৰিল কাকলি। কালিৰ আবেলিৰ আগলীয়া সময়খিনিক তাই কোনোমতে কথা কৰিব পৰা নাই। তাই কি কথা ভাল আছিল এতিয়াও নাজানে। কি হৈ গ’ল তাকো তাই এতিয়াও ভালকৈ ভাবিব নোৱাৰে। হয়তো কিবা কুলেই হৈ গ’ল। বাপেক ওলাইছিল, এজনৰ এটুহুবা মাটি সজাড লৈ বিবলৈ।

প্ৰেমচাঁদক। প্ৰেমচাঁদৰ অহুৰোধে, বিশেষকৈ বাপেকৰ চকুৰ নিবেদন অগ্ৰাহ্য কৰিব নোৱাৰি, তায়ো ওলাইছিল—লগত তিনিটা সৰু সৰু ভায়েক-ভনীয়েকক লৈ। মাটিটুকুৰা সন্মুখে বোগাব হ'ল আৰু তাৰ কাষে প্ৰেমচাঁদে আজি দেউতাকক এহেজাব টকা দিব। কিন্তু, সেই এহেজাবৰ বিনিময়ত তাইৰ জীৱনটোও বহুত সস্তা হৈ নগ'ল আনো ?

ধুনীয়া ডাঙৰ গাড়ী প্ৰেমচাঁদৰ। সমুখৰ দুৱাৰ খুলি বাপেকক ডাইভাৰৰ ওচৰতে বহুৱালে প্ৰেমচাঁদে। আৰু পিচৰ চিটৰ দুৱাৰ খুলি তাইৰ ভায়েক-ভনীয়েকক তিনিটাক তুলি দি তাইকো উঠিবলৈ মাতিছিল। তাই উঠিছিল। শেষত প্ৰেমচাঁদো পিচৰ চিটতে উঠি দুৱাৰ বন্ধ কৰি দিছিল। মাটিৰ গৰাকী থাকে গুৱাহাটীৰপৰা ১৬ মাইল দূৰত। এই ১৬ মাইল বাট প্ৰেমচাঁদৰ ওচৰত বহি যোৱাৰ উদ্দেশ্য তাইৰ একেবাৰে নাছিল। সি অৱশ্যে একো কৰিব নোৱাৰে বুলিও তাই জানিছিল। কাৰণ, কাষতে তিনিটা ভায়েক-ভনীয়েক আৰু আগত বাপেক। তথাপি, ভয় লগাকৈ কামুক মাতৃহৰ গাত কিবা এটা ঘিণ লগা গোন্ধ থাকে। তাইৰ অমহু লাগিছিল। আগৰ চিটত থকা বাপেকৰ লগত প্ৰেমচাঁদে অনৰ্গল মাটিৰ কথাকে পাতি গৈছিল। কি কথা তাই মন কৰা নাছিল। গধূলি। আন্ধাৰ হওঁ হওঁ হৈছিল। হঠাতে এবাৰ তাইৰ কাণত পৰিছিল প্ৰেমচাঁদৰ কথা—‘ঠিক আছে, এক হাজাৰ আপনাক দিম যদি আপুনি বলাৰ মত ৩০ হাজাৰত ঠিক হয়।’ কৈ কৈ প্ৰেমচাঁদে সোঁ হাত আগবঢ়াই দি বাপেকৰ লগত হাত মিলাইছিল। এ-হে-জা-ৰ। এহেজাৰ পাব বাপেকে ? তাইৰ মুখত আনন্দই পোহৰ সানিছিল। মনে মনে ভগৱানক খাটিছিল, ৩০ হেজাৰতে যেন হৈ যায়। বাপেকৰ লগত হাত মিলাই আনি নিজৰ কবঙনত থোৱা প্ৰেমচাঁদৰ হাতখনৰ কিল্লা-বুটিটো তাইৰ কঁকালত লগাতো তাই আঁতৰি দিয়া নাছিল।

ভায়েক-ভনীয়েককিটাই অসম্ভৱ উৎপাত কৰিছিল। বাবে বাবে বাহিৰলৈ মূৰ উলিয়াই দিয়ে। এবাৰ সৰু ভায়েকটোক কাণত ধৰি টানি আনিছিল তাই। সি ভেঁ-ভেঁকৈ কান্দি তাইৰ কোলাত মূৰ গুজি দিছিল। প্ৰেমচাঁদে ‘কি হ'ল কি হ'ল’ বুলি তাইৰ কোলাৰপৰা তাৰ মূৰটো দাঙি দিছিল। তাৰ হাতৰ গৰম পৰশ তাই কবঙনত জ্বলন্ত কৰি জিকাৰ খাই উঠিছিল।

আকৌ তিনিওটা ভায়েক-ভনীয়েক থিৰিকীৰ ওচৰত—গাড়ীৰ থিৰিকী। শিহঁতক শালন কৰাৰ কাৰণেই যোৱাদি তাই অকণমান প্ৰেমচাঁদৰপৰা আঁতৰি দিছিল। ভাবিছিল এহেজাব টকাৰ কথা। এবাৰ বাপেকৰ কি এটা কথাত ডাঙৰকৈ হাঁহি প্ৰেমচাঁদে পোনে পোনেই তলফালৰপৰা তাইৰ বুকুত হাত দি তাইকে স্মৰিছিল—‘হনিছা—কি কৈছে তুমি বাবা ?’ তাই জিকাৰ খাই উঠিছিল। চাইছিল বাপেকে দেখিছে নেকি। চাইছিল—ভায়েক-ভনীয়েককিটাই দেখিছে নেকি ? বাপেকে নোদেখে। কিন্তু ভায়েক-ভনীয়েককিটাই চকু মূৰালেই দেখিব। এহেজাব টকাৰ লগে লগে এটা তাইৰ শৰীৰত পৰা হাত এখনৰ কাষে মঠ কৰিব নোৱাৰি,—খুব থবকৈ ভাবি লৈছিল তাই। তাৰ পাচত খুব সাৱধানে ভায়েক-ভনীয়েকহঁতৰ কাষে চাবধন নিজৰ বুকুৰ আগত পঢ়া দিয়াদি দি দিছিল। হয়তো ভুল্য কৰিছিল প্ৰেমচাঁদে।

তাৰ পাচত তাই নিজৰ বাঁওহাতেৰে তাৰ হাতখন একৰাই আঁতৰাই দিছিল—খুব মনে মনে—নোকোৱা অজ্ঞবোধেৰে।

মাটিৰ কথা। কেৱল মাটিৰ কথা। গুৱাহাটীত মাটিৰ দাঁহ। দৰবোৰ কাপলৈ গৈছিল তাইৰ। ভাবিছিল তাই—মাটিৰ দাঁহ আছে—মাটিবোৰ দাঁহ আছে, কেৱল দাঁহ নাই তাইৰ দেহাটোৰ। খুব কম দাঁহী দেহা। পইচাৰ অভাৱত পৰা তাইহঁতৰ নিচিনা ভৱলোক হৈ থাকিব খোজা সাধাৰণ পৰিয়ালৰ ছোৱালীৰ দেহাটোৰ দাঁহ খুব কম। সেই দেহাত হাত দিবলৈ অলপো কুঠাবোধ কৰিব লাগিলে। তাইৰ দেহাত, বুকুত, তাৰ হাত, অকপোৰে কঁপা নাই। কোনোবাই দেখিব বুলি ভয়ো কৰা নাই। টকাৰ আঁৰ-বেৰ আছে। সাজ কৰাৰ দৰকাৰ নাই।

কোনোবা গাড়ীক 'পাছ' দিবলৈ, ক'ববাত বাটৰ বেকা মোৰত গাড়ী ঘূৰে। লগে লগে, নহয়, তাতকৈও খবকৈ প্ৰেমচাঁদৰ হাত তাইৰ দেহাৰ বিভিন্ন একা-বেকা, বিভিন্ন গুথ-চাপৰত ঘূৰি ফুৰিছিল। তাই কেবাবোৰো আঁতৰাই দিছিল। প্ৰতিবাৰেই বেছি জোৰেৰে, বেছি সাহসেৰে, বেছি মুকলি মনেৰে প্ৰেমচাঁদৰ হাতে তাইৰ দেহাৰ দখল লৈছিল। কি কৰিব তাই? আৰু কিমান দূৰ আছে সেই ঠাই পাবলৈ? কিয় আহিছিল তাই?

এটা ভৰি তাইৰ ভৰিত তুলি দিলে প্ৰেমচাঁদে। "উঃ, চাওঁ মই সিকালে দাঁতিলৈ যাওঁ।"—বুকুত প্ৰেমচাঁদে দিয়া চেপাটো সহ কৰিব নোৱাৰি তাই ক'লে।

বাপেকে ঘূৰি চালে—"কি হ'ল?" কি ক'ব তাই এতিয়া? কি হৈছে তাই কয় কমেটকৈ?

"নহয়, দাঁতিলৈ বহোঁগৈ। ইহঁতে মূৰবোৰ বাহিৰলৈ উলিয়াই থাকে।"—তাই মনৰ সকলো বিৰক্তি চেপি ৰাখি ক'লে।

"কিছু নহয়। বাছাই এনেকুৱা কৰেই। ইয়াতে বহা"—বুলি প্ৰায় সাৰটি ধৰি তাইক বহুৱাই দিছিল প্ৰেমচাঁদে। ইমান জোৰেৰে ধৰিছিল সি। খুব ভয় লাগিছিল তাইৰ বাপেকে দেখে বুলি।

কেতিয়া গম্ভীৰ্যমান পালেহি তাই ক'ব নোৱাৰে। গাড়ী বোৱাৰ লগে লগে সক ভায়েক-ভনীয়েককিটা নামি দোৰা-দোৰি কৰিবলৈ ধৰিলে। বাপেক আৰু প্ৰেমচাঁদ নামি কিবা কথা পাতিলে। তাৰ পাচত বাপেক এঘৰ মাহুৰৰ কালে আগুৱাই গ'ল। প্ৰেমচাঁদে ড্ৰাইভাৰক চিগাৰেট আনিবলৈ পঠিয়ালে। তাৰ পাচত অতি অদৃশ্যৰ দৰে, ওচৰতে থকা ভায়েক-ভনীয়েককিটাক আগুৱাই কৰি সি তাইৰ ওপৰত অঁপিয়াই পৰি হেঁচা মাৰি ধৰিলে। এই হঠাৎ আক্ৰমণৰ কাৰণে তাই একেবাৰে অগ্ৰস্তত আছিল। কাপোৰ-কামি সকলো অবিভক্ত হৈ গ'ল। তাই প্ৰায় ভাঙবকৈয়ে ক'লে, 'মই এতিয়া চিঞৰি দিম।'

খন্তেকতে চুৰাৰ অগভালি কৰি, তাইক এৰি দি সি গাড়ীৰ বাহিৰ ওলায় আৰু গাড়ীৰ থিৰিকীয়েদি মূৰ জুৰুৱাই কৈছিল, "বহুত খৰ্চা কৰিছোঁ ডাৰাৰ কাৰণে। মাহে দুই চ টকা ডাৰাৰ বাৰাৰ নামত ডাৰাক দি আহিছোঁ।" আৰু এটা হাঁহি। তাই শুক হৈছিল আৰু ভৱিষ্যৎ আক্ৰমণৰ হাত সাৰিবলৈ সক ভায়েক-ভনীয়েককিটাৰ লগত

বান্ধাও খেলিবলৈ লৈছিল। তথাপি সি ডাইব ওচৰে ওচৰে আছিল। আক, স্থবিধা পালেই ডাইব গাত হাত বা পা লগাই ফুৰিছিল। অতি আচৰিত কথা, ডাইব নাহে লাহে সৰু হৈ আহিছিল। কিন্তু, সৰু হৈ আহিছিল আনো গাঁচাকৈ ? হয়, আহিছিল, পুৰণি বেয়াৰৰ দৰে।

ঘূৰি আহোঁতে বহুত বুদ্ধি কৰি তাই বাপেকৰ ওচৰত বহিছিল—বাপেকৰ প্ৰতিশ্ৰুতি উপেক্ষা কৰিও। এইবাৰ প্ৰেৰণাদেও বেছি জোৰ কৰা নাছিল। ষাটটুকুৰা ৩০ এহেজাৰতে ঠিক হৈছিল। আজি আবেলি লেখা-পঢ়া কৰি নোৱাৰ পিচতে বাপেকে এহেজাৰ টকা পাব। সকলো মানুহৰে দোষ আছে। প্ৰেৰণাদেও। কিন্তু গুণো আছে। কথা বাখে। কিন্তু, এই এহেজাৰো তাইকে দিয়া বুলি সি নাভাবে তো ?... ভাবিলেও ভাবক। বহুত সমস্যা শেষ হৈ যাব সিহঁতৰ। ইয়াৰ পাচত তাৰ লগত হলি-গলি বন্ধ কৰিবলৈ বাপেকক তাই পোনপটীয়াকৈ কৈ দিব। সকলো কথা ক'ব নোৱাৰিলেও ইংগিত দিব। এহেজাৰেৰে অন্ততঃ তিনি-চাৰি মাহ চলিব। তাৰ ভিতৰতে আন কিবা এটা যোগাৰ কৰি ল'ব পাৰিব। আক, বি. এ. পৰীক্ষা দি উঠিয়েই তায়ো চাকৰিত সোমাব।

কি যে অকৰ্মণ্য ককায়েককিটাই হ'ল ডাইব। এটা অলপ ভাল ছোৱা হ'লেও সিহঁতৰ আজি এই অৱস্থা নহয়। সৰুৰেপৰা দুইটাকে চাহাব কৰি তুলিলে বাপেকে। তাৰ পাচত হঠাৎ ফিজ্ দিব নোৱাৰা হৈ মচনাৰি ফুলৰপৰা নাম কাটি উলিয়াই দিলে। এতিয়া বৰত থকা ককায়েকটোও পঢ়িব পৰা হ'লেই ভাল হ'লহেঁতেন বুলি তাইব বিশ্বাস। তাই ছোৱালী বুলি যি কোনো বন্ধু-বান্ধৱে ইহাত-সিহাত কৰি ফিজটো দি থাকে। কিন্তু সিহঁতক দিব কোনে ? ককায়েককিটালৈ তাইব বেয়া লাগে।

এটা দীঘল হুনিয়াহ কাটি কাকলি বহাৰপৰা উঠিল। ঈশাৰ লগত যাবলৈ তাইব খবেদি ঘূৰি যাব নোৱাৰি এতিয়া। ক্লাচলৈ দেখি হৈ যাব। তাই অকলৈ যাবলৈ হাতত কিতাপ-বহী ল'লে। অইন একো নাই। কিন্তু, বাটত সেই প্ৰশান্তটোক লগ পালে তাই বৰ দিগদাৰ পায়।

ঘৰৰপৰা কলেজলৈ বেছি দূৰ নহয়। মাত্ৰ বিপৰ মিনিটৰ বাট। কিন্তু, বিপৰ মিনিটক বাট হ'লে কি হ'ব? পাণ-বজাৰৰ মাজেদি পুৱা দহ বজাৰ সময়ত অকলে গৈ কলেজ পোৱাটো কম কথা নহয়। কলেজৰ ল'ৰা আৰু আন ডেকা মানুহৰ চাৱনি ওৰে বাট জুৰি বেলিৰ পোহৰতো আন্ধাৰত টৰ্চ লাইটৰ দৰে জিলিকি থাকে। বৰ অৱস্থা লাগে। তাতে সিহঁতৰ মন্তব্যবোৰ। কাণ-মূৰ গৰম হৈ যায়। সেই কাৰণেই দীপা বৈ আছিল কাকলিৰ কাৰণে। দুজনী হ'লে কথা পাতি গৈ থাকিব পাৰি—অৰ্থপূৰ্ণ চাৱনি আৰু ইংগিত আওকাণ কৰি। সন্ধ্যা তাকে কৰে। কিন্তু, আজি ইমান পলম কৰিছে কাকলিজনীয়ে। এনেতে চাৰিটা শালিকা দেখিলে তাই—ঘৰৰ আগ চোভালত। আৰু ব'ব নোৱাৰি। যাত্ৰা ভাল। কোনোবা মনে-বিচৰা মানুহক হঠাতে লগ পাব। কাকলিৰ কাৰণে পিচলৈ ঘূৰি চোৱাৰ ইচ্ছাটোক হমন কৰি তাই আগবাঢ়িল। পিচলৈ ঘূৰি চালে কিজানি শালিকা দেখাৰ সু-যাত্ৰাটো কু হৈ যায়।

পাণ-বজাৰৰ বাটটোৰ মাজতে গৰু কেইটামান শুই আছে। মটৰ, লড়ী, বিজ্ঞাবোৰে ঘাব নোৱাৰি বাটটো বন্ধ কৰিছে। তাই খস্কেক ব'ল। পাঞ্জাবী ড্ৰাইভাৰটোৱে কেনেকৈ চাইছে! সেই দোকানৰ বাৰাণ্ডাত পানী ঢালি হাতত বাণ্টিটো লৈ থকা দীঘল খন্দৰৰ পাঞ্জাবী পিন্ধা মানুহটো—সি যেন তাৰ চাৱনিটোৰ লগতে মানুহটোৱেই তাইৰ কালে আগুৱাই আহিছে। বিজ্ঞাত সেইটো কোন? এখন দোকানৰ বাৰাণ্ডাইদি তাই কোনোমতে সেই গুণ্ডগোলবোৰ এৰি কলেজৰ কালে আগুৱালে। এই বাটটো অলপ বহল হ'ব লাগিছিল—নিজকে ক'লে। ইমান লক লক বাটেৰে গুৱাহাটীখন বাক কেনেকৈ 'চিট' হ'ব? অ'—সেইটো ওখ ধুনীয়া ডেকা মানুহটো। কোনোবা বিদেশী ব্যৱসায়ী। বৰ ধুনীয়াটো কাপোৰ পিন্ধে। সজমেৰে চায়। তাই প্ৰায়ে দেখে। ভয়ো লাগে। সি কিবা অলুৰোধ কৰিলে তাই যেন প্ৰত্যাখ্যান কৰিব নোৱাৰিব। সেই কাৰণে ভয় লাগে। সি দেখোন হঠাৎ সোমাই গ'ল সেই নৈৰ ফাললৈ যোৱা বাটটোৱেদি। ভালেই হ'ল। কাপোৰবোৰ তাই আজি বৰ লৰালৰিকৈ পিন্ধিলে। মেখেলাখন কিবা লিপিত খাই লাগি ধৰিছে। চাপৰখনও টানিছে। কিন্তু, বাটত কাপোৰ ভাল কৰাৰ উপায় নাই। বুকুৰ ওপৰত চাদৰখন একলীয়া হৈছে। তাই ঠিক কৰি ল'লে।

এইবাৰ হে ভালটোৱেই হ'ল। কিতাপৰ দোকানখনৰ আগত নৌগাল ল'ৰা। কেনেকৈ বাট বন্ধ কৰি থিয় হৈ আছে। চাইকেলকিখনেৰে বাটটোত যেন জেওৰা হৈ দিছে। মনে মনে তাইৰ খং উঠিল কাকলিজনীলৈ। দুইজনী একেলগে সহজে পাব হৈ যাব পাৰিলেহেঁতেন। বাটটোৰ সিটো পাৰলৈ যাবলৈ তাই ঠিক কৰিলে। পাব হ'বলৈ দুখোজমান আগুৱাইছে হে। এনেতে পিচকালৰপৰা পাড়ী এখন আহি নিচেই ওচৰতে কাণ ভাল মৰাটক হৰ্ন বজাই দিলে। তাই উচলু খাই জাঁপ

বাৰি পাচলৈ আহিল। বুকুখন ধপধপাবলৈ ধৰিলে। নিজেই বড় পৰিছে বুলি ভাই
 গম পালে। গাড়ীখনলৈ চালে। কোনোবা এটাই ঘূৰ উলিয়াই শিচলৈ চাই হাঁহি
 গৈছে। নিশ্চয় ইচ্ছা কৰি তাইক ভয় খুৱাইছে। মনে মনে শাও দিলে—‘মবলৈহঁত’।
 চাৰিওফালে চাপৈ বহুত মানুহে তাইৰ ফালে চাই হাঁহিছে। বাটটোৰ সিপাতিলৈ
 ঘোৱাৰ চেঠা আৰু নকৰিলে তাই। এতিয়া কোনোমতে এই ল’ৰাশাল পাৰ হৈ যাব
 পাবিলেই বন্ধ। কোনোমতে পাৰ হৈ গুচি যাব। সিহঁতে নিশ্চয় কিবা-কিবি তাই
 জনাইক ক’ব। হুগুনিলেই হ’ল। তাই ধোজ খবকৈ পেলালে। কিতাপকিটোৰে
 বুকুখনত হেঁচি ধৰিলে। দূৰৰপৰাই দেখিলে সেইটো বমেন। বমেনক তাই চিনি
 পাইছে ঘোৱা বহুত হৈ ঘোৱা গুৱাহাটীৰ কংগ্ৰেছ অধিবেশনৰপৰা। কংগ্ৰেছত
 বেঞ্চাৰেবিকা হৈছিল তাই। সিয়ো। সি দেখোন তাইৰ পাচ নেবা হৈছিল।
 অতি অসম্ভাৱৰূপে সি পিচে পিচে ঘূৰি ফুৰিছিল। মানুহৰ হেঁচা-ঠেলাৰ মাজত সি
 সদায় তাইৰ গাতে লাগি আছিল। উপায় নাপাই তাই নেতা এজনক সেই কথা
 জনাইছিলগৈ। নেতাজনে তাক কেম্পৰপৰা বাহিৰ কৰি দিছিল। তাৰ পাচত
 তাইক বহিবলৈ দিছিল। ইজনৰ পাচত সিজন মানুহ অহাৰ মাজৰ সময়খিনিত সেই
 নেতাজনে তাইক কাৰ ছোৱালী হুখিছিল। ক’ত পঢ়ে, কাম কৰি কেনে লাগিছে
 আদি কথাও হুখিছিল। তাই দেউতাকৰ নাম কোৱাৰ পাচত এবাৰ কেইমিনিটমান
 কেম্পটোৰ ভিতৰত কোনো মানুহ নাছিল। নেতাজন দেখোন বহাৰপৰা উঠি তাইৰ
 ওচৰলৈ আহি কৈছিল—“বকৱাৰ জীয়েক তই ?” তাৰ পাচত তাইৰ গালে-মুখে
 হাত ফুৰাই কৈছিল—“কিয়ান পানী-কৈচূৱাতে দেখিছিলো! কিয়ান যে উৎপাত
 কৰিছিলি কোলাত উঠি!.....আও, হঠাতে ইয়ান ডাঙৰ হ’ল ?”—এইবুলি নেতাজনে
 তাইৰ বুকুত হাত দি অহুভৱ কৰিছিল তাই কিয়ান ডাঙৰ হ’ল। বেন দেহাৰ আন
 ঠাইত হাত দি বয়স ধৰিব নোৱাৰি বা চকুৰেও বুজিব নোৱাৰি। তাইৰ বৰ লাজ
 লাগিছিল। প্ৰায় জোৰ কৰিয়েই তাই কেম্পৰপৰা ওলাই আহিছিল। ছিঃ.....
 সোঁটো বমেন। সি আজি এই হুখিধাতে তাই জনাইক কিবা এটা বস্তু কৰিবই।
চাওঁতে চাওঁতেই তাই সিহঁতক পিচ পেলাই আহিল। কি আচৰিত, কোনো
 এটাই এটা শব্দও নকৰিলে। সিহঁতে কথা পাতিয়েই থাকিল—কিবা হাংগেৰিৰ
 বিষয়ে। কোনেও তাইক লক্ষ্যই নকৰিলে। নেদেখিলে নেকি ?.....সৰ্বনাশ,
 কিতাপকিটোৰে বুকুত হেঁচি ধৰিছিল তাই। কিতাপৰ তলত ব্লাউজৰ বুতাম এটা
 কটকৰে খুলি গ’ল।...খুব সহজভাৱে তাই কিতাপৰ তলেদি হাত ভৰাই বুতামটো
 লগাই ল’লে। কিতাপকিটা বুকুৰপৰা অলপ আঁতৰাই ল’লে। এই বুকুত কিতাপ
 হেঁচি ধৰা অভ্যাগটো এবিধ লাগিব। সিদিনা সেই ল’ৰাটোৱে কোৱা কথাটো তাইৰ
 মনত পৰিল। আন ছফ্ৰনী ছোৱালীৰ ল’তে তাই কলেজৰপৰা আহিছিল—
 কিতাপবোৰ বুকুত হেঁচি ধৰি। কেইটাবান ল’ৰা থিয় হৈ আছিল ল’ৰাৰ কলেজৰ
 আগত। এটাই সিহঁতে জনাইক কৈছিল—‘অহা জনহত কিতাপ হৈ উপজিয়েই ;
 কলেজৰ কিতাপ—বোটাৰি।’ তাইৰ বুকুত লাগি থকা বোটাৰিৰ কিতাপখন
 কাৰোবাৰ হাত বেন লাগিছিল।...ল’ৰাবোৰক অসম্ভা বুলি পিচত কৈ নিহঁতে

পাৰেপাৰে হাঁহিছিল। ল'ৰাবোৰ বাক কিয় ইমান ছোৱালী পূৰ্ণা হয় ?—সিহঁত ভাবিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

ল'ৰাৰ কলেজটোৰ আগত আক এক সন্ধ্যা। ইমানবোৰ ল'ৰা বাটত থাকিলে ক্লাচত কেইটা থাকে বাক ? কত নতুন নতুন নাম দি চিঞৰে সিহঁতে। টেলিগ্ৰাফ অফিচৰ আগতে তাই নিজক এবাৰ চাই অলপ গহীন হৈ ল'লে। ল'ৰাৰ কলেজৰ ছোৱালী কেইজনীমান ওচৰেদি গ'ল। তাই চকু তুলি নাচালে। কিছুমান আঁকবী ছোৱালীয়ে ল'ৰাৰ কলেজত নাম লগায়। কিন্তু, ল'ৰাৰ কলেজৰ ল'ৰাকিটাই দীঘলী পুখুৰী হেন চকুৰে সদায় ছোৱালী কলেজলৈ হে চাই থাকে। আঁকবীহঁতে নাজানে বাৰীৰ ধাৰে গোহালিৰ গৰুৱে বাহি নাহে। ঈশাহঁতৰ হোস্টেলত এই ল'ৰাবোৰক লৈ কত পল্ল। ঈশাহঁতৰ হোস্টেলৰ চুমহলাৰপৰা ল'ৰাৰ হোস্টেল দেখি। তাত পুৱা কিছুমানে বাহিৰত বহি ডাঢ়ি খুৱায়—ব'দ ওলালে হে দেখে। ডাঢ়ি খুৰাবলৈ আইনাখন এনেকৈ লয় যেন পুৱাৰ বেজি তাত পৰি তাৰ প্ৰতিবিম্বটো পৈ ছোৱালীৰ হোস্টেলৰ বাৰাণ্ডাত থিয় হৈ থকা কোনোবা ছোৱালীৰ মুখত পৰেগৈ। দুই হোস্টেলৰ মাজত থকা ইটাৰ দেৱালৰ দাঁতিয়েদি যোৱা নলাটোত উটি যোৱা চাবোনৰ কেন চাই হিচাপ কৰে, কেইজনীয়ে গা ধুলে। তাৰ উপৰি হা-হুমুনিয়াহবোৰ ল'ৰাৰ হোস্টেলৰপৰা আহি ছোৱালীৰ হোস্টেলত হাঁহিব খোৰাক হয়হি। তাইৰ কেতিয়াবা হোস্টেলত থাকিবৰ হে মন যায়।

আবে, ল'ৰাৰ কলেজ পাৰ হৈ তাই নিজৰ কলেজৰ ওচৰ পালেহি দেখোন। কোনেও একো নিচিঞৰিলে ? বন্ধা। এইবাৰ পুখুৰীৰ পাৰত থকা দুই-এটাৰ সশব্দ চাৱনিৰ বাহিৰে একো নাই। দীঘলী পুখুৰীৰ পাৰত, সিহঁতৰ কলেজৰ আগত, কোনেও বেছি সাহ নকৰে। কেইটামান ল'ৰা বৈ আছিল—কিন্তু, কলেজৰ ল'ৰা নহয় যেন লাগে কোনো অৰ্ধপূৰ্ণ চাৱনি নাই সিহঁতৰ চকুত। কেৱল তাইৰ জোতাৰ ঋতুগুণ শব্দত সিহঁতে এবাৰ সাধাৰণভাৱে ঘূৰি চালে। কলেজৰ গেটখন খুলিয়েই তাই পোনে পোনে হোস্টেললৈ গ'ল। এটা কোঠাত সোমাই, সৰু বেগটোৰপৰা আঁঠুখন উলিয়াই লৰালৰিকৈ তাই মুখখন চালে, আজি তাই দেখিবলৈ কিমান বেয়া হৈ আহিছে পৰীক্ষা কৰি চালে। খুব মনে মনে নিজেও ছুপুনাকৈ তাই ভাবিলে—আজি কোনেও তাইৰ কালে ঘূৰি নাচালে কিয় ?—ইমান আশা কৰি কলেজলৈ অহাৰ বহুত উৎসাহ নোহোৱা হ'ল। তাই বিচনাখনতে বহি পৰিল। মালতীৰ বিচনা। খুব নিকাকৈ বাধে। বৰ কোমল। ভাল লাগে তাইৰ।

বকৱা, মানে—জয়ন্ত বকৱাৰ জীয়েক ঈশা। ডাঙৰ জীয়েক। জয়ন্ত বকৱাই বিয়া কৰাইছিল প্ৰথমত পৰি। বহুতৰ মতে বাধ্যত পৰি। কাৰণ, বিয়াৰ সাত নে আঠ মাহৰ পিচতে ঈশাৰ জন্ম। জয়ন্ত বকৱা অভিজাত বংশৰ বংশধৰ; পঢ়া-শুনাতো চোকা আছিল। বহুত গুণগোলাৰ মাজেদি বিয়া হৈছিল যদিও অভিজাত বংশৰ ওজনে নেই নকলো বহুলায় তল পেলাই দিলে; আৰু ওখ চৰকাৰী চাকৰি পোৱাৰ পিচত মাহুৰে ক'বলৈ ধৰিলে—জয়ন্ত বকৱাৰ চৰিত্ৰ বৰ ভাল। জয়ন্ত বকৱাৰ চৰিত্ৰত এটা আৰ্চবিত্ত কথা চকুত পৰে। লগা-ভগা সদস্যীয়া মাহুৰপৰা তেওঁ ঋতুৰত থাকে ;

আনকি অৱস্থা বেয়া হৈ বিপদত পৰা তেওঁৰ খুৰাক আৰু ভায়েককো। মুখেৰে উপদেশ দিবলৈ বোৱাৰ বাহিৰে আন সহায় কৰিব নোৱাৰে। বিভিন্ন বৈশ্যৰ বিভিন্ন বন্ধু তেওঁৰ এফল আছে। সকলোৱেই ডাঙৰ মানুহ। কিন্তু, সেই সকলোবোৰ বন্ধুৰপৰা থবৰ লগলৈও জনা যায়, তেওঁ সহায় নিজৰ এনেকুৱা এটা। অসহায় অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে যে তেওঁক ধনে-বস্তুৰে সহায় কৰিবলৈ বন্ধুসকল বাধ্য হয়; বন্ধুসকলক বকৱাই কেতিয়াও কিবা দি সহায় কৰিবলগীয়া হোৱা নাই। এবাৰ ভায়েক বিপদত পৰি টকা এশ বিচাৰি আহোঁতে তেওঁ কোনোমতে সহায় কৰিব নোৱাৰিলে, কাৰণ ভায়েক বোৱাৰ পাচতে তেওঁ মুছলমান বন্ধু এজনৰ বিয়াত উপহাৰ দিবলৈ কিবা 'চেট' এটা কিনোতেও ২৫০ টকাৰ ঠাইত ১০০ টকাই বাকী কৰিবলগীয়া হৈছিল। বকৱাক সকলোৱে চাহাব বোলে; কাৰণ, বকৱাৰ গাৰ বং সাধাৰণ অসমীয়া মানুহতকৈ অলপ বগা, কথা-বাৰ্তাত সদায় ইংৰাজী কয়, ইংৰাজী সাজ-পাৰ। বকৱাই ভেটি নাখায় বুলি সদ্ব্যপাৰ আছে। কিন্তু, তুচ্ছভোগী দুই-একে কয়, ভেটি বকৱাই নাখায় ঠিকেই, কিন্তু তেওঁ হাতৰ মুঠিত পোৱা ব্যৱসায়ীৰপৰা ধৰলৈ লয় লিখা-পঢ়া নোহোৱাকৈ, আৰু সেই টকা খুৰাই পোৱাৰ আশা কম। সেইবিলাকৰ মতে, বকৱাই ধৰলৈও লয় কাৰো কৰি নিদিয়—অৰ্থাৎ ঠগে।

প্ৰথমত পৰি বিয়া কৰোৱাৰ কাৰণে বকৱাই বৈশ্বায়িকক চিৰকৃতজ্ঞ কৰি ৰাখিছে বুলি ভাবে। তেওঁৰ মতে, তেওঁৰ ৰূপ আৰু গুণৰ আগত বকৱানী তিষ্ঠিব নোৱাৰে। আজিলৈকে মুখেৰে ইংৰাজী শব্দ এটা মাতিব নোৱাৰে। ক্লাব আদিলৈ নিলেভো লাজ পাই মৰিব লাগে। বৈশ্বায়িকৰ মতে, অতি মধ্যস্থীয়া মনোবৃত্তিৰে তিবোতাক জানুকেৰে কোবোৱা মতা মানুহ চাহাবী পোছাক পিন্ধিলেই ডব্ৰলোক নহয়। ইমান মনোহালিস্তৰ মাজতো সাধাৰণতে বকৱাৰ ঘৰলৈ যোৱা মানুহৰ আগত ছয়োৰে মিল আছে যেনেই লাগে। বকৱাৰ এটা গৰ্ব আছে, নিজে বহুত জানে বুলি, নিজে খুব হাতৰনিক বুলি। কাৰণ, বকৱাৰ 'হয় হজুব' বিধৰ বন্ধুদলে বকৱাই বিহকে কয় তাতে আচৰিত হৈ মত প্ৰকাশ কৰে—'আপোনাৰ তুলনাত আমি একোকে নাজানো।' আৰু, ইহি উঠা কথা কৈছোঁ বুলি কিবা এটা ক'লেই সকলোৱে বাগৰি আহে। সেই বন্ধুদলৰ হজনমানৰ মতে, পিঠিত হাত কুৰালেই গাখীৰ দিয়া গাই গৰুক পিঠিত হাত কুৰাই নিদিয়াটো বুৰ্খামি। কুক কাকতিও বৰ্তমান সেই 'হয় হজুব' দলৰে এজন বুলি বাইছে কয়। কিন্তু বকৱাই জানে, আৰু জানে কাকতিয়ে, যে 'হয় হজুব' দলতকৈ কাকতি অলপ বেলেগ ধৰণৰ। শিলঙতো কাকতিয়ে বকৱাৰ তুলতে চাকৰি কৰিছিল। সেই শিলঙতে তেওঁৰ কাকতিয়ে বকৱাৰ এটা দুৰ্বলতা গম পাইছিল : বকৱা চাহাব হ'লেও ভিতৰি ভিতৰি ভয়ানক হিন্দু। বোধকৰোঁ নিজে কৰা বহুত পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কেতিয়াবা হ'ব পাৰে বুলি ভয়ানক। আৰু, হয়তো বাহিৰত বৰ চাহাবৰ ভেম লৈ থকা বকৱাই নিজৰ ভিতৰৰ দুৰ্বলতাৰ কথা নিজে ভানকৈ জানে। সেই কাৰণে মাজে মাজে বোৱাৰণী চোৱাই, হাত বেখুৱাই গ্ৰহ পূজা আদি কৰি থাকে। এই দুৰ্বলতাৰ কথা থব পায়েই কাকতিয়ে বিভিন্ন বৈয়াক্তক বিভিন্ন বিষয়ত খেঁচ বুলি বকৱাৰ আগত জ্বলিব কৰাইছিল; আৰু, আশোন হৈ পৰিছিল। অনাহাৰী হিন্দুৰ ঠৈৰ অভ্যাসপৰু-

প্ৰতি বিজীৱিকা আৰু ইংৰাজী শিকাই চাহাবী জীৱন যাপনৰ প্ৰতি জন্মোৱা মোভ, তকৈ চৰকাৰী চাকৰিয়ে দিয়া 'হাই বব' ভাব আৰু ভিতৰি ভিতৰি নিজৰ দুৰ্বলতাক ঢাকি বখাব অপচেষ্টা, বৈপ্লৱিকৰ প্ৰতি নীহ ব্যৱহাৰ আৰু বাহিৰা মাছহৰ আগত দাম্পত্য জীৱনত স্থায়ী যেন দেখুৱাব অপচেষ্টা—এই সকলোবোৰ সংঘাতে ৰাজহ কৰা এখেত ঘৰত সৰুৰেপৰা ডাঙৰ হৈছে দেশ, কোনটো ভাল তাই নিজেও নাজানে। এইবোকে তাইৰ মনটো গঢ়িছে বিতৃকাৰে, একোটলৈকে 'কেয়াৰ' নকৰা ভাবেৰে। তাই জানে, সৰু মাছহৰ লগত মিলিব নাপায়। তাই বুজে, সিহঁত এক বেলেগ শ্ৰেণীৰ মাছহ।

সৰু মাছহৰ ভিতৰত একমাত্ৰ কাকলিৰ লগত তাইৰ বন্ধুত্ব। কাকলিক অৱজ্ঞে সৰু মাছহ বুলিব নোৱাৰি। তাইৰ দেহৰ গঠনত, গাৰ বঙত, কথা-বতৰাত, চাল-চলনত আৰু সকলোকে গোটেই তাইৰ ৰূপত এনে এটা বস্তু আছে, যিটোৱে তাইক ৰাজ-বাণীতকৈও আকৰ্ষণীয় কৰি তোলে। দেশৰ দৰেই কাকলিকো আধুনিক কৰাক ইচ্ছা আছিল কাকতিৰ। কিন্তু, হঠাতে চাকৰি বোৱা আৰু লগে লগে হোৱা অৰ্থ-কষ্টই তেওঁৰ সপোন সফল হোৱাত বাধা দিলে। তথাপি তাৰ মাজেদি যিমান দূৰ পাবে কৰিছে কাকতিয়ে। দেশাইতৰ বাহিৰে আনৰ লগত বেছি হলি-গলি কৰিবলৈ কাকলিক নিদিয়ৈ। যি কোনো ডাঙৰ মাছহৰ ঘৰত যি কোনো পাৰ্টিতে প্ৰশংসাপূৰ্ণ দৃষ্টিৰে দ্ৰেপৰ আৰু বাহিৰৰ খাটি অভিজাত পৰিয়ালৰ মাছহসকলে কাকলিলৈ চাই থকা দেখি, কাকলিৰ স'তে দুআষাৰ কথা পতাৰ সুবিধা লোৱা দেখি, তেওঁক কাকলিৰ বাপেক বুলি জানি 'proud father' বুলি চিনাকি হোৱাহি দেখি, তেওঁৰ বুকু ডাঠ হয়। ভাব হয়, তেওঁ যেন কোনোবা বিদেশত 'এমবেচেডৰ' হৈ আছে। এজনী ধুনীয়া জীয়েক লগত লৈ ফুৰাৰ অভিজাত্য প্ৰায়বোৰ ৰাষ্ট্ৰ-নেতাবে আছে। আমাৰ স্বৰ্গীয় নেহৰুৰো আছিল। সম পৰ্যায়তে নিজক বহুৱাই চায় কেতিয়াবা মিস্টাৰ কাকতিয়ে।

বন্ধুৰ বিচনাত দীঘল দিওঁতে আৰাম লাগিল দেশাৰ। আৰামে তন্ত্ৰাৰ আৱেশ আনিলে। কেতিয়া পাতল টোপনি আহিল নাজানে দেশাই। চিলমিলকৈ মনত পৰিছিল আজি তিনি দিনমান আগৰ এটা ৰাতিপুৱাৰ কথাবোৰ। অকলশৰীয়া শোৱনি কোঠা তাইৰ। নতুনকৈ ৰখা বাপেকৰ ড্ৰাইভাৰ মজিদে চাহ লৈ আহিছিল। বাপেকৰ মানে চৰকাৰী ড্ৰাইভাৰ। চৰকাৰী গাড়ী আৰু ড্ৰাইভাৰ পৰিয়ালৰ কামত লগোৱা দোষটো অকল বকৰাৰে নহয় কাৰণে এই বিষয়ে কেতিয়াবা বন্ধুৰহলত কথা উঠিলে বকুৱাই হাঁহিব বগৰ তুলি কয়—“অমুক ময়ী আৰু তমুক মচিবৰ চৰকাৰী মটৰ 'কেমিলি'ৰ কামত লগোৱাটো আগতে বন্ধ কৰা।”...প্ৰথমতে দুৰাবত টুহুৰিয়াইছিল সি। আয়াজনী বুলি ভাবিয়েই তাই “come in” বুলি কৈছিল। আধা বেলা চকুৰে তাই দেখিছিল, ৰাতি শিঙা টিলা কাপোৰৰ অসাৱধানতা দেখি সি সোময়েই থমকি বৈছিল। এটা ডেকা ল'ৰাৰ চকু-মুখত অভিজাত্য বিচাৰি লুতীয়া হোৱা অনভিজাত্যৰ লাজটো দেখি খুব আৰোহ পাইছিল তাই। বহুবে অসাৱধান হৈ শৰীৰটোৰ আধা দাড়ি চাহৰ কাপটো তাৰ হাতৰপৰা 'বেংকিউ' বুলি লওঁতে ডালৈ মোচোৱাকৈয়ে তাই গম পাইছিল, তাৰ চাৱদিয়ে বিমানখিনি পাবে তাইৰ দেহৰ ওখ-চাপবত চকু বুলাই ল'লে। এই চাকৰ জাতীয় মাছহবোৰক লৈ বেছ খেলা কৰিব পাৰি। ইহঁতে নিবিহঁতক

ভয়ত এইবোৰ বিবৰণত এখোজো আগবাঢ়িবলৈ সাহ নকৰে, লিহঁতৰ শৃংখলিত জৰাজীৰ্ণ কাৰনাই লিহঁতৰ চকু-মুখত কৰুণ আবেদন মানি দিয়ে।

‘আচ্ছা.....তোৰ নামটো কি?’

‘মজিদ।’

‘মজিদ, আয়া ক’ত?’

‘আজি দেখোন অহা নাই। কালি ৰাতি ঘৰলৈ গৈছিল বোলে।’

‘তই ৰাতি আছিলি নেকি আমাৰ ঘৰত?’

‘ৰাতিপুৱা হে আহিছো।’

‘ছেং, বৰ দিগদাৰ কৰে এই। এতিয়া.....’

‘কিবা লাগিব নেকি আক?’

‘অলপ ভৰিকিটা পিটিকি দিহ পাৰিবি? কালি বেড্‌মিণ্টন খেলি আজি ভৰি লৰাবকে পৰা নাই।’

মজিদ বৈ গৈছিল। সি বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। ঈশাও হঠাৎ স্তব্ধ হৈ গৈছিল। নতুন ডেকা ল’ৰা এটাক হঠাতে এই কথা কোৱা হৈ গ’ল বুলি তাই ভাবিব পৰা নাছিল। কিন্তু, হঠাৎ কিবা এটা কৰি দিয়াৰ এটা উদ্দেশ্য আছে। আক, হঠাৎ কেতিয়াবা গোটেই জগতৰ ডেকাবোৰক বুজাই দিবৰ মন যায়—চা, মই কিমান দেৱভোগ্য। কিন্তু, সম্ভৱ নহয়। বহুত ঠাইত বুজাবলৈ যাওঁতে নিজক বিসৰ্জন দি আহিবলগীয়া অৱস্থাত পৰাৰ ভয় আছে। কিন্তু, এই চাকৰ-বাকৰ জাতীয় হাহু-বোৰক পাৰি। ইহঁতে কাকো নকয়, নিজে অহুগৃহীত হোৱা বুলি ভাবে, আক কিমান সুৰ আগবাঢ়িবলৈ দিয়া হয়, তাতকৈ এখোজো আগবাঢ়িবলৈ সাহ নকৰে। থাকে দেখিলে অৱশ্যে গালি পাৰিব। কিন্তু মাক বিচনাৰপৰা উঠিবলৈ আক দুখণ্টা সময় আছে।

লাহে লাহে ভৰিৰ সৰু গাঁঠিলৈকে মাত্ৰ পিটিকি দিছিল মজিদে। ‘আক ওপৰলৈ’, ‘আক ওপৰলৈ’ কৰি তাই তাইৰ আঁঠুৰ ওপৰতো অলপ পিটিকালে। তাতকৈ আক মোৱাবি। এবাৰ কেবাহিকৈ তাৰ মুখলৈ চাই ঈশাৰ পুতো হৈছিল। বেচেৰা বড়া-জ্ঞা পৰি হাইৰাণ। ‘আক নালাগে’ বুলি কোৱাৰ পিচত এটা দীঘল হুমুনিয়াহ কাটি বেচেৰা গুচি গৈছিল। ভাল লাগে ভাবি, হয়তো মজিদে ৰাতি শোওঁতে তাইৰ কথা ভাবিব, তাইৰ কোমল ভৰি দুখনৰ কথা ভাবি গাঁককে সাৱটি ধৰিব, উদ্ভেজনাও অতিষ্ঠ হ’ব, কিন্তু তাইৰ আগত সংঘত সম্বন্ধেৰে আহি হাজিৰ হ’ব।

আজি ৰাতিপুৱা কিন্তু সি আহোঁতে পলয় কৰিলে। আন এদিন হোৱা হ’লে হয়তো তাই শুই শুই তাৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰিলেহেঁতেন, আক সি অহাৰ লগে লগে তাই চকু বজা কৰি তাৰ কৈকিয়ৎ তলৰ কৰিলেহেঁতেন। দেউতাকৰ কৰ্ণেল বন্ধুৰ পুত্ৰক বিচাৰি হুহুৱাব দস্ত, এটা বিলাতী কোম্পানিৰ টুবিং ইন্সপেক্টৰ—হঠাৎ জৰাজীৰ্ণ কালি সজিয়া। লোভ লগা দৰমহা পায়। লোভ লগা ২৬ বছৰীয়া ডেকা। স্বকীয় লগা হাত-কথা। আক, তাইৰ কাৰণে বিশেষভাৱে লোভ লগাকৈ তাইৰ ওপৰত বিৰূপসীল হোৱাৰ দাব বাসনা। তাই আজি তিনি বছৰৰ আগতে বাপেকৰ লগত

কলিকতালৈ যাওঁতে চিনাকি। ডেভিয়ারেপৰা চিঠি চলি আছে। ইয়াৰ বাজতে ৩ বাহৰ কিবা শিকা ল'বলৈ গৈ সি আবেৰিকাৰপৰাও আহিলগৈ। তাইক কিন্তু পাহৰা নাই। চিঠিও অসংখ্য কথাও লিখিছিল সি। তায়ো। তাই ভাবিছিল, লগ পোৱাৰ লগে লগে সি সাতটি ধৰিব। কেনেকৈ বাধা দিব তাই সাজু হৈ আছিল। বাটত ছুই ল'ৰাবোৰে তাইক 'বকেট চাৱনি'ৰ অধিষ্ঠাত্রী বুলি জোকায়। তাই হেনো হিচাপ কৰি এনেকুৱাকৈ চায় যে, বাৰ বুকুত যেনেকুৱাকৈ বিমান সময়ত বিমান জোৰেৰে লাগিব লাগে, ঠিক তেনেকৈয়ে লাগেগৈ। তাইৰ শুনি হাঁহি উঠে। কিন্তু, স্কুমাৰক ভেনে এক উদ্দেশ্যেৰে চোৱা নাছিল বুলি তাই ক'ব নোৱাৰে। অসমীয়া ল'ৰাৰ ভিতৰত ঠিক তাইৰ জোৰৰ ল'ৰা এটা তাই বিচাৰি পোৱা নাছিল। প্ৰায়বোৰ ভাল ভাল বংশৰ লগতে তাইৰ অহা-ধোৱা আছে; ক'তো তেনেকুৱাকৈ নিজক দান দিব পৰা পাছ তাই পোৱা নাছিল। এই কথা খুলি ক'বলৈ তাইৰ লাজ নালাগে।

স্কুমাৰক দেশৰ বাপেক-মাকেও ভৱিষ্যতৰ জোঁৱাই বুলি গ্ৰহণ কৰিছিল। ইংৰাজী কায়দাত চলা সিহঁতৰ বৰত এইবোৰ কথা ভাত খোৱা টেবুলত মুকলিভাৱেই আলোচিত হয়। আনকি তাইৰ কেইটা সন্তান হ'ব, সিমানলৈকে তাই বাপেক-মাকৰ সৈতে আলোচনা কৰি থৈছে।

বাতিপুৱাই স্কুমাৰৰ লগত তাই ফুৰিবলৈ ওলাইছিল, নৈৰ পাৰত। কুঁৱলীৰ আৱৰণৰ হুবিধা লৈ খুব কাষ চাপি আহিছিল সি—কথা আৰু শবীৰ দুয়ো বিষয়তে। কিন্তু, গুৱাহাটীত জানো শান্তি আছে। ক'বাব অসত্য কেইটামানৰ স্ফুৰিব কোবত তাই পলাই হে বন্ধা পালে। এইবোৰ কাৰণতে শ্বিলংখন ভাল লাগে। তাত এইবোৰ সম্ভা নাই। আৰু, ডাঙৰ অকিচাৰৰ জীয়েক বুলি সকলো ঠাইতে তাত এটা সন্মানো আছে। কিন্তু, গুৱাহাটীৰ ল'ৰাবোৰৰ আগত ডাঙৰ-সৰুৰ বিচাৰ নাই।

আজি গধূলি সেই কাৰণে ফুৰিবলৈ বাব বনিহাটৰ ফালে। একেবাৰে অকলে ঠিক নালাগে। আৰু, নিজক একেবাৰে অকলে এটাৰ হাতত এৰি দিবলৈ সাহা থাকিলেও ভৱিষ্যৎ ভাবি ভয় লাগে। গতিকে কাকলিকে ল'ব লগত। সকলো কামতে তাই কাকলিক লগত লয়; প্ৰথম কথা, কাকলি শ্বিলঙৰ বন্ধু। দ্বিতীয় কথা, আভিজাত্যত কাকলি তাইতকৈ ডগলত। সাজ-পাৰতো। গতিকে নিজতকৈ কিবা-কিবি গুণত কম থকা বন্ধু এজনী লগত থাকিলে নিজৰ চিকাৰ বন্ধুৰ হাতত পৰাৰ ভয় নাথাকে, আৰু চিত্তলেশ্যৰ দৰে উৰাতকৈ বেছি আকৰ্ষণীয় হোৱাৰ ভয়ো নাথাকে।

হঠাতে দেশৰ টোপনি আৰু সপোন ভাগি গ'ল কাৰোবাৰ কোমল পৰশত। চকু মেৰি চান্—বিচনাৰ পৰাকিনী মালতী।

'ভূৰি হ'বপায় ক্লাচ কৰিবলৈ আহি শুই আছেহি ?'—খুঁতৰিত ধৰি মালতীয়ে দেশাক সুধিলে।

ঘড়ী নোচোৱাকৈয়ে বুজিলে দেশাই—আৰু ক্লাচ কৰাৰ সময় নাই।

'বই বুজিছোঁ। কলিকতীয়া প্ৰেমিকক লৈ পোটেই বাতি চাৰ্গে টোপনি বতি।'

'কাকলি আহিছে নে অ' ক্লাচলৈ ?'—এইবোৰ কথাৰ উত্তৰ নিদি দেশাই সুধিলে।

‘আহিছে। ইয়াটোকে আহিব এতিয়া তাই। আমি এটাইকিনী ওলাই যাব একেলগে’—অতি ধুনীয়াটো কথা কয় মালতীয়ে। মিচিকিয়া হাঁহিবোবেই কথা হৈ ওলাই অহা যেন লাগে।

‘তই অতি দুষ্ট মালতী। তোৰ মুখখন দেখিলেই বুজিব পাৰি। আক, গালৰ টোল দুটা.....’

‘তই আক ক’ব নালাগে তাই। বহুতেই কৈছে। এতিয়া কোনো মতে ইয়াৰপৰা ওলাই যাব পাৰিলেই বাটো।’—এটা গম্ভীৰ হোৱাৰ চেষ্টা কৰি মালতীয়ে আঁচলৰ আগেৰে নিজৰ মুখখন বিচি দিলে।

‘কি হ’ল? কিবা পলোৱাৰ দিন-চিন ঠিক কৰিছ নেকি?’

‘পলোৱাৰ? এই ভীক ল’ৰাবোৰৰ লগত? থুই। দূৰৰপৰা মুখৰ ঞ্জুৱতি মাৰিয়েই সিহঁতৰ কামনা পলায়। আজি কি কৰিছে জান?’—এইবুলি মালতীয়ে বাতিপুৰাৰ সৰু ঘটনা এটা ক’লে। সিহঁতৰ দাঁতিতে ল’ৰাৰ হোটেলটো। মাজত এখন পকী বেৰ। কিন্তু দুয়হলাত সেই বেৰে আঁৰ দিব নোৱাৰে। ল’ৰাবোৰৰ কেইটামানে বাতিপুৰা উঠিয়েই ডাঢ়ি খুৰাবলৈ বহিল। কিন্তু আচাঁ এনেকুৱাকৈ ল’লে যে পুৱাৰ বেলি আচাঁত পৰি প্ৰতিবিম্বটো এটুকুৰা পোহৰ হৈ ছোৱালীৰ হোটেলত পৰিছিলহি। তাই অসাড়খানভাৱে বুকুখন ঞ্জুৱাই আছিল—খহি ধোৱা আঁচলখনৰ প্ৰতি কোনো মনোযোগ নিদিয়াটো। হঠাৎ গাত বগা পোহৰ এটুকুৰা বগাই ফুৰা দেখি লৰালগৰিকৈ চান্দৰখন ঠিক কৰি লৈ তাই ল’ৰাৰ হোটেললৈ চালে। ইং, কি আনন্দ সিহঁতৰ। জঁপিয়াই যেন পৃথিৱী ফালিব।

এনেকুৱা বহুত খবৰ দিয়ে মালতীয়ে প্ৰতিদিনে। প্ৰথমতে এইবোৰ শুনি শুনি ক্ৰমাৎ হোটেলত থকাৰ ইচ্ছা প্ৰবল হৈ উঠিছিল। আনকি বাপেকক কৈছিলও—হোটেলত নাথাকিলে পঢ়া-শুনা নহয় বুলি। এতিয়া কিন্তু সৰু হৈ গৈছে। এনেয়ে হাঁহি দিলে ক্ৰমাৎ।

‘আবে ক্ৰমাৎ, তই ইয়াত?’—প্ৰশ্নটোৰ সমান আচৰিত নোহোৱাকৈ সোমাই আহিল কাকলি। কাকলিৰ মাতত গিটাৰৰ কঁপনি আছে, ছোৱালীকে বলিয়া কৰে সেই মতে। চকু দুটা যেন অন্ধকাৰ শোৱনি কোঠালৈ খুলি দিয়া দুখন দুৱাৰ। মৰ্ণোতে মাখনৰ ওপৰৰ চামনি কঁপাৰ দৰে কাকলি গৈ থাকোঁতে তাইৰ সৰু দেহৰ ওপৰত এটা মধুৰ কঁপনি থাকে সদায়। বুকুৰ ওচৰত আগলৈ হালি পৰা কাকলিৰ দেহটোৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰিবলৈ তাইৰ কঁকালৰ তলছোৱাৰ মিহি উঠা-নমা চাই থাকিলে ক্ৰমাৎ কামুৰি দিবৰ মন যায়—দুখ পোৱাকৈ। তাইৰ ডাঠ চুলিৰ ক’লা চোৰোৰে বি কোনো ডেকাৰ সংঘৰ্ষক হেলাৰঙে নি অৱণ কৰি বিচনাতে পেলাই থ’ব পাৰে, তৃপ্তি—তৃপ্তিৰ অৱসাদেৰে।

কেই চেকেণ্ডমান মাজ; তাৰ ভিতৰতে কাকলিৰ বিষয়ে ইমানখিনি কথা ভাবিলে ক্ৰমাৎ। লগে লগে সাউৎকৰে বিচনাৰপৰা মাৰি ডিঙিত সাৱটি ধৰি লৈ গ’ল কাকলিক বাৰাণ্ডালৈ। মালতীৰ বহুত কিবা-কিবি ইংগিত আক বকুবকনি উপেক্ষা কৰিলে। তাৰ পাচত কাকলিক অকলৈ ক’লে—দুস্তৰ লগত গধূলি বৰিহাটৰ ফালে ফুৰিবলৈ

ঘাবলৈ গেল কবাব কথা। আক ক'লে, লগত কাকলি ঘাবই-ই-ই লাগিব। ধূষ সূতি হ'ব। অৱশ্যে কাকলিৰ প্ৰেমিক এজনো লগত থকা হ'লে ভাল আছিল। কাবোবাক ইচ্ছা কৰিলে কাকলিয়ে ল'ব পাৰে বুলি প্ৰস্তাৱ কৰিলে। কাকলিয়ে কোনো নাই বুলি উদাসভাৱে কওঁতে ঈশাই আদৰতে তাইক সাৱটি ধৰিলে। অতি আচৰিত কথা—ইমান দিনৰ বন্ধু ছুইজনী, অথচ কাকলিৰ প্ৰেমৰ পাত্ৰৰ বিষয়ে কোনো খবৰ ঈশাই নাজানে। কেতিয়াও জানিবৰ যত্ন কৰা নাই। নিজক লৈয়ে ঈশা ইমান বাস্তৱ যে বন্ধুৰ খবৰ কৰাৰো সময় নহয়। অদ্ভুত ধৰণৰ এই বন্ধুত্ব ঈশা আৰু কাকলিৰ। ঈশাৰ সহায় হিচাপে কাকলি সদায় থাকিব লাগে। কাকলিয়ে দৰকাৰত ঈশাক কেতিয়াও নাপায়—পোৱাৰ আশাও নকৰে। ঈশাই যেন কাকলিক আভিজাত্য দিয়াৰ দাম হিচাপে কাকলিয়ে ঈশাক সজ দিছে। হঠাৎ কথাবোৰ এনেয়ে মনত খেলালে কাকলিৰ—পাহৰি ঘাবলৈকে। পৃথিৱীত এটা মানুহৰ লগত মাথোন এইবোৰ কথা পাতিব পাৰি। আজি তেওঁক লগ পোৱা হ'লে। ভাবিয়েই ভাল লাগিল কাকলিৰ।

ক্ৰমবৰ্ধমান গুৱাহাটীৰ বিশেষত্ব হ'ল পৰিকল্পনাৰ অভাৱ। দিনে-ৰাতিয়ে নতুন নতুন ঘৰ, ডাঙৰ ডাঙৰ অট্টালিকা উঠিছে গুৱাহাটীত। চৰকাৰী পৰিকল্পনাৰ যোগেদিও অপৰিকল্পিত নিৰ্মাণৰ সীমা-সংখ্যা নাই। ফলত কাৰোবাৰ বান্ধনিঘৰ কাৰোবাৰ পায়খানাত লাগি কাঁচাবীত বিচাৰকৰ ঘূৰ পৰম কৰিছে, একোজনে নতুন ঘৰলৈ যোৱা বাট-পথৰ অভাৱত আন কাৰোবাৰ বাৰীৰ ভিতৰেদি যাওঁতে দিনে-নিশাই কঁকালত মাধ-মাৰ পৰাৰ ভয়ত প্ৰমাদ গণিছে।

কোনো পৰিকল্পনাৰ অভাৱত প্ৰশান্তও এঘাৰ বজাত ঘূৰি আহি উঠেননী মেছ পালেহি। কাকলিৰ ঘৰৰ আগবৰণৰ পলোৱাৰ পাচত সি ক'ৰবাত বহি চাহ খালে, ক'ৰবাত চিগাৰেট জ্বলাই থিয় হৈ থাকিল, ক'ৰবাত কোনোবা বন্ধুক বুজালে—জীৱনটো এটা বিৰখন। তথাপি সময় নাধায়। মেছলৈকে ঘূৰি আহিল। এনেদৰে ঘূৰি আহিবৰ মন নাধায়। মেছটোৰ অৱস্থা সি জানে। কালি ৰাতি এটা এটা সিজোৱা আলুৰে ভাত খাইছে। পুৱাৰ সাজৰ কাৰণে চাউল নাই বুলি সি জানে। তাৰ হাতত অৱশ্যে দহোটা টকা আছে; কিন্তু সেই টকা সি খৰচ কৰিব নোৱাৰে। ক'ৰবাত হঠাতে কাকলিক লগ পাব পাৰে। চাহে-তাহে দহ টকাৰ কমে নহয়। সেই কাৰণে সি হেজাৰ অহুবিধাত পৰিলেও জেপত সদায় দহ টকা ৰাখে।

এবিধ ল'ৰাৰ এটা অবিকল নকল প্ৰশান্ত। সিহঁতে নিজক খুব ধুনীয়া বুলি ভাবে, সকলো ছোৱালায়েই সিহঁতলৈ অৰ্থপূৰ্ণ চাৱনিৰে চোৱা যেন পায়, ছোৱালীৰ লগত কথা পাতিওতে বড় পৰিব খুজি সেয়েনা-সেয়েনি কৰে, ল'ৰাৰ লগত ফুৰোঁতে সিহঁতক ছোৱালী যেন লাগে, নিজৰ বিকলতা-দুৰ্বলতা-দুৰ্ভোগৰ কাৰণে আনক দায়ী কৰে, কুমজেলেফুৰাৰ স্বাভাৱিক পিছল বসৰ দৰে সিহঁত সদায় প্ৰেমৰ বসন্ত লেটি-পেটি খাই থাকে—খিণ লগাকৈ। প্ৰশান্তক মেছত কোনেও ভাল নাপায়।

এই মেছটোৰ নাম আগেয়ে 'শান্তি' আছিল। কোনোবা এজনে কোনোবা 'শান্তি'ৰ প্ৰেমত পৰি মেছটোৰ নাম ৰাখিছিল 'শান্তি'। এতিয়া সেই 'শান্তি' ক'ৰবাত ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাক আৰু শান্তিৰ প্ৰেমিকজন খিলঙত কেৰাণী। আজি তিনি মাহৰ আগতে অভয় আহি এই মেছত উপস্থিত—আগতে ডিলকক থবৰ দি থোৱা মতে। সি আহিয়েই মেছটোৰ নাম 'উঠেননী' দিলেহি। বৰ্তমান অৱস্থাত অনন্য চাৰিওফালে উঠেননী অৱস্থা বুলি চৰকাৰী প্ৰচাৰ-বিভাগে ক'ব পাৰে যদি এই মেছটোৰ নামো 'উঠেননী' হ'ব পাৰে।

ঘৰটোত এটা ডাঙৰ কোঠা—ওপৰ মহলত। ওপৰ মহল ৰানে ওখ বান্ধহে ভাল মহলত বিয় হৈ চুকি পাবলৈ হাত বেজিব লাগে। তাতে চাৰিখন বিচনা। বেৰবোৰ লিপা নাই। চাৰিখন বিচনাৰ এখনত পোৱে প্ৰশান্ত। বিতীৰ বাৰ চতুৰ্থ বাৰিকৰ ছাত্ৰ। ঘৰবৰণৰ অহা পইচাকিটো ছোৱালীৰ মনোবৃত্ত্যৰ কাৰণে খৰচ কৰি

মেহত পইচা দিব নোৱাৰা হয়। সিয়েই মেহটোৰ এটাইতকৈ পুৰণি বান্ধা। গতিকে উলিয়াই দিয়া টান।

তিলকৰ ঘৰ তেজপুৰত। পইচাৰ অভাৱতে বি. এ. নিদিয়াতকৈ কলেজ এৰিলে। এতিয়া এখন বাতৰি-কাকতৰ চাব-এডিটৰ। কোনোমতে ভাত খোৱা পইচাকিটা উলিয়ায়। গ্ৰেম-ট্ৰেম চিনি নাপায়।

বঁবিন সঙ্গীতজ্ঞ। বেডিঅ'ত গান গায়। অভয়ৰ কিছুদিনৰ সহপাঠী। দুটা গানৰ টিউচনি কৰে। মেছৰ খবচ ওলায়। বাহ বাকীৰে স'-চেণ্ট কিনে আৰু চাহৰ দোকানত বহি অসমীয়া সঙ্গীতৰ ছবৰখাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে। এইবোৰৰ বাহিৰেও বিভিন্ন ব্যৱসায়িক বিভিন্ন বৰ বৰ বিষয়াবৰণা পাৰ্মিট উলিয়াই দি সি কেতিয়াবা বহুত টকা পায়। বহুতে কয়, দৰকাৰ হ'লে সি ছোৱালীও যোগাব কৰি দিব পাৰে।

অজয় তিলকৰ বন্ধু। সেই স্ত্ৰেই দুমাহৰ আগতে আহি এই মেহত আছেহি। সি ষ্মিলঙত সাংবাদিক আছিল। উপাৰ্জনো ভালেই আছিল। গুখ-খাপৰ সমাজত ঠাই পাইছিল। কিন্তু তাৰ মূৰত পোক আছে বুলি বন্ধু-বান্ধৱে কয়। সদায় মিছা কথা কৈ, সদায় বিভিন্ন ভাঙত অভিনয় কৰি কৰি তাৰ হেনো অসহ হ'ল। চাকৰি এৰি ষ্মিলঙৰপৰা গুৱাহাটীলৈ গুচি আহিল সি। তাৰ বিচনাখন স্ত্ৰমূৰাবলৈ কোনোমতে হে ঠাই হৈছে। আহিয়েই প্ৰায় ডেবমাহ অভয়ৰ পইচাবেই মেহত দিনে-নিশাই ভোজ-ভাত চলিল। সেই কাৰণেই নতুন কোনোবা এইটো মেহলৈ অহাটোকে মেছৰ হাৱী বান্ধা দুই-এজনে বিচাবে। তিলকে কিন্তু অভয়ক সাৱধান কৰি দি আছিল। আজি প্ৰায় ১৫ দিনমান অভয় কপৰ্দকশৃঙ্খ। তিলকে গালি পাবিছে। অভয়ে কয়, 'এতিয়া হে ভাল লাগিছে। একেবাৰে পইচা নাথাকিলে মনটো ভাল লাগে। টকাৰ কাৰণে লগ লোৱা বন্ধুবোৰ আঁতৰি পৰে, কৰ্মতাৰ কাৰণে লগ লোৱা সাজুহবাবে চিনি নোপোৱা হয়, নিজক খুব মুক্ত বেন লাগিছে। এটা বেন নতুন জীৱন পাইছো।' ইতিমধ্যে আচৰিত ধৰণৰ সৰু সৰু উপাৰ্জনৰ ব্যৱস্থা দুই-এটা অভয়ে উলিয়াই লৈছে। টকাৰ কুবেৰ যেনে বৰাৰ সাহিত্যিক বা কবি হোৱাৰ চখ। বাবেকুৰি শৰ একেলগ কৰি অভয়ক দি কয়, 'কবিতাটো কেনে হৈছে চাওকচোন'। অভয়ে সেই শব্দবোৰৰে দুই-চাৰিটা বাধি কোনোমতে নতুনকৈ কবিতা এটা লিখি দিয়ে। সেইদৰে গল্পও। বৰাই কয়, 'আপোনাবো টকাৰ অভাৱ, মই আপোনাক প্ৰতিটো কবিতা "চাই" দিয়াৰ কাৰণে পাচ টকাকৈ আৰু প্ৰতিটো গল্প "চাই" দিয়াৰ কাৰণে পোন্ধৰ টকাকৈ দিম।' দিয়েও। অভয়েও লয়। সেইবোৰ কাগজে-পত্ৰে ছপা হোৱা চাই সি হাঁহে—বৰাৰ লিখা বুলিয়েই ছপা হয়। এইবোৰ দেখি তিলক আহি কেইটামান সঙ্কল্প বন্ধুৱে তাক উপদেশ দি কয়, 'তোৰ লেখাবোৰ ভাল। অসমীয়া সাহিত্যত নাম কৰিব পাৰিবি। এনেকৈ মঠ কবিছ কিয়?' অভয়ে হাঁহি হাঁহি সহক উত্তৰ দিয়ে, 'ভাইজৰ বি সাহিত্যত লক্ষ্যচিন্তা নকল কৰিও নাম কৰিব পাৰি, বি ভাষাৰ বানান কেমেতুৱা হোৱা উচ্ছিত বোণাৰী একাশকে ঠিক কৰে, বি ভাষাৰ বিভাগৰ সমালোচক হৈছে কিন্তুাপৰ ৰোশানৰ চেচচেন, সেই

ভাৰত নায় কৰি কি হ'ব? তাতকৈ যি কোনো দামত বেচি পাবিলে হুপইচা আছে। বই সাংবাদিক; লেখিয়েই বিক্ৰী কৰাত হে যোৰ বিবাস।' আৰু আন আন উপায় কৰিছে সি। কোনোবা কোনোবা নেতৃস্থানীয় লোকক বন্ধুতা আৰু বেডিঅ' কৰিলা লিখি দিও টকা পায়। বহুত স্ফাহিত্যিকৰ নামত পাঠ্যপুথিও প্ৰবন্ধ লিখি দিয়াৰ টকাটোও কম নহয়। এই সকলোবোৰ কামত সি অক্লান্ত ভূক্তি পায়;—কামটোৰ কাৰণে নহয়, এবিধ নতুন ধৰণৰ মাহুহৰ বাহিৰ-ভিতৰ চিনি পোৱাৰ সুবিধা হোৱাৰ কাৰণে হে। বাতৰি-কাকতৰ কাম এৰিলেও তাৰ অক্লান্ত মনটোৱে এতিয়াও খবৰ বিচাৰি ভাল পায়।

এটা খুব ভাল কথা হৈছে আজিকালি। ষোল্লৰ ডাঙৰ ডাঙৰ বিবয়বাবিলাকে আজিকালি বাটত দেখিলে তাক চিনি নোপোৱাৰ ভাও ধৰে। বৰ ভাল হৈছিল ষিষ্টাৰ বৰুৱাৰ খবৰ হে। এদিন সি গৈছিল। সি এতিয়াও বিপোৰ্টাৰ বুলি ভাবি তাক বহুত খবৰ দি গৈছিল। শেষত সি ক'লে চাকৰি এবাৰ কথা। বৰুৱা একেবাৰে সৰহি গৈছিল। ইতিমধ্যে কেশা দেৱী আহি অল্পবোধ কৰিছিল অসমীয়া চাব্‌জেক্টো শিকাই দিবলৈ। তাৰ পিচৰপৰাই সি অসমীয়া ভাৱকৈ মজনা (বা জানিও মজনাৰ ভাও ধৰি নিজৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰমাণ কৰিব খোজা) কেশা দেৱীক লগাহত ছদ্ম অসমীয়া পঢ়ুৱায় আৰু গুৱাহাটীৰ অভিজাত লম্বাজখনৰ খবৰ কেশাৰ যোগেদি লয়। পঢ়োৱাৰ কাৰণে টকা-পইচা একো ঠিক হোৱা নাই। মাহৰ শেষত সি নিজে ক'ব বুলি ঠিক কৰি থৈছে। এইজাত মাহুহক অল্পপ্ৰহে দেখুৱালে সিহঁতৰ প্ৰাণ্য বুলি দাবী কৰি বহে। গতিকে বিনা পইচাই পঢ়োৱাৰ আগ্ৰহ তাৰ নাই।

অভয়ে মজিহঁতক লগ পাইছে। মিঠাৰ ঘৰটো মেছটোৰ ওচৰতে। অভয় অহাৰ কেদিনমানৰ পাচতে সিহঁতৰ সৈতে চিনাকি হৈছিল ওচৰৰে চাহৰ দোকান এখনত। কথাই কথাই চিনাকি হোৱাৰ পিচত কিবা বিতৃষ্ণাবেই মজিহে কৈছিল— 'আমি আপোনালোকৰ দৰে ভ্ৰমলোক নহয়। আমি সাধাৰণ মাহুহ। ঘটৰ ডাইভাৰ। দিনত বাটত দেখিলে আপোনাৰ মাজিবলৈকে লাজ লাগিব। এতিয়া নতুনে নতুনে হয়তো লাজ লগা নাই।' অভয়ে উত্তৰত কৈছিল, 'ময়ো তোমালোকৰ লগৰে। দেখাত ভ্ৰমলোক হৈ আছে, কিন্তু কাণোৰ-কানিকিটাৰ বাহিৰে ভ্ৰমলোকৰ উপযোগী টকা বা চাকৰি নাই।' এয়ে কথাৰ স্তম্ভপাত। তাৰ পাচত কোনোবা এটা পুলত বহি সিহঁতে কাৰোবাক এদিন ভিত্তি চেপি চিঞৰোঁতে অভয়েও ঘূৰণপৰা যোগ দিছিল। এই দৰেই কিছুদিন গ'ল। যোৱা মাহত ক'ৰবাত এটা ছৰ্ঘটনা কৰি মজিহে মাহৰ খাব খোজোঁতে অভয় তাত উপস্থিত হয় আৰু লগত মাহেনক দেখি মাতে। মজিহে অৱজ্ঞে মাহৰ নাথালে; কিন্তু মাহেনৰ যোগেদি অভয় সিহঁতৰ 'ককাইটি' হৈ পৰিল। অভয় মাহেনৰ দূৰ সম্পৰ্কীয় ককায়েক। লাহে লাহে অভয়ৰ মিঠাৰ মাকৰ লগত চিনাকি আৰু মিঠাইতৰ লগতো খুব মিল হয়। মিঠাইতে তাক সিহঁতৰ দলৰ নেতা বুলি ভাবে। অভয়ৰ চকুচৰহা বন্ধুৰ দলে ভাবে, অভয়ে কিবা এটা ঘটনা কৰিবলৈ গুণাহলৰ লগ লৈছে। মিঠাইতৰ লগত অভয় একেবাৰে প্ৰাণ খোলা হৈ পৰে। সিহঁতক উপদেশ দিয়ে, সিহঁতক উৎসাহ দিয়ে আৰু কয়—

‘সমাজত ভদ্র আৰু সত্য হৈ থকাবিলাকৰ লগত বহুত দিন থাকিলোঁ। এতিয়া উঠিব হাজত নিজক বিচাৰি পাইছোঁ।’ আৰু কয়, ‘সমাজে বাদ দি থোৱা অসত্য, গুণা, বেয়া মানুহবোৰ গোটালে সংখ্যাত ভদ্র, স্তম্ভ্য লোকতকৈ বেছি হ’ব, আৰু আচৰিত কথা যে এই অসত্য, গুণাবোৰেই সদায় দেশৰ আৰু মানৱ জাতিৰ ভৱিষ্যৎ নিৰ্ণয় কৰে।’ বিতাহঁতে বুকুত বল পায়।

কাকলিহঁতৰ ঘৰলৈও যায় অভয়। কিন্তু কাকতিয়ে অভয়ক বৰ ভাল নাপায়। অভয়ৰ লগত কাকলিহঁতৰ দূৰ সম্পৰ্কীয় সম্বন্ধও আছে। শিলঙত অভয় থাকোঁতে কাকতি কেবাবোৰো কিবা-কিবিৰ পাৰ্টিট আনিবলৈ যাওঁতে অভয়ক বিচাৰি বিচাৰি উলিয়াই লগ ধৰিছিল। কিন্তু এতিয়াৰ কথা বেলেগ। প্ৰথম কথা, অভয়ে কাকতিৰ বহুত কাম বেয়া হৈছে বুলি মুখৰ ওপৰতে কৈ দিয়ে। কাকতিৰ বিশ্বাস সি ভিতৰি ভিতৰি কমিউনিষ্ট হৈ গৈছে। কাৰণ, তাৰ লগত কথা পতাৰ পিচত কাকলিৰ কথাবোৰো কিবা আচৰিত ধৰণৰ হয়। দ্বিতীয় কথা, চাকৰি-বাকৰি নোহোৱা ডেকা ল’ৰাবোৰক কাকতিয়ে সছ কৰিব নোৱাৰে। আৰু, সম্বন্ধ আছে হয়, সেইবুলি অভয়ৰ নিচিনা দুৰন্ত ল’ৰাৰ হাতত বিশ্বাস কৰি কাকলিক এৰি দিলে বিপদ আছে। অভয়ে কাকতিৰ মনৰ ভাব সকলো বুজে। সেই কাৰণে কেতিয়াবা হাঁহি হাঁহি কয়, ‘পেহাদেউ, আপুনি যদি মোক কয়, তেন্তে মই আপোনাৰ মনটোৰ ছবি এখন আঁকি দিব পাৰোঁ।’ কাকতিয়ে হুতনাৰ ভাও ধৰে। কাকলিয়ে কিন্তু অভয়ৰ লগত কথা পাতি ভাল পায়। দেখাত অভয় খুব সবল-স্বঠাম পুৰুষ নহয়। কিন্তু তাৰ কথাবোৰ শুনি মনত হয়, সি যেন বহুতক পৰিত্ৰাণৰ মন্ত্ৰ দিব পাৰে।

প্ৰশান্ত সোমাই অহা অভয়ে শুনিলে। চেণ্ডেল চৌচোৰাই অহা তাৰ খোজটোতে সি বুলি বুজিব পাৰে, নোচোৱাকৈয়ে। লগতে বতাহবোৰো অলপ ভাল ভাল গোন্ধাই আহে। মুখচত ওলোৱা ফুটা এটালৈ অভয়ে একেথৰে চাই আছিল। যেন সেই ফুটাইহি চাই বুজিব খুজিছিল—আকাশখন কিমান বহল।

প্ৰশান্ত আহিয়েই সৱধানে পাৰ্শ্বাৰী-পায়জামা খুলি আপি থ’লে। তাৰ পাচত ‘ভগৱান’ বুলি বিচনাখনৰ ওপৰত বাগৰি দিলে। মাটি নিলিপা বেবৰ বতাহ লগা ইকৰা পাখিয়ে হুহুৰিয়াই দিলে। সি আন একো কাম নাপাই তালৈকে ঘূৰি চালে। কাৰোবাক ক’বৰ মন গৈছে কথাবোৰ। কিন্তু কাক ক’ব? অভয়লাক ক’ব নোৱাৰি। এনেকুৱা এটা ডেকাহি মৰাৰ দৰে কঠুৱা উত্তৰ দিব যে মনটো বিনটোৱলৈ বেয়া লাগি থাকিব। এই অভয়দাটোৰ মুখখন সৰু-সুৰা মানুহৰ লগত থাকি থাকি একেবাৰে লেভেৰা হৈ পৰিছে। নাই, আজি আৰু ক্লাচ কৰাৰ ইচ্ছা নাই। কটা পায়জামাটো চিলাব লাগিল। আজি ছপৰীয়া থোৱাৰ বা কি যোগাৰ হৈছে!

ভিলক সোমাই আহিল ঘান্ৰি-জান্ৰি। অভয়ে হুহিলে—“ক’বপৰা আহিলি?” “বজাবলৈকে গৈছিলোঁ অ’।”—অভয়ৰ ওচৰতে বহিল সি। কিবা ভাবৰ নিচিনা কৰিলে। তাৰ পাচত প্ৰশান্তক উদ্বেগ কৰি ক’লে,

“প্ৰেমিকপ্ৰেবৰ, আপোনাৰ ছাতিটো বেচি দিয়া হ’ল। বহুলৈ ছপৰীয়াৰ সাজ খাবলৈ বহয়। আৰু, বেছৰ টকা কেইটাৱান বিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰক।”

প্ৰশান্তই কোনো উত্তৰ নিদিলে। সি ২২ টকাত এটা চিকৰ কাপোৰ দিয়া ছাতি
কিনিছিল—বৰ চখ্ কৰি। ষাওক। বিপদত পৰিলে সকলোৱে একো কোব
হাবিৰলৈ বিচাবে। কিন্তু, সি নো কি বিপদত পৰিছে ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলে।

হাতত গামোচাখন লৈ তিলক গা ধুবলৈ গ'ল। এনেয়ে মেছটোত হাঁহি-
খিৰিন্দালি-কথা-বাৰ্তাৰ ওৰ নপৰে। কিন্তু ভাত-সাজৰ কাৰণেও টকা নোহোৱা হ'লে
সকলো গম্ভীৰ হৈ পৰে।

অভয়ে এনেয়ে হো-হোকে হাঁহি দিলে। প্ৰশান্তই ঘূৰি চালে—“কি হ'ল ?”

“এই মেছটোত থাকিলে এটা বৰ ডাঙৰ সুবিধা। পৃথিৱীখন কিমান ডাঙৰ,
পৃথিৱীৰ কিমান সমস্তা আছে—সেইবোৰ একো গম ধৰিব নোৱাৰি। নিজৰ ভাত-
সাজৰ সমস্তাটো হিমালয় পৰ্বত যেন হৈ চকুৰ আগত বৈ থাকে।” অভয়ে দাৰ্শনিকৰ
স্বৰত ক'লে।

“হাঁহিলা কেলেই ?”

“অ’, কি কৰিম ভাবি থাকোঁতে হাঁহি উঠি গ'ল ?”—অভয়ে উত্তৰ দিলে।
হঠাতে অভয়ৰ প্ৰশান্তক জোকাই চাবৰ মন গ'ল। হাত সৰু কৰি ইফালে-সিফালে
চাই ক'লে,

“আজি লগ পালো নে ?”

“তুমি কেনেকৈ জানিলা ?”—প্ৰশান্ত উঠি বহিল।

“গোটেই গুৱাহাটীয়েই জানে। মই হে জানো নে ?”

প্ৰশান্তৰ ভাল লাগিল। তাৰ আৰু কাকলিৰ কথা গোটেই গুৱাহাটীয়ে জানে !
এটা আচৰিত তৃপ্তি অলুভৰ কৰিলে সি। যেন গোটেই গুৱাহাটীয়ে জনা কাৰণে
জনমতৰ দাবীতে সি কাকলিক পাব।

“মাহুহে মোক দেখিলেই ভাবে মই প্ৰেমত পৰিছোঁ বুলি। এনেয়ে যুৰ গৰম
কৰি মৰে ছালাইতে। ভাত খাবলৈ পইচা নাই, তাৰ চিন্তা কৰোঁতেই যোৰ সময়
বহু, তাৰ ওপৰত আকৌ প্ৰেমু।”—অতি সহজভাৱে সঁচা কথা কোৱাৰ কৈ পেলালে
প্ৰশান্তই।

সৰুৰা জালত ওলমি থকা ইকৰা পাখি এটা টাকুৰী ঘূৰি ঘূৰিছে। তাকে চাই
চাই অভয়ে ক'লে,

“মাহুহৰ কথা বাদ দিয়া, মাহুহে ক'বই।” কাবোৰৰ পেটৰ কথা জানিব
খুজিলে ডেওঁক সমৰ্থন কৰি যোৱাই একমাজ উপায় বুলি অভয়ে সাংবাদিক জীৱনৰ
অভিজ্ঞতাৰে জানে।

মহুৰ প্ৰসংগৰ অৱতারণা কৰিলে প্ৰশান্তই, “এটা কথা কিন্তু অভয়হা ! তুমি
বিসেটিভ হোৱা কাৰণে হে কৈছোঁ। বেয়া নাপাবা। যিচ্ কাকলি কাকতিৰ কথা
কিন্তু গোটেই গুৱাহাটীত ওলাইছে। বিহকে-তিহকে কয়। আপোনাৰ সবছীয়া হয়
কাৰণে তনি ভাল লাগে।”—জৰালমিত প্ৰশান্তই কাকলিক নিজৰ কাৰণে শুচি কৰি
বখাৰ ইয়াতকৈ আন ভাল ব্যৱস্থা বিচাৰি নাপালে। তাৰ বিশ্বাস, বাণেশ্বৰীৰ কাৰণে
বিভিন্ন বৰণৰ মাহুহৰ লগত চিনাকি নহ'লে কাকলি সদায় তাৰ হৈ থাকিবলৈ বাধ্য।

অভয়ৰ ইচ্ছা আছিল, প্ৰশান্তবৰণা কাকলিৰ বিষয়ে দুখাবিমান জ্ঞান। ব বেছি টান মহ'লহেঁতেন কামটো। কিন্তু ইতিমধ্যে ববীনে কিবা এটা ছব গুণগুণা অহা বেন গুনি অভয় মনে মনে থাকিল। ববীনক বিণ কৰিবৰ মন পৈছে অভয়ৰ-কালি বাতিবৰণ। ববীনৰ বহুত ঘোৰ সি ঘোৰ বুলিয়েই ধৰা নাছিল। গোটে চহৰৰ সকলোবোৰ তিৰোতাৰ বিষয়ে বদনাৰ কোৱাটো সি ববীনৰ বয়স আ অভয়ৰ হেঁচা বুলি মানি লৈছিল। বৰ বৰ মাহুৰৰ দৰত তাৰ কিমান হলি-পলি-সেই কথা কৈ ভাল পোৱা ববীনৰ স্বভাৱটোক সি সাময়িক ঘোৰ বুলি ভাবিছিল কিমান ছোৱালীৰ লগত তাৰ প্ৰেম আছে বুলি হেজাৰ ছোৱালীৰ নাম কোৱা ববীনটোক সি মৰম কৰিছিল। বহুত সৰু-ডাঙৰ ব্যৱসায়ীৰ ধৈ বহুত সৰু-ডাঙা চৰকাৰী বিষয়াক ধৰি একোটা অত্যাৱ কাম সমাধা কৰি দুপইচা অধিকটক অৰ্ধ ববীনক সি প্ৰশংসা কৰিছিল। ভাবিছিল, যিয়েই হওক, এটা দুখীয়া ল'ৰাই পাইছে আজিকালি ব্যৱসায় মানে চৰকাৰী অৰ্ডাৰ আৰু পাৰ্মিটৰ ব্যৱহাৰ; সেই কাম ববীনে নকৰিলে আনে কৰিব। কিন্তু কালি বাতিৰ ঘটনাটোৰ পিচত ববীনৰ ওপৰত তাৰ মনৰ ভাব কেনেকুৱা হোৱা উচিত সি এতিয়াও ঠিক কৰিব পৰা নাই।

“কাইটি?”

চিনাকি মাতটো গুনি অভয়ে ঘূৰি চালে। মজিদ। পিচত থিয় হৈ মিতা আৰু মনেন।

“কি হ'ল? আজি কামলৈ যোৱা নাই?”

“এই বাবলৈ ওলাই আহিলোঁ। অলপ দেৰি হৈছে।...কাইটি, এটা কথা আছিল।”—মজিদে কথাৰ সুৰতে বুজাই দিলে, সি অকল অভয়ক হে ক'ব পাৰে।

মজিদৰ লগতে অভয় বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। অভয়হঁতৰ মেছৰ বাস্তনিটোৱে ছাতি বেচিবলৈ যোৱা বাটতে পালে মজিদে। গতিকে, কাইটিৰ পইচাৰ অহুবিধা হৈছে বুলি সি টকা পাচটা লৈ আহিছে। অভয়ে তাক বুজাই ক'লে, সি মেছৰ পইচা কেতিয়াবাই দিলে। এতিয়া হাতত পইচা নাই যদিও তাৰ বিশেষ দৰকাৰ নাই। তথাপি মজিদে ক'লে, “তোমো এয়া তোমাৰ হাততে জমা ৰাখা। মোৰ হাতত থবচ হৈ ৰাৱ।” অভয়ে না বুলি ক'ব নোৱাৰিলে।

এইবাৰ আচল সমস্যাটো ক'লে মজিদে। মিতাই বোলে মাৰোৱাবীৰ গাড়ীত আৰু কাম নকৰে। মনেনেও। আন ক'ববাত চাকৰি বিচাৰিব। প্ৰেয়চাৰ্ছহঁতৰ দাঁতিৰে মাৰোৱাবীৰ দোকানৰ গাড়ীত কাম কৰি সিহঁতে বোলে অননীয়া ছোৱালীৰ ইচ্ছাত হানি চাই থাকিব নোৱাৰে। “তুমি অলপ বুজাই কোৱাচোন। সিহঁতে খাব কি?”

অভয়ে মিতা-মনেনক বুজালে। খুব বেছি বুজাবলগীয়া নহ'ল। অভয়ক সিহঁতে মনে মনে দলপতি বুলিয়েই জ্ঞান কৰে। তাৰ উপৰি মনেনে সৰ্বদা ককায়েক বুলিও ভৱ কৰে। অভয়ৰ কথা মানি সিহঁত কামলৈ ওলাই গ'ল। এই লবল জ'ৰাকিটাৰ বিপ্লৱী মনকটোক অভয়ে জ্ঞান কৰে; কিন্তু সকল বিপ্লৱৰ কাৰণে পৰিকল্পনা আনে—
দল লগে এনেকুৱা লাবাজিক অভয়ৰ বিৰুদ্ধে একলৰ বিপ্লৱ যদি ব্যৰ্থ— বিপ্লৱীক

বিপদত পৰে, হতাশ হৈ সমাজৰ অন্ত্যৰকে সমৰ্থন কৰি পেট পুহিবলৈ বাধ্য হয়। কলত অন্ত্যৰ অন্ন হয়।

ঘৰৰ ভিতৰলৈ আহি অভয়ে দেখে বিচনাৰ ওপৰত বহুত মিঠাই আৰু চাৰিওফালে ববীন, প্ৰশান্ত আৰু তিলক বহি খোৱাত ব্যস্ত। অনিচ্ছাবে অভয়ো বহিল। এজনৰ মনৰ বেয়া অৱস্থাই তিনিজনৰ আনন্দ মাটি কৰাটো তাৰ মতে ডাঙৰ অপৰাধ। কিন্তু মিঠাই আহিল ক'বপৰা?

মুখত এমুখ মিঠাই লৈ ববীনে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে—“এই অভয়, কালি বে বাতি সময়খিনি খবচ কৰিলোঁ—এয়া চা।” জেপৰপৰা কেবাখনো দহটকীয়া নোট উলিয়াই দেখুৱাই আকৌ জেপত স্তম্ভুৱাই থ'লে ববীনে।

প্ৰশান্তই ভাবিলে, তাৰ ছাতিটো এনেয়ে বেচিলে তিলকে। অলপ সময় বোৱা হ'লেই ববীন পালেহিহেঁতেন।

“মোৰ ছাতিটো বেচি দিলে তিলকে, চাউল আনিবলৈ।”

ববীন আজি গহীন। সি উপদেশৰ স্বৰতে ক'লে, “তইতে টকা-পইচাৰ কথা ভাব বেছি। দেই কাৰণে টকা নাহে, চিন্তা হে আছে। ভাবিবলৈ কিটো আছে। কিছুমান কাম কৰিলে টকা আহিবই—কাম কৰাটো হে আচল কথা।” মুখখন কথালেৰে মোহাবি দাত। কৰ্মৰ দৰে ববীনে এখন দহটকীয়া নোট উলিয়াই তিলকক দিলে, “হেঁ। নে, পাৰ যদি তাৰ ছাতিটো ঘূৰাই আনি দিবি।”

“বোৱা মাহৰ বাকীটো আদায় কৰি দিচোন। দোকানৰ বাকী মাৰি ল'ব পাৰিলে চাউলৰ চিন্তাটো কম, আকৌ বাকী আ নব পাৰি”—ববীনে দিয়া দহ টকাৰ কাৰণে হাত নেমেলি তিলকে ক'লে।

“কিয়ান?”—ববীনে ‘মেজাজ’তে সুধিলে।

“জিখ টকা।”—তিলকে সোঁৱৰাই দিলে।

ববীনে তিনিখন দহটকীয়া নোট একেলগ কৰি তিলকক দি দিলে। সি যেন জিখ টকা একেলগে দিয়াটো কোনো কথাই নহয়।

“আৰু এটা লগাইছোঁ বৰবৈত। কেনেবাটক যদি হৈ যায়, ছয়াহৰ বেছ খবচ একেলগে দি দিয় তোৰ।” তিলকক কথা ক'লেও ববীনে কেবাহিকৈ চালে অভয়লৈ।

অভয় তেতিয়া মিঠাই জনা খবৰ-কাগজৰ মোনাটোৰ পুৰণি খবৰ পঢ়াত ব্যস্ত। ববীনৰ কথা তাৰ কাণত পৰিল—কিন্তু সি ছদ্মনাৰ দৰে নিজৰ কামত ব্যস্ত থাকিল।

“তইতে প্ৰেৰ কৰি পইচা খবচ কৰইক। বই প্ৰেৰ কৰি পইচা বটে। তইত ব'কৰা।” প্ৰশান্তক ক'লে ববীনে।

জান-অজানৰ কোনো সীমা মানি নচলে ববীনে। ববীন অভয়ৰ সহপাঠী আছিল। তাৰ বিষয়ে ডাঙৰক জানে অভয়ে। অভিজাত বংশৰ ছকীয়াৰ ঘৰৰ ল'ৰা ববীন। সৰুৰেপৰা ভাল কামোৰ, বৰ বৰ কথা আৰু বংশৰ গৌৰৱেৰে আপোন দ্বিধাতক চাকি বাৰিষ্টলৈ শিকি আহিছে। কলেজত সি চোকা ল'ৰাই আছিল। কিন্তু কিছু দিৱাৰ অন্তৰতে পঢ়িব বোৱাকিলে; অকল কাকো মুখ মুঠাই ক'ব

বোঝাবিলে, ঘবপৰা কিছৰ টকা অহা নাই বুলি। সকলোকে ক'লে, কিছৰ টকা কেবাবাবো আনি খৰচ কৰি পেলোৱা বুলি। আক ক'লে, চৰকাৰী চাকৰি সি নকৰেই, গতিকে কলেজৰ ডিগ্ৰীটো তাৰ নহ'লেও হ'ব। ডাখাপি বাৰ্জতে সি কলিকতাতে পঢ়িবলৈ গৈছিল। এইদৰে নিজক বদনাৰৰ ভাগী কৰিও নিজ বংশৰ আভিজাত্য ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা ৰবীনৰ বিষয়ে সকলো কথা অভয়ে যেতিয়া জানিলে, তেতিয়া ৰবীন কলিকতাবৰণা গুচি আহিল। সি গুচি অহাৰ পিচত ৰবীনৰ বাপেকৰপৰা বোৱা পোস্টকাৰ্ডত লিখা চিঠি এখনে অভয়ৰ চকু খুলি দিছিল। বাপেকে লিখিছিল—‘আজি তিনি সাজ ভাত খোৱা নাই। নক ভায়েৰটো কিবা বেয়াৰ হৈ য়েঁ মৰেঁ।’ মাৰও বিচনাত। তয়ে কিবা এটা নকবিলে উপায় নাই। মই বেমাৰী গাৰে কি কৰিম’…… ইত্যাদি। তাৰ পিচত ৰবীনৰ ঘৰৰ বহুত কথা কৈ কৈ ৰবীনে এদিন গুৱাহাটীত তাৰ আগত কান্দি দিছিল—আজি এবছৰ আগতে। ৰবীনৰ চহকী বংশ-পৰিয়াল বহুত, কিন্তু বিপদত কোনো নাই। হয়তো নকবেপৰা এনেকুৱা মানসিক সংঘাতৰ মাজত উঠি উঠি ৰবীনৰ মনটো জ্বাৰ-জ্বাৰৰ বিচাৰ কৰিব নজনা হৈ যোৱা হ'ল। এতিয়া সি টকা পাৰ্জেই খৰচ কৰে, যি কোনো উপায়েৰে টকা আৰ্জেই, আক তাৰ বংশ-পৰিয়াল-আত্মীয় অভিজাতসকলৰ বলংকৰ কথা কৈ সিহঁতৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লয়। ৰবীনৰ বিষয়ে ইমানবোৰ জনাৰ পিচত ৰবীনক মৰম নকৰি সি নোৱাৰে। মেলেৰিয়াৰ প্ৰতিষেধক ব্যৱস্থা ল'বলৈ মাছহক গালি পাৰিও বাধ্য কৰোৱাটো উচিত, কিন্তু মেলেৰীয়া বোগী এটাক গালি পৰাটো অস্বাভাৱিক। বোগীক সজ্জা কৰাটো হৈ মাছহৰ ধৰ্ম। অভয়ৰ কাৰণে ৰবীন এতিয়া বোগী। এতিয়া প্ৰতিষেধক প্ৰস্তু নাই, তাক আৰোগ্য কৰিবলৈ তাক মৰম কৰিব লাগিব। কিন্তু ৰবীন বেয়াৰ-পুহি-ভালপোৱা-মানসিক-বোগী নহয় তো ?

কিতাপ কেইটামান ওখকৈ গাঁক কৰি লৈ অভয়ে বিচনাৰ ওপৰতে দীঘল দিলে। এই মাহত উপাৰ্জনৰ আন উপায় নাথাকিলে কিছু কিতাপ বেচিব লাগিব। এসময়ত সি ভাবিছিল, কিতাপ কেৱল পঢ়িবৰ কাৰণে। এতিয়া সি জানে, কিতাপ ভাল গাঁক হয় আক দৰকাৰত বেচি ছপাইচা পোৱা যায়। বিচনাখনৰ তলে-ওপৰে আক চাৰিওফালে ইমানবোৰ কিতাপ থকাটো আজিকালি তাৰ ভাল নালাগে। ইমানবোৰ কিতাপ সাধাৰণতে আন মাছহে আহি দেখিলে তাক খুব বিজ্ঞ লোক বুলি ভাবে, আক বিজ্ঞ লোকক কৰাদি তাকে। কিবা আচৰ্ছ্যৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। মজিহুইয়েই প্ৰথমে আহি তাৰ ডাঙৰ ডাঙৰ ইংৰাজী কিতাপবোৰ দেখি ভাবিছিল, সিও সেই মাতিবলৈ-তল-লগা প্ৰকেচাৰ জাতীয় মাছহ বুলি। অভয়ে স্বীকাৰ কৰে, চাৰিওফালে সজাই থোৱা ডাঙৰ ডাঙৰ কিতাপৰ দৃষ্টই গিৰিহঁতৰ মানসিক উচ্চ কঢ়িব পৰিচয় দিয়ে। কিন্তু সকলো ‘উচ্চ’ক বাধ দিয়েইতো সি শান্তি বিচাৰি গুৱাহাটী পাইছেহি। আক, নিজৰ চাৰিওফালে কিতাপবোৰ দেখি দেখি নিজকো বেয়া লগা হৈছে তাৰ। কেৱল কিতাপ পঢ়ি মাছহ ‘মাছহ’ হ'ব পাৰে আনো ? পৃথিৱীত বিমান যিহা কথা, বিমান ঘুৱা যিহা কথা, বিমান অজ্ঞাৰ-অজ্ঞাতাবৰ উৰণলি ছপা অৰ্থবত লিখা আছে, তাতকৈ বহুত ডাকৰ বিজ্ঞা কথা মাছহে কয়, বহুত কৰ

অভাৱ হাহুৰে কৰে। সভ্যক লুকাই বখাব অপচেষ্টা কিতাপতে এটাইতকৈ বেছিকৈ হয়। সঁচা কথা, সেই ছপা আখৰতে সভ্য আছে, সংস্কৃতি আছে, হাহুৰৰ উন্নতি আৰু ভৱিষ্যতৰ কথাও আছে। কিন্তু অভয়ৰ বিশ্বাস, কিতাপে যেবি ধৰা হাহুৰবোৰৰ সভ্যৰ স্পৃহা আৰু সংস্কৃতিৰ আদৰ্শ কিতাপৰ হেঁচাত চেনেটো হয়; জীয়াই থাকে কেৱল অসত্য, ভুৱা, সভ্যৰ অপলাপ আৰু মিছা গৰ্ব। শিকাই, আমাৰ দেশৰ শিকাই, হাহুৰক হাহুৰৰপৰা আঁতৰাই নি নতুন নিৰ্ম্ময় শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি কৰিছে, শিকাই হাহুৰক ধিণ কৰিবলৈ শিকাইছে, শিকাই আমাক অজীৱশাস্তকী কৰিছে। ভৱিকিটো কিতাপ কিছুমানতে থৈ অভয়ে কিতাপৰ ওপৰত যেম প্ৰতিশোধ ল'লে।

ঘৰটোৰ ভিতৰত কোনো নাই। কোন কেতিয়া ক'লৈ ওলাই গ'ল অভয়ে নাজানে। তাৰ চিলমিলকৈ টোপনি আহিছিল। ভাত হ'ল নেকি সি এবাৰ ডাবিলে। আজি আবেলি মিষ্টাৰ বৰুৱাৰ ঘৰলৈও যাব লাগিব। এনেদৰে গ'লে নহয়, কিছুমান লিখি লৈ যাব লাগিব। নহ'লে হাতত একেবাৰে পইচা নাই। বৰুৱাই কিমান পইচা দিব, আচলতে দিব নে নাই, অভয়ে নাজানে। সিদিনা কওঁতেই সি 'বাক' বুলি কৈ গুচি আহিছিল। কি যে হৃদয়কৈ কৈছিল বৰুৱাই, "বুজিছা অভয়, উত্তৰ গুৱাহাটীত শংকৰ-ভিথি। তেওঁলোকে আকৌ মোক হে পালেহি সভাপতি। কত ক'লোঁ, হুতুলিলে। কিন্তু কিবা এটাটো ক'ব লাগিব। ইপিনে কামৰ হেঁচাত সময়ো নাশাওঁ। তোমাৰ ভাষাত হাত আছে। মই কি লাইনত ডাবিছোঁ কৈ দিওঁ। মানে শংকৰৰ জীৱন-বৰ্ণন—অৰ্থাৎ তেওঁৰ লিখনীতকৈ তেওঁৰ জীৱন ডাঙৰ। ব'বা..."—এইবুলি ভিতৰলৈ গৈ তেওঁ শংকৰদেৱৰ বিষয়ে লিখা চাৰিখন ৩০।৪০ পৃষ্ঠীয়া পুস্তিকা আনি দি কৈছিল—"এটাবোৰ মই যোগাব কৰি থৈছিলোঁ।" সকলোৰ কাৰণে লিখা ৩০ পৃষ্ঠীয়া জীৱনীত শংকৰৰ জীৱন-বৰ্ণন গিচবা বৰুৱালৈ অভয়ৰ বেয়া লাগিছিল। বৰুৱাৰ গাত বৰ দোষ নাই। ইংৰাজী সাহিত্যত এম. এ. পাছ কৰা বৰুৱাই খুঁটৰ বিষয়ে লিখাত সহজ পায়—শংকৰদেৱৰ বিষয়ে পঢ়া তেওঁৰ জীৱনতে নহ'ল। অসমৰ ঠেক সীমাৰ ভিতৰৰ কথাবোৰলৈ কোনো কালেই তেওঁৰ একো আগ্ৰহ নাছিল। চাকৰিও তেওঁ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ তলত হে—বিচাৰে। তেওঁৰ বিশ্বাস, ভেতিয়া তেওঁ ৰাজ্যিক যন্ত্ৰী আদিৰ লগতে সমানে সমানে কথা ক'ব পাৰিব—এতিয়াৰ ভলন্তিয়াৰ যন্ত্ৰীৰ চৰকাৰী বিষয়া হিচাপে নহয়। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক তেওঁ ভলন্তিয়াৰ বুলি নকয়। তেওঁৰ মতে জৱাহৰলাল নেহৰু, অমৃত কাউৰ, আদি বহুত চাহাব-বেৰাটক বেছি অতিশ্ৰুতি চাহাব-বেৰ। সেইবোৰৰ তলত চাকৰি কৰাৰ সৌভাগ্য আছে।

আজি বৰুৱাৰ ঘৰলৈ যাব অভয়। শংকৰদেৱৰ বিষয়ে লিখিব—ভাত খাই উঠি। মনে মনে জ্ঞানৰে শংকৰদেৱক উদ্দেশি ক'লে—"হে শংকৰ, পীয়ে পীয়ে ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল তুমি, পীয়েতে থাকিলা। বজা-মহাবজাক ধৰ্ম কিয়াব লোভ তোমাৰ নাছিল। 'কাকৰ তুমি জানিছিলি, এই জাত হাহুৰে ধৰ্মকো খেদি নি হিৰাময় পাব কৰি থৈ আহিব পাৰে। অতিশ্ৰুতিৰ কট্টকিত অৱজ্ঞা কৰিলা তুমি, অৱজ্ঞা কৰিলে তোমাৰ ধৰ্মই। অৱজ্ঞিত মিষ্টাৰ বৰুৱাৰ যুগৰ কথাই তোমাক অপমাৰ্য কৰিব নোৱাৰে। মোক কিন্তু

কথা কবিতা; সকলো জানিও হই ইহঁতবে হুপইচা উলিয়ায় কেবল ভোঁরাব বাজটো কেই পৃষ্ঠাখানত দিখি।’

বব আবার লাগিছে তাব আধা টোপনিব ভাবটো, ভাত খোঁরাব আগতে অকণ অকণ ভোগ লগা পেটটোব হুটালি লহু কৰি শুব খোজা যুৰটোব এই আবারটো লহাৱ, ভাল লাগে তাব। তাতে কালি পোটেই বাতি তাব টোপনি অহা নাই। বিচনাত বাগবি বাগবি মগজটোব লগত হুঁজ কৰোঁতেই বাতি পুৱাল।

কালি আবেলি ক’ববাৰণবা আহি ববীনে একেবোৰ কথাকে নতুন বহন সানি কৈ আছিলহি। কৈছিল, ভবলুমুখব নীতাৰ জাল-কাপোৰব ব্লাউজটোব সীমা পাৰ হৈ আহিব খোজা তাইব কোয়ল মঙহবোৰ ধৈঁখিলে কোনো ডেকাই ব্লাউজব বুডাৰবোৰ খুলি নিদিয়াকৈ নোৱাৰে। এটা মদপী ডেকাই পণ্টন বজাৰব কোনোবা আঁতৰ লেতেৰা ঘৰব ভিতৰত কামনাক বিদায় দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰোঁতে কাৰোবাৰ মাৰত যুৰ কালি বাতিপুৱা হম্পিটাল বিচাৰি ফুৰিছিল। চিনেমা হাউচত উকত চিকুটোতে কোনোবা দাসক ছোৱালী এজনীয়ে চব মাৰি দিলে। কোনোবা কলেজৰ ছাত্ৰৰ গ্ৰেমপত্ৰ সোপাকে কোনোবা কুমাৰীৰ বাপেকে পালে। খানাপাবাত আজিকালি বহুত হুট ল’ৰা বৈ থাকি কোনোবাই নিয়া ছোৱালীক ধৰা পেলায় আৰু লগত যোৱা পুৰুষক পশুপাল খেৰা দি নিজে তাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰে।……ক’বলৈ আৰম্ভ কৰিলে ববীনৰ শেষ নহয়। মাজতে এবাৰ অভয়লৈ চাই কৈছিল, “তইতো বিশ্বাস নকৰই। কিন্তু মোৰ লগত ওলাবিচোন।”

“বেছ।”—অভয়ে এটা শব্দেৰে উত্তৰ দিলে, যেন তাৰ তেতিয়াও বিশ্বাস হোৱা নাই।

“আজিয়েই ওলা তেছে।”

অভয় ওলাইছিল। আগতেও কেবাদিনো গৈছিল অভয় ববীনৰ লগত। ববীন গৈ কোনোবা ব্যৱসায়ীৰ অফিচত বহেগৈ। কাৰু ক’ত ধৰিলে কি ব্যৱসায় ওলাব তাৰ আলোচনা কৰে। ব্যৱসায়টো হ’লে তাক কিমান দিব জানি লয়। ‘ধবচ’ৰ কাৰণে ১০।২০ টকা আনে। কোনজনী ছোৱালী ভাল, কোনজনী ভিবোতাক অলপ চেষ্টা কৰিলেই পোৱা যায়,—এইবোৰ লেতেৰা ইংগিত থকা কথা পতা ব্যৱসায়ীও বহুত পাইছে অভয়ে ববীনৰ লগতে। আচৰিত হিচাপ লিহঁতৰ। অমুকবণবা অমুক ছোৱালীজনী আহি অমুকত আছে; অমুকে কৈছে—খুব টান নহয়। একোটাই কৈ উঠে—‘যিমান টকা লাগে খৰচা কৰিব। লেकिन মিলনে হোণা।’ আচৰিত কথা যে সিহঁতে দিয়া সকলো খবৰ ববীনেও জানে আৰু সেই বিষয়ে বক্তব্য কৰে। অভয় অধাৰ হৈ শুনি থাকে। পিচত আহি ববীনক এই অলভ্য মাহুৰবোৰৰ লগ এৰিবলৈ ক’লে কয়, “আবে, মুখখন হে চুৱা কৰিছোঁ। ক’ব সিহঁতক হই ছোৱালী বিচাৰি দিম।”

ববীনে কিন্তু এবাৰ এটা কাৰ কৰাব কথা অভয়ে জানে। অভয়ে একমুখ ব্যৱসায়ীবণবা টকা ধাৰলৈ পাবলৈ ববীনক খাটিছিলহি। ববীনে মুক্তি কৰি উঠা ব্যৱসায়ীৰ ববলৈ ধাব বিচৰা ভৱলোকক আৰু ডেউক পৰিমাৰব ডাক ধাৰলৈ

নিষেধ কৰাইছিল। আৰু, কিছু কৰ্মকৈ হ'লেও ভৱলোকে টকা ধাবলৈ পাইছিল। কিন্তু, সেই ধাৰৰ টকাৰ বিনিময়ত আজি ভৱলোকৰ দৰৱা শান্তি নিৰ্বাসিত আৰু ঋণ-কাৰ্য্যৰ বন্ধ-বাধৰ কাৰণে তেওঁৰ ঘৰটো এটা বিশেষ ৰূপ হৈ পৰিছে। হয়তো বৰীণ নিষিদ্ধ হ'ব। সেই এদিনৰ টকা ধাৰ দিয়া হৈ যোৱাৰ পাচত বৰীণ কেতিয়াও সেই ভৱলোকৰ ঘৰলৈ যোৱা নাই। কিন্তু এইদৰে নিষিদ্ধ হোৱাটোও বৰীণৰ নিচিনা এটা শিকিত ল'ৰাৰ পক্ষে উচিত জানো?

নকিয়া হৈ আহিছিল। বৰীণে ধুনীয়াটো কাপোৰ-কানি শিঙি উৎকৰ্ষাৰে অংগেকা কৰিছিল এখন গাড়ী যোৱাৰ শব্দৰ কাৰণে। গাড়ী আহিছিল। বৰীণৰ আহ্বানক্ৰমেই অভয় গৈ গাড়ীত উঠিছিল। বৰীণেই চিনাকি কৰি দিছিল—মিষ্টাৰ সুখাৰ্জি, কলিকতাত বিৰাট কাপোৰৰ ব্যৱসায় আছে। আৰু মিষ্টাৰ ফোৰ্ণলি, বেফাৰ সবববাহু বিভাগৰ উচ্চপদস্থ বিষয়া। আৰু তেওঁলোকক অভয়ৰ বিষয়ে কৈছিল—যোৰ বন্ধু, সাংবাদিক, অসমৰ চৰকাৰী মহলত খুব ইনফ্লুয়েন্স আছে। কোনো কথাৰ প্ৰতিবাদ নকৰাকৈে অচয়ে নম্ৰতাৰ বিনিময় কৰিছিল। গাড়ী চলিছিল।

অভয়ে জানে, চৰকাৰী কিবা-কিবি কাৰবাৰৰ পাৰ্মিট আদি প্ৰথাই এমল নতুন ব্যৱসায়ী গঢ়ি তুলিছে। এই দলে এসপ্তাহৰ কটেবে হেজাৰ হেজাৰ টকা লৈ প্ৰকৃত কাৰাবাৰীক পাৰ্মিট বিক্ৰী কৰে। আৰু সেই হঠাতে পোৱা টকা উকৰায়—স্থৰ আৰু স্বস্থৰীৰ সমুখত। সিহঁতৰ কাৰণে পৃথিৱীত স্থৰী হোৱা আৰু আনন্দ কৰাৰ ইয়াতকৈ আন লোভনীয় পৰা নাই। সেই দলৰে দুটাৰ মাজত বহি বহি অভয়ৰ ৰাস্তা কঁহিটে বিদ্ধা যেন লাগিছিল। কিন্তু তাৰ অসুস্থস্থি মনটোৱে নতুন বহুত জগৎ কথা জনাব ইচ্ছাত, আন্ধাৰ গুৱাহাটীৰ জীৱন-প্ৰৱাহক জনাব ইচ্ছাত, তাক লম্বত কৰি ৰাখিছিল। গাড়ী গৈ আছিল। ভৰলুমুখৰ গিনে। হয়তো সন্ধ্যা চাৰে আঠমান বাজিছিল। বৰীণৰ দুই ক্লায়েণ্টৰ মুখৰ মদৰ গোন্ধে চৰকাৰী মদ নিবাবণী আইনৰ অস্তিত্বক হেলাৰঙে অস্বীকাৰ কৰিছিল।

এঠাইত মটৰখন ব'লগৈ বৰীণৰ নিৰ্দেশ অনুসাৰে। ওচৰত বিজুলী চাকি নাই। অন্ধকাৰ। ব'টটোৰ সিপাৰে এটা দীঘল পদ্মজিৰ সৈতে এটা সৰু ঘৰ বিগিৰিগি দেখা যায়—ভিতৰৰপৰা পোহৰৰ আৱাহনী হাত ওলাই আহিছিল। বৰীণ নাছিল। ভাৰিওকালে চালে। বৰীণৰ কথামতে বাকী তিনিজনো। কেৱল ড্ৰাইভাৰ থাকিল। কোনো শব্দ নকৰাকৈ, কোনো কথা নোকোৱাকৈ বৰীণৰ পাচে পাচে বাকী তিনিজন আগুৱাই গৈছিল। সেই সৰু ঘৰটোৰ সমুখত বৈ বৰীণে দুৱাৰত টুকুৰিয়াইছিল। একমুখি বহুতে আহুৱিয়া হোৱা মাহুৰ ওলাই আহিছিল। চকুত তেওঁৰ নিকপায় জাৰ। এটাইকেউজনক ভিতৰলৈ যাত্ৰা নিছিল। সকলো বহাৰ পিচেত বৰীণ আৰু অকল গিৰিহঁতেই কথা পাতিছিল। গুৱাহাটীৰ বৰ্তমান অৱস্থা, বাজনীতিৰ কিবা দুই-তিনি কথা। তাৰ পিচেত বৰীণে হঠাতে স্থিতিছিল—‘নথো নাই নেকি?’ ভৱলোকে আছে বুলি কৈ ভিতৰলৈ যোৱা দুৱাৰখন দেখুৱাই দিছিল, চকুৰে। বৰীণ শোৱাই কৈছিল। ভিতৰৰপৰা ভৱলোকক বৰীণে মাতিছিল। বাহুহৰম নোৱাই গৈ এটা

ভিনি বহুবীয়া বোরাবী ল'বাক কোলাত লৈ ওলাই আহিছিল। আক কৈছিলহি—
 “যোব ভনীজনী আজি চাৰি মাহৰ আগতে বৰিল। তাইবে ল'বা এইটো।” আন
 কিবা ছুট-চাৰি কথাও বিপেৰ উৎসাহেৰে ভত্ৰলোকে কৈ গৈছিল। ভিতৰলৈ যোৱা
 হুৱাবখনৰ পৰ্দাৰ আৰত বৈ ববীনে মিস্টাৰ কহলিক চকু টিপিয়াই মাতিছিল। কহলি
 উঠি যোৱালৈ কোনো লক্ষ্য নকৰি ভত্ৰলোকে ভনীয়েকৰ অস্থবৰ বিষয়ে কথা কৈছিল।
 অলপ পিচেতে ববীন ওলাই আহি কথাত যোগ দিছিলহি। ববীনে পেণ্টৰ ছেপৰপৰা
 মৰম বটম এটা উলিয়াই হাবিকেন লেম্পটোৰ ওচৰতে থৈছিল। চকীৰ তলত থকা
 লক চিংগেল চাহ খোৱা গিলাচ চাৰিটা আৰু পানী এবটল মাল্লহজনে ওপৰলৈ
 তুলিছিল। বাকী তিনিজনৰ লগতে অভয়েও খাইছিল আৰু কথা পাতিছিল। প্ৰায়
 আধা ঘণ্টা। কহলিৰ কথা অভয়ে পাহৰি গৈছিল। এনেতে ববীনৰ চকু অলুসৰণ কৰি
 অভয়ে চাই দেখিছিল, ভিতৰৰ দুৱাৰৰ পৰ্দাৰ আৰত কহলি। ববীনে মিস্টাৰ মুখাজিক
 কিবা এটা ইংগিত দিছিল। মুখাজি ভিতৰৰ দুৱাৰেদি নোমাই গৈছিল আৰু কহলি
 ওলাই আহিছিল। ভত্ৰলোকজনে এইবোৰ কথাটো একেবাৰে লক্ষ্য কৰা নাছিল।
 আকো আধা ঘণ্টা। মাল্লহজনে বেছ কথা ক'ব পাৰে। মুখাজি ওলাই আহিছিল
 আৰু নোমাই গৈছিল ববীন। মাল্লহজনে ভেতিয়াও সেই অহা-যোৱালৈ লক্ষ্য নকৰি
 অভয়ৰ লগত কথা পাতি আছিল। এইবাৰ ববীন ওলাই আহি অভয়ক চকুৰে ইংগিত
 দিছিল। অগ্নে বুজিছিল, কিন্তু তাৰ লাজ লাগিছিল। ববীনে আহি মাল্লহজনৰ
 লগত কথা আৰম্ভ ক'ব অভয়ক ভিতৰলৈ প্ৰায় ঠেলি পঠিয়াই দিছিল।

ভিতৰত গৈ অভয়ে দেখিছিল, এটা সৰু কোঠাত এখন সাধাৰণ বিচনাৰ ওপৰত
 এগৰাকী স্বাৰ হীন৷ মহিলা বহি আছে। অভয় বৈ গৈছিল। ভিৰোভাগবাকী হঠাতে
 অভয়ৰ ভৰিত পৰি কৈছিল, “মোক, আজি মাফ কৰক। আজি আক নোৱাৰিম।
 কালিৰপৰা যোব অৰ। আপুনি ভত্ৰলোক, অলপ গিচাৰ কৰি চাওক.....”

কোনো উত্তৰ নিদি অভয় ওলাই আহিছিল। বাটত ববীনে তাক গালি পাৰিছিল।
 “গৰু, তোৰ কাৰণেও টকা দি আহিছিলোঁ।” অক কৈছিল, “সেইটো গিৰিয়েকৰ
 সেইজনী বৈশীয়েক। এইমবেই ভাত খায়।” অলপ বৈ ববীনে আকো কৈছিল,
 “এনেদৰে টকা দগোট। গ'ল। তোৰ কোনো বিচাৰ-বুজি নাই।”—অভয়ে বিচাৰ-বুজি
 শীটাকৈ হেৰুৱাই পেলাইছিল, ববীনৰ মুখত ‘বিচাৰ’ শব্দটো শুনি।

মিষ্টাৰ বৰুৱাৰ বঙা হলিচা পৰা বিৰাট ড্ৰয়িং-ৰুমত বহি আছে কাকতি আৰু প্ৰেমচাঁদ। দুয়োজনৰ চকু দক্ষিণ কোণৰ বেডিঅ'টোৰ ওচৰত থকা শান্তিনিকেতনী ভিলাইৰেৰে 'কুচন' দিয়া ধুনীয়া মুঢ়া দুটাত বহি কুচকুচাই কিবা কথা পতা ঈশা আৰু কাকতিৰ ওপৰত।

'মাক্ কবিৰ মিষ্টাৰ আগবঢ়ালা, আৰি এটা গ্ৰাইডেট কথা পাতিহেঁ।' ঈশাৰ কথাৰ স্তব্ধ অস্থান কবি বেকা হৈ আগবঢ়ালাই চোকাৰ ওপৰতে ডবি-হাত লগালে। কাকতিয়ে মিচিকু কৈ হাঁহিলে। আভিত্যক্তকণ বাহ দিলে ঈশাতকৈ কাকতি বহুত ধুনীয়া—আগবঢ়ালাই ভাবিলে।

মিষ্টাৰ বৰুৱা ড্ৰেচিং-গাউনৰ বঙা ফুলবোৰৰ ওপৰত হাত পিছলাই হাত পিছলাই সোমাই আহিল। প্ৰেমচাঁদ বিষ হ'ল।

"বহু বহু ; ঈশা, যি ভাবিছিলোঁ তই গেষ্টৰ লগত কথা পাতিছ ; কিন্তু....."

"পাপা, একু কিউজ যি—যি বাওঁ এতিয়া ?" কৈ কৈয়েই কাকতিৰ হাতত ধৰি টানি টানি ঈশা ওলাই গ'ল। খিৰিকীয়েদি গোমোৱা আবেলিৰ ব'দৰেবেঙা হাতত পৰি ঈশাৰ হাতত থকা ধুনীয়া হাত-বড়ীটো জিলিকি উঠিল। তাকে চাই প্ৰেমচাঁদে ভাবিলে—কেতিয়াবা দামটো তুলিব লাগিব।

ঈশা ঘোৱাৰ পিচত বৰুৱাই ক'লে,

"বুজিছে মিষ্টাৰ আগবঢ়ালা, যি তাইক ক'লোঁ, তই অলপ বিচিভ্ কৰগৈ বা। যি গৈছে। তাই আহি বন্ধু পাই আপোনালোকক পাহৰিলেই।" বৰুৱাৰ মুখত মৰম-সগঠক-অবাধ্য-হোৱা ছোৱালীৰ বাপেক হোৱাৰ গোৱৰম হাঁহি।

তাৰ পিচত সাধাৰণভাৱে আবেলিৰ এলেকহা কথা আৰম্ভ হ'ল—যেন এজনবোৰ কোনো বিশেষ লবালবি নাই, যেন সময় কটাবলৈ হে ডেওঁলোক বহিছে।

কথাৰ স্বাক্ষতে এবাৰ ঈশা সোমাই আহি তিনিওজনক তিনিখন নেপ্‌কিনসহ প্লেট দি গ'লহি। অলপ পিচতে বিছুট আৰু এবিধ মিঠাই থকা ডাঙৰ প্লেট এখন কাকতিয়ে আনি প্ৰেমচাঁদৰ আগত ধৰিলে। প্ৰেমচাঁদে ভৱভাৱে এটা বিছুট আৰু এটা মিঠাই তুলি নিজৰ প্লেটত ল'লে। সেইবাবে কাকতিয়েও বৰুৱাৰ আগত প্লেটখন ধৰোঁতে বৰুৱাই মৰম কৰি কাকতিক ক'লে, "ঈশাই হ'বপায় তোমাকো কামত লগাইছে ?"

এখন হৈত চাহ, চেনি, গাখীৰ সজাই ঈশা সোমাই আহিল। দুই হাতেৰে হৈখন ধৰি আহোঁতে গাৰ পাটৰ কাপোৰ বহি পৰিছিল। "পাপা মিজ" বুলি তাই বাপেকৰ ওচৰত ব'ল। বাপেকে চাহবখন তুলি দিলে। প্ৰথমে প্ৰেমচাঁদৰ আগত হৈখন ধৰিলে। প্ৰেমচাঁদে চাহত চেনি-গাখীৰ দি লওঁতে ঈশাৰ পিছল-চাহবখনলৈ চাই থকা দেখি বৰুৱাই অস্তিত্ব হৈ কৈ দিলে, "নিজে বিলাই দিয়া ঈশা।" ইতিমধ্যে প্ৰেমচাঁদৰ সোৱা হৈ গৈছিল। বাপেক আৰু কাকতিক ঈশাই বিলাই দিলে মিজেই।

চাহৰ পিচত দক কণৰ বটা এটাত অলপ ইয়াটি-তালচেনি ঈশাই দি গ'ল। জেনে

লগে বকরা উঠি গ্রেমটায়েল চিপাবেট কেচটে। আগবঢ়াই দিওতে কাকতিক ইংগিতকে ভিতবলৈ ধাবলৈ ক'লে। 'মই ভিতববপবা আহো' বুলি কাকতি উঠি বোৱাৰ পিচত বকৰাই গ্রেমটায়েল হুথিলে,

"তাব পাচত, কেনে চলিছে আপোনাৰ কাববাৰ ?"

"ক্যানো বকয়। আপুনাচৰৰ আচিৰাদ।"

"কি কোনো বকয় হেৰি। বোৰ হাতবপৰাই বোৱা তিনি মাহত আপুনি ণ্ডাটো লাভ লাখ টকাৰ কাম নিছে।"

"আগৰ নিচিনা আজ কাল মুনাকা নাহয় চাব। আপুনাৰ কি জুঠ বাত বুলিয়।"

"আপোনালোকে সদায় নাই নায়েই কৰি থাকে। ১০ বাক, এম্বু কুয়ু হি কোকে মুয়েট—মই ভিতববপবা আহো।"

গ্রেমটায়েল মূৰ ছুপিয়াই, গাটো ইফাল-সিফাল কৰি অধকাৰীভাৱে সন্মতি দেখুৱালে। তালৈ লক্ষ্য নকৰি বকরা ভিতৰ শোৱাই গ'ল। গ্রেমটায়েল খুৰি-পকি ড্ৰয়িং-কমত থকা নেহক-গান্ধী, ঈশা, কনভোকেচন পোছাকত বকরা, আদি কটোবোৰ চাবলৈ ধৰিলে। টাইব তলৰ বুতামটো খুলি অলপ উণাহ লোৱাৰ হুথিধা কৰি কোটৰ তলৈদি হাতত ডবাই পিঠিটো খুজুৱাই দিলে। গ্রেমটায়েল মনৰ ভাব—কাববাৰটো কোনো বকয় হৈ গলে ঈশাৰ বড়ীৰ দাম উলিওৱা আৰু কাকতিৰ বাপেকক দিয়া টকা উলিওৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। দুজনী গাভৰু ছোৱালী একেলগে চকুৰ আগত বাধি নিবিকাৰ হৈ বহি থাকিবলৈ সি কেতিয়াও শিকা নাই। আৰু,……

বকৰাই ভিতৰত গৈ সৰুটক কাকতিক ক'লে,

"কি সি টকা দিবতো? মোক অন্ততঃ পাঁচ হেজাৰ টকা লাগে। তেহে মই গাড়ীখন কিনিব পাৰিম। নহ'লে বেটাক বোৰ ড্ৰয়িং-কমত বহুৱাই চাহ খুৱাতটক বাৰাণ্ডালৈ নি বেত দিলোহেতেন।"

"কামটো হ'ব বুলি জানিলে নিশ্চয় দিব সি। তাৰতো কম লাভ নহ'ব।"

"ঠিক আছে, কামৰ কথা ওলোৱাৰ আগতে মই ডাক পাঁচ হেজাৰ ধাবলৈ খুজিব। দিলেতো ভালৈই, নহ'লে আনক দিয়। আৰু, তোমাক দিব নে নাই?"

"মোক এহেজাৰ দিয় বুলি কৈছে।"

কাকতিয়ে টকা পালে বকৰাই বোৱা নাপায়। প্ৰথম কথা, কাকতিক হাতত লাগে পাৰ্টি বোণাৰ কৰিবলৈ, দ্বিতীয় কথা, কাকতিৰ টকা নাইকিয়া হ'লে ১০/৫ টকাটক ধাবলৈ খুজি বৰ দিগদাৰিখন কৰে।

"তেহে আপুনি ওলাই গৈ তাৰ স'তে কথা পাতিব। মই অলপ পিচতে গৈছোঁ। বেনে ডেনে ডাক দিবলৈ বাজী কৰাওক। আপুনি পাৰিব।"—বকৰাই বোলাখুলিকৈয়ে ক'লে। বকৰাই জানে, কাকতিৰ আগত সকলো কথা ক'ব পাৰি।

বাহিবলৈ ওলাই আহি কাকতিয়ে দেখিলে গ্রেমটায়েল আঁঠুৰ ওচৰলৈকে ফেট কৌচাই গৈ চোকাৰ হাত-মাবিহাট টংলা বজাই আছে। দিচেই ওচৰতে বহি কাকতি ওচৰলৈ মূখ নি কাকতিয়ে গ্রেমটায়েল হুথিলে—

“কিয়ানলৈকে বাব পাৰি?”

“দাপৰ মাছচ। কমটি হলে নাই মানিব। মুনাকা আৰু কিয়ান। পাঁচ—ছ হাজাৰ।”

“তেহে মই পাঁচ হেজাৰত বাজী কৰাই দিওঁ, এহেজাৰ আপুনি য়োক দিব।”

“ঠিক আছে”—কোনো উত্তেজনা প্ৰকাশ নকৰাকৈ প্ৰেমচাঁদে উত্তৰ দিলে। কাকতিয়ে মনে মনে হিচাপ কৰিলে—প্ৰেমচাঁদে ধাৰলৈ দিব বোলা এহেজাৰ ধৰি ছহেজাৰ হ'ব। সমস্তা সকলো সমাধান হৈ বাব। এটা পাটি দিব লাগিব বকরাইতকো মাতি। সন্ধান আৰু ব্যৱসায়—ছয়োটাৰে কাৰণে দৰকাৰ।

“ভনক, বকরাইতো কাম কৰি দি টকা লওঁ বুলি নলয়। মই নহা হ'লে আপোনাক হয়তো ইমানপৰে বিদায় দিলেহেঁতেন। তেওঁ য়োক হয়তো টকা ধাৰলৈ বিচাৰিব। জুৰিধা বুজি আপুনিয়ৈ দিব পাৰিব বুলি কৈ আচল কথালৈ আহিব। আৰু……”

গল হেকাৰি মাৰি বকরা সোমাই আহিল। বকরাৰ কথা-বাৰ্তা চাল-চলনত থকা চাহাবী চাহাবী ভাবে সাধাৰণ ব্যৱসায়ীক ভয় খুৱাই দিয়ে। প্ৰেমচাঁদ কিন্তু ঝাঙ।

“বেয়া নাপাৰ কাকতি, বহুত সময় বহুৱাই ৰাখিলোঁ আপোনালোকক।”—বকরাই বহাৰ আগতে ক'লে।

“একো কথা নাই। আমিও তাকে কথা পাতিছিলোঁ। ইমান কাম আপোনাৰ; অখচ মুখৰপৰা কেতিয়াও হাঁহি ছুগুচে। আৰু, বন্ধু-বান্ধৱ আহিলে বহি কথা পাতিবলৈও সময় আছে। সৰু-সুৰা একোজন অফিচাৰৰ ব্যস্ততা দেখিলে সেই কাৰণে মুখখন ভাঙি দিবৰ মন যায়।”

ইমান পৰৰ ভিতৰত বকরাই সঁচাকৈ হাঁহিলে এইবাৰ। “জুখত থাকিবলৈকেতো চাকৰি কৰিছোঁ। নাইহিম কিয়। বৰক আজি হে অলপ মই চিন্তিত হৈ আছোঁ।”

“আপোনাৰ আকৌ কিহৰ চিন্তা?” কাকতি যেন সঁচাকৈয়ে জানিবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ পৰিল।

“ক'ম বাক আপোনাক। এখেতসকল ব্যৱসায়ীৰ আগত ক'বলৈ ভাল নুলাপে।” চিগাৰেট এটা জলাই ল'লে বকরাই। তাৰ পিচত জুইশলা কাঠিটো ছাইমানিত খুঁচি খুঁচি ছমাবলৈ চেষ্টা কৰি ক'লে, “ক'ব পাৰি এখেতৰ আগতো। মোৰ জীৱনত কোনো লুহুৱা কাৰবাৰ নাই। কাকতি, বৰ চিন্তাত আছোঁ। কাইলৈ নতুন গাড়ীখন ডেলিভাৰি ল'ব লাগে, অখচ মোৰ প্ৰায় পাঁচ হেজাৰমান টকা বৰ্তমান কম। কি কৰোঁ ভাবিছোঁ তাকে। ক'বাত এমাহমানৰ কাৰণে ধাৰলৈ নাপায় নে?”

“আপোনাৰ আৰু পাঁচ হেজাৰ টকা ধাৰ কৰাটো কি চিন্তা। যাকে ক'ব লেয়ে দিবহি থবতে।”—কাকতিয়ে সহজ কৰিলে কথাটো।

“মহুৱ হেবি, বাৰে-ভাবেপৰা ল'বলৈ ভাল নালাপে। গোটেইখনত গাই জুৰিব। তাৰ উপৰি কোনোবা বিজনেচ্-মেনৰপৰা ল'লে পাৰিট বিচাৰিব কিহাৰ। যাক কৰিব, আপোনাক অৱস্তে কোৱা নাই হেই বিল্টাৰ আগবঢ়ায়া।”

“হেইটো কি আছে। আপুনি বহি থাকাপ নাভাবে, মই কওঁ—মই দি দিব পাৰোঁ।”—প্ৰেমচাঁদে পাতি দি বেমিলে।

“এস, আপোনাক কিয় দিগদাৰি দিওঁ।”

“কিছু নাই। কাকতি বাবুৰ বন্ধু মানে চাও, আপুনি হাবাবো বন্ধু। আপুনাৰ মাই, মূৰণবা লিৰ, মূৰ নাই—আপনাৰণবা লিৰ—এই বন্ধুৰ চিন। নাহলে বন্ধু কিচৰ?”

“এস, কাকতিয়ে বেয়া পাই নেকি কাকতিৰ বন্ধুৰণবা লোৱা কাৰণে।”

“বাঃ, ভাল হে পায়। আৰু আপুৰালা খুব ভাল মানুহ। এইবোৰ কথা কাৰো আগত নকয় আৰু টকা ধাবলৈ দিয়া বুলি কোনো হুৰিখাও নিবিচাবে।”

“সেইটো মই জানো। তেন্তে আপোনাৰ কোনো অহুৰিখা নহয় বিস্তাৰ আপুৰালা?”

“নাই নাই……”

“কিন্তু আপুনি যোক আজিয়েই দিব লাগিব। কাৰণ কাইলৈ পুৱা চাবে হহ বজাত টকা দিব লাগিব মই।”

“আজ দি দিয়।”—প্ৰেমচাঁদে ক’লে আৰু মনে মনে ভাবিলে—বহি কাগজখন চহী কৰি নিদিয়, তেন্তে পাব টকা বাককৈয়ে। “এতিয়া আনি দিয় চাহাব। লেकिन, মূৰ একটা কথা আছিল……”

“মোৰ লগত?”

“হয় চাহাব।” সেয়েনা-সেয়েনি কৰি প্ৰেমচাঁদে ক’লে। তাৰ পিচত কথাটো এনেকুৱাকৈ বুজাই দিলে যে ‘সেই’ বস্তুখিনিৰ পাৰিট তাৰ হাতত পৰিলে বাইজৰে উপকাৰ কৰা হ’ব। লগতে আকৌ ক’লে যে সি টকা ধাবলৈ দিয়াৰ কাৰণে কামটোৰ কথা কোৱা নাই। আচলতে সি আহিছিল কামটোৰ কাৰণেই। যদি টকাৰ কাৰণে কৈছে বুলি ভাবে, তেন্তে তাক কামকৈ নালগে; তথাপি সি বৰকাক তাৰ বিষয়ে ভুল বুজিবলৈ নিদিয়।

“মই বুজিছোঁ। অকিচত মই চাম বাক। কিন্তু বিয়ানত্ব মনত আছে, এই কামৰ কুৰণে কোনেও আবেদনেই কৰা নাই। কেৱল আপুনি হে। গতিকে আপোনাক দিয়াত কোনো দিগ্ৰহাৰ হ’ব নালগে। নহয় জানো কাকতি, কি কয়?” বৰুৱাই কাকতিক প্ৰশ্ন কৰাৰি নিজকে প্ৰশ্ন কৰি বুজাই দিলে যে প্ৰেমচাঁদক তেওঁ অজুগ্ৰহ ৰেখুৱা নাই। প্ৰেমচাঁদৰ আবেদনপত্ৰত চহী কৰি বৰুৱাই ক’লে—“মই কালিৰ ভাৰিখ দিলোঁ। আপুনি কাইলৈ গৈ অকিচত দিব।”

প্ৰেমচাঁদৰ মুখত হাঁহি বিয়পি পৰিল। সেই হাঁহিৰ লগত ছন্দ মিলাই ঈশাই মিহিমিহিকৈ আহি বাপেকৰ চোকাৰ ঠাতিতে আঁঠুকাটি বাপেকক ফুচুচাই কিবা ক’লে।

“ওহোঁ, ওহোঁ—মই এতিয়া পৰেজলৈ পঠিয়ালোঁ। কেতিয়া হ’ব ঠিক নাই। ওহোঁ—কেনেকৈ হ’ব? কিয় দিব তোমাক?……বেছ কোৱা ভূমি। নিজে কোৱা। সেয়া আপুৰালা বহি আছে।”

“কি হ’লমো?” কাকতিয়ে হুৰিলে।

“কলিকতাৰ বোৰ সেই ফ্ৰেণ্ডৰ পুত্ৰক হুৰুৱাৰ আহিছে। আজি এবাৰবন্ধিৰ

আগতে হে কবাবপৰা আহিছে। তাক জ্বাবলৈ নিয়ে বনিহাটলৈ। যই মোৰ গাড়ীখন ভাল কৰিবলৈ পঠিয়ালোঁ। এতিয়া দিওঁ কেনেকৈ? কৈছে— আগবঢ়ালাবখন খুজি দিয়া। যই কিয় খুজিব? তাতে আগবঢ়ালাব ড্ৰাইভাৰ নাই; নিজে চলাই আহিছে।”

আগবঢ়ালা জঁপিয়াই উঠিল—“ঠিক আছে। যুই এ আগবঢ়াৰ ইয়ে জিবলৈ বাৰ এতিয়া। কাকৃতি বহোক। যুই গাড়ীত লৈ গৈ গড়ীত নি ড্ৰাইভাৰ দি দিব। যিমান হিচ্ছা দুম্বিব।”

ঈশাই খুব নম্ৰভাৱে প্ৰেৰণাক “খেকিউ” বুলি ক’লে। তাৰ পিচত কাকতিক সোধোন কৰি ক’লে—“যই কিন্তু কাকলিক মোৰ লগত নিব। অকলে বেয়া লাগে।”

ঈশাৰ লগত জ্বাবলৈ বাব কাকলি—তাত কাকতিৰ ক’ব লগা কিটো আছে? গোৱৰৰ কথা। কাকতিয়ে তথাপি ক’লে—

‘তেজো বা, তাইক ঘৰত নমাই দিবা।’

‘ভাল বাক।’ ঈশা ভিতৰলৈ দৌৰি গুচি গ’ল।

বাহিৰত কোনোবাই হুৰাবত টুহুৰিয়ালত বকৰা বাহিবলৈ ওলাই আহিল। অভয়। অভয়ে সংঘতভাৱে বকৰাক নম্ৰকাৰ দিলে। বকৰা অভয়ৰ লগতে বাবাওন্ত থকা চকীত বহিল। কোনো কথা বিনিময় হোৱাৰ আগতে অভয়ে লেপৰপৰা কেইখিলামান লিখা কাগজ উলিয়াই বকৰাৰ হাতত দি ক’লে, “আপুনি কোৱামতেই লিখিছোঁ।”

“খেকিউ ইয়ংমেন”—বকৰাই হাতত লৈয়েই শাতবোৰ লুটিয়াই চালে। “খুব—ভাল হৈছে। বেছি দীঘল হোৱা নাই। এইটো বৰ ডাঙৰ উপকাৰ কৰিল। কিন্তু তুমি বাহিবতে বহিলা যে—ঈশাক নপঢ়াবা জানো?”

“আজি নহয়। কাইলৈ হে। সপ্তাহত দুদিন হে।”

“তথাপি বহা। ঈশাক কও। চাহ একাপ খোৱা।”

“মাক্ কৰিব। অলপ কাম আছে মোৰ আজি। আজিলৈ বাওঁ। কিন্তু, এই লেখাৰ কাৰণে কিছু টকা আপোনাৰপৰা লৈ বাৰ বুলি আহিছিলোঁ।”—খুব পোনপটীয়াকৈ কৈ দিলে অভয়ে। বকৰা টক খাই উঠিল। তথাপি বুদ্ধিয়ক বকৰাই নিজৰ মনৰ অৱস্থা লুকাই ৰাখিলে। যেন একো বুজিব পৰা নাই।

“আজিকালি অলপ টকাৰ টান। সেই কাৰণে এইবোৰ কামতো পইচা লওঁ। আৰু আধৰ লিখি খোৱাই জীৱিকা বেতিয়া……” অভয়ে এই বাক্যটোৰ বাকী শব্দকিটা কি হ’ব বকৰাই বুজিব বুলিয়েই এৰি দি পুনৰ ক’লে, “ঈশা দেৱীক পঢ়োৱাৰ কাৰণে কিমান পাম সেইটোও আপোনাৰ লগত এতিয়াও ঠিক কৰা হোৱা নাই।”

বকৰাই শুকু হৈ কথাবোৰ লক্ষ্য কৰিলে।

“বাক, বি হয় কাইলৈ লৈ বাবা।”

“আজিহেই হে লক্ষ্যৰ মোৰ।” এমেকৈ পোনে পোনে সাধাবন নক-জ্বা টকাৰ কথা পঢ়াটো বকৰাৰ আত্মনন্দানে লক্ষ কৰিব মোৱাৰা কথা। ভিতৰত প্ৰেৰণাই

বহি আছে। অভয়ক ডেও জানে। এনেহুৱাটক কিবা এটা কৈ দিব হয়তো গ্ৰেণটাকৰ আগত ডেওৰ সন্মান নব'ব। অসহু ঞ্চটো জোবেবে হয়ন কবিলে বকৰাই। ভিতৰলৈ উঠি বাব খোজোঁতে অভয়ে ক'লে, "মোক বিশ টকাওটক বেছি মালাগে। বেডিঅ'ব কথিকা লিখোঁতেও সিমানকে পাওঁ।" বকৰাব ইচ্ছা হৈছিল— এটা কাণ-ভাল-মৰা চব মাৰি অভয়ক বাহিব কৰি দিয়ে। ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল বকৰা। টকা বিশটা আনি অভয়ক দি ক'লে, "ঈশাক তুমি আক পঢ়াব মালাগে।"

"ভাল বাক। এইকিদিন পঢ়োৱাৰ টকাটো তেখে কেতিয়া নিমহি?"

বকৰাব আক ধৈৰ্য নাই। বঙা-চঙা পৰি থঙেবে ক'লে, "মই এতিয়া ব্যস্ত। কাইলৈ আহিবা।"

"বাক"—বুলি অভয় ওলাই গ'ল। খঙৰ ভয়কত বকৰাই বাবাগুতে দুবাবমান অহা-যোৱা কৰি অভয় যোৱাৰ ফালে চাই থাকিল।

কাগজকিখিলা নি বেডিঅ'টোৰ ওপৰত থঙেবে পেলহি বকৰা খন্তেক ব'ল। এই অপমান বকৰাই কোনোমতে সহ্য কৰিব পৰা নাই। কাকতি আক গ্ৰেণটাক অবাৰ। ডেওলোকৰ ফালে পিঠি দি বেডিঅ'ৰ ওচৰত থিয় হৈ বকৰাৰ পিঠিটোকে চাই আছে। বকৰাই এতিয়া ভাবিছে—অভয়ৰ মুখলৈ কাগজকিখিলা দলি মাৰি পেলহি ডেও ভিতৰ সোমাই আহিব পাৰিলেহেঁতেন। অকিচৰ যি কোনো এটা কেৰেগীয়েও ডেওক শংকৰদেৱৰ বিষয়ে লিখি দিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু এই অভয়টোৰ সহজভাৱে কথা কোৱাৰ এনে এটা ভংগী আছে যে সমুখত বৈ থাকোঁতে তাক উপেক্ষা কৰা টান।

"মিছাকৈ বহুত সময় বহুৱাই থ'লোঁ আপোনালোকক। মই কি এটা কথা পাহৰি গ'লোঁ, মনতে নপৰে দেখোন।"—বকৰাই সহজ হৈ গ্ৰেণটাকলৈ ঘূৰি চাই ক'লে।

"তাৰ উপৰি, এই এটা অকৰ্মণ্যক স্পিচ্ এটা কপি কৰিবলৈ দিছিলোঁ? কপিও কৰি আনিছে বাৰপাচি তুল কৰি। তাকে ভাবিছোঁ কি কৰোঁ"—বকৰাই নিজকে কোৱা দিয়েই বেন ক'লে।

"কিহু স্পিচ্?"

"উত্তৰ জৱাহাটাব শংকৰদেৱ কুটি সন্মিলনে সভাপতি কৰি মাতিছে। মাৰাও বুলিলেও নেৰে। অকিচৰ কায়ৰ হাজতে কোনোমতে লিখি উলিয়ালোঁ। আগতে পঢ়া আছে কাৰণে লিখোঁতে অসুবিধা নহ'ল। কিন্তু লবালবিকৈ লিখা, বৰ বেয়া হয় আখৰবোৰ।"

"কাকনো দিছিলে কপি কৰিবলৈ?"

"দিছিলোঁ এটাক।"—নামটো ক'ব নে মাই ভাবি লৈ বকৰাই ক'লে। প্ৰথমতে নামটো কোৱাতকৈ কাৰ্যবোৰ কৈ নামটো ক'লে হাহুহৰ মন বুজাত বেছি সুবিধা হয়। শেষ হৈ অহা চিগাৰেটটো ছাইদানিঙ বোহাবি বোহাবি ছবাই খঙৰ জুইজুবাও ছবাই ল'লে বকৰাই। তাৰ পিচত আকোঁ ক'লে, "দিলাঁ কপি কৰিবলৈ। ভাবিলোঁ, এনেয়ে কমি দিব লাগিছে কিয়? তাক কিবা পূজাৰ প্ৰোজেক্টকে দি দিম। তাৰ আৰ্থিক অৱস্থা বেয়া দেখিয়েই জানক-মাজলক ঈশাক ইটো-লিটো চাই নিবলৈ

কৈছোঁৱেই—মাহে কিবা এটা দিয় বুলি ভাবি। কিন্তু আজি তাৰ দেখাকটো। তাক ছেনো লিখি দিয়াৰ কাৰণে পইচা লাগে। হেৰ গক, লিখিছ নে কপি কৰিছ ? আক বি কপি কৰিছ, আকো নতুনকৈ কৰাব লাগিব য়ই।” হুন্নিয়াহ এটা এবি বকুৱাই অৱজ্ঞাবে ক’লে, “কি কৰিব, হুন্নিয়া মাহুহ, বেয়াও লাগে। টকা কুৰিটা দি লুৰৰ বাহিৰ কৰি দিছোঁ। মৰকটৈ ক’ত যবে।”

“কাক দিছিলনো ?”

“সেই ষ্টুপিড্ অভয় নে কি—যৰ কেলেছৱা বিশোটাৰটো। এতিয়া চাকৰিও নাই। বোক ভবিয়ে-হাতে ধৰি ঈশাক পঢ়াবলৈ লৈছে।”

“আপুনি কাৰণে হে। আন কোনোবা হোৱা হ’লে তাক টকাৰ সলনি মাহ দিলেহেঁতেন। এই শ্ৰেণীৰ মাহুহে কেৱল টকা চিনি পায়। নিইডৰ মান-সন্মানৰ জ্ঞান নাই। চুটা ক-ক-ম-ম পঢ়িলে কি হ’ব ? মনবোৰ ইইডৰ সেই গাৱলীয়া হৈয়ে থাকে। সি মোৰ কিবা এটা দূৰ সম্পৰ্কীয়া লগা-ভগাও হয় বোলে। বুজিছেই নহয়, আপোনাৰ অলপ জ্ঞান আৰু সম্পত্তি হ’লে সম্পৰ্কীয়া মাহুহ গালে গালে ওলায়। মই কিন্তু তাক মোৰ ঘৰত সোমাবলৈকে নিদিওঁ।”

“নিদিব। ইইতে আপোনাৰ ল’ৰা-ছোৱালীৰো মূৰ ধাব। তাৰ কথা-বাৰ্তা বেছি তাক কমিউনিষ্ট যেনেই লাগে মোৰ”—বকুৱাই মন্তব্য কৰিলে। কমিউনিষ্ট মানে বকুৱাই কি বুজে কোনেও নাজানে; কিন্তু শব্দটোক ব্যৱহাৰ কৰে খুন-ভকাইতি কৰা দাপী মাহুহৰ ক্ষেত্ৰত।

“কমিউনিষ্ট ? প্ৰেমচাঁদ সজাগ হৈ পৰিল। “চাংখাটিক এইচব। এইচব বন্ধ না কৰিলে হু আৰ্মি কোন্ মিল্ চালাব নাপাবিম। দেচৰ মিল বন্ধ হুৱ।”

“ভয় নকৰিব মিষ্টাৰ আগবৱালা। গভৰ্ণমেণ্টে বহী ডিলাই দি চাইছে হে। একে টানে মাটিত পেলাব।”—কাকতি গভৰ্ণমেণ্টৰ এই শক্তিৰ বিষয়ে নিশ্চিত। কাৰণ কংগ্ৰেছৰ মতামতৰ পোন্ধ ডেওঁ পায়।

শোৱনি কোঠাত কাপোৰ পিন্ধা ঈশাই অভয়ক ওলাই বাওঁতে হে দেখিলে, খিৰিকীয়েদি। কিয় আহিছিল বাক ? পঢ়াবলৈ নিয়মমতে কাইলৈ হে আহিব লাগে। অভয়ক টিউটৰ হিচাপে বকুৱাই ৰাখিছিল ঈশাৰ অল্পবোধতে। ঈশাই কৈছিল, তাই অসমীয়াত খুব বেয়া আৰু অভয়ে অসমীয়া পঢ়াই দিলেই এটাইতকৈ ভাল হয়। কণকথাৰ কৌৱৰৰ দৰে খেলি-বেলি বহুত প্ৰণয়-কাহিনীৰ লগত যে ‘অভয়’ নামটো জড়িত—এই কথা তাই কেতিয়াবাৰপৰাই জানে। সেই অভয়ক শিকক হিচাপে কিছুদিন ওচৰত ৰাখি তাৰ আকৰ্ষণৰ কাৰণটো জানি লোৱাৰ তাইৰ ইচ্ছা হৈছিল। মনে মনে ডিলাইলাই চেমচনক হাতৰ মুঠিলৈ অনা ‘চেমচন-ডিলাইলা’ কথাছবিৰ দৃশ্যটো তাইৰ মনত পৰি গৈছিল। তাৰ পিচত হে তাই জানিছিল, অভয় কাকলিৰ সখীয়া ককায়েক বুলি।

অভয়ৰ প্ৰেমত পৰাৰ কোনো দুৰ্বলতা তাইৰ নাই। কিন্তু বহুত ছোৱালীৰ কন হুৱ কৰা অভয়ক শিকলি দিয়াৰ ইচ্ছা তাইৰ আছে। অদ্ভুত তাৰ পঢ়োৱা ধৰণ। অদ্ভুত তাৰ মতামত আৰু মন্তব্য—সকলো বিবৰুত। কিন্তু তাইৰ নিচিনা পাতক-

এজন্যই অসামান্য লাভ-পারব প্রতি সি নিবিচাৰ—তাইৰ চকুৰ আগত সদায় কথা ‘পেনটো’ৰে বেনেটক ভাটৰ বনত কোনো প্রতিক্ৰিয়া ভুলিব নোৱাৰে, অভয়ৰ বনভেঙে তাইৰ কাণে তেনেই কোনো প্রতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে বেন লাগে। তথাপি তাক টিউটৰ হিচাপে পোৱাৰ লাভ আছে। কলেজৰ আনকি অনিমা বাইয়েউইভেও বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পায়—তাই বেন কোনোবা কন্দৰ্পক হে কবায়ন্ত কৰিছে। সেই বৰ্ষ তাই ভাল পায়।

“এই কাকলি, তোৰ বাক অভয় দস্তক কেনেকুৱা লাগে।”

“খুব ভাল মানুহ তাই।” কাকলিয়ে ঈশাৰ পিঠিত টিপবুডাৰ মাৰি মাৰি ক’লে।

“খুব ভাল মানে কেনেকুৱা?”

“মানে—মানে তোক বুজাব নোৱাৰে। সাধাৰণ মানুহৰ দৰে ছোৱালী হেৰিলে পাগল নহয়। অংকাৰ নাই, কিন্তু নিজক কেতিয়াও লক নকৰে। মানুহৰ বন বুজে। সৰুসো কথা যুক্তিৰে ভাবি চাব পাৰে। আক, সকলোৰ দৰে অলপ নবম লগা বলিয়ালি আছে।……তই প্রেমত পৰিছ নেকি?”

“পাগল নেকি তই? মই কেই ঠাইত পৰিম?”

“তোৰ ঠিক নাই তাই। তই কেবাকালেও বেনেজ কৰিব পাৰ।”—কাকলিয়ে হাঁহি দিলে।

খুব লৰালৰি কৰিছে ঈশাই। কিন্তু তথাপি নহয়গৈ। আউটটুইন বোৰ পোছাক অলপ ঢিলা আক ইন্নি নথকা হ’ব লাগে। নহ’লে ক’ববাত বহোঁতে, ক’ববাত কিবা কৰোঁতে কাপোৰ নষ্ট নোহোৱালৈ চাই থাকিবলগীয়া হয়। অংকাৰ আদিও বেছি পিন্ধাব দৰকাৰ নাই। আভৰণৰ দৰকাৰ দূৰণৰবা আকৰ্ষণৰ কাৰণে। খুব কাৰতে কাৰোবাক পালে চাৱনি অংক আন অংগবিলকৰ অভিযান্ত্ৰিক্যেই আভৰণৰ কাৰ্য কৰে। আন এটা চিন্তাও লগে লগে কৰিছে ঈশাই। কাকলিক লগত লৈছে তাই। নহ’লে মানুহে বেয়া বুলিব। মিষ্টাৰ দস্তয়ো তাইক খুব ভাল ছোৱালী বুলি নাভাবিব। হাক-বাগেককে নো কয় কেনেই অকলে দস্তক লৈ বনিহাটলৈ যায় বুলি? কিন্তু কেই মুহূৰ্তমানৰ কাৰণে হ’লেও দস্তব বাহিৰে ওচৰত আন কাকো নিবিচবা সময় অলপ তাইৰ কাৰণে যদি বনিহাটত বৈ থকা নাই, তেন্তে তাই শাস্তি পাব আনো? কাকলিক কৈ দিব পাৰি। কিন্তু অকলে ক’লৈ যাব তাই? যদি অকলে কাকলি গৈ ওচৰতে ক’ববাত বৈ থাকি সিহঁত দুটাক অকলশৰীয়া হোৱাৰ স্থিতি দিয়ে, তেন্তে কিবা কিবা লাগিব। কাকলিৰ কোনোবা এটা থকা হ’লে ভুলি ল’ব পৰা হ’লহেঁতেন। কিন্তু।……

“মোৰ কিন্তু অকণো মোৱাৰ ইচ্ছা নাই।”

“কিয়?”

“এই বাবোৱাৰীটোৰ পাড়ীত অকণো ভাল নালাগে।”

“মই আনো। সেইবাব সি তোৰ লগত চিনাকি কৰাই দিবলৈ কওঁডেই মোৰ খুব হাঁহি উঠিছিল। সি কৈছিল—নিহঁতৰ কিবা এখন সভ্যত তই পান পাই বিল লাগে বুলি। পাৰাৰ আগতে বেয়ালি কৰি তাক মই হুৰিছিনো—চিৰাকি কৰাই

দিলে বোক কি দিব বুলি। সি আকৌ জেনিগাই জুধিছিল, 'কি জাগিব?' ঘড়ীটো মোৰ বেয়া গৈছিল। তাকে হঠাৎ মনত পৰি কৈ দিলোঁ ঘড়ী বুলি। দি প'লহি পণ্ডাৰবায়ে। ইহঁতক ঋণোৱা হৈ কথা। অলপ চকু হাবিবি, ছুটা থিঠা কথা ক'বি, আৰু ধীৰাবি। ওচৰলৈ আহিবলৈ নিদিবি। সিহঁতে নিজে ওচৰলৈ আহিবলৈ সাহ নকৰে।”

কাকলিয়ে হঠাতে ডাবি চালে, বাপেকে শ্ৰেয়চাঁদক জুৰিখা নিদিলে, বাপেকৰ কাৰণে নত'লে, শ্ৰেয়চাঁদে আজিও তাইৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰে।

“এককিউজ মি—আৰ্, য়া বেডি”—শোৱনি কোঠাৰ পৰাখন দাঙি জুধিলে জুহুয়াৰ দস্তত।

“জাৰ্ বেডি। লুক—মোৰ বন্ধু কাকলি কাকতি”—ঈশাই গাত শাবী মেৰিয়াই মেৰিয়াই সিহঁতলৈ নোচোৱাটকৈ চিনাকি কৰাই দিলে।

“খুব কাব্যিক নায়”—নমস্কাৰ বিনিময় কৰি দস্তই ক'লে। কাকলি তলমূৰ কৰি ব'ল। সঁচাকৈয়ে জুহুয়াৰ। ঈশা এনেদৰে বলিয়া হোৱা নাই।”

কাগজে-পত্রে গুৱাহাটী খুব ডাঙৰ হৈছে বুলি লিখিলেও আচলতে গুৱাহাটীখন সৰু চহৰ। ইয়াত সহজে কোনো কামকে লুকাই-চুৰকৈ কৰিব নোৱাৰি। প্ৰেমচাঁদৰ গাড়ীৰ পিচৰ চিটত মাজত অচিন ডেকা এটাক লৈ বহি থকা ঈশা আৰু কাকলিক বহুতে দেখিলে, আৰু দেখাৰ লগে লগে গুৱাহাটীৰ প্ৰায় সকলোৱে শুনিিলে। প্ৰেমচাঁদৰ হোকানৰ আগত প্ৰেমচাঁদৰ গাড়ী ব'ল। কাৰণ হোকানৰপৰা সি বকৱাৰ কাৰণে পাঁচ হেজাৰ টকা ল'ব আৰু ড্ৰাইভাৰটোক মাতি আনি গাড়ী চলাবলৈ দিব। প্ৰায় পেঞ্চিৰ মিনিট। ইতিমধ্যে গাড়ীৰ আবোহী তিনিওজনেই অতিষ্ঠ হৈ উঠিছে। ক'ন্তাই প্ৰস্তাৱ কৰিছে টেক্সিত বোৱাৰ। এই মাৰোৱাৰীবোৰক বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি।

লগে লগে প্ৰেমচাঁদ আগবঢ়াল ঘামি-জামি ওলালহি। মাক্ কৰিবলৈ অহুন্ন কৰি ক'লে যে ড্ৰাইভাৰটো ইখন গাড়ী লৈ পলাশবাবীলৈ গৈছে। কেতিয়া আহে ঠিক নাই। জাঁপ মাৰি দস্ত নামিবই খুজিলে। যুখেৰে ভালকৈ ফুৰুটাকৈ ননুচেল বুলিও ক'লে। কিন্তু প্ৰেমচাঁদে গাব বলেৰে দুৱাৰ খুলিব নোৱাৰা কৰি বাখি ক'লে যে সেইটো কৰিলে তাক বৰ মাজ দিয়া হ'ব। গতিকে সি নিজে গৈ তিনিওকে নমাই থৈ আহিবগৈ আৰু ড্ৰাইভাৰ আহিলেই ইখন গাড়ীকে বনিহাটৰ ডাক-বঙলালৈ বাবলৈ কৈ দিছে—যাতে সেইখনত ঈশাইত শুচি আহিব পাৰে। ইয়াতকৈ ভাল প্ৰস্তাৱ আৰু হ'ব নোৱাৰে। ডিডিৰ আৰু মূখৰ ঘাৰ মটি প্ৰেমচাঁদ ড্ৰাইভিং চিটত বহিল। ঈশাই ভদ্ৰতা কৰি ক'লে, “আপোনাক হে মিছাকৈ কষ্ট দিয়া হ'ল।”

“গাড়ী চলোৱাত আৰু কি কষ্ট। একটা কাম আছিল—বকৱা চাহাবক এক চামান দিয়াৰ কাম আছিল। গডীৰ মাহুচ ভেজি দিলু।”

বতাহে মৰম কৰা গাল-মুখত আহি উৰি উৰি পৰা চুলিবোৰ আঁতৰাই আঁতৰাই গাড়ীৰ প্ৰতি জোকাৰণিত ঈশা বিমান দূৰ সমুদ্ৰ দত্তৰ কাষ চাপি আহিল আৰু কাকলি বিমান দূৰ সমুদ্ৰ আঁতৰি পৰিল। পূৰ্ণ বেগত গাড়ী চলিছে আৰু চলিছে চাবিওজন আবোহীৰ মন। ঈশাই ভাবিছে কেইমুহুৰ্তমানৰ কাৰণে হ'লেও দস্তক নিবিড়ভাৱে পাব লাগিব। বনিহাটৰ পাহাৰৰ নিৰ্জন ঠাই কেবাকুৰাও তাই চিনি পায়। কাকলিক তাই পাতেৰে মাজি নাও উটুৱাবলৈ দিব সেই সৰু জুৰিটোত। আৰু স্কুমাৰৰ লগত তাই বহুত দূৰত থাকি সেই নাওবোৰ ধৰিব—লগে লগে চিৰদিনৰ কাৰণে ধৰি পেলাব স্কুমাৰৰ মন। হয়তো কাকলিয়ে বুজিব বুদ্ধিতে! ভীষণ ছুট তাই। পিচত জোকাব।

দস্তই ভাবিছে, এওঁক বা কিয় ল'লে আকৌ! যে ঈশাই যোব লগত অকনে ভয় কৰে! কিন্তু কলিকতাততো তাই ভয় কৰা নাছিল। ঠিক বুজিব নোৱাৰা হৈ যায় সি। ঈশাই গটাকৈ নিবিড়ভাৱে লগ পাবলৈকে জাক লৈ আহিছে, যে অতিবিল

প্ৰতি ভয়ত কৰিছে ? সি জানে, ঈশাক তাইৰ শাক-বাগেৰাৰ ভাটলৈ বিয়া দিয়াৰ ইচ্ছা। আক, সি বিয়া নকৰায় বুলিও সি জানে। কিন্তু সেইবোৰ পিচৰ কথা। আজি চকু-মাজ কান্দি কৰি হ'লেও সময়টোৰ সজ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব। ঈশাকৰ বান্ধৱী বুৰক নহয়। সময়ত নিজে নেদেখাব ভাও জুৰিব। দস্তই হাত এখন ঈশাকৰ কবজত থ'লে।

কাকলিয়ে বুজা নাই, তাই কিয় আহিল। আক ভাবি পোৱা নাই, নাহৌ বুলি কেনেকৈ ক'ব পাৰিলেহেঁতেন তাই। তাই বুজিছে, এটা ডেকাৰ লগত একেবাৰে অসহায় হৈ নিজক এৰি দিব পৰাকৈ ঈশাই হয়তো দস্তক বিখাস নকৰে। এইবোৰ বিষয়ত ঈশা পাৰ্কেত। অথচ সেইবাবে নিজক এৰি দিব পৰা ল'ৰা দস্ত হয় নে নহয়, তাকো পৰীক্ষা কৰা নিতান্ত প্ৰয়োজন। সেই কাৰণেই আহিছে ঈশা আক সেই কাৰণেই তাইকো আনিছে। জুৰিবলৈ আহিবলৈ কাকলিৰ ভালেই লাগে। বিশেষকৈ ঈশাকৰ লগত। সময়খিনি কোনকালে যায় ক'বই নোৱাৰি। কিন্তু কাইলৈ হোৱা হ'লে কাকলিয়ে আক বেছি আনন্দ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। আজি বাপেকে এহেজাৰ টকা পাব। বেমাৰী শাক আক ভায়েকটোৰ ডাক্তৰ আক ঔষধৰ কাৰণে তাই তাইৰ হাতত বাতিপুৱা বাপেকে দিয়া জুৰি টকা থৈ আহিছেই। বাকী বহুত সমস্যা সেই এহেজাবাবে সমাধান হৈ যাব। তাৰ পিচত তাই খুব সহজভাৱে বাপেকক কৈ দিব, তাই নিজক আক বেচিব নোৱাৰে। আক কৈ দিব—তাইক লগ পাবলৈ যেন কোনো মাৰোৱাৰী, প্ৰেক্চাৰ বা আন কোনোবা মানুহ তাইৰ ঘৰলৈ নাহে। জীৱনত বহুত মানুহ লগ পালে তাই। কোনোৱেই পশুপত্ৰ সীমা অতিক্ৰম কৰা নাই। সকলোৱেই টকাৰ লোভ দেখুৱাই, সুখৰ লোভ দেখুৱাই তাইক উপভোগ কৰাৰ বাসনা লৈ অহা পশু। সেই মানুহ-পশুবোৰৰপৰা তাই কিছুদিন আঁতৰি থাকিব খোজে। নহ'লে তাই ভাগৰি পৰিছে। আক, বাপেকক তাই ভালকৈয়ে ক'ব—মাৰোৱাৰীৰ কাৰ্যৰ কাম এৰি দিবলৈ। পৃথিৱীত কি কাম নাইকিয়া হৈছে। মনৰ সুখ-শান্তি পুৰি ছাই-কৰি ভয়লোক হৈ জীয়াই থাকিলে কি হ'ব। তাতকৈ মনৰ আনন্দেৰে গছৰ তলত থকা শতপুণে ভাল। সিহঁতে যদি এতিয়া থকা ১৫০ টকা ভাড়া দিবলগীয়া ঘৰটো এৰি সিহঁতৰে নিচিনা সাধাৰণ অৱস্থা থকা মানুহৰ মাজত ৩০।৪০ টকা ভাড়াৰ ঘৰ এটা লয়, তেন্তে এতিয়াতকৈ বহুত সুখত থাকিব পাৰিব। এই মাহতে ঘৰ বহুলাৰ লাগিব। এই কথা ঠিক, জীৱনত তাই আক কেতিয়াও প্ৰেয়চাৰ বা সেই জাতীয় পশুক ওচৰ চাপিবলৈ নিদিয়। তাৰ কাৰণে তাই লাগে যদি কলেজ এৰি চাকৰি কৰিব। সেইবুলি ঘৰখন কেনেকৈ চলিব, বুলি ভাবি তাই গোটেই জীৱনটো মাটি কৰিব নোৱাৰে। যদি তাইৰ সৌন্দৰ্য বোলা বস্তুটো নাথাকিলেহেঁতেন, তেতিয়া খুব ভাল হ'লহেঁতেন। তেতিয়া এই পশুবোৰে তাইক উৎপাত নকৰিলেহেঁতেন। সঁচা কথা, এনেকুৱা সিদ্ধান্ত তাই আগৈয়েও বহুত বাৰ লৈছে আক বাপেকৰ অসহায় সুখ আক ঘৰৰ খাবলৈ নোহোৱা অৱস্থালৈ চাই তাইৰ ক্ৰোধৰ মনটোৱে আত্মত্যাগৰ পথ বাৰে বাৰে বাছি লৈছে। কিন্তু এইবাৰ আক স্নেহ। ইয়াক আত্মত্যাগ নোহোৱা—তাই জাবি চাইছে। ইয়াক আত্ম অসহায় বোলে। অতঃপৰাই ক'বৰ ববে আৰি আৱাৰ অৱহাৰ লগত বিলাহি

সাধারণ হাঙ্গর খুঁ-খুঁ খুঁ সঙ্গী হৈ থাকিলে আশাব সমস্তা নোহোরা হয়, আমি আশাক ধনীৰ কবাল গ্রাসৰণবা বন্ধা পেলাব পাৰোঁ। ভেৰ এবিধ লাগিব। বিলব হাছ ডাক্ত লৈ বি বংশ-পৰিয়াল আদিও বন্ধা হুঁও খাই-বৈ আছে, তাৰ প্ৰতি বাপেকৰ ইহান বেয়া ভাব কিয় কাকলিয়ে ভাবি নাশায়। কালি পাড়াত বাঙতে প্ৰেমচাঁদে কৰা ব্যৱহাৰৰ কথা মনত পৰি কাকলি জিকাৰ খাই উঠিল। খুঁ যি লাগিল। এই যি লগা জীৱনৰ অৱসান নহ'লে তাই এদিন আত্মহত্যা কৰিব লাগিব। ইহানবোৰ কথা ভাবাৰ মাজতো তাইক ভিতৰৰপৰা কোনোবাই যেন কৈ আছিল, 'তাই তো নিজৰ কাৰণে কৰা নাই, কৰিছ মাৰ-বাপেৰ-ভায়েৰ-ভনীয়েৰৰ কাৰণে।' তাইৰ এই গৌৱন সহজে এৰি দিয়াও টান। পৰিয়ালৰ কাৰণে কৰিবলৈ একো নাইকিয়া হ'লে জীৱনটো যেন অৰ্থহীন হৈ পৰিব। তাই যেন ভেঁতয়া বিয়া কৰাবই লাগিব। ঘৰৰ সকলো হাঙ্গৰ যদি আনে লৈ লয়, এইখন বৰত ধৰ্ম্মৰ দৰকাৰেই বা তাইৰ কি ?.....বিয়া.....বিয়াৰ বিষয়ে সশোন আছে তাইৰ। এখন ধুনীয়া ঘৰ; সৰু, সমলে যোগাৰ কৰিব পৰা সৰু ঘৰ। কাকো দিবলগীয়া নাই—হুঁতো পাবলৈ আছে। চাৰিওফালে থকা হাঙ্গৰবোৰৰ লগত মিলি-জুলা থকা এটা সৰু ঘৰ। সৰু ঘৰ কিছুমানৰ মাজত দাঁত নিকটাই থকা একোটা বিৰাট অট্টালিকা দেখিলে তাইৰ যি লাগে। হিচাপৰ ল'ৰা-ছোৱালী। সিহঁতক হাঙ্গৰ কৰিব তাই। বকুৰা সকলো চিন্তাৰপৰা আঁতৰত ৰাখি সিহঁতক হাঙ্গৰ কৰিব তাই। সিহঁতে বাতে কাকো কোঁতয়াও কাকি দিবলগীয়া নহয়, পইচাৰ কথা ভাবিবলগীয়া নহয়, আপোন হাঙ্গৰক পৰ বুলি ভাবিবলগীয়া নহয়। কিন্তু সেই বিয়া তাইৰ কপালত আছে জানো ? সেই বিয়াৰ কাৰণে নিজকে সিমান হুঁ কৰি শেষলৈকে তাই ৰাখিব পাৰিব জানো ?

‘ৰাখিব পাৰিব জানো ?’—মহেনে এবাৰ ভাবি চালে আগবাঢ়ি যোৱাৰ আগতে। প্ৰেমচাঁদৰ দাঁতিৰ দোকানখনতে সি কাম কৰে। প্ৰেমচাঁদে পাড়ীত কাকলিহঁতক বহুৱাই থৈ ভিতৰলৈ যোৱা সি আৰু মিতাই দেখি আছিল। দুয়ো দুয়োৰে চকুলৈ এবাৰ চাই সিহঁত বৈ গ'ল। টাক নিব লাগে জাহাজঘাটলৈ। কিন্তু এই দৃশ্য দেখাব পিত্ত সিহঁত যেন শক্তিহীন হৈ পৰিল। মাজত এটা ডেকাক লৈ কাকাল আৰু ঈশা। পাড়ী প্ৰেমচাঁদৰ। ইয়াৰ যেন শেষ পৰিণতি মহেন আৰু মিতাৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিল। সিহঁত জীয়াই থাকোঁতে সিহঁতৰ চকুৰ আগতে, জাহাজীত দিবৰ পোহৰ থাকোঁতেই ডহলোকৰ ঘৰৰ গাভৰু ছোৱালী পাড়াত তুলি লৈ আহিবলৈ ইহান সাহ ইহঁতে পাইছে ক'বপৰা ? নে সিহঁতৰ প্ৰতিপত্তি জাহাজীত নোহোৱা হৈছে ? অসম্ভৱ। মহেন আৰু ব'ব নোৱাৰিলে। দৃঢ় ধোঁজৰে প্ৰেমচাঁদৰ পাড়ীৰ ফালে আগবাঢ়িল। কাকলিক হাতত ধৰি টোচোবাই নদাই আহিব। জাহাৰ পিত্ত কপালত বি আছে হ'ব। কিন্তু হঠাতে বৈ গৈ সি জাখিলে, ‘এইবৰে পাৰ যোৰেৰে কাকলি বা আন গাভৰু ছোৱালীক সি ৰাখিব পাবিব জানো ?’

মিঠা আহি তাৰ বাহত লোহাত ধৰা দি ধৰিলে। মুখখন তীখাৰ দৰে টান কৰি দাঁতৰ মাজেদি এটা ছকুম বেন শব্দ উলিয়াই দিলে—“গুন”।

চুয়াৰগীয়ে কঢ়িয়াই নিয়া চিকাৰৰ দৰে মনেন মিঠাৰ লগে লগে গৈ সিহঁতৰ টাকত আউজি ব'লগৈ। “অভয় কাইটক নোকোৱাকৈ একো কৰিবলৈ যোৱা বেয়া হ'ব। পিচত পুলিচ-খানাত খবৰ কৰিবলৈও মাহুহ লাগে। তাতে মজিহো নাই।”

“মৰক দে, ইহঁত জহুৱামে যাওক। কিন্তু চকুত নপৰাকৈ যা। নিজৰ চকুৰ আগতে এইদৰে ওলালে সহ কৰ কেনেকৈ? চম্ভানত নালাগে নেকি?”—খঙত বেন মনেনে কান্দি দিব। সি কঁপিছিল।

মিঠাই বহুত কিবাকিবি কৰিব পাৰে। আগেয়ে কৰিছেও। সহজ নিয়ম তাৰ জীৱনৰ। অগ্ৰায়ৰ প্ৰতিশোধ ততালিকে লয় সি—আইনৰ মেৰপাকলৈ অপেক্ষা নকৰে। কিন্তু অভয়, মজিহ, কাকলি, মনেন আদি বহুতৰ কথা ভাবি সি শান্ত হৈ আছে। কি কৰিব সি ভাবি পোৱা নাই। মাজ মনেনক সি বাহত ধৰি আছে তাৰ লোহা-হাতেৰে। এটা মাহুহ প্ৰেমচাঁদৰ গাড়ীখনলৈ চাই চাই পিচলৈ আহি আছে। এবাৰ চুখোজ আগুৱাই গৈ আকৌ চাৰি খোজ পাচলৈ আহে। মিঠাই চাই আছে। ভাবিছে, এইজনে দিনতে টে'টুলৈকে পি আহিছে। সিহঁতৰ ফাললৈকে পাচ হ'হকি আহি আছে। থলুৱাৰ কাৰণে মনেন আৰু মিঠাৰ দৃষ্টি তাৰ ওপৰত পৰিল। সি পিচলৈ আহি আহি থৰক-বৰককৈ মনেনহঁতৰ আগতে ব'লহি আৰু সিহঁতৰ উপস্থিতিৰ কথা নাজানিয়েই হাত দুখন মূৰত থৈ হতাশাবে বিববিবাই ক'লে,

“কি কৰিম। কেনেকৈ এশিকনি দিম। অসহ। মাৰোৱাৰীৰ গাড়ীত—এই দিন দুপৰতে……”

আচৰিত হ'ল মিঠা। এখোজ আগলৈ আহি মুখখন জুমি চালে মনেনে। নেইটো প্ৰশান্ত।

প্ৰশান্তই লাখটকীয়াতে হঠাৎ বেন দেখিলে প্ৰেমচাঁদৰ গাড়ীত কাকলি। লাখটকীয়াইহি সি কাঁচি বজাবলৈ আহিছিল, সাধাৰণতে ছোৱালীৰ ভিৰ হোৱা কোনোবা এখন কাপোৰৰ দোকানত এটা বনিয়ন কিনিবলৈ। বুকুখন ওলাই থকাকৈ পাছাবীৰ বৃত্তাম খুলি থ'বলৈ হ'লে ভাল বনিয়ন এটা দৰকাৰ। হঠাতে দেখা বেন লাগি তাৰ সন্দেহ হ'ল। উঠিল সি বিজ্ঞা এখনত প্ৰেমচাঁদৰ দোকান অভিযুখে। আহি দেখেহি কথা সত্য। চাই আছিল সি, কাকলিৰ মুখৰ চেহেৰাত কথা পাতিব পৰা কোমলতা দেখিলেই সি আগবাঢ়ি যাব। কিন্তু কাকলিয়ে বেন তাক দেখিও মেৰেখা ভাও জ্বৰিলে। তাতে মাজত ডেকা এটা। মৰমাহ দিও অকলৈ আগুৱাবলৈ শক্তি নহ'ল তাৰ। পিচলৈ আহি আহি সি মনেনহঁতক পালেহি। জুমি চাওঁতেই মনেনৰ মুখখন দেখিয়েই সি চিনি পালে। কেবাহিনো দেখিছে মনেন-মিঠাক অভয়ৰ ওচৰত। উদ্ভেজনাতে কৈ পেলালে, “কি চাই আছাইক? দেখা নাই? মাৰোৱাৰীৰ গাড়ীত ভদ্ৰলোকৰ ছোৱালী। কলেজৰ আগত হোৱা হ'লে আজি গাড়ী জলাই দিলোহেতেন। তোমালোকে এইদৰে চাই চাই আঁসৈ দিছা সিহঁতক। টানি নমাই নানা কিয়……?”

বিচাৰৰ বাবে—৫

আৰু হয়তো বহুত কিবাকিবি ক'লেহেঁতেন প্ৰশান্তই। ওচৰতে চুটা শকত-আৱত অসমীয়া ডেকা পাই সি সাহ পাইছে—অসমীয়াৰ অস্তিত্ব নথকা কাঁচি বজাবতো। কলেজৰ কলংক প্ৰশান্তৰ বিচিনা ল'ৰা বহুতো লগ পাইছে মহেন-মিতাই। এটা ধমকিত বেঙে মৃত গৰু কঁপা দি কঁপে। এই ছোৱালীমূৰা প্ৰশান্তটোক দেখিলেও থং উঠে মহেনৰ। ছোৱালীৰ দৰে গাটো চাৰি ভাঁজ কৰি লেনিয়াই লেনিয়াই কথা কোৱা শুনিলে অসহ্য হয়। সিহঁতে তাৰ নাম দিছে 'টিকিৰা দমৰা'। এই কাপুৰুৰোৰৰ গাত হাত তোলাৰ কথা সিহঁতে এনেয়েও নাভাবে। আজি কিন্তু এই কাপুৰুৰালি সহ নহ'ল মহেনৰ। এনেয়ে জলি আছিল সি। তাৰ সোঁ ভৰিৰ একেটা গোৰতে প্ৰশান্ত ফুটবল গুৰাদি উফৰি গৈ বেং পৰাদি পৰিলগৈ। হাতত থকা কলেজৰ বহীটো উফৰি গ'ল। প্ৰশান্তৰ মুখখন কন্দনামূৰা হ'ল। মাহুহ গোট খালে। মহেন নিৰিকাৰ। দূৰলৈ চাই দেখে এই গুণ্ডগোলৰ মাজতে কাকলিহঁত থকা গাড়ীখন ধূলি উকুৱাই গুচি গৈছে। মহেন আৰু মিতাও টোকত উঠি গুচি গ'ল।

প্ৰশান্ত পৰাৰপৰা উঠি কাপোৰত লগা কাঁচি বজাবৰ গেলা গোন্ধোৱা ধূলি একৱাবলৈ হাতেৰে কোবালে। চাৰিওফালে গোট খোৱা মাহুহবোৰে কি হৈছে, কেনেকৈ পৰিল আদি হেজাৰ প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলে। কেনেকৈ কয় প্ৰশান্তই যে এটাৰ এগোৰত বেং পৰাদি পৰি সি দ্বিতীয় গোৰ পৰাৰ ভয়ত কঁপি আছে? কেনেকৈ কয় সি কাকলিৰ কাৰণে এই অৱস্থা? কোনে দেখিছে, নেদেখিছে ভাবিবলৈ তাৰ সময় নাই। চমু উত্তৰ দিলে সি—এনেয়ে হঠাৎ উজুটি খাই পৰা বুলি। কোনেও যেন বিশ্বাস কৰিব নুখুজিলে। তাত বৈ থকা আৰু ঠিক নহয়। আঁঠুকটাত বেছি দুখ পাইছিল সি। ওচৰতে থকা বিজ্ঞানখনত উঠি সি আঁতৰি পৰিল। কলেজৰ বহীটো ক'ত পৰিল সি বিচাৰিবলৈকে পাহৰিলে।

গোট খোৱা মাহুহবোৰে কথা পাতিছে। কোনোবা দুই-একে ক'লে—কোনোবা এটাই গোৰ মাৰি দিয়া যেন দেখা বুলি। এটাই প্ৰশান্তৰ থাকি যোৱা বহীটো ভুলি আনি পাত লুটিয়াই চাই মন্তব্য কৰিলে—অ' কলেজীয়া ডেকা। কোনোবা প্ৰতিদ্বন্দ্বীৰ লগত লাগিল বোধকৰোঁ।

এনেতে পেটত হাত মোহাৰি মোহাৰি ওলাই আহিল মহেনহঁতে কায় কৰা দোকানৰ মালিক। গোট খোৱা মাহুহবোৰৰ প্ৰশ্নবোধক চাৱনিৰ প্ৰত্যুত্তৰ হিচাপে তেওঁ ক'লে—তেওঁৰে হেণ্ডিয়েন মহেনে গোৰ মাৰি পেলাই দিয়া বুলি। কৈয়ে তেওঁ হাঁহিলে। ইমানপৰে তেওঁ কোৱা নাছিল প্ৰশান্ত যুজুংদেহি ভাব লৈ আছে বুলি। এতিয়া তেওঁ কৈছে, প্ৰশান্ত পলোৱা দেখি। আৰু ক'লে তেওঁ—এইবোৰ ল'ৰায়েই ডহলোকৰ ঘৰৰ ছোৱালীবোৰ বেচি ফুৰিছে। এতিয়া তেনেকুৱা কিবা এটা ঘটনা হোৱাৰ কাৰণেই বোধকৰোঁ মহেনে গুৰিয়ালে ডাক। কাৰণ অলপতে এখন গাড়ীত দুজনী ছোৱালী লৈ যোৱা আৰু তাৰ ওচৰতে এই ল'ৰাটোক থিয় হৈ থকা তেওঁ বোলে দেখিছিল। দোকানীজনৰ বিশ্বাস, সেই প্ৰেৰণাদৰ লগত যোৱা ছোৱালী দুজনী এই ল'ৰাটোৱেই, যানে প্ৰশান্তয়েই বোণাৰ কৰা। মুখেৰে গালি পাৰিলেও মনে মনে বেপাৰীজনে প্ৰশান্তৰ চেহেৰাটো মনত ৰাখিলে—কেতিয়াবা বন্ধি কিবা স্ববিধা হয়...

বিস্মৃত হাওঁতে হাওঁতে আৰু এগোৰ খোৱাৰ ভয়টো পাতলিল প্ৰশান্তৰ। অলপ হুহুৰি হ'ল সি। কোনোমতে সাৰি আহিল তেওঁ। এতিয়া নিৰাপদ বেন অলুভৰ হোৱাত সি ভাবি চালে, কিয় সি গোৰটো খালে। যিমানদূৰ মনত পৰে সি একো বেয়া কথা কোৱা নাছিল। ঘটনাটো নিশ্চয় কাৰো চকুত পৰা নাছিল। নহ'লে কোনোবাই ক'লেহেঁতেন। কিন্তু কিয় গোৰ খালে সি? সেই প্ৰশ্ন সিহঁতক কৰিবলৈ খোৱাৰ কথা সপোনতো নাভাবে প্ৰশান্তই। ভাবোঁতে ভাবোঁতে তাৰ খঙেই উঠিল। ইহঁতৰ সাহ বাঢ়ি আহিছে। গুণামি কৰি দেখুৱালে। মনে মনে আৰু খং উঠিল তাৰ। সিহঁতক এশিকনি দিয়াৰ উপায় চিন্তিবলৈ ধৰিলে সি। অকলে ক'ৰবাত লগ পালে পিচকালৰপৰা... পুলিচ-থানাখন দেখি তাৰ সেই ভাব আধা ভাবতে বৈ গ'ল। পুলিচৰ হাতত পৰা কাম কৰিব নোৱাৰি। তাতকৈ কিবা যিছা ৰিপোর্ট দি কেইদিনমান হাজোত ভাত খুৱাব পাৰি।

কলেজৰ সমুখত চিনাকি ল'ৰা কেইটামান দেখি সি বিস্ময়ৰপৰা নামি সিহঁতৰ ওচৰ পালেগৈ। মনে মনে ইচ্ছা, কলেজৰ ল'ৰাক লগাই দি সিহঁতৰ হতুৱাই মনেনক শিকনি দিয়া। কলেজৰ ল'ৰা এটাই তাক দেখিয়েই স্মিলে—কাপোৰে-কানিয়ে ধূলি-বালি লগাই কত ম'হ-মুঁজ কৰি আহিলা বুলি। চোকা মগজেৰে প্ৰশান্তই তৎক্ষণাত্ বুদ্ধি সাজিলে। বুজাই ক'লে সিহঁতক—কলেজৰ ছোৱালী কেইজনীমানক উজান বজাৰৰ মনেন নামৰ গুণা এটাই অসভ্যৰ দৰে জোকাইছিল বুলি। তাক প্ৰশান্তই ভালকৈ গালি পাৰি ঘূৰি আহোঁতে সি পিচৰপৰা চিঞৰি চিঞৰি ক'লে, 'তইহঁতৰ গোটেই কলেজৰ ল'ৰাগাল আহিলেও মোৰ নোম এডালকে লৰাব নোৱাৰে।' ইমান সাহ। আকৌ খেদা মাৰোঁতেই উজুটি খাই প্ৰশান্ত পৰি গ'ল। গোটেই কলেজক ইনচাৰ্জ কৰা এই গুণাটোক ঠাণ্ডা কৰা দৰকাৰ। কলেজৰ ডেকাকিজনে তাৰ কথা থৈধৰে গুনি উত্তৰ দিলে—'তুমি কলেজৰ সন্মান ৰাখি, কলেজৰ ছোৱালীৰ বডিগাৰ্ড হৈ ফুৰিব নাজাগে। নিজক বচাই ফুৰিবা। কোনোবাই ক'ৰবাত নাক-কাণ কাটি দিব। আমি তোমাক বচাবলৈ গৈ তোমাৰ বদনামবোৰ গাত সানি ল'ব নোৱাৰোঁ।' 'তইহঁতৰ আত্ম-সন্মান জ্ঞান একেবাৰে নাই অ'—প্ৰশান্তই বিবক্তিব ক'লে।

বৈ থকা ল'ৰাকিটোৱে এটাই আগবাঢ়ি আহি ক'লে—'আমি এটা ভাল কথা আলোচনা কৰি আছিলোঁ। ওলালহি সি।' তাৰ পিচত তাৰ ডিঙিত ধৰি ক'লে, 'বা বিস্মৃত উঠি কত মৰ মৰগৈ। ইয়াত থাকিলে চৰ খাবি।'

প্ৰশান্তৰ বুকুখন কঁপি গ'ল। ইয়াত মাৰ খাব লাগিলে গোটেইখনতে ওলাব। সি সেইবোৰ কথা হুগুনাৰ ভাও ধৰি আহি বিস্মৃত উঠিলহি।

হঠাৎ এইবাৰ বিস্মৃত উঠিয়েই তাৰ নতুন এটা বুদ্ধি খেলালে। প্ৰতিশোধৰ ভাব যিমনে বেছি হৈছে, যিমনে তাৰ মগজে খৰকৈ কাম কৰিছে। এইবাৰৰ বুদ্ধিটো তাৰ 'ফেলু নামাৰে' বুলি সি নিজকে নিজে ক'লে আৰু বিস্মাৱাসক 'উজান বজাৰ' বুলি কৈ গন্তব্যস্থান পাবলৈ অতিষ্ঠ হৈ উঠিল।

বিয়লিৰ গুৱাহাটীৰ ভাগৰুৱা বাটত সন্ধিয়াৰ আৰুকাপোৰে 'বিবতি' নুচায়। কোনোবা অভিনয়ৰ দীৰ্ঘলীয়া বিবতিত খোৱাৰ দৰে-সময়বোৰ চিগাৰেটৰ ধোঁৱা হৈ

পাক খাই, পাক খাই যাওঁ-নাযাওঁকৈ যায়। পুখুৰী আৰু নৈৰ পাৰ, ডাঙৰ আলিবাটৰ দাঁতি আৰু আন দুই-এটুকুৰা বিশেষ বিশেষ ঠাইত গুৱাহাটীয়া বাইজে এলাহ কৰাৰ বিলাসিতাৰ ছুতি লয়। এই বিৰতিৰ সময়ত কেৱল প্ৰশান্ত মহা বাস্তৱাবে উজান বজাৰলৈ আগবাঢ়িছে। বিজ্ঞানালোচক জোৰেৰে চলাবলৈ কেবাবাৰো কৈছে। অলপ পলম হ'লেই যেন সৰ্বনাশ হ'ব।

তিহুকৰ বেপাৰীৰ পুতেক দেবেন। সেই দেবেনক লগ পাবলৈকে প্ৰশান্তৰ এই যাত্ৰা। আজি দহ বছৰমানৰ ভিতৰতে তিহুকৰ বেপাৰী গুৱাহাটীত জনাজাত হৈ পৰিছে। আগেয়ে গুৱাহাটীত যৰে যৰে গৈ শাক-পাচলি বেচি ফুৰিছিল। কিন্তু এবাৰ এজন এম্-এল্-এৰ লগত লগ লাগি এখন মাছৰ বিল ডাকি ল'লে। আচলতে ল'লে এম্-এল্-এ জনে, কিন্তু বেপাৰীৰ নামত। বহুতে তাক হাঁহিছিল, মাছৰ কাৰবাৰ কৰিবলৈ যোৱা দেখি। কিন্তু তিহুকৰ নিচিনা মানুহ এটাৰ কি হ'ল কোনেও খবৰ নাৰাখিলে। যোৱা ইলেক্চনত কংগ্ৰেছক চঠাংশ বিশ হেজাৰ টকা দি তিহুকৰ গুৱাহাটীৰ সভা-সমিতিত আগশাৰীত বহা দেখি হে সকলোৰে আকৌ মনত পৰিল। তিহুকৰ পুতেক দেবেনে মেট্ৰিকলৈকে পঢ়ি বাপেকক ব্যৱসায়ত সহায় কৰিছে। এতিয়া তিহুকৰ বেপাৰীৰ গাড়ী আছে, পকী বঙলা আছে, বিলাতী কুকুৰ আছে। এতিয়া তিহুকৰ ঘৰলৈ বিখ্যাত নেতা ডক্টৰ বৰদলৈ, বিখ্যাত সাহিত্যিক দাস, বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলৰ দলপতি, চৰকাৰী মহলৰ মন্ত্ৰীও অহা-যোৱা কৰে। দেবেন ভাল ল'ৰা; তাৰ বয়সৰ আন দহোটা ল'ৰাৰ দৰে অজস্ৰ টকা পায়ো নষ্ট হোৱা ল'ৰা নহয়। ব্যৱসায় তাৰ কাৰণে জীৱনৰ সাধনা—তাঁত সি ফাকি নিদিয়ৈ। ডাঙৰ মানুহৰ কথা শুনে। বহুত ডাঙৰ মানুহ যে তাৰ ওচৰলৈ টকাৰ লোভতে আহে, সি জানে। জানিও সি অশ্ৰদ্ধা নকৰে। কোনোবাই আহি ৰাজনীতিৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কৈ পইচা আদায় কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে সি সাধ্যমতে কিছু দি কয়, “মই সেইবোৰ সুবুজোঁ। মই জানো, আমি সকলোৱে বি কোনো এটা ব্যৱসায় কৰিব লাগে। তেহে ধন আহিব। আপুনি, মই, তেওঁ—এইদৰে গাইগুটীয়াকৈ উন্নতি কৰিলেই দেশৰ উন্নতি নহ'ব জানো ?” এইবোৰ কথা সি ধৰ কৰি নকয়, প্ৰকৃততে বিশ্বাস কৰি কয়।

কিবা দুৰ্গোপত তাৰ চিনাকি হৈছিল কৃষ্ণ কাকতিৰ লগত। কৃষ্ণ কাকতিৰ তেতিয়া বৰ বেয়া অৱস্থা। কিছু পইচা দি সহায় কৰিছিল সি। অহা-যোৱাৰ যাজেদি তাৰ ডেকা মনটোৱে কাকলিক ভাল পাই পেলাইছিল। ভালপোৱা বুলিহে ভুল হ'ব, কাকলিৰ ৰূপৰ পূজাৰী হৈছিল সি। কাকতিয়েও তাৰ এই মনোভাৱ বুজিব পাৰি তাৰপৰা যিমান পাবে আদায় কৰিছিল। তোৱাৰ চাকৰটো দি ৰজাৰখিনি কৰাই দিয়াচোন; ইহঁত কাশোৰ কিনিবলৈ যাব খুজিছে, তুমি যাওঁতে কেতিয়াবা লৈ যাবাচোন; খিলঙলৈ গ'লে যোৱা লৈ যাবাচোন—এইদৰেই। কাকলিয়ে কিন্তু সজ কৰিব পৰা নাছিল। সজ ব্যৱসায়ীৰ দৰে এদিন সুবিধা বুজি দেবেনে নিজে কাকলিক বিয়া কৰোৱাৰ প্ৰস্তাৱটো কাকতিৰ আগত দাঙি ধৰিলে—খিলঙৰপৰা অকল কাকতিক নিজ গাড়ীত লৈ আহোঁতে। সেইটো আজি প্ৰায়

এবছৰ আগৰ কথা। কাকতি টেঙৰ মাহুহ। দেবেনে তেওঁৰ ছোৱালী বিয়া কৰাব খোজাৰ সাহস ক'ৰণৰা পালে? দেবেনৰ নিচিনা মাহুহ এটাই তেওঁক এই কথা স্থিৰ পাবে বুলিও ভবা নাছিল তেওঁ। তথাপি সেইদিনা কাকতিয়ে ঘূৰাই-পকাই এনেটক কৈছিল যে তেওঁৰ খুব ইচ্ছা। কিন্তু ঘৰৰ আনবোৰ মাহুহবোৰ মত ল'ব লাগিব, কোনেও আপত্তি নকৰে অৱশ্যে—ইত্যাদি পকোৱা কথাৰে তেওঁ বুজিবলৈ দিছিল, হোৱাটো খুবই সম্ভৱ। এনেটক কোৱাৰপৰা লাভ হৈছিল কাকতিৰ। পুৱা তিনি মাহ ঘৰ-ভাড়াৰপৰা আদি কৰি সকলো খৰচ চলালে দেবেনে। তাৰ পিচত এদিন সি সকলো কথা জনাই কাকলিলৈ এখন চিঠি দিলে। সি জানে কাকলি তাড়কৈ বেছি পঢ়া-শুনা কৰা ছোৱালী, কিন্তু সেইখিনি অভাৱ সি পূৰাব তাৰ টকাৰে। সজ মাহুহ সি। এই চিঠি দিয়াৰ বাহিৰে কাকলিৰ ফালে অসংভাৱে সি চোৱাও নাই। ছুই চোৱা তো দূৰৰ কথা। কিন্তু এই সজ ব্যৱহাৰৰ শুভিত কাকলিতকৈ নিজক সৰু বুলি ভবা তাৰ মনটো আছে। এই কথা সি অস্বীকাৰ কৰিব খুজিলেও বুজি পায়।

কাকলি চিঠি পাই জলি উঠিল। ইয়াৰ পিচত এদিন দেবেন ঘাওঁতে কাকলিৰ মাকেই টান কথা শুনাই দিলে। ফল কিন্তু বেয়া হ'ল। সিহঁতৰ গোটেই ঘৰখন বে খাবলৈ নোহোৱা হ'ল। সেইবাবেই কাকলিয়ে প্ৰথম অশুভৰ কৰিছিল যে তাই নহ'লে স্বৰখন নচলে। সেইবাবেই কাকলিয়ে গৰ্বেৰে ঠিক কৰিছিল, নিজে নিজক বিনাই দিও এখন ঘৰ চলোৱাৰ দায়িত্ব লোৱাত 'এডভেঞ্চাৰ' আছে, আৰু আছে চুপ্তি।

দেবেন ঘোৱা বন্ধ কৰিলে, কিন্তু ভেতিয়াও ভাবি থাকিল—কাকলিৰ ইচ্ছা আছে; কেৱল মাকজনীয়ে বাধা দিছে। নহ'লে কাকলিয়ে তাৰ চিঠি ঘূৰাই দিলেহেঁতেন। কিন্তু পেটে পেটে সি জলি আছিল। আন এদিন বাটত লগ ধৰি কাকলিক সি স্থিলে, তাৰ চিঠিখনৰ উত্তৰ দিব নে। তাই উত্তৰ দিলে, 'সময় হ'লে দিম'—অৰ্থাৎ তেনেকুৱা 'বেয়া চিঠি'ৰ উত্তৰ ভালকৈ দিব পৰা অৱস্থা আহিলে দিম। খঙেৰে এই শব্দকটাকে কৈ তাই গুচি গৈছিল। কিন্তু দেবেনে কিবা বুজিলে। সি ভাবিলে 'সময় হ'লে দিম' মানে মাক-বাপেকৰ বাধাৰ হাত লাৰিব পাৰিলে দিব। সি বলিয়াৰ দৰে হ'ল। কাৰবাৰৰ কথা সি পাহৰিলে। এতিয়া দিনে-নিশাই কেৱল কাকলিৰ চিন্তা। তাৰ তোষামোদকাৰীৰ সংখ্যা বাঢ়িল। বহুতে আহি মিছাকৈয়ে কয়—আজি কাকতিৰ ঘৰলৈ ঘাওঁতে কাকলিয়ে তোমাৰ কথা স্থিছিল। তাৰ জুই আৰু জলি উঠে। নতুন নাম দিলে সি কাকলিক। উষা। অনিচ্ছাৰ দৰে হৰণ কৰিব সি। ইটো-সিটোক কওঁতে প্ৰায় গোটেই গুৱাহাটীয়েই জানি পেলালে কাকলি-দেবেনৰ কথা। এতিয়া সামাজিক প্ৰতিপত্তিৰ কাৰণে সি হেজাৰে হেজাৰে টকা ভাঙি বিভিন্ন সভা-সমিতিত যোগ দিছে। বাতে কাকলিয়ে গৰ্ব কৰিব পাবে, এজন বিখ্যাত মাহুহক বিয়া কৰোৱা বুলি।

এই অৱস্থাতে চলি আছে এতিয়া। দেবেনে ভাবে, স্থিৰা পালেই কাকলি তাৰ ওচৰলৈ আহিব। কিন্তু কাকতিয়ে আজিকালি তাক দেখিলে মুখ ঘূৰাই লয়।

ব্যৱসায়ী হাছ হু সি। এটা ব্যৱসায়ত খটোৱা ইমানলোপা টকা এনেয়ে বাবলৈ সি কেতিয়াও দিব নোৱাৰে। কাকতিয়ে মুখেৰে নামাতি সাৰি বাব নোৱাৰে।

এই দেবেনৰ ঘৰৰ আগতে নামিলগৈ প্ৰশান্ত। মনে মনে ঠিক কৰিলে, দেবেনৰ একহাজ বন্ধুৰ ঘৰে মনে মনে সি ক'ব—সি ভালকৈ জানি আহিছে বুলি ক'ব—বাপেক-মাকে কাকলিৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কাকলিক জোৰ কৰি প্ৰেমচাঁদ মাৰোৱাৰীৰ গাড়ীত তুলি দিছে বুলি। আৰু সেই সময়ত কাকলিয়ে কোৱা সি নিজে শুনিছে বুলি ক'ব—‘মোক দেবেনলৈ দি দে। মই ভইতৰ লগত নাথাকোঁ।’

[২]

সন্ধিয়া প্ৰায় আঠ বাজে। মাজে মাজে ঘৰৰ আগেদি ধোৱা দুই-এখন মটৰৰ শৱদত টক খাই উঠি কাকতিয়ে অস্থিৰভাৱে ঘৰৰ পিৰালি আৰু বাটৰ মাজৰ ঘাঁহে-টকা পদূলিত অহা-ধোৱা কৰিছে। খোজতকৈও অস্থিৰ হৈ পৰিছে তেওঁৰ মন। বন্ধুৰ ঘৰত প্ৰেমচাঁদৰ অপেক্ষাত তেওঁ বহি আছিল। এনেতে এটা হাছ হু সি বন্ধুৰ নগদ পাঁচ হেজাৰ টকা দিলে, আৰু দিলে এখন চিঠি। চিঠিত লিখা আছিল, কামত লাগিবলগীয়া হোৱা কাৰণে প্ৰেমচাঁদ আহিব নোৱাৰিলে। গতিকে টকাকে পঠিয়াই দিলে। ঈশাইতক গাড়ী দিলে। আৰু, কাকতিক তেওঁৰ ঘৰত সন্ধিয়া লগ ধৰিব বুলি ক'বলৈ অস্থিৰভাৱে কৰিছে। বাধ্য হৈ কাকতি গুচি আহিল বন্ধুৰ ঘৰৰপৰা। আহিয়েই প্ৰথমে ঘৰ। সাত বজাত এবাৰ প্ৰেমচাঁদৰ দোকানৰ ফালে ওলাই গ'ল। সি দোকানত নাই। আকৌ ঘৰ। দিনতে জানি দিয়া ঔষধ খাই কেঁচুৱা আৰু মাক শান্তিৰে শুইছে। সন্ধিয়াৰ গুৱাহাটীলৈ শান্তি নামি আহিছে। পাঁচ হেজাৰ টকা জেপত লৈ বন্ধুৱাই হয়তো শান্তিৰে সময় নিয়াইছে। এই শান্তিৰ পৰিৱেশৰ মাজতো অশান্তিৰে ভৰা যুৱ এটা লৈ কাকতি অতিষ্ঠ হৈ উঠিছে। মাজে মাজে নিজক প্ৰশ্ন কৰিছে—‘ই ঠগিব নেকি?’ ভয়ত বুকখন কঁপি উঠে। সি যদি টকা নিদিয়, তেন্তে কাইলৈবপৰা। তেওঁ বাটত ওলাব নোৱাৰা হ'ব—ঘৰত বহিব নোৱাৰা হ'ব। কাৰণ প্ৰায়বোৰ ধৰ্ম্মৱাদী তেওঁ কাইলৈ টকা দিব বুলি কৈ থৈছে। ঠগি সি সাৰিব ক'ত? কিন্তু তাৰ পাৰ্মিট কেলেস কৰি তাক বিপদত পেলোৱাৰ আগতে তেওঁই যদি ধৰ্ম্মৱাদী উৎপাতত পলাবলগীয়া হয়? কি কৰিব তেওঁ এতিয়া?—আৰু এই কাকলিজনী। তাইৰ ঘৰখনৰ প্ৰতি কোনো চিন্তা নাই। ঈশাৰ লগত ফুৰিবলৈ গ'ল যে গ'লেই। এই বাতিলৈকে ঘূৰাৰ নাম নাই। ঈশাই হাত তিয়াই ভাত খায়। কাকলিয়ে ভো ধৰখনৰ কথা বুলিব লাগে। নিজে ভাত বান্ধি খাব লাগিব বুলি কৈ ফুৰি নিজৰ অৱস্থাৰ কথা আনক জনোৱাৰ দৰকাৰ বাক নাই। কাকতিয়ে ভেনে কৰাটো নিবিচাৰেও। কিন্তু বুদ্ধি কৰি সময়মতে জানো তাই গুচি আহিব নোৱাৰে? আজি জীৱনত তেওঁ প্ৰথম ভালকৈ অস্থিৰ কৰিলে, কাকলিৰ অবিহনে তেওঁ খুব অসহায় অস্থিৰ কৰে। আলস্যতে ওপৰত ওজৰি থাকিবলৈ বহুত ঢোকা-ভেজাৰ দৰকাৰ। কাকতিৰ নিচিনা অৱস্থাত পৰা হাছ হু সি সন্ধ্যা নিজৰ চাৰিওফালে বিচাৰ কৰিব পৰা

মাহুহ বিচাৰে—‘চোকা-ভেজা হৈ থাকিবলৈ। নহ’লে পৰি বোৱাৰ ভয়ত ভাগবি পৰে, পৃথিৱীখন বিপদজনক যেন লাগে। সেই কাৰণে কাকতি ক’ববলৈ গ’লেও কাকলিক লগত লৈ যায়। গোটেই ঘৰখনকে লগত নিব পাৰিলে আৰু ভাল লাগে। ভিতৰুৱা দুৰ্বলতা বৃদ্ধিও পৰিবলৈ এৰি নিদিয়া পক্ষপাতী, মৰম-ফাকিবোৰ বৃদ্ধিও দুবুজাৰ ভাও দি তেওঁক ডাঙৰ মাহুহ কৰি ধোৱা অকপট তোষামোদ, নিজৰ ঘৰখনৰ বাহিৰে ক’ত পাব পাৰি? সেই কাৰণেই এইবিধ মাহুহ পৰিয়ালপ্ৰিয় হয়। আৰু নিজৰ ব্যক্তিগত লাভৰ কাৰণে বিনা প্ৰতিবাদে বলি হ’বলৈ ওলোৱা মাহুহ নিজ পৰিয়ালৰ বাহিৰে আন কাক বিচাৰি পাব?

আগকালৰ বাৰাণ্ডাত থকা বেতৰ ভগা চকীখনত বহি কাকতিয়ে চিকুটি চিকুটি ছিগা বেতবোৰ একৰাবলৈ ধৰিলে। নিজৰ মূখৰ সংসাৰখনো গোটেই জীৱন জুৰি এইদৰে চিকুটি চিকুটি শেষ কৰা নাইতো? জাঁপ মাৰি উঠিব খুজিল বৰুৱা। এনেতে হঠাৎ আহি এখন গাড়ী ব’লহি কাকতিৰ ঘৰৰ আগতে। কাকতিয়ে মূখলৈ নিশ্চিন্ত হোৱাৰ ভাব অনাৰ চেষ্টা কৰিলে। প্ৰেমচান্দেই আহিছে। যা হওক, বহুত চিন্তাৰপৰা হাত সৰা গ’ল।

চাৰি-পাঁচজন মাহুহ নামি অহাত কাকতিৰ সন্দেহ হ’ল। ওচৰ পালত দেখিলে—প্ৰেমচান্দ নহয়। কাকতিৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ।

“কি লাগে?” খুব খঙেৰে হুখিলে তেওঁ।

কোনো উত্তৰ নাই। কাকতিৰ অকৃতজ্ঞতাৰে অপেক্ষা নকৰি দুজন ডুইংকমলৈ ‘সোমাই গ’ল। লাইটটো জ্বলাই ল’লে নিজে। এই ঘৰৰ লাইটৰ চুইচ ক’ত, দেবেনে জানে।

আজ্ঞাবতে কাকতিয়ে চিনি পাইছিল দেবেনক। আজ্ঞাবত তাক টান কথাও শুনাই দিলে। কিন্তু পোহৰত তাৰ মূখখন দেখি কাকতিয়ে ভয় খালে। নিজৰ অজানিতেই ক’লে—“বহী”।

দেবেন নবহিল। দেবেনৰ সঙ্গীও নবহিল।

কাকতিয়ে কি কৰিব ভাবি পোৱা নাই। খন্তেকৰ কাৰণে তেওঁ প্ৰেমচান্দ, কাকলি আদি সকলোৰে কথা গাহিলে। দেবেনৰ এই যুঁতি তেওঁ আগেয়ে কেতিয়াও দেখা নাই। নিশ্চয় সি টকাৰ কথা ক’বলৈ আহিছে। ‘কেচ’ অৱস্তা কৰিব নোৱাৰে। একো লেখা-পঢ়া নাই। কিন্তু যদি চিঞৰ-বাখৰ কৰি গুণগোল কৰে, ভয় দেখুৱায়! চুবুৰীয়া মাহুহৰ আগত তেওঁৰ ড্ৰেচিংগাউন পিন্ধা ভদ্ৰলোকৰ সন্ধানটো ক’ত থাকিব? যুবে কাম কৰিলে কাকতিৰ। দেবেনইত যে বহা নাই সেই কথা লক্ষ্য নকৰাৰ দৰে তেওঁ ক’লে,

“বাক বহীহক, মই ভিতৰত খবৰ দিওঁ...”

“নানাগে”—এটা শব্দ দেবেনৰ। কিন্তু সেই শব্দটো লোহাৰ পেট হৈ তেওঁৰ আগত উপস্থিত হ’ল।

“বোপৰা কিমান টকা লোৱা হ’ল মনত আছে?”—আগুনি, ভূমি, তই একো নঘোষণ নকৰাকৈ হুখিলে দেবেনে।

“কিবা দেখোন খঙেবে কৈছা কথাবোৰ।”

“এতিয়ালৈকে পাচ হেজাৰ। মই হিচাপ বাখো।”

“তুমিও খোজা নাই কাৰণে ময়ো দিয়াৰ কথা ভবা নাই, এতিয়া……”

“এতিয়া মাবোৱাৰীক ছোৱালী বিক্ৰী কৰিছে যেতিয়া মোৰ টকা লাগে।”

কাকতি নিকন্তৰ। কঁপা নাইতো?

“আপুনি আপোনাৰ ছোৱালীক মৌলৈ বিয়া দিব বুলি কৈছিল নে নাই?”—খঙত দেবেনে ‘লাজ’ বোলা কথাটোকে পাহৰি স্মৃতিলৈ।

“সেইবোৰ কথা এনেকৈ পাতে জানো?”

“কৈছিল নে নাই?”—জোৰেৰে ক’লে দেবেনে।

“মই কিবা নহয় বুলি কৈছোঁ নে এতিয়া?”

“এতিয়া তাইক জোৰটক মাবোৱাৰীক দিছে……”

“ৰ’বা, ৰ’বা……”

ভিতৰত আৰু বাহিৰত বৈ থকা দেবেনৰ সঙ্গী কেউটাই চিঞৰি চিঞৰি ক’বলৈ ধৰিলে, “কিহৰ ৰ’বা, ৰ’বা। লাজ নালাগে বুঢ়া?”

“বৰ মানুহ দেখুৱাইছ জীয়েক বেচা পইচাবে?”

“বেশা জীয়েকৰ পইচাবে ভদ্ৰলোক হৈছ?”

“চৌচোৰাই আন চালাক……”

ভিতৰলৈ সোমাই পলাব খোজা কাকতিক দেবেনে আগচি ধৰিলে। মহা গুণগোলৰ স্ফুট হ’ল। চাৰিটা মানুহৰ অৰ্বাচ মাতৰ চিঞৰ-বাখৰে বাটত মানুহ গোট খুৱালে। দুই-এককৈ ওচৰ চাপি আহি মানুহ ভৰি পৰিল। কাকতিৰ সৰু ল’ৰা-ছোৱালীকটাই চিঞৰি কান্দি হলস্থল কৰিলে। ঘৈণীয়েকে কান্দি কান্দি কি কৈছে কোনেও নশুনো হ’ল। গোট খোৱা ভদ্ৰলোক দুই-এজন কাণু দেখি আঁতৰি পৰিল। বাকীবোৰে সেই চিঞৰ-বাখৰৰ লগত স্তব্ধ মিলাই চিঞৰি চিঞৰি বিভিন্ন মন্তব্য কৰিবলৈ ধৰিলে।

“ভাল মানুহৰ হাতত পৰিছ এইবাৰ। মোৰ ঘৰ-ভাড়াৰ টকা মৰাৰ পাপ ক’ত খুঁবি।”

“মাগীৰ বাপেকৰ ৰূপটো চা।”

“পেটটো খুলি দে তাৰ।”

কাৰো মাত ক’তো হুস্তনি। দুই-একে টনা-আঁজোৰা কৰিছে কাকতিক। এনেতে হঠাৎ চাৰিটা মানুহ গাৰ বলেৰে ভিৰ ফালি আহি তাত উপহিত। অভয় আৰু তাৰ লগত মজিৰ, মহেন, মিতা।

প্ৰেৰণাক মাৰিবলৈ ওলাইছিল মহেন আৰু মিতাই। এনেতে মহেন-মিতাৰ ব্যৱসায়ী মালিক মাবোৱাৰীজনে আহি সিহঁতক হঠাতে কৈছিল—“কি কাম কৰি যিছহঁক। তইতৰ দোস্তবোৰৰ দৰে মাগী বোগাব কৰি দে। কাঁচি বজাবতে তইতে এশ-দুশ টকা দিনে পাৰি। ময়ে দিম। ডিঙি চেপি ধৰিছিল মহেনে। মাবোৱাৰীৰ চিঞৰত ওচৰৰ বহুত দোকানী আহি মাৰিব খুঁজিছিল মহেন-মিতাক। এনেতে তাত

গৈ মজিহ উপস্থিত। বকুৰাৰ ডাইভাৰ মজিহ। তাৰ গাড়ী আগটি ধৰিছে বুলি সি হোৱানবৰণা দিলে কোন কৰি। তৎক্ষণাৎ পুলিচ আহিল। পুলিচ দেখিয়েই সকলো িৰিঙতি ভগাৰি ভাগিল। মহেন-মিতাৰ বিপক্ষে গোচৰ দিবলৈও কোনো নাথাকিল।

মহেন-মিতাক লৈ সি অভয়ৰ ওচৰ পাইছিলগৈ। অভয়ে সিহঁতক বুজাই শাস্ত কৰিলে। কিন্তু সিহঁতৰ কাৰণেই সি ওলাই আহিবলগীয়া হ'ল। সিহঁতৰ মতে কাকলিৰ বাপেকক আজিয়েই নারদধান কৰি দিব লাগে। সিহঁতৰ চকুৰ আগত এনে অনাচাৰ চাই তাৰ ব্যৱস্থা নকৰাকৈ সিহঁত থাকিব নোৱাৰে। অগত্যা অভয় ওলাল। কাৰণ সিহঁতে কি ক'বলৈ গৈ, কি কৰেগৈ ঠিক নাই। অৱশ্যে কাকতিক এইবোৰ কথা কোৱাৰ লাভ নাই বুলিও অভয়ে জানে। কাৰণ, কাকতিয়ে জানি-শুনিয়েই সকলো কৰিছে। আক, কাকতিক ভয় খুৱাই কি হ'ব? বাকী যে বহুত 'কাকতি'য়ে কম-বেছি পৰিমাণে একেদৰে সকলো মানৱিক শুচিতা হেৰুৱাই আভিজাত্যৰ শাৰীলৈ উঠাৰ চেষ্টা কৰি আছে। ই যে সমাজৰ কেজাৰ ৰোগ—ছুৰাবোগ্য। এই মাজত ওলমি থকা স্তৰটো এই ৰোগতে মৰিবই। কিন্তু এইবোৰ কথা জানে। মিতাহঁতক কৈ লাভ আছে? আক, সিহঁতৰ পোনপটীয়া সবল মনৰ প্ৰতিবাদক অগ্ৰাহ্য কৰি সিহঁতক মানসিক শাস্তি দিয়াটোও জানো উচিত? অভয় সেই কাৰণেই ওলাইছিল সিহঁতৰ মগতে কাকলিহঁতৰ ঘৰলৈ। পেটে পেটে ইচ্ছা, কাকতিক বাদ দি কাকলি আক কাকলিৰ মাকক বুজাই সি ৰাজি কৰাব সেই বিৰাট ভাড়া-ঘৰ এৰি ৩০।৪০ টকীয়া সৰু ঘৰলৈ আহি শাস্তিৰে থাকিবলৈ—আনকি কাকতিৰ সকলো আপত্তি আওকাণ কৰিও। ৰোগীৰ আপত্তি সদায় থাকিবই।

ইয়াত আহি ইমানবোৰ মানুহ দেখি অভয় প্ৰথমতে আচৰিত। পিচত চিঞৰ-বাধৰবৰণা যি বুজিলে, তাতে সি তেতিয়াই কৰ্তব্য ঠিক কৰি পেলালে। সি গৈ প্ৰথমতে দেবেনক সাৱটি ধৰি বাটলৈ লৈ আহিবলৈ জোৰ কৰিলে। মহেনইতে মানুহবোৰক কংগ্ৰেছী পুলিচে মানুহ খেদোৱাদি খেদাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ঠিক সেই মুহূৰ্ততে উধাতু খাই দৌৰি আহি কাকলি বাপেকৰ ওচৰত থিয় হ'ল। কাকলিৰ ঘৰৰ আগত মানুহ দেখিয়েই তাইক দূৰতে নমাই দিলে ঈশাই। নতুন প্ৰেমিক দস্তক লৈ কিবা এটা অপ্ৰিয় পৰিস্থিতিৰ সমুখীন হ'বলৈ নিবিচাৰিলে হয়তো। ঈশাই। কাকলিক দেখিয়েই গোট ধোৱা মানুহ আক দেবেনৰ সঙ্গীকিটাই আগৰ চিঞৰ-বাধৰ আৰম্ভ কৰি দিলে।

ইমানবোৰ মানুহৰ মাজত কি কৰিব ভাবি নোপোৱা অৱস্থাত বাপেকক দেখি কাকলি প্ৰথমতে অবাৰ। ভাগৰে আউল-বাউল কৰা তাইৰ চুলি আক কাপোৰ-কানিৰ মাজত ছুটা বিৰাট প্ৰশ্নৰ দৰে জিলিকি পৰিল চকু ছুটা। কোনোবা মৰিল? নে কোনোবাই দেউতাকক মাৰিলে? নে জিতে ক'ববাত কিবা গুণগোল কৰি আহিছে? ককায়েকৰ একো বেয়া খবৰ অহা নাইতো? বহুত কথা একেলগে কেই মুহূৰ্তমানতে ভাবি পেলালে তাই। ইমান সময় তাইৰ কাণ দুখনে কাম কৰা নাছিল। হঠাতে মাকে আগুৱাই আহি তাইক সাৱটি ধৰি কান্দি কান্দি ক'লে, 'তোক কেনেই জনম দিলো, তই মৰি নাথায় কিয়?' তাইৰ কাণত মাকৰ বিনিৰ

পৰশিল। লগে লগে তাইৰ চাৰিওফালে থিয় হৈ থকা মাল্লহবোৰৰ গুণ্‌গুণনি। যুৰ তুলি চাই তাই দেবেনক দেখিলে। তাইৰ যুৰে কাম কৰিলে। সকলোবোৰ কথা মূৰ্খতাৰ মাজেদিয়ে তাই ঘটনাটো বুজি ল'লে।

সাংসাৰিক জীৱনত, জোৰা-ভাপলি মাৰি চলা সাংসাৰিক জীৱনত, একোটা সমস্তা কেতিয়াবা আছে—যেতিয়া ঘৰৰ মূল মাল্লহজনৰ কৰ্তৃত্ব হেৰাই যায় আৰু তেতিয়া গুৰি-বঠা ধৰে পৰিয়ালৰ কোনোবা সাহসী ডিৰোতাই। কাকতিয়নীৰ সেই সাহস নাই; জনাই-নজনাই কাকতিৰ বহুত অস্তায় কামত ইচ্ছন যোগাই যাওঁতে কাকতিয়নীয়ে নিজৰ সকলো নৈতিক শক্তি হেৰুৱাই পেলাইছে। কিন্তু কাকলি?—সেই সিমানখিনি মাল্লহৰ মাজত থিয় হৈ তাই এবাৰ চকু ঘূৰাই মাল্লহবোৰলৈ চালে। হঠাতে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা পতা মাল্লহবোৰৰ কথাৰ সূৰ সৰু হৈ নোহোৱা হৈ গ'ল। পৰিস্থিতিয়ে কিবা বেয়া ৰূপ ল'ব পাৰে বুলি নিজক লেটিয়াবলৈ নিবিচৰা ভক্তলোকৰ চুই-এজন আঁতৰি পৰিল। হঠাৎ সকলো স্তব্ধ। যেন হঠাৎ সকলোৱে উপজকি কৰিলে এটা অস্তায় কাম কৰা হৈছে বুলি।

দেবেনৰ এটা দুৰ্বলতা আছে। কাকলিক পাবৰ কাৰণে সি সকলো কৰিব পাৰে। কিন্তু কাকলি আগত থিয় হ'লে তাৰ মুখৰপৰা কথা নোলায়। কাকলিৰ ৰূপমুগ্ধ পূজাৰী সি। কাকলি তাৰ কাৰণে পূজণীয়া—সি কাকলিৰ কৰুণা ভিক্ষাৰী। কাকলিৰ উপস্থিতিত সি কিবা হৈ গ'ল। কাকলিক দেখাটোৱেই যে তাৰ তৃপ্তি। এই কাকলিৰ আগত অসভ্যায়ি কৰি দেখুৱালে কাকলিক পোৱাটো তাৰ কাৰণে সহজ হ'ব জানো? আৰু এই গুণ্‌গোলৰ মাজত কাকলিয়ে খঙতেও যদি তাক “না” বুলি কৈ দিয়ে, তেন্তে কাক লৈ সি গোটেই জীৱন জীয়াই থাকিব? কাকলিৰ সম্বৰ্ণনৰ অবিহনে যে তাৰ অস্তিত্বই নোহোৱা হ'ব? তাৰ উদ্বেগ, কাকলিক বিপথে পৰিচালিত কৰি কাকলিৰ ৰূপ দেখুৱাই ধন ঘটা বাপেকটোক শাস্তি দিয়া বা ভয় দেখুওৱা হৈছে। তাকে কৰিবলৈ যাওঁতে যদি কাকলিক অসন্মান কৰা হয়, ইমানবোৰ মাল্লহৰ মাজত কাকলিক ‘সত্ৰীয়া ছোৱালী’ বুলি চিনাকি দিয়া হয়, তেন্তে কি শাস্তি পাব সি? ক'তা?—প্ৰশান্তই কোৱাদি কাকলিয়েতো তাক বিচৰা নাই। বৰকৈ খঙেৰে হে চাইছে তালৈ। প্ৰশান্তই সকলো কথা মিছাকৈ কৈ তাৰ অনিষ্ট কৰিবলৈকে এই বুদ্ধি কৰা নাই তো? আৰু বেছি ভাবিব নোৱাৰিলে সি। কিন্তু বোৱাৰ আগতে সি প্ৰমাণ কৰি যাব লাগিব কাকলিৰ আগত, সি আন কাৰোবাৰ কথা শুনি আহি হে এইখন কৰিলেহি। তাৰ লগত লৈ অহা এটাক দেবেনে খঙেৰে হুখিলে—

‘সি চালা ক'লৈ গ'ল? সেই মোক খবৰ দিবলৈ ঘোৱা বজ্জাতটো?’

‘কলেজৰ ল'ৰাটো? আমাৰ লগত তো অহা নাই?’

‘ব'ল, আন চালাক বিচাৰি’—দেবেন ডুৱিকম্বপৰা ওলাই আহিল। আহিয়েই বাৰাণ্ডাৰ খটখটাত কিছুমান মাল্লহ দেখিলে। নিজৰ শক্তিৰ প্ৰমাণ দিবলৈ, আৰু সি ইমানবোৰ মাল্লহ গোট খোৱাটো ভাল পোৱা নাই বুলি কাকলিক জনাই যাবলৈ, সি লগৰকটাক খঙেৰে ক'লে, “ইমানবোৰ মাল্লহ ইয়াত গোট খাইছে কিয়? মৰিয়াই উলিয়াই দিব নোৱাৰা চালাইতক?”

দেবেনক চিনি পায় গুৱাহাটীয়ে। দেবেনে ইচ্ছা কৰিলে মাহুহ লগাই মৰাব পাৰে, অকথা ভাৰাৰে গালি পাৰিব পাৰে। মাহুহবোৰ কিৰিঙতি ভগানি ভাগিল। দেবেন গৈ তাৰ গাড়ীত উঠিল। স্টাৰ্ট কৰাৰ আগতে ভাবিলে, অভয় দত্তক তাত দেখি আহিছে, লৈ আহিবগৈ নেকি? অভয়ে দেবেনক কচিৱান লেখক বুলি জানে। সেই অভয়ৰ আগত স্বৰূপ প্ৰকাশ ঠিক নহ'ল তাৰ। এতিয়া গাড়ীত লৈ আহিলে তাক সকলো কথা বুজাই ক'ব পৰা হ'ব আৰু তাৰ যোগেদি কাকলিৰ কাণতো তাৰ নিৰ্দোষিতাৰ কথা পেলাব পৰা হ'ব। নাই, এতিয়া ঘূৰি যোৱা আৰু ঠিক নহয়। সি গাড়ী স্টাৰ্ট কৰি সশব্দে নেদেখা হৈ গ'ল।

লগে লগে নেদেখা হৈ গ'ল কাকলিহঁতৰ ঘৰৰ আগত জয়া হোৱা মাহুহৰ দলটো। ব্যক্তিগত জীৱনত আনন্দৰ সকলো পথ বন্ধ হোৱা এই মাহুহবোৰে আনন্দ পায়, চিনাকি কাৰোবাৰ বিপদত পৰা অৱস্থাটো দেখি। আনৰ বিপদে যেন প্ৰমাণ কৰে নিজৰ নিৰাপদে থকাটো। আনৰ দুখে যেন প্ৰমাণ কৰে নিজৰ সুখ। কাকতিক কোনোবাটো ঘৰতে গালি পাৰিবলৈ অহাটো কাকতিৰ চুবুৰীয়াবিলাকৰ কাৰণে ভাল খবৰ; কাৰণ তেওঁলোকক কোনেও ঘৰত গালি পাৰিবলৈ নাই যেতিয়া তেওঁলোক কাকতিতকৈ ভাল মাহুহ। কাকলিৰ বদনাম ওলোৱা মানে কাকলিৰ চুবুৰীয়া গাভৰু ছোৱালীবোৰৰ চৰিত্ৰ ভাল। সাধাৰণ মধ্যবিত্ত সমাজৰ এই চৰিত্ৰ জন্মগত। লগৰ আৰু কাষৰ আনৰ অৱনতিৰে নিজৰ উন্নতি প্ৰতিপন্ন কৰে। কিন্তু ঘাৰ সাহসত তেওঁলোক তাত থিয় হৈ কাকতিৰ ভূভোগ উপভোগ কৰিবলৈ আহিছিল, সেই দেবেনৰ বাক্যবাণত জৰ্জৰিত হৈ দেবেনৰ লগে লগে তেওঁলোকে নোহোৱা হ'ল। ঘাৰৰ সময়ত দুই-একে সৰু সৰুকৈ মজ্জব্য কৰিলে,

‘কাকতি কাৰণে হে, মই হোৱা হ’লে জোতাৰে কোবালোঁহেতেন। কি ৰাইট আছে তাৰ, মোৰ ঘৰত মোকে গালি পাৰি যাবলৈ?’

‘ঠিকেই, কিবা লিখা-পঢ়া কৰা আছে নে?’

‘বাহাদুৰি দেখুৱালেহি।’

‘যি কাকলিক লৈ তাৰ কথা, সেই কাকলিক দেখিয়েই পলাল নহয়। আচলতে সি এনেয়ে বদনাম দিছে কাকতিহঁতক।’

‘ছোট লোক, টকাৰ বাহাদুৰি দেখুৱাইছে।’

দেবেন আৰু দেবেনৰ সঙ্গীকটাৰ লগতে কাকতি আৰু কাকলিৰ বিষয়ে অজ্ঞপ্ত অকথা কথা উচ্চাৰণ কৰা একেখিন মূখেই দেবেনৰ বিষয়ে বিভিন্ন কটু কথা উচ্চাৰণ কৰি গ'ল—গীতা ছপা কৰা ছাপাখানাই নিৰ্বাচনৰ প্ৰচাৰ-পত্ৰও ছপা কৰাৰ দৰে।

যাকে কাকলিক সৱটি ধৰি কান্দি আছে উচুপি উচুপি। কাকতি একে ঠাইতে থিয় হৈ আছে। সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীকটাই ডাঙৰবিলাকৰ মূখলৈ চাই কিবা বুজাৰ চেষ্টা কৰিছে। আৰু থিয় হৈ আছে অভয়—তাৰ কাষতে মনেন, মিতা আৰু ৰজিৰ। কাৰো মূখত কোনো কথা নাই—জাপানী বোমা পৰাৰ পিচত কিছু লৱয়ৰ কাৰণে শুদ্ধ হোৱা কোহিমাৰ জনসাধাৰণৰ দৰে—অতিপাত জৰৰ পাচত শান্ত হোৱা বোঙ্গীৰ দৰে—কোনোবা দুৰ্ঘটনাত বৃত্ত্যৰ মূখপৰা সাৰি অহা মাহুহৰ দৰে।

হঠাতে নিশ্চক্ৰতা ভংগ কৰিলে কাকলিয়ে হুটা নিচুৰ শব্দেৰে। অভয়লৈ খুব কৰণভাৱে চাই তাই অবিচলিত দৃঢ়তাৰে ক'লে—“মই বেঙা, মই. . .”

আক ক'বলৈ নিদি অভয়ে কাকলিৰ মুখত হাতেৰে সোপা দি ধৰিলে।

হুকহুককৈ কান্দি কাকলি বহি পৰিল। চিন্তাৰে গধুৰ মূৰটো চকীৰ নাগত থৈ কান্দি কান্দি পাতল কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে। অভয়ে কাকলিক এৰি দিলে। মাক আহি পিঠিত হাত দিলেহি। সৰু ভায়েক-ভনীয়েককিটাও ওচৰ চাপি আহিল। কাকতি একেদৰে বৈ থাকিল। কাকলিৰ কান্দোনৰ শেষ নাই। কোনো বাধা নিদিলে। যেন সকলোৱে নিজৰ নিজৰ হৈ কান্দিবৰ কাৰণে কাকলিক নিয়োগ কৰিছে। কাকলিয়ে যেন সকলোৰে হৈ কান্দিছে।

বাহিৰত আন্ধাৰৰ ৰাজত্ব। ভিতৰত লাইটৰ পোহৰ। হয়তো সেইকণ পোহৰক বাহিৰত পালে অন্ধকাৰে গিলি পেলায়। কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰত নিৰাপদে লাইটটোৱে নিজৰ শক্তি বিলাইছে।

সকলো বিপদৰ মাজতো কাকলিৰ মনত আজি শান্তি আছে। ‘শান্তি’ হাঁৰ দৰে লগে লগে ফুৰা বস্তু নহয়। উজ্জ্বল ভৱিষ্যতৰ পোহৰ দেখা পোৱাই চৰম শান্তি। কাকলিয়ে নিজৰ মনত তেনে পোহৰৰ সন্ধান পাইছে। সেই কাৰণে তাই চকুৰ পানীৰে বহুত আন্ধাৰ ধুই নিজকে পাতল কৰিব খুজিছে।

খিয় হৈ থাকি আমনি লাগি অভয় বহি পৰিল। কোনো ঘটনায়েই তাক অবাৰু কৰিব নোৱাৰে। ছুৰটনাৰে ভৰা তাৰ জীৱনটোৱে তাক এনেকুৱা কৰি পেলাইছে। কাকতিৰ জীৱনযাজ্ঞাৰ গতি দেখি বহুত কিবাকিবি ঘটনাৰ কথা সি আগেয়ে ভাবিছিল। গতিকে আজিও সি আচৰিত নহ'ল। কিন্তু সি ভাবি পোৱা নাই, কাৰ সাহসত দেবেনে আজি এই ঘটনাৰ সৃষ্টি কৰিলে। হয়তো কোনোবাই গৈ তাক কিবা লগালে আৰু খঙতে দেবেন ওলাই আহিল নিজৰ শক্তিৰ পৰিচয় দিবলৈ। আৰু, কাকলিৰ এই অৱস্থা কিয়? ইয়ালৈ অহাৰ পিচত যদি তাই আউল-বাউল হৈ ভাগৰি পৰিলহেঁতেন, তেতিয়া হ'লে আন কথা। কিন্তু সোমাই আহোঁতেই তাইৰ এই অৱস্থা কিয়?..... হঠাতে কি ভাবি এই চিন্তা এৰিলে অভয়ে। মনৰ মাজৰপৰা কোনো যেন প্ৰশ্ন কৰিলে, দলৰ তিনিটা মাহুহক লৈ গুণ্ডা চৰ্দাৰৰ দৰে সি তাত বহি আছে কিয়? কি দৰকাৰ? ভবাৰ লগে লগে সি উঠিব খুজি কাকলিলৈ চালে। কাকলিৰ কান্দোন বন্ধ হৈছে। কিন্তু বৈ বৈ উচুপি থকা কাকলিৰ গোটেই দেহাটো একোটা উচুপনিৰ জোকাৰ খাই উঠিছে। খুব বেয়া লাগিল তাৰ। মনে মনে সি ভাবিলে, বিহকে হওক, কাকতিক সি কিছু বুজনি দি যোৱা ভাল হ'ব—ঘাতে কাকলিক তেওঁ অলপ শান্তি দিয়াৰ চেষ্টা কৰে। লোকৰ ঘৰৰ ভিতৰুৱা কথা অৱজ্ঞে। নিজে অপ্ৰিয় হোৱাৰে সজাৱনা। কিন্তু নিজে অপ্ৰিয় হৈ আনৰ উপকাৰ কৰিব পাৰিলে কি বেয়া হ'ব?.... ইতিমধ্যে বাৰাণ্ডাৰ বেডৰ চকীখনত এটুকুৰা কাঠৰ দৰে প্ৰাণহীন হৈ বহি পৰিছিল কাকতি। অভয় খিয় হ'ল। কাকতিৰ ওচৰলৈ আগুৱাই বাব খোজোঁতে দেখিলে, পদূলিত এখন গাড়ী বৈছেহি। আকৌ দেবেনইড কিবা ঠিক কৰি ঘূৰি আহিছে বুলি সকলো সজাপ হ'ল। মাকে ধৈৰ্য হেৰুৱাই কৈ পেলালে,

“এইবাৰ তুমি কিবা এটা কৰা, তোমালোক ডেকা ল’ৰা থাকোঁতে আমাক এনেদৰে বাবে বাবে অপমান কৰেহি……” কান্দি দিলে কাকতিয়নীয়ে।

চকু মোহাৰি বাহিৰলৈ চালে কাকলিয়ে। যেন লিংহৰ চকু হে। আগুৱাই যাব খোজা অভয়ক বাঁও হাতেৰে পিচলৈ ঠেলি তাই আগবাঢ়িল। এইবাৰ যি কৰিব লাগে তাই কৰিব—মনে মনে ঠিক কৰিলে কাকলিয়ে।

“পুলিচ”—বাহিৰত কাকতিয়ে ক’লে। পুলিচ শব্দটো শুনাৰ পিচত কাকলি আহি আগৰ ঠাইত বহিলহি। অভয়ো পাচ হ’লকি আহিল। কাকতিয়নীয়ে এইবাৰ ওৰণিখন টানি ল’লে।

পুলিচ পালেহি। কোনোবাই কাকতিৰ ঘৰৰ আগত গগুগোল দেখি পুলিচত খবৰ দিছিলগৈ। পুলিচ দেখিয়েই নতুন সাহসেৰে কাকতি বাৰাণ্ডাত থিয় হ’ল। এই কেলেকাবীবোৰ পুলিচৰ আগততো প্ৰকাশ পোৱাৰ সুবিধা দিব নোৱাৰি। পুলিচক কাকতিয়ে ক’লে, কিবা ল’ৰাই-ল’ৰাই কাজিয়া বুলি। তেওঁ ঘৰত নাছিল বুলিও ক’লে। আক, তেওঁ আহি পোৱাৰ লগে লগে চেঙেলীয়া ল’ৰাইত ফিৰিডতি ভগাদি ভাগিল বুলি ক’লে। পুলিচ গুচি গ’ল। কিন্তু কাকতিয়ে বুজিলে, ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোৰে আগত তেওঁৰ নাক কটা গ’ল। ইহঁতে কথাবোৰ ইমান চিঞৰি চিঞৰি কোৱাৰ কোনো দৰকাৰ নাছিল। কোনো কথা কোৱাৰে দৰকাৰ নাছিল। আকৌ, কাকলিজনী মাজত থিয় হৈছিলহি কিয় বাক? কিন্তু তাই নহা হ’লে দেবেনইত গ’লহেঁতেন জানো? আজি বৰ বিপদত পৰিছিল তেওঁ। তেওঁৰ ঘৰত তৃতীয় শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ঘৰৰ চোতালত হোৱাদি গগুগোল হোৱাটো কিমান মাজৰ কথা—ছিং। হঠাৎ কাকতিৰ মনত খেলালে, এই অভয়েই সকলো গগুগোলৰ গুৰি। ইয়েই হয়তো লগাই দি পিচত একৰাবলৈ আহি নিজৰ দাম বঢ়াইছে। আক তাৰ আক্কেলটো চোৱা। লগত আনিছে সেই মটৰ ড্ৰাইভাৰকিটাক। খঙত কাকতিয়ে ঠিক কৰিলে অভয়ইতকে পুলিচ লগাই ‘গেট আউট’ কৰি দিব। একো নকৰাকৈ থিয় হৈ থকা অভয়লৈ চাওঁতেই কাকতিৰ চকু পৰিল বকুৱাৰ ড্ৰাইভাৰ মজিদ্ৰ ওপৰত। ভয়ত তেওঁ বিবুন্ধি হ’ল। এতিয়া সিগৈ বকুৱাকো সকলো ক’বগৈ।

শেষ অৱস্থি হিচাপে কাকতিয়ে অভয়ইতৰ চকুৰ আগতে ঘটা ঘটনাটোকে নতুন ৰূপত বৰ্ণাবলৈ চেষ্টা কৰিলে—যি কোনো ৰাজহুৱা ঘটনাৰ চৰকাৰী বিৱৰণৰ দৰে—ঘাতে তেওঁ কোৱা কথাখিনিকে মজিদ্ৰে বকুৱাক কয়গৈ। কাকতিয়ে কালৈকো নোচাৱাকৈ ক’লে,

“মই চাই থাকোঁতেই তইত আহি দেবেন গুণাটোক পঠিয়াই দিলিহি—মই বুজিবই নোৱাৰিলোঁ। ডাক পুলিচৰ হাতত গতাই দিয়াই ভাল আছিল। বেয়াও লাগে। গুৰে জীৱন ৰ’দ-বৰষুণত জুকলা হৈ বাপেকে ঘৰখনত কোনোমতে পোহৰ পেলাইছে। এতিয়া ‘কেচ’ এটা লগাই দিলে কাচাৰিত টকা ভাঙি আগৰ অৱস্থা হ’ব। মৰ থায় থাকক। কিন্তু এইদৰে এঘৰ ভৱলোকৰ ঘৰত সোমাই বিহকে পাই তিহকে কৈ মানুহ গোটাৱাটো মই বুলি হে লজ কৰি গ’লোঁ। তাৰ পিচত মজিদ্ৰলৈ চাই ক’লে,” ভোৰ বকুৱা চাহাব হোৱা হ’লে পোনে পোনেই জেললৈ পঠিয়ালেহেঁতেন।

মদগীৰ উৎপাতটো দেখিছোঁ বেছি হে হৈছে।” এইবাৰ অভয়ক, “তোমাবো কাষবাৰ মই ভাল দেখা নাই। এইদৰে দল গোটাই ঘূৰি ফুৰাৰ অৰ্থ কি? আক হঠাৎ ঠিক সময়ত ওলালাহি কেনেকৈ? পঢ়া-শুনা ল’ৰাৰ কচিছান হেৰাই গ’লে বিপ লগা হয়।

অভয়ে একো নামাতিলে। দুৰ্ঘটনাটোৰ কথাৰে ভাবিছিল সি। সি ভয়েই খাইছিল, দেবেনৰ মাজহৰ লগত মহেনইন্ডৰ লাগি যায় বুলি। এনেকুৱা উদ্ভেজনাৰ মাজত একো ঠিক নাই। সঁচাকৈয়ে আচৰিত কথা। কিবা লগা হ’লেও যি সকলো ঘটনাৰ মূল, সেই প্ৰেয়চাঁদ ক’ৰবাতে থাকিলহেঁতেন।

কথা কওঁতে কওঁতে মদ খাই হে দেবেনে এই উৎপাতবোৰ কৰিলে বুলি ক’বলৈ বুদ্ধি ওলোৱা নিজৰ যুৱটোক নিজে প্ৰশংসা নকৰি নোৱাৰিলে কাকতিয়ে। এই নতুন ৰূপত গোটেই ঘটনাটো প্ৰচাৰ কৰিব পাবিলে কাকতিৰ সন্মান বাঢ়ে, লগে লগে দেবেনইন্ডকো মদ খোৱাৰ কাৰণে শাস্তি দিয়াৰ পাৰি। গুৱাহাটীত মদ খোৱা বেৰাইনী কাম। লগতে চুবুৰীটোক এই কথাটো বুজাই দি নিজৰ লুপ্ত সন্মান উদ্ধাৰ কৰিব পাৰে। এতিয়া ওচৰৰে ঘূৰমানলৈ কাকতি ওলাই ঘোৱা দৰকাৰ। কিন্তু তাৰ আগতে অভয়ইন্ডক নিজৰ সাহস আৰু প্ৰতিপত্তি দেখুৱাই নগ’লে ভুল হ’ব।

“মা কাকলি”, কাকতিয়ে আৰম্ভ কৰিলে, “মোৰ ছোৱালী হৈ তই এইবোৰ কথা ক’বলৈ কেনেকৈ শিকিলি ক’ব নোৱাৰোঁ।” এটা ধুমুহাৰ পাচত শাস্ত হোৱা ঘৰখনত জুখি জুখি শব্দৰ তৰংগ তুলি কাকতিয়ে কৈ গ’ল, “এতিয়া যা, ইয়াৰ বিচাৰ মই পিচত কৰিম।” পিঠিকালে এখন হাত আনখন হাতেৰে ধৰি অভয়লৈ চাই কাকতিয়ে ক’লে “মদ খোৱাত মোৱ আপত্তি নাই; কিন্তু ভত্ৰলোকৰ দৰে খাব লাগে। আৰু তোমালোক মোৰ ঘৰলৈ অহাটোও মই নিবিচাৰোঁ।” কাকলি চকু খাই উঠিল যেন। মহেন-মিতা সাজু হ’ল নেকি? তথাপি কাকতিয়ে মাব খোৱা শিয়ালে গেঙেৰি দি ধৰাৰ নিচিনা সাহসেৰে কৈ গ’ল—শেষ চেষ্টা হিচাপে, “তোমালোকৰ বিষয়েও মই বহুত কথা শুনিছোঁ। বিশেষকৈ, বিশেষকৈ” অলপ বৈ কাকতিয়ে জোৰেৰে মুখৰপৰা উলিয়াই দিলে, “মটৰ ড্ৰাইভাৰ আৰু ড্ৰাইভাৰৰ বন্ধু ভত্ৰলোকৰ ঘৰত সন্মানিত অতিথি নহয়। কৈয়েই কাকতি গোঁ গোঁ কৰে ঘৰৰপৰা ওলাই গ’ল। তেওঁৰ কথাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া চাবলৈ বৈ থকা যুক্তিসংগত নহ’ব বুলি এই নাটকীয় প্ৰহাৰৰ কাৰণে তেওঁ আগৰেপৰা সাজু হৈ আছিল।

পদূলিৰপৰা আলিবাটলৈ ওলায়েই কাকতিৰ খোজ সহজ হ’ল—মুখতো কোনো খঙৰ চিন নাইকিয়া হ’ল। লাহে লাহে এনেয়ে ফুৰিবলৈ অহাদি তেওঁ কাষৰে চৌধুৰীৰ ঘৰত সোৱাল। চৌধুৰী মাহুহজন ভত্ৰলোক। বহুত অভাৱৰ মাজতো নিজক প্ৰকৃতিস্থ কৰি বাখিব পাৰে। তেওঁৰ ঘৰত দুসাজ নোখোৱাকৈ থাকিলেও বাহিবৰ কোনো প্ৰাণীয়ে জানিব নোৱাৰে। চাকৰি হিচাপে অৱশ্যে সাধাৰণ চৰকাৰী চাকৰি—কিন্তু জনা-শুনা আৰু আহ-বাহ আছে মজীমহললৈকে। বাহিবৰপৰাই কাকতিয়ে হাত লগালে, “চৌধুৰী আছে নে?”

“হাও কাকতি। আহক আহক। আজিকালি নেদেখুৱে দেখু। কিবা নতুন কামত লাগুছে নেকি।”—চৌধুৰীয়ে ভদ্ৰভাৱে কাকতি বহিবলৈ চকীত হাত ফুৰাই দিলে।

“কিনো নতুন কাম। অৱশ্যে হয়, নতুন ইনডাষ্ট্ৰী এটা খোলোতে অলপ খাটিবলগীয়া হয়।”

চৌধুৰীয়ে তামোল দিবলৈ ভিতৰলৈ চাই আদেশ দিলে।

“আজি সোনকালেই আহিছিলোঁ। ভাবি আহিছিলোঁ, ওচৰৰ মাল্লহকিবলৈকো বহুত দিন যোৱা নাই—এনেয়ে একোটা খবৰ কৰি আহিম। পিচে ঘৰ পাই দেখোঁ, ক’বাবৰ মাতাল এটা সোমাই মহা হলস্থূল। উবাই-ঘুৰাই গালি। কাণখনত ধৰি এপাক ঘুৰাই দিয়াৰ পিচত হে তাৰ জ্ঞান আহিল—সি ঘৰ ভুল কৰি সোমাইছে বুলি। পলাল তাৰ পিচতে।”

“অ’ হয় নেকি ? মই ক’বই নোৱাৰক।”

“আপুনি ঘৰত নাছিল নেকি ?”

“আছিলুঁ। কিন্তু সেই খবৰৰ কাগজখন পঢ়ি আছিলুঁ। কিবা গুণগোল হৈছিল যদিও সকলো ছলিগিলাই খেলছে বুলি ভাবছিলুঁ।”—খুব সাৱধান মাল্লহ চৌধুৰী। কাণ পাতি, কাণ পাতি চৌধুৰীয়ে আক ঘৰৰ বাকী মাল্লহবোৰেও সকলো কথা শুনিছিল যদিও, তেতিয়া লুপ্তনা বুলি ক’লে। মাত্ৰ চকোৱাখনৰ ইপাৰ-সিপাৰ। নিজকে বুজালে কাকতিয়ে—‘তেস্তে কোনেও বিশেষ মন কৰা নাই।’

অদ্ভুত এটা একতা আছে এই ভদ্ৰলোকসকলৰ মাজত। সমুখত ইঘৰে-সিঘৰৰ গুণৰ বাহিৰে একো দোষ নজনাব নিচিনা কৰে। কিন্তু তৃতীয় ব্যক্তিৰ লগত কথা পাতেতে সকলো গুণ পাহৰি কেৱল দোষকে কয়। এতিয়া সমুখা-সমুখি হৈ বহি থকা কাকতি আৰু চৌধুৰী দুয়ো দুয়োকো প্ৰশংসা কৰাত লাগি গ’ল। চাহৰ অৰ্ডাৰ হ’ল। একো নজনাব দৰে আহি নিজৰ মনৰ খুদুৱনি মাৰিবলৈ চৌধুৰীয়েও ওচৰতে বহিলহি। কাকতিৰ মনে মনে খং উঠিল অভয়হঁতৰ ওপৰত। অভয়টোৱে মজিহদ লগত ননা হ’লে এই খবৰ বকুৱাৰ কাণত পৰাৰ কোনো উপায় নাছিল।……

“ইয়ালৈ নহা হ’লেই ভাল আছিল”—আত্ম-সন্মানত আঘাত লগা তিনিটা প্ৰাণৰ প্ৰতিবাদ খুব সংঘতভাৱে প্ৰকাশ কৰিলে মজিহদে। ভিতৰি কিন্তু সি তাৰ খংটোক সৈম্যান কৰাওতে ভাগৰি পৰিছিল। কাকতি ওলাই যোৱাৰ পিচৰ দুই মিনিট কোনোবা মৃতকৰ উদ্দেশ্যে মনে মনে থকাধি থাকি মজিহদে সেই নিশ্চিন্ততা ভংগ কৰিলে।

উদ্ভেকনাত ভাগৰি পৰি কাকতিয়ে বহি আছিল ড্ৰয়িংৰুমৰ দাঁতিৰ কোঠাৰ মজিয়াতে। হাত মেলি পৰ্দাখন আঁতৰাই বৰ কৰুণভাৱে চালে। যেন অল্পবোধ কৰিলে, আৰু কোনো গুণগোল নকৰিবলৈ। উঠি বাধা দিয়াৰ শক্তি যেন আৰু নাই। সৰু সৰু ল’ৰা-ছোৱালী চাৰিটাই কাকতিয়েৰ লগত জুৰি চালে। কাকতি একেদৰে বহি আছে—অকণো লৰচৰ নকৰাকৈ। অজ্ঞে বুজিলে, এতিয়া আঁতৰি

যোৱাই ভাল। কাকতিৰ কথা তাৰ গাভ লগা নাই। সি জানে, মাৰ খাই মৰিবলৈ বৰা শিয়ালে গেঙেৰি দি ধৰে—আক্ৰমণৰ উদ্দেশ্যে নহয়, আত্ম-ৰক্ষাৰ শেষ চেষ্টা হিচাপে হে। কিন্তু মনেনইতৰ আত্ম-সন্মানত আঘাত লগা কথা শুনা তাৰ কাৰণে অসম্ভৱ—বিশেষকৈ সিহঁত আগত থাকোঁতে। অভয়ে মজিহৰ হাতত ধৰিলে। কাকো মাত লগোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। তথাপি এটা জাননী দি যোৱা হ'ব বুলিয়েই সি ক'লে—“ব'ল, মিটা, মনেন।” মজিহৰ হাতত ধৰি আগবাঢ়িল অভয়।

“অভয়হা ?”—এটা শব্দেৰে নিশ্চয়তাৰ গভীৰতা আৰু মনৰ অশান্তি ব্যক্ত কৰিলে কাকলিয়ে।

অভয় ব'ল। ঘূৰি চালে।

“মোৰ ক'বলৈ আৰু কোনো নাই। তোমাকে কওঁ।”—কাকলিয়ে কান্দিব খোজা নাই তো ?

“মনেন, তইতে বেয়া নাপাবি; দেউতাৰ কথাৰ একো ঠিক নাই। দেউতা বলিয়া হৈছে।”

কাকলিৰ মাকে এইবাৰ সাহস পালে। বহাৰপৰাই উৎসাহেৰে ক'লে—“বেয়া নেপাবিহঁত বোপাই। এজন মানুহৰ গেলা গপত কেনেকৈ জীয়াই জীয়াই মৰিছো আমি, তাক তইতক বুজাব নোৱাৰোঁ।” আঁচলেৰে চকু মচিলে কাততিয়নীয়ে। মনেনইতে তলমূৰ কৰিলে।

“বহাইক। আমাৰ ইয়াত বহা মানে জাত যোৱাৰ নিচিনা কথা। তথাপি বহা।” কাকলিয়ে অনুবোধ কৰিলে।

কোৱাৰ লগে লগেই বহি পৰিল মজিহইত। কাকলি আৰু কাকলিৰ মাকক বেছি কষ্ট দিয়াৰ শক্তি নাই সিহঁতৰ। মজিহইতৰ মনৰ অৱস্থা সিহঁতৰ কাৰ্য্যপৰা বুজি শাস্তি পালে অভয়ে। সিও বহিল।

“মোৰ ক'বলৈ আৰু কোনো নাই। এটা কাম কৰি দিয়া। খুব কম ভাড়াত, আমাৰ নিচিনা দুখীয়া মানুহৰ থকা এটা ঘৰ বিচাৰি দিয়া। জিৰ টকামানৰ ভিতৰতে। এইটো ঘৰ এৰি দিয়।” কাকলিয়ে বেন কাকুতি কৰিলে। খন্তেক সকলো নিমাত। এইবাৰ বাধ্য হৈ অভয়ে মাত দিলে,

“কিন্তু দেউতাৰক জানো……”

“ইমান দিনে দেউতাৰ বাধ্য হৈ নিজৰ বিবেকৰ, নিজৰ বিবেচনাৰ অবাধ্য হৈ আহিছিলোঁ। এতিয়া দেউতাৰ অবাধ্য হৈ চলিব খুজিছোঁ। দেউতাই যোক কিমান ভাললৈ নয়াই দিছে তোমালোকক ক'ব নোৱাৰোঁ। ইমানদিনে দেউতাৰ সন্মান, প্ৰতিপত্তি আৰু ভদ্ৰ সমাজৰ দাবী মানি চলিলোঁ। তাৰ দাম বৰ বেছি। সকলো দিলোঁ। এতিয়া, এতিয়া সাধাৰণ মানুহৰ মাজত দুখীয়াৰ দৰে থাকিব খোজোঁ। কোনো মন্ত আদৰ্শ মোৰ নাই। কিন্তু মনটোৱে শান্তি বিচাৰিছে, ভাগৰি পৰিছে……” কাকলিৰ কথা বেন শেষ হ'ব নোখোজে।

কোনো কথা নক'লে, কোনো উত্তৰ নিহিলে অভয়ে।

“পাবিবা অভয়হা ?”

“ওঁ।”

“খুব সোনকালে?”

“ওঁ।”

আৰু কথা নাই। অথচ কথা বহুত আছে; কিন্তু কোনেও ক’বলগীয়া হোৱা নাই। নিশ্চয়তাই যেন বেছি কথা কয়। সকলোৰে মনৰ ভাব যেন সকলোৱে বুজিছে। অদ্ভুত এটা তৃপ্তি অহুভৱ কৰিলে কাকলিয়ে। এই নোকোৱাকৈয়ে কথা বুজাব পৰা মাহুহবোৰৰ লগত থকাত কি শাস্তি। বৰ পাতল লাগিল মনটো তাইৰ। গোটেই জীৱনত এই প্ৰথম তাই অকণো শংকা নকৰাকৈ, অকণো ভয় নকৰাকৈ, অকণো বিপদত নপৰাকৈ, নিজৰ আৰ্থিক অৱস্থাৰ কথা আৰু নিজৰ কলংকৰ কথাও সহজ-ভাৱে ক’ব পাৰিছে তাই। একে অৱস্থাৰ মাহুহৰ লগত একেলগে থকাৰ হয়তো এয়ে আনন্দ। একো লুকুৱাব নালাগে। হয়তো এই মুক্তিৰ কাৰণেই দুখীয়া মাহুহে খাবলৈ নাপায়ে। চহকীতকৈ সুখেৰে জীয়াই থাকে।

কোনো শব্দ নকৰাকৈ কেৱল ইংগিততে উঠিল চাৰিওটা—যেন কোনোবা ইংৰাজী কথা-ছবিৰ অগ্ন্যায়কাৰীক শাস্তি দি ফুৰা চাৰিটা কাল্পনিক বীৰ হে। লাহে লাহে ওলাই গ’ল অভয়হঁত। কাকলিয়ে চাই থাকিল। আজি সিহঁত যোৱাৰ লগত তাইৰ শাস্তিময় ভৱিষ্যতৰ সন্ধ্যা আছে—সিহঁতৰ গোটেই পৰিয়ালৰে। চকুৰ আগত যেন ভাহি উঠিল তাইৰ—অভয়হঁতে এটা ঘৰ ঠিক কৰিলে—খেৰৰ সৰু ধুনীয়া সপোন সপোন লগা ঘৰ। ভাড়া মাত্ৰ ২০ টকা; তাই এজনী ছোৱালী পঢ়ুৱাই দিব পৰা ভাড়া। ওচৰতে নৈখন। চুবুৰীয়া আন আন ছোৱালীৰ লগত কথাৰে বাট দীঘল কৰি তাই পানী আনিবলৈ যায়। তাত কোনো প্ৰেমচাঁদৰ চকু বৈ নাথাকে চিকাৰৰ অপেক্ষাত। তাত ডেকা-ল’ৰাৰ চকুত আকৰ্ষণ আছে, দেহাকৰ্ষণৰ ঘিণ লগা চাৱনি নাই। আবেলি তাই কলেজৰপৰা পাওঁতেহি ঘৰৰ পিচ-টোতাল ভৰি থাকে চুবুৰীয়া মাহী-পেহী-আইতা-বাইদেউৰে। কলেজৰপৰা যোৱা তাইৰ কষ্টত সকলোৱে ইস্-আস্ কৰি তাইক হাঁহুৱাই দিয়ে। লাজ লাগি যায় ইমানবোৰ মাহুহে তাইৰ দুখ দেখি দুখ পোৱা দেখিলে। দুখবোৰ সুখ যেন লাগে। দেউতাকক জোৰ কৰি লৈ যোৱা হয় সেই ঘৰলৈ। আৰু তাত গৈ নদীৰ পাৰত সঘনে অহা-যোৱা কৰি এতিয়াও পৰিকল্পনা কৰে পকী ঘৰৰ, সামাজিক প্ৰতিভাৰ, কৰেন টুৰৰ আৰু ৰাজনৈতিক নেতৃত্বৰ। কেতিয়াবা ডাঙৰকৈ কয়, কেতিয়াবা ভোৰ-ভোৰায়। কেতিয়াবা প্ৰলাপ বকাৰ নিচিনা কৰে। বাপেক জীয়াই থাকে বাপেকৰ নিচিনা বহুত আভিজাত্য-প্ৰয়াসী চাবি শেষ হৈ অহা ‘ৱাল-ব্লক’ৰ ওলোমৰ দৰে। ৱাল-ব্লকৰ দৰে অকলশৰে—শেষবাৰলৈকে অকলৈ ওলমি থাকি বহু হৈ ধাবৰ কাৰণে। এইটো হাইঠা-মনোবৃত্তিৰ জ্বেগী,—পৃথিৱীত গজা গছত পৰি গছৰ ফল খাব, পৃথিৱীৰ হাৱা-পানীৰে জীয়াই থাকিব, কিন্তু পৃথিৱীলৈ নানান্বে, অথচ একেবাৰে পৃথিৱী এৰি আন ঠাইলৈ গুচি গৈ নিজৰ শক্তিবো প্ৰমাণ দিব মোৱাৰে—সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল। এইবিধ মাহুহো সাধাৰণ মাহুহৰপৰা আঁতৰত থাকে, সাধাৰণ মাহুহৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ। এওঁলোকে যেন অস্ত উপাশ্ৰয়ত গৈ বেলেগে থকাৰ কথা ভাবে। কিন্তু পৃথিৱীৰ মাটিৰ লগত সন্ধ্যা থকা বিচাৰৰ বাবে—০

মানুষে হে অস্ত উপগ্রহটলৈ গৌৰৱেৰে যাওঁ। আৰু তাকে চাই এওঁলোকে কয়—
এই মানুহবোৰ বৰকৈ বাঢ়িছে। পাখি গঁজা উই পৰুৱাই উৰাব আনন্দত প্ৰতিবাৰ পাখি
মাৰোঁতে যুতাব মুখলৈ হে নিজক আগুৱাই নিয়ে—বেছি ওপৰলৈ উৰিব নোৱাৰে।
নিজকে চহকী শ্ৰেণীৰ লগত শাৰী পূৰাই ৰাখিবলৈ উদ্‌বাউল হোৱা এই শ্ৰেণীৰ
মানুহেও সেই উদ্দেশ্যে কৰা প্ৰতি কাৰ্যৰ যোগেদি নিজৰ আকাশত-চাং-পতা
সমাজখনৰ নৃত্য মাতি আনে।

আৰে...এইবোৰ কি ভাবিছে তাই ? এনেকুৱা কথাতো অভয়েই কয় ! কিন্তু
অভয়েতো কেতিয়াও ইমানখিনি কথা ভাইক কোৱা নাই। তেন্তে কোনে শিকালে
তাইক ? অভিজ্ঞতাই ?—এইবোৰ প্ৰশ্নৰ তাই উত্তৰ নাপালে। কিন্তু ভাবি ভাল
লাগিছে তাইৰ। ইমান ভাল এইবোৰ কথা ভাবিবলৈ।

অভয়ইত গুচি গ'ল—মনত পৰিল তাইৰ আকৌ—অভয়ইত গুচি গ'ল। থকা
হ'লেও তাই হয়তো কথা নাপাতিলেহেঁতেন। এতিয়া ভাবি হে ভাল লাগিছে তাইৰ।
সিহঁত যাওক। সিহঁত ঘৰ বিচাৰি গৈছে। বহুত টকা লৈ, বিৰাট অট্টালিকা বিচৰাৰ
দৃষ্ট লৈ, সিহঁত যোৱা নাই। অতি সাধাৰণভাৱে পৃথিৱীৰ স্থিৰ মাটিত প্ৰতিটো
খোজ নিশ্চিতভাৱে পেলাই সিহঁত ঘৰ বিচাৰি গৈছে। সৰু ঘৰ, শাস্তিৰ ঘৰ। সৰু
সৰু ঘৰ—য'ত ভাড়া দি দেউলীয়া হ'ব নালাগে, য'ত চাৰিওফালে থকা ঘৰবোৰতকৈ
নিজৰটো বেছি ডাঙৰ, বেছি ওখ নহয়, য'ত চুবুৰীয়াই ঘৰৰ সূখে-দুখে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ
কৰে, য'ত মানুহৰ ইহিয়ে ঘৰ ধুনীয়া কৰে। তেনেকুৱা সৰু সৰু ঘৰ। অভয়ইত গৈ
আছে। সিহঁতে পাব, সিহঁতে ঘৰ পাব। পৃথিৱীত বহুত মানুহে তেনেকুৱা ঘৰ
বিচাৰি পাইছে—য'ত কাৰো অকলে উন্নতি নহয়—য'ত আমাৰ গাঁৱৰ দৰেই সকলোৱে
সমানে ভাগ কৰি খায়, য'ত 'আমাৰ' গাঁৱৰ দৰেই এঘৰৰ বিপদ-আপদত গোটেই
গাঁও উবুৰি খাই পৰে আৰু আমাৰ পাহাৰী ভাইহঁতৰ দৰে সকলো একে ধৰণেৰে
একে সমান ঘৰত থাকে।

প্ৰশ্নৰ মূখ লৈ কাকতি মোমাই আহিল। খুব সহজভাৱে ক'লেই,

“তাই এতিয়াও কাপোৰ-কানি সলোৱা নাই।”

ঠিকেই, হয়। তাই কাপোৰ সলাব লাগে। এই ঘিণ লগা পোছাকী কাপোৰ আৰু
নিপিছে তাই। লাহে লাহে এলাহ কৰি তাই উঠিল। মূখত তাইৰ শাস্তিৰ সৌন্দৰ্য।
লাহে লাহে গৈ তাই কপাহী কাপোৰসাজ পিন্ধিলেগৈ।

কাকতি পাচকালৰ বাৰাণ্ডাত বহিলগৈ। জোতাৰ ফিতা খুলি খুলি কাকতিয়ে
ডাঙৰকৈ ক'লে,

“ভূমি দেখোন তাতে বহি থাকিলে ? ল'ৰা-ছোৱালীকিটাও তাতে পকাতে শুই
পৰিছে। মহেও কামুৰিছে চাগৈ।”—কাকতিয়ে স্বাভাৱিক কণ্ঠস্বৰে বৈশীয়েকক
ক'লে। হৈ যোৱা ঘটনাৰ ধুমুহাই যেন কাকতিক একেবাৰে ছুৰ পৰা মাছিল।

“হই সকলো ব্যৱস্থা কৰি আহিছোঁ।”—কেঁচুৱাটোৰ চিঞৰ আওকাণ কৰি
কাকতিয়ে ক'লে। কিহৰ ব্যৱস্থা কৰি আহিছে জানিবলৈ বিচাৰিলেই কাকতিয়ে
ক'ব। কিন্তু কোনেও জনাব আগ্ৰহ নেদেখুৱালে। কাকতিয়ে অৱশ্যে সঁচাকৈয়ে

বাৱহা কৰি আহিছিল। ওচৰৰ এটাইকিঘৰ ভ্ৰলোকৰ ঘৰলৈকে গৈ মদপী এটা আহি গঙগোল কৰাৰ কথা কৈ আহিছে। আৰু কওঁতে কওঁতে মনত খেলোৱা কাৰণে থানালৈ গৈ ডায়েৰি দি আহিছে দেবেনহঁতে মদ খাই তেওঁৰ ঘৰত চিঞৰ-বাখৰ কৰা বুলি। জুকল দেবেনৰ নাম দিলে বেয়া হয়। আৰু কোনোবা কোনোবাই এই মিডাইতক অহা দেখিছে। গতিকে মিডা আৰু মহেনৰ নামো দি আহিছে। মজিদৰ নাম দি বকৱাক অপমান কৰিব নোৱাৰে কাকতিয়ে। বৰঞ্চ সুবিধা বুলি বকৱাকে কৈ তাক চাকৰিবপৰা একৱাব লাগিব। অভয়ৰ নাম দিবলৈ তেওঁ মাহল কৰিব নোৱাৰিলে।

বৈগীয়েক বা কাকলি—যি কোনো এজনীয়ে সুধিব বুলি ভাবিছিল কাকতিয়ে কি বাৱহা কৰি আহিল বুলি। কোনেও নোমোখা দেখি কাকতিয়েই নিজে অকলে অকলে কৈ গ'ল থানাত খবৰ দিয়া কথাটো। তাৰ পিচত জোতাঘোৰ নি ঠিক ঠাইত থ'বলৈ উঠি থিয় হৈ আকৌ ক'লে, “বিচাৰ নিহঁতৰ হ'ব; শান্তিও পাব। কিন্তু মোৰ বিশ্বাস এই সকলোবোৰৰ গুৰিতে অভয় আছে। তাক হে এশিকনি দি বুজাব লাগে যে দেশ অৰাজক হোৱা নাই, এতিয়াও বেয়া কামলৈ প্ৰৰোচিত কৰোঁতা ছুই মাহুহক আইনৰ বিচাৰত লঘু-গুৰু শাস্তি দিয়া হয়।”

“আৰু এটা বিচাৰ কৰিব লাগিব দেউতা! প্ৰেমচাঁদৰ হাতত আপুনি যোক ভুলি দিয়া অপৰাধৰ বিচাৰটো”—কাকলিৰ কথা শুনি কাকতি শুকু হ'ল। মখে মখে কথা কোৱা, ইমান জব্বা কথা জীয়েকে কোৱা, কেতিয়াও শুনা নাই কাকতিয়ে। জোতাঘোৰ হাতত লৈ অৰাক হৈ বৈ থাকিল কাকতি। কাকলিৰ কিন্তু এই কথা ক'বলৈ অলপো অসুবিধা নালাগিল। বৰঞ্চ কৈ উঠি তাইৰ ঘেন বুকখন পাতল লাগিল।

“প্ৰেমচাঁদে আপোনাক টকা দিলে?”—কাকলিয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে বাপেকক। কাকতি নিকন্তৰ। হঠাৎ তেওঁৰ মনত পৰিল, আজি দিব বুলি কোৱা টকা প্ৰেমচাঁদে তেওঁক নিদিলে। কাইলৈ বাতিপুৱাই তেওঁ ওলাব কেনেকৈ? সকলোকে দিন দি থোৱা আছে। ঘৰ ভৰি পৰিবৃহি ধকৰাবে। তেওঁ ভাবি গৈছিল, সকলোকে তেওঁ অহুগ্ৰহ কৰাদি কিছু কিছু দিব আৰু ক'ব—বাৱহাৰ অৱস্থা ভাললৈ আহিছে, দুই-এমাহতে ক্লিয়েৰ কৰি দিব বুলি। কিন্তু এতিয়া তেওঁ কৰিব কি? আগেয়ে জনা হ'লে বকৱাবপৰাই তেওঁ কিছু লৈ আহিলেহেঁতেন। মনটো তেওঁৰ খুব বেয়া লাগিল। কষ্ট কৰিলে তেওঁ; ফলত প্ৰেমচাঁদৰ কাম হ'ল আৰু বকৱায়ো পাঁচ হেজাৰ পালে। নাপালে তেওঁ হে—যাব এটাতকৈ বেছি দৰকাৰ।

“প্ৰেমচাঁদে আপোনাক টকা দিয়া নাই। কামটো একেবাৰে হোৱাৰ পিচত হে দিব। অৰ্থাৎ ফাইনেল অৰ্ডাৰটো গড্‌ৰ্গমেণ্টৰপৰা অহাৰ পিচত—মানে প্ৰায় এমাহৰ পিচত।” কিমান দিনৰ পিচত প্ৰেমচাঁদে টকা দিব, এই কথা অন্তৰ-পৰশাকৈ বুজাবলৈ কাকলিয়ে ঘূৰাই-পকাই একেটা কথাকে কেবাবাৰো ক'লে।

কাকতিয়ে শুনিছে হে। কোনো উত্তৰ নিদিলে। কাইলৈ বাতিপুৱাবপৰা বি বিপদত তেওঁ পৰিব, তাৰ আশংকাত অলপ আগতে হৈ যোৱা ঘটনা তেওঁ একেবাৰে পাহৰি গ'ল। বিপদৰ আশংকা পাব হোৱা বিপদতকৈ বেছি ভয়ানক। কি কৰিব

এতিয়া? এতিয়া যে কাকলি আৰু ধবব আন সকলো হাল্হকে লাগে কাকলিক। কথা নবঢ়োৱাই ভাল। বাতিটোৰ ভিতৰতে কাকলিৰ খং কমিব। বাতিপুৱা তাইকে ক'ব লাগিব—কি পাৰ কৰ বুলি। নহ'লে আন উপায় নাই।

ছিঃ। ভগৱান। তাই ভাবিছে তাইক মই প্ৰেমচাঁদৰ হাতত তুলি দিয়া বুলি। কাকতিয়ে এই কথা নিজ কাণেৰে শুনিও বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পাইছে। তেওঁ ভাবি চালে, তেওঁ কেতিয়াও সজ্ঞানে, হৃদয় শৰীৰে নিজৰ ছোৱালীজনীক এমেকৈ আনৰ হাতত তুলি দিয়া নাই। কোনো বাপেকে এইটো কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু অৱস্থাৰ বিপৰ্যয়ত পৰি, টকাৰ অভাৱত ধোঁৱা-কোঁৱা দেখি, তেওঁ বহুত কথা নেদেখাৰ ভাও ধৰিবলৈ লৈছে। সঁচা কথা, প্ৰেমচাঁদৰ মনটো তেওঁ বুজি পায়। কিন্তু সেইটো বুজিলেই যে তেওঁৰ খাবলৈ নোহোৱা হয়। কি কৰিব তেওঁ? তথাপি তেওঁ কাকলিক তাৰ হাতত এৰি দিয়া নাই। সদায় নিজে লগতে আছে—বাত্তে সীমা পাবু হৈ যাব নোৱাৰে। এই কথা কাকলিক এদিন বুজাই ক'ব লাগিব যে তাইৰ প্ৰতি বাপেকে কৰিবলগীয়া ব্যৱহাৰকে তেওঁ কৰি আহিছে। বিপদত পৰি কিছুমান কথা সহ কৰি ধোৱাৰ কাৰণে তাই যেন তেওঁক ভুল হুবুজ। কোনোমতে জোতাঘোৰ থৈ তেওঁ কাকলিলৈ কৰুণভাৱে চালে। ইচ্ছা হৈছিল, কাকলিক সাৱটি ধৰি সকলো কথা বুজাই দিয়ে। কিন্তু...

জীৱনটো যিমানেই অসহনীয় হৈ উঠক, মৈনন্দিন সৰু-সুৰা কামবোৰ হাল্হতে বন্ধৰ দৰে কৰি যায়। মনৰ এই অস্থিৰ অৱস্থাৰ মাজতো কাকলিৰ মনত পৰিল—বেয়াৰী মাকৰ কৰুণ মুখখন দেখি মনত পৰিল—আজি ভাত বন্ধা হোৱা নাই। চাৰি দিয়া পুতলাৰ দৰে তাই এথোজ এথোজকৈ পৃথিৱীৰ সহনশীলতা জুখি ৰাছনি-ঘৰ পালেগৈ। বন্ধৰ দৰেই তাই চাউল-দাইল আদি, ধোৱা টিনবোৰত হাত ভৰাই চালে। উমানতে তাই বুজিব পাৰিলে, আজি আবেলি বজাৰ কৰা হোৱা নাই। বাতিৰ সাজৰ কাৰণে হ'ব। আনক খুৱাবৰ কাৰণে ৰাছনি-বাঢ়ি আনন্দ পোৱা যি কোনো লখিমী তিবোতাৰ দৰে তাই চাউল-দাইল-আলু গোটাই লৈ বন্ধাত লাগিল। বন্ধাৰ ইচ্ছা তাইৰ একেবাৰে নাই। ধোৱাবো। কিন্তু তাইতো ঘৰখনৰ বাকীবোৰক লুখুউৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। তাইৰ কাৰণে ঘৰখনে খাবলৈ নোপোৱা কথাটো তাই ভাবিবও নোৱাৰে। তাতে বাপেকক আজি তাই বৰ টান কথা ক'লে। ইয়াৰ অকণমানো প্ৰতিকাৰ কৰাৰ একমাত্র উপায় হ'ল, বাপেকক পেট ভৰাই ভাত এসাজ খাবলৈ দিয়া। ভবা পেটত ছুখ-শোকে বেছি অনিষ্ট কৰিব নোৱাৰে। যিমানেই যি হওক, তাইৰেই বাপেক। তেওঁৰ অবিহনে সিহঁতৰ অৱস্থা কি হ'ব?

চাউলখিনি ধুই চকত পেলাই দিয়াৰ লগে লগে বহুত কথাই হৈচি ধৰা যুৰটোও তাইৰ মুকলি মুকলি লাগিল। কথা পাহৰিব নোৱাৰা হ'লে হাল্হহ বলিয়া হ'লহেঁতেন। মনটো অলপ ফৰকাল যেন লাগিল। তাইৰ জানিবৰ মন গ'ল, ঘটনাটো কি হৈছিল—আগৰণৰা শুৱিলেকে। বহাৰণৰা উঠি তাই বাবাঙাতে বহি থকা মাকৰ ওচৰ পালেগৈ। মাকৰ কোলাত কেঁচুৱাটো। ডাক দাঙি নি তাই-বিচলিত গুৱাই দিলেগৈ; তাৰ পিচত মাকক হাতত ধৰি ৰাছনি-ঘৰলৈ নিলে। বিশেষ জাব পৰা

নাই। মাক তথাপি ঘেন কৈছিল। তাই মাকক জুহালৰ ওচৰত বহুৱাই দিলে। বাইলৰ কেবাহীখন জুহালৰপৰা নমাই চাহৰ পানী গৰম হ'বলৈ দিলে। বনিহাটত জৈশাই বহুত বিছুট আদি কিবাকিবি খাবলৈ দিছিল। বাহিৰত এনেকৈ কোনোবাই কিবা ভাল বস্তু খাবলৈ দিলে তাই বেগত ভৰাই ধৰলৈ লৈ আহে। অকলে তাই খাব নোৱাৰে; ধৰখনলৈ মনত পৰে। আজিও লৈ আহিছিল। তাই উঠি গৈ তাৰে কেইটামান ভেনিটি-বেগৰপৰা লৈ আহিলগৈ। গাখীৰ নাই। কেঁচুৱাটোৰ কাৰণে আনি থোৱা টিনৰ গাখীৰকে দি তাই একাপ চাহ কৰি মাকক দিলে। কেইটামান বিছুটো দিলে। মাকে হাত পাতি লৈ বাঁওহাতেৰে চকু মোহাৰিলে। ধৰুৱা থোৱা লম্বাৰ আগত বিগত শোকৰ কাহিনী আওম্বৰণে ধৰে। নিজেও একাপ চাহ হাতত লৈ কাকলিয়ে খুব সহজভাৱে ক'লে,—

“আজি বজাৰো কৰা নাই; কিহেৰে নো বাছো।”

“কি কৰিয় আই। সিজাই দে এসোপা।”

নিজে এসোৱাহ খাব খোজোঁতেই কাকলিৰ মনত পৰিল, বাপেকেও চাহ খোৱা নাই। তাই লাহেকৈ উঠি নিজৰ চাহ-কাপ লৈ বাপেকৰ ওচৰ পালেগৈ। বিচনাৰ ওপৰতে বহি আছিল কাকতি। তাই চকী এখনত চাহ-কাপ থৈ চকীখন বিচনাৰ ওচৰ চপাই দিলে; তাৰ পিচত চিন্তাত জুকলা হৈ দূৰলৈ একেথৰে চাই থকা বাপেকক ক'লে,
“দেউতা, চাহ ..”

কাকতিয়ে লাহে লাহে মূৰটো ঘূৰাই আনি কোনোবা অচিন মানুহক চোৱাদি কাকলিক চালে। তাৰপৰা চকু নি চাহ-কাপত পেলাই ক'লে, “ওঁ।”

এথোজ এথোজকৈ ওলাই আহি কাকলি আকৌ মাকৰ ওচৰতে বহিলহি। ইতিমধ্যে মাকৰ মনৰ অৱস্থা বহুত পাতল হোৱা ঘেন লাগিল তাইৰ। মাকেই প্ৰথমে সুধিলে তাইক,

“তই নাথালি দেখোন?”

“আছে, খাম।”

বাকী থকা চাহকণ তাই নিজৰ কাৰণে ঢালি ল'লে। সাধাৰণতে এনেয়ে সোধাদি কাকলিয়ে মাকক সুধিলে, “তোৰ জৰ উঠিছে নেকি? জুইৰ ওচৰলৈ চাপি আহিছ দেখোন?”

“জানো কি হৈছে ক'বই নোৱাৰোঁ। কিবা জাৰ জাৰ লাগিছে দেখোন।”

“আবেলি ধৰব খাইছিলি?”

“ক'বনো ধৰবখন খালোঁ। যিখন উৎপাত আবস্ত হ'ল, খব-কাছুটি হেৰাল যোব।”

কথাৰ এই আঁহটো বিচাৰিয়েই বৈ আছিল কাকলি। খুব সৰু বটনা এটাৰ বিৱৰণ জানিবলৈ বিচবাৰি কাকলিয়ে মাকক সুধিলে,

“কি হৈছিল নো? ৰোক ক'চোন। ৰই একোকে নাজানো। গুণগোলৰ মাজত সুধিব নো কাক?”

“কিনো হ'ব আক? সকলো তোৰ বাপেৰৰ কীৰ্তি।” এইবুলি কাকতিয়নীয়ে সৰু খৰি এডালেৰে জুহালৰ জুই খৰকিয়াই গোটেই বটমাটোৰ দ্বাৰ বিৱৰণ দিলে।

কাকলি অকণো আচৰিত নহ'ল। ইয়াৰ বহুতথিনি আগতে তাই ভাবি থৈছিল। মাহ তাই জনা নাছিল, হঠাতে আহি দেবেনে অসভ্যৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰা বুলি। আক তাই বুজিব পৰা নাছিল, অভয়ক কোনে মাতি আনিলে।

ভাতৰ পানী কাঢ়িলে তাই। লগে লগে জীৱনৰ ভৱিষ্যৎটো পৰিষ্কাৰকৈ ভাবি চাবলৈ বন্ধ কৰিলে। সমৰ্থনৰ আশাত তাই মাকক ক'লে,

“মা, আমি সাধাৰণ মানুহ। ধনী মানুহৰ দৰে থাকিবলৈ যোৱাতকৈ আমি আমাৰ অৱস্থাৰ নিচিনা মানুহৰ মাজত ঘৰ এটা ভাড়া নলওঁ কিয়?”

“যি পাৰ কৰ আই। মোক আক হুস্থিবি। এইখনত আক কিছুদিন থাকিব লাগিলে ধকৰাই আহি বৰতে ডিঙি মুচি মাৰিবহি।”

“মই অভয়দাক কৈছোঁ।”

“কিন্তু উঠি যোৱাটো জানো কম কথা। টকা পাবি ক'ৰপৰা? বাপেৰেতো নাযায়েই—টকাও নিদিয়ে।”

কাকলিয়েও জানে, বিপদ হ'ব তাইৰ বাপেকক লৈয়ে।

কাকতিৰো ডাঙৰ বিপদ এই পৰিয়ালটো। নহ'লে তেওঁ বজাৰ দৰে কথা কৈ বজা হৈয়ে থাকিলেহেঁতেন। বিচনাৰ ওপৰত বহি আছে কাকতি। টোপনি এনেয়েও কম। আজি একেবাৰে নাই। সকলো বিপদ আগুকাণ কৰি তেওঁ এতিয়া ভাবিছে, প্ৰেমচান্দে তেওঁক ঠগিলে কিয়? ৰাতিপুৱাই এটা শেষ চেষ্টা কৰি তেওঁ প্ৰেমচান্দৰ ওচৰলৈ যাব। কিন্তু সি নিদিয়ে যদি? দিন পিচুৱাই আহি আহি তেওঁ ধকৰাবোৰৰ লগত এনে এটা সময়ত উপস্থিত হৈছেহি যে আক পিচলৈ দিন নিগুৱাৰ উপায় নাই। টকা দিব নোৱাৰিলে কাইলৈ সকলো ধকৰা একেলগ হৈ যি এক সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিব, তাৰ ভুলনাত আজিৰ কথা একোৱেই নহয়। খুব পুৱাতে তেওঁ শিলঙলৈ গুচি যাব পাৰে। কিন্তু শিলঙলৈ গ'লেতো পইচা নোলায়। আকৌ ঘূৰি আহিব লাগিব তেওঁ। তেতিয়া যে আক বিপদ হ'ব। থিৰিকীৰ ভগা আইনাখন মকৰা এটাই জাল ৰুখি জোৰা লগাব খোজা চাই চাই তেওঁ উৰলি যোৱা সন্ধানটো বন্ধ কৰাৰ উপায় চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। হেঁচা মাৰি ধৰা এই টকাৰ সমস্যাটো কোনোমতে এইবাৰৰ কাৰণে সমাধান কৰি ল'ব পাৰিলে তেওঁ নতুন ব্যৱস্থা কৰিব। এই সৰু-সৰু টকাৰ কাৰণে চিন্তা কৰোঁতে একো ডাঙৰ কামতে হাত দিব পৰা নাই তেওঁ। আনকি, তেওঁৰ বৰ চখৰ পোছাক-পৰিচ্ছন্নৰ প্ৰতিও আজিকালি চকু ৰাখিবলৈ অসমৰ্থ হৈ পৰিছে।

কাকলি আহি ওচৰতে থিয় হ'লহি। সাধাৰণতে কোৱাৰ দৰে ক'লে, “দেউতা, ভাত দিলোঁ।”

কাকতিয়ে ঘূৰি চালে। হাত এখন মেলি কাকলিক টানি আনিলে। তাইৰ গালত নিজৰ মূৰটো আঁওজাই থৈ থোকাথুকি মাতেৰে কাকতিয়ে ক'লে,

“ভই মোক ভুল বুজিছ মা।”

এটোপাল চকুৰ পানী কাকলিৰ হাতত পৰিল। বাপেকে, ইমান ইমান

আত্মাভিমানী বাপেকে, কন্দাটো কাকলিয়ে সজু কৰিব নোৱাৰে। তাইৰ চকু ভৰি পৰিল। কান্দি কান্দি মাতিছে—‘দেউতা’।

বহুত পৰ। কাকতিয়ে নিজৰ চকু ঘোহাৰি জীয়েকৰো চকু দুটা মচি দিলে। তাৰ পিচত তাইক হাতত ধৰি বান্ধনি-ঘৰ পালেগৈ। কাকতিয়নী বহি আছে একে-দৰে, হুমাই ঘোৱা জুইকুৰাৰ ওচৰতে। কাকলিহত সোমাই ঘোৱা শব্দ শুনি যুব দাঙি নোচোৱাকৈয়ে কেট্‌কেটাই উঠিল,

“ইমানপৰ লাগে নে ভাত খাবলৈ আহিবলৈ। তাই কান্দি কান্দি ভাতগাল বান্ধিছেহি, তাকে খাবলৈ আহিবলৈ ভেমটো কিহৰ !” হাতেৰে হুমুৱা খৰিকিডাল ঠেকেচা মাৰি থৈ কাকতিয়নী বহি থাকিল।

মাতৰ তিতাৰ লগতে একেলগে ভাত গিলিলে কাকতিয়ে। কিমান বাতি হ’ল পাহৰি গৈছিল। পুলিচ-খানাত বহুতবাৰ টং টং বজা শুনি বুজিলে, ১২ বাজিল। সময়ৰ ১২ বজাটো উকলি গৈ এক বজাৰ দৰে জীৱনৰ সমস্তাবোৰো আঁতৰাই যদি আকৌ নতুন জীৱন আৰম্ভ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন তেওঁ।

আজিৰ ঘটনাটো তেওঁৰ এটাইতকৈ বেছি বেয়া লাগিছে—অভয়, মজিদ আৰু মিতা থকা কাৰণে। তেওঁ নিজেই নিজক বৰুৱাৰ সমপৰ্যায়ৰ ভদ্ৰলোক বুলি ভাবে। এনেকুৱা এজন ভদ্ৰলোকৰ ঘৰত হোৱা এনেকুৱা কুংচিং গওগোল দেখি গ’ল সিহঁতে। সিহঁতে মানে কোনে ?—বৰুৱাৰ ডাইভাৰ মজিদে, যি মজিদ বৰুৱাৰ চকুৰ আগত থিয় চ’বলৈ সাহস নকৰে ; খাবলৈ নোপোৱা গুণ্ডা মহেনে—যি মহেনক তেওঁ তেওঁৰ ঘৰলৈ আহোঁতে ড্ৰিংকমৰ চুকত থকা মুচাটোত বহিবলৈ দিছিল ; আৰু এই অভয়ে—যি অভয়ক তেওঁ ধিণ কৰে, ভয় কৰে। নিজৰ সকলো দুৰ্বলতাৰ সন্দেশ যিটো মানুহে পায়, সেইটো মানুহক ধিণ কৰি আঁতৰত ৰাখিব লাগে। নহ’লে সি সেই দুৰ্বলতাৰে স্বৰোগ লৈ তেওঁক তললৈ নমাই দিব। কিমান কষ্ট কৰি তেওঁ ওখ সমাজত প্ৰতিপত্তি আৰ্জিছে।

গোটেই জীৱনৰ কথাবোৰ মনত পৰিল তেওঁৰ। বাপেক আছিল অতি দুখীয়া। বজা-দিনীয়া বৰ মানুহ বৰবৰুৱাৰ মাটিত আধিলৈ খেতি কৰি পেট পুহিছিল। সেই বৰবৰুৱাৰ ঘৰতে সৰুতে তেওঁ আছিল, বৰবৰুৱাৰ ডাঙৰ ল’ৰাটোৰ লগ হিচাপে তেওঁক ৰাখিছিল—মাহে তিনি টকা দৰমহা আৰু কাপোৰ-কানি। বৰবৰুৱাই তেওঁক স্কুলত নাম লগাই দিছিল। লাহে লাহে তেওঁৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ পৰিৱৰ্তন হৈ আহিছিল। বৰবৰুৱাৰ ল’ৰাৰ পুৰণি কাপোৰ যদিও তেওঁ চাহাবৰ ল’ৰাৰ দৰে হাকপেট, চাৰ্ট পিন্ধি ভদ্ৰলোকৰ ল’ৰাৰ নিচিনা হৈছিল। কেতিয়াবা নিজৰ ঘৰলৈ গ’লেও খোৱা-বোৱা ভাল নলগা হৈছিল। বৰবৰুৱাৰ ঘৰত খাই খাই তেওঁ ভাল জুতিৰ সোৱাদ পাইছিল। স্কুলত লগৰ ল’ৰাই তেওঁক বৰবৰুৱাৰ কিবা সখীয়া ল’ৰা বুলি ভাবিছিল। তেওঁ সেইমতেই চিনাকি দিছিল। লাহে লাহে কিছু তেওঁ বুজি আহিছিল, বৰবৰুৱাৰ ঘৰত থাকি তেওঁ চাকৰ হৈ থাকিব লাগিব, ভদ্ৰলোক হ’ব নোৱাৰে।

বেট্টিক পাছ কৰিলে তেওঁ। বাপেকক স্কুললৈ বাৰী-মাটিটুকুৰা বন্ধকত দি তেওঁ কলেজত পঢ়িবলৈ গ’ল। এইবাৰ কলেজৰ ছোষ্টেলত তেওঁ বিৰাট জয়িনাৰী থকা

বাণেকৰ বৰপুতেক, বৰবৰুৱাৰ বিলেটিড, এটাইতকৈ ধুনীয়া সাজ-পাৰ পিন্ধা ছাত্ৰ, কোনোবা স্থলবীৰ শ্ৰেয়িক আহি বুলি সকলোৱে চিনি পোৱা হ'ল। চাৰি বছৰত আই. এ. মহলাৰ জখলা বগাই তেওঁ যেতিয়া ঘৰলৈ ঘূৰিল, তেতিয়া তেওঁৰ মাক মৰিল, একেটা ভায়েক কোনোবা ডব্ৰলোকৰ ঘৰত চাকৰ, বাণেক বৰবৰুৱাৰ বাৰীৰ চুকত যুতুপাখ্যাত। বংশ-পৰিয়ালৰ বৰবাণেক আহিয়ে নিজ নিজ ঘৰত থাকিবলৈ তেওঁক স্বাভিলে। বহুতে আহি নানা বুজনি দিলেহি—“ক'ৰবাত ঘৰ এটা সাজি বাপেৰ-টোক চকুৰ আগত ৰাখি যাবহি। লোকৰ ঘৰৰ বাৰীৰ চুকত মৰিবৰ সময়ত মুখত পানী অকণো নিদিব কোনেও। আক, একমাত্ৰ ভায়েকটোক লগলৈ আন। সি ভাল ল'ৰা। ভাইৰ সন্মান বন্ধু পাবলৈ নাই।”

কলেজৰ হোষ্টেলত থাকি ইমান দিনে আহৰণ কৰা ‘বিপুটেচন’ ইয়াত দুৰ্গায়ত পৰিণত হ'ল। আত্ম-সন্মান বিসৰ্জন দি লোকৰ বাৰীৰ চুকত থকা বাণেকক দেখা কৰিবলৈ লগ'ল তেওঁ। লোকৰ ঘৰৰ চাকৰ হোৱা ভায়েকৰ খবৰ নকৰিলে তেওঁ। স্থলঙলৈ আহি হোষ্টেলত লগ পোৱা বন্ধু এজনৰ ঘৰত থাকিল। পিচ পৰা সম্প্ৰদায় বুলি প্ৰতিযোগিতা নোহোৱাকৈ সববৰাহ বিভাগৰ সক চাকৰি যোগাৰ কৰিলে। হোষ্টেলৰ সেই বন্ধুৰে ভনীয়েকক বিয়া কৰালে তেওঁ।

লাহে লাহে ধৈৰ্য্যেৰে তেওঁৰ সকলো ঘৰুৱা অৱস্থাৰ কথা গম পালে। বিয়াৰ চাৰি মাহৰ পিচতে বাণেক চুকুওৱা খবৰ এটা তেওঁ পাইছিল আনৰ মুখে। বেয়া লাগিছিল। এবাৰ টুৰত যাওঁতে হঠাতে ভায়েকক লগ পাইছিল। জ্বলজ্বল কৰি ভায়েকে কৈছিল, সি বন্ধকী বাৰী-মাটি মোকোলালে, খেতিৰ মাটি আছে, ঘৰ সাজিলে, কৃষ্ণ কাকতিয়ে গৈ নিজৰ নামত থকা এই সকলো চমজি ল'ব লাগে। ঘৰকাৰত কামত লগাবলৈ তেওঁ খবৰটো মনত ৰাখিলে—নিজৰ নামত মাটি-বাৰী থকা খবৰটো। কিন্তু ভায়েকৰ আক খবৰ কৰা নাই।

এই সকলোবোৰ, আক আন আন বহুত কথা জানে অভয়ে, জানে মনেনে। সিহঁতে তেওঁক ঘিণ কৰে বুলি তেওঁ জানে। সেই কাৰণে সিহঁতৰপৰা আঁতৰত থাকিব খোজে। এই হীন মনৰ মানুহবোৰক তেওঁ ঘিণ কৰে। তেওঁ এটা কথা বুজিব নোৱাৰে। ইমান কষ্ট কৰি তেওঁ ওৰে জীৱন যুঁজি সৰল বংশৰ কাৰণে অৰ্জা সামাজিক প্ৰতিষ্ঠাক তেওঁৰ আপোন মানুহবোৰেই মূল্য দিব নোখোজে কিয়? আজি তেওঁৰ বংশৰ মানুহ এটাই তেওঁৰ নাম কৈ ওপৰ-বহলত চিনাকি দিয়াৰ সুবিধা হৈছে। তেওঁৰ দিনত তো তেওঁৰ বংশত এই সুবিধা নাছিল। নিজৰ মাক-বাপেক-ভায়েক সকলোকে বিসৰ্জন দি যি বিৰাট ‘ভাগ’ৰ মাজেদি তেওঁ সামাজিক প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে, তাক স্বীকাৰ কৰাৰ সুবুদ্ধিও নোহোৱাৰ কাৰণেই ‘ছোটজাত’ মানুহ সন্ময় ‘ছোট’ হৈছে থাকে।

কাকলিয়ে যে অভয়ক ভাল মানুহ বুলি ভাবে এই কথা কাকতিয়ে জানে। কাকলিয়ে নক'লেও জানে। তেওঁৰ জীয়েক কাকলিৰ এনে মনোবৃত্তি হোৱাটো তেওঁ নিবিচাবে। ঈশাৰ দৰে কাকলিয়ে অভয়ক পুত্ৰী কৰি টিউটৰ হিচাপে ৰখাটো আন কথা। কাকতিৰ বিশ্বাস, কাকলিয়ে এই মনোবৃত্তি থাকিবপৰা পাইছে। ‘মাকৰ

স্বৰ্গমো গাঁৱলীয়া ; মিলঙত নকতে থাকিও সেই গাঁৱলীয়া মনোবৃত্তি এবিধ পৰা নাছিল। কাকলিক ডেওঁ ডেওঁৰ মতেই গঢ়িছিল। কিন্তু অভয়, মনোহৰ আদি কিছুমান অধঃপতনে যোৱা ডেকাক লগ পাই তাই নট হ'ব খুজিছে।

নীৰৱতাক সহ কৰা মানে আপোন দুৰ্বলতাৰ বিষয়ে মুখৰ হোৱা। সেই কাৰণেই বাস্তৱিক জীৱনৰ বৃহত নীৰৱতাক পৰাজয় বুলি ধৰা হয়। কাকলিয়ে ভাত খাই উঠি এটা গুপ্ত আন্দোলনৰ সংবাদ দিয়াহি লাহে লাহে ক'লে,

“মই সকলো খবৰ কৰি আহিছোঁ। ধৰা পৰিছে এইবাৰ।”

অলপ ব'ল কাকতি। কাকলিহঁতৰ স্তন্যৰ কিমান ইচ্ছা চাই ল'লে। কাকলিয়ে বাপেকৰ মুখলৈ চালে—আকৌ কি নতুন কথা কয় বুলি। কাকতিয়ে কৈ গ'ল—

“সকলো অভয়ৰ বৃত্তি। সিয়েই গৈ দেবেনক কিবাকিবি কিছুমান কৈ যোৱা বিকছে লগাই পঠিয়াই দিছিল। আকৌ সিয়েই আহিছিল বন্ধকৰ ভাৱত।” কাকলিৰ মুখলৈ চাই কাকতিয়ে বুলিলে, তাই একেবাৰে বিশ্বাস কৰা নাই। শেষ অস্ত্ৰ হিচাপে ডেওঁ আকৌ ক'লে,

“বাৰ্টতে বৈ আহিল দেবেন। ভৰিত ধৰিছোঁ বুলি কৈ কৰ্মা খুজিলে। আক ক'লে, তোৰ চৰিত্ৰ, মামোৱাৰীৰ লগত সখ্য আদিৰ বিষয়ে অভয়ে গৈ তাক বহুত কিবাকিবি কোৱাত খঙত নিজকে পাহৰি সি সেইবোৰ কৰিলে। আমাক অতি আপোন বুলি ভাবে কাৰণে হঠাতে খং উঠি গৈছিল তাৰ। তাতে তোৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত তাৰ অগাধ বিশ্বাস।” মূৰ তুলি নোচোৱা কাকলিলৈ চাই চায়েই কৈ গৈছিল কাকতিয়ে।

“আপুনি লোকৰ দোষ খুঁচৰিব নালাগে। নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী-তিবোতা বিক্ৰী নোহোৱাৰ উপায় কৰক”—অসহ্য হৈ কাকতিয়নীয়ে ক'লে।

কাকলিয়ে কোনো কথা নক'লে। অভয় তেনেকুৱা হ'ব পাৰে বুলি তাই ভাবিবও নোৱাৰে। কিন্তু যদি সঁচাকৈয়ে সি এই সকলোবোৰৰ গুৰি হয় !

“তোমালোকে বিশ্বাস নকৰা নাই।” কাকতি বহাৰপৰা উঠিল। বাস্তৱ-স্বৰ্গ দুৱাৰমুখলৈকে আহি দৰক লৈ খুঁচি চাই ঘোষণা কৰিলে—“মই কিন্তু নেৰিছোঁ। সখ্যলীয়া হ'ল কি হ'ল। তাৰ বে কাকলিলৈ চকু, সেইটো মই বেছ বুলি পাওঁ। চাবাইক—পুলিচৰ মাৰৰ কোবত নিজেই লৈ কাটিব সি।”

কাকলি আক হাক ভয়ত চকু খাই উঠিল। কিন্তু একো উত্তৰ দিয়াৰ আগতে কাকতি গৈ নিজৰ বিচনা পালেগৈ।

[১০]

এটা গভীৰ তৃপ্তিৰ অৱসাদত কাকতিৰ চিলমিলকৈ টোপনি আহিল—বিচনাত পৰাৰ প্ৰায় লগে লগে। অভয়ৰ বিষয়ে বৈশ্বিক আক কাকলিৰ মনত সন্দেহৰ স্ফীত কৰাৰ অৱসাদ, অভয়ক পুলিচৰ হাতত গভাই দিয়াৰ বিষয়ে নিজে সিদ্ধান্ত লোৱাৰ অৱসাদ, চুবুৰীয়াৰ ঘটনাটো ডেওঁ ভবাৰি বুজাই দিব পৰাৰ কাৰণে অহা অৱসাদ,

মহেন-মিতাইতক কটু কথা ক'ব পৰাব কাৰণে অহা এই অৱসাদ। এইবিধ মাহুহে বলে নোৱাৰা শিলক পৰি নম্ৰতাৰ কৰি বলে পৰা নিৰ্দোষক খঙৰ ভয়ক দেখুৱায়। পাতল টোপনিত কাকতিৰ কাণত পৰিছে, কাকলিয়ে কোনোবা এটা ভায়েকক ডাঙ খাবলৈ জগাইছে, বৈগীয়েকে কেঁচুৱাটোক নিচুকাইছে। কিন্তু যেন বহুত দূৰত। বাতি লোৱা বহুত সিদ্ধান্ত দিনৰ পোহৰত অসম্ভৱ হৈ উঠিব। অভয়ক পুলিচত দিয়াটো খুব সহজ নহ'ব বুলি তেওঁ ধৰি লৈছে। হয়তো অভয়ক তেওঁ একো নকৰেই—যদি সি তেওঁৰ ঘৰলৈ নাহে। তাক কিবা এটা কৰিবলৈ গৈ তেওঁ নিজে বিপন্নত পৰিব পাৰে বুলিও তেওঁ জানে। কিন্তু কেইটামানক এলিকনি দিবই লাগিব। কাক ? কাকতিয়ে এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি নাপাই বাগৰ সলায়।

বিবৰিবকৈ কাকতিৰ কাণত পৰেহি কাকলি আৰু মাকে কথা পাতিছে। কৈছে নতুন সৰু ভাড়া-ঘৰলৈ যাব। দুখীয়া মাহুহৰ মাজত থাকিব—নিজৰ সমান মাহুহৰ মাজত। বাপেক নগ'লেও জোৰেৰে নিব—নহ'লে ইয়াতে থৈ যাব। টোপনি ভাগি যায় কাকতিৰ। কাণ থিয় কৰি কথা শুনে তেওঁ। কাঁহী-বাটি সামৰিছে কাকলিহঁতে। এতিয়াই হয়তো শুবলৈ আহিব। টোপনিৰ ডাঙ জুৰি দীৰ্ঘল দিয়ে তেওঁ। হঠাতে ভয়ত তেওঁৰ অস্তৰ কঁপি উঠে। সঁচাকৈয়ে যদি কাকলিহঁতে জোৰ কৰি নি তেওঁক নিতান্ত সাধাৰণ মাহুহ বুলি পৰিচয় দি সেই সাধাৰণ মাহুহবোৰৰ মাজত ৰাখেগৈ! কি কৰিব তেতিয়া তেওঁ ? বাপেক-মাক-ভায়েকক অৱজ্ঞা কৰি আজীৱন সাধনাৰে গঢ়ি তোলা তেওঁৰ আভিজাত্য ক'ত থাকিব ? ভয়, দুৰ্ভাৱনা আৰু হতাশাত ভাগৰি পৰিছিল কাকতি। আকৌ চিলমিলকৈ ভাগবৰ পাতল টোপনি আহিছিল তেওঁৰ। সেই টোপনিত সশোন দেখিলে কাকতিয়ে—

: ক'ববাত এটা ভগা ছুপুৰী ঘৰ। বাট-পথৰ চিন নাই। তালৈ ধৰি-বাছি তেওঁক লৈ গ'ল—এখন গৰুৰ গাড়ীত তুলি; কাকলিহঁতে। তেওঁ ইমান চিঞৰি থুজিলে, কিন্তু নোৱাৰিলে। পলাব খুজিলে, কিন্তু হাত-ভৰি বন্ধা; আৰু চাবিওফালে বহুত মাহুহ। ঘৰটোৰ ভিতৰত তেওঁক এখন বিচনাত শুবলৈ দিলে। ইমানবোৰ মাহুহে তেওঁক ঘেৰি ধৰি চাবলৈ ধৰিলে যে তেওঁ ভয়তে চকু মুদিলে। সকলোবোৰ চালোৱা-হজুৱা তলখাপৰ মাহুহ। সিহঁতৰ যে কি আনন্দ তেওঁৰ নিচিনা এজন ভব্য-গব্য ভ্ৰলোকক সিহঁতৰ লগলৈ আনিব পৰাব কাৰণে, তেওঁক 'পুনৰ মুখিকো' কৰিব পৰাব কাৰণে। অসভ্যৰ দৰে থিলথিলকৈ ইংহা মাইকী মাহুহবোৰৰ লগত একেলগে মাটিতে বহি কাকলি আৰু কাকতিয়নীয়ে কথা পাতিছে। চুবুৰীয়া মাহুহবোৰৰ ঘৰৰ চিঞৰ-বাখৰ দিনে-ৰাতিয়ে চলিছে। কাকলিয়ে পঢ়া-শুনা সকলো পাহৰিলে। তাই এতিয়া ঠাণ্ড বয়, পানী আনে, আৰু বোধকৰোঁ পথায়লৈকো যায়। তেওঁক বিচনাৰপৰা উঠিবলৈ নিদিয়ে; খাবলৈও দিয়ে বিচনাতে। সকলোৱে তেওঁক মধ্যস্থীয়া জন্তু এটাৰ দৰে ঘূৰি ঘূৰি চায়, চাই চাই হাঁহে। তেওঁ প্ৰায় বলিয়াৰ নিচিনা হৈ আহিছে। এদিন তেওঁ সেই মাহুহবোৰে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা পতা শুনিলে। সিহঁতে কৈছে, চহৰৰ বকৱা, প্ৰেমচাঁদ, চৌধুৰী আদি বহুতে তেওঁক উদ্ধাৰ কৰিবৰ কাৰণে দলেবলে আহিছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ হটব-পাড়ী গাঁৱৰ সৰু বাটত

নোসোমাল। গতিকে তেওঁলোক ঘূৰি গ'ল।……আচৰিত কথা, এদিন সন্ধিয়া তেওঁৰ আগত ওলালহি তেওঁৰ মৃত মাক আৰু বাপেক। ছয়ো তেওঁক বহুত ডিৰঙাৰ কৰি ক'লে—‘ভাল হৈছে, আকাশত চাং পতাৰপৰা মাৰি আহিলি। দেখি স্তম্ভ পাইছোঁ। লগৰবোৰক এৰি থৈ নগৰ বিচাৰি গৈ মজাটো পালি।’ তেওঁ জিকাৰ খাই উঠি বহিল। দেখিলে, কোনোবাই তেওঁৰ ‘স্লিপিং চুট’ খুলি এখন হজুৱা চুৰিয়া পিন্ধাই দিছে। খুব জোৰেৰে চিঞৰিব খুজিলে তেওঁ। কিন্তু নোৱাৰিলে। খঙত কঁপি কঁপি আকৌ বিচনাতে পৰিব খোজোঁতে তেওঁ সাৰ পালে। দেখিলে বিচনাৰ ওপৰত বহি তেওঁ অকলে। ল'ৰালৰিটক কাকতিয়ে নিজৰ ডাড়া-ঘৰতে আছে নে নাই ঘূৰি-পৰি চাই ল'লে। কাকতিৰ আৰু টোপনি নাছিল। কি আচৰিত সপোন। এনেকুৱা সপোন কাকতিয়ে কেতিয়াও দেখা নাই। হয়তো নতুন ঘৰলৈ যোৱাৰ বিষয়ে মাক-জীয়েকে কথা পতা শুনি থকা কাৰণেই এনে সপোন দেখিলে তেওঁ। কিন্তু এইবোৰতো পিচৰ কথা। কাইলৈ ৰাতিপুৱাই তেওঁ ধকৱাবোৰক কি কৰিব, সেইটো আগতে ভাবিব লাগে। এটা সমাধান কৰিব নোৱাৰা সমস্তাৰ বিষয়ে ভাবিবলৈ লৈ কাকতিয়ে নিশাটোৰ কাৰণে টোপনিক বিদায় দিলে।

শুবলৈ যোৱাৰ আগতে কাকলিয়ে এবাৰ বাপেকক জুমি চালে। বিচনাৰ ওপৰতে বহি আছে বাপেক। এবাৰ ভাবিলে, স্তম্ভিব নেকি, কিয় শোৱা নাই। কিন্তু জুহুখিলে। কিমান চিন্তাত যে বাপেক শুব পৰা নাই। সেই কথা তাই জানে। শোৱনি কোঠাত চুটা সৰু ভায়েকৰ লগত একেখন বিচনাতে শুবলৈ আঁঠুৱাৰ তলত সোমাল কাকলি। ওচৰতে সৰু বিচনাখনত মাক। মাকৰ টোপনি আছিলে। তাই বিচনাতে তললৈ পেট পেলাই গাঁকটো সাৱটি চকু মেলি পৰি থাকিল। লাইটটো জুহুৱাৰ পিচত প্ৰথমতে খুব আন্ধাৰ যেন লাগিছিল। এতিয়া অলপ পোহৰ পোহৰ।

ল'ৰা-ছোৱালী এটাইকিটা টোপনিত লালকাল। গোটেই ঘৰটো নিস্তন্ধ। এটাইবোৰৰ টোপনি আছিলে তাইৰ অকলৈ সাৰে থাকিবলৈ সাধাৰণতে ভয় লাগে। আজি নালাগিল। কিন্তু খুব অকলশৰীয়া যেন লাগিল কাকলিৰ। সিহঁতৰ গোটেই পৰিয়ালটো যেন অকলে ক'ৰবাত-পৰি আছে। বৰ অসহায় অহুভৱ কৰিছে তাই আজিৰ সন্ধিয়াৰ ঘটনাটোৰ পিচত। তাই ভাবি চাইছে, আজি যদি সিহঁতৰ পৰিয়ালটো নাখায়ো মৰি যায়, কোনো আগবাঢ়ি নাহে খবৰ কৰিবলৈ। বাহিৰত দেখাত বকুৱা, চৌধুৰী আদি ডাঙৰ ডাঙৰ মানুহৰ লগত অহা-বোৱা আছে সিহঁতৰ। কিন্তু প্ৰকৃত বিপদত কাৰোপৰা এবাৰ মাতোঁ নাপায় সিহঁতে। হয়তো এইসকলেই পিচত হাঁহি হাঁহি ক'ব—‘বৰ মানুহৰ লগত কেৰ মানিবলৈ আহি থাকিলে নাপাই মৰিল।’ লাভ কি এইদৰে বৰ মানুহ হোৱাৰ? হয়তো লাভ নাই, লোভ আছে। সেই লোভতে পৰিছে বাপেক। সেই কাৰণেই আজি বাপেকৰ কোনো বন্ধু নাই। বেচেৰা বাপেকৰ সদায় অহংকাৰ ভৰা মুখখন কৰুণ হৈ পৰিলে বৰ দুখ লাগে।

এটা হাতৰ ঢোকাৰত খুবটো ঝাঁপুজাই থৈ কাকলিয়ে ভাবিলে, সকলো দুখৰ অৱসান হ'ব এটা ঘৰ পালে। অভয়হঁতক কোৱাৰ নিচিনা এটা সৰু ঘৰ। যাহে যাহে ধকৱাৰ উৎপাতত পলাই ফুৰা বাপেকেও শান্তি পাব। মনত পৰে তাইৰ,

বহুত দূৰত থকা সৰু সৰু ঘৰবোৰ সদায় তাই চায়—খুব সুখৰ ঠাই যেন লাগে। তেনেকুৱা সুখৰ হ'ব সিহঁতৰ সৰু ঘৰটো। যদি বহুত দূৰ হয় গুৱাহাটীৰপৰা? কেনেকৈ পঢ়িব তাই? কিবা এটা কৰিব লাগিব। আৰু, কেইমাহৰ কথা নো? টিউচন কৰি হ'লেও এই কিম্বাহ থাকিব তাই হোটেলেতে। প্ৰতি সপ্তাহত শনিবাৰে ঘৰলৈ যাব। নহ'লে নালাগে। বহুত পঢ়িলে তাই। জ্ঞান তাইৰ কিছু হৈছে। এতিয়া অকণমান শাস্তি লাগে। ঘৰতে থাকি প্ৰাইভেটকৈ পৰীক্ষা দিব তাই। তথাপি তাইক লাগে এখন সৰু ঘৰ—ঘ'ত থকা নাই, ঘ'ত সদায় অভিনয় কৰিব নালাগে। কিমান সুন্দৰ হ'ব সেই ঘৰখন। ঘৰ ভৰি থাকিব মাহুহেৰে। সেই সবল মাহুহবোৰেৰে। কেতিয়াও অকলশৰীয়া যেন নালাগিব। আবেলিৰ পিচ-টোতালৰ মেলত গাঁৱৰ তিৰোতা ভৰি পৰিব। সুখ-দুখৰ কথা পাতিব। হয়তো তাতে কথা পতা তাই শুনিবলৈ পাব—তাইৰ বিয়াৰ কথা। আনে যোগাৰ কৰি তাইক কইনা সজাই বিয়া পাতিব। আনে দৰা বিচাৰিব, আনে দৰা চাবগৈ। এইদৰে সকলো আনে কৰা আয়োজনত নিজ কইনা হৈ নিশ্চিন্ত মনে বহি থকাৰ যি আনন্দ, সেই আনন্দ তাইৰ কাৰণে এতিয়াও সপোন।...মাহুহৰ মাজতে কি ব্যৱধান। ইয়াত এতিয়া তাই চহৰৰ কামনাৰ উপভোগৰ বস্তু। সকলোৰে চাৰনিত সেই কামনা তাই দেখা পায়। কিন্তু সেই গাঁৱৰ মাহুহৰ মাজত এজনী গাভৰু ছোৱালী মানে এখন সুন্দৰ ঘৰৰ ভৱিষ্যৎ গৃহীণী। তাতো কামনা আছে। কিন্তু.....

ছিং, নিজৰ বিয়াৰ কথা ভাবত লাগিল তাই। আচৰিত, ইমান বাতি হ'ল, অথচ আজি ভয় লগা নাই। হয়তো আৰু কেতিয়াও ভয় নালাগিব তাইৰ। তাই যেন নিৰ্ভয় হোৱাৰ বাণী পাইছে অন্তৰৰপৰা।

ভয় নাই কাৰণেই আজি সকলো কথা নিশংকোচে ভাবিব পাৰে তাই। ওপৰা-ওপৰিকৈ অহা দুৰ্ভাগ্যবোৰৰ মাজত নিজৰ বিষয়ে একেবাৰে পাহৰি গৈছিল তাই। দেবেনে কৰা সেই গুণ্ডগোলৰ পিচৰপৰা ভাত বান্ধি ঘৰখনক খুঁৱাৰ পিচলৈকে নিজৰ কোনো কথাকে ভাবিবলৈ সময় পোৱা নাছিল তাই। কিন্তু নিজৰ জীৱনত আজি তাইৰ যি দুৰ্বটনা হৈ গ'ল, তাৰ পৰিপূৰণ তাই গোটেই জীৱনতে কৰিব নোৱাৰে। অথচ সেই সাংঘাতিক দুৰ্বটনাটোৰ কথাও এতিয়ালৈকে পাহৰি আছে তাই। আচৰিত কথা, কোনেও তাইক এবাৰো প্ৰশ্নও নকৰিলে, কিয় তাই পাণলীৰ দৰে আহি দেবেনইতৰ আগত থিয় হৈছিলহি। সমুখ বিপদত পৰি হালধাৰ হোৱা বাপেক-মাকেও লক্ষ্য নকৰিলে তাইক।.....ছিং, বাদ দৈ সেইবোৰ কথা...

কিন্তু কিয় বাদ দিব তাই! তাই জানো মাহুহ নহয়? নে তাই এটা বিশেষ বস্তু—যি বস্তুৰে বাপেকে ভদ্ৰতা বন্ধাৰ কাৰণে টকা উপাৰ্জন কৰাৰ পথ পৰিষ্কাৰ কৰে, কৈশাই যি বস্তুক সময়ত কামত লগাবলৈ লগত বাখে, প্ৰেৰণা দৈ যি বস্তুক কাম চৰিতাৰ্থৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰিব খোজে?

আবেলিটোৰ কথা মনত পৰাৰ লগে লগে বাকী সকলো কথা পাহৰি গ'ল কাকলিয়ে। বাপেকৰ অৱস্থা দেখি দুখ লগা, লক্ষ্যমকৈ সৰু ভাড়া-ঘৰ পোৱাৰ সম্ভাৱনা, দেবেনৰ অসজ্যাৰ কথা—সকলো পাহৰিলে কাকলিয়ে। তাইৰ চকুৰ আগত

জিলাকি উঠিল এক নিষ্ঠুৰ অত্যাচাৰৰ কাহিনী—জীয়া কাহিনী—এতিয়াও অকণো বিকৃত নোহোৱা সঁচা কাহিনী। কাকো ক'ব পৰা নাই তাই সেই কথা। দেশাকো আনকি নিজেও এবাৰ সম্পূৰ্ণকৈ ভাবি চোৱা নাই। ভয়তে। এতিয়া তাইৰ ভয় নাই। তাই ভৱিষ্যতৰ বিষয়ে ঠিক কৰি পেলাইছে। এনেয়ে হ'লে এই ঘটনা লুকাই ধোৱাৰ বাহিৰে এজনী অবিবাহিতা গাভৰুৱে আন একো কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু মিছা-ভদ্ৰতাৰ শোছাক খুলি পেলাইছে তাই। এই ঘটনায়েই তাইক শিকালে, বেছি লুকাবলৈ গ'লে তাই নিজকে শেষ কৰি দিব লাগিব।

ওপৰলৈ যুৰকৈ বিচনাত পৰিল কাকলি। ভাগৰত অৱস হোৱা চকু জপাই দিলে। চকুৰ পতাত কথা-ছবিৰ দৰে তাই নিজেই চাই গ'ল—আজিৰ আবেলিৰ কাকলিজনীক।

একেবাৰে সাজু নাছিল তাই আজি আবেলি কোনো ঘটনাৰ কাৰণেই। আনকি সন্দেহো কৰা নাছিল। দেশা আৰু দেশাৰ প্ৰেমিক দম্ভৰ লগত বনিহাটত ফুৰিবলৈ যাওঁতে ফুৰাৰ কাৰণেই তাই গৈছিল; আৰু গৈছিল দেশাৰ কাৰণে। বনিহাটত সিহঁতক নমাই দিয়াৰ পিচত ঘূৰি আহিবলৈ ওলাওঁতে প্ৰেমচান্দক দেশাই হয়তো ভদ্ৰতা কৰিয়েই কৈছিল—“এতিয়াই যায় নে ? ব'ব।” প্ৰেমচান্দ থাকিল সিহঁতৰ লগতে। হুবিধা ল'লে দেশাই। হাঁহি হাঁহি ক'লে, “তই প্ৰেমচান্দৰ লগতে অলপ চাউল-দাইলৰ দৰ-দামৰ কথা পাত। বেয়া নাপাবি। মই মিষ্টাৰ দম্ভৰ লগত অলপ প্ৰাইভেইলি কথা হৈ লওঁ। ওচৰতে থাকিম। সোধিনিতে।” আপত্তি কৰিছিল কাকলিয়ে। কৈছিল—“থাকিম বাক। তই দেখি নকৰিবি। মোৰ দৰতো কাম আছে। আৰু প্ৰেমচান্দক মোৰ কোনো দৰকাৰ নাই।” ওচৰতে থকা প্ৰেমচান্দে শুনাকৈ কৈছিল তাই। সি নিজে আগবাঢ়ি আহি কৈছিল, “মুই নিচত একটা নেপালী দোকানত অলপ কাম কৰিম। আপু নিলোক যাব খুজিলে গাড়ীৰ হৰ্ণ বাজাই মাতিব মুক।” সি কোনো উদ্ভৱলৈ অপেক্ষা নকৰি গুচি গৈছিল। প্ৰেমত পৰিলে ছোৱালীবোৰ বৰ আৰ্পণৰ আৰু বলিয়া হয় বোধকৰোঁ। দম্ভই কৈছিল ভদ্ৰতা কৰি—কাকলিকো লগত ল'ব লাগে বুলি। কিন্তু দেশাই নিলাজৰ দৰে তাক টানি লৈ গ'ল—জুৰিটোৰ পাৰে পাৰে গৈ নেদেখা হ'ল। দুৰবপৰা ছুই-এবাৰ উকিয়ালে দেশাই। কাকলিয়েও সমিধান দিলে। চাৰিটা উকি মৰাৰ পিচতে দেশাই গছ-পাতৰ নাও সাজি উটুউৱাৰ কথা। আৰু কেইখন নাও যায়, কাকলিয়ে জুৰিৰ পাৰত বৈ হিচাপ বখাৰ কথা। জুৰিটোৰ পাৰতে বোৱা গাড়ীখনত আঁউজি তাই বৈ আছিল, গছ-পাতৰ নাও চাবলৈ। এখনো নাও অহা নাই। কোন ফালবপৰা কেতিয়া প্ৰেমচান্দ আহি তাইৰ পিচত থিয় হৈছিলহি তাই নাজানে। তাইৰ পিঠিত হাত দিওঁতে গম পালে তাই। প্ৰেমচান্দৰ কথা পাহৰি গৈছিল তাই। পিঠিত হাতৰ পৰশ পাই ভাবিছিল, লুকাই লুকাই দেশা অহা বুলি ভয় খুৱাবলৈ। লবালবিকৈ ঘূৰি চাই দেখে সেইটো প্ৰেমচান্দ। চকুত তাৰ পৃথিৱীৰ সকলো নীতি-নিয়ম উপেক্ষা কৰা অগ্নীৰ কামনা। জোবেৰে হাতখন একুৱাই দি তাই খঙেৰে কৈছিল—“অসভ্যামি নকৰিব।” অকণো ভয় নকৰি জোবেৰে তাইক সাৱটি ধৰিছিল প্ৰেমচান্দে। চিঞৰিব খুজিছিল তাই। সি তাইৰ মুখত তাৰ মুখ

হেঁচি ধৰি ধৰি সোণা দিছিল। তাই হুঁজিলে—শেষলৈকে হুঁজিলে—তাইৰ সকলো সৰ্বনাশ কৰাৰ পিচতো তাই তাক এটা চৰ মাৰিলে। সি মাজ হাঁহিলে—কুংচিং এটা হাঁহি। নিৰ্ভয়ে প্ৰেৰচাঁদে তাইক আক্ৰমণ কৰিছিল। একেবাৰে নিবাবৰণ অৱহাৰত থাকি তাই অলুভৱ কৰিছিল পিঠিত কেঁচা ঘাঁহৰ পৰাশ। দেহৰ ওপৰত এটা বড়হাল ভুঁইকঁপ। মুখেৰে মাত মোলোৱা হোৱালৈকে চিঞৰিছিল তাই—‘মোক ক্ষমা কৰা, মোক এৰি দিয়া, মোৰ জীৱনটো নষ্ট নকৰিবা……’ নাই, পৃথিৱীত দয়া-মায়ী-কৰুণা নাছিল। পৃথিৱীৰ কাণ নাছিল। তাইৰ সকলো চিঞৰ তল পেলাই তাইৰ কাণত বাজিছিল ঘন ঘন উণাহৰ শব্দ আৰু তাৰ মাজে মাজে—‘মুই তমাক টাকা দিম, কিছু ভয় নাই, মুই কাকো নকওঁ, ভূমি বহুত ভাল—চন্দৰ, কোনো আহা নাই’ আদি কিছুমান কুংচিং ইংগিত থকা শব্দ। তাইৰ চকুৰ ওপৰত থকা আকাশখনে হোলন খেলিছিল।

কোনো অলুভুতি নাছিল তাইৰ। দেহৰ মিলনৰ কোনো স্থৰ সন্তেদ তাই পোৱা নাছিল। সম্পূৰ্ণ দেহাটো তাই প্ৰেৰচাঁদক এৰি দি ডাঙৰ ডাঙৰ চকু মেলি অস্থিৰ আকাশখন চাই চাই তাই খঙতে কৈছিল—‘চাই থাকা, বহল বহল চকু মেলি চাই থাকা।’ কোনো প্ৰতিবাদ, কোনো অহনয়-বিনয়, কোনো কাকুতি-মিনতিৰে নিজক বক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে। পৃথিৱীৰ দৰে পৰি থাকিল তাই, আকাশৰ দৰে অপলক দৃষ্টিৰে চকু মেলি থাকিল তাই—কোনোবা আহি উদ্ধাৰ কৰাৰ আশাত। পিঠিৰ তলত চেপেটা হোৱা ঘাঁহবোৰৰ দৰে সহ্য কৰি গ’ল তাই। তাই ভাগৰি পৰি ভাবিছিল, তাই যদি মৰি থাকে খুব ভাল হয়। এবাৰ অলুভৱ কৰিছিল, পৃথিৱীয়ে ফাট মেলি তাইক পাতাললৈ নিব খুজিছে।…… বহুত পৰ। তাৰ পিচত সি তাইৰ কাপোৰ ঠিক কৰি দিছিল, তাইৰ বেগত এৰ্শ টকা দিছিল। তাই কোনো শব্দ নকৰাকৈ বহি আছিল একে ঠাইতে। কি কৰিব তাই ভাবি পোৱা নাছিল, ভীষণ ঘিণ লাগিছিল নিজলৈ, গোটেই জগৎখনলৈ। ঈশাইত আহি তাইক সেইদৰে বহি থকা পাইছিলহি। সিহঁতৰ পলম হোৱা কাৰণে খং উঠা বুলি ভাবি ঈশাই তাইক ক্ষমা খুজিছিল। প্ৰায় জোৰকৈ তাইক গাড়ীত তুলি লৈ আহিছিল।

এইমাজ হোৱা ঘেন লাগিল সেই ঘটনাটো তাইৰ। ভেতিয়া তাই লাজতে ঈশাক এই বিষয়ে কোনো ইংগিতকৈ দিব পৰা নাছিল। এতিয়া কিন্তু তাইৰ ভীষণ খং উঠিল। কিয় লুকাই থ’ব? তাইৰ এই দুৰ্ভোগৰ কাৰণে তাইৰ কি দোষ? এই কথা লুকাই থৈ তাই এই অসভ্যামি কৰি বোৱাৰ সুবিধা দিব কিয়? সিহঁতৰ অশ্লীলতাক আৱৰি ৰাখিব কিয়?

গোটেই পৃথিৱীক চিঞৰি কৈ দিবৰ ঘন গ’ল তাইৰ। অলুভৱ হ’ল, তাই এতিয়াও বুকুত এটা দুমোগীয়া ঝাংসৰ বোজা লৈ পৰি আছে। তাইৰ চিঞৰত বাহুহ গোটে খাইছে। তাই বেন চিঞৰি চিঞৰি কৈছে—

“বোৰ একো লাজ নাই। ভোমালোকে চোৱাঁহি, সকলোৱে চোৱাঁহি।
ভৱলোকসকলে চোৱাঁহি। সত্যিখন ওপ পোৱা ভৱলোকসকলে চোৱাঁহি। দৰত

সতী হৈ বহি থকা তিব্বোতাসকলে চোৱাঁহি। মোক বলেবে, জোৰ কৰি, নাঙঠ কৰি পেলাই থৈছে এই পৃথিৱীৰ ওপৰত—ধনৰ কাৰণে ডাঙৰ হোৱা যাত্ৰাহে। মোৰ ওপৰত বলাৎকাৰ কৰিছে। মই নিকশায়—সহায়বিহীন। সৃষ্টিৰ মূল দৈহিক মিলনক অগ্নীল কৰি, স্বৰ্ণনীয় কৰি তুলিছে মোৰ কাৰণে, পৃথিৱীৰ সকলোৰে কাৰণে। লাজ লাগিছে? মোক অগ্নীল বেন লাগিছে? কিয়? পৱিত্ৰ দৈহিক মিলনৰ যোগেদিয়েই তো আমি পুৰুষাভূকমে সৃষ্টিৰ মাজেদি আমাৰ কৃষ্টি-প্ৰগতি গঢ়ি তুলিছোঁ, আমি যাত্ৰা লাভ কৰি মহীয়ান হৈছোঁ। সেই কচি আৰু নীতি অচুসাবে হোৱা দৈহিক মিলনক তো তুমি কেতিয়াও অগ্নীল বোলা নাই! কিন্তু কোনে কৰিছে এই শালীনতাক অগ্নীল? চাই যোৱাঁহি।

মই পৰি আছোঁ। মোৰ ওপৰত সকলো ধৰণৰ অত্যাচাৰ চলিছে। মই উলংগ। মোক উলংগ কৰা মাজুহটো উলংগ। লাজ লাগিছে? মোক অগ্নীল বুলিব খুজিছা? কিন্তু ধনৰ লোভ দেখুৱাই ধনৰ বলেবে মোৰ ওপৰত কৰা এই অত্যাচাৰ, সমাজে দেখিও নেদেখাৰ ভাও ধৰি থকা এই অগ্নীলতাৰ কাৰণে তোমালোকৰ নিজৰ লাজ নালাগে নে? আজি মোৰ ওপৰত কৰা অত্যাচাৰ নেদেখাৰ ভাও ধৰি গৈছা। কিন্তু কাইলৈ যেতিয়া তোমালোকৰ খৰে খৰে একে অত্যাচাৰ আৰম্ভ হ'ব? ভাৰী, বিচাৰ কৰি চোৱাঁ—মোৰ নিচিনা শত শত নিৰপৰাধ সং নাৰীৰ হৈ সত্য কথা হবহুত ৰূপত তোমালোকৰ চকুৰ আগত দাঙি ধৰাৰ কাৰণে মই অগ্নীলতাৰ দোষত দোষী, নে ধন-প্ৰতিপত্তিৰ বলত এই শালীন মিলনক অগ্নীল ৰূপ দিয়া পশুবিলাক দোষী। কাপোৰ মোক নালাগে। কোনো লাজ মোৰ নাই। মই এই অৱস্থাতে থিয় হৈছোঁ—এই অগ্নীলতাৰ অৱসান বিচাৰি। নহ'লে এই সমাজ-ব্যৱস্থাত এদিন গৈ সকলো নাৰীয়েই তোমালোকৰ চকুৰ আগত মোৰ দৰে নাঙঠ হৈ পৰিবগৈ।

পিচৰ কিছুমান কথা সঁচাকৈয়ে চিঞৰি চিঞৰি ক'লে শুই। বাপেক-মাক উঠি আহি জোকাৰি দিলেহি তাইক। নতুনকৈ সাৰ পালে তাই। তাই কোঁপাইছিল—ভাগবত। বাপেক-মাকে সোধা বিভিন্ন প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে তাই।

ৰাতিটো গৈ থাকিল পুৱাক বিচাৰি। কাকলি বহি থাকিল অন্ধকাৰ কোঠাটোত নিলাজ সমাজ এখনৰ অৱসান বিচাৰি—সতীত্বৰ সকলো মানসিক শুচিতাৰ প্ৰতীক হৈ।—তেতিয়া বহুত ৰাতি।

এয়া গুৱাহাটী। ১৯৫২ চন। আহিন মাহ।

চিহ্নাতি :

আম্মাৰ প্ৰকাশিত সাহিত্য সম্ভাৰ :

ডাঃ হৰনাথ শৰ্মা বৰদলৈ :	জুগ্মেৰ দাই :	
॥ যোনজীৱন ॥	২০'০০	॥ কইনাৰ মূল্য ॥ ১০'০০
॥ নৰাজ-সমীক্ষা :		পদ্ম বৰকটকী :
অপবোধ আৰু অনাচাৰ ॥	১২'০০	॥ নতুন দিনৰ কইনা ॥ ২'৫০
চৈল্লদ আৰু তুল মালিক :		॥ মৰমৰ চিন ॥ (বন্ধু)
॥ এটা স্বৰ্গ তখন নদী আৰু এখন		॥ বিয়াৰ প্ৰথম নিশা ॥ ৫'৫০
মকতুবি ॥	৮'০০	॥ বীতাৰ প্ৰেম ॥ ৫'৫০
॥ সোণালী স্ত্ৰাবে বন্ধা ॥	৭'০০	॥ নজলা ধূপৰ ইতিকথা ॥ ১২'০০
॥ বহুত বেদনা এটোপা চকুলো ॥	৭'০০	সত্যেন বৰকটকী :
॥ মিল আৰু শিখা ॥	৭'০০	॥ এচেণ্ড কুম্ভেলেকুৱা ॥ ৭'০০
॥ জীয়া-জুবিৰ ঘাট ॥	৭'৫০	জগন্মীনন্দন বৰা :
॥ বজনীগন্ধাৰ চকুলো ॥	৭'০০	॥ অচিন কইনা ॥ ৬'০০
॥ অমৰ-মায়ী ॥	৫'০০	॥ গড়া-চিলনীৰ পাখি ॥ ৮'০০
নিৰোন চৌধুৰী :		বমা বেজবৰুৱা :
॥ দেহ দেউল ॥	৬'৫০	॥ নাৰীৰ মন ॥ ৮'০০
॥ দেৱী ॥	৬'৫০	হেমেশ্বৰ দিহিঙ্গীয়া :
॥ নিশিগন্ধা ॥	৭'০০	॥ মাধৱী ॥ ৫'০০
॥ বুঢ়ী গৰাত জুই ॥	৮'০০	হেম বৰুৱা :
বিজয় শংকৰ শৰ্মা :		॥ আঁচুলা ॥ ৮'০০
॥ মোচুমী প্ৰান্ত ॥	৬'৫০	ত্ৰৈলোক্য গোস্বামী :
মনোমোহন মহন্ত :		॥ সাহিত্য-কলা আৰু তাৰ বিচাৰ ॥ ১০'০০
॥ দিল্লীগৰ গুলবাহ ॥	৬'৫০	হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা :
নীলিমা শৰ্মা :		॥ তিব্বতৰ আত্মদান কাব্য ॥ ৬'০০
॥ অৰেবণত ॥	৬'৫০	॥ বৃদ্ধ-ক্ষেত্ৰ আহোৰ বমণী ॥ ৬'০০

বিঃ দ্ৰঃ অগ্ৰিম পৰ্টালে ডাকঘোণে কিতাপ পঠোৱা নহয় ।

বিজ্ঞ এজেন্সি এণ্ড কোং : তিনিচুকীয়া : অসম